Leipziger Studien zur classischen Philologie

Herausgegeben von

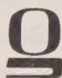
Georg Curtius, Ludwig Lange, Otto Ribbeck,
Hermann Lipsius

VII/VIII

Zwanzig Bände in zehn Bänden

1972

Georg Olms Verlag
Hildesheim · New York

Dem Nachdruck liegt das Exemplar der
Universitätsbibliothek Erlangen zugrunde.

Das Format wurde gegenüber dem der Originalvorlage
verkleinert.

Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1884-1885
Printed in Germany
Herstellung: fotokop wilhelm weihert, Darmstadt
ISBN 3 487 04339 4

LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

G. CURTIUS L. LANGE O. RIBBECK H. LIPSIUS

SIEBENTER BAND.

LEIPZIG
VERLAG VON S. HIRZEL
1884.

Druck von J. B. Hirschfeld in Leipzig.

INHALT.

DE

FASTIS GRAECORUM ANTIQUIORIBUS.

SCRIPSIT

ERNESTUS BISCHOFF.

Fontes uariae historiae quam Claudius Aelianus Praenestinus composuit in duas rationes disseri possunt.

Aelianus enim quamuis multorum scriptorum reliquias solus seruauerit et non pauca tradat quae ad antiquitatem cognoscendam magni momenti sint, propterea quod eos quorum auctoritate nisus est reticere solet, fructum nobis praebet pro copia rerum narratarum minorem. Iam uero si cui forte contigerit, ut unamquamque narratiunculam primo cuique auctori restituat, utilitate eum si non parem, at certe similiorem reddet Athenaeo Diogenique Laertio et libros quibus fragmenta scriptorum Graecorum comprehensa sunt haud tenui incremento augebit.

Sed ipse sibi consulat, si quis fontes remotiores uariae historiae indagare aggredietur. Ego proximos Aeliani auctores, quibus ipse usus sit, hac dissertatione eruere conabor.

I. De Claudii Aeliani temporibus.

Eum Aelianum qui librum de instruenda acie Hadriano nuncupavit diuersum esse ab Aeliano sophista, cuius uariam historiam et libros de animalibus habemus, Henricus Valesius [1]) manifestis fulsit argumentis. Valesii sententiam Iacobus Perizonius [2]) ipse nescius amplexus, ut uitam Claudii Aeliani sophistae Alexandri Severi temporibus assignet, tribus documentis utitur. Atque primum quidem Philostratum temporis ordinem secutum uitas sophistarum conscripsisse demonstrat; in quarum serie fere ultimas esse Philisci, Aeliani, Heliodori, Aspasii;

1) Emendatt. V p. 121.

2) Praef. ad Ael. uar. hist. p. XIX sqq. in G. Kuehnii edit. uar. hist. Lips. 1780 (praefatio quae in editione Perizonii ipsa est notatione paginarum caret).

Philiscum uero per Iuliam Domnam, Septimii Seueri uxorem, cathedram Atheniensem obtinuisse, Aspasium, Aeliani apud Pausaniam condiscipulum, in Alexandri Seueri comitatu fuisse, Aelianum ipsum a Pausania, qui sub Marco floruit, arte rhetorica instructum esse ex Philostrato apparere; ergo hunc quoque Alexandri memoriae necessario adscribendum esse. Deinde ad colloquium prouocat quod Philostratum Lemnium de gynnide quodam imperatore modo mortuo cum Aeliano habuisse Philostratus [1]) testis est. Concludit uir doctissimus hunc gynnim esse Elagabalum; itaque Aelianum post mortem eius, i. e. post annum 222 Romae uersatum esse. Eandem rem molitus tertio loco eum ex Athenaei sermonibus conuiualibus, quos sub initium principatus Alexandri confectos esse arbitratur, nonnulla in uaria sua recepisse ostendit. [2])

Verum artioribus mihi finibus uitam eius describere liceat: Mortuus erat eo anno quo Philostratus uulgauit sophistarum uitas, in quibus [3]) de Aeliano haec exstant: *ἐβίω δὲ ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη καὶ ἐτελεύτα οὐκ ἐπὶ παισί.* Dedicauit autem Philostratus hunc librum Antonio Gordiano sic inscriptum: *τῷ λαμπροτάτῳ ὑπάτῳ Ἀντωνίῳ Γορδιανῷ Φλάυιος Φιλόστρατος.* Finem uero prooemio his uerbis imposuit: *τὸ δὲ φρόντισμα τοῦτο, ἄριστε ἀνθυπάτων, καὶ τὰ ἄχθη σου κουφιεῖ τῆς γνώμης, ὥσπερ ὁ κρατὴρ τῆς Ἑλένης τοῖς Αἰγυπτίοις φαρμάκοις. ἔρρωσο μουσηγέτα.* Iam duorum quos Gordianum gessisse constat consulatuum uter a Philostrato significetur non difficile est diiudicatu. Iulius enim Capitolinus [4]) Antonium Gordianum primum refert praetura nobili gesta post iurisdictionem consulatum primum iniisse cum Antonio Caracalla, secundum cum Alexandro. Idem [5]) Gordianum ex consulatu quem egerat cum hoc principe ad proconsulatum Africae ex senatusconsulto missum esse testis est, id quod accidit anno 229/230. [6])

---

1) Philostr. u. s. II, 31.

2) Praef. ad uar. hist. p. XXIII sqq. Kuehn. Ceterum iam Valesius in 'emendationibus' V p. 121 sq. Aelianum Alexandri temporibus assignauit.

3) II, 31. 4) Gord. c. IV. 5) Ibid. c. II.

6) Pauly's Realencycl. III p. 901.

Alio proconsulatu nullo functus est. Sequitur Philostratum, cum eum modo consulem modo proconsulem appellaret, alterum consulatum proconsulatumque Africae intellexisse, uitas autem circa annum 230/231 edidisse. Aelianus igitur hoc tempore inter uiuos esse desierat. Atque aliquanto quidem ante exspirauerat. Non sane multum ei argumento tribuo quod breui ante uitas sophistarum confectas eum obiisse disertis uerbis Philostratus non commemorat. Maioris momenti est quod quinque rhetores, Heliodorus Aspasius Philostratus Lemnius Nicagoras Apsines, idque ut uidetur tamquam mortui post Aelianum ab eo tractantur. Quodsi Philostratum temporis ordinem secutum, ut quisque minimo annorum interuallo ab ipsius aetate aberat, ita uitam eius extremis capitibus exprompsisse constat[1]), inter id tempus quo uitas suas uulgauit i. e. inter annum 230/231 et mortem Aeliani spatium nonnullorum annorum uidetur intercessisse. Iam Aelianus, si mortuus est inter annos 222 et 230/231, quia sexagesimum annum aetate assecutus est, natus est neutiquam post annum 170/171; quod autem illum annum uitae etiam superauit et quod aliquanto ante annum 230/231 mortem occubuisse uidetur, fieri potuit, ut adeo ante annum 162 in lucem editus sit.

Itaque ea temporis computatio qua Valesius et Perizonius aetatem Aeliani constituerunt hac omnino confirmatur.

Verum enim uero uia qua Perizonius eam assecutus est partim quidem displicet; namque Athenaeum huc admouit uel imperio Elagabali uel primis annis Alexandri perperam assignatum.[2]) Ipso igitur Aeliani temporum definiendorum munere flagitatur, ut quando Athenaeus opus suum quod restat composuerit disquiram; non quo nouam quandam lucem ad rem propositam inde exspectem, sed quod ratio quae inter tempora utriusque scriptoris intercedit non solum a Perizonio sed etiam a Schweighaeusero[3]) cum exploranda Aeliani aetate dicitur artissime cohaerere. Dicit Batauus ille uir[4]) Athenaeum scripsisse post Caracallam, si quidem memorat Oppianum Cili-

1) Periz. praef. ad u. h. p. XX Kuehn. 2) Ibid. p. XXIII.
3) Praef. ad edit. Ath. 4) l. l. p. XXII sq.

cem et eius ἁλιευτικὰ deque eo loquitur tamquam iam mortuo I p. 13 his uerbis usus: τὸν ὀλίγῳ πρὸ ἡμῶν γενόμενον Ὀππιανὸν τὸν Κίλικα; Oppianum uero carmina sua misisse ad Antoninum Caracallam, quem peperit Iulia Domna Septimio Seuero. Sane Pseudooppiani [1]) Apameensis [2]) κυνηγετικὰ Caracallae dedicata [3]) sunt. Atqui haec prorsus nihil faciunt ad illum locum Athenaei, quippe qui uerum Oppianum Corycensem [4]), illum carminis de piscatu conditi auctorem, intellegat.

Quamquam exstiterunt qui etiam ἁλιευτικὰ Caracallae dedicata esse statuerent. Oppianus enim Antoninum quendam imperatorem simul cum filio uersibus his alloquitur:

IV, 4: Ἀλλὰ σύ μοι, κάρτιστε πολισσούχων βασιλήων
Αὐτός τ' Ἀντωνῖνε, καὶ υἱέος ἠγάθεον κῆρ
Πρόφρονες εἰσαΐοιτε κτλ. cf. et I, 3, 66, II, 682.

Iam cum Schweighaeuser [5]) quis tandem hic Antoninus cum filio fuerit omnino non sciscitetur, I. G. Schneider [6]) duce Scaligero eum putat intellegendum esse Caracallam, quem Antonini nomen sibi arrogasse constat. At non habuit filium regni participem. An mauis Septimium, Caracallae patrem, illa appellatione a poeta significari? At Antonini nomine usus esse non traditur. Itaque iis [7]) assentiri non dubito qui M. Aurelium Antoninum eiusque filium Antoninum Commodum designari credunt. Accedit quod Oppianum M a r c o Antonino imperante floruisse Suidas tradit. Concidit igitur argumentum quo Athenaeum circa annum 220 siue aliquanto post principatum Caracallae scripsisse comprobare conati sunt.

At enim Schweighaeuser editionem δειπνοσοφιστῶν post annum demum 228 factam esse contendit. Namque Athenaeus inter alios sodales conuiuii, unde farraginem suam ductam esse fingit, Ulpianum quendam Tyrium identidem laudat. Hunc ille non dirimendum esse censet ab Ulpiano iurisconsulto item

1) Pauly's Realencycl. V p. 950; I. G. Schneider praef. ad Opp. Lips. 1813.

2) Cyneg. II, 125—128 et 156 sq. 3) Ibid. I, 3 sq.

4) Suid. s. u. Ὀππιανὸς et halieut. III, 209.

5) l. l. 6) l. l. 7) Pauly's Realencycl. V p. 950.

Tyrio, quem anno 228 sub Alexandro a militibus praetorianis occisum esse notum est. Atque uestigium quoddam eius caedis deprehendisse sibi uisus est Athen. XV p. 686 c. Sed ne nimis sagax euadat uir doctissimus. Neque enim aliud quidquam ex hoc loco efficitur, nisi ut auctor alicuius amici mortem subitam deploret. At hunc amicum, cuius mors etsi non sine magno dolore memoratur tamen tamquam beata praedicari uidetur, fuisse Ulpianum qui quidem ferro trucidatus est quo tandem iure ille cogitauit? Porro nomen eius num una littera ibi significatur? Quid quod is Ulpianus cuius mentionem Athenaeus facit nusquam iurisperitus, sed *ὀνοματοθήρας* [1]), i. e. uenator uocabulorum appellatur talisque hominis personam ubique gerit. Age uero ponamus hunc cum iurisconsulto illo, qui Alexandri praefectus praetorio fuit, unum eundemque esse, et Athenaeum post eius caedem anno 228 patratam operi suo finem constituisse; sequeretur intra annos 228 et 231, quo quidem Philostratus uitas edidit, et *δειπνοσοφιστὰς* in publicum prodiisse, et Aelianum uaria sua conscribentem iis usum esse et uaria confecisse et ipsum ex uita discessisse. Haec uero omnia in tam exiguum annorum interuallum incidisse quis est qui credat? Cui placeat id quod e Schweighaeuseri sententia concludendum esset, Aelianum Athenaei libros quasi recenti atramento humidos exscripsisse? Ergo is Ulpianus qui in numero conuiuarum doctorum fuisse ab Athenaeo fingitur a iurisconsulto illo diuersus est.

At ne solo negandi munere fungi uidear, hae notae solae ad tempora Athenaei computanda ualent: composuit librum post Oppianum, Marci aequalem, quem paulo ante suam aetatem mortuum esse ipse testatur, et post excessum Commodi [2]), i. e. post annum 192, sed antequam uaria scripsit Aelianus, qui post annum 222 et aliquanto ante 231 diem obiit.

Verum haec quasi ultro se offert conclusio: Athenaei florilegium si eo tempore quo Aelianus in uaria historia operam collocabat recens editum fuisset, ab hoc certe non esset ex-

---

1) Athen. XIV p. 649 b. 2) Athen. XII p. 537 f.

scriptum. Etenim furtum quod commisit animos aequalium fugiturum esse sperare non potuit, nisi satis multi anni inter editionem sui libri et sermonum conuiualium interiecti erant. Quae cum ita sint, hos circa annum 200 ab Athenaeo ad Timocratem amicum missos esse consentaneum est.

Iam ad Aelianum ipsum reuertamur. Latet in historiae animalium libri X capite 1 grauissimum temporis indicium, quod a Iacobsio[1]) et Herchero deletum est. In editionibus autem quae Iacobsianae praecedunt omnibus haec exstant: *σπανίως ἐλέφας ἐρᾷ, φασίν· ἔστι γὰρ σώφρων, ὥς ἄνω μοι λέλεκται. ἀκούω γοῦν ἐλεφάντων πάθος ἐρωτικὸν καὶ ἄξιον θαυμάσαι αὐτό· ὃ δὲ πέπυσμαι ἐκεῖνό ἐστιν· ἀνὴρ τῆς τούτων ἄγρας οὐκ ἄπειρος δύναμιν λαβὼν ἐκ βασιλέως τοῦ Ῥωμαίων πάλαι, Ἀλέξανδρος ὄνομα, καὶ σταλεὶς ἐς τὴν θήραν κατά τι ἔθος τοῖς Μαυρουσίοις ἐπιχώριον, φησὶν ἐν συγγραφῇ Δίων, μόσχον ἐλέφαντος ὡραίαν, ὥς ἐκεῖνοι, ἰδεῖν συνελθεῖν ἐλέφαντι νέῳ καὶ καλῷ.* Reliqua narratio est de riualitate duorum elephantorum amore incensorum. Iacobsius coniectura aliorumque codicum auctoritate usus contextum uerborum ita conformauit: *ἀνὴρ τῆς τούτων ἄγρας οὐκ ἄπειρος δύναμιν λαβὼν ἐκ βασιλέως τοῦ Ῥωμαίων πάλαι, Ἀλέξανδρος ὄνομα, καὶ σταλεὶς ἐπὶ τὴν θήραν κατά τι ἔθος τοῖς Μαυρουσίοις ἐπιχώριον φησὶν ἐν συγγραφῇ, νέαν μόσχον ἐλέφαντος, ὡραίαν ὥς ἐκείνοις, ἰδεῖν συνεισελθεῖν ἐλέφαντι νέῳ καὶ καλῷ.* Eodem modo Hercher in editione Parisina[2]) haec uerba constituit.

Locum esse uitiatum nemo non concedet. Atque ut uocula *πάλαι*, quam ille ipse pro spuria habet[3]), ita uerba *κατά τι ἔθος τοῖς Μαυρουσίοις ἐπιχώριον* suspicionem mouent. Namque haec aliam uim habere non possent, nisi ut Alexandrum quendam ex Maurusiorum more ad uenationem elephantorum missum esse significarent. Nunc uero notio aoristi *σταλείς*, ex

---

1) Hist. anim. ad fidem codd. mss. constit. et annotatt. illustr. 2 voll. Ienae 1832.

2) Quae prodiit anno 1858.

3) Annott. critt. p. XXXVI in edit. Paris.

qua eum semel missum esse apparet, et uocabulum ἔθος, unde saepius eum missum esse sequeretur, uidentur inter se abhorrere. Immo uox σταλεὶς ad uerba antecedentia ἐκ βασιλέως τοῦ Ῥωμαίων referenda est. Rex igitur Romanorum, qui Alexandro facultatem elephantos uenandi fecerat, eundem uenatum ablegauit. Itaque uerba κατά τι ἔθος κτλ. aeque ac πάλαι putauerim deberi interpreti, cuius adnotamenta a margine in textum orationis saepissime irrepsisse Hercher uir in libris mss. Aeliani non mediocriter uersatus demonstrauit. Contra ut teneatur Dionis nomen, pro quo codices Mediceus et Vaticanus νέαν uocabulum praebent, quod esse glossema μόσχου uocis apparet, et auctoritas codicis Augustani antiquissimi et locus Aeliani flagitat, in quo post uerba φησὶν ἐν συγγραφῇ scriptoris cuiusdam nomen exspectatur. Ceterum ne ego quidem locum prorsus restituere possum.

Quod autem ibi narratur Alexandrum a rege Romanorum ad elephantos uenandos cum potestate ablegatum esse non ad Numas uel Tarquinios, sed ad imperatorem quendam reuocandum esse nemo negabit. Iam uero Dionem, qui hoc loco memoratur, esse illum rerum scriptorem iam Valesius [1]) coniecit. Egomet cum istam narratiunculam Aeliani ex Dionis historia Romana deriuari non potuisse propterea quod haec neque in talibus fabellis uersatur et post annum demum 229 [2]) confecta est concedam, nihilo tamen secius ipsum illum Cassium Dionem Cocceianum designari teneo atque defendo. Is enim praeter historiam et opusculum de prodigiis, quibus Septimio Seuero principatum promitti ostendebat, composuit de uita Commodi uolumen peculiare. Atque hoc ab Aeliano significatur, si quidem Dio in historia, postquam de ferarum spectaculis quae Commodus edere solebat fuse dixit, ipse testatus est a se eandem qua is in bestias utebatur insaniam in libello de Commodo scripto etiam diligentius tractatam esse [3]). Ubi

1) Emendatt. V p. 122 sq.

2) Pauly's Realencycl. II p. 1028.

3) Cass. Di. epit. LXXII c. 10 Dindorf.: . . . . καὶ πέντε γοῦν ἵππους ποταμίους ἅμα καὶ δύο ἐλέφαντας ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ ἡμέρᾳ χωρὶς αὐτὸς ταῖς

quin uerba fecerit de uenatoribus qui copiam ferarum undique conquisitam principi suppeditarent fieri non potuit. Quae cum ita sint, Aelianus post annum 195, quo uita Commodi auctore Reimaro[1]) exarata est, librum de natura animalium confecit.

Ad eadem tempora relegamur hist. anim. l. XVII capite 44, ubi auctor dicit rhinocerotis figuram describere operae non esse pretium, cum permulti homines et Graeci et Romani qui illum uiderint eius formam cognitam habeant. Tale quid scribi uix potuit nisi post ludos bestiarios a Commodo creberrime factos.

Quoniam quando Aelianus uixerit exploratum est, quando scripserit accuratius quaeramus. Iuuenem eum arti rhetoricae siue sophisticae, seniorem scribendi studio deditum fuisse et ex diserto testimonio Philostrati[2]) apparet et ex historiae animalium epilogo[3]), ubi significat se naturalibus quaestionibus occupatum fructuosa professione oratoria abdicasse, id quod apprime conuenienter cum iis concinit quae adhuc disputata sunt.

Cum enim utramque historiam aliquanto post Commodum confectam esse cognouerimus, ut aetate prouectus ad libros componendos se conuerterit efficitur. Quibus praemissis expeditur ea difficultas quae Philostr. II, 31 et hist. anim. XI, 40 moueri potest. Illic enim legimus Aelianum solitum esse dicere

---

ἑαυτοῦ χερσὶ κατεχρήσατο, καὶ προσέτι καὶ ῥινοκέρωτας ἀπέκτεινε καὶ καμηλοπάρδαλιν. ταῦτα μέν μοι κατὰ παντὸς τοῦ περὶ αὐτὸν λόγου γέγραπται.

1) Pauly's Realencycl. II p. 1027.

2) Vit. soph. II, 31: *ἔπειτ᾽ ὅτι προσρηθεὶς σοφιστὴς ὑπὸ τῶν χαριζομένων τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἐπίστευσεν, οὐδὲ ἐκόλασε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, οὐδὲ ἐπήρθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος οὕτω μεγάλου ὄντος, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν εὖ διασκεψάμενος ὡς μελέτῃ οὐκ ἐπιτήδειον τῷ συγγράφειν ἐπέθετο καὶ ἐθαυμάσθη ἐκ τούτου.*

3) *Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ἄρα, ὅτι καὶ τῶν εἰς χρήματα ὁρώντων ὀξὺ καὶ τεθηγμένων ἐς τιμάς τε καὶ δυνάμεις τινὲς καὶ πᾶν τὸ φιλόδοξον δι᾽ αἰτίας ἕξουσιν, εἰ τὴν ἐμαυτοῦ σχολὴν κατεθέμην καὶ εἰς ταῦτα· ἐξὸν καὶ ὀφρυοῦσθαι καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς ἐξετάζεσθαι καὶ ἐπὶ μέγα προήκειν τοῦ πλούτου. ἐγὼ δὲ ὑπέρ τε ἀλωπέκων καὶ σαυρῶν καὶ κανθάρων . . . περιέρχομαι.*

se numquam fines Italiae excessisse neque nauem conscendisse neque mare nouisse. Ex hoc autem loco sequitur eum in Aegypto aliquamdiu peregrinatum esse. Quocirca negauerit quispiam Aelianum libri de animalibus auctorem cum Aeliano Philostrateo unum eundemque esse. Iam uero iter Aegypti, quippe quod cum origine animalium historiae artissime cohaereat[1]), perinde atque haec ad senescentem Aelianum uidetur reuocandum esse. Itaque si statuimus illa uerba in quibus offendimus. a iuuene dicta esse, antequam ex Italia mediterranea exisset — erat autem Praenestinus —, consociantur quae opposita uisa erant Aeliani et Philostrati indicia.[2])

Iam temporibus Aeliani definitis iactum est fundamentum unde sequens fontium disquisitio proficiscatur.

II. De Aeliani auctoribus quid uiri docti adhuc senserint.

De originibus uariae historiae unus egit I. Perizonius, cui ut soli fonti et capiti huius dissertationis gratiam habeo maximam. Primus enim septendecim uariorum capitibus ad *δειπνοσοφιστὰς* reuocatis Athenaeo Aelianum usum esse demonstrauit.[3]) Tempora autem Aeliani quaerens necessitudinem quae inter utrumque scriptorem est nec per se ipsam nec uia ac ratione disseruit. Idem de reliquis fontibus haec dicit[4]): 'Ubi ab Athenaeo discesseris, de quo iam saepius egimus, auctores potissimum habet noster Platonem (uide notas ad VIII, 1, 2; 9 et XIV, 5) Aristotelem (II, 26; XI, 5 et XIII, 16) Isocratem (IV, 8 et V, 10) Thucydidem (XII, 50, 7) etiam Herodotum, sed mutata eius dialecto (VIII, 17) et saepius Plutarchum (XI, 9; XII, 3; XIII, 38; 42 etc.)'. Neque uero huic sententiae adstipulari potero.

Animalium historiae auctores etiam spissiore caligine uidi obrutos. Etenim C. G. Kuehnius, qui 'de uia ac ratione qua

1) Cf. infra cap. XIV.

2) Similiter Iacobsius in praef. p. XXXVI adnot. 3 diuinatione quadam usus rem explicat.

3) Praef. ad u. h. p. XXIII sqq. Kuehn.

4) Ibid. p. XXXI sq.

Claudius Aelianus in hist. anim. conscribenda usus est' Lipsiae anno 1777 libellum edidit, id quod hac inscriptione promittere uisus erat mihi non praestitit in fontes quidem Aeliani inquisituro. Qui autem huius libri origines hic illic attigerunt inde a Gesnero usque ad I. G. Schneiderum omnes a uero longe absunt.[1]

III. De Athenaeo Aeliani auctore.

Varietate uariae historiae unicuique de proximis eius fontibus cogitanti efficiuntur magnae difficultates. Accedit quod Aelianus aeque ac ceteri compilatores eos quos primarios duces secutus est dedita opera reticet, et quod inter omnes scriptores ueteres quorum quidem uolumina aetatem tulerunt neminem uidebimus ad uariam historiam conficiendam adhibitum esse nisi unum; dico Athenaeum. Hercle tantis rei angustiis consilii inopes detineremur, nisi hac affinitate tanquam tutissimo praesidio adiuti quomodo Aelianus fontibus suis usus esset dilucide perspiceremus. Itaque Aelianum cum Athenaeo qua potui diligentia comparaui.

En congruentiae quae huic cum illo intercedit conspectus, in quo ea capita Aeliani quae ab Athenaei locis similibus adeo discrepant, ut inde repeti nullo modo possint, asterisco notabo.

u. h. I, 14	Ath. IX p. 393 c d.
u. h. I, 15	Ath. IX p. 393—395 a.
*u. h. I, 17	Ath. XI p. 782 b.
*u. h. I, 19	Ath. XII p. 526 a.
u. h. I, 24	Ath. X p. 411—412 b.
u. h. I, 26	Ath. X p. 415 a b.
u. h. I, 27	Ath. X p. 415 b—416 d.
*u. h. II, 4	Ath. XIII p. 602 a b c.
*u. h. II, 10	Ath. X p. 419 c d.
u. h. II, 18	Ath. X p. 419 c d.
u. h. II, 37	Ath. X p. 429 a.
u. h. II, 38	Ath. X p. 429 a b (cf. X p. 440 e—441 a).
u. h. II, 40	Ath. X p. 429 d.

1) Vide cap. XVIII.

u. h. II, 41	Ath. X p. 435d—440d.
*u. h. III, 11	Ath. IV p. 157cd et
	Ath. XV p. 687ef.
u. h. III, 13	Ath. X p. 442b.
u. h. III, 14	Ath. X p. 442cd.
u. h. III, 15	Ath. X p. 442d—443b.
*u. h. III, 18	Ath. II, p. 45c
*u. h. III, 20	Ath. XIV p. 657bc et
	Ath. IX p. 384a.
*u. h. III, 23	Ath. X p. 434b.
*u. h. III, 30	Ath. XIV p. 622d.
*u. h. IV, 6	Ath. VI p. 254b.
u. h. IV, 22	Ath. XII p. 512bc.
u. h. IV, 23	Ath. XII p. 533cd, 536f, 537c.
u. h. IV, 25	Ath. XII p. 554ef.
u. h. V, 9	Ath. VIII p. 354ab.
*u. h. V, 12	Ath. VI p. 251b.
*u. h. VI, 12	Ath. X p. 435e.
u. h. VII, 2	Ath. XII p. 531a—e.
u. h. VIII, 7	Ath. XII p. 538b—f.
u. h. IX, 3	Ath. XII p. 539c–f.
u. h. IX, 8	Ath. XII p. 541c—e.
u. h. IX, 9	Ath. XII p. 542b—e.
u. h. IX, 11	Ath. XII p. 543c—f.
u. h. IX, 12	Ath. XII p. 547a.
u. h. IX, 13	Ath. XII p. 549a–c.
u. h. IX, 14	Ath. XII p. 552b.
*u. h. IX, 32	Ath. XIII p. 591b.
*u. h. IX 30 et 37	Ath. VI p. 250f.
u. h. X, 6	Ath. XII p. 551b—552e.
*u. h. X, 9	Ath. VI p. 239f, 241e,
	246a et I p. 5 et 6.
*u. h. X, 22	Ath. VI p. 251a.
*u. h. XI, 9	Ath. VI p. 273a.
u. h. XI, 12	Ath. XIV p. 643f.
*u. h. XII, 1	Ath. XIII p. 576d.
*u. h. XII, 10	Ath. VI p. 272d.
u. h. XII, 13	Ath. XIII p. 584de.
*u. h. XII, 17	Ath. XIII p. 577c.
	Ath. III p. 101e.
	Ath. IV p. 128b.
*u. h. XII, 18	Ath. XIII p. 596e.
*u. h. XII, 22	Ath. X p. 412ef.

*u. h. XII, 23	Ath. IV p. 154a—c.
	Ath. IV p. 151e.
	Ath. VI p. 246cd.
	Ath. XIII p. 603a.
u. h. XII, 24	Ath. XII p. 541bc (et Ath. VI p. 273bc).
*u. h. XII, 31	Ath. I p. 10a, 28ef, 31b et e, 32b et e;
	Ath. X p. 440c—f.
*u. h. XII, 40	Ath. II p. 45b.
*u. h. XII, 44	Ath. I p. 6f.
*u. h. XII, 51	Ath. VII p. 289d—f.
*u. h. XIII, 5	Ath. XIII p. 602f.
*u. h. XIII, 6	Ath. I p. 31f.
*u. h. XIII, 32	Ath. XIII p. 588d.
	Ath. V p. 220e.
u. h. XIV, 7	Ath. XII p. 550cd.
*u. h. XIV, 9	Ath. XI p. 507a et e.
*u. h. XIV, 14	Ath. VIII cc. 40—46.
*u. h. XIV, 21	Ath. XIII p. 597b.
u. h. XIV, 23	Ath. XIV p. 623f—624a.
*u. h. XIV, 26	Ath. VIII p. 340f.
*u. h. XIV, 29	Ath. VI p. 233f.
*u. h. XIV, 35	Ath. XIII p. 570b—e, 582cd, 587e, 589a.
*u. h. XIV, 39	Ath. II p. 48e.
*u. h. XIV, 46	Ath. IV p. 173f.

Adspicis rem satis mirabilem; certam describendi rationem in illa historiolarum Aeliani perturbatione et quasi chao. Etenim ordo quo singulae narrationes apud Athenaeum se excipiunt in uaria historia fere seruatus est.

Age uero uideamus quae sint consectaria. Ac primum quidem id quod Perizonius docuit, Aelianum ex illo non pauca hausisse, iam extra omnem dubitationis aleam positum est. Nam illa conspicua conuenientia cur non potius ad communem quendam fontem reuocanda esset etiam post eius in Aelianum merita quaeri potuit. Nunc, ut res quidem utrimque pariter exhibitas tertio cuidam auctori uindicare tibi liceat, num quam hic cum illo communem habet seriem narrationum ad eundem referes?

Deinde quoniam Aelianum uestigiis eius inhaesisse constat, quorsum id pertineat elucet. Certe enim illos XXVIII locos quos eodem modo dispositos exhibet, quo Athenaeus, huic debet. E quorum numero duo ex eius libro nono, undecim ex decimo, quindecim ex duodecimo sumpti sunt. Sequitur hos tres certe libros ei ad manum fuisse. Item librum undecimum, quoniam inter decimum et duodecimum interpositus est. At enim noli in eo offendere quod huius uestigia in uaria historia plane desiderantur. Nempe taeduit eum istas putidas poculorum commentationes, quibus eius capita I—CX continentur, transcribere. Quod uero quae extremi libri capitibus CX—CXX in Platonem afferuntur criminationes ab eo praetermissae sunt, quandoquidem huius philosophi magna in eo erat admiratio[1]), etiam minus est cur miremur.

Iam ut libros Athenaei IX X (XI) XII ei praesto fuisse certum est, ita ceteri in usum uariae historiae non sunt conuersi; neutiquam libri I—VII et XV, id quod comparatione utriusque florilegii supra instituta compertum habemus. Quin ne reliquorum quidem librorum rationem, octaui, decimi tertii, decimi quarti, quamquam singulis aut binis lemmatis ad uariam historiam accedunt, ab illis diuersam esse patebit si demonstrauero

u. h. V, 9 non esse ex Ath. VIII p. 354ab.
u. h. XII, 13 non esse ex Ath. XIII p. 584de.
u. h. XI, 12 non esse ex Ath. XIV p. 643f.
u. h. XIV, 23 non esse ex Ath. XIV p. 623f—624a.

Quorum locorum communis haec est condicio, ut neque ad Athenaei libros IX X XII faciant, nec secundum eum ordinem quo is sua disposuit et quem Aelianus XXVIII lemmata mutuans religiose tenuit in uaria historia collocati sint. Hos ego ut Athenaeo abiudicandos esse censeam cum hac ipsa causa tum peculiaribus quae accedunt momentis adducor.

Quod enim ad *δειπνοσοφιστῶν* librum XIII attinet, Aelianus excepto libri XII capite 13 ubicumque historiolas de mere-

---

1) Velut cf. u. h. II, 18, III, 19, IV, 9, X, 21, XII, 45.

tricibus uariis suis immiscuit cum illo non cohaeret. Neque enim quod u. h. XII, 5 tradit Laidi cognomen Axinae fuisse, nec quod XII, 17 de Lamia et Demetrio, nec quod XII, 62 de Archedica eiusque amatore, nec quod XIII, 9 de Lamia et Lysandro, neque quod XIII, 33 de Psammeticho et Rhodopi refert ex Athenaeo habet. Quod autem u. h. XIII, 32 de Socratis cum Theodota et Callisto meretricibus colloquio affertur tantummodo partim cum Ath. XIII p. 588d et V p. 220e conferri potest. Iam si illum librum luculentissimis facetiarum lasciuiarumque copiis instructum manibus triuisset, quomodo fieri potuit, ut, cum saepius de istis mulierculis ageret, tantum unam fabellam inde excerperet?

Quodsi librum decimum tertium non consultauit, quartum decimum ab eo esse inspectum haud ita ueri est simile. Cuius cum pagina 643f. comparari potest u. h. XI, 12, quamquam non omni ex parte congruit. Nam cum Socrates ab Alcibiade placentam obtinuisse et hic et illic narretur, apud Aelianum haec exstant: *ἡ Ξανθίππη ῥίψασα* (sc. *τὸν πλακοῦντα*) *ἐκ τοῦ κανοῦ κατεπάτησε. γελάσας δὲ ὁ Σωκράτης Οὐκοῦν, ἔφη, οὐδὲ σὺ μεθέξεις.* Apud Athenaeum: *ὃν Ξανθίππης καταγελασάσης ὁ Σωκράτης Οὐκοῦν, ἔφη, οὐδὲ σὺ μεθέξεις τούτου.* Magis conueniunt u. h. XIV, 23 et Ath. XIV p. 623f—624a, ubi legimus Cliniam Pythagoreum et Achillem iram cithara sedare solitos esse. — Contra discrepant inter se quae praeterea conferri possunt u. h. III, 20 et Ath. XIV p. 657bc. Cum enim similitudo horum locorum in eo uersetur, ut rex Lacedaemoniorum in terram transmarinam ablegatus cibos quosdam delicatiores ipsi oblatos repudiasse et seruis dari iussisse utrobique tradatur, hic rex apud Athenaeum est Agesilaus Thasum missus, in uaria historia Lysander in Ionia moratus. Ad extremum u. h. III, 30 et Ath. XIV p. 622d non concinunt nisi nomine Amoebei citharoedi.

Qui octauo libro cum uaria historia est consensus his finibus continetur: conspirat, ut dixi, Ath. VIII p. 354ab cum u. h. V, 9, ubi narratur Aristotelem, antequam philosophiae se addiceret, stipendia meruisse et pharmacopolam fuisse. Nulla

praeterea utriusque affinitas, nisi quod u. h. XIV, 14 et Ath. VIII cc. 40—46 de Stratonico citharoedo, u. h. XIV, 26 de Antagora homine maledico, Ath. VIII p. 340f de eodem helluone diuersum in modum agitur. Iam ut quae de philosophis per uariam historiam leguntur paene omnia aliunde in eam deuenerunt neque ex Athenaeo, ita et ipsum illud caput, quo Aristoteles carpitur, ab alio quodam fonte multo aptius repetitur.

Quid multa? Si tota quae proxime antecessit expositio circumspicitur, quantopere manifesta illa necessitudo quae inter uariam historiam et libros IX X XII intercedit ei repugnet qua libros VIII XIII XIV cum illa cohaerere modo uidimus, in propatulo est. Ut igitur, unde egressa est, reuertatur argumentatio, quae in u. h. V, 9, XI, 12, XII, 13, XIV, 23 exstant, licet eadem in Athenaei sermonibus conuiualibus inueniantur, tamen originem inde non traxisse cognouisse mihi uideor.

Quae cum ita sint, si conceditur libros I—VIII et XIII —XV ad uariam historiam conflandam adhibitos non esse, eos Aeliano ne praesto quidem fuisse consentaneum est. Unde discere uidemur *δειπνοσοφιστῶν* uolumina, si non singula deinceps prodierunt, at certe singillatim apud librarios fuisse uenalia.

Ceterum me non fugit ordinem quo Athenaeus sua collocauit ab Aeliano bis paulum inflexum esse. Primo enim loco, si tabulam supra adscriptam respexeris, eum, postquam uariae historiae libri X caput 6 exarans Athenaei paginam 552e in describendo assecutus est, in libri XII capite 24 et libri XIV capite 7 ad eius paginas 541bc et 550cd regressum esse agnosces. Sed non est quod in ea re haereamus. Immo uero nouum inde euadit argumentum quo eum tertii decimi libri *δειπνοσοφιστῶν* expertem fuisse euincatur. Qui si ei ad manum fuisset, huius recentibus lenociniis uti quam finem libri duodecimi modo exhausti iterum adire procul dubio maluisset.

Dein idem quamquam primariam quae in Athenaei libro XII est argumenti continuationem inde a u. h. VII, 2 cum religione tenet, antea u. h. IV, 22, 23, 25 transcribens ab ea recessit, si quidem e numero capitum quae dixi primum a libri

XII initio, alterum a media parte, tertium a fine mutuatus est. En quam praeclara fiat occasio quasi officinae compilatoris introspiciendae. Namque tentasse uidetur iucunditatem illius fontis, antequam placeret eum deinceps exhaurire.

Quod igitur obseruaui Aelianum, cum illo Naucratita uteretur, uia et ratione grassatum esse iis ipsis quae contra facere uideri potuerunt confirmatur.

Quoniam totum Aeliani cum Athenaeo consensum quatenus et in uniuersum pertineret et ad hunc reuocandus esset circumspeximus, parti quidem huius fontium explorandorum muneris uidetur satisfactum esse.

Verum redundant ex ratione quae inter utrumque intercedit efficacissima quaedam tam ad hanc quam ad alias quaestiones praesidia. Vidimus enim Aelianum quattuor fabellas quamquam illi non debet tamen cum eo habere communes. Porro, ut alia praeteream, quae exstant in u. h. II, 4 de Melanippi et Charitonis mutua amicitia, in u. h. III, 23 de Alexandri ante mortem ipsam uinolentia, in u. h. XII, 1 de Aspasia, Cyri amica, in u. h. XII, 51 de Menecrate medico, qui se Ioui parem esse putasse dicitur, etiam uberiora sunt quam qui deinceps iis respondent Athenaei loci XIII p. 602 a b, X p. 434 b, XIII p. 576 d, VII p. 289 d. Quid ergo? Nonne utrumque scriptorem ad communem quendam fontem recedere in promptu est? Itaque ex his quaestionibus Aelianeis aliquid lucis ad *δειπνοσοφιστῶν* origines excutiendas exspectandum est. De quibus infra[1]) disputabitur. Altera ex parte nisi copia esset uariam historiam cum illo florilegio contendendi, quomodo Aelianus auctores suos adhibuisset plane in incerto relinqueretur.

IV. Qua ratione Aelianus Athenaeo usus sit.

Quod ut ante oculos proponatur, exempli gratia unum locum uariae historiae ex Athenaeo translatum et eum Athenaei unde translatus est e regione adscribam.

---

1) Vide cap. XVI.

V. h. I, 15:

Ἐκ διαδοχῆς φασὶν ἐπῳάζειν τὰς περιστεράς. εἶτα τῶν νεοττῶν γενομένων ὁ ἄρρην ἐμπτύει αὐτοῖς, ἵνα μὴ βασκανθῶσι. τίκτει δὲ ᾠὰ δύο ἡ θήλεια, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἄρρεν ποιεῖ πάντως, τὸ δὲ δεύτερον θῆλυ. τίκτουσι δὲ αἱ περιστεραὶ κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους· ἔνθεν τοι καὶ δεκάκις τοῦ ἔτους ὠδίνουσι. λόγος δέ τις περίεισιν Αἰγύπτιος, λέγων δωδεκάκις τὰς ἐν Αἰγύπτῳ τίκτειν. λέγει δὲ Ἀριστοτέλης καὶ διάφορον εἶναι τῆς περιστερᾶς τὴν πελειάδα. τὴν μὲν γὰρ περιστερὰν εἶναι μείζονα, τὴν δὲ πελειάδα βραχυτέραν, καὶ τὴν μὲν περιστερὰν τιθασὸν γίνεσθαι, τὴν δὲ οὔ. λέγει δὲ ὁ αὐτὸς μὴ πρότερον ἐπιβαίνειν τὸν ἄρρενα τῇ θηλείᾳ πρὶν ἢ φιλῆσαι αὐτήν· μὴ γὰρ ἀνέχεσθαι τὰς θηλείας τὴν τῶν ἀρρένων ὁμιλίαν τοῦ φιλήματος ἔρημον. προστίθησι δὲ τούτοις καὶ ἐκεῖνο, ὅτι καὶ αἱ θήλειαι ἀλλήλας ἀναβαίνουσιν, ὅταν τῆς πρὸς ἄρρενα μίξεως ἀτυχήσωσι· καὶ οὐδὲν μὲν ἐς ἀλλήλας προίενται, τί-

Athen. IX pag. 393f—395a: *ΦΑΣΣΑΙ.* Ἀριστοτέλης φησὶ περιστερῶν μὲν εἶναι ἓν γένος, εἴδη δὲ πέντε, γράφων οὕτως ‘περιστερά, οἰνάς, φάψ, φάσσα, τρυγών’ κτλ.

p. 394b: ἐπῳάζει δ' ἐκ διαδοχῆς πᾶν τὸ περιστεροειδὲς γένος, καὶ γενομένων τῶν νεοττῶν ὁ ἄρρην ἐμπτύει αὐτοῖς, ὡς μὴ βασκανθῶσι. τίκτει δὲ ᾠὰ δύο, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἄρρεν ποιεῖ, τὸ δὲ δεύτερον θῆλυ. τίκτουσι δὲ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους. διὸ δὴ καὶ δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ τιθέασιν· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ δωδεκάκις. τεκοῦσα γὰρ τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ συλλαμβάνει’. ἔτι ἐν τῷ αὐτῷ φησὶν Ἀριστοτέλης ὅτι περιστερὰ ἕτερον πελειὰς δ' ἕτερον καὶ ὅτι ἡ πελειὰς ἔλαττον καὶ τιθασὸν γίνεται, περιστερὰ δὲ καὶ μέλαν καὶ μικρὸν καὶ ἐρυθρόπουν καὶ τραχύπουν· διὸ οὐδεὶς τρέφει. ἴδιον δὲ λέγει τῆς περιστερᾶς τὸ κυνεῖν αὐτὰς ὅταν μέλλωσιν ἀναβαίνειν, ἢ οὐκ ἀνέχεσθαι τὰς θηλείας. ὁ δὲ πρεσβύτερος, φησί, καὶ προαναβαίνει μὴ κύσας· οἱ δὲ νεώτεροι ἀεὶ τοῦτο ποιήσαντες ὀχεύουσιν. καὶ αἱ θήλειαι ἀλλήλαις ἀναβαίνουσιν, ὅταν ἄρρην μὴ παρῇ, κυνήσασαι. καὶ οὐδὲν προιέμεναι εἰς ἀλλήλας τίκτουσιν ᾠά, ἐξ

κτουσι δὲ ᾠά, ἐξ ὧν νεοττοὶ οὐ γίνονται αὐταῖς. εἰ δέ τι Καλλιμάχῳ χρὴ προσέχειν, φάτταν καὶ πυραλλίδα καὶ περιστερὰν καὶ τρυγόνα φησὶ μηδὲν ἀλλήλαις ἐοικέναι.

ὧν οὐ γίγνεται νεοττός. οἱ δὲ Δωριεῖς τὴν πελειάδα ἀντὶ περιστερᾶς τιθέασιν, ὡς Σώφρων ἐν γυναικείοις. Καλλίμαχος δ' ἐν τῷ περὶ ὀρνέων ὡς διαφόρους ἐκτίθεται φάσσαν πυραλλίδα περιστερὰν τρυγόνα. ὁ δὲ Μύνδιος Ἀλέξανδρος οὐ πίνειν, φησί, τὴν φάσσαν ἀνακύπτουσαν, ὡς τὴν τρυγόνα. καὶ τοῦ χειμῶνος μὴ φθέγγεσθαι, εἰ μὴ εὐδίας γενομένης. λέγεται δέ, ὅτι ἡ οἰνὰς ἐὰν φαγοῦσα τὸ τῆς ἰξίας σπέρμα ἐπί τινος ἀφοδεύσῃ δένδρου, ἰδίαν ἰξίαν φύεσθαι. Δαΐμαχος δ' ἐν τοῖς

Ἰνδοὶ δέ φασι λόγοι περιστερὰς ἐν Ἰνδοῖς γίνεσθαι μηλίνας τὴν χρόαν. Χάρων δὲ ὁ Λαμψακηνὸς περὶ τὸν Ἄθω φανῆναι περιστερὰς λευκὰς λέγει, ὅτε ἐνταῦθα ἀπώλοντο αἱ τῶν Περσῶν τριήρεις περικάμπτουσαι τὸν Ἄθω.

Ἰνδικοῖς ἱστορεῖ περιστερὰς μηλίνας γίνεσθαι ἐν Ἰνδοῖς. Χάρων δὲ ὁ Λαμψακηνὸς ἐν τοῖς Περσικοῖς περὶ Μαρδονίου ἱστορῶν καὶ τοῦ διαφθαρέντος στρατοῦ Περσικοῦ περὶ τὸν Ἄθω γράφει καὶ ταῦτα· ‘καὶ λευκαὶ περιστεραὶ τότε πρῶτον εἰς Ἕλληνας ἐφάνησαν, πρότερον οὐ γιγνόμεναι’. ὁ δ' Ἀριστοτέλης φησὶν ὡς αἱ περιστεραὶ γιγνομένων τῶν νεοττῶν τῆς ἁλμυριζούσης γῆς διαμασησάμεναι ἐμπτύουσιν αὐτοῖς διοιγνῦσαι τὸ στόμα, διὰ τούτου παρασκευάζουσαι αὐτοὺς πρὸς

ἐν Ἔρυκι δὲ τῆς Σικελίας, ἔνθα ἐστὶν ὁ τῆς Ἀφροδίτης νεὼς σεμνός τε καὶ ἅγιος, κατά τινα καιρὸν θύουσιν οἱ Ἐρυκινοὶ τὰ

τὴν τροφήν. τῆς δὲ Σικελίας ἐν Ἔρυκι καιρός τις ἐστὶν ὃν καλοῦσιν Ἀναγωγάς· ἐν ᾧ φασι τὴν θεὸν εἰς Λιβύην ἀνάγεσθαι.

Ἀναγώγια καὶ λέγουσι την Ἀφροδίτην ἐς Λιβύην ἐκ Σικελίας ἀνάγεσθαι. τότε οὖν ἀφανεῖς ἐκ τοῦ χώρου αἱ περιστεραὶ γίνονται, ὥσπερ οὖν τῇ θεῷ συναποδημοῦσαι. κατά γε μὴν τὸν λοιπὸν χρόνον πάμπολύ τι πλῆθος τῶνδε τῶν ὀρνίθων ἐπιπολάζειν τῷ νεῷ τῆς θεοῦ ὡμολόγηται.

Ἀχαϊκοὶ δὲ αὖ πάλιν λέγουσι λόγοι καὶ τὸν Δία αὐτὸν μεταβαλεῖν τὴν μορφὴν ἐς περιστεράν, ἐρασθέντα παρθένου Φθίας ὄνομα. ἐν Αἰγίῳ δὲ ᾤκει ἡ Φθία αὕτη.

τότ' ουν αἱ περὶ τὸν τόπον περιστεραὶ ἀφανεῖς γίνονται, ὡς δὴ τῇ θεῷ συναποδημοῦσαι. καὶ μεθ' ἡμέρας ἐννέα, ἐν τοῖς λεγομένοις Καταγωγίοις, μιᾶς προπετασθείσης ἐκ τοῦ πελάγους περιστερᾶς καὶ εἰς τὸν νεὼν εἰσπτάσης, παραγίνονται καὶ αἱ λοιπαί. ὅσοι οὖν τότε περιουσίας εὖ ἥκουσι τῶν περιοίκων, εὐωχοῦνται· οἱ δὲ λοιποὶ κροταλίζουσι μετὰ χαρᾶς. ὄζει δὲ πᾶς ὁ τόπος τότε βούτυρον, ᾧ δὴ τεκμηρίῳ χρῶνται τῆς θείας ἐπανόδου. Αὐτοκράτης δ' ἐν τοῖς Ἀχαϊκοῖς καὶ τὸν Δία ἱστορεῖ μεταβαλεῖν τὴν μορφὴν εἰς περιστερὰν ἐρασθέντα παρθένου Φθίας ὄνομα ἐν Αἰγίῳ.

In aperto est compilatoris imago et ipsa argutissima de se testis et in uniuersum talis qualis a Perizonio adumbrata est. Quam tamen liceat mihi iam accuratius depingere.

Aelianus Athenaei euadit et epitomator et ut ita dicam descriptor. Contraxit eius uerba imprimis u. h. I, 27, ubi homines uoraces, II, 41, ubi potatores, III, 15, ubi nationes uino deditae, X, 6, ubi homines graciles enumerantur. Purum putum descriptorem se praebet ceteris locis illi debitis. Quod uero summi ad fontes uariae historiae indagandos erit momenti, confirmatum est id quod iam Perizonius uidit, eum de suo nihil addidisse rerum. Quamquam sunt paucula quibus Athenaeo copiosior sit. Quod enim in u. h. II, 41 legitur, Ionem poetam patria fuisse Chium, Xenocratem fuisse Chalcedonium, oraculo Aegyptio quod memoratur nomen esse Buto, dein quod in IX, 8

est, Corinthi quidem Dionysium exsulem degisse, quod in X, 6, Philetam poetam fuisse epicum, denique in IX, 13 et XII, 24 haec uerba: *οἱ δὲ οὐ κιβωτόν φασιν ἀλλὰ πυργίσκον* et *καὶ ἁλιέας χιλίους* illic non exstant. Sed ne cui in mentem ueniat ex his additamentis repetere argumenta quibus eum illo usum esse neget, quod Aelianus de Buto et de Corintho adnotauit ei ipsi tum cum adnotabat notum fuisse monuerim, si quidem e capite 40 libri XI animalium historiae, quam ante uaria confectam esse infra uidebimus, eum Alexandriae peregrinatum fuisse comperimus, et idem iam u. h. VI, 12 de Dionysii exitu miserabili agens his uerbis usus est: *καὶ ἐν τῷ μεσαιτάτῳ τῆς Ἑλλάδος ἀσχημονῶν διετέλει.* Ceterae discrepantiunculae, si non ad Aelianum ipsum reuocandae sunt, fieri potest ut aut integriori cuidam sermonum conuiualium editioni aut interpreti uariae historiae debeantur. — In errores eum inter describendum nonnumquam delapsum esse Perizonius[1]) uere animaduertit. Eodem spectant in u. h. III, 15 uerba *ὅτι ἐφεῖται τοῖς ἐν τῷ συνδείπνῳ παροῦσι ξένοις προπίνειν ταῖς γυναιξίν, ἕκαστον ᾗ ἂν βούληται*; qua enim erat neglegentia pro uerbis *καὶ καλὸν αὐταῖς προπίνειν οἷς ἂν τύχωσι τῶν παρόντων* (Ath. X p. 443a) legit *καὶ καλὸν αὐτοῖς προπίνειν αἷς ἂν τύχωσι,* unde factum est, ut sententiam apposuerit ei quae apud Athenaeum exstat contrariam. — Furatus est illi non tantum res et uerba, sed etiam dispositionem. Non enim seriem solum capitum quae in *δειπνοσοφισταῖς* est seruauit[2]), sed etiam enuntiata singula ex ordine transcripsit. Auctorum laudandorum euadit minime studiosus. Nam cum Athenaeus iis locis quos Aelianus ab eo mutuatus est octogies ad eos quibus sua debet prouocet, hic ex illo pendens duodecim scriptorum nomina ut forte calamo se obtulerant in librum suum transferre satis habuit. Socordiae obnoxius est in III, 14 Damonem et in IX, 11 Parrhasii epigrammata antestatus. Ceteroqui quae illic inuenerat diserta fontium indicia his ambagibus uerborum circuiit: *Ἀχαϊκοὶ δὲ αὖ πάλιν λέγουσι λόγοι, ὥς*

---

1) Ad u. h. IV, 23, VIII, 7, IX, 9. 2) Cf. p. 14.

φασι, λόγος ἔχει, λόγος δὲ ἐκεῖνος περίεισιν, ἀκούω, ὃ δὲ ἔγνων, τοῦτο εἶπον. Quid quod Athenaeum, quem primarium ducem secutus est, nusquam commemorat. Num casu factum est, ut eius nomen reticeret? Immo memoria eius exstincta suae doctrinae speciem augere dedito instituto conatus est. Namque ad eam arrogantiam interdum progressus est, ut quae ex illius opere deprompsit de suo attulisse uideri studeret. Velut quamuis Athenaei uestigiis insisteret, haec ad se reuocare non dubitauit:

u. h. XIV, 23: *δοκεῖ δέ μοι ὁ ἐν Ἰλιάδι Ἀχιλλεὺς ὁ τῇ κιθάρᾳ προσᾴδων . . . τὴν μῆνιν κατευνάζειν.*

u. h. III, 15: *τό γε μὴν ὑπὲρ τῶν Θρᾳκῶν, ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ διαβεβόηται ἤδη καὶ διατεθρύληται, ὡς εἰσὶ πιεῖν δεινότατοι.*

u. h. II, 38: *τί δὲ οὐκ ἂν εἴποιμι καὶ τὸν Ῥωμαίων νόμον; καὶ πῶς οὐκ ὀφλήσω δικαίως ἀλογίαν, εἰ τὰ μὲν Λοκρῶν καὶ Μασσαλιωτῶν καὶ τὰ Μιλησίων διὰ μνήμης ἐθέμην, τὰ δὲ τῆς ἐμαυτοῦ πατρίδος ἐάσω;*

Varietatis studium quantum in eo fuerit et e uariae historiae inscriptione et ex indole tam huius quam animalium historiae elucet. Quod ipse professus est in epilogo huic subiecto sic locutus: *ἀνέμιξα δὲ καὶ τὰ ποικίλων* (sc. *ζῴων*) *ποικίλα καὶ ὑπὲρ πολλῶν διεξῆλθον.* Neque mirum est, quod idem comparatione uariae historiae cum Athenaeo comprobatur. Etenim illae XXVIII historiolae e tribus libris sermonum conuiualium sumptae per decem libros uariorum digestae sunt, de quibus quinae incidunt in libros primum et alterum, trinae in tertium et quartum, singulae in septimum, octauum, decimum, duodecimum, quartum decimum, septem in nonum. Quae cum in uniuersum, ut per libros uariae historiae dispositae inueniuntur, ita alterae alteris uicinae sint, quater singulis capitibus diuersae originis sunt disiunctae, quandoquidem u. h. I, 25, II, 39, IV, 24, IX, 10, qui loci inter lemmata ex Athenaeo deriuata interpositi sunt, ex Athenaeo non emanauerunt. Itaque ratio Aeliani sic nobis uidetur animo esse fingenda, ut ex aliquot uoluminibus ante oculos euolutis, qua forte excerpendi

libidine ferretur, modo hoc modo illud inspexerit, unde uarietas uariae historiae ducenda est; ut uero idem ad libros consultatos reuersus in quibus capitibus describens antea constitisset, inde ex iis describere perrexerit, in quo positum esse puto illud quod cognouimus, eum uia et ratione grassatum esse.

Neque uero scribae instar mercede conducti quae apud illum legerat uerbotenus transtulit, sed ornamentis rhetoricis identidem adspersit. Velut etiam illam enumerationem hominum ebriosorum per se ieiunissimam quae est in u. h. II, 41, quam uarie conformauit, hunc in modum singula exempla petulantiae conectens: *τίθει μετὰ τούτων καὶ . . . . οὐ χρὴ ἀπὸ τούτων τάττειν . . . καὶ οὗτος ἀκρατῶς ἐδίψη οἴνου πίνειν . . . καὶ οὗτος ἦν τοῦ πίνειν δοῦλος . . . καὶ οὗτος σὺν τούτοις τετάχθω . . . καὶ οὗτος εἴθιστο ἀκρατῶς . . . τί τοῦτον ἐάσομεν, καὶ ἐκεῖνον πιεῖν γενόμενον δεινόν;* Nimirum peritiam suam sermonis Graeci ob id ipsum quod in eo natiua non erat illius uerbis mutandis, amplificandis, circueundis et exercere et firmare et probare studuit. Ceterum orationem Athenaei ab eo in deterius conuersam esse contendi nequit; immo laudem habet sententiarum perspicuitas, in qua elaborauit, si quidem salebras quasdam in quibus illius uerba haerere uiderat ipse in u. h. VIII, 7 [1]) et IX, 13 [2]) euitauit. Ut igitur in praefatione hist. an. *ἐγὼ δέ*, inquit, *ἐμαυτῷ ταῦτα, ὅσα οἷόν τε ἦν, ἀθροίσας καὶ περιβαλὼν αὐτοῖς τὴν συνήθη λέξιν, κειμήλιον οὐκ ἀσπούδαστον ἐκπονῆσαι πεπίστευκα,* ita ad uariam historiam componendam de suo duo studia attulit, et eligendi et oratione propria adornandi. Quae cum ita sint, elocutio saltem maiore ex parte eius est, id quod in dubium uocari potuit.

V. Athenaeo cum uaria historia comparato quid de auctoribus Aeliani profecerimus.

Iam is Aelianus qui Athenaeum hominem paene aequalem mala fide excerpsit idem sedulus inuestigator antiquitatis esse

1) Dico uerba *καὶ ἐγένετο τὰ δεῖπνα πρὸς σάλπιγγα κτλ.*, quae, ut obscuritatem eorum quae apud illum respondent effugeret, ipse finxit.

2) Cf. uerba *εἰ δὲ ἀφίκετο τὸ βέλος κτλ.* cum loco congruo Athenaei.

non potuit. Itaque Perizonius ad duces et principes litterarum Graecarum eum adscendisse perperam uidetur opinatus esse. Atque ut per Athenaeum frusta Charonis Lampsaceni, Ctesiae, Theopompi, Nymphidis, Duridis, Phylarchi, Alcmanis, Menandri, multorum aliorum in uariam historiam deuenerunt neque ex his ipsis, ita ne ceteros quidem priscae memoriae scriptores, ut Herodotos, Isocrates, Platones, quamquam ei materiam suppeditauerunt, ab eo consultatos esse probabile est. Ergo ad deriuatos quosdam fontes Athenaei similes deducimur.

Ceteroqui ueterum auctorum uolumina num ab eo inspici potuerint ualde ambigitur. Scilicet Alexandri Seueri temporibus, quandoquidem quinque uel sex saeculis ante confecta erant, ita circumferri, ut cuilibet homini litteris imbuto prompta essent, certe iam pridem desierant. Si autem ex primario fonte quamque narrationem repetiisset, maxima bibliotheca ei opus fuisset neque prae multitudine uoluminum explicatorum domi habuisset, ubi sederet.

VI. Quae ratio sit inter Aeliani uaria et ceteros quos nouimus ueterum libros.

Ut uero tenebrae illustrentur quibus origines uariae historiae, si ab Athenaeo disceditur, obscuratae sunt, alia praesidia assumamus. Atque duabus quidem uiis incedendum est. Primum quae tempore praecedunt antiquitatis litterae et monumenta omnia, non solum libri seruati, sed etiam deperditorum reliquiae animo perlustrari et cum ea contendi debent. Altero loco quaerendum erit si quae fontium indicia ex uariis ipsis extricari possint.

Verum quod ad comparationem faciendam attinet, quoniam Aelianum ceteris auctoribus similiter atque Athenaeo usum esse consentaneum est, adsunt certa criteria quibus de necessitudinibus quae ei cum aliis intercedunt diiudicetur. Haec ego respiciens litteras ueterum cum uaria historia conferre suscepi. Quocumque autem me conuerti, de seruatis Graecorum Romanorumque libris ne unum quidem ad eam conflandam adhibitum esse praeter exspectationem cognoui. Atque

ut alios praeteream, qui maxime cum Aeliano conspirant Plutarchus, auctor apophthegmatum quae Plutarchi nomine feruntur, Diogenes Laertius, — Valerius Maximus, Plinius, Gellius ab eo manibus non tractati sunt. Longum est unumquemque scriptorem singillatim e numero auctorum eius primariorum remouere. Fidem postulo. Ut autem appareat, qua argumentandi ratione usus illud iudicium tulerim, aliquot exempla proferentur.

Conuenit u. h. II, 14 cum Herodoti l. VII capite 31; V, 11 cum Herod. VIII, 116; VIII, 17 cum Herod. VI, 24 et III, 133 —137. Sed ut omittam quod hae tres tantummodo uariae historiae narrationes illi manifestius respondent eaeque uerbis haud leuiter ab eo dissociatae, Aelianus propterea quod in VIII, 17 coniuncta exhibet quae locis apud illum maximo interuallo disiunctis exstant, si quidem Athenaeo ex ordine usus est, illa capita quamuis Herodoto deberet tamen ex eo ipso non deprompsit.

Sunt in u. h. IV, 8 uicissitudinum fortunae exempla sex, nimirum ex uno eodemque fonte petita. Quorum alterum et tertium nomine Ellopidae addito ex Isocratis Archid. pp. 124 —126, reliqua aliunde hausta sunt. Iam illos indices hominum uoracium, ebriosorum, gracilium, qui deinceps in u. h. I, 27, II, 41, X, 6 exstant ex uno Athenaeo excerptos esse recordati haec exempla ab Aeliano ex Isocrate aliisque auctoribus conquisita et conglutinata esse credere dubitabimus.

Eaedem clades Atheniensium et u. h. V, 10 et Isocr. de pace p. 176, 85—87 enarrantur. Sed locus Aelianeus pugna Chaeronensi memorata illo luculentior est; praeterea magis ex ordine compositus. Apud Isocratem enim detrimenta terra Atheniensibus illata recensentur mixta cum marinis, illic seorsus.

Aelianus u. h. VIII, 9 uerbis usus Platonis (Alcib. II p. 141 D E) narrat Archelaum Macedonum tyrannum interfectum esse a Crateua amasio; quem cum quattuor dies reipublicae praefuisset et ipsum insidiis esse sublatum. Dein uersu quodam Homerico interposito Aristotelem secutus (polit. V, 10 p. 1311b u. 6) prioris caedis causam subiungit. Gloriari autem

uidetur ipsum Platonem se legisse, ad *τύραννον* uocem quam exhibet haec adnotans: *οὕτω γὰρ Πλάτων αὐτὸν ὀνομάζει καὶ καὶ οὐ βασιλέα.* Glorianti num fidem addemus? Minime gentium. Nam quod locus de quo agitur tribus frustis diuersae originis continetur, coagmentandi munus maioris laboris est quam ut compilatori Athenaei imputetur. Et quod Crateuae mentio apud Platonem non occurrit sed Aristoteli debetur, num tanta eum sciendi cupidine inflammatum fuisse putabimus, ut illum ex hoc suppleret? Ceterum Aristotelem ab eo non inspectum esse non negabis si haec contuleris:

u. h. I, 1	Aristot. hist. an. VIII, 2 p. 590b u. 32sqq.; IX, 37 p. 622a u. 31; de anim. part. IV, 5 p. 679a u. 11.
u. h. I, 5	Arist. hist. an. IX, 37 p. 621a u. 12.
u. h. I, 6	Arist. hist. an. V, 33 p. 558a u. 11; cf. et u. 7sqq.
u. h. I, 8	Arist. hist. an. IX, 5 p. 611b u. 20.
u. h. I, 10	Arist. hist. an. IX, 6 p. 612b u. 1.
u. h. X, 3	Arist. hist. an. VI, 31 p. 579b u. 2.
u. h. XI, 5	Arist. pol. V, 4 p. 1303b u. 37.
u. h. XI, 8	Arist. pol. V, 10 p. 1311a u. 31.
u. h. VI, 6	Schol. ad Aristoph. Acharn. 320.
u. h. XIII, 16	Arist. mirab. ausc. CXXVII (139) Westerm.

Variorum libri primi capita 2, 3, 4, 7, 9, 11—13 ad Aristotelis libros de animalibus conscriptos omnino non quadrant, si quidem indicibus editioni Berolinensi subiunctis fides est.

Praeterea Platoni debentur quamquam ex eo ipso non sumpta sunt u. h. VIII, 1 (ex Theag. p. 128c. XI), u. h. VIII, 2 (ex Hipparch. p. 228 B C), u. h. XIV, 5 (ex Ion. p. 541 C); libri III capita 9 et 10 conuiuii paginis 178 et 179 obiter respondent.

De festiue dictis Pseudoplutarchi consentiunt Phocionis IX, Epaminondae XIII et XXI, Pelopidae I, Scipionis minoris I cum u. h. XI, 9; apophth. Lac. Agesilai LXX cum u. h. XII, 15; ap. Lac. Lycurgi VII cum u. h. XIII, 23. At in u. h. X, 9, XII, 15, XIII, 23—25, ubi deinceps enumerantur, qui gloria rerum gestarum florentes pauperes fuerint, qui cum pueris ludere non grauati sint, qui ex ipsorum institutis damna fecerint,

habemus quasdam exemplorum similium continuationes, quas non undique ab Aeliano compositas, sed ex uno eodemque auctore descriptas esse consentaneum est. Quae deberentur sane illis facetiarum libellis, qui Plutarchi nomine perperam inscripti sunt, si totae ad eos adaptatae essent. Nunc uero, quoniam partim tantum in eos cadunt, inde non fluxerunt.

Dicteria hominum clarorum quae libri XIII capitibus 37—43 congesta sunt maiore ex parte cum Pseudoplutarcho concinunt (cf. apophth. Alcib. III, V, VI, VII, Themist. V, Phoc. XVIII, Epam. XXIII, Timoth. I). Immo quattuor effata Alcibiadis in u. h. XIII, 38 aeque atque apud illum se excipiunt. Enimuero sunt ibidem duae sententiae eiusdem Alcibiadis, singulae Gelonis in 37, Ephialtis in 39, Themistoclis in 40 et 43, quae apud Pseudoplutarchum desunt. His omnibus animo perpensis, si imaginem Aeliani compilatoris Athenaeo adhibito patefactam respicimus, quae in u. h. XIII, 37—43 leguntur facete dicta et facta non ex apophthegmatis regum ducumque, sed e fonte quodam his cum uaria historia communi uidentur hausta esse.

An mauis de Aeliano Plutarchi excerptore cogitare? Nempe congruunt iidem illi septem loci cum uit. Alcib. VII et XXII, Themist. XI et XVIII, Phoc. XXXVI, Sull. VI — de sui laude p. 540 D et praec. ger. reipubl. p. 799 E. Atqui ne premam discrimina quibus his repugnant, quod compluribus scriptis Plutarcheis respondent, Aelianus non is erat qui pauca deinceps capita apophthegmatis uirorum inclutorum expleturus multa uolumina sedulo inspiceret.

Neque Aelianus ipse sui euadit epitomator, id est uariae historiae conscribendae operam impendens usu libri de natura animalium abstinuit. Huic autem iudicio duo insunt axiomata, quibus ponitur et utrumque opus eiusdem auctoris esse, id quod Bernhardy in suspicionem uocauit, et si quidem eiusdem sunt, hunc ante illam confectum esse. Quae iam pro ueris habere mihi liceat sub finem[1]) huius dissertationis comprobaturo.

1) Vide cap. XIV.

Ael. u. h. I, 1	obiter conuenit cum Ael. h. a. I, 27, VII, 11.
u. h. I, 2	obiter conuenit cum h. a. I, 21, VI, 57.
u. h. I, 3	non conuenit cum h. a.
u. h. I, 4	totum plane conuenit cum h. a. VI, 53.
u. h. I, 5	obiter conuenit cum h. a. IX, 12.
u. h. I, 6	non conuenit cum h. a.
u. h. I, 7	non conuenit cum h. a.
u. h. I, 8	plane non conuenit cum h. a.
u. h. I, 9	plane conuenit cum parte libri V capitis 39; cf. IV, 18.
u. h. I, 10	omnino non conuenit cum h. a.
u. h. I, 11	plane conuenit cum parte libri VI capitis 41; cf. XI, 19.
u. h. I. 12	obiter conuenit cum h. a. II, 25.
u. h. I, 13	totum plane conuenit cum h. a. VI, 62.
u. h. I, 14	fere conuenit cum h. a. V, 34, XVII, 24.
u. h. I, 15	partim paene uerbotenus conuenit cum h. a. IV, 2; minus cum III, 45. Tamen uar. hist. l. I capita 14 et 15 ex Ath. IX pp. 393—395 sumpta sunt.
u. h. IX, 39	partim paene uerbotenus conuenit cum h. a. I, 6.
u. h. X, 3	in uniuersum deinceps conuenit cum h. a. IV, 12 et V, 33; extrema pars repugnat libri IV capiti 34.
u. h. XI, 3	totum conuenit cum particula libri VI capitis 1.
u. h. III, 30	totum ad uerbum conuenit cum h. a. VI, 1 extr.
u. h. XIII, 46	conuenit cum h. a. VI, 63; ut uero oratione tenuius, ita Patris Achaeorum memoratis hac narratione uberius est.
u. h. XIII, 5	obiter conuenit cum emblemate libri VI capitis 15.

Prima tredecim capita uariae historiae, quae continuo de animalibus sunt, redolent unum eundemque auctorem, qui generatim mores uirtutesque bestiarum exsecutus sit. Etenim in u. h. I, 1—6 exempla sunt natiuae cuiusdam animalium astutiae; capita 7—10 ita continentur, ut pertineant ad remedia ab animalibus aegrotis aut uulneratis adhibita. Capitibus 11

et 12 agitur de diuinatione murium et formicarum, a quo argumento ne caput 13 quidem alienum est, ubi a cane Gelon malis somniis oppressus dicitur excitatus metuque solutus esse. Itaque cum haec lemmata omnia artissime inter se cohaereant et quasi totum efficiant, capita 4 et 13, quamuis historiae animalium respondeant, propterea quod sola de illis tredecim in eam prorsus cadunt, inde non sunt petita.

Summa libri IX capitis 39 ea est, ut absurdi amores Xerxis, hominis cuiusdam Atheniensis, Glaucae citharistriae, Xenophontis Solensis, adulescentis cuiusdam Lacedaemonii recenseantur. E quorum numero tres, qui quidem extremo capite exhibentur, in historia animalium occurrunt paene iisdem uerbis enarrati. Aelianus uero, ut in loco uariorum laudato de Xerxe et de homine Atheniensi agens e libro quem ipse de bestiis condiderat non pendet, ita ne extrema quidem illa exempla ex eo in uaria sua transtulit.

Neque habeo, cur in cetero consensu utriusque historiae disserendo multus sim; nam adeo tenuis est, ut ad proximas origines uariae historiae in censum non ueniat; nisi quod sola u. h. l. XI caput 3 et l. III caput 30 cum h. a. VI, 1 apprime concinunt. Quoniam autem res ita se habet, illa libri de natura animalium cum uariis affinitas posita est in quodam communi fonte.

Restat, ut affirmem me fragmenta historicorum Graecorum Muelleriana etiam morosius peruestigantem quattuor tantummodo uel quinque locos uidisse ita cum farragine Aeliani congruere, ut ad ueras radices eius referri possint.

VII. De fontium indiciis ex Aeliano ipso petendis.

1.

Aelianus, praeterquam quod Athenaeum nusquam laudauit, ceteros quoque auctores, quibus usus est, reticere maluit quam diserte antestari in multifarias uerborum ambages digressus: u. h. I, 28: *ἐθέλω εἰπεῖν Ῥοδίαν δόξαν.* I, 29: *λέγουσι Κῴων παῖδες.* II, 32: *λέγουσί τινες λόγοι Πυθικοί.* III, 35: *λόγος διαρρεῖ καὶ οὗτος Ἀττικός.* IV, 28: *λέγουσι Δηλίων παῖδες.*

V, 21: λέγει τις λόγος. XIII, 1: λόγος οὗτος Ἀρκαδικός. XIII, 33: φασὶν Αἰγυπτίων λόγοι. XIV, 20: τοῦτο ἀνελεξάμην ἐν ἱστορίαις Συβαριτικαῖς. Neque ego, quandoquidem mala fides descriptoris satis superque explorata est, hoc iudicium facere dubito: quicumque scriptorum in uaria historia nominatur, ob id ipsum quod eius mentio fit, ad eam componendam non adhibitus est. Et consecutus est Aelianus quod uoluit; spissa caligine eius fontes primarii obruti sunt.

2.

Nunc quoniam Aeliani ipsius testimoniis destituti sumus, ad ratiocinationes refugiendum est. Ac primum quidem eos quorum curae in rebus Romanis disserendis uersatae sunt ab eo non esse consultatos inde efficitur, quod res patrias rarissime commemorat. Etenim si Graecorum colonias Italicas excipis, inter CCCCLXIV lemmata, e quibus ea uaria historia quam nos manibus terimus constat, modo XVII spectant ad Italiam Romanorumque historiam, instituta, mores; de quo numero VII [1]) tota, X [2]) partim ad argumentum quod dixi faciunt. In animalium autem historia, quae XVII libris continetur, res Romanas uel Italicas tantum XIV [3]) narrationibus adspersas esse uidi. Itaque Romanarum historiarum nec Romanos nec Graecos auctores, nec Liuios, Tacitos, nec Dionysios, Appianos ei materiam suppeditasse in promptu est.

Quin unumquodque uolumen Latinis litteris ante eum exaratum ab hac quaestione uidetur esse remouendum. Nam quamquam Aelianus Romanus fuit et hoc nomine in uariis suis adeo gloriatur [4]), in Graecae linguae exercitatione et peritia omnem laudem et ipse posuit et aequalium admirationem indidem consecutus est; ἠττίκιζε ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογαίᾳ Ἀθηναῖοι; his uerbis Philostratus [5]) Aeliani uïtam exorsus grauissimam causam cur eam commemoratione dignam duceret signi-

1) V. h. VII, 11, 16, 21, IX, 16, XII, 11, 33, XIV, 36 (XII, 6).

2) V. h. II, 38, III, 17, 34, IV, 1, IX, 12, XI, 9, XII, 14, 25, 43, XIV, 45.

3) H. a. I, 38, II, 11, V, 21, 29, VIII, 4, IX, 11, 61, X, 22, XI, 15, 16, XII, 6, 33, XIII, 6, XIV, 8.

4) V. h. XII, 25, II, 38, XIV, 45.

5) Vit. soph. II, 31.

ficauit; quod autem Suidas eum *μελίγλωσσον* siue *μελίφθογγον* appellatum esse tradit, eodem spectat; ad hanc uero copiam facultatemque dicendi nimirum non Latinorum, sed Graecorum scriptorum lectione et usu peruenit; accedit quod Pausaniae Caesariensis[1]), sophistae Graeci, fuit discipulus, Herodis Attici admirator, et quod Philostratus in Graecorum rhetorum uitis de eo exposuit; Graecus sophista et esse et haberi uoluit: Graecorum hominum studium in eo conspicuum est; hos maxime a se amari aperte profitetur[2]); Graecarum mulierum laudibus ne quid detrahat, in Romanis celebrandis modum sibi constituit[3]); Graecos deos inuocat[4]); Hieronem cum *φιλέλληνα* appellat eruditum fuisse dicit[5]); Graecorum iudicio luctum quo Alexander Hephaestionem mortuum prosecutus est metitur[6]). Non igitur casu factum est id quod supra diximus, eum nec Valerium Maximum nec Plinium nec Gellium exscripsisse; quos, ut auctores ipsi accommodatissimos, si consilium habuisset litteras popularium suorum adeundi, in compilando uix potuit praeterire.

3.

Age uero cum libros ab Aeliano excerptos neque ad res Romanas multum pertinuisse neque Latine, sed Graece fuisse compositos didicisse uideamur, quaeramus quae temporum momenta per uariam historiam deprehendantur. Legimus in XII, 25 emolumento fuisse Apollonium Ciceroni, Areum Maecenati, Athenodorum Augusto. Eiusdem, nisi fallor, Athenodori libro *περὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς* inscripto assignanda sunt quae in XII, 15 de Archyta Tarentino narrantur[7]). —

1) Errauerunt Perizonius et Iacobsius in praefationibus Aelianum auditorem fuisse opinati eius Pausaniae cuius descriptionem Graeciae habemus. Nam Aelianus etsi in u. h. XII, 61 periegetam laudat (descr. Graec. VIII, 36, 6), eo neque usus est neque omnino ingenio eius similis erat. Verum Philostratus Pausaniam Aeliani praeceptorem fuisse prodens dicit rhetorem illum Caesariensem, cum praesertim pro indole uitarum sophistarum oratoriam institutionem intellegat.

2) V. h. IX, 32. 3) XIV, 45. 4) VI, 1, II, 9. 5) IX, 1. 6) VII, 8. 7) Athen. XII p. 519 b.

Quod compluria uariorum dicteria indidem deriuata sunt unde Pseudoplutarchi apophthegmata regum et ducum [1]), haec uero etiam aliquot Augusti facetias exhibent, deducimur in aetatem Augusto posteriorem. — V. h. IV, 1 recedit ad librum Nicolai Damasceni, qui temporibus eiusdem principis coniunctus erat, *παραδόξων ἐθῶν συναγωγὴ* nuncupatum [2]). — Exstat in I, 29 ouem leonem enisam esse in grege quodam Niciae, Coorum tyranni, qui non diuersus fuisse uidetur ab eo Nicia quem Strabo ut aequalem commemorat [3]). — V. h. II, 2, 3, 44, III, 31, IV, 3, 4, 12, VIII, 8, X, 10, XIV, 15, 37, 47, qui loci de pictoribus et de arte pingendi sunt, magna certe ex parte redolent auctoritatem Iubae, qui anno p. C. n. 23 diem obiit. Is enim '*ἱστορικώτατος τῶν βασιλέων*' cum multa alia tum peculiare opus *περὶ γραφικῆς* conscripsit, neque quemquam tum temporis puto facere potuisse, quin de eo argumento disserens hoc libro aut sua sponte aut ipse nescius niteretur. An credibilius est ista uariae historiae lemmata a priscis illis scriptoribus rei pictoriae ducta esse, a Duride Samio [4]), Antigono, Polemone qui *ἀντίγραφα πρὸς Ἀδαῖον καὶ Ἀντίγονον* emisit [5]), Artemone [6]) quem Iuba secutus est? [7]) Utique certum est primum auctorem libri X capitis 10 et l. XII capitis 41 ante Plinium maiorem floruisse, qui in nat. hist. XXXV, 3, 16 et 10, 79 sq. eadem profert. — Dilucidior temporis nota praebetur in u. h. VIII, 11, ubi Aetna mons decreuisse dicitur. Hanc uero opinionem sub annum p. C. n. 50 circumlatam esse sequitur e Senecae epistula LXXIX. — Quod in u. h. XI, 2 exstat, Daretem Phrygem ante Homerum Iliadem scripsisse memoriam nobis affert Dictyis Cretis, cuius codicillos, in quibus ipse praesens res Iliacas exarasset, Neroni oblatos esse fabulati sunt [8]). Utrumque autem commentum non

---

1) Vd. p. 28. 2) Stob. flor. V, 51, CXXIII, 12, XLIV, 41.
3) XIV c. 19 p. 658. 4) Cf. Muell. frr. histt. Graec. II p. 466.
5) Ibid. III p. 132. 6) Ibid. IV p. 340 sq. 7) Harpocr. s. u. *Πολύγνωτος· ... ἱστορήκασιν ἄλλοι τε καὶ Ἀρτέμων ἐν τῷ περὶ ζωγράφων καὶ Ἰόβας ἐν τοῖς περὶ γραφικῆς*; i. e. pro ratione auctorum laudandorum ueteribus propria: Iuba duce Artemone. 8) Pauly's Realenc. II¹ p. 1006.

modo argumento inter se cohaeret, sed etiam circa eandem tempestatem, id est post Neronem uidetur ortum esse. — In XII, 61 mentio fit Pausaniae periegetae, qui Antoninis imperantibus floruit. Postquam enim ibi narratum est Thurinos Aquiloni sacra fecisse, extremo loco haec subiuncta sunt: *Παυσανίας δέ φησιν ὅτι καὶ Μεγαπολῖται*[1]). Denique, ut supra disputatum est, Aelianus excerpsit Athenaeum, qui exeunte altero p. C. n. saeculo uiguit[2]).

Liber de natura animalium pluribus temporum indiciis apertis illis quidem adornatus est. Laudantur enim in h. a. VIII, 4 Crassus et Domitius, in IX, 11 et 61 Cleopatra, in XII, 6 Pompeius, in II, 11 Germanicus, in V, 29 Claudius et Britannicus, in XI, 35 Nero, in XI, 15 Titus. De recentioribus scriptoribus nominatim afferuntur in IX, 58 Iuba, in XI, 40 Apio, Tiberii et Claudii aequalis, in X, 42 Telephus Pergamenus, Marci ante eius principatum magister, in X, 1 Cassius Dio[3]). Quodsi origines huius libri memoriae imperatorum qui ante Aelianum regnauerunt adscribendae sunt, eae a quibus uaria historia tracta est in temporibus libertatis Romanorum non uidentur esse quaerendae.

Iam si uariam historiam totam spectamus, rerum Atticarum studium, quo insignis est, animum aduertit. Namque plurimi uiri de quibus agitur, Athenienses sunt: Neleus, Codri filius, Solon, Miltiades, Themistocles, Aristides, Pericles, Cleon, Ephialtes, Socrates, Plato, Alcibiades, Critias, Xenophon, Phocion, Timotheus, Demosthenes, Demades, Demochares, Demetrius Phalereus, Dioxippus athleta, Diotimus, homo uino deditus, Poliarchus, qui canes et gallos ipsi caros magnifice sepeliebat. De Atheniensibus in uniuersum sunt u. h. III, 36, IV, 6, V, 10, 12, 13, 20, IV, 1, 5, VIII, 15; de eorundem legibus V, 14, 18, VI, 10, VIII, 10; de iudiciis V, 15, 18; de iudicum Atticorum disceptationibus V, 16, 19; de Leocorio fano XII, 28; de Diipoliis et Buphoniis festis VIII, 3; in III, 38 exstat Athenienses primos ficum et oliuam inuenisse, Erich-

1) Cf. cap. XIII. 2) Pag. 5 sqq. 3) Pag. 8 sqq.

thonium primum equos domuisse; in III, 35 in Academia more sancitum fuisse ne quis rideret. Accedit quod u. h. IV, 8 et V, 10 Isocrati rhetori debentur[1]). Haec uero fere omnia ab iis qui olim in antiquitatibus Atticis uersati erant originem traxisse uidentur, si quidem Androtio in u. h. VIII, 6 nominatur, Hellanici auctoritas subest l. VIII capiti 5[2]), Phanodemi l. XII capiti 28[3]), Istri l. IV capiti 5, quoad hoc quidem ad Molionades pertinet[4]). Caueas uero ne Aelianum ad ἀτϑιδογράφους ipsos adscendisse arbitreris. Nam quod in u. h. VI, 1 Atheniensibus crimini datur, quod metoecos in pompis σκιαδηφορεῖν et σκαφηφορεῖν iubebant, quodque in V, 20 Tarentini ab Atheniensibus obsessi esse dicuntur, auctor euadit a iusta aestimatione et notitia rerum Atticarum remotissimus. Porro, ut quae per scholia et lexica occurrunt atthidographorum testimonia non ex his ipsis, sed ex Aelio Dionysio et Pausania atticistis, qui sub aetatem Hadriani florebant, maximam partem hausta esse commentationibus E. Schwabei[5]) et F. Giesingii[6]), imprimis uero Th. Freyeri[7]) patefactum est, ita Aelianum illis auctoribus ueteribus usum esse ueri est dissimillimum. Immo uero ista uariorum proprietate ad memoriam eiusdem principis uocamur, ubi multi adulescentes Romani Athenis, in illa praeclara sede litterarum, Adrianum, Pausaniam, alios rhetores audiebant, ubi lingua Attica Romae per uillas procerum et in epulis eruditorum et adeo ludis publicis resonabat.

Praeterea per uariam historiam dispersa sunt uestigia rediuiuae rationis Academicae, quae fere extremis annis Augusti exstitit. Sententia ei propria inesse uidetur in u. h. V, 6, ubi Calanus, sophista Indus, proditur coram Alexandro Magno se combussisse, 'ὅτε ἐβουλήϑη ἀπολῦσαι αὑτὸν ἐκ τῶν τοῦ σώ-

---

1) Cf. p. 26. 2) Harpocr. s. u. Ἐρυϑραῖοι.
3) Id. s. u. Λεωκόρειον. 4) Schol. ad Plat. Phaedon. p. 381.
5) Quaestt. de schol. Thucydid. fontibus in 'Leipziger Studien' IV p. 67 sqq.
6) De scholiis Platonicis quaestiones selectae, Lipsiae 1883.
7) Quaestt. de schol. Aeschin. fontibus, 'Leipziger Studien' V p. 299 —305.

ματος δεσμῶν'. Nonne tota hac narratione de Peregrino Proteo commonemur? Deinde uero Socrates et Plato prae ceteris philosophis abunde aguntur omnique laude identidem cumulantur[1]. Quae autem in u. h. III, 19 et V, 9 deprehenditur Aristotelis inuidia non aliena esse uidetur a studiis eorundem Platonis sectatorum, e quorum numero Caluisius Taurus de differentia qua secta Academica a Peripatetica abhorrebat librum conscripsit[2]. Id quoque huc admoueri potest, quod aliquis de auctoribus Aeliani in dialogis Platonis fuit admodum uersatus. Nam huius philosophi sunt, quamquam ex eo ipso non effluxerunt, libri VIII capita 1, 2, 9, libri XIV c. 5[3]. Alia in eandem sententiam decursu huius dissertationis proferentur[4].

Restat, ut moneam occultam quandam rationem inter Aelianum et Plutarchum intercedere. Hic enim, licet ab illo non adhibitus sit, cum ingenio atque indole tum permultis narrationibus et sententiose dictis ad eius similitudinem accedit. Scripsit praeterea Plutarchus librum de animalium sollertia; eadem exordio uariae historiae tractatur. Exstat opusculum Plutarchi de Alexandri uirtute an fortuna; in u. h. III, 23, postquam praeclara facinora eiusdem regis recensita sunt, haec uerba subsecuntur: *ἔστω δὲ καὶ τῆς Τύχης Ἀλέξανδρον ἀγαπώσης τὰ πλεῖστα, εἴ τις εἴη δύσερις. καλὸς δ' οὖν Ἀλέξανδρος μὴ ἡττώμενος τῆς Τύχης, μηδὲ πρὸς τὴν ἐξ αὐτῆς ἐς αὐτὸν προθυμίαν ἀπαγορεύων.* —

V. h. X, 5: *Φρύγιος οὗτος ὁ λόγος· ἔστι γὰρ Αἰσώπου τοῦ Φρυγός. ὁ δὲ λόγος φησὶ τὴν ὗν ἐὰν αὐτῆς τις ἅψηται βοᾶν καὶ μάλα γε εἰκότως· οὔτε γὰρ ἔρια ἔχειν οὔτε γάλα οὔτε ἄλλο τι πλὴν τῶν κρεῶν. παρα-*

Plut. Artax. XXV: *Ἡ γὰρ δειλία φονικώτατόν ἐστιν ἐν ταῖς τυραννίσιν, ἵλεων δὲ καὶ πρᾶον καὶ ἀνύποπτον ἡ θαρραλεότης. διὸ καὶ τῶν θηρίων τὰ ἀτιθάσευτα καὶ δυσεξημέρωτα ψοφοδεῆ καὶ δειλά, τὰ*

1) Cf. de Socrate u. h. I, 16, II, 13, 30, VIII, 1, IX, 7, 29, XIII, 27; de Platone II, 27, 30, III, 19, IV, 9, VII, 17, IX, 10. X, 21, XII, 25, XIII, 29.
2) Suid. s. u. 3) Cf. p. 26 sq. 4) Cap. X.

χρῆμα οὖν ὀνειροπολεῖν τὸν θάνατον, εἰδυῖαν ἐς ὅ τι τοῖς χρησομένοις αὐτῇ πέφυκε λυσιτελὴς εἶναι. ἐοίκασι δὲ τῇ ὑὶ τῇ Αἰσώπου οἱ τύραννοι ὑποπτεύοντες καὶ δεδοικότες πάντα· ἴσασι γὰρ ὅτι ὥσπερ οὖν αἱ ὗς ὀφείλουσι καὶ ἐκεῖνοι τὴν ψυχὴν πᾶσιν.

δὲ γενναῖα πιστεύοντα μᾶλλον διὰ τὸ θαρρεῖν οὐ φεύγει τὰς φιλοφροσύνας.

Utrimque uidemus tyrannos cum bestiis simili ratione conferri. Quodsi tam multae notae inter Plutarchum et Aeliani uaria conueniunt, haec uidentur illius aetatem spirare.

Quae cum ita sint, auctores Aeliani in numero eorum qui post Augustum uel adeo sub imperium Hadriani Graece scripserunt latent.

4.

Hi cuiusnam generis fuerint e dispositione et argumento uariae historiae facultas est cognoscendi. Duplex enim est ratio lemmatum e quibus composita est. Altera, de quibus priore loco erit agendum, continuis constant narrationibus, quae per se exhibentur neque omnino cum uicinis cohaerent. Versantur autem imprimis in historiolis ad philosophorum uitas, mores, facetias spectantibus. Praeterea pertinent ad doctrinas grauioraque placita philosophorum, ad res Atticas, Laconicas, Persicas, Aegyptias, Sicilienses, Alexandri Magni, ad meretrices, luxuriam, amorem, ad res mirabiles, quales quidem scriptoribus παραδοξογράφοι uocatis in deliciis esse solebant, ad pictores, ad Homerum, ad prouerbia, ad descriptionem terrarum; denique habes rhetoricas rerum hominumue descriptiones (ἐκφράσεις) in II, 44, III, 1, XII, 1, XIII, 1, quibus partim adnumerandum est IX, 16.

Iam iis quae Aelianus consulto disiunxit in uno conspectu positis coniecerit quispiam fere tot fontes primarios eum adiisse quot praecipua argumenti genera modo enumerata sunt, siue eum multis scriptis peculiaribus exhaustis hanc illam uarie-

tatem farraginis suae assecutum esse. Verum enim uero iam nunc in memoriam redigendum est id quod supra apparuit, eum neque Herodotum neque Isocratem nec Platonem nec ceteros priscos auctores, quamuis compluria frusta ex iis afferat, ipsos consuluisse. Quocirca fides adiuncta est ei quod uel Athenaeo collato ante oculos positum erat, eum uaria sua non ex multis et remotis uoluminibus eximia sedulitate collegisse, in qua opinione recentiores esse uideo[1]), sed furtim descripsisse quos alii congesserant multifariae doctrinae thesauros. Quodsi purus putus compilator fuit, propterea quod species uariae historiae florida est, eius fontes et ipsi floridi fuerint necesse est. Denique tota indoles eius obstat, quominus ex honestis rerum scriptoribus eam conflatam esse statuamus. Etenim ubique fabellae, hic illic ineptiae, nusquam studium ueri; immo non ad cognitionem, sed ad delectationem summa eius libri spectat. Sequitur alteram partem uariorum Aeliani reuocandam esse ad quosdam commentariorum auctores, qui quaecumque digna memoria aequaliumque sensibus apta et accommodata cum alibi tum in historiis de uitis philosophorum conditis legissent, sine uia et ratione consarcinauerint.

5.

Altera pars huius libri continetur similium rerum enumerationibus aut singulis aut compluribus deinceps capitibus circumscriptis, quae dissecandi libidine qua Aelianus usus est intactae et, ut ita dicam, continentes glebae maioris ambitus in hoc chao reperiuntur. Ac tantum abest, ut ab Aeliano ipso compositae sint, ut deberi uideantur miscellaneis unius eiusdemque auctoris, qui haec exempla, similiter atque sua Valerius Maximus, in usum rhetorum declamatorumque collegerit. Illa uero miscellanea ad ordinem litterarum disposita fuisse in suspicionem uenit. Quod si uere cogitamus, quoniam Athenaei dispositionem ab Aeliano inter transcribendum religiose seruatam esse constat, ut indicia huius λεξικοῦ in uaria historia

1) Cf. cap. XIII.

agnoscantur exspectandum est. Quapropter exceptis locis ab Athenaeo petitis omnia lemmata eius quaecumque in indicibus similium rerum uersantur perscrutanda sunt, ecquae uestigia talis originis exhibeant. Id autem fieri non poterit nisi ita ut grauissima quaeque uocabula, quibus quidem cuiusque loci uis et argumentum comprehendi possint, sub uno adspectu apponantur et utrum ad seriem elementorum quadrent necne disquiratur:

V. h. I, 1,	de polyporum	calliditate,		in quodam rerum lexico exstare potuerunt	s. u. *Ζῷα*.
u. h. I, 2,	de phalangiorum	calliditate,			
u. h. I, 3,	de ranarum Aegyptiarum	calliditate,			
u. h. I, 4,	de canum Aegyptiorum	calliditate,			
u. h. I, 5,	de uulpium marinarum	calliditate,			
u. h. I, 6,	de testudinum marinarum	calliditate,			
u. h. I, 7,	de cancris suum	remediis,			
u. h. I, 8,	de hedera ceruorum	remediis,			
u. h. I, 9,	de simiis leonum	remediis,			
u. h. I, 10,	de dictamno herba caprarum	remediis,			
u. h. I, 11,	de murium	diuinatione,			
u. h. I, 12,	de formicarum	diuinatione,			
u. h. I, 13,	de canis Gelonis	diuinatione,			
u. h. II, 22,	de bonis legibus quibus Mantineenses, Locri, Cretes, Lacedaemonii, Athenienses usi sint,		propterea quod *εὐνομωτάτους* prima uox est in II, 22,		s. u. *Εὐνομώτατοι*.
u. h. II, 23,	de Nicodoro Mantineensium legislatore,				
u. h. II, 25,	quibus sextus dies mensis Thargelionis fuerit fatalis,		quoniam ab his uerbis incipit: *τὴν ἕκτην τοῦ Θαργηλιῶνος*,		s. u. *Ἕξ*.
u. h. II, 33,	quibus imaginibus sculptores Fluuios deos formare soleant,		uocibus *εἰκάζειν* atque *εἰκὼν* quater occurrentibus,		s. u. *Εἰκών*.
u. h. II, 34,	Epicharmi	senum enarrantur sapienter dicta de senectute,			s. u. *Γῆρας*.
u. h. II, 35,	Gorgiae				
u. h. II, 36,	Socratis				
u. h. III, 2,	de Anaxagorae	nuntiis de filiorum morte allatis animi magnitudine,	praesertim cum uocabulum *μεγαλόφρων* sit in III, 6,		s. u. *Μεγαλοφροσύνη*.
u. h. III, 3,	de Xenophontis				
u. h. III, 4,	de Dionis				
u. h. III, 5,	de Antigoni				
u. h. III, 6,	Crates Thebanus	iudicium vulgi contempsisse dicuntur,			
u. h. III, 7,	Demochares				

u. h. III, 9,	de inuicta uirtute eorum qui et a Marte et a Cupidine inflammati in proeliis pugnent,		s. u. *Ἔρως*.
u. h. III, 10, u. h. III, 12,	de puerorum apud Lacedaemonios amore,		
u. h. III, 17,	multi philosophi de republica bene meriti enumerantur,	quod uocem *ἐπολιτεύσαντο* a fronte habet,	s. u. *Ἐπολιτεύσαντο*.
u. h. III, 30,	de quorundam abstinentia Veneris,		s. u. *Ἔρως*.
u. h. III, 38,	de Atheniensibus oliuae, fici, causarum, gymnasiorum, de Erichthonio rei equestris inuentoribus,	uocibus *εὑρεθῆναι* et *ηὗρον* ibi exhibitis,	s. u. *Εὑρετής*.
u. h. III, 39,	de cibis populis quibusdam propriis,	uoce *δεῖπνον* ibi occurrente,	s. u. *Δεῖπνον*
u. h. III, 40,	de deriuatione nominum *Τίτυροι, Σάτυροι, Σειληνοί,*		s. u. *Διόνυσος*
u. h. III, 41,	de cognominibus Bacchi *Φλεών, Προτρύγαιος, Σταφυλίτης, Ὀμφακίτης,*		
u. h. III, 42,	de Minyadibus cultum Bacchi respuentibus,		
u. h. III, 43, u. h. III, 44, u. h. III, 45,	de oraculis Pythiae,	quandoquidem oppidum Delphorum laudatur in III, 43 et 44, Trophonius in III, 45,	s. u. *Δελφοί*.
u. h. III, 47,	recensentur exempla quattuor hominum, qui ex rebus prosperis praeter opinionem fructum utilitatis non perceperint (*οὐδὲν ὤνηντο*),		s. u. ?
u. h. IV, 1,	de moribus mirabilibus complurium nationum,		s. u. *Ἔθος*.
u. h. IV, 2,	Nicostratum citharistam cum Laodoco citharoedo de pretio artis suae uerbis confligentem dixisse illum in magna arte paruum esse, se in parua magnum,	cum hi tres loci ita inter se cohaereant, ut ad artes, id est ad unam prouinciam spectent eruditionis ab Aeliano in u. h. IV, 2 uoce *μουσική* expressae (cf. u. h. IV. 15),	s. u. *Μουσική*
u. h. IV, 3,	Polygnotum res sublimes, Dionysium Colophonium animi motiones et corporum uestiumque habitum picturis exprimere solitos esse,		

in quodam rerum lexico exstare potuerunt

u. h. IV, 4,	Thebis legem fuisse, ut et pictores et sculptores res arte formandas in melius mutarent,		s. u. *Μουσική.*
u. h. IV, 5,	exempla animi grati septem collecta sunt,	praefixis uerbis *εὐεργεσιῶν ἀπεμνήσθησαν,*	s. u. *Εὐεργεσιῶν.*
u. h. IV, 8,	de uicissitudinibus fortunae abunde agitur,	quippe quod incipiat a uerbis: *εἶτα τίς οὐκ οἶδε τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς ταχείας;*	s. u. *Μεταβολαί.*
u. h. IV, 15,	quorum animi ad artes liberales morbis conuersi sint,	uocabulis *ἀμουσότατος* et *μουσικώτατος* occurrentibus,	s. u. *Μουσική.*
u. h. IV, 16,	si quis Calliam imitatus sit, eum euasurum esse potatorem, si quis Ismeniam, tibicinem, si quis Alcibiadem, iactatorem etc.,		s. u. *Μίμησις.*
u. h. V, 1,	de Tachi, regis Aegyptiorum } morbis,		s. u. *Νόσος.*
u. h. V, 2,	de Pherecydis } morbis,		
u. h. V, 10—VI, 7, exceptis V, 11, 20, 21, VI, 1	respublicae Atheniensium et Lacedaemoniorum promiscue tractantur,		s. u. *Πολιτεῖαι.*
u. h. VI, 1,	quinque exempla crudelitatis et superbiae recensentur,		s. u. *Ὕβρις.*
u. h. VI, 11,	de Gelone boni } tyranni exemplaribus,		s. u. *Τύραννος.*
u. h. VI, 12,	de Dionysio altero praui } tyranni exemplaribus,		
u. h. VI, 13,	benigno quodam deorum numine paucis tyrannis contigisse, ut imperium ad posteros promouerent,		
u. h. VII, 4,	Pittacum molam celebrasse,		s. u. *Πόνος.*
n. h. VII, 5,	Laertes, Ulixes, Achilleus } ab operibus manuariis non abhorruisse dicuntur,		
u. h. VII, 9,	de uxoris Phocionis } simplicitate uestitus,	propterea quod u. h. VII, 9 haec a fronte habet: *εἶτα οὐκ ἔστι σωφροσύνη μεγάλη;* et sub finem idem uocabulum iterum,	s. u. *Σωφροσύνη.*
u. h. VII, 10,	de Socratis } simplicitate uestitus,		
u. h. VII, 11,	de mulierum Romanarum } simplicitate uestitus,		

(all:) in quodam lexico rerum exstare potuerunt

u. h. VII, 14,	philosophorum bellis probatorum coaceruata sunt exempla,	uocabulis *στρατηγός, στρατεύεσθαι, στρατηγία, στρατεία* occurrentibus,	in quodam rerum lexico inesse potuerunt	s. u. *Στρατηγία.*
u. h. VII, 18,	Aegyptios tormentorum esse patientissimos, uiduasque Indas una cum coniugibus mortuis se comburere,			s. u. *Καρτέρησις.*
u. h. VIII, 11,	Aetnam, Parnassum, Olympum montes paulatim decrescere,	quia haec uerba ibi praefixa sunt: *οὐδὲν ἔτι θαυμάσομεν,*		s. u. *Θαυμάσια.*
u. h. VIII, 13,	Anaxagoras, Aristoxenus, Heraclitus numquam risisse perhibentur,			s. u. *Σκυθρωπότης.*
u. h. IX, 17—21,	de nescio qua arrogantia uel leuitate,	cum IX, 17 ita incipiat: *κουφότητα ἔοικε κατηγορεῖν* et uocem *ἐκουφίζετο* exhibeat,		s. u. *Κουφότης.*
u. h. IX, 22,	memorantur Pythagorei, Plato, Aristoteles medici,			s. u. *Ἰατρός.*
u. h. IX, 34,	Rhodiorum et Lacedaemoniorum uanitas perstringitur,			s. u. *Κουφότης.*
u. h. IX, 35,	Antisthenis uanitas perstringitur,			s. u. *Κουφότης.*
u. h. IX, 36,	Antigoni uanitas perstringitur,			s. u. *Κουφότης.*
u. h. IX, 37,	Alexandri uanitas perstringitur,			s. u. *Κουφότης.*
u. h. IX, 39,	absurdi amores congesti sunt,	quoniam in primo capite haec sunt: *πῶς δὲ οὐκ ἂν φαίη τις γελοίους ἅμα καὶ παραδόξους τούσδε τοὺς ἔρωτας;*		s. u. *Παράδοξα.*
u. h. X, 3,	de catulis perdicum, anatum, leonum ex partu summo uigore praeditis,	cum uox *νεόττια* et in primo et in medio capite deprehendatur,		s. u. *Νεόττια.*
u. h. X, 7,	Oenopidem Chium tabulam aeneam Ioui Olympiae collocasse et Metonem Leucanoensem cuidam deo columnas dedicasse quibus Annum Magnum signis astrologicis insculpsissent,	propterea quod hic *μέγας ἐνιαυτὸς* bis nominatur,		s. u. *Μέγας.*

u. h. XI, 1,	Oricadmum luctandi primum artificem fuisse,		
u. h. XI, 2,	Oroebantium carmina epica, Daretem Iliadem ante Homerum composuisse et Melisandrum Milesium pugnas Lapitharum et Centaurorum descripsisse,		s. u. *Πρῶτος.*
u. h. XI, 3,	Iccum Tarentinum ducem et principem fuisse luctationis,		
u. h. XI, 9,	sex exempla clarorum uirorum pauperum recensentur,	si quidem uox *πενία* ibi bis apposita est, uox *πένης* ter,	s. u. *Πενία.*
u. h. XII, 15,	Hercules, Socrates, Agesilaus, Archytas cum pueris lusisse dicuntur,	quia uox *παιδιὰ* in exordio huius capitis inest, uox *παίζειν* ceterum ter est usurpata,	s. u. *Παιδιά.*
u. h. XII, 16,	de legatis Alexandri Magni octo commemorantur, quos is obtrectatione et inuidia prosecutus sit,	quod uocabulum *ζηλοτυπώτατα* exhibetur,	s. u. *Ζηλοτυπία.*
u. h. XII, 14,	homines pulchritudine insignes laudantur,	quod incipit a uoce *ὡραιότατοι,*	s. u. *Ὡραιότατοι.*
u. h. XII, 20,	luscinias esse insomnes, hirundines minimo somno uti,		s. u. *Ὕπνος.*
u. h. XII, 25,	enumerantur qui ab aliis adiuti sint,	quod incipit a uoce *ὤνηντο,*	s. u. *Ὤνηντο.*
u. h. XII, 26,	hominum ebriosorum composita sunt exempla quattuor,	quia incipit a uoce *ποτίστατοι,*	s. u. *Ποτίστατοι.*
u. h. XII, 29,	Platonis quoddam traditur de luxuria Agrigentinorum effatum,		
u. h. XII, 30,	Tarentinos uino admodum deditos fuisse, et Platonem a Cyrenensibus, ut leges ipsis constitueret, inuitatum propter petulantiam cui obnoxii essent abnuisse,	praesertim cum uocabulum *τρυφὴ* occurrat in cc. 30 et 31,	s. u. *Τρυφή.*
u. h. XII, 31,	mentio fit cum aliorum uini generum tum uini *Μυρίνης* uocati, quod cum unguentis pretiosis a Graecis misceatur,		

in quodam rerum lexico exstare potuerunt

<table>
<tr><td>u. h. XII, 32,</td><td>de Pythagorae, Empedoclis, Hippiae, Gorgiae munditia nimis exquisita,</td><td>cf. u. h. XII, 29—31,</td><td rowspan="16">in quodam rerum lexico inesse potuerunt</td><td>s. u. Τρυφή.</td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 35,</td><td>index quorundam hominum inest cognominum,</td><td rowspan="2">quae capita uersantur in disceptandis quibusdam aporiis,</td><td rowspan="2">?</td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 36,</td><td>de numero filiorum Niobae,</td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 42,</td><td>aliquot homines comprehensi sunt a bestiis nutriti,</td><td>uerbis ἔθρεψε et τραφῆναι ibi appositis,</td><td>s. u. Τροφή.</td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 43,</td><td>recensentur multi uiri qui humili loco nati incluti euaserint,</td><td></td><td>s. u. Ταπεινότης.</td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 45,</td><td>formicas in ore Midae dormientis frumenta collocasse, apes in Platonis ore fauos composuisse et Pindari nutrices fuisse,</td><td></td><td rowspan="2">s. u. Τέρατα.</td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 46,</td><td>easdem Dionysio, eo quod in manu eius consedissent, tyrannidem uaticinatas esse,</td><td></td></tr>
<tr><td>u. h. XII, 53,</td><td>de maximorum bellorum causis exiguis,</td><td></td><td>s. u. Πόλεμοι.</td></tr>
<tr><td>u. h. XIII, 15,</td><td>enumerantur quinque exempla hominum stultorum,</td><td>quia in initio est: φασὶ παχύτατον γενέσθαι τὴν διάνοιαν,</td><td>s. u. Παχύτατοι.</td></tr>
<tr><td>u. h. XIII, 23 et 24,</td><td>recensentur quinque homines qui e legibus ab ipsis latis detrimenta ceperint,</td><td></td><td rowspan="2">s. u. Παλίγκοτος (scil. τύχη).</td></tr>
<tr><td>u. h. XIII, 25,</td><td>Corinna uictoria musica a Pindaro reportata sus ab eo appellata esse fertur,</td><td></td></tr>
<tr><td>u. h. XIII, 37—43,</td><td>effata clarorum uirorum congesta sunt inter se similia,</td><td></td><td>?</td></tr>
<tr><td>u. h. XIV, 8—20,</td><td>exhibentur narrationes eo consilio fictae, ut risum excitarent,</td><td></td><td>s. u. Παιδιά.</td></tr>
<tr><td>u. h. XIV, 24,</td><td>de uiris pecuniae neglegentissimis,</td><td>propterea quod sic incipit: χρημάτων κατεφρόνησαν,</td><td>s. u. Χρήματα.</td></tr>
<tr><td>u. h. XIV, 36,</td><td>de fatuitate eorum qui patrum laudibus se iactant,</td><td></td><td>s. u. Χαυνότης.</td></tr>
<tr><td>u. h. XIV, 45,</td><td>aliquot feminae celebres laudantur.</td><td></td><td>s. u. Γυναῖκες.</td></tr>
</table>

Confirmata est ea quam supra mouimus suspicio; permulta lemmata uariae historiae deprompta sunt e quodam exemplorum libro in litteras digesto, cuius uestigia, quamuis Aelianus dedita opera in eo elaborauerit, ut exstinguerentur, si tabulam modo adscriptam animo examinaueris, non possunt non agnosci. Videmus enim progressum quendam ordinis qui dicitur alphabeticus in iis uocibus summi ponderis quibus singulos elenchos exemplorum inscripsi. Nam in uniuersum quidem hae, ut ad priorem partem uariae historiae referendae sunt, ita incipiunt a prioribus litteris, ut ad posteriorem, ita a posterioribus; quin etiam, ut alterae alteris sunt finitimae, ita magna ex parte ab iisdem litteris ducuntur: *εὐνομώτατοι, ἕξ, εἰκών, — ἔρως, ἐπολιτεύσαντο, ἔρως, εὑρετής — δεῖπνον, Διόνυσος, Δελφοί — μεταβολαί, μουσική, μίμησις — σωφροσύνη, στρατηγία — πρῶτος, πενία, παιδιά — ὡραιότατοι,* (*ὕπνος*), *ὤνηντο — τρυφή, τροφή, ταπεινότης, τέρατα — πόλεμος, παχύτατος, παλίγκοτος, παιδιά — χρήματα, χαυνότης*; quibus continuationibus pensa indicari uidentur quae Aelianus fonte illo utens in dies singulos sibi proposuerit. Tantum autem abest, ut in eo offendendum sit, quod a dispositione quam illic inuenerat aliquoties recessit, ut id ipsum mirum sit quod eam non saepius neglexit. Ceterum etiam ubi ab ea digressus est, certae quaedam hic illic rationes deprehenduntur. Etenim indices per libros I, II et VI, VII et IX, X dispersi, qui quidem uocabulis *ζῷα, εὐνομώτατοι, ἕξ, εἰκών, γῆρας — ὕβρις, τύραννος, πόνος — παράδοξα, νεόττια, μέγας* deinceps a me notati sunt, inuersae seriei litterarum respondent. Altera quaedam necessitudo est inter eos locos quorum argumenta his uocibus comprehendi possunt: *εἰκών, γῆρας, μεγαλοφροσύνη, ἔρως, ἐπολιτεύσαντο, — ἔθη, μουσική, εὐεργεσιῶν, μεταβολαί, μουσική, μίμησις — σωφροσύνη, στρατηγία, καρτέρησις, θαυμάσια, σκυθρωπότης, κουφότης, ἰατρός, κουφότης*, unde effici uidetur, ut *τὰ στοιχεῖα μ* et *ε*, *σ* et *θικ* ab eo inuicem inspecta sint. Neque deero quaerenti tibi, quomodo factum sit, ut Aelianus initium lexici de quo agitur exhauriendi non a *τῷ α στοιχείῳ*, sed a lemmate *ζῷα* inscripto duxerit; scilicet

simulatque hunc librum nactus est, pro studio suo animalium, quae ipse ante singillatim tractauerat, nihil antiquius habuisse uidetur quam ut *τὸ ζ στοιχεῖον* euolueret.

Atqui, si minus indulgens sis, me uituperans 'quo tandem iure' inquies 'de rebus commenticiis tamquam de ueris loqueris? Nam tu quidem istam tabulam arbitrio finxisti, neque quidquam tibi eam componenti fuit facilius quam uoculas animo effingendas ad ordinem litterarum accommodare'. Sane coniecturis meis usus sum, ac fieri potuit, ut in hac aut illa uoce primaria constituenda errarem. At certe summa eorum quae disputaui ualet. Namque, quoniam illi indices exemplorum omnes eandem speciem adeo prae se ferunt, ut uel ipsi auctorem quendam omnibus communem clament, dummodo pauca lemmata eiusmodi, uelut ea quae *δεῖπνον, Διόνυσος, Δελφοὶ* inscripsi, ex illo libro per elementa composito desumpta esse concedas, cetera indidem profluxisse consentaneum est. His concessis, si etiam in ceteris dispositio alphabetica facili negotio agnoscitur — quam agnouisse mihi uideor —, res extra omnem dubitationis aleam ponitur.

Verum quod fere quarta pars uariae historiae res similes coagmentatas exhibet, utique quarta, fortasse etiam maior pars ex eodem illo fonte hausta est. Sequi uidetur numerum auctorum Aeliani satis angustis finibus contineri.

6.

Restat, ut moneam illos commentarios, e quibus historiolae uariorum Aeliani per se positae supra repetendae erant cum hoc libro ad formam lexici expresso cohaesisse. Occurrunt enim nonnulla argumenta bis diuersis locis, altera seorsus, altera cum similibus coniuncta: in u. h. II, 14 Xerxem platani amore captum torques et armillas aureas in eius ramis suspendisse custodemque ei dedisse rhetorice narratur; eadem res in IX, 39 inter alia exempla amorum absurdorum exstat. Morbus quo Pherecydes oppressus esse dicitur pedicularis in IV, 28 per se memoratur, in exordio libri V idem simul cum morbo Tachi Aegyptii. Quae in X, 21 est fabella de apibus

et Platone in numero portentorum u. h. XII, 45 et 46 enumeratorum repetita est. Periclem, cum legem tulisset, ne quis loco ciuis haberetur, nisi qui utroque parente ciue natus esset, filiis legitimis mortuis et nothis solis superstitibus uim suae legis ipsum sensisse in VI, 10 per se exstat, in XIII, 24 cum similibus. Praeterea cf. u. h. VI, 11 et XIII, 37 de Gelone; II, 6 et XIV, 8, 2 de Hippomacho.

Quoniam auctores Aeliani nonnumquam in iisdem rebus uersatos esse apparuit, alteri alterorum libros uidentur exscripsisse. Neque, si res ita se habet, dubium est, quin is qui illud lexicum composuit exempla sua ex commentariis quos cogitamus excerpserit. Aelianus igitur, cum narrationes gemellas exhibeat, illis libris promiscue et libere conscriptis duplici ratione usus est: et ipsis et per lexicographum quem dixi.

VIII. Fontes circumspiciuntur.

Iam uero orbis auctorum Aeliani angustissime circumscriptus est. Pendet enim uaria historia ex libris Graecis argumenti uersicoloris deperditis, qui quidem post Augustum uel potius sub Hadriani imperium confecti sint; quod genus scribendi e praefatione Gellii satis notum est. Itaque ad hanc quaestionem admoueri possunt Pamphili [1]), qui circa annos p. C. n. 50—100 uiguit, *λειμών*, Pamphilae, quae sub Nerone floruit, *ἱστορικὰ ὑπομνήματα* [2]); de libris ad memoriam Hadriani reuocandis Philonis Byblii *περὶ χρηστομαθείας* [3]), Cephalionis *Μοῦσαι* [4]), Telephi Pergameni *ποικίλη φιλομαθεία* [5]), Fauorini Arelatensis *ἀπομνημονεύματα* et *παντοδαπὴ ἱστορία*, Herodis Attici *ἐφημερίδες, ἐγχειρίδια, καίρια* [6]); ex aetate Marci Nicostrati Macedonis *δεκαμυθία* et *πολυμαθία* [7]), ex posterioribus ut uidetur temporibus Alexandri Cotiaeensis *παντοδαπὴ ὕλη* [8]). Praeterea, quocumque animum conuerti, nullam inueni

1) Cf. L. Urlichs. in mus. Rhen. n. XVI p. 247.
2) Mueller. fragmm. hist. Graec. III p. 520. 3) Ibid. p. 560.
4) Ibid. p. 625. 5) Ibid. p. 634. 6) Philostr. u. s. II, 1 p. 244 et Suid. s. u. *Ἡρώδης*.
7) Suid. s. u. 8) Steph. s. u. *Κοτιάειον*.

inscriptionem, quae ad argumentum indolemque uariae historiae quadraret. De iis uero quos laudaui Cephalion, propterea quod historiam rerum gestarum ultra tempora Alexandri Magni non prosecutus est[1]), hoc loco non uidetur respiciendus esse; omnino autem nemo in censum uenit nisi qui in uitis philosophorum uersatus est; ergo nemo praeter Pamphilam et Fauorinum, quos solos in eo argumento elaborasse scimus. Age horum uestigia intentiore animo persequamur!

IX. De Fauorini libris miscellis[2]).

De scriptis Fauorinianis ea quae modo commemorata sunt sola uidentur huc adicienda esse: commentarii (*ἀπομνημονεύματα*) et omnigena historia (*παντοδαπὴ ἱστορία*).

Atque illi quidem minimum e quinque uoluminibus constabant; noti sunt per Diogenem Laertium paene solum, qui XVI fragmenta seruauit. Quae pertinent ad Pittacum, Xenophanem Colophonium, Empedoclem, ad Socratem et Platonem saepius, ad Aristotelem, Cratetem Thebanum, Parmenidem, Zenonem Alexamenumque, Eudoxum Cnidium, Pythagoram, Demetrium Phalereum, Theophrastum. Etiam ioco et facetiis ibi locum fuisse sequitur ex Diogene, qui VI, 88 commentarios Fauorini antestatus narrat, Cratetem Thebanum in gymnasio quodam uersatum, cum coxas principis gymnasii tetigisset, illo indignante haec dixisse: quid enim? nonne ista quoque tua sunt sicut et genua? Ac ne a rebus mirabilibus quidem alieni erant; nam ab iis petitum esse quod Gellius X, 12, 10 ex scripto quodam Fauorini de columba Archytae artificiosa refert Nietzcheo[3]) concedendum est. Neque ego hoc opus, propterea quod reliquiae eius ad unam omnes de philosophis sunt, diuer-

---

1) Phot. bibl. cod. LXVIII p. 34 ed. Bekk.

2) Mueller. frr. h. Gr. III p. 577. Marres, 'de Fauorini Arelatensis uita, studiis, scriptis; accedunt fragmenta', Traiect. ad Rhen. 1853. Fr. Nietzsche, 'de Laertii Diogenis fontibus' in mus. Rhen. n. XXIII p. 622 sqq. et XXIV p. 181 sqq.; 'de Fauorino Arelatensi' ibid. XXIII p. 642 sqq.

3) Mus. Rhen. XXIII p. 647.

sum fuisse existimo a libro *περὶ τῆς διαίτης τῶν φιλοσόφων*, qui apud Suidam Fauorino uindicatur.

Omnigenam historiam noctium Atticarum l. XIV capite sexto adumbrari Nietzsche euicit; ubi haec leguntur: 'Homo nobis familiaris, in litterarum cultu non ignobilis magnamque aetatis partem in libris uersatus, 'adiutum', inquit, 'ornatumque uolo ire noctes tuas'; et simul dat mihi librum grandi uolumine 'doctrinae omnigenus', ut ipse dicebat, 'praescatentem', quem sibi elaboratum esse ait ex multis et uariis et remotis lectionibus, ut ex eo sumerem quantum liberet rerum memoria dignarum. Accipio cupidus et libens, tamquam si copiae cornum nactus essem, et recondo me penitus, ut sine arbitris legam. At quae ibi scripta erant, pro Iuppiter, mera miracula! quo nomine fuerit, qui primus 'grammaticus' appellatus est; et quot fuerint Pythagorae nobiles; quot Hippocratae; et cuiusmodi fuisse Homerus dicat in Ulixis domo *λαύρην*; et quam ob causam Telemachus cubans iunctim sibi cubantem Pisistratum non manu attigerit, sed pedis ictu excitarit; et Euryclia Telemachum quo genere claustri incluserit; et quapropter idem poeta rosam non norit, oleum ex rosa norit. Atque illud etiam scriptum fuit, quae nomina fuerint sociorum Ulixis, qui a Scylla rapti laceratique sunt; utrum *ἐν τῇ ἔσω θαλάσσῃ* Ulixes errauerit *κατ᾽ Ἀρίσταρχον*, an *ἐν τῇ ἔξω κατὰ Κράτητα*; item et istic scriptum fuit, qui sint apud Homerum uersus isopsephi; et quorum ibi nominum *παραστιχὶς* reperiatur; et quis adeo uersus sit, qui per singula uocabula singulis syllabis increscat; ac deinde qua ratione dixerit singulas pecudes in singulos annos terna parere; et ex quinque operimentis, quibus Achillis clipeus munitus est, quod factum ex auro est summum sit an medium; et praeterea quibus urbibus regionibusque uocabula iam mutata sint, quod Boeotia ante appellata fuerit 'Aonia', quod Aegyptus 'Aeria', quod Creta quoque eodem nomine Aeria dicta est, quod Attice '*Ἀκτή*', quod Corinthus 'Ephyre', quod Macedonis '*Ἠμαθία*', quod Thessalia '*Αἱμονία*', quod Tyros 'Sarra', quod Thracia ante 'Sithonia' dicta est, quod Paeston '*Ποσειδώνιον*'. Haec

item atque alia multa istiusmodi scripta in eo libro fuerunt. Quem cum statim properans redderem, 'ὄναιό σου', inquam, 'doctissime uirorum, ταύτης τῆς πολυμαθίας et librum hunc opulentissimum recipe, nil prorsus ad nostras paupertinas litteras congruentem. Nam meae noctes, quas instructum ornatumque isti, de uno maxime illo uersu Homeri quaerunt, quem Socrates prae omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Itaque omnigena historia Fauorini erat de inuentoribus, de quaestionibus Homericis, de rebus geographicis, de homonymis, de animalibus; eandem imprimis ad appellationes explicandas pertinuisse Photius in codice CLXI testatur: *ἐν οἷς διάφοροι ἱστορίαι καὶ τῶν κατὰ τὰ ὀνόματα θέσεων αἰτιολογίαι καὶ τοιαῦτα ἕτερα. εἰς ἃ καὶ ὁ τρίτος αὐτῷ* (scil. Sopatro) *συμπεραίνεται λόγος.* Fragmenta huius libri Diogeniana spectant ad uitas et dicteria philosophorum et item ad inuenta; ea quae per Stephanum Byzantium seruata sunt ad descriptionem terrarum. Neque deerant ibi facta historica, si quidem Stephanus s. u. *Τετράπολις* his uerbis usus est: *ὡς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ παντοδαπῆς ὕλης ἱστορικῆς.* Quid multa? Titulo ipso docemur res uarias e disciplinis uariis congestas ibi conglutinatas fuisse.

De discrimine quod inter commentarios et omnigenam historiam intercedat Nietzsche, cui hoc quidem loco adstipulor, haec dicit[1]: 'Primum constat et *ἀπομνημονεύματα* et *παντοδαπὴν ἱστορίαν*, si summam spectas, uni eidemque litterarum generi adscribenda esse, *ὑπομνηματικῷ* scilicet .... Sed in hac maior rerum aequalitas, similibus semper rebus in unum locum congestis, ueluti inuentis et cognominum indicibus. In illis summa argumenti uarietas nullo omnino ordine temperata hisque solis adstricta legibus, quibus talia *ἀπομνημονεύματα* solent adstringi. Quidquid enim in hoc libro exstabat, eodem iure etiam in omnigena historia exstare poterat: non uero contrarium statui debet. Velut omne indicum genus ab *ἀπομνημονευμάτων* consilio dissidet, non ab omnigena historia'.

1) L. l. XXIII p. 648.

Eodem pertinet id quod Wilamowitz[1]) obseruauit, uideri ea quae Diogenes ex omnigena historia se sumpsisse affirmat, ad tria quattuorue capita miscellae historiae redigenda esse. Velut unum, inquit, quasi caput efficiunt ea quae de accusatoribus philosophorum sunt, Polyeucto Socratis (II, 78), Charmandro Platonis (III, 19), Demophilo Aristotelis (V, 5), Demetrio Poliorceta Demetrii Phalerei (V, 77).

De forma omnigenae historiae uiri docti dissentiunt. C. Mueller[2]) enim, Urlichs[3]), Hecker[4]) eam ordine alphabetico digestam fuisse putant; in eadem sententia uidetur Maass esse, noua quaedam proferens; sed incertus ambigit[5]). Nietzsche[6]) uero et Wilamowitz[7]) stant a partibus Nauckii[8]), qui hoc opus non fuisse *λεξικόν*, sed e XXIV libris compositum secundum classicam illam Iliadis Odysseaeque normam statuit. Cardo huius dissensionis uersatur in his uerbis Photii explicandis: *ὁ δὲ τρίτος λόγος συλλέγεται αὐτῷ* (scil. Sopatro) *ἐκ τῆς Φαβωρίνου παντοδαπῆς ὕλης ἔκ τε τοῦ ν̄ καὶ τοῦ ξ̄ καὶ καθεξῆς πλὴν τοῦ τ̄ μέχρι τοῦ ω̄.* Et Nietzsche quidem inde colligit omnigenam historiam Sopatri temporibus fuisse dissectam in quattuor *τεύχη*, quorum quodque senis libris contineretur; primum libris *α β γ δ ε ζ*, alterum libris *η ϑ ι κ λ μ*, tertium libris *ν ξ ο π ρ σ*, quartum libris *ι υ φ χ ψ ω̄*; solum autem tertium a Sopatro usurpatum esse. Quae coniectura, ut uera sit, nihil facit ad sententiam de dispositione alphabetica refutandam. Nam omnigena historia, licet *κατὰ τεύχη* per manus hominum circumferretur, nonne eadem simul in litteras digesta esse potuit? Nunc uero Maass[9]) et Wilamowitz[10]) illam redarguerunt.

Sed inspiciamus fragmenta huius florilegii, in quibus certa uestigia ordinis litterarum offerri uidentur. Nietzsche ex eo

1) Philologische Untersuchungen III p. 143 sq., Berol. 1880.
2) Frr. hist. Graec. III p. 577. 3) Mus. Rhen. nou. XVI p. 254.
4) Philol. V p. 432. 5) De biographis Graecis quaestt. selectae, Philol. Unters. III p. 52 sq. 6) Mus. Rhen. XXIII p. 649 sq.
7) L. l. p. 146. 8) Philol. V p. 704.
9) Philol. Untersuch. III p. 50 sq. 10) Ibid. p. 145 sq.

quod Fauorinus teste Diogene de Platone et in libro altero et in libro octauo omnigenae historiae disseruit, praecipuam causam repetit, cur in explicatione uerborum Photii Muelleriana offendat. 'Exspectamus autem', inquit, 'si cum Muellero facimus, haec fuisse s. u. *Πλάτων* inserta. Quid uero? Secundo igitur libro Fauorinusne iam ad *Π* litteram peruenit, quam etiam in octauo libro eum tractasse alia docent fragmenta? Qualem hominem nobis informemus Fauorinum, qui libro primo litteras *Α* usque ad *Ο*, libris sequentibus II, III, IV, V, VI, VII, VIII unam solam complexus sit *Π* litteram'. At enim, quoniam omnigena historia non tam singillatim quam generatim conscripta erat, Nietzsche in notas ordinis alphabetici inquirens singulorum quidem hominum nomina minus apte intuitus est. Egomet animo ad argumenta fragmentorum conuerso illud testimonium Photii deliberans reuocauerim

Di. La. III, 57: *Εἰσὶ τοίνυν, φησίν* (sc. *Θρασύλος*), *οἱ πάντες αὐτῷ* (sc. *Πλάτωνι*) *γνήσιοι διάλογοι ἓξ καὶ πεντήκοντα, τῆς μὲν πολιτείας εἰς δέκα διαιρουμένης — ἣν καὶ εὑρίσκεσθαι σχεδὸν ὅλην παρὰ Πρωταγόρᾳ ἐν τοῖς ἀντιλογικοῖς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῆς ἱστορίας β΄ — τῶν δὲ νόμων εἰς δυοκαίδεκα,* quae uerba a Muellero *β΄* in *ή* mutato ad u. *Πλάτων* referuntur, — ad lemma omnigenae historiae *Διάλογοι* inscriptum.

Di. La. VIII, 47: *Ἐρατοσθένης δέ φησι, καθὸ καὶ Φαβωρῖνος ἐν τῇ ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας παρατίθεται, τοῦτον* (scil. *Πυθαγόραν*) *εἶναι τὸν πρῶτον ἐντέχνως πυκτεύσαντα ἐπὶ τῆς ὀγδόης καὶ τετταρακοστῆς Ὀλυμπιάδος, κομήτην καὶ ἁλουργίδα φοροῦντα· ἐκκριθέντα τ᾽ ἐκ τῶν παίδων καὶ χλευασθέντ᾽ αὐτίκα προσβῆναι τοὺς ἄνδρας καὶ νικῆσαι. δηλοῦν δὲ τοῦτο καὶ τοὐπίγραμμα ὅπερ ἐποίησε Θεαίτητος·*

Πυθαγόρην τινά, Πυθαγόρην, ὦ ξεῖνε, κομήτην,
ᾀδόμενον πύκτην εἰ κατέχεις Σάμιον,
Πυθαγόρης ἐγώ εἰμι· τὰ δ᾽ ἔργα μου εἴ τιν᾽ ἔροιο
Ἠλείων, φήσεις αὐτὸν ἄπιστα λέγειν.

— ad lemma omnigenae historiae *Πρῶτος* inscriptum.

τοῦτον ὁ Φαβωρῖνός φησιν ὅροις χρήσασθαι διὰ τῆς μαθηματικῆς ὕλης, ἐπὶ πλέον δὲ Σωκράτην καὶ τοὺς ἐκείνῳ πλησιάσαντας καὶ μετὰ ταῦτ' Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς στωικούς· ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν οὐρανὸν πρῶτον ὀνομάσαι κόσμον καὶ τὴν γῆν στρογγύλην· ὡς δὲ Θεόφραστος Παρμενίδην· ὡς δὲ Ζήνων Ἡσίοδον. τούτῳ φασὶν ἀντιπαρατάσσεσθαι Κύλωνα καθάπερ Ἀντίλοχον Σωκράτει.

Di. La. III, 24 de Platone: *Οὗτος πρῶτος ἐν ἐρωτήσει λόγον παρήνεγκεν, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας· καὶ πρῶτος τὸν κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ζητήσεως τρόπον εἰσηγήσατο Λεωδάμαντι τῷ Θασίῳ· καὶ πρῶτος ἐν φιλοσοφίᾳ ἀντίποδας ὠνόμασε καὶ στοιχεῖον καὶ διαλεκτικὴν καὶ ποιότητα καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τὴν προμήκη καὶ τῶν περάτων τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν καὶ θεοῦ πρόνοιαν. καὶ πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἀντεῖπε πρὸς τὸν λόγον τὸν Λυσίου τοῦ Κεφάλου, ἐκθέμενος αὐτὸν κατὰ λέξιν ἐν τῷ Φαίδρῳ. καὶ πρῶτος ἐθεώρησε τῆς γραμματικῆς τὴν δύναμιν. πρῶτός τε ἀντειρηκὼς σχεδὸν ἅπασι τοῖς πρὸ αὐτοῦ ζητεῖται διὰ τί μὴ ἐμνημόνευσε Δημοκρίτου.*

Di. La. VIII, 12 de Pythagora: *Λέγεται δε καὶ πρῶτος κρέασιν ἀσκῆσαι ἀθλητάς, καὶ πρῶτόν γ' Εὐρυμένην, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τρίτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν πρότερον ἰσχάσι ξηραῖς καὶ τυροῖς ὑγροῖς, ἀλλὰ καὶ πυροῖς σωμασκούντων αὐτούς, καθάπερ ὁ αὐτὸς Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας φησίν.*

Praeterea ea omnigenae historiae fragmenta quae seruata sunt apud Diogenem II, 1, 11, 20, V, 9, IX, 23, 29 uoce *πρῶτος* occurrente de inuentoribus sunt [1]).

[Right margin, bracketing the passages above: ad lemma omnigenae historiae *Πρῶτος* inscriptum.]

1) Vid. cap. X.

Quodsi in libro II incisum quoddam uoce *Διάλογος* insignitum erat, in libro VIII incisum quoddam uoce *Πρῶτος*, quandoquidem *Δ* littera IV est, *Π* littera XVI, omnigenam historiam ad formam lexici quod dicimus expressam fuisse sequitur; nisi quod de XXIV litteris *στοιχείαις* e quibus constaret binas singulis libris fuisse comprehensas statuendum est.

Similia effici uidentur ex Iulii Valerii de rebus Alexandri I, 13 (in C. Muelleri Pseudocallisth. ed. Didot.): 'Crescebat ergo (Alexander Magnus) ut corporis gratia ita studiorum quoque et prudentiae maiestate et cum his una regiae disciplinae. Eius nutrix Alacrinis erat, paedagogus atque nutritor nomine Leonides, litteraturae Polynicus magister, musices Alcippus Lemnius, geometriae Menecles Peloponnesius, oratoriae Anaximenes Aristoclis Lampsacenus, philosophiae autem Aristoteles ille Milesius.

Enim de milite (scil. de institutione militari), quia hic longa res est et propositum interturbat, si quid inquirere curiosius uoles, sat tibi lector habeto Graecum Fauorini librum, qui omni genere historiae superscribitur. Illic etiam generis Alexandri inueneris seriem, cui generis principium praestitisse ferunt Oceanum et Thetidem, exinque fluxisse per Acrisium Danaumque atque Persea multosque alios in Perdiccae genera uel Philipporum. Nam ne Olympiadi quidem secus propago generosa est: cui diligentia pari a mundi principio per Saturnum atque Neptunum, tum etiam Telamona seriem generis attexuit, ad tertiumque Neoptolemum docet prosapiam defluxisse, cuius [uxor] Anasafia mater Olympiadis cluit. Igitur ad Alexandrum mens recurrat'.

Hanc omnem commentationem ab omnigena historia Fauorini oriundam esse dilucide apparet ex fabulis Pseudocallisthenis in linguam Armeniam conuersis apud Zacherum[1]) p. 89: 'Amme ward ihm das Weib Lakrine . . ., es lehrte ihn die Erdmesskunst Menekmus der Peloponnesier, die Redekunst Anaximenes, der Sohn des Lampsakus, die Philosophie Aristo-

---

1) Pseudo-Callisthenes, Halle 1867.

teles, der Sohn des Nikomachus, der Stagirit aus der Stadt Melite. Aber es hat auch Papharanus von diesen gesprochen im 4. Buch seiner verschiedenen geistreichen Erzählungen'[1]). Addiscimus uero de educatoribus praeceptoribusque Alexandri in quarto libro expositum fuisse, et id quidem, ut uidetur, sub uoce *Παιδεία*. Iam si is qui fabulas quae Callisthenis feruntur composuit litteras XXIV omnigenae historiae habebat in sex *τεύχη* quaternarum deinceps litterarum diuisas, aliud indicium dispositionis alphabeticae accedit; si quidem *Π*, a quo uox *Παιδεία* ducitur, earum litterarum est quae in serie alphabetica in sex partes pares dissecta quartam sedem obtinent. Accedit quod Stephanus s. u. *Τετράπολις* res Atticas disserens primum librum omnigenae historiae laudat.

Quae si uere disputata sunt, litteras *στοιχείας* huius operis aliis temporibus in alia uolumina digestas fuisse sequitur, i. e. Diogenem ad manum habuisse XII *τεύχη* binarum litterarum, Pseudocallisthenem VI quaternarum. Quae cum ita sint, satis est cur teneamus id quod Mueller putat, omnigenam historiam fuisse ordine litterarum dispositam. Accedunt haec: quod et commentarii et omnigena historia magna ex parte ad easdem res pertinebant, quo magis argumento inter se conuenerunt, eo manifestius forma inter se discrepuerint necesse est. Nam Fauorinum eandem rem eodem quidem modo duobus libris prosecutum esse quis est qui credat? Quodsi illos indigeste consarcinatos fuisse constat, si hanc ad certam regulam elementorum accommodatam fuisse sumimus, quam formam excogitare possumus ab illorum indole magis diuersam? Denique argumenti aequalitas, quam Nietzsche ipse omnigenae historiae propriam fuisse iure monet, et quae imprimis fragmento ex Valerio adscripto ante oculos uersatur, nonne ad Muelleri sententiam optime quadrat?

Iam uero si hoc conceditur, concidit Nietzschei suspicio, qua illam aequalitatem explicandam esse constantia et per-

---

1) Cf. cap. X.

petuitate librorum excerptorum, quos quidem deinceps Fauorinus descripserit, sibi uidetur arguisse [1]).

Ceterum ex Valerii loco, quem apposui, hoc efficitur — id quod uiros doctos adhuc effugit —, ut liber quidam de fabulosa Alexandri historia scriptus a Fauorino discerptus sit et ad indices omnigenae historiae conficiendos adhibitus. Ergo fonte quodam Aegyptio usus est [2]).

X. *Aelianum Fauorinum ducem primarium secutum esse.*

A.

Iam omnia in hunc Fauorinum conueniunt. Variam historiam e quibusdam miscellaneis deriuatam esse uidimus; hic in eodem genere litterarum uersatus est. In illa de philosophis abunde agitur; fragmenta librorum Fauorini maiore ex parte de iisdem sunt. Illa auctorem Socratis Platonisque studiosissimum et in lectione dialogorum Platonicorum ualde uersatum redolet; hic Academiae recentiori addictus erat [3]) seque leges Platonis cupide legisse apud Gellium XX, 1, 4 ipse dicit. Illa festiue dictis redundat; hic sententiarum maxime uenator erat [4]) et librum *γνωμολογικῶν* scripsit [5]). Illa a uoluminibus aliquanto post Augustum confectis originem traxit [6]); hic sub Hadriano floruit. Illi affinitas quaedam intercedit cum libris Plutarchi [7]); hic Plutarcho familiariter usus est; uelut librum *Πλούταρχος ἢ περὶ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς διαθέσεως* inscriptum ad eum misit librumque *περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ* ab eo dedicatum obtinuit, et copia uoluminum componendorum cum eo concertabat [8]). Quod uero et apud Plutarchum et apud Aelianum tyrannos cum bestiis comparari supra memorauimus, Fauorinus eadem ratione comparandi usus est, si quidem in

---

1) Cf. mus. Rhen. n. XXIII p. 650 sq. 2) C. Mueller, introd. ad Pseudo-Callisth. p. XV sqq. 3) Gell. XI, 5. Galen. *περὶ ἀριστ. διδασκ.* p. 131. Fabric. ad Sext. Empiric. p. 11. Marres p. 55 sq.

4) Cf. Stob. flor. IV, 91, XIV, 11, 12, XXII, 39, LVIII, 10, XCV, 29, CV, 62 etc. et fragmenta Diogeniana. 5) Suid. s. u. 6) Pag. 32 sqq. 7) Pag. 36 sq. 8) Suid. s. u.

Stobaei flor. XLIX, 14 haec exstant: *Φαβωρίνου.* Ὥσπερ γὰρ τὰ θηρία τὴν σαγήνην ὑποχωροῦντ' ἀεὶ εἰς ἐλάττω τόπον συνάγεται, οὕτω δὲ καὶ τοὺς τυράννους ἔστιν ἰδεῖν ἐπαναχωροῦντας ἐκ μὲν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν πόλιν, ἐκ δὲ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἶτ' εἰς τὴν οἰκίαν, εἶτ' εἰς τὸ δωμάτιον. εἶτα δύναται ἀποφυγεῖν ἄνθρωπος θεὸν φεύγων; ὅποι γὰρ ἂν καταφύγῃ, ἡ δίκη αὐτὸν εὑρήσει. Quod igitur in u. h. X, 5 est, tyrannos cum subus conferri posse, ad sermones familiares quos Fauorinus cum Plutarcho habuerit referendum esse suspicor.

Age uero consideremus necessitudinem quae Aeliano cum Diogene Laertio est. Qui cum e numero auctorum uariae historiae remouendus sit, tamen hi loci optime inter se conueniunt:

V. h. III, 3 et 2 et Di. La. II, 54. — u. h. III, 17 et Di. La. V, 4, VII, 9 sqq. VIII, 7. — u. h. III, 19 et Di. La. V, 1. — u. h. III, 29 et Di. La. VI, 38. — u. h. V, 9 et Di. La. X, 8. — u. h. VII, 4 et Di. La. I, 81. — u. h. VIII, 16 et Di. La. I, 49. — u. h. IX, 20 et Di. La. II, 71. — u. h. IX, 35 et Di. La. II, 36. — u. h. X, 16 et Di. La. VI, 21. — u. h. XII, 56 et Di. La. VI, 41. — u. h. XII, 58 et Di. La. VI, 61; cf. 43. — u. h. XIII, 28 et Di. La. VI, 55. — u. h. XIII, 31 et Di. La. IV, 10. — u. h. XIV, 33 et Di. La. VI, 40 et 54.

Fontes Diogenis ante hos paucos annos coepti sunt acerrime inuestigari. De quibus complexus est sententiam suam Nietzsche[1]) quidem his uerbis: 'Laertius duobus omnino scriptoribus usus est, Fauorino et Diocle. Dioclis librum in artum coegit interpositis nonnullis de Fauorino decerptis narratiunculis. Ut igitur breuissime loquar: Laertius est Dioclis *ἐπιτομή*'. Maass[2]) uero ita: '1) Biographi sui uitam Platonis interpositis nonnullis ex Fauorini apomnemoneumatis narratiunculis et aliunde in artum Laertius redegit. Nisi omnia fallunt iste erat Fauorinus in 'omnigena historia'. 2) Dioclis in uita Platonis nullum comparet uestigium. 3) Iam quae ex probatis consectaria sunt quaestionem de Laertio institutam

1) Mus. Rhen. XXIV, p. 201. 2) L. l. p. 80.

eo promouent, ut bonam Laertianarum uitarum partem uni deberi biographo — me iudice Fauorino — iudicandum sit'. Quae si concedantur, Aeliani cum Diogene consensus ad eundem Fauorinum reuocandus sit. Enimuero utraque commentatio quamuis magna sagacitate atque industria conscripta sit nouamque quandam lucem litteris Graecis attulerit, non nihil habet offensionis, si quidem Nietzscheanae summam refutauit Maass, Maassianae Wilamowitz in dubium uocauit. Cauendum igitur mihi est, ne has quaestiones istorum sententiis irretiam. Nihilo tamen secius utrumque Fauorini opus multiiugum a Diogene adhibitum esse certum est. Atque ueri uidetur simillimum praeter ea quae hic disertis uerbis illi uindicat etiam alia Laertii eidem deberi. Itaque illa Aeliani cum Diogene congruentia ad Fauorinum referri potest.

Maiorem autem fructum haec praebent. Historiae philosophae quos Aelianus secutus est auctores nisi prorsus oblitterati sunt, latent in numero recentiorum scriptorum qui quidem a Diogene testes proferuntur. Itaque erant aut Alexander Polyhistor aut Demetrius Magnes aut Diocles Magnes aut Pamphila aut Fauorinus. Fuerunt autem Alexander aequalis Sullae, Demetrius Ciceronis, Diocles Augusti[1]), utique Posidonio Stoico posterior[2]), Pamphila Neronis[3]), Fauorinus Hadriani. Iam quo quisque a memoria Alexandri Seueri erat remotior, eo minus ad origines florilegii Aelianei eruendas admoueri debet. Nemo igitur magis huc conuenit quam cum Pamphila Fauorinus. Inter huius autem et Diogenis tempora, quantum scimus, nemo unus uitarum philosophorum auctor exstitit, si quidem in serie scriptorum, quos Diogenes laudat, tempore extremus est Fauorinus. Neque huius thesauris, si quis ineunte tertio p. Chr. n. saeculo consilium habebat narratiunculas de uitis, moribus, placitis, iocose dictis philosophorum componendi, ullum fontem adire poterat recentiorem. Nempe, qui aetati Aeliani uidetur coniunctus fuisse, Laertius quin illius miscellanea adhiberet facere non potuit. Quid quod

1) Cf. Nietzscheum in mus. Rhen. XXIII p. 638 sqq. et Maassium p. 15 sqq. 2) Di. La. VII, 62. 3) Phot. bibl. cod. 175.

etiam Sopater[1]) et Stobaeus, compilatores illi sexti saeculi, illius uestigiis inhaeserunt. Quapropter ne Aelianus quidem usu Fauorini abstinuisse putandus est. Porro Alexander, Demetrius, Diocles propterea quod continuos libros de philosophis scripserunt ad indolem uariae historiae minus accedunt.

Deinde, si etiamnunc aliqua dubitatio in animo tuo resideat, haec, quaeso, contendas:

V. h. IV, 9:	Di. La. III, 24: de Platone: *Οὗτος πρῶτος ἐν ἐρωτήσει λόγον παρήνεγκεν, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας.* Subsecuntur alia inuenta Platonis.
Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος ἐν Ὀλυμπίᾳ συνεσκήνωσεν ἀγνῶσιν ἀνθρώποις, καὶ αὐτὸς ὢν αὐτοῖς ἀγνώς. οὕτως δὲ αὐτοὺς ἐχειρώσατο καὶ ἀνεδήσατο τῇ συνουσίᾳ, συνεστιώμενός τε αὐτοῖς ἀφελῶς καὶ συνδιημερεύων ἐν πᾶσιν, ὡς ὑπερησθῆναι τοὺς ξένους τῇ τοῦ ἀνδρὸς συντυχίᾳ κτλ.	§ 25: *τούτου, φησὶ Νεάνθης ὁ Κυζικηνός, εἰς Ὀλύμπια ἀνιόντος τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐπιστραφῆναι πρὸς αὐτόν· ὅτι καὶ Δίωνι συνέμιξε μέλλοντι στρατεύειν ἐπὶ Διονύσιον.* *ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων Φαβωρίνου φέρεται ὅτι Μιθριδάτης ὁ Πέρσης ἀνδριάντα Πλάτωνος ἀνέθετο εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ ἐπέγραψε κτλ.*

Iam Diogenes, quandoquidem tum cum haec uerba litteris mandabat, et commentarios et omnigenam historiam Fauorini ante oculos habebat, etiam id quod medio loco narrat, omnium animos in Platonem ludos Olympios uisentem conuersos fuisse, ab eodem sine dubio mutuatus est. Vides igitur frustum alterutrius farraginis Fauorini argumento cum Aeliano congruens.

Quod uero Aelianus recentiori sophistarum sectae, cuius fons et caput Fauorinus quidem erat, et ipse adnumerandus est — scilicet discipuli erant Fauorini Herodes Atticus, Herodis Pausanias Caesariensis, Pausaniae Aelianus —; et quod idem

---

1) In libro tertio *ἐκλογῶν διαφόρων*. cf. Phot. bibl. cod. CLXI.

admiratione captus erat scriptorum Herodis [1]), cui Fauorinus bibliothecam suam testamento legauerat [2]), quo tandem modo fieri potuisse putas, quin illi propriorum studiorum principi atque architecto operam nauaret?

Atque si hoc mihi contigit, ut Aelianum Fauorino usum esse in uniuersum demonstrauerim, eo ipso et *ἀπομνημονεύματα* et *παντοδαπὴν ἱστορίαν*, quoniam inter eius libros quorum notitiam habemus sola argumenti floridi sunt, ad uariam historiam conscribendam esse adhibita exploratum est; id quod iam singillatim confirmare studebo.

B. De Fauorini commentariis uariae historiae fonte.

Gellio scripta quaedam Fauorini, cum noctes Atticas componeret, praesto fuisse ex X, 12, 9; XI, 5, 5; XVII, 12, 2 efficitur. Quorum locorum primum iam dabo: 'Sed id, quod Archytam Pythagoricum commentum esse atque fecisse traditur, neque minus admirabile neque tamen uanum aeque uideri debet. Nam et plerique nobilium Graecorum et F a u o r i n u s philosophus, m e m o r i a r u m u e t e r u m e x s e q u e n t i s s i m u s, affirmatissime s c r i p s e r u n t, simulacrum columbae e ligno ab Archyta ratione quadam disciplinaque mechanica factum uolasse, ita erat scilicet libramentis suspensum et aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Libet hercle super re tam abhorrenti a fide ipsius Fauorini uerba ponere: *Ἀρχύτας Ταραντῖνος τὰ ἄλλα καὶ μηχανικὸς ὢν ἐποίησεν περιστερὰν ξυλίνην πετομένην, ἥν ὁπότε καθίσειεν οὐκέτι ἀνίστατο*'. Hanc narrationem Nietzsche [3]) a commentariis quidem Fauorini censet esse repetendam, unde Mercklinus etiam n. A. locos hos: III, 17, III, 13, II, 18 ductos esse probabiliter coniecit [4]).

Quibus praemissis hanc Gellii et Aeliani congruentiam animo pendamus:

---

1) Philostr. u. s. II, 31. 2) Ibid. I, 8. 3) Mus. Rh. n. XXIII p. 647.

4) 'Die Citiermethode und Quellenbenutzung des A. Gellius' in 'Jahrb. f. class. Philol.' Suppl. III (1860) p. 677sq.

V. h. XIII, 27:

Ὅτι τὸ Σωκράτους σῶμα ἐπεπίστευτο κόσμιον καὶ σωφροσύνης ἐγκρατὲς γεγονέναι καὶ ταύτῃ. ἐνόσουν Ἀθηναῖοι πανδημεί, καὶ οἱ μὲν ἀπέθνησκον, οἱ δὲ ἐπιθανατίως εἶχον· Σωκράτης δὲ μόνος οὐκ ἐνόσησε τὴν ἀρχήν. ὁ τοίνυν τοιούτῳ συνὼν σώματι τίνα ἡγούμεθα εἶχε ψυχήν;

Noct. Att. II, 1: Inter labores uoluntarios et exercitia corporis ad fortuitas patientiae uices firmandi id quoque accepimus Socraten facere insueuisse: Stare solitus Socrates dicitur pertinaci statu perdius atque pernox a summo lucis ortu ad solem alterum orientem, inconueniens, immobilis, isdem in uestigiis et, ore atque oculis eundem in locum directis, cogitabundus, tamquam quodam secessu mentis atque animi facto a corpore. Quam rem cum Fauorinus, de fortitudine eius uiri ut pleraque disserens, attigisset: 'πολλάκις inquit, ἐξ ἡλίου εἰς ἥλιον εἱστήκει ἀστραβέστερος τῶν πρέμνων'. Temperantia quoque fuisse eum tanta traditum est, ut omnia fere uitae suae tempora ualitudine inoffensa uixerit. In illius etiam pestilentiae uastitate, quae in belli Peloponnesiaci principio Atheniensium ciuitatem internecino genere morbi depopulata est, is parcendi moderandique rationibus dicitur et a uoluptatum labe cauisse et salubritates corporis retinuisse, ut nequaquam fuerit communi omnium cladi obnoxius.

Verba ex noctibus Atticis modo apposita omnia, et Graeca et Latina, quoniam de uno eodemque Socrate sunt, consentaneum est recedere ad unum eundemque auctorem, quem esse Fauorinum Gellius ipse indicat. Quae non a colloquiis, ut is affirmat, sed item a libris quibusdam Fauorini profecta esse pro ratione qua Gellium fontes suos laudare scimus [1]) in pro-

1) Cf. Mercklin. p. 677: 'Wenn man die Methode des Gellius in den

patulo est. Utque in illa historiola quam de Archyta affert, ita in hac de Socrate, cum cetera in Latinum sermonem conuerteret, nonnulla uerba Graeca a repetitione non abhorrens propter significantiam retinuit. Iam uero ex omnigena historia hunc locum esse depromptum propterea negandum est, quod Gellius in XIV, 6 interprete Nietzscheo se eam tantummodo ad hoc quidem caput admotam statim properantem Fauorino reddidisse dicit. Neque ego amplector coniecturam Mercklini, qui eam narrationem ad peculiare Fauorini opusculum de Socrate compositum [1]) reuocat [2]). Nam Gellium, cui facultatem fuisse ex commentariorum copiis luculentissimis hauriendi uiri docti consentiant, num credis descendisse ad riuulos? Nunc uero, cum ea quae is l. l. de Socrate narrat ab alio quod notum est uolumine Fauorini duci non possint nisi a commentariis, horum nouum quoddam detexisse mihi uideor fragmentum, quod quidem cum uaria historia conspiret.

Porro obiter concinunt

V. h. IV, 13: *Ἐπίκουρος ὁ Γαργήττιος ἐκεκράγει λέγων ‛ᾧ ὀλίγον οὐχ ἱκανόν, ἀλλὰ τούτῳ γε οὐδὲν ἱκανόν’. ὁ αὐτὸς δὲ ἔλεγε ἑτοίμως ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μᾶζαν ἔχων καὶ ὕδωρ. ταῦτα μὲν οὖν ἐννοῶν ὁ Ἐπίκουρος τί βουλόμενος ἐπῄνει τὴν ἡδονήν, εἰσόμεθα ἄλλοτε.*

Noct. Att. IX, 8, 4: Hanc sententiam memini a Fauorino inter ingentes omnium clamores detornatam inclusamque uerbis his paucissimis: *‛τὸν γὰρ μυρίων καὶ πεντακισχιλίων χλαμύδων δεόμενον οὐκ ἔστι μὴ πλειόνων δεῖσθαι· οἷς γὰρ ἔχω προσδεόμενος, ἀφελὼν ὧν ἔχω, ἀρκοῦμαι οἷς ἔχω.*

Videmus igitur effatum Epicuri Aelianeum omnino in eodem argumento uersari ac Fauorini sententiam ex Gellio adscriptam; quam ne ipsam quidem ex ore illius ab hoc auditam, sed e libro quodam petitam esse apparet ex Stobaei flor. XLIX, 48, qui eandem plane ad uerbum exhibet. Iam uero,

litterarischen Capiteln erkannt hat, liegt es sehr nahe anzunehmen, es seien viel öfter zunächst die Schriften der redenden Organe als Quellen für ihre mündliche Darstellung benutzt worden’.

1) Suid. s. u. 2) Mercklin. p. 678.

cum materia fragmento Fauorini apposito communis sit cum eo dicterio quod ex uariis adieci, hoc forma quidem cum alio frusto eiusdem auctoris congruit seruato ex commentariis: Di. La. V, 21: φησὶ δὲ Φαβωρῖνος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων ὥς (Ἀριστοτέλης) ἑκάστοτε λέγοι, ᾧ φίλοι, οὐδεὶς φίλος'.

Iam si uerum est id quod uolui comprobare, et Gellium et Aelianum commentariis Fauorini usos esse, exspectandum est, ut latius pertineat utriusque affinitas. Et re uera amplius patet, his locis sibi respondentibus: u. h. VIII, 12 et noct. Att. VIII, 9; u. h. IX, 20 et noct. Att. XIX, 1, 9 sq.

Ventum est ad eas commentariorum reliquias quae per Diogenem aetatem tulerunt cum uaria historia comparandas:

V. h. II, 13: Ἐπετίθεντο τῷ Σωκράτει καὶ ἐπεβούλευον οἱ ἀμφὶ τὸν Ἄνυτον ὧν χάριν καὶ δι' ἃς αἰτίας λέλεκται πάλαι. ὑφορώμενοι δὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ δεδιότες ὅπως ποτὲ ἕξουσι πρὸς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀνδρὸς .... τί οὖν ἐπινοοῦσιν; Ἀριστοφάνην τὸν τῆς κωμῳδίας ποιητήν, βωμολόχον ἄνδρα καὶ γελοῖον ὄντα καὶ εἶναι σπεύδοντα ἀναπείθουσι κωμῳδῆσαι τὸν Σωκράτη, ταῦτα δήπου τὰ περιφερόμενα, ὡς ἦν ἀδολέσχης, λέγων τε αὖ τὸν ἥττω λόγον ἀπέφαινε κρείττονα, καὶ ἐσῆγε ξένους δαίμονας, καὶ οὐκ ᾔδεῖτο θεοὺς οὐδ' ἐτίμα, τὰ δὲ αὐτὰ ταῦτα καὶ τοὺς

Di. La. II, 38: Οὗτος γὰρ (ὁ Ἄνυτος) οὐ φέρων τὸν ὑπὸ Σωκράτους χλευασμὸν πρῶτον μὲν ἐπήλειψεν αὐτῷ τοὺς περὶ Ἀριστοφάνην, ἔπειτα καὶ Μέλητον συνέπεισεν ἀπενέγκασθαι κατ' αὐτοῦ γραφὴν ἀσεβείας καὶ τῶν νέων διαφθορᾶς. ἀπηνέγκατο μὲν οὖν τὴν γραφὴν ὁ Μέλητος, εἶπε δὲ τὴν δίκην Πολύευκτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ· συνέγραψε δὲ τὸν λόγον Πολυκράτης ὁ σοφιστής κτλ.

Ibid. 39: Φαβωρῖνος δέ φησιν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων μὴ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον τὸν Πολυκράτους κατὰ Σωκράτους· ἐν αὐτῷ γάρ, φησί, μνημονεύει τῶν ὑπὸ Κόνωνος τειχῶν ἀνασταθέντων, ἃ γέγονεν ἔτεσιν ἓξ τῆς τοῦ Σωκράτους τελευτῆς ὕστερον. καὶ ἔστιν

προσιόντας αὐτῷ ἐδίδασκέ τε καὶ εἰδέναι ἀνέπειθεν. ὁ δὲ Ἀριστοφάνης λαβόμενος ὑποθέσεως εὖ μάλα ἀνδρικῆς, ὑποσπείρας γέλωτα καὶ τὸ ἐκ τῶν μέτρων αἱμύλον, ... πρῶτον μὲν ἐξέπληξεν ἡ κωμῳδία κτλ.

V. h. XI, 10: ... οὗτος δὲ ὁ Πολυκράτης (praeceptor ille Zoili Amphipolitae) καὶ τὴν κατηγορίαν ἔγραψε τὴν κατὰ Σωκράτους.

οὕτως ἔχον. (40) Ἡ δ' ἀντωμοσία τῆς δίκης τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον· ἀνάκειται γὰρ ἔτι καὶ νῦν, φησὶ Φαβωρῖνος, ἐν τῷ Μητρῴῳ· ‛τάδε ἐγράψατο καὶ ἀντωμόσατο Μέλητος Μελήτου Πιτθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν· ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. τίμημα θάνατος'.

II, 20: Καὶ Ἀριστοφάνης αὐτὸν κωμῳδεῖ ὡς τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιοῦντα. καὶ γὰρ πρῶτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, μετὰ τοῦ μαθητοῦ Αἰσχίνου ῥητορεύειν ἐδίδαξε.

Stob. flor. LXV, 8: Φαβωρίνου. Ἱκανὸν μὲν οὖν ἴσως καὶ τὸ τῆς ὄψεως, ἄν γε ὁ καλὸς καὶ αἱμύλος ᾖ καὶ λεκτικός.

Iam u. h. II, 13, quod caput Fauorino deberi comparatione proxime instituta apparuit, quin ex commentariis haustum sit non est dubium. Etenim cum cetera lemmata uariae historiae ad sedatum genus scribendi omnino expressa sint, Aelianus hoc loco oratione altissime euolat, adeo in anacolutha ceteroquin anxie uitata delapsus. Quid tandem eius animum ad hanc uiuacitatem impulit? Num ardens Socratis studium? Immo uero auctor, inquam, quem secutus est, Fauorinus; quem oratione uolubili et concitata plurimum ualuisse constat[1]). Sed enim, cum is in omnigena historia quidem, ut in libro ad indicum similitudinem conformato, res narrandas late et diffuse exsecutus esse celeritatemque eloquendi incitasse non putandus sit, de origine loci ex uariis allati cogitantes ad alterum

1) Velut conf. Stob. flor. LXV, 8, CV, 62, XLIX, 48.

compendium Fauorini deducimur, scilicet denuo ad commentarios. — Porro haec quoque uerba nescio an inter se cohaereant:

V. h. XII, 17: *Ὅτι Δημήτριος τοσούτων ἐθνῶν ἡγεμονεύων ἐφοίτα ἐς Λαμίας τῆς ἑταίρας σὺν τοῖς ὅπλοις καὶ φορῶν τὸ διάδημα.*	Di. La. V, 76: *Ἦν γὰρ (Δημήτριος ὁ Φαληρεύς) ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας, ὡς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν, ἀλλ᾽ ἀστῇ καὶ εὐγενεῖ συνῴκει Λαμίᾳ τῇ ἐρωμένῃ.*

Praeterea Socratis *δαιμόνιον,* ad quod u. h. VIII, 1 pertinet, a commentariis non alienum fuisse uidetur; in quorum libro primo Pollim Lacedaemonium, qui Platonem uendidisset, *τοῦ δαιμονίου μηνίσαντος* in mare demersum esse Diogenes III, 20 scriptum fuisse auctor est[1]). Denique quorum hominum nomina per reliquias huius operis occurrunt, ii tantum non omnes in uaria historia et ipsa tractantur. — Nunc autem dummodo paucula ex hoc fonte in eam translata esse certum sit, multa alia indidem deriuata esse ueri est simillimum.

Neque uero quatenus Aelianus commentariis usus sit distincte perspici potest. Hoc tamen tenendum esse puto, ea uariorum capita quae e continuis narrationibus separatim positis constant sola, neque exempla coagmentata illa inde depromi potuisse. Porro ut quaeque narratio Aeliani perpetua ex Platonis lectione prouenit uel alio quodam modo auctorem Academiae rediuiuae adscribendum resipit, ita ex eodem libro miscello uidetur emanasse; imprimis u. h. VIII, 1, 2, 9, XIV, 5, quos locos, cum dialogis Platonicis deberentur, tamen ab Aeliano ipso inde non esse excerptos antea[2]) assecuti sumus; item u. h. l. III caput 19, ubi legimus Platonem ex ambulatione consueta esse expulsum ab Aristotele, cuius imago summa inuidia inibi depingitur; l. X caput 21, ubi apes mella in Platonis ore collocauisse dicuntur; l. IX caput 10, quod est de Platone longaeuae uitae contemptore; l. IX caput 29, ubi Socrates iuuenes lasciuientes non fugisse narratur. Philosopho-

1) Cf. p. 73. 2) Pag. 26 sq.

rum autem placita seorsus per uariam historiam digesta et ipsa aptius huc quam ad peculiarem sententiarum librum a Suida memoratum reuocari uidentur.

C. Omnigenam historiam Fauorini in usum uariae historiae conuersam esse.

1.

Iam uero lexici cuius uestigia per Aeliani uaria dispersa sunt[1]) quis fuerit auctor quaerendum est. Ac primum quidem eum rerum Romanarum non inscium fuisse colligi potest cum ex u. h. III, 17 tum ex XII, 25. Idem, quia hoc loco Maecenas, Areus, Athenodorus, Augustus memorantur, post hunc Caesarem floruit; et satis magno quidem temporis spatio postquam is uita excesserat. Nam si eius aequalis fuisset, exempla ab eo eiusque amicis petita ut omnibus nota certe supersedisset afferre. Deinde erat philosophus. Etenim u. h. l. III caput 17 et l. XII caput 53, quae uocibus ἐπολιτεύσαντο et πόλεμος supra deinceps inscripsi, eo consilio composita sunt, ut philosophorum in rempublicam merita et belli peritia illustrarentur. Tale quid philosophi esse, qui sui suorumque obtrectatoribus offecerit nullius usus esse philosophos dictitantibus, quis est qui neget? Accedit quod hi elenchi uariorum nonnusquam ad philosophos pertinent: IX, 22 (ἰατρός), XII, 15 (παιδιά), XII, 25 (ὤνηντο), XII, 29—32 (τρυφή), XII 45 (τέρατα). Denique is cuius uestigia iam indagantur, si non rhetor erat, at certe arti rhetoricae libro suo inseruiebat. Tales enim exemplorum enumerationes, quales sunt in XII, 25, ubi recensentur, qui ab aliis adiuti sint, uel in III, 47, ubi habes aliquot homines rebus secundis non adiutos, ad usum oratorum declamatorumque spectant.

Ecce iterum facies enitescere uidetur Fauorini, cum aeque et philosophus fuerit et sophista facundissimus[2]) et Romae sub Hadriano uitam degerit et librum in litteras digestum confecerit: dico omnigenam historiam[3]).

---

1) Vid. p. 38 sqq. 2) Gell. XVI, 3. 3) Pag. 48 sqq.

2.

Quam ab Aeliano excerptam esse omni dubitatione remota certum erit, si apparuerit illos exemplorum indices, quibus uaria historia insignis est, quadrare ad Fauorini fragmenta, studia, indolem, aut, si hoc minus continget, ad libros Gellii et Diogenis Laertii, Fauorini asseclarum, aut ad Platonis dialogos, in quibus Fauorinus uersatus est. Apparebit uero, si hos locos contuleris:

Aelian. u. h. I, 1—13, quae capita ad uocem ζῷα cuiusdam rerum lexici antea reuocata sunt.]

Ad studia naturalia Fauorini comprobanda haec idonea sunt: Gellius XIV, 6 Nietzscheo interprete de indole omnigenae historiae agens ʻAt quaeʼ, inquit, ʻibi scripta erant, pro Iuppiter, mera miracula! . . . item et istic scriptum fuit, . . . qua ratione (Homerus) dixerit singulas pecudes in singulos annos terna parereʼ.

Macrob. Saturn. III, 18, 13: Nux terentina dicitur, quae ita mollis est, ut uix attrectata frangatur. De qua in libro Fauorini sic reperitur. Item quod quidam Tarentinas oues uel nuces dicunt, quae sunt terentinae a tereno, quod est Sabinorum lingua molle: unde Terentios quoque dictos putat Varro ad Libonem primo.

Accedit quod Fauorinus apud Gellium [1]) de uentis eorumque regionibus disputat, et quod Plutarchus cum librum *περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ* conscriptum, qui restat, ei dedicauit [2]), physicae eum disquisitionis arbitrum agnouit, idemque eum in studium Aristotelis et omnino in rationem Peripateticam incubuisse testis est [3]). Ceterum id quoque huc admoueri potest, quod Plutarchus, quo ille familiariter usus est, ne ipse quidem a quaestionibus naturalibus abhorruit, si quidem libellum de sollertia animalium ab eo compositum habemus. Conf. et Steph. Byz. s. u. *Βισαλτία*. —

V. h. II, 34—36, quae in illo lexico, cuius auctor quaeritur, s. u. γῆρας inserta fuisse dixi.] Condidit

1) II, 22. 2) Moral. II p. 945 F sqq. 3) Quaestt. conu. VIII, 10.

Fauorinus librum *περὶ γήρως* inscriptum [1]), de quo Stobaeus in flor. CXV, 17, 22, CXVI, 44, CXIX, 16 pauca seruauit. CXV, 17: *Ἐκ τοῦ Φαβωρίνου περὶ γήρως. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐάσω ἄρρητον, ὅτι καὶ Πλάτωνι καὶ Πυθαγόρᾳ δοκεῖ τὸ γῆρας οὐκ ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ βίου εἶναι, ἀλλ' ἐπ' ἀρχῇ τῆς μακαρίας ζωῆς.* —

V. h. III, 2—7, quae uoce *μεγαλοφροσύνη* a me insignita sunt.] III, 2: *Ἀναξαγόρᾳ τις τῷ Κλαζομενίῳ σπουδάζοντι πρὸς τοὺς ἑταίρους προσελθὼν ἔφη τεθνηκέναι οἱ τοὺς δύο παῖδας οὕσπερ οὖν εἶχε μόνους ὁ Ἀναξαγόρας. ὁ δὲ μηδὲν διαταραχθεὶς εἶπεν ʽᾔδειν θνητοὺς γεγεννηκώςʼ.*

III, 3: *Ξενοφῶντι θύοντι ἧκέ τις ἐκ Μαντινείας ἄγγελος, λέγων τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Γρύλλον τεθνάναι· κἀκεῖνος ἀπέθετο μὲν τὸν στέφανον, διετέλει δὲ θύων. ἐπεὶ δὲ ὁ ἄγγελος προσέθηκε τῷ πρότερον λόγῳ καὶ ἐκεῖνον τὸν λέγοντα ὅτι νικῶν μέντοι τέθνηκε, πάλιν ὁ Ξενοφῶν ἐπέθετο τῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον.*

Di. La. IX, 20: *Φησὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐν τῷ περὶ γήρως καὶ Παναίτιος ὁ Στωϊκὸς ἐν τῷ περὶ εὐθυμίας, ταῖς ἰδίαις χερσὶ θάψαι τοὺς υἱεῖς αὐτόν (Ξενοφάνην), καθάπερ καὶ Ἀναξαγόραν. δοκεῖ δὲ τοῦτο καὶ πεπρᾶχθαι* (sic legendum esse puto cum Casaubono, neque *πεπρᾶσθαι*) *ὑπὸ τῶν Πυθαγορικῶν Παρμενίσκου καὶ Ὀρεστάδου, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ.* (i. e. Fauorinus haec omnia narrauit auctore Panaetio, qui quidem Demetrium exscripserat).

Di. La. II, 54 sq.: *Τηνικαῦτα δὴ καὶ τὸν Ξενοφῶντά φασι θύειν ἐστεμμένον. ἀπαγγελθέντος δ' αὐτῷ τοῦ θανάτου ἀποστεφανώσασθαι· ἔπειτα μαθόντα, ὅτι γενναίως, πάλιν ἐπιθέσθαι τὸν στέφανον. ἔνιοι δὲ οὐδὲ δακρῦσαί φασιν αὐτὸν ἀλλὰ γὰρ εἰπεῖν ʽᾔδειν θνητὸν γεγεννηκώςʼ.*

Stob. floril. CVIII, 76 ex Fauorino: *Ἀνὴρ δὲ ἐν μεγαλοψυχίᾳ ἀληθινῇ καὶ φιλοσοφίᾳ τεθραμμένος πρὸ τῶν ξυμφορῶν τὴν εὐθυμίαν ἐν τῇ γνώμῃ ἀπόθετον ἔχει. τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς δεινοῖς τῆς ἐξ ἑτέρου παρηγορίας χρῄζειν τὸν καιρὸν τῆς εὐθυμίας ὑπερβαίνει* [2]). —

---

[1]) Conf. p. 71. [2]) Pag. 73.

V. h. III, 9, 10, 12, 30 (ἔρως).]

III, 9: *Ἐρῶντι ἀνδρί τις οὐκ ἐρῶν ἐπειγούσης τῆς μάχης καὶ συνάγοντος τοῦ πολέμου οὐκ ἂν συμμίξειεν. ὁ γὰρ ἀνέραστος φεύγει καὶ ἀποδιδράσκει τὸν ἐρωτικόν, ἅτε βέβηλος καὶ ἀτέλεστος τῷ θεῷ καὶ τοσοῦτον ἀνδρεῖος, ὅσον αὐτῷ καὶ ἡ ψυχὴ χωρεῖ καὶ τὸ σῶμα ῥώμης ἔχει· δέδοικε δὲ τὸν ἕτερον, ἅτε ἐκ θεοῦ κατόχως ἐνθουσιῶντα, καὶ οὐ μὰ Δία τοῦτο τὸ κοινὸν ἐξ Ἄρεος ἀλλ᾽ ἐξ Ἔρωτος μανέντα. οἱ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἑτέρου τῶν θεῶν κατειλημμένοι, ὧν ἕνα Ὅμηρός φησιν ὅμοια τῷ Ἄρει μαίνεσθαι, ἀλλ᾽ ἐκεῖνοί γε ἐξ ἑνὸς περιειλημμένοι δαίμονος εὖ καὶ καλῶς ἀγωνίζονται τοσοῦτον, ὅσον ἐνθουσιᾶν αὐτοὺς ἅπαξ· οἱ δὲ Ἔρωτος βάκχοι πολεμοῦντες καὶ ὑπὸ τῆς Ἄρεος ὁρμῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ἔρωτος ἐκκαύσεως διπλῆν τὴν λατρείαν ὑπομένοντες εἰκότως κατὰ τὴν Κρητῶν ἔννοιαν κατορθοῦσι διπλᾶ. οὔκουν τῷ ἐξ*

Apud Platonem in conuiuii pag. 178 E Phaedrus amorem celebrans haec dicit: *Ταὐτὸν δὲ τοῦτο καὶ τὸν ἐρώμενον ὁρῶμεν, ὅτι διαφερόντως τοὺς ἐραστὰς αἰσχύνεται, ὅταν ὀφθῇ ἐν αἰσχρῷ τινι ὤν. εἰ οὖν μηχανή τις γένοιτο ὥστε πόλιν γενέσθαι ἢ στρατόπεδον ἐραστῶν τε καὶ παιδικῶν, οὐκ ἔστιν ὅπως ἂν ἄμεινον οἰκήσειαν τὴν ἑαυτῶν ἢ ἀπεχόμενοι πάντων τῶν αἰσχρῶν καὶ φιλοτιμούμενοι πρὸς ἀλλήλους.* (p. 179) *καὶ μαχόμενοί γ᾽ ἂν μετ᾽ ἀλλήλων οἱ τοιοῦτοι νικῷεν ἄν, ὀλίγοι ὄντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντας ἀνθρώπους. ἐρῶν γὰρ ἀνὴρ ὑπὸ παιδικῶν ὀφθῆναι ἢ λιπὼν τάξιν ἢ ὅπλα ἀποβαλὼν ἧττον ἂν δή που δέξαιτο ἢ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τούτου τεθνάναι ἂν πολλάκις ἕλοιτο. καὶ μὴν ἐγκαταλιπεῖν γε τὰ παιδικὰ ἢ μὴ βοηθῆσαι κινδυνεύοντι, οὐδεὶς οὕτω κακὸς ὅντινα οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Ἔρως ἔνθεον ποιήσειε πρὸς ἀρετήν, ὥσθ᾽ ὅμοιον εἶναι τῷ ἀρίστῳ φύσει. καὶ ἀτεχνῶς ὃ ἔφη Ὅμηρος, μένος ἐμπνεῦσαι ἐνίοις τῶν ἡρώων τὸν θεόν, τοῦτο ὁ Ἔρως τοῖς ἐρῶσι παρέχει γιγνόμενον παρ᾽ αὑτοῦ.*

Platon. conuiu. p. 218 B: *Οἱ δὲ οἰκέται, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐστὶ βέβηλός τε καὶ ἄγροικος, πύλας πάνυ μεγάλας τοῖς ὠσὶν ἐπίθεσθε.*

Platon. Phaedon. pag. 69 C: *Καὶ κινδυνεύουσι καὶ οἱ τὰς τελετὰς ἡμῖν καταστήσαντες οὐ φαῦλοί τινες εἶναι,*

Ἄρεος καὶ Ἔρωτος φονῶντι αἰτιάσαιτο ἄν τις εἰ μὴ ὑπομένοι ὁπλίτης ἀνταγωνίσασθαι ὑφ᾽ ἑνὶ τεταγμένος θεῷ, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπὸ τοῖς δύο.	ἀλλὰ τῷ ὄντι πάλαι αἰνίττεσθαι, ὅτι ὃς ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς Ἅιδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται, ὁ δὲ κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκήσει. εἰσὶ γὰρ δή, φασὶν οἱ περὶ τὰς τελετάς, ναρθηκοφόροι μὲν πολλοὶ βάκχοι δέ τε παῦροι. Vox βακχεία occurrit in conuiuii pag. 218 B et legg. VII p. 790 E.

Quae in u. h. III, 10 sunt sententiae inueniuntur in conu. pp. 178 D E et 185 A.

Quoniam ita se res habet, quae ll. ll. uariae historiae de amore disseruntur uiro cuidam uindicanda sunt Platonis studiosissimo, qui non modo sententias, sed etiam locutiones ei proprias in sucum et sanguinem conuerterit; quem fuisse Aelianum ipsum nequaquam putandum est, quandoquidem hunc illius dialogos ne primoribus quidem labris attigisse scimus. Immo ‘thema tritum erat et commune sophistarum (recentiorum), de quo Maximus Tyrius diss. XXIV—XXVII disputat, ut Socratis in iuuenes amorem honestum sanctumque fuisse ostenderetur’ [1]). Nunc uero etiam Fauorinus in eo argumento uersatus est; scripsit enim auctore Suida περὶ Σωκράτους καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὸν ἐρωτικῆς τέχνης. Neque fieri posse existimo, ut de Fauorino illorum Aeliani lemmatum auctore ulla dubitatio in mente tua residua sit, si ipsius uerba audiueris, quibus se spadonem esse conquestus est: Stob. flor. LXIV, 26: Φαβωρίνου. Πάθος τί μοι προσέπεσε τῇ ψυχῇ, καὶ ὅ τι μὲν ἔστιν οὐκ οἶδα· ἔρωτα δ᾽ αὐτὸ λέγουσιν εἶναι οἱ μεμυημένοι. βάσκανε δαῖμον καὶ ἀλόγιστε, ἀσθενεῖ προσελήλυθας σώματι, φέρειν σε μὴ δυναμένῳ. ἐξίσταμαί σοι δαῖμον, παραχωρῶ σοι τῆς μάχης· οὐκ εἰμί σοι στρατιώτης. Patet igitur et in hoc Fauorini et apud Aelianum de amoribus tamquam de mysteriis, de amatoribus tamquam de pugnatoribus agi, utriusque autem loci ex Platonis conuiuio sumptum esse

1) Marres p. 87.

habitum et colorem. Tandem igitur forte secunda euenit, ut quae frusta Platonis apud Aelianum exhibita ad Fauorinum reuocanda esse iam pridem mihi uisa erant, uno certo documento cum eius nomine conexa sint.

Verum u. h. l. III capita 9, 10, 12 (30) ex illo ipso libro de Socrate eiusque arte amatoria superscripto non uidentur fluxisse. Etenim quod nullus praeterea uariorum locus hanc originem redolet, Aelianum, si quidem tanta fuisset industria, ut illum fontem peculiarem, copia thesauros describendi data, adiret, num tria uel quattuor fragmenta inde haurire satis habiturum fuisse putabimus? Immo illa ab inciso omnigenae historiae uoce *ἔρως* notato oriunda esse confido. Quod si statuimus, explicatur, quomodo factum sit, ut ea in uaria historia et uicinitate coniuncta exstent et sola ad quaestiones amatorias istius notae pertineant. Neque leuis momenti est, quod *ἔρως* littera initiali cadit in uocabula *ἕξ, εἰκών, γῆρας, μεγαλοφροσύνη, ἐπολιτεύσαντο, εὑρετής, δεῖπνον,* quibus finitimos rerum similium indices insigniui.

Volumen Fauorini de senectute inscriptum ab Aeliano inspectum esse simili argumentatione usus negauerim [1]. —

V. h. III, 17 (*ἐπολιτεύσαντο*).] .... *Ἀριστοτέλης δὲ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα οὐ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο ἐς γόνυ πεσοῦσαν ἀλλ' ἐπὶ στόμα ἀνέστησεν αὖθις.*	Di. La. V, 4: *Ἐντεῦθέν τε γενέσθαι ἐν Μακεδονίᾳ (Ἀριστοτέλην) παρὰ Φιλίππῳ καὶ λαβεῖν μαθητὴν παρ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον, καὶ αἰτῆσαι ἀναστῆσαι αὐτοῦ τὴν πατρίδα κατασκαφεῖσαν ὑπὸ Φιλίππου καὶ τυχεῖν.* —
V. h. III, 40—42 (*Διόνυσος*).] III, 40: *Ὅτι οἱ συγχορευταὶ Διονύσου Σάτυροι ἦσαν οἱ ὑπ' ἐνίων Τίτυροι ὀνομαζόμενοι. ἔσχον δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν τερετισμάτων, οἷς χαίρουσι. Σά-*	Schol. ad. Plat. conuiu. 788, 31: *Σιληνοὶ Διονύσου χορευταί, παρὰ τὸ σιλλαίνειν, ὅ ἐστι σκώπτειν, λεγόμενοι παρὰ τοὺς πότους.*

1) Vid. p. 68.

τυροι δὲ ἀπὸ τοῦ σεσηρέναι. Σειληνοὶ δὲ ἀπὸ τοῦ σιλλαίνειν· τὸν δὲ σίλλον ψόγον λέγουσι μετὰ παιδιᾶς δυσαρέστου. ἐσθὴς δ' ἦν τοῖς Σειληνοῖς ἀμφίμαλλοι χιτῶνες. αἰνίττεται δὲ ἡ στολὴ τὴν ἐκ τοῦ Διονύσου φυτείαν καὶ τὰ τῶν οἰναρίδων δάση.

Ibid. 35: Σάτυροι Διονύσου ὀπαδοὶ καὶ οὗτοι, οἳ διὰ τὸ ἐν ὄρεσιν οἰκεῖν ἀλουτοῦντες, τράγων σκέλη καὶ τρίχας νομιζόμενοι ἔχειν παραδέδονται, καὶ ταύτῃ καλεῖσθαι ἀπὸ τοῦ σεσηρέναι τῷ οἴνῳ, τουτέστι κεχηνέναι· φίλοινοι γάρ εἰσι.

Vides hoc Aeliani tractum esse ex doctis adnotationibus adiunctis illis ad eundem librum Platonicum, ex quo sententias quasdam per Fauorinum quidem in uariam historiam deuenisse proxime assecuti sumus. Quod uero de deriuatione nominum Satyrorum, Tityrorum, Silenorum ibi quaeritur, egregie concinit cum indole omnigenae historiae, in qua teste Photio fuerunt *τῶν κατὰ τὰ ὀνόματα θέσεων αἰτιολογίαι*. —

V. h. IV, 1 (ἔθη).] Terrarum quoque descriptionem in omnigena historia passim tractatam fuisse efficitur ex Stephani Byzantii lemmatis sic inscriptis: *Ἄργιλος, Αὐταριᾶται, Τετράπολις, Χελιδόνιοι, Ὠκεανός; — Ἀκτή, Ἀραχωτοί, Βόσπορος, Σφακτήρια.*

Verum non tantum de situ urbium, montium, fluminum, sed etiam de hominibus et fabellis unicuique terrae propriis ibi scriptum erat, si quidem Stephanus haec dicit s. u. *Αἰθίοψ*: ... *ὀνομάζουσι δὲ τοὺς αἰτίους τούτων* (sc. Aethiopum) *Μίθραν καὶ Φλεγύαν, ἄνδρας Αἰθίοπας τὸ γένος, ὡς Φαβωρῖνος.*

S. u. *Βισαλτία: πόλις καὶ χώρα Μακεδονίας, ἀπὸ Βισάλτου τοῦ Ἡλίου καὶ Γῆς. περὶ ταύτην οἱ λαγοὶ σχεδὸν πάντες ἁλίσκονται δύο ἥπατα ἔχοντες, ὡς Θεόπομπος ἱστορεῖ καὶ Φαβωρῖνος.*

S. u. *Κρεμμυών: κώμη Κορίνθου. Εὔδοξος ἕκτῳ γῆς περιόδου. ὁ πολίτης Κρεμμυώνιος. ‛ἐν ᾗ μυθεύουσι τὰ περὶ τὴν Κρεμμυωνίαν ὗν, ἣν μητέρα τοῦ Καλυδωνίου κάπρου φασὶ καὶ τῶν Θησέως ἄθλων [ἕνα]'. Φαβωρῖνος δέ, ὅτι τοῦ Ἐρυμανθίου καὶ τοῦ Καλυδωνίου μήτηρ ἦν.*

Iam quid impedit, quominus Fauorinum de moribus populorum mirabilibus in eodem libro egisse credamus? —

V. h. IV, 8 (*μεταβολαί*).] Maxim. Tyr. XXVIII, 590: (*Ἐκ τῶν Φαβωρίνου*) *Ἐυτυχὼν μὴ ἔσο ὑπερήφανος, ἀπορήσας μὴ ταπεινός· τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης γενναίως ἐπίστασο φέρειν*[1]).

Di. La. I, 93 in placitis Cleobuli: *Τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης γενναίως ἐπίστασο φέρειν.*

Stob. flor. CV, 62: *Φαβωρίνου. Ἄνθρωπος ὢν μηδέποτ᾽ εἴπῃς ὅτι γίνεται αὔριον· μηδ᾽ ἄνδρα ἰδὼν ὄλβιον, ὅσσον χρόνον ἔσσεται κτλ.* —

V. h. VI, 11—13 (*τύραννοι*).]

V. h. VI, 13: *Καλῶς τὸ δαιμόνιον ἐπὶ τριγονίαν τυραννίδας μὴ ἄγον, ἀλλὰ ἢ παραχρῆμα ἐκτρῖβον τοὺς τυράννους πίτυος δίκην ἢ παίδων στερίσκον. μνημονεύονται δὲ ὑφ᾽ Ἑλλήνων ἐξ αἰῶνος καὶ ἐς ἐγγόνους διαρκέσαι αἵδε, ἥ τε Ἱέρωνος ἐν Σικελίᾳ καὶ ἡ τῶν Λευκωνιδῶν περὶ Βόσπορον καὶ ἡ τῶν Κυψελιδῶν ἐν Κορίνθῳ.*

Fauorinum tyrannos odio prosecutum esse colligendum est ex Stob. flor. XLIX, 14[2]) et 48.

Di. La. III, 20: *Τὸν Πόλλιν λόγος ὑπό τε Χαβρίου ἡττηθῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλίκῃ καταποντωθῆναι, τοῦ δαιμονίου μηνίσαντος αὐτῷ διὰ τὸν φιλόσοφον* (*Πλάτωνα*), *ὡς καὶ Φαβωρῖνός φησιν ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων.* —

V. h. VII, 4 et 5 (*πόνος*).]

V. h. VII, 4: *Ὅτι Πιττακὸς πάνυ σφόδρα ἐπῄνει τὴν μύλην, τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς ἐκεῖνο ἐπιλέγων, ὅτι ἐν μικρῷ τόπῳ διαφόρως ἔστι γυμνάσασθαι.*

Di. La. I, 81: *Τούτῳ* (sc. *Πιττακῷ*) *γυμνασία ἦν σῖτον ἀλεῖν, ὥς φησι Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος.* —

V. h. IX, 17—21 (*κουφότης*).]

V. h. IX, 20: *Πλέων Ἀρίστιππος χειμῶνος ἐπιγενομένου πά-*

Di. La. II, 71, de Aristippo: *Εἰς Κόρινθον αὐτῷ πλέοντί ποτε*

---

1) Cf. u. h. III, 2—7 (*μεγαλοφροσύνη*) et quae ad hos locos in p. 68 adnotata sunt. 2) Pag. 57.

νυ σφόδρα ἐταράττετο. ἔφη δέ τις τῶν συμπλεόντων 'ὦ Ἀρίστιππε, καὶ σὺ δέδοικας, ὡς οἱ πολλοί'. ὁ δὲ 'καὶ μάλα γε εἰκότως· ὑμῖν μὲν γὰρ περὶ κακοδαίμονός ἐστι βίου ἡ σπουδὴ καὶ ὁ νῦν κίνδυνος, ἐμοὶ δὲ περὶ εὐδαίμονος'.

καὶ χειμαζομένῳ συνέβη ταραχθῆναι. πρὸς οὖν τὸν εἰπόντα, 'ἡμεῖς μὲν οἱ ἰδιῶται οὐ δεδοίκαμεν, ὑμεῖς δ' οἱ φιλόσοφοι δειλιᾶτε' 'οὐ γὰρ περὶ ὁμοίας', ἔφη, 'ψυχῆς ἀγωνιῶμεν ἑκάτεροι'. Gellius XIX, 1, 9 sq. eadem narrat.

V. h. X, 3 (νεόττια).] Videas, quaeso, quae ad studia naturalia Fauorini comprobanda in p. 67 allata sunt. —

V. h. XI, 1—3 (πρῶτος).]

V. h. XI, 1: Ὅτι Ὀρίκαδμος πάλης ἐγένετο νομοθέτης, καθ' ἑαυτὸν ἐπινοήσας τὸν Σικελικὸν τρόπον καλούμενον.

Di. La. II, 1 de Anaximandro: Εὗρε δὲ καὶ γνώμονα πρῶτος καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῶν σκιοθήρων ἐν Λακεδαίμονι, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ.

2: Ὅτι ἦν Ὀροιβαντίου Τροιζηνίου ἔπη πρὸ Ὁμήρου, ὥς φασι Τροιζήνιοι λόγοι. καὶ τὸν Φρύγα δὲ Δάρητα, οὗ Φρυγίαν Ἰλιάδα ἔτι καὶ νῦν ἀποσωζομένην οἶδα, πρὸ Ὁμήρου καὶ τοῦτον γενέσθαι λέγουσι. Μελήσανδρος ὁ Μιλήσιος Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων μάχην ἔγραψεν.

Di. La. II, 20 de Socrate: Καὶ γὰρ πρῶτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, μετὰ τοῦ μαθητοῦ Αἰσχίνου ῥητορεύειν ἐδίδαξε.

Di. La. V, 9 de Aristotele: Τοῦτον πρῶτον Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν ἐπ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ.

3: Ὅτι Ἴκκος ὁ Ταραντῖνος πάλης ὑπήρξατο, σωφρονέστερον τὸν τῆς ἀθλήσεως χρόνον διαζήσας καὶ κεκολασμένῃ τροφῇ διαβιώσας καὶ ἀφροδίτης ἀμαθὴς διατελέσας.

Di. La. VIII, 12 de Pythagora: Λέγεται δὲ καὶ πρῶτος κρέασιν ἀσκῆσαι ἀθλητάς, καὶ πρῶτόν γ' Εὐρυμένην, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τρίτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν πρότερον ἰσχάσι ξηραῖς καὶ τυροῖς ὑγροῖς, ἀλλὰ καὶ πυροῖς

σωμασκούντων αὐτούς, καθάπερ ὁ αὐτὸς Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας φησίν.

De reliquis inuentis ad omn. hist. a Diogene diserte reuocatis cf. p. 53.

Gellius XIV, 6 interprete Nietzscheo se in omnigena historia legisse dicit ʻquo nomine fuerit, qui primus ʻgrammaticusʼ appellatus estʼ.

Ac mihi quidem, cum de hoc manifesto utrorumque locorum consensu ad tuum te iudicium remittam, occasione data ad alphabeticam dispositionem omnigenae historiae confirmandam rem addere liceat satis memorabilem; dico quod Diogenes, ubicumque ad eam prouocans de philosophis inuentoribus agit, non uocibus ἤρξατο, ηὗρεν, εὑρετὴς similibus, sed mira quadam constantia semper uoce πρῶτος usus est. Qua de causa hanc uocem uel remotis omnibus quaecumque adhuc de illo libro disputata sunt, conspicuum quendam in modum in promptu est ibi eminuisse. —

V. h. XI, 9 (*πενία*). Stob. flor. XCV, 14: *Φαβωρίνου. Πενίας διττὸν εἶδος· ἢ γὰρ διὰ τὴν γνώμην ἄνθρωποι πένονται ἢ διὰ τὴν τύχην κτλ.* —

V. h. XII, 16 (*ζηλοτυπία*).]

V. h. XII, 26 (*ποτίταστοι*).]

V. h. XII, 26: *Ποτίταστοι γεγόνασιν ἄνθρωποι ὥς φασι Ξεναγόρας ὁ Ῥόδιος, ὃν ἐκάλουν Ἀμφορέα, καὶ Ἡρακλείδης ὁ πύκτης, καὶ Πρωτέας ὁ Λανίκης μὲν υἱός, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ βασιλέως σύντροφος. καὶ αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος λέγεται πλεῖστον πιεῖν ἀνθρώπων.*

V. h. XII, 16: *Λέγεται Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου ζηλοτυπώτατα πρὸς τοὺς ἑταίρους διατεθῆναι καὶ βασκαίνειν*

Pseudocallisth. I, 13 de Alexandro: *Ἐγένετο δὲ αὐτοῦ τροφὸς Λανίκη ἡ Μελάντος ἀδελφή, παιδαγωγὸς καὶ ἀνατροφεὺς Λεωνίδης, διδάσκαλος γραμμάτων Πολυνείκης, μουσικῆς δὲ Λεύκιππος Λήμνιος, γεωμετρίας δὲ Μενεκλῆς ὁ Πελοποννήσιος, ῥητορικῶν δὲ λόγων Ἀναξιμένης, φιλο-*

μὲν πᾶσιν, οὐ μὴν διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας. ἤχθετο γὰρ Περδίκκᾳ μὲν ὅτι ἦν πολεμικός, Λυσιμάχῳ δὲ ἐπεὶ στρατηγεῖν ἀγαθὸς ἐδόκει, Σελεύκῳ δὲ ἐπεὶ ἀνδρεῖος ἦν· Ἀντιγόνου δὲ αὐτὸν ἐλύπει τὸ φιλότιμον, Ἀντιπάτρου δὲ ἤχθετο τῷ ἡγεμονικῷ, Πτολεμαίου δὲ τὸ δεξιὸν ὑφεωρᾶτο, Ταρρίου δὲ ἐδεδίει τὸ ἄτακτον, τό γε μὴν νεωτεροποιὸν Πείθωνος.

σοφίας δὲ Ἀριστοτέλης. Quem locum sumptum esse e Fauorini omnigena historia per Valerium et hominem illum Armenium, qui uerba codicis archetypi Pseudocallisthenis in suum quisque sermonem conuerterunt, discimus [1]).

Lemmatis igitur ex uaria historia appositis cum hoc fragmento omnigenae historiae id commune est, quod et eandem argumenti perpetuitatem prae se ferunt et ex eodem libro de rebus Alexandri fabulose conscripto per genera uidentur excerpta esse. Accedit quod utrobique Lanicae mentio fit, Alexandri nutricis. —

V. h. XII, 29—32 (τρυφή).]

V. h. XII, 32: Πυθαγόρας ὁ Σάμιος λευκὴν ἐσθῆτα ἤσθητο, καὶ ἐφόρει στέφανον χρυσοῦν καὶ ἀναξυρίδας.

Di. La. VIII, 47: Ἐρατοσθένης δέ φησι, καθὸ καὶ Φαβωρῖνος ἐν τῇ ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας παρατίθεται, τοῦτον (sc. Πυθαγόραν) εἶναι τὸν πρῶτον ἐντέχνως πυκτεύσαντα . ., κομήτην καὶ ἁλουργίδα φοροῦντα. Cf. VIII, 19.

Ἐμπεδοκλῆς δὲ ὁ Ἀκραγαντῖνος ἁλουργεῖ ἐχρήσατο καὶ ὑποδήμασι χαλκοῖς. Ἱππίαν δὲ καὶ Γοργίαν ἐν πορφυραῖς ἐσθῆσι προϊέναι διαρρεῖ λόγος.

Di. La. VIII, 73: Ἔτι τε πολλὰς τῶν πολιτίδων ἀπροίκους ὑπαρχούσας αὐτὸν (sc. Ἐμπεδοκλῆ) προικίσαι διὰ τὸν παρόντα πλοῦτον· διὸ δὴ πορφύραν τ᾽ ἀναλαβεῖν αὐτὸν καὶ στρόφιον ἐπιθέσθαι χρυσοῦν, ὡς Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ· ἔτι τ᾽ ἐμβάδας χαλκᾶς καὶ στέμμα Δελφικόν. —

1) Vid. p. 54 sq.

V. h. XII, 35, 36 (de aporiis quibusdam diiudicandis).]

35: *Ὅτι δύο Περίανδροι, ὁ μὲν σοφὸς ἦν, ὁ δὲ τύραννος. καὶ Μιλτιάδεις τρεῖς, ὁ τὴν Χερρόνησον κτίσας καὶ ὁ Κυψέλου καὶ ὁ Κίμωνος. Σίβυλλαι τέτταρες, ἡ Ἐρυθραία ἡ Σαμία ἡ Αἰγυπτία ἡ Σαρδιανή. οἳ δέ φασι καὶ ἑτέρας ἕξ, ὡς εἶναι τὰς πάσας δέκα, ὧν εἶναι τὴν Κυμαίαν καὶ τὴν Ἰουδαίαν. Βάκιδες τρεῖς, ὁ μὲν Ἐλεώνιος ὁ δὲ Ἀθηναῖος ὁ δὲ Ἀρκάς.*

Dicit Maass p. 57 haec: 'De Periandro Corinthio dubitabant ueteres, num idem fuerit sapiens .... Constat ex oratione Corinthiaca (quam idem epimetro primo Dioni Chrysostomo abiudicans Fauorini esse demonstrat) Fauorinum istam de Periandro aporiam non solum nouisse, uerum, quod grauius est, ipsum diiudicasse. Postquam enim ille p. 520 [Emperius] non sine certo quodam consilio dixit *Περίανδρον τὸν Κυψέλου τὸν σοφὸν* et p. 521 iterauit *οὕτω ὑπὸ μὲν τοῦ θεοῦ βασιλεὺς ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀνηγορεύθη σοφός,* haud contentus statim, ne quisquam haereret addidit *Περίανδρος σοφὸς μὲν ἦν μετ' ὀλίγων, τύραννος δὲ μετὰ πολλῶν· ἀμφότερα δὲ καὶ τύραννος καὶ σοφὸς μόνος*'.

Gellius XIV, 6 interprete Nietzscheo omnigenam historiam adumbrans se ibi legisse dicit 'quot fuerint Pythagorae nobiles, quot Hippocratae'.

Di. La. I, 79: *Γέγονε δὲ καὶ ἕτερος Πίττακος νομοθέτης, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων τρίτῳ καὶ Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις, ὃς καὶ μικρὸς προσηγορεύθη.*

36: *Ἐοίκασιν οἱ ἀρχαῖοι ὑπὲρ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς Νιόβης παίδων μὴ συνᾴδειν ἀλλήλοις. Ὅμηρος μὲν ἕξ λέγει ἄρ-*

Gellius XX, 7 agit 'de diuersis Graecorum sententiis super numero Niobae filiorum'.

ρενας καὶ τοσαύτας κόρας, Λᾶσος δὲ δὶς ἑπτὰ λέγει, Ἡσίοδος δὲ ἐννέα καὶ δέκα, εἰ μὴ ἄρα οὐκ εἰσὶν Ἡσιόδου τὰ ἔπη, ἀλλ' ὡς πολλὰ καὶ ἄλλα κατέψευσται αὐτοῦ. Ἀλκμὰν δέκα φησί, Μίμνερμος εἴκοσι, καὶ Πίνδαρος τοσούτους. —

V. h. XII, 43 (ταπεινότης).]	
. . . Δημήτριον δὲ τὸν Φαληρέα οἰκοτρίβα γενέσθαι λέγουσιν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Τιμοθέου καὶ Κόνωνος.	Di. La. V, 76: Ἦν γὰρ (Δημήτριος) ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας, ὥς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν. —

V. h. XIII, 23 et 24 (παλίγκοτος)].

Dabo exempli gratia haec: XIII, 24, 1: Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ ἔγραψε μὴ ἐλαύνειν τὰς γυναῖκας ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐπὶ ζευγῶν, ἢ τῇ δρώσῃ τοῦτο ἐπηρτῆσθαι ζημίαν ἥν γε ᾤετο ὁ τάξας ἀποχρῶσαν. πρώτη δὲ τῷ ψηφίσματι ἠπείθησεν ἡ τούτου γυνή, καὶ τὴν ζημίαν ἐξέτισε καταδικασθεῖσα. 24, 3: Κλεισθένης δὲ ὁ Ἀθηναῖος τὸ ἐξοστρακίζεσθαι πρῶτος ἐσηγησάμενος αὐτὸς ἔτυχε τῆς καταδίκης πρῶτος.	Di. La. III, 19: Παρέδωκε δ' αὐτὸν (sc. Διονύσιος ὁ τύραννος τὸν Πλάτωνα) Πόλλιδι τῷ Λακεδαιμονίῳ κατὰ καιρὸν διὰ πρεσβείαν ἀφιγμένῳ, ὥστε ἀποδόσθαι. κἀκεῖνος ἀγαγὼν αὐτὸν εἰς Αἴγιναν ἐπίπρασκεν. ὅτε καὶ Χάρμανδρος Χαρμανδρίδου ἐγράψατο αὐτῷ δίκην θανάτου κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς τεθέντα νόμον, τὸν πρῶτον ἐπιβάντα Ἀθηναίων τῇ νήσῳ ἄκριτον ἀποθνήσκειν. ἦν δ' αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ (etenim is in eodem libro Platonem Aeginae natum esse tradidit; cf. Di. La. III, 3). εἰπόντος δέ τινος, ἀλλὰ κατὰ παιδιάν, φιλόσοφον εἶναι τὸν ἐπιβάντα, ἀπέλυσαν.

3.

Neque uero egomet, quoniam illos indices exemplorum ex omnigena historia sumptos esse euicisse mihi uideor, eo

ipso hanc originem iis lemmatis quae per se collocata sunt et singulis argumentis continentur omnino abiudicandam esse contendi. Nempe res ita cogitari potest, ut quae in uaria historia separatim exstant, istic cum multis exemplis similibus cohaeserint, nisi quod Aelianus, sicut Athenaeum excerpens nonnumquam fecit, principalem qui illis apud Fauorinum fuisset cum uicinis conexum exstinxerit. Atque hoc quoque fieri potuit, ut Fauorinus ipse singula quidem argumenta inter aequales illas commentationes hic illic interposuerit. Immo uero haud pauca uariorum capitula, quae quidem suum quodque seorsus locum obtinent, ex eodem lexico uidentur deriuata esse. Nam quod omnigenam historiam ad quaestiones Homericas, ad inuentores, ad homines cognomines, ad terras describendas, ad appellationes explicandas pertinuisse testimoniis Gellii, Diogenis, Photii nobis compertum est, haec ipsa argumenta etiam extra illos similium rerum elenchos per Aeliani uaria deprehenduntur. Versantur enim in Homericis u. h. VI, 9, VIII, 2, IX, 15, XII, 48, XIII, 14, 19, 22, 38; in inuentis IX, 16; in numero mulierum nomine Sapphus uocatarum XII, 18, 19, quam aporiam ex eodem inciso unde u. h. XII, 35, 36 depromptam esse statuo; in descriptione terrarum V, 3, IX, 16, XIII, 16; in nominibus deriuandis V, 20, XII, 5, 28, — II, 32, IV, 26 V, 3, ubi sunt *μετονομασίαι*; in explicatione prouerbiorum VIII, 18, XII, 22, XIII, 17.

Imprimis uero haec, quia ad genus litterarum *αἰτιολογικὸν* proxime accedunt, omnigenam historiam fontem clamant:

V. h. IX. 16: *Τὴν Ἰταλίαν ᾤκησαν πρῶτοι Αὔσονες αὐτόχθονες. πρεσβύτατον δὲ γενέσθαι Μάρην τινὰ καλούμενον, οὗ τὰ μὲν ἔμπροσθεν λέγουσιν ἀνθρώπῳ ὅμοια, τὰ κατόπισθεν δὲ ἵππῳ. αὐτὸ δὲ τοὔνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα φασὶν ἱππομιγὴς δύναται. δοκεῖ δέ μοι πρῶτος ἵππον ἀναβῆναι καὶ ἐμβαλεῖν αὐτῷ χαλινόν, εἶτα ἐκ τούτου διφυὴς πιστευθῆναι* [1]. Subiuncta est descriptio Italiae rhetorica, quam Aeliani ipsius esse arbitror.

1) Cf. p. 74sq. et Gell. I, 10.

V. h. II, 32: *Λέγουσί τινες λόγοι Πυθικοὶ τὸν Ἡρακλῆ τὸν Διὸς καὶ Ἀλκμήνης παῖδα ἀπὸ γενεᾶς Ἀλκαῖον κεκλῆσθαι κτλ.*
V. h. IV, 26: *Ξάνθος ὁ ποιητὴς τῶν μελῶν (ἐγένετο δὲ οὗτος πρεσβύτερος Στησιχόρου τοῦ Ἱμεραίου) λέγει τὴν Ἠλέκτραν τοῦ Ἀγαμέμνονος οὐ τοῦτο ἔχειν τοὔνομα πρῶτον ἀλλὰ Λαοδίκην κτλ.*
V. h. V, 3: *Ἀριστοτέλης τὰς νῦν Ἡρακλείους στήλας καλουμένας, πρὶν ἢ κληθῆναι τοῦτο, φησὶ Βριάρεω καλεῖσθαι αὐτάς κτλ.*

Gellius XIV, 6 se in omnigena historia legisse testis est 'q u i b u s urbibus regionibusque u o c a b u l a m u t a t a s i n t, quod Boeotia ante appellata fuerit 'Aonia', quod Aegyptus 'Aeria', quod Creta quoque eodem nomine Aeria dicta est, quod Attice '*Ἀκτή*', quod Corinthus 'Ephyre', quod Macedonis '*Ἠμαθία*', quod Thessalia '*Αἱμονία*', quod Tyros 'Sarra', quod Thracia ante 'Sithonia' dictast, quod Paeston '*Ποσειδώνιον*''.

Quid quod uoces *Ἡρακλῆς, Νηστεία, Ἰταλία,* quibus capita II, 32, V, 20, IX, 16, deinceps notanda esse consentaneum est, ad finitimorum indicum inscriptiones litteris primis optime quadrare ex his apparebit:

V. h. I, 13: *ζῷα*; II, 22 et 23: *εὐνομώτατοι*; II, 25: *ἕξ*; II, 32: *Ἡ ρ α κ λ ῆ ς*; II, 33: *εἰκών*; II, 34—36: *γῆρας*. — IV, 8: *μεταβολαί*; IV, 15: *μουσική*; IV, 16: *μίμησις*; V, 1 et 2: *νόσος*; inde a V, 10: *πολιτεῖαι*; V, 20: *Ν η σ τ ε ί α*; VI, 1: *ὕβρις*; VI, 11—13: *τύραννος*. — IX, 16: *Ἰ τ α λ ί α*; IX, 17—21: *κουφότης*; IX, 22: *ἰατρός*; IX, 34—37: *κουφότης*.

Restat ut haec addam:

V. h. III, 36: *Ἀριστοτέλης ὅτε ἀπέλιπε τὰς Ἀθήνας δέει τῆς κρίσεως, πρὸς τὸν ἐρόμενον αὐτόν 'τίς ἐστιν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις'; ἔφη 'παγκάλη· ἀλλ' ἐν αὐτῇ*
ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ,
τοὺς συκοφάντας λέγων.

Di. La. V, 9: *Τοῦτον* (sc. *Ἀριστοτέλην*) *πρῶτον* **Φ α β ω ρ ῖ ν ο ς** *ἐ ν π α ν τ ο δ α π ῇ ἱ σ τ ο ρ ί ᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν ἐπ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ καὶ λέγειν ὡς Ἀθήνησιν*
ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

In u. h. XII, 22, qui locus neque Zenobio neque Diogeniano debetur quomodo adagium *ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς* ortum sit exponitur.	Phrynichus p. 37 Lobeck: *Ἐπεξελευσόμενος ἄλλος οὗτος ἦν Ἡρακλῆς. τοῦτο οὖν ἔσυρεν ἐκ τριόδου Φαβωρῖνος· καὶ γὰρ ἐπέξειμι λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἐπεξελεύσομαι.*

Quod prouerbium in omnigena historia fortasse sub uoce *Παροιμίαι* exstitit.

Nunc uero, cum circiter quarta pars uariorum conglutinatis exemplis ex omnigena historia depromptis contineatur, de lemmatis autem inter se non conexis alia ad eandem, alia ad commentarios referenda sint, dimidium certe eius operis, quod quidem computare possim, Fauorino uindicandum est. Quodsi assumimus id quod prima dissertatione apparuit, XXVIII narrationes maioris ambitus ex Athenaeo descriptas esse, reliqui fontes uariae historiae numero multi fuisse non uidentur.

XI. De Pamphila[1] *Aeliani auctore.*

Phot. bibl. cod. 175 p. 119 Bekk.: *Ἀνεγνώσθησαν Παμφίλης συμμίκτων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων λόγοι η'. αὕτη ἀνδρὶ μὲν συνῴκει, ὡς καὶ αὐτὴ τῶν ὑπομνημάτων προοιμιαζομένη ἐπισημαίνεται· ᾧ καὶ ιγ' ἔτη ἐκ παιδὸς συμβιοῦσα ἤδη τῆς ὑπομνηματικῆς ταύτης συγγραφῆς λέγει ἀπάρξασθαι, συγγράψαι δὲ ἅ τε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς μάθοι, τὰ ιγ' ἔτη συνεχῶς αὐτῷ συνοῦσα καὶ μηδ' ἡμέραν μηδ' ὥραν ἀπολειπομένη, καὶ ἃ παρ' ἄλλου τινὸς ἀκοῦσαι συνέβη τῶν παρ' αὐτὸν ἀφικνουμένων (πολλοὺς δὲ φοιτᾶν ὄνομα καὶ δόξαν ἔχοντας ἐπὶ παιδείᾳ), καὶ δὴ καὶ ὅσα βιβλίων αὐτὴ ἀνελέξατο. ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα λόγου καὶ μνήμης αὐτῇ ἄξια ἐδόκει, εἰς ὑπομνήματα συμμιγῆ καὶ οὐ πρὸς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις διακεκριμένον ἕκαστον διελεῖν, ἀλλ' οὕτως εἰκῇ καὶ ὡς ἕκαστον ἐπῆλθεν ἀναγράψαι, ὡς οὐχὶ χαλεπὸν ἔχουσα, φησί, τὸ κατ' εἶδος αὐτὰ*

---

1) C. Mueller. frr. histt. Graec. III p. 520. Westerm. in Pauly's Realenc. V p. 1094.

διελεῖν, ἐπιτερπέστερον δὲ καὶ χαριέστερον τὸ ἀναμεμιγμένον καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ μονοειδοῦς νομίζουσα, χρήσιμον δὲ τὸ βιβλίον εἰς πολυμαθίαν· εὕροι γὰρ ἄν τις καὶ τῶν ἱστορικῶν οὐκ ὀλίγα ἀναγκαῖα, καὶ δὴ καὶ ἀποφθεγμάτων καὶ ῥητορικῆς διατριβῆς ἔνια καὶ φιλοσόφου θεωρίας καὶ ποιητικῆς ἰδέας, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐμπέσοι. Αἰγυπτία δὲ τὸ γένος ἡ Παμφίλη, ἤκμασε δὲ καθ' οὓς χρόνους Νέρων ὁ Ῥωμαίων ἤκμαζεν αὐτοκράτωρ. ἡ δὲ φράσις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν προοιμίων συλλαβεῖν καὶ ἐν οἷς ἄλλοθί που ἴδιόν τι λέγει, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάνοιαν, οἷα δὴ καὶ γυναικὸς ἔκγονον οὖσα, τῆς ἀφελοῦς ἐστιν ἰδέας, οὐδὲ τῇ λέξει πρὸς τὴν ἰδέαν ἀλλοτριουμένη. ἐν οἷς δὲ τὰ ἀρχαιοτέρων ἀπομνημονεύουσα λέγει, ποικιλώτερον αὐτῇ καὶ οὐ καθ' ἓν εἶδος σύγκειται ὁ λόγος.

Idem cod. 161 p. 103 Bekk.: *Ὁ δὲ δεύτερος* (sc. *τῶν ἐκλογῶν λόγος Σωπάτρῳ συνείλεκται) ἔκ τε τῶν Σωτηρίδα Παμφίλης ἐπιτομῶν πρώτου λόγου καὶ καθεξῆς μέχρι τοῦ δεκάτου.*

Suid.: *Παμφίλη Ἐπιδαυρία σοφή, θυγάτηρ Σωτηρίδου, οὗ λέγεται εἶναι καὶ τὰ συντάγματα, ὡς Διονύσιος ἐν τῷ λ' τῆς μουσικῆς ἱστορίας, ὡς δὲ ἕτεροι γεγράφασι, Σωκρατίδα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἱστορικὰ ὑπομνήματα ἐν βιβλίοις λγ', ἐπιτομὴν τοῦ Κτησίου ἐν βιβλίοις γ', ἐπιτομὰς ἱστοριῶν τε καὶ ἑτέρων βιβλίων παμπλείστας, περὶ ἀμφισβητήσεων, περὶ ἀφροδισίων καὶ ἄλλων πολλῶν.* Cf. eundem s. u. *Σωτηρίδας.*

Fragmenta Pamphilae exstant apud Di. La. I, 24, 63, 76, 90, 98, II, 24, III, 23, V, 36 et apud Gell. XV, 17 et 23. Sunt autem deinceps de Thalete, de Chilone Lacedaemonio, de Pittaco, de Cleobulo Lindio, de Periandris, de Socrate, de Platone, de Theophrasto Menandri praeceptore — de Alcibiade tibias respuente, de aetate Hellanici Herodoti Thucydidis.

Praebetur aditus quasi ad officinam compilatorum qui post Christum natum fuerunt introspiciendam exemplo Sopatri hominis Aeliani simillimi. Cum enim Photius in codice CLXI auctores quibus is in eclogis conflandis usus est plene enumeret, habemus indicem librorum qui quidem illis saeculis ad

florilegia componenda uideri potuerint idonei. In quo exstant cum multa alia uolumina peculiaria illa tum miscellanea haec: Aristoxeni Tarentini *συμμικτὰ ὑπομνήματα*, Pamphilae *ἱστορικὰ ὑπομνήματα*, Cephalionis *Μοῦσαι*, Fauorini *παντοδαπὴ ἱστορία*, Athenaei *δειπνοσοφισταί*. Haec igitur inter cetera quae tum circumferebantur eiusmodi scripta, cum sola a Sopatro excerpta sint, longe luculentissima uidentur fuisse et excellentissima. Iam de iis cum Aristoxenus propterea quod priscus scriptor fuit, Cephalio quod ueterrimas res tractare satis habuit a fontibus Aeliani remouendi sint, Fauorinum uero et Athenaeum ad uariam historiam scribendam adhibitos esse sciamus, sequitur, ut de Pamphila nobis alios auctores Aeliani circumspicientibus intentiore animo deliberandum sit.

Immo haec non obscuris commendatur indiciis. Primum enim copiosior erat, quam ut in uaria historia conficienda praeterita esse uideretur, si quidem triginta tres libros commentariorum condidit, quem ambitum nullum quod tum erat opus multiiugum, quantum ego scio, excessit. Dein ut erat muliercula, cum non tam cognitionem quam delectationem in scribendo spectauerit[1]), ad Aeliani ingenium proxime accedit. Quid quod floridam scribendi rationem qua usa est pariter excusauit et laudauit atque suorum librorum dispositionem Aelianus, utpote qui in epilogo historiae animalium haec dicat: *ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν τὸ ἐμὸν ἴδιον οὐκ εἰμι τῆς ἄλλου κρίσεώς τε καὶ βουλήσεως δοῦλος, οὐδέ φημι δεῖν ἕπεσθαι ἑτέρῳ, ὅποι μ᾽ ἂν ἀπάγῃ· δεύτερον δὲ τῷ ποικίλῳ τῆς ἀναγνώσεως τὸ ἐφολκὸν θηρῶν καὶ τὴν ἐκ τῶν ὁμοίων βδελυγμίαν ἀποδιδράσκων οἱονεὶ λειμῶνά τινα ἢ στέφανον ὡραῖον ἐκ τῆς πολυχροίας, ὡς ἀνθεσφόρων τῶν ζῴων τῶν πολλῶν, ᾠήθην δεῖν τήνδε ὑφᾶναί τε καὶ διαπλέξαι τὴν συγγραφήν.*

Iam uero haud pauca argumenti genera Pamphilae cum Aeliano erant communia: uterque facete dicta, uterque philo-

1) Cf. Krüger, Leben des Thukydides p. 7 sq.

sophos et philosophiam, uterque narrationes ex historiarum libris excerptas tractauit.

Quin etiam utrique cum Ctesia Cnidio ratio quaedam intercedit. Etenim libro quem is de rebus Persicis composuit uariorum deberi capita 40 l. XII et 3 l. XIII ex Ath. II p. 45 b et Phot. bibl. cod. 72 p. 39 Bekk. efficitur.

Item libri I capita 21, 22, 31—34, licet quae ibi exstant disertis uerbis illi nusquam tribuantur, eiusdem sunt. Pertinent enim ad unum omnia ad Artaxerxem Mnemonem. Atque in I, 21 quidem narratur, quomodo Ismenias a Thebanis ad eum ablegatus ignominiam moris *προσκύνησις* appellati effugerit; I, 22 est de muneribus quae rex legatis ciuitatum exterarum mittebat; I, 31 de eo Persarum more quo regem per ipsos iter facientem pro suis quisque rebus, cum autem in agris uersabantur, prout quodque forte praesto erat donabant, bubus, ouibus, uino, lacte, caseo; in I, 32 Sinaetes agricola, cum procul a fundo suo regi obuiam factus non haberet, quid daret, aquam Cyri, fluminis propinqui, manibus exceptam ei muneri obtulisse et mille daricos pateramque auream accepisse narratur; exstat in I, 33 Artaxerxem Omisem, qui ei granatum maximum dedisset, et donis et laude remuneratum esse; in I, 34 Rhacocem Mardum duxisse Cartomem filium propter nequitiem uinctum ad iudices et petiisse ut eum capitis damnarent; regem, ad quem res delata esset, Rhacocem in ordinem iudicum regiorum recepisse, Cartomi ignouisse. Iam eadem exceptis cc. 22 et 34 leguntur in Artaxerxe Plutarchi, nisi quod ibi multo breuius enarrantur. Quocirca is, cum in hac uita modo Ctesiam, modo Dinonem auctores afferat, locis laudatis perinde atque Aelianus ex alteroutro pendet. Nunc autem illa Aelianea quod ad priuatam uitam Mnemonis, ad eius mores et itinera pertinent, quod non tantum nomina eorum quibuscum rex collocutus sit, Sinaetis, Omisis, Rhacocis, sed etiam uerba ipsa exhibent quae cum iis commutauerit, quod in c. 21 chiliarchus, qui Ismeniae regem adituro dicitur suasisse, ut eum antequam alloqueretur adoraret, nominatim memoratur, scilicet Tithraustes, debeantur necesse est homini cui-

dam ex comitatu Artaxerxis, qui et aulam Persicam penitus cognouerit et Artaxerxem solitus sit sectari. Hunc uero intellegendum esse non Dinonem, Philippi Macedonis aequalem, sed Ctesiam, qui per septendecim annos illius regis fuit medicus et quae apud eum moratus de rebus Persicis et Indicis compererat litteris mandauit, apertum est. Qua de causa si quis Ctesiae reliquias post C. Muellerum denuo aggressus erit colligere, illas sex per Aelianum seruatas non poterit praetermittere.

Iam uero Pamphila, quoniam epitomas cum aliorum scriptorum quam plurimas tum Ctesiae teste Suida scripsit, quin eum ipsum etiam ad commentarios suos historicos admouerit mihi dubium esse non uidetur. Utut est, nemo hac remota *ἀπομνημονευμάτων* auctor Ctesiae historiis operam nauasse traditur.

Alia quaedam Aeliani cum Pamphila affinitas in eo posita est, quod uterque cum Aegypto cohaeret. Terra Aegyptia quaestionum naturalium quodammodo fuit patria. Scilicet patefacit Mare Rubrum aditum miraculorum Indiae, Nilus Aethiopiae, illius elephantorum rhinocerotum leonum aridae nutricis. Altera autem fronte ad terras Mari Mediterraneo adiacentes spectans ne a Graecis quidem rerum mirabilium studiis potuit esse aliena. Iam in hoc trium continentium quasi confinio, praesertim cum Aegyptii obseruatione naturae antiquitus agitati deos ipsos animalibus plus minus accommodarent, necesse fuit, ut quaestiones physicae ad summum fastigium proueherentur. Exstiterunt igitur Alexandriae Callimachus [1]), Strato [2]), Philostephanus [3]), Antigonus Carystius [4]), Aristophanes Byzantius [5]), naturae doctissimi inuestigatores. Suffragabantur iis Ptolemaei reges eodem propensi. Quid quod Philadelphus Ptolemaim Epitherum [6]), Euergetes Berenicen Panchrysum [7])

---

1) Pauly's Realenc. II p. 88. 2) Ibid. VI, 2 p. 1458. 3) Ibid. V p. 1530. 4) Ibid. I, 1 p. 1116 s; fragmm. exstant in Westermanni *παραδοξογράφοις*. 5) Ibid. I, 2 p. 1632. 6) Ibid. VI, 1 p. 198. 7) Ibid. p. 207.

colonias ad nullum alium finem nisi ad elephantos uenandos deduxerunt; quod Philadelphus Stratonis Theophrastei discipulus India tenus legatos misit, qui cum de commercio agerent tum res a natura mirabiliter conformatas undique conquisitas Alexandriam adueherent [1]; quod idem thesauros miraculorum per conclauia regiae peculiaria habebat dispositos [1]. Ex Aegypto ut ex fonte copiosissimo multae historiolae absurdae per orbem terrarum effusae sunt. Veluti etiam physiologus, qui liber de proprietatibus bestiarum compositus et poetis et praedicatoribus aeui medii summae utilitati erat, ob glossemata Coptica inter uerborum contextum interposita inde est ducendus [2].

At quorsum haec? Vituperes me, quod digressus sum, dummodo quo magis quodque uolumen ueterum de animalibus est, eo probabilius ad origines quasdam Aegyptias referri concedas.

Iam Aeliani historia animalium, in quam cadunt quae proxime adumbrata sunt, cum mihi quidem composita esse uideatur ex libris singulis de piscibus, de elephantis, de circumnauigationibus et Maris Rubri et Ponti Euxini, ex Indicis quibusdam et Lybicis, denique ex opere quodam per litteras generatimque de bestiis conscripto, quale id erat quod Philo Byblius *περὶ παραδόξου ἱστορίας* inscripsit [3], permultas narrationes etiam apertis auctorum Aegyptiorum indiciis habet adspersas. Cuius rei ut aliquot exempla afferam, narrat Aelianus in h. a. III, 34 cornu trium amphorarum Philadelpho ex India missum esse; in XVI, 39 et eidem et Euergetae dracones uiuos ex Aethiopia Alexandriam esse deportatos; in XI, 25 pullum elephantinum Ptolemaeo alteri dono datum esse sermone Graeco eruditum; in VIII, 4 Ptolemaeus quidam crocodilis cibaria obicere solitus esse fertur; occurrunt identidem fabulae Aegyptiorum populares, ut in X, 25 de Cynoprosopis hominibus, qui in desertis inter Oasim et Aethiopiam sitis

---

1) Pauly's Realenc. VI p. 199. 2) Carus, Geschichte der Zoologie p. 142. 3) Suid. s. u. *Παλαίφατος*. Euseb. praep. eu. I, 9, 28 Dind.

habitare dicebantur. Laudantur scriptores Aegyptii, Callimachus (IX, 27, XV, 28), Manetho (X, 16), Phylarchus (VI, 29, XVII, 5), Aristophanes Byzantius (I, 38, VII, 39, 47), Apio (X, 29, XI, 40). Syenitae, Tentyritae, Ombitae, Coptitae, Busiritae, Arsenoitae, Chusenses, alii Nili accolae qua quique ratione in singula animalia uernacula, in crocodilos, ibidas, aspidas se praebuerint passim disseritur; passim Aegyptiorum morum sacrorumque, passim Nili mentio; passim et res exterarum gentium ad Aegyptias reuocantur. Velut in h. a. V, 56, postquam narratum est ceruos Syrios in Cyprum insulam desiderio pastionum quae ibi pinguissimae esse dicerentur solere transnare, haec exstant: *καὶ λέγουσί γε Κύπριοι εὔγεων οἰκεῖν χῶρον, καὶ ταῖς Αἰγυπτίων ἀρούραις τολμῶσιν ἀντικρίνειν τὰς σφετέρας.*

Neque in uaria historia, quatenus quidem neque ad Athenaeum neque ad Fauorinum supra reuocata est, talia desiderantur. Pertinet enim et ipsa nonnusquam ad Aegyptiorum regum uitas priuatas fabellasque populares. Habes in u. h. XIV, 31 Ptolemaei Tryphonis cum muliere quadam formosa colloquium; in I, 30 Galetem adulescentem tam pulcherrimum quam mitissimum Ptolemaeum regem, cui in deliciis esset, commouisse, ut equo concitato quosdam homines miseros, qui ad mortem ducerentur, soluere properaret; in XIV, 43 Berenicen a Ptolemaeo coniuge hortatu impetrasse, ut supplicia inter aleam indicta causa decernere desineret; in XIII, 33 aquilam alterum Rhodopis lauantis calceolum cum abripuisset posuisse in gremio Psammetichi regis; quem illam per legatos repertam in matrimonium duxisse.

Deinde ex fabulosa Alexandri historia, quam C. Mueller [1]) Aegyptiis uindicandam esse euicit, duo lemmata uariae historiae oriunda sunt. Quae enim omina Thebanis, antequam urbs ab Alexandro euerteretur, diuinitus missa esse in XII, 57 perhibentur, eorum etiam in Pseudocallisthenis l. I capitibus 27 et 46, 46 sqq. occurrit commemoratio. Altero loco u. h. XII, 64

1) Cf. p. 56.

et Pseudocall. III, 34 sibi respondent. Nam utrimque narratur Alexandri mortui corpus, de quo duces Macedonum inter se uerbis acerrimis conflixissent, a Ptolemaeo Babylone Alexandriam transuectum esse, nisi quod Aelianus dicit id factum esse fraude Ptolemaei, ille numine oraculi Babylonii; eam autem terram in qua ossa Alexandri humata essent semper secundis fortunis usuram esse inexpugnabilemque fore homines arbitratos esse. Hanc fabulam Mueller ab Aegyptiis eo consilio fictam esse demonstrat, ut Alexandrum Nectanabi, regi ingenuo, rite successisse opinati ignominiae imperio Macedonum sibi inustae obliuiscerentur.

Quoniam patet Aelianum a fontibus quibusdam Aegyptiis multa petiuisse, unde ei copiam fuisse putas iis utendi? Prompta et parata est responsio. Ipse in h. a. XI, 40 narrat se Alexandriae in luco dei, ubi perseae densae umbram et frigus praeberent, uitulum colore flauo uidisse quinque pedibus instructum. Quodsi in ea urbe peregrinatus est, haec quasi ultro animum subit conclusio, eum ex ditissimis quibus Alexandria florebat bibliothecis suam cum hominum tum animalium notitiam magnam partem hausisse.

Sed ut ad Pamphilam reuertatur disputatio, hanc Aegyptiam fuisse docemur diserto Photii testimonio, prae quo quod Mueller duce Suida adnotat, eam fuisse Epidauriam, omnino nihil ualet. Nam cum Suidas, quod Soteridas Epidaurius erat, patris et filiae patrias haud dubie confundat, ille ex Pamphilae ipsius et praefatione et libris sua deprompsit. At sit Epidauri nata, utique tum, cum Socratidae grammatici uxor erat et in commentariis scribendis operam collocabat in Aegypto uersabatur.

Quae cum ita sint, eam res Aegyptias in farraginem suam recepisse consentaneum est, atque id eo magis, quod se etiam narrationes a u d i e n d o compertas eo inseruisse in prologo ipsa professa est. Atque uideas, quantopere illa Aeliani de Ptolemaeo Tryphone, de Galete Ptolemaei amasio, de Berenice, de Rhodopi cum eo conueniant, quod Suidas librum *περὶ ἀφροδισίων* Pamphilae tribuit.

Sed iam finem faciamus ratiocinandi. De decem commentariorum frustulis quae aetatem tulerunt unum cum uaria historia plane congruit:

V. h. II, 42: *Ἡ Πλάτωνος δόξα καὶ ὁ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρετῆς λόγος καὶ ἐς Ἀρκάδας ἀφίκετο καὶ Θηβαίους, καὶ οὖν καὶ ἐδεήθησαν αὐτοῦ πρέσβεις ἀποστείλαντες σὺν τῇ ἀνωτάτω σπουδῇ ἀφικέσθαι σφίσι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν νέων προστασίᾳ, οὐδ' ἵνα αὐτοῖς συγγένηται ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔτι τούτων μεῖζον νομοθέτην αὐτὸν ἐκάλουν. οὔκουν ἔμελλον ἀτυχήσειν τοῦ ἀνδρός· καὶ γὰρ ἥσθη ὁ τοῦ Ἀρίστωνος τῇ κλήσει, καὶ δὴ καὶ ἔμελλεν ὑπακούσεσθαι. ἤρετο μέντοι τοὺς ἥκοντας πῶς ἔχουσι πρὸς τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντες. ἐπεὶ δὲ ἔμαθε παρ' αὐτῶν ὅτι καὶ πάνυ ἀλλοτρίως, οὐδὲ πείσει αὐτοὺς τιμᾶν τὴν ἰσονομίαν, ἀπείπατο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδημίαν.*

Di. La. III, 23: *Φησὶ δὲ Παμφίλη ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ τῶν ὑπομνημάτων ὡς Ἀρκάδες καὶ Θηβαῖοι μεγάλην πόλιν οἰκίζοντες παρεκάλουν αὐτὸν νομοθέτην· ὁ δὲ μαθὼν ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας οὐκ ἐπορεύθη.*

Tam multis uero notis in Pamphilam conuenientibus commentarios eius in usum uariae historiae conuersos esse ueri est simillimum.

XII. De Pamphila Fauorini auctore.

A.

Verum enim uero Fauorinum Pamphila usum esse ex Stephano Byzantio efficitur: *Ῥοπεῖς ἔθνος οὗ μέμνηται Φαβωρῖνος ἐν ἐπιτομῇ τετάρτῃ τῆς Παμφίλης.* Nec non ex his uerbis Diogenis: I, 98: *Σωτίων δὲ καὶ Ἡρακλείδης καὶ Παμφίλη ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν ὑπομνημάτων δύο φασὶ Περιάνδρους γεγονέναι, τὸν μὲν τύραννον, τὸν δὲ σοφὸν καὶ Ἀμβρακιώτην. τοῦτο καὶ Νεάνθης φησὶν ὁ Κυζικηνός, ἀνεψιούς τε εἶναι ἀλλήλοις. καὶ Ἀριστοτέλης μὲν τὸν Κορίνθιόν φησιν εἶναι τὸν*

σοφόν· Πλάτων δὲ οὔ φησι. Iam tot scriptorum nomina ad unam rem probandam a quo primo auctore composita esse putas? Utrum libris Sotionis, Heraclidis, Pamphilae, Neanthis, Aristotelis, Platonis euolutis a Diogene ipso? at erat segnis compilator; an a Demetrio uel Diocle Magnetibus? qui quandoquidem ante Pamphilam uixerunt, eam non potuerunt commemorare; an a Pamphila? sed et ab industria qua ea uerba composita sunt ingenio abhorruit neque nomen eius inter auctores allatos ullo modo eminet. Deducimur igitur ad scriptorem qui inter huius et Diogenis memoriam uita sphilosophorum exposuerit id est necessario ad Fauorinum.

Similiter statuendum est de Di. La. I, 68: *πρός τε τὸν ἀδελφὸν δυσφοροῦντα ὅτι μὴ ἔφορος ἐγένετο, αὐτοῦ ὄντος, ʿἐγὼ μὲν γὰρ ἐπίσταμαιʾ, εἶπεν* (sc. Chilo Lacedaemonius), *ʿἀδικεῖσθαι, σὺ δὲ οὔʾ. γέγονε δὲ ἔφορος κατὰ τὴν πεντηκοστὴν πέμπτην Ὀλυμπιάδα· Παμφίλη δέ φησι κατὰ τὴν ἕκτην. καὶ πρῶτον ἔφορον γενέσθαι ἐπὶ Εὐθυδήμου, ὥς φησι Σωσικράτης. καὶ πρῶτος εἰσηγήσατο ἐφόρους τοῖς βασιλεῦσι παραζευγνύναι.* Quid uero? Num Diogenem tanta diligentia fuisse opinaris, ut ad istud temporis indicium accuratius definiendum Pamphilae commentarios euolueret? Immo uero hi ob id ipsum quod memorantur ab illo non inspecti sunt. Fauorinum autem clamant uerba *καὶ πρῶτον ἔφορον γενέσθαι — καὶ πρῶτος εἰσηγήσατο ἐφόρους*[1]).

Denique haud leuis momenti est quod is qui praeter Diogenem solus fragmenta Pamphilae seruauit, Gellius, et ipse assecla erat Fauorini, ʿcum quo Romae dies plerumque totos eratʾ quemque mirum quantum allectus ʿquoquo iret sequebaturʾ[2]).

B.

Atque ad omnigenam quidem historiam Fauorinus Pamphilam adhibuit. Namque illa Fauorini de Periandris commentatio, in qua ea nominatur, et ad indicis similitudinem expressa est et ad homonymos pertinet; haec autem de Chilone ad inuentores.

---

1) Vide p. 52 sq. 2) Gell. XVI, 3, 1.

Nunc autem explicari uidetur qui factum sit, ut reliquiae omnigenae historiae uestigiis originis Aegyptiae insignes sint. Etenim memineris, quaeso, esse Valerii siue Pseudocallisthenis l. I caput 13 de educatoribus Alexandri Magni, u. h. XII, 16 (omn. hist. s. u. *ζηλοτυπία*) de eiusdem in legatos suos inuidia, u. h. XII, 26 (omn. hist. s. u. *ποτίστατοι*) de Alexandro et Protea Lanicae filio potatoribus, u. h. I, 1—13 (omn. hist. s. u. *ζῷα*) cum de aliis animalibus tum de ranis et canibus Aegyptiis, u. h. IX, 39 (omn. hist. s. u. *παράδοξος*) de absurdo canis uel arietis uel anseris amore in Glaucen, quam amicam Ptolemaei Philadelphi fuisse ex h. a. VIII, 11 comperimus. Scilicet Aegyptia fuit Pamphila.

Aliud eiusdem rei documentum grauissimum nescio an petendum sit ex Stephano. Is enim s. uu. *Ἄργιλος, Αὐταριᾶται, Ὠκεανός, Χελιδόνιοι, Τετράπολις* apertis uerbis *παντοδαπὴν ἱστορίαν* commemorat; Fauorinum libri nomine omisso s. uu. *Αἰθίοψ, Ἀκτή, Ἀραχωτοί, Βισαλτία, Βόσπορος, Κρεμμυών, Σφακτήρια.* Praeterea ad omnigenam historiam recedere quae in Stephani epitome exstant s. uu. *Βοιωτία, Αἴγυπτος, Κόρινθος, Ἠμαθία, Αἱμονία* Nietzsche ostendit; denique uerba s. u. *Ἀλεξάνδρειαι* ad Fauorini librum quendam *περὶ Κυρηναϊκῆς πόλεως* in editionibus relata Marres, hoc titulo deleto, ad eundem fontem quem dixi optimo iure reuocat [1]. Verum quae tandem est ratio epitomes Pamphilae Fauorinianae, quae semel s. u. *Ῥοπεῖς* memoratur? [2] Fauorinum discere uidemur rem geographicam duobus libris, et omnigena historia et hac epitome attigisse, neque est, quod in hoc quidem offendamus. Atqui Stephanum utraque usum esse, atque ita quidem, ut alteram saepissime, alteram paene numquam excerperet, num est credibile? Immo uero omnigenam historiam de libris Fauorini solam ei Ethnica componenti ad manum fuisse in promptu est. Itaque si quidem in philologia exercenda ullus locus est diuinandi, res ita se habuit,

---

1) Vide cap. XVI.

2) Cf. ea quae ad u. *Ῥοπεῖς* a Meinekio in edit. Steph. adnotata sunt.

ut haec ab illa non diuersa esset, propterea autem, quod frustis ex Pamphila excerptis redundabat, epitome Pamphilae a Stephano dicta sit.

Commentarios Fauorini ex Pamphilae coniectaneis partim haustos esse neque nego neque affirmo.

C.

Atque si constat Pamphilam in usum omnigenae historiae compilatam esse, fieri potuit, ut quae illius apud Aelianum sunt uestigia per hanc in uariam historiam deuenerint. Quod re uera factum esse uno momento facultas praebetur demonstrandi. Occurrunt enim in u. h. XII, 35, qui locus ex omnig. hist. sumptus est, uerba *ὅτι δύο Περίανδροι, ὁ μὲν σοφὸς ἦν, ο δὲ τύραννος*, aeque atque in Pamphilae fragmento p. 89 apposito. Quae cum ita sint, non nihil detrahitur de confidentia qua ad ipsam Pamphilam historiolarum Aeliani partem supra reuocauimus. Sed si quidem commentarios Fauorini uitis philosophorum circumscriptos fuisse meo iure suspicatus sum [1]), illae Ctesiae quas Aelianus exhibet reliquiae [2]), cum ab indole omnigenae historiae discrepent; quo minus ne ab illis quidem trahi potuerunt, eo magis ex Pamphila ipsa uidentur esse oriundae. Ac nonne hoc conicere licet, Aelianum simul et ea ipsa et eius epitome a Fauorino facta usum esse? En quaestionem maxime implicatam, quam soluere nequeo. Attamen est aliquid, difficultates rei detexisse.

Ceterum, utut est, quo magis impugnabis id quod arguere conatus sum, Pamphilam in numero proximorum auctorum Aeliani habendam esse, eo plures narrationes uariae historiae Fauorino uindicabis.

XIII. Concluditur de fontibus uariae historiae quaestio.

Alios Aeliani auctores, quos quidem certa argumentatione usus extricare possim, non habeo. Si qui erant, utrum prorsus in obliuione iacent? an latent in numero sophistarum re-

---

1) Pag. 48 sq. 2) Pag. 84 sq.

centiorum? Ex quibus Herodes Atticus idcirco quod ἐγχειρίδια et καίρια et ἐφημερίδας teste Philostrato scripsit et ab Aeliano 'ὡς ποικιλώτατος ῥητόρων' permagni ducebatur praecipue in censum uenit; praeterea Telephus Pergamenus, Philo Byblius, Nicostratus Macedo [1]). Reuocamur autem una nota ad auctores aetati Fauorini succedentes. Etenim in u. h. XII, 61, postquam memoratum est Thurinos Aquilonem, qui classem Dionysii hostis aduentantem demersisset, ciuitate donatum diuinis honoribus coluisse, ex Pausan. perieg. VIII, 36, 6 haec subiuncta sunt: *Παυσανίας δέ φησιν ὅτι καὶ Μεγαλοπολῖται.* At fieri potuit ut a commentatore quodam litterato addita sint.

Verum complectamur quae proxima dissertatione assecuti sumus. Refutata opinione eorum qui Aelianum ad fontes et radices scientiae antiquitatis adscendisse arbitrati sunt [2]), curas eius in orbe scriptorum ipsius memoriae quam proximorum angustissimo illo uersatas esse ostendimus. Neque ex uoluminibus peculiaribus, uerbi gratia de rebus gestis, de philosophis, de antiquitatibus compositis, hausit, sed ex miscellaneis, ex quibus commoda erat facultas describendi: Athenaei, Fauorini, utque uidetur, Pamphilae. Ac cum uel horum copiae ad argumenta uariae historiae deriuanda sufficere uideantur, auctores quos Aelianus omnino secutus est, numerum quinarium uel senarium nequaquam excedere confido. Non igitur diligens uariarum rerum collector, sed compilator inertissimus euasit.

Atqui huius iudicii acerbitas non cadit nisi in rationem qua quidem materiam sibi comparauit. In eloquendo qualem se praestiterit, non tantum ex libro de natura animalium scripto sed etiam ex nonnullis uariorum lemmatis dilucide cognoscitur. Depinguntur enim lautissimis coloribus in u. h. II, 44 miles in pugnam ruens a Theone pictus; in III, 1 Tempe Thessalica, in IX, 16 Italiae natura; in XII, 1 Aspasiae, Cyri amicae, pu-

---

1) Cf. p. 47 sq. 2) Dico imprimis Perizonium et Westermannum, qui in Pauly's Realenc. I², 1 p. 349 haec dicit: 'beide (et u. h. et h. a.) sind mit immensem Fleiſse aus einer groſsen Zahl von Schriften aller Art zusammengetragen .

dicitia, pulchritudo, uicissitudines fortunae; in XIII, 1 Atalantae, uenatricis Arcadiae, uenustas et intacta uirginitas. His omnibus hoc consilium subest, ut dicendo imagines rerum non minus distincte quam pingendo effingantur. Quam rationem ipse profitetur, cum l. III caput primum exorsus *φέρε οὖν*, inquit, *καὶ τὰ καλούμενα Τέμπη τὰ Θετταλικὰ διαγράψωμεν τῷ λόγῳ καὶ διαπλάσωμεν· ὡμολόγηται γὰρ καὶ ὁ λόγος, ἐὰν ἔχῃ δύναμιν φραστικήν, μηδὲν ἀσθενέστερον ὅσα βούλεται δεικνύναι τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ χειρουργίαν δεινῶν*. Eodem spectant in XIII, 1 haec uerba: *φέρε δὲ καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, εἴ τι μὴ λυπεῖ, διαγράψωμεν· λυπεῖ δὲ οὐδέν, ἐπεὶ καὶ ἐκ τούτων προσγένοιτ' ἂν λόγων τε ἐμπειρία καὶ τέχνη*.

Assignandae sunt istae declamationes generi 'iconographico', in quo ei antecessit Nicostratus Macedo, Marci aequalis [1]), successerunt Philostrati eorumque sectatores. Atque, cum argumenta earum nimirum non inuenisset [2]), pigmenta uerborum de suo adiecit. His quinque igitur *ἐκφράσεσι* praeclarum facundiae suae erexit monumentum.

Iam elocutione Aelianus ipse, elocutione aequales eius, ut homines ad *μελέτας, ἐπιστολάς, διαλέξεις*, denique ad omne genus studiorum rhetoricae admodum proni, unumquemque librum metiebantur. Elocutione nos, ut crimen iniquitatis effugiamus, et ipsi Aelianum iudicemus.

XIV. De aliis quibusdam quaestionibus Aelianeis.

A.

De fontibus ego uariae historiae agens cum non pauca documenta ex animalium historia petiui, eam tacite amplexus sum sententiam, in qua paene omnes doctos esse uideo, utrumque librum uni eidemque Aeliano tribuendum esse. Immo

---

1) Cf. Suid. s. u. 2) Si quidem quae in u. h. de Aspasia sunt etiam in Plut. Artax. XXVI et Pericl. XXIV, quae de Atalante, et in Palaeph. de incred. XIV similiter enarrantur; uallisque Tempe uocatae amoenitas iam a Theopompo in Philippicis et a Dione Chrysostomo rhetorice descripta erat. Cf. E. Rhode, der griechische Roman p. 508.

uera et immota sunt quae Gesner[1]), Perizonius[2]), Iacobs[3]), alii ad hanc rem probandam attulerunt. Utrimque eadem ratio sentiendi et iudicandi, idem studium naturae rerumque mirabilium, eadem superstitio, eadem uarietas; utrimque narrationes, si non pares, at certe simillimae, eaedem proprietates orationis; uelut de parenthesibus in uariis haec animo obiciuntur: V, 11: *ὁ Θρᾳκῶν βασιλεύς (τὸ δὲ ὄνομα λεγέτω ἄλλος) . . . τοῖς παισὶν αὑτοῦ συνεβούλευε* . . . XIV, 43: *ὁ μὲν Πτολεμαῖός φασιν (ὁπόστος δὲ ἦν οὗτος, ἐᾶν δεῖ) καθῆστο ἐπὶ κύβοις* . . .; iam uideas quantopere iis consentanea sint in h. a. IV, 7 *ἀκούω τὸν Σκυθῶν βασιλέα (τὸ δὲ ὄνομα εἰδὼς ἐῶ· τί γάρ μοι καὶ λυσιτελές ἐστιν;) ἵππον σπουδαίαν ἔχειν* . . . in h. a. VIII, 4: *Πτολεμαίου (ὁπόστος δὲ ἦν οὗτος ἐκείνους ἔρεσθε) καλοῦντος τὸν πραότατον τῶν κροκοδείλων* . . .

Accedunt uero alia momenta. Primum enim etiam temporum ratio constat, si quidem uariam historiam inter annos 200 et 231[4]), historiam animalium post annum 195[5]) confectas esse supra exsecuti sumus. Tum quod is qui librum de natura bestiarum scripsit in Aegyptum iter fecit, ne uariorum quidem auctor a notitia eius terrae erat alienus. Nam Aelianus in u. h. II, 41, ubi Mycerino ex oraculo editum esse breui fore, ut moreretur, Athenaeum[6]) secutus narrat, ei oraculo nomen Buto fuisse de suo addidit. Eodem spectat quod nomen Alexandriae urbis nusquam simpliciter apposuit, sed et hic et illic similem in modum circuiit. Leguntur enim in u. h. XII, 64 uerba *ἐς τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν τὴν κατ᾽ Αἴγυπτον*; — in h. a. I, 38: *ἐν τῇ Αἰγυπτίᾳ Ἀλεξάνδρου πόλει*; in h. a. VI, 15: *ἐν τῇ Ἀλεξάνδρου πόλει*; in h. a. XI, 40: *ἐν τῇ πόλει τῇ Ἀλεξανδρέων τῇ μεγάλῃ*; in h. a. XVI, 39: *ἐς τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν*. — Castigantur propter impietatem in h. a. VI, 40 Hippo, Diagoras, Herostratus; apud Suidam s. u. *Ἐπίκουρος* b et c, quae lemmata ex libro Aeliani *περὶ προνοίας* inscripto sumpta

1) In prolegg. ad Aelianum praefixis eiusdem auctoris editioni quae prodiit Tiguri 1556; habentur etiam in A. Gronouii edit. hist. an., Londini 1744.
2) In praef. ad u. h. p. XXV sq. Kuehn. 3) Praef. ad. hist. an.
4) Pag. 3 sqq. 5) Pag. 8 sqq. 6) Pag. 13.

sunt, Epicurus, Metrodorus, Polyaenus; in u. h. II, 23 Diagoras, ibidem 31 Euhemerus, Diogenes Phryx, Hippo, Diagoras, Sosias, Epicurus; Epicureos ob eandem causam et a Romanis et a Messeniis expulsos esse exstat non modo in l. l. Suidae, sed etiam in u. h. IX, 12. Ut in u. h. I, 2, ita in h. a. VI, 57 Minerua *Ἐργάνη* cum phalangiis comparatur. Alias eiusmodi congruentias sciens supersedeo enumerare.

Attamen Bernhardy [1]) cum Is. Vossio [2]) et Valckenario quasdam discrepantias elocutionis premens de communi auctore utriusque historiae dubitat. Age uero, ne ambiguis fundamentis proximam dissertationem fulsisse uidear, ea ipsa in qua ille offendit elocutio examinanda est. Itaque animum aduertamus ad rationem qua altera in utroque libro enuntiata cum alteris conexa sunt et ad minimas quasque orationis particulas, in quibus promptissima est diiudicatio. Utrobique autem saepissime occurrunt uoculae *καὶ — δέ, καὶ — μέντοι, γὲ μὴν* pro *δέ, δὲ οὖν, τοί, τοίνυν, γοῦν* cui fere est notio particulae *γάρ, ἀλλὰ γάρ, δὲ ἄρα, εἴπερ οὖν, εἶτα μέντοι, εἶτα* pro *ἔπειτα δέ, καὶ γὰρ καί, καὶ οὖν καί, καὶ μέντοι καί, ἅμα — καί, τὲ καί, οὐ μήν, οὔτε μήν, ὅτι ἄρα* (*οὐκ ἀγνοῶ δὲ οὐδὲ ἐκεῖνο ὅτι ἄρα . . .*), *ὅσπερ οὖν, ὥσπερ οὖν, αὖ πάλιν, πάνυ, μάλα, μάλιστα, πάντως, πρὶν ἢ* cum infinitiuo, *ἐκεῖνος* pro *ὅδε, ὑπὲρ* pro *περί, οἱονεί*. Quod ad apodosin attinet, utrimque talia identidem leguntur: *εἰ δέ τι χαῦνον ἦν αὐτοῖς τῶν μελῶν . . . ἀλλ᾽ ἐνταῦθα μὲν ἐπαίοντο* (u. h. XIV, 7). *οἱ δὲ καλούμενοι τῶν κοχλιῶν ἀρείονες οὗτοι μὲν καὶ ἀπατῶσι* (h. a. X, 5). — *ὁ δὲ πολλαῖς . . . χρησάμενος . . . μεταβολαῖς τελευταῖον δὲ τὸν βίον κατέστρεψεν* (u. h. IX, 8). *εἰ γάρ τις χρίσαιτο . . . τὰ δὲ ἀποδιδράσκει πορρωτάτω* (h. a. X, 12). — *καὶ πυνθανόμενοι τὰ παρ᾽ ἀλλήλοις εἶτα ἀντεφιλοτιμοῦντο* (u. h. VII, 2). *ὄντων δὲ σκορπίων ἐνταῦθα μεγίστων . . . καὶ μηχανὰς μυρίας μηχανωμένων τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ αἵ γε* (scil. mulieres Aegyptiae) *πενθοῦσαι παρὰ τῇ Θεῷ . . . καὶ ἀνυπόδητοι βαδίζουσαι . . . εἶτα μέντοι ἀπαθεῖς διαμένουσι*

1) Wissenschaftliche Syntax p. 37, 61.

2) In appendice obseru. in Melam II, 2.

(h. a. X, 23). Est igitur utraque historia omnino iisdem particulis similiter usurpatis adornata, nisi quod librum bestiarium Aelianismis aliquanto uberiorem euadere quam uaria concedendum est. De locutionum quae inter utrumque librum intercedit similitudine nisi forte ipse quaerere mauis — est enim luce clarior —, ad Gesneri prolegomena te delego. Quod uero in uniuersum colorem generis dicendi attinet, copiosissimum quodque lemma uariae historiae ad narrationes quae illic sunt prorsus accedit [1]). Sit autem particularum usurpatio quae hic est ab illo libro paululum diuersa: in homine cui peritia linguae Graecae assumpta et aduenticia erat quaedam orationis inconstantia nihil habet admirationis. His omnibus reputatis facere non possum, quin istud iudicium Bernhardyi ex leuiore cognitione Aeliani profectum esse censeam.

B.

1. Verum tamen quicumque libros Aeliani uel obiter animo perlustrat duas potissimum mouere potest difficultates, quas expedire magis operae pretium esse uidetur quam res manifestas in dubium uocare. Primum enim, cum historia animalium et prologo et epilogo instructa sit et dictionem tam elegantem adeoque putidam quam ubique constantem prae se ferat, uaria historia non modo praefatione et peroratione eget, sed etiam inter narrationes arte sophistica compositas exhibet ieiunas et aridas, quae magna ex parte a uocula ὅτι incipiunt. Iam uiri docti, si a Bernhardyio disceditur, in hoc discrimine explicando in duas partes abeunt. Concludunt enim ex eo Ioach. Kuhn [2]), Perizonius [3]), Iacobs, Hercher, Westermann, alius alio confidentius, uariam historiam libidine epitomatorum ad hanc illam exilitatem redactam esse; Gesner et Voss in historicis Graecis, 'non esse extremam operi manum additam ab auctore eo quod fato praeueniretur'.

Atque Hercher [4]) quidem quattuor locos quos Stobaeus ex

1) Velut cf. u. h. XII, 1 uel XIII, 1 cum h. a. VII, 48. 2) Ed. uar. hist. Argent. 1685. 3) Praef. p. XXXV. 4) 'De Aeliani u. h.' Rudolstadt. 1856 et praef. editionis maioris, Par. 1858 p. V.

uaria historia descripsit (flor. XXIX, 60, LXXIX, 39, XL, 24, XIII, 38) iis Aelianeis unde descripti sunt (u. h. VII, 7, IX, 33, X, 5, XIV, 3) demonstrat esse integriores. Idem [1]) animaduerti iubet 'esse in codicibus argumenta nonnulla duplici induta sermone, altero paupertino, altero plerumque integriore uel adeo integerrimo'. 'Id quod imprimis de illis capitibus dictum' uult, 'quae in libro XII his numeris notata sunt: 2, 5, 6, 12, 13, 14, 15, 16, 22. Horum capitum secundo, quinto, sexto in extremo libro XIV capita 37, 35, 36 respondent; reliquam duplicitatem inde a libri XIV c. 46 Vaticanus codex eiusque sectatores Leidensis et Parisinus 1530 aperiunt'. Quamquam ex eo quod nonnulla argumenta libri XII uitiata esse certum est, necessario quidem tantummodo hunc ipsum librum aut omnino extremam partem uariae historiae a descriptoribus attrectatam esse sequitur. Porro ille uir doctus uulgatis Aeliani editionibus crimini dat, quod codices in II, 12 de Themistocle haec exhibent: *καὶ ὑπήρχετό πως τοῦ σωφρονεῖν,* Suidas autem s. u. *ὑπῆρξαν· Αἰλιανός 'ὁ δὲ ὑπήρξατο σωφρονεῖν'.* — Tum librum sextum intercidisse et quintum postea a scribis in duos esse diuisum ueri simile est [2]).

Neque uero ei rei, quod Suidas s. uu. *ἀσέλγεια, δώς, κάκη, φιλωθέντες* ad uariam historiam reuocat quae ibi non reperiuntur multum tribuendum est, si quidem is, quattuor his lemmatis exceptis, paucas tantum uoculas (s. u. *ὑπῆρξαν*) cum ea communes habet et s. uu. *δώς* et *φιλωθέντες* attingit res Romanas, quas istic admodum raro occurrere supra [3]) diximus. Nimirum haec quoque frustula in Suidae lexicum deuenisse uidentur ex libris Aeliani *περὶ προνοίας* uel *περὶ θείων ἐναργειῶν* inscriptis, unde cetera apud Suidam Aelianea hausta sunt.

Caue autem credas ad genuinam uariorum speciem explorandam quidquam grauius effici ea ansa quam Hercher in emendatione libri de bestiis compositi adhibendam esse luculenter exponit. Is enim in codicibus mss. Aeliani apprime uersatus quo est studio, ut scripta eius emblematum nube

1) Ibid. p. VII. 2) Vide Periz. praef. p. XXXVI et adnot. ad u. h. VI, 1. 3) Pag. 31.

aucta esse demonstret per candidum quendam lectorem, cuius interpretamenta margini adiecta postea in contextum uerborum uel ἀσυνδέτως uel καὶ siue δηλονότι particulis praefixis inculcata sint, idem genus deprauationis etiam in uaria historia odoratur. At quamuis libenter concedam, fieri potuisse, ut hoc aut illud glossema uia indicata eo irrepserit, additamentis breuitas uariae historiae non explicatur.

Ceterum uulgatae corruptio, quam ille ex Suida, Stobaeo, codicibus Aeliani comprobat, modo ad leuissimas uerborum discrepantias pertinet. Argumenti maciem, qua u. h. passim insignis est, nescio quo pacto inde repetam.

Nihilo tamen secius eam uariam historiam quam nos manibus terimus non plane intactam esse causis allatis exploratum habemus. Quaeramus autem quibus cancellis id describatur, atque ita quidem quaeramus, ut omnes librorum ueterum locos, quos quidem in eam translatos esse et omnes quos ex ea alibi legi notum sit, cum ea ipsa comparemus, id quod Hercher, cum Aeliani codices et excerptores solos huc applicaret, suae sententiae indulgens cumulate non expleuit.

Et parti quidem huius officii iam antea Athenaeo cum Aeliano collato satisfecimus. Tantum autem abest, ut illa XXVIII capita, quae hic illi debet, nobis uideantur esse truncata, ut uariis locutionibus et adeo ornamentis nonnusquam rhetoricis eo fonte uberiora sint neque ullum redoleant contractionis uestigium. Ne continuationem quidem argumentorum genuinam iniquitate temporum turbatam esse ex eo apparet quod etiamnunc eadem est atque apud illum ipsum. Item quae ibi sunt Herodoti, Platonis, Isocratis fragmenta integra euadunt. Quin immo excerpta uariae historiae Stobeiana, remotis pusillis quibusdam discrepantiunculis, quas Hercher plus iusto premit, ad uerbum cum ea consonant. Dico autem non solum u. h. II, 35 et Stob. floril. CXVIII, 23, u. h. II, 43 et Stob. floril. XCV, 10, u. h. III, 2 et Stob. floril. CVIII, 62, u. h. III, 3 et Stob. floril. CVIII, 63, sed etiam hos locos: u. h. III, 28 et Stob. floril. XXII, 33, u. h. IV, 13 et Stob. floril. XVII, 30, u. h. VIII, 15 et Stob. floril. XXI, 6. V. h. VII, 20,

etiamsi aliquot additamentis interpolatum est, tamen neque uerbis neque rebus ceteroqui dissidet a Stob. flor. XII, 20. Denique uerbotenus consentiunt u. h. IX, 18 cum c. XXIV e ms. flor. Ioan. Damasc. (Meineke IV p. 185) et u. h. II, 30 cum Eustath. in Il. σ p. 1149 u. 3 sqq. (1202 u. 7 sqq.).

Quocirca cum notae agnoscendae sint et corruptionis et integritatis, hae multo praeualent. Neque confirmatur id quod Kuhn arbitratus est, tantum 'analecta et quaedam ruta caesa pro iusto opere' restare, 'bonumque Aelianum culpa librariorum ita discerptum esse, ut nec caput nec pedes amplius haberet'. Simul redarguuntur qui Kuhnii opinionem secuti uulgauerunt recentiores omnes, Iacobs, Hercher, Westermann. Perizonii sententia uicit.

2.

Cardo autem huius disceptationis positus est in ui et notione ὅτι particulae capitibus uariae historiae fere octoginta inde a III, 13 praefixae, quam uiri litterati pro grauissimo epitomes indicio et habent et habuerunt. Refellatur tandem hic error per saecula repetitus et inueteratus. Nimirum ego non hoc consilium suscipio, ut epitomatorum malam operam ea uocula significari omnino negem. Verum initium sumamus quaerendi qui sit epitomator. Nempe homo argumenti cupidus, qui uerba inter transcribendum coartet et interdum in deterius uertat, denique res superuacaneas omittat. Tali uero homini illud ὅτι uariorum neutiquam imputari debet. Nam primum quidem deprehenditur in initiis narrationum quas integras esse Athenaeo comparato elucet (u. h. III, 13, IX, 3, 12), et capitum copiosorum (XIV, 22, 48); tum praepositum est argumentis quibus Aelianus sui mentionem suumque iudicium inseruit (XII, 17, 48, XIV, 4, 47). Contra ὅτι particula ineuntibus locis quos uitiatos esse constat, quamquam, si criterium esset deprauationis, ibi requireretur, interdum deest (cf. u. h. IX, 33 cum Stob. flor. LXXIX, 39 — u. h. X, 5 cum Stob. flor. XL, 24 — u. h. XII, 2 cum u. h. XIV, 37 — u. h. XIV, 36 et u. h. XII, 6 duce Herchero).

Deinde, si ὅτι epitomatoris esset, quoniam haec uox ante III, 13 primum occurrit, eam uariae historiae partem quae huic lemmati antecedit incolumem, quae subsecuntur mutilata esse sequeretur, iique quos impugno omnes necessitatem eius conclusionis agnouerunt, quandoquidem Ioach. Kuhn, Iacobs, Westermann inde ab hoc loco, Hercher [1]) autem mira quadam argumentatione usus inde a III, 3 epitomen incipere docent. Iam uero ego non tam bene oculatus sum, ut uerbi causa inter capita libri III 1—12 et 13—33 aut inter II, 1 — III, 2 et sequentia ullum discrimen orationis cognoscere possim. Quid quod etiam in ea parte quae capiti l. III 2 uel 12 succedit insunt fere XL argumenta quae minime truncata esse ex Herodoto, Xenophonte, Platone, Isocrate, Athenaeo, Stobaeo apparet, et multa alia quae per se incolumitatem clamant. Nouum quendam isti fingunt epitomatorem, qui alia capita circumciderit, alia ne in angustum cogeret religiose abstinuerit. Cur is, si erat, non omnes narrationes formis breuioribus indutas inuidiosa illa particula adornauit, ut ii fecerunt qui e Diodoro excerpta de legationibus, de uirtutibus uitiisque composuerunt? Cur idem politissimae cuique ἐκφράσει, uelut iis quae de Atalante et de Aspasia sunt, pepercit? Mirum quam mansuetum ei inculcant ingenium.

Quoniam in promptu est, quantam offensionem istorum sententia habeat, alia sit uocabuli ὅτι significatio necesse est. Ac num forsan placet quod Perizonius suspicari ausus est, Aelianum ipsum studio uarietatis usque eo prouectum esse, ut nitidas historiolas cum scabris dedita opera miscuerit? Immo uero alia uia non patet, nisi statuimus id quod iam Gesner ante hos 328 annos feliciter diuinauit, uariam historiam non esse opus perfectum, sed materiae collectionem futuris curis reseruatam. Debetur illud ὅτι Aeliano ipsi fontium uariae historiae epitomatori, qui eo praemisso argumenta inter legendum probata in codicillis suis adumbrauit. Atque aggressus quidem hunc librum acriore fuisse uidetur formandi studio,

1) Pag. VIII edit. Paris.

quod mox defecit; et ut forte libido excerpendi et adumbrandi praeualuerat, ita ὅτι particula usus nudis rebus adscribendis continebatur; quo magis autem quaeque fabella ipsi arriserat, eo fusius eam tractare suoque iudicio augere malebat. Verum capita libri II 44, l. III 1, l. XII 1, l. XIII 1 ex suis declamationibus antea perfectis inter illa excerpta aliorum uidetur interiecisse.

Rem ita se habere te non negaturum esse puto, si libri IV caput 20 intentius legeris, ubi Aelianus, postquam de Democriti itineribus exposuit, sic pergit: *ὅτι οἱ Ἀβδηρῖται ἐκάλουν τὸν Δημόκριτον Φιλοσοφίαν, τὸν δὲ Πρωταγόραν Λόγον. κατεγέλα δὲ πάντων ὁ Δημόκριτος καὶ ἔλεγεν αὐτοὺς μαίνεσθαι· ὅθεν καὶ Γελασῖνον αὐτὸν ἐκάλουν οἱ πολῖται. λέγουσι δὲ οἱ αὐτοὶ τὸν Ἱπποκράτη παρὰ τὴν πρώτην ἔντευξιν ὑπὲρ τοῦ Δημοκρίτου δόξαν λαβεῖν ὡς μαινομένου· προϊούσης δὲ αὐτοῖς τῆς συνουσίας ἐς ὑπερβολὴν θαυμάσαι τὸν ἄνδρα. λέγουσι δὲ Δωριέα ὄντα τὸν Ἱπποκράτη ἀλλ' οὖν τὴν Δημοκρίτου χάριν τῇ Ἰάδι φωνῇ συγγράψαι τὰ συγγράμματα.* Quae uerba non eam speciem prae se ferunt, ut e libro perpolito desumpta et contracta sint, sed ut potius adnotamenta esse uideantur inter legendum pugillaribus mandata. Similiter iudicandum est de u. h. IV, 1, 2; 18, 2; VII, 8, 2; XI, 9, 5 et 6; XIII, 6, 2; 16, 2; XIV, 12 (si quidem 8—20 ex omnig. hist. u. παιδιὰ excerpta sunt). Accedit quod non solum discrepantiae rerum (u. h. I, 8 et XIII, 35; VI, 1, 5 et VIII, 15), sed etiam loci gemelli per uariam historiam dispersi sunt (cf. p. 46), imprimis quod Pherecydes morbo pediculari mortuus esse bis narratur, atque id in IV, 28 et V, 2, quae capita interuallo tantummodo duorum seiuncta sunt. Neque Aelianum in opere perfecto talia relicturum fuisse credibile est.

Iam cur uariis suis finem non imposuit? Scilicet quia fato, antequam ea perficeret, abreptus est. Ergo hoc eius opus ultimum erat aut postumum et post historiam animalium exaratum est. Conuenit huc quod eadem aliquanto post sermones conuiuales Athenaei circa annum 200 editos scripta esse supra apparuit.

Restat, ut de Perizonii [1]) sententia huic contraria quaeram, quid habeat auctoritatis. Is enim, quod prima quindecim lemmata uariae historiae ad bestias pertinent, opponit Aelianum, si hanc post historiam animalium composuisset, in uariis suis repetiisse putandum esse res iam antea libro peculiari pertractatas, id quod ei plane displicet. Deinde 'Adde', inquit, 'correxisse eum uel reiecisse aliquando in hist. animalium, quae in uaria simpliciter uulgari sententiae congruentia tradiderat. Ita certe u. h. X, 3 catulos leonum affirmat unguibus scalpere uteros matrum, quasi ad lucem festinantes. At in hist. anim. IV, 34 narrationem, quae tradit eos (catulos) scalpere uteros, fabulam esse pronuntiat'.

Est uero satis leuis haec argumentatio et in eius arbitratu posita. Primum enim non intellegitur, cur idem Aelianus qui in uno eodemque uolumine iterationem non respuit [2]), argumenta in priore libro tractata in posteriore retractare reformidauerit. Altero loco quod Perizonius altiorem quendam iudicii Aelianei gradum et quasi progressum in historia animalium comprobare conatus est, quo tandem iure compilatori ratio et iudicium uindicantur? qui, quamquam in h. a. II, 32 et in u. h. I, 14 de cantu olorum dubitat, tamen in h. a. X, 36 et XI, 1 de eodem ut de re uera agit; qui se a causis rerum explicandis abhorrere his uerbis professus est: h. a. VIII, 28: *φύσεως δὲ ἀπόρρητα ἐλέγχειν οὐκ ἐμόν, καὶ εἰκότως, ἐπεὶ καὶ ἀλεκτρυόνα δέδοικε λέων καὶ τὸν αὐτὸν βασιλίσκος καὶ μέντοι καὶ ὗν ἐλέφας· τὰς δὲ αἰτίας ὅσοι σχολὴν ἄγουσι πολλὴν ζητοῦντες τοῦ μὲν χρόνου καταφρονήσουσιν, οὐ μὴν ἐς τέλος ἀφίξονται τῆς σπουδῆς*; quem omnia ad delectationem reuocasse seruilemque auctorum quibus usus est fuisse sectatorem cum aliunde tum ex h. a. XII, 38 elucet, ubi postquam a sue alato agros Clazomeniorum uastatos esse rettulit, '*τοῦτο δέ*', inquit, '*εἴ τῳ δοκεῖ μῦθος εἶναι, δοκείτω, ἐμὲ δ' οὖν περὶ ζῴου λεχθὲν καὶ μὴ λαθὸν οὐκ ἐλύπησεν εἰρημένον*'.

1) Praef. ad u. h. p. XXXII. 2) Cf. de perdicum libidine h. a. III, 16 et IV, 1; de Glauces amoribus h. a. I, 6 et V, 29 et VIII, 11; de simiis Indicis h. a. XVI, 10 et XVII, 39 etc.

C.

Altera difficultas, quae uariam historiam et librum de animalibus comparantibus nobis mouenda est, in eo uersatur, quod argumenta saepius simul inter se conueniunt, simul discrepant. Quam fontium quadam communitate explicandam esse supra[1]) dixi, atque id duobus usus axiomatis. Nunc uero haec, quoniam et utrumque librum eiusdem Aeliani esse et uaria post librum bestiarium condita esse ostendisse mihi uideor, confirmata sunt.

XV. De Fauorini omnigena historia denuo.

Ad cognitionem omnigenae historiae ceteroqui paene oblitteratae iam noua lux allata est. Nam cum Gellius eam tam obiter quam inuidiose adumbrauerit, pauca frusta Diogenes de philosophis, Stephanus de chorographia exhibeat, ex Aeliani uariis eius species fere ut ex epitome effulget. Iam nobis hoc amplo fundamento nixis occasio prosperrima datur de indole eius disserendi. Et primum quidem comprobatum est illud, quod paucis adminiculis initio[2]) defendi, in litteras eam digestam fuisse. Ac non tantum aequalitate quadam argumenti notabilis erat, neque solum ad quaestiones Homericas, ad inuenta, ad nominum deriuationes, ad terras describendas pertinebat, sed permulta et diuersa exempla habebat coagmentata et in uno conspectu posita, tamquam opulentum quoddam doctrinae uersicoloris receptaculum, quo si quis celeriter de re qualibet certior fieri uolebat uteretur. Neque multum a uero abesse mihi uidear, si eam cum libris quos primus Brockhaus bibliopola 'Conuersationslexica' nuncupauit contendam. Pertinebat autem imprimis ad quaestiones 'aetiologicas', neque id solum sub uoce πρῶτος, sed passim. Praeterea redundabat coaceruatis scriptorum testimoniis, de qua re cf. cap. XVII.

Ceterum uia et ratione Fauorinus fontes suos in usum omnigenae historiae discerpsisse uidetur, si quidem ea quae in Pseudocallisth. I, 13 et u. h. XII, 16, 26 inde seruata sunt

1) Pag. 30. 2) Pag. 51 sqq.

ex una eademque Alexandri historia deinceps apparet hausta esse. Porro hic 'liber grandi uolumine' erat 'elaboratus ex multis et uariis et remotis lectionibus', id est ut scimus e commentariis Pamphilae, ut Nietzsche suspicatur ex Philostephani opere *περὶ εὑρημάτων* composito, praeterea fortasse ex Pamphilo aliisue asseclis Didymi. Quamquam Aelianus, ut Athenaei, ita huius operis indices in transcribendo contraxit et lacerauit.

Nunc uero non parui momenti est cognoscere, quae ratio inter omnigenam historiam et ceteros libros Fauorini interfuerit. Ac primo loco animo obicitur, quod eadem argumenta, quae in commentariis, in hac quoque deprehenduntur:

Di. La. VIII, 12: *καθάπερ ὁ αὐτὸς Φαβωρῖνος ἐν ὀγδόῃ παντοδαπῆς ἱστορίας φησίν*; cf. VIII, 47.	Di. La. VIII, 12: *Λέγεται καὶ πρῶτος (Πυθαγόρας) κρέασιν ἀσκῆσαι ἀθλητάς, καὶ πρῶτόν γ' Εὐρυμένην, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν τρίτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῶν πρότερον ἰσχάσι ξηραῖς καὶ τυροῖς ὑγροῖς, ἀλλὰ καὶ πυροῖς σωμασκούντων αὐτούς,*
Di. La. VIII, 1, 14 de Pythagora: *Πρῶτόν τέ φασι τοῦτον ἀποφῆναι τὴν ψυχὴν κύκλον ἀνάγκης ἀμείβουσαν ἄλλοτ' ἄλλοις ἐνδεῖσθαι ζῴοις· καὶ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας μέτρα καὶ σταθμὰ εἰσηγήσασθαι, καθά φησιν Ἀριστόξενος ὁ μουσικός· πρῶτόν θ' Ἕσπερον καὶ Φωσφόρον τὸν αὐτὸν εἰπεῖν, οἱ δέ φασι Παρμενίδην.* Qui locus Fauorino debetur et	Di. La. IX, 3, 23 de Parmenide: *Καὶ δοκεῖ πρῶτος πεφωρακέναι τὸν αὐτὸν εἶναι Ἕσπερον καὶ Φωσφόρον, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν πέμπτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων· οἱ δὲ Πυθαγόραν. Καλλίμαχος δέ φησι μὴ εἶναι αὐτοῦ τὸ ποίημα.*

propterea quod de inuentis est et propter Di. La. IX, 23; atque omnigenae quidem historiae ob aequalitatem.	
De inuentis ad omnig. hist. a Diogene diserte reuocatis uide p. 52 sq.	Di. La. III, 48: *Διαλόγους τοίνυν φασὶ πρῶτον γράψαι Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην· Ἀριστοτέλης δ᾽ ἐν πρώτῳ περὶ ποιητῶν Ἀλεξαμενὸν Στυρέα ἢ Τήιον, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι.*
Ex omnigena historia Di. La. VI, 73 affert tragoedias quae Diogenis Cynici ferrentur ab ipso neque a Philisco aut Pasiphonte compositas esse; idem III, 57 Platonem in republica conscribenda Protagorae libros compilasse; idem IX, 34 Anaxagoram quas de sole et luna proferret sententias a prisco quodam auctore furatum esse.	In commentariis de libris subditiciis expositum fuisse sequitur ex II, 39 et III, 62.
Pollim Lacedaemonium iussu Dionysii tyranni Platonem uendidisse in omnig. hist. exstabat (III, 19).	Eandem rem Fauorinus in commentariis tractauit (III, 20).
Ibidem Polycratem sophistam inter Socratis accusatores fuisse (II, 38).	Non genuinam esse Polycratis quae ferebatur orationem in Socratem conscriptam Fauorinus in commentariis dixit (II, 39).
Fauor. omnig. hist. s. u. *ταπεινότης* apud Aelian. u. h. XII, 43: *Δημήτριον δὲ τὸν Φαληρέα οἰκότριβα γενέσθαι λέγουσιν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Τιμοθέου καὶ Κόνωνος.*	Di. La. V, 75 sq.: (*Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς*) *προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ηὔξησε τὴν πόλιν, καίπερ οὐκ εὐγενὴς ὤν. ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας,*

	ὡς *Φαβωρῖνος* ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν.
Fauorin. omn. hist. s. u. *τρυφὴ* apud Aelian. u. h. XII, 32: *Ἐμπεδοκλῆς δὲ ὁ Ἀκραγαντῖνος ἁλουργεῖ ἐχρήσατο καὶ ὑποδήμασι χαλκοῖς.*	Di. La. VIII, 73 de Empedocle: *Ἔτι τε πολλὰς τῶν πολιτίδων ἀπροίκους ὑπαρχούσας αὐτὸν προικίσαι διὰ τὸν παρόντα πλοῦτον· διὸ δὴ πορφύραν τ' ἀναλαβεῖν αὐτὸν καὶ στρόφιον ἐπιθέσθαι χρυσοῦν, ὡς Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ· ἔτι τ' ἐμβάδας χαλκᾶς καὶ στέμμα Δελφικόν.*

Similia efficiuntur ex locis uariae historiae duplicibus, qui quidem ad corruptionem codicum non reuocandi sint:

Fauor. omnig. hist. s. u. *παλίγκοτος* apud Ael. u. h. XIII, 24: *Καὶ Περικλῆς ἔγραψε μὴ εἶναι Ἀθηναῖον ὃς μὴ ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἀστοῖν. εἶτα ἀποβαλὼν τοὺς γνησίους παῖδας ἐπὶ τῷ νόθῳ Περικλεῖ κατελέλειπτο· δῆλα δὲ ὅτι καὶ Περικλῆς ἐβούλετο μὲν ἕτερα, ἔτυχε δὲ ἑτέρων.*	Ael. u. h. VI, 10: *Περικλῆς στρατηγῶν Ἀθηναίοις νόμον ἔγραψεν, ἐὰν μὴ τύχῃ τις ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχων ἀστῶν, τούτῳ μὴ μετεῖναι τῆς πολιτείας. μετῆλθε δὲ ἄρα αὐτὸν ἡ ἐκ τοῦ νόμου νέμεσις. οἱ γὰρ δύο παῖδες, οἵπερ οὖν ἤστην αὐτῷ, Πάραλός τε καὶ Ξάνθιππος, ἀλλὰ οὗτοι μὲν κατὰ τὴν νόσον τὴν δημοσίαν ἀπέθανον, κατελείφθη δὲ ὁ Περικλῆς ἐπὶ τοῖς νόθοις, οἵπερ οὖν οὐ μετέσχον τῆς πολιτείας κατὰ τὸν πατρῷον νόμον* (caput per se positum).

Eadem ratio est inter Fauor. omnig. hist. u. *παράδοξος* apud Ael. u. h. IX, 39 et u. h. II, 14 — omn. hist. u. *τέρατα* apud Ael. u. h. XII, 45 et u. h. X, 21 — omn. hist. u. *παιδιὰ* apud Ael. u. h. XIV, 8, 2 et u. h. II, 6.

Iam quoniam omnigenam historiam quattuor narratiunculas communes habere uidimus cum ea uariorum parte quam supra ad commentarios Fauorini Pamphilaeque potissimum rettulimus, iidem commentarii, si minus utrique, at certe alteriutri cum illo lexico Fauorini et ipso uidentur argumento fuisse coniuncti.

Quodsi Fauorinus nonnumquam easdem res tractauit et in omnigena historia et in miscellaneis solute indigesteque conscriptis, in illa curam adhibens his uidetur usus esse. Tum quod u. h. II, 34—36 et III, 9, 10, 12, quae argumenta libris Fauorini de senectute et de arte amandi Socratica inscriptis deinceps respondent, non ab iis ipsis, sed ab omnigena historia, ut credo [1]), petita sunt, ad hanc suspicionem deducimur, Fauorinum quae antea scriptis singularibus exposuisset senescentem generatim comprehendisse in omnigena historia. Hanc post commentarios confectam esse ex eo colligi licet, quod Gellius, cum commentariis praeceptoris iam in prioribus libris usus sit [2]), de ea demum n. A. XIV, 6 tamquam de libro antea non cognito agit, idemque eam commemorat in praefatione, quam idcirco quod liberos suos ibi inducit ut discendi capaces ante annos 150—155 scribere non potuit [3]). Quo temporis spatio Fauorinus aetate confectus erat. Nam natus est minimum decem annis ante Herodem Atticum [4]), i. e. ante annum 101 [5]). Accedit quod compendia post libros peculiares a doctis componi solent. Ac ne illud quidem, quod dixi, commentationis *περὶ γήρως* inscriptae in omnigena historia quaedam frusta exstitisse, huc male quadrat.

Iam si uerum est a sene Fauorino farraginem illius lexici conflatam esse, fieri omnino non potuit, quin is, antequam alios fontes adiret, suas potius quas ipse passim disperserat doctrinae copias in eam inferret.

XVI. De omnigena historia Athenaei fonte.

A.

Atque ut qui post Chr. n. fuerunt lexicographi et scholiastae ad Didymum uel ad Pausaniam Aeliumque Dionysium aut ipsos aut aliis auctoribus interpositis recedere solent, ita

1) Vide p. 71. 2) Pag. 60 sqq. 3) Si quidem ipse circa annos 120—125 natus est. 4) Philostr. uit. soph. I, 8 de Fauorino: *ἐπιτηδειότατος μὲν οὖν Ἡρώδῃ τῷ σοφιστῇ ἐγένετο διδάσκαλόν τε ἡγουμένῳ καὶ πατέρα καὶ πρὸς αὐτὸν γράφοντι ʻπότε σε ἴδω καὶ πότε σου περιλείξω τὸ στόμαʼ.* 5) Pauly's Realenc. I, 2² p. 2096.

ex omnigena historia Fauorini haud pauca florilegia quasi ex uno nodo ac coitu litterarum profecta sunt.

Etenim, ut ab Athenaeo initium capiam, tandem uerus eius et genuinus fons detectus est: sunt *δειπνοσοφισταί*, si summam spectas, excerpta lexici Fauoriniani in formam sermonum conuiualium redacta.

Nonne enim eadem aequalitas argumenti utrique operi propria est? Nonne illi indices piscium, poculorum, ciborum, nonne cumulata illa praestigiatorum, ganeonum, potatorum, hominum gracilium, artificum exempla, in quibus Athenaeus sibi placuit, rationem qua illum in omnigena historia scribenda grassatum esse uidimus quasi acu tangunt? Et quod Aelianus, qui Athenaeum non modo exhausisse, sed etiam fontium quadam communitate cum eo coniunctus esse [1]) repertus est, ex Fauorino pendet, nonne id ipsum in Athenaeum cadere uidetur?

B. Verum adsunt certiora indicia.

1.

De Fauorini studiis grammaticis [2]) satis constat per Gellium, qui eum disputantem facit de Iapyge aliisque uentis (n. A. II, 22), de significatione peni uocabuli (IV, 1), de discrimine manubiarum et praedae (XIII, 25), de uoce *δημηγορίαι* in Latinum sermonem uertenda (XVIII, 7), de inopia uocum colores exprimentium linguae Latinae propria (II, 26), de notione uerborum ab etymis repetenda (I, 18), de elegantia, qua Q. Quadrigarius pugnam Manlii Torquati cum homine Gallo descripsit (IX, 13), quibus proprietatibus oratio Lysiae a Platonica abhorruerit (II, 5), de differentia Pindari et Vergilii in describenda flagrantia montis Aetnae (XVII, 10), de locis quibusdam interpretandis Euripidis (I, 15, 17) et Sallustii (III, 1), de lectione quadam Vergilii confirmanda (I, 21, cf. IV, 1, 15), de uersu quodam Plautino (III, 3, 6). Idem Fauorinus apud Gellium IV, 1, 4 sqq. hominem nugis grammaticis iactatum perstringens ʻAmaboʼ, inquit, ʻmagister, quidquid est nomen tibi,

1) Vide p. 18. 2) Marres p. 24—41.

abunde multa docuisti, quae quidem ignorabamus et scire haud sane postulabamus. Quid enim refert mea eiusque, quicum loquor, quo genere 'penum' dicam, aut in quas extremas litteras declinem, si nemo id non nimis barbare fecerit? Sed hoc plane indigeo addiscere, quid sit 'penus' et quo sensu id uocabulum dicatur, ne rem cotidiani usus, tamquam qui in uenalibus Latine loqui coeptant, alia, quam oportet, uoce appellem'. Patet igitur eum non ex iis grammaticis fuisse, qui, ut cum Herodico Babylonio loquar, *τὸ σφὶν καὶ τὸ σφῷν καὶ τὸ μὶν ἠδὲ τὸ νὶν* anxie et scrupulose agitabant, sed in sententiis potius uersatum esse difficilioribus illis intellectu.

Nec non in quaestiones Homericas incubuit. Nam apud Gellium (III, 16) disserens de Odyss. XI, 248 sqq., ubi Neptunus ad uirginem nuper a se compressam haec dicit: *χαῖρε, γύναι, φιλότητι· περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ τέξεαι ἀγλαὰ τέκνα, ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὐναὶ ἀθανάτων*, in eo elaborat, ut expromat, quo iure uerba *περιπλομένου ἐνιαυτοῦ* de decem mensibus quos feminae grauidae esse solent a poeta dicta sint [1]), idemque (n. A. II, 26, 20) Frontonem adulans uersu Iliadis l. XXIII 382 compellat. Quin immo librum *περὶ τῆς Ὁμήρου φιλοσοφίας* auctore Suida confecit. Et sciscitantibus nobis, ad quod genus argumenti is spectauerit, hoc fragmento ansa idonea praebetur: Di. La. II, 11: *δοκεῖ πρῶτος (Ἀναξαγόρας), καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, τὴν Ὁμήρου ποίησιν ἀποφήνασθαι εἶναι περὶ ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης· ἐπὶ πλέον δὲ προστῆναι τοῦ λόγου Μητρόδωρον τὸν Λαμψακηνόν, γνώριμον ὄντα αὐτοῦ, ὃν καὶ πρῶτον σπουδάσαι τοῦ ποιητοῦ περὶ τὴν φυσικὴν πραγματείαν.* Iam Fauorinus id quod in Anaxagorae et Metrodori studiis Homericis laudauit ipse in suo scripto de Homeri philosophia omisisse putari nequit; id est, semina et quasi igniculos uirtutum rationesque quasdam physicas a poeta inibi repetiit. Si autem ualet id quod proxime exsecutus esse mihi uideor, libros Fauorini ipsius ad omnigenam historiam

1) Cf. de hoc putido genere disserendi Lehrs., de Arist. stud. Hom.[2] p. 213 sq.

construendam adhibitos esse, exspectandum est, ut eadem, quae in illis commentationibus Homericis, in hac quoque infuerint. At quid multa? Abundabat omnigena historia eiusmodi quaestionibus adeo, ut ob has potissimum Gellius XIV, 6 eam insulsitatis argueret.

Iam uero ad hanc lexici Fauoriniani imaginem et Gellii testimonio et cogitatione mea effictam proxime accedunt Athenaei l. I capita 15—23, ubi multa exempla frugalitatis Homericae habentur. Neque temporis ratio obstat, si quidem Apio et Iuba, Tiberii Caesaris aequales, in l. I cc. 26 et 29 laudantur. Quid quod frustula omnigenae historiae in hac parte *δειπνοσοφιστῶν* reperiuntur. Quod enim Fauorinus in ea narrauit (Di. La. V, 9), Aristotelem Athenis fugientem de delatoribus dixisse '*ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ*', idem uersus ex Odyss. VII, 120 et 121 contaminatus affertur partim in Ath. I p. 9 e et totus p. 24 f. — Porro in p. 10 a, Nestore ad Machaonis uulnera sananda uinum adhibuisse tradito, explicandi gratia haec subsecuntur: *καὶ τοῦτον Πράμνειον ὃν ἴδμεν παχὺν καὶ πολύτροφον.* Iam exstant in Fauor. omn. hist. s. u. *τρυφὴ* apud Ael. u. h. XII, 31 uerba: *Πράμνειόν τινα ἐκάλουν, ἱερὸς δὲ ἦν ἄρα οὗτος τῆς Δήμητρος.*

2.

Steph. Byz.	De leporibus cum agatur apud Athenaeum inde a l. IX capite 61, in c. 63 p. 401 a haec exstant:
s. u.: *Χελιδόνιοι ἔθνος Ἰλλυρικόν — εἰσὶ καὶ Χελιδονίαι πέτραι, ὧν πολλάκις ἐμνήσθημεν. δύο δέ εἰσι κεκλημέναι ἡ μὲν Κορύδελα ἡ δὲ Μελανίππεια, ὡς Φαβωρῖνος ἐν τοῖς παντοδαποῖς.*	*Καλοῦνται δέ τινες καὶ Χελιδονίαι λαγωοί. μνημονεύει δὲ αὐτῶν Δίφιλος ἢ Καλλιάδης ἐν Ἀγνοίᾳ οὕτως·* *τί τοῦτο; ποδαπὸς οὗτος;* B. *Χελιδόνειος ὁ δασύπους, γλυκεῖα δ' ἡ μίμαρκυς.* (Fici Chelidoniae memorantur in III p. 75 c et XIV p. 652 d e.)

S. u.: *Βισαλτία πόλις καὶ χώρα Μακεδόνων, ἀπὸ Βισάλτου τοῦ Ἡλίου καὶ Γῆς. περὶ ταύτην οἱ λαγοὶ σχεδὸν πάντες ἁλίσκονται δύο ἥπατα ἔχοντες, ὡς Θεόπομπος ἱστορεῖ καὶ Φαβωρῖνος.*	*Θεόπομπος δ' ἐν τῇ εἰκοστῇ τῶν ἱστοριῶν περὶ τὴν Βισαλτίαν φησὶ λαγωοὺς γίνεσθαι δύο ἥπατα ἔχοντας.*

Suis Calydonii mentionem faciunt Athenaeus IX p. 401 b et Stephanus s. u. *Κρεμμυών*, hic Fauorinum antestans. Accedit quod Athenaei libros VII, VIII, IX ex lexico quodam fluxisse uel per se apparet; habent enim etiamnunc uoces primarias, in quibus explicandis sequentia uersantur, a fronte capitum seorsus appositas, uelut liber nonus has: *ΟΡΝΕΙΣ, ΔΕΛΦΑΞ, ΧΗΝ, ΑΤΤΑΓΑΣ, ΠΟΡΦΥΡΙΩΝ, ΠΟΡΦΥΡΙΣ, ΠΕΡΔΙΞ, ΟΡΤΥΓΕΣ, ΦΑΣΣΑΙ, ΝΗΤΤΑΙ, ΓΑΛΑΘΗΝΩΝ, ΤΑΩΣ, ΣΥΣ, ΨΥΑΙ.*

Iam ut ex ungue leo cognosci potest, ita Athenaeus, si hanc unam de leporibus Bisalticis fabellam ex omnigena historia Fauorini mutuatus est, ubicumque animalia per genera tractat, ex ea pendet, id est non modo in libri noni cc. 61—63, sed etiam in libris VII, VIII, IX, utpote qui communis originis sint. Si igitur haec omnis pars *δειπνοσοφιστῶν* deprompta est ex lemmate illius lexici *ζῷα* inscripti, in eo lemmate ipso etiam de singulis bestiis secundum ordinem litterarum disputatum fuisse ex Athenaeo licet concludi.

3.

Athenaeus postquam inde ab initio libri undecimi usque ad caput 110 dissertationem de poculorum generibus non magis doctam quam ieiunam praebuit, extremis capitibus 112—120 Platonis discipulorumque eius inuidiam multis exemplis prosequitur, his uerbis exorsus: *εἰς ταῦτά τις ἀποβλέπων τὰ τοῦ καλοῦ Ξενοφῶντος ἐπιγινώσκειν δυνήσεται ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν ὁ λαμπρότατος Πλάτων ζηλοτυπίαν. ἢ τάχα φιλονείκως εἶχον ἀρχῆθεν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ ἄνδρες οὗτοι, αἰσθόμενοι τῆς ἰδίας ἑκάτερος ἀρετῆς, καὶ ἴσως καὶ περὶ πρωτείων διεφέροντο.* Utrumque enim dicit symposia

diuersum in modum composuisse, Platonem autem in libro de anima confecto de Xenophonte consulto reticere; eundem in legum tertio dicere Cyrum, quamquam bonus dux esset, bonae institutionis expertem fuisse; quo iudicio Xenophontis *Κύρου παιδείαν* perstringi. Tum fusius exponitur, quam odiosa obtrectatione Plato fuerit in Homerum aliosque poetas, in Thrasymachum Chalcedonium, Hippiam, Gorgiam, Parmenidem, in Phanosthenem Andrium, Apollodorum Cyzicenum, Heraclidem Clazomenium, in Themistoclem, Periclem, Cimonem, alios. Interiectoque iniquo de republica et de legibus Platonicis iudicio (c. 117) transit ad inuidiam et superbiam Euphraei, Callippi, Euagonis, Timolai, Chaeronis, discipulorum Platonis. Denique sub finem (p. 509 a) haec leguntur: *τοιοῦτοι δ' εἰσὶ καὶ νῦν τῶν Ἀκαδημιακῶν τινες, ἀνοσίως καὶ ἀδόξως βιοῦντες. χρημάτων γὰρ ἐξ ἀσεβείας καὶ παρὰ φύσιν κυριεύσαντες διὰ γοητείαν νῦν εἰσι περίβλεπτοι.* Qui haec omnia composuit — neque de Athenaeo ipso ullo modo cogitandum est —, uir fuit in dialogis eius philosophi summopere uersatus, si quidem l. l. Athenaei prouocatur ad leges, rempublicam, Ionem, Menonem, Euthydemum, conuiuium, Cimonem, Gorgiam, Timaeum, Menexenum; idem uidetur Academiae rediuiuae addictus fuisse; idem eo consilio scripta Platonis peruestigauit, ut exempla *ζηλοτυπίας* inde petita in unum locum congereret.

Iam uero ad uocem omnigenae historiae *ζηλοτυπίαν* memineris, quaeso, nobis supra reuocandum fuisse Ael. u. h. XII caput 16, quod sic incipit: *λέγεται Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου ζηλοτυπώτατα πρὸς τοὺς ἑταίρους διατεθῆναι,* et ubi rex ob inuidiam in Perdiccam, Lysimachum, Seleucum, Antigonum, Antipatrum, Ptolemaeum, Tarrhium, Pithonem carpitur. Videmus igitur utrobique eiusdem rei exempla uia et ratione excerpta ex diuersis fontibus, altera ex Platone, altera ex libro quodam de rebus Alexandri composito. En, denuo ex uerbis Athenaei prospicit facies Fauorini, Academici illius et lexicographi. Hauserunt sua et Aelianus et Athenaeus ex lemmate omnigenae historiae uoce *ζηλοτυπία* notato.

Quod iudicium ferenti mihi haec conspicua utriusque scriptoris conuenientia praesidio est:

Di. La. III, 48: *Διαλόγους τοίνυν φασὶ πρῶτον γράψαι Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην· Ἀριστοτέλης δ᾽ ἐν πρώτῳ περὶ ποιητῶν Ἀλεξαμενὸν Στυρέα ἢ Τήιον, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι* (uerba commentationis de Platone a Diogene scriptae). Ad argumentum autem omnigenae historiae enucleandum commentariorum fragmentis uis probandi inest[1]).	Ath. XI c. 112 p. 505 bc: *Πρὸ γὰρ αὐτοῦ (Πλάτωνος) τοῦθ᾽ εὗρε τὸ εἶδος τῶν λόγων ὁ Τήιος Ἀλεξαμενός, ὡς Νικίας ὁ Νικαεὺς ἱστορεῖ καὶ Σωτίων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ περὶ ποιητῶν οὕτως γράφει ʽοὐκοῦν οὐδὲ ἐμμέτρους τοὺς καλουμένους Σώφρονος μίμους μὴ φῶμεν εἶναι λόγους καὶ μιμήσεις, ἢ τοὺς Ἀλεξαμενοῦ τοῦ Τηίου τοὺς προτέρους γραφέντας τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων᾽. ἄντικρυς φάσκων ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης πρὸ Πλάτωνος διαλόγους γεγραφέναι τὸν Ἀλεξαμενόν.*

Sed audiamus praeterea Gellium XIV, 3: ʽQui de Xenophontis Platonisque uita et moribus pleraque omnia exquisitissime[2]) scripsere, non afuisse ab eis motus quosdam tacitos et occultos simultatis aemulationisque mutuae putauerunt et eius rei argumenta quaedam coniectaria ex eorum scriptis protulerunt. Quod neque a Platone in tot numero libris mentio umquam facta sit Xenophontis neque item contra ab eo in suis libris Platonis, quamquam uterque ac maxime Plato complurium Socratis sectatorum in sermonibus quos scripsit commeminerit. Id etiam non sincerae neque amicae uoluntatis indicium crediderunt, quod Xenophon inclito illi operi Platonis, quod ʽde optimo statu reipublicae administrandae᾽ scriptum est, lectis ex eo duobus fere libris, qui primi in uolgus exierunt, opposuit contra conscripsitque diuersum regiae administrationis genus quod *παιδείας Κύρου* inscriptum est. Eo facto scriptoque eius usque permotum esse Platonem ferunt, ut quodam

1) Vide p. 105 sqq. 2) Cf. Gell. X, 12, 9.

in libro mentione Cyri regis habita retractandi leuandique eius operis gratia uirum quidem Cyrum nauum et strenuum fuisse dixerit, *παιδείας δὲ οὐκ ὀρθῶς ἧφθαι τὸ παράπαν'* (uid. legum III p. 694 C) etc. Extremo capite, ut Plato et Xenophon maleuolentiae crimine purgentur, haec subiuncta sunt: 'a e q u i p a r a t i o i p s a p l e r u m q u e e t p a r i l i t a s u i r t u t u m inter se consimilium, etiamsi contentionis studium et uoluntas abest, speciem tamen aemulationis creat' etc.

Optime haec uerba Gellii a Maassio [1]) ad Fauorinum referuntur uirum 'memoriarum ueterum exsequentissimum'. Quae quantopere conueniant ad initium loci quem ex Athenaeo supra attuli in aperto est. Neque uero ex omnigena historia hausta sunt, sed ex alio quodam uolumine Fauorini, ut uidetur e commentariis. Iam fides adiuncta est illis quae dixi eum certa ratione fontibus suis esse usum et in lexico suo repetiisse quae antea per alia scripta disperserat. Scilicet ex hoc fluxerunt quae Athenaeus de illa contentione philosophorum affert.

Atqui philosophum, inquies, Platonicum quo tandem iure putas in principem et ducem suae sectae conuiciis saeuiisse? Sed non est, quod in ea re haereamus. Nam Fauorinus quamquam uel potius propterea quod quartam, quam dicunt, Academiam professus est, uir erat sui iudicii [2]), ac si eum, ut ad rationem Peripateticorum uergebat [3]) et iucundissimam quamque doctrinam arbitrio suo uidetur amplexus esse [4]), ita uituperasse credimus quae in Platone ipsi displicuissent, num rem animo fingimus ab eius ingenio alienam? Ceterum Athenaei capita, quae in medio sunt, non tam ad odium Platonis uidentur reuocanda esse quam ad studium quoddam uitia generis humani praeclaris exemplis confirmandi.

Verum quod fabulosam Alexandri historiam per species discerptam in lexicum Fauorini intextam fuisse nobis erat statuendum [5]), si legimus Ath. l. XII caput 55, ubi de luxuria singulorum deinceps Alexandri legatorum agitur, nonne hac enumeratione rursus de indole omnigenae historiae commonemur?

---

1) L. l. p. 77 sqq. 2) Gell. XX, 1, 9. 3) Plut. quaestt. conu. VIII, 10, 2. 4) Marres p. 55 sqq. 5) Pagg. 54 sqq. et 75 sq.

Philosophum Fauorinum in octauo libro Athenaei haec quoque historiola comprobat: p. 354 e: *οὐκ ἀχαρίτως δὲ καὶ Σφαῖρον, τὸν συσχολάσαντα μὲν Χρυσίππῳ παρὰ Κλεάνθει, μετάπεμπτον δὲ γενόμενον εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου, κηρίνων ποτὲ ἐν τῷ δείπνῳ παρατεθεισῶν ὀρνίθων, ἐκτείναντα τὰς χεῖρας ἐπισχεθῆναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὡς ψεύδει συγκατατιθέμενον. τὸν δ' εὐστόχως ἀποφήνασθαι εἰπόντα οὐ τούτῳ συγκατατίθεσθαι, ὅτι εἰσὶν ὄρνεις, ἀλλ' ὅτι εὔλογόν ἐστι ταύτας ὄρνεις εἶναι. διαφέρειν δὲ τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν τοῦ εὐλόγου· τὴν μὲν γὰρ ἀδιάψευστον εἶναι, τὸ δ' εὔλογον ἄλλως ἀποβαίνειν.* Versatur in discrimine sententiarum de facultate comprehendendi. Pyrrhonei enim et de iis qui a parte quartae, quam dicunt, Academiae stabant longe plurimi menti, quippe quae neque per se quidquam praestare posset et omnia externis atque aduenticiis uisionibus deberet, facultatem ueri indagandi omnino abiudicabant. Contra Stoici commune iudicium hominum secuti ea quae sensibus percepta erant pro ueritatis habebant criterio. Fauorinus uero in hac prouincia philosophiae fere sola et tamquam sua elaborauit. Nam libri eius philosophici, qui quidem noti sunt, ad unum omnes, et *Πυρρωνείων τρόπων λόγοι ι'* [1]) et *Πλούταρχος ἢ περὶ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς διαθέσεως*, et *πρὸς Ἐπίκτητον*, et *Ἀλκιβιάδης*, et *πρὸς Ἀδριανόν*, et *πρὸς Δρύσωνα*, et *πρὸς Ἀρίσταρχον* ad *κατάληψιν* pertinebant [2]). Atque ad eam contemptionem iudicii sensuum processit, ut ne solem quidem comprehensibilem esse contenderet [3]). Quamquam idem non ubique sibi constitit; in Plutarcho saltem esse aliquid quod liquido cognosci posset uidetur concessisse [4]). Quid uero? Nonne illud Athenaei ad hanc Fauorini dubitationem iocose illustrandam mirum quantum conuenit? Accedit quod ipsam illam *καταληπτικὴν φαντασίαν* in scriptis Fauorini usitatissimam iisque paene propriam fuisse Galenus testis est, in libri cui nomen est *περὶ ἀρίστης διδασκαλίας*

1) Gell. XI, 5, 5. Philostr. uit. soph. I, 8 (p. 208). Di. La. IX, 87.
2) Gal. *περὶ ἀριστ. διδασκ.* p. 131. 3) Ibid. p. 131 init. et 138, 17.
4) Ibid. p. 131, 18.

p. 131, 26 his usus uerbis: *καὶ ἔγωγε ἐθαύμαζον, νὴ τοὺς θεούς, ὅπως ὁ Φαβωρῖνος εἰς τὴν τῶν Ἀττικῶν φωνὴν εἰωθὼς μεταλαμβάνειν ἕκαστα τῶν ὀνομάτων οὐ παύεται λέγων οὔτε τὸ καταληπτόν, οὔτε τὴν κατάληψιν, οὔτε τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, οὔτε τὰ τούτοις ἀντικείμενα, οἷον στερητικῶς λεγόμενα ἀκαταληπτὸν φαντασίαν, ἢ τὴν ἀκαταληψίαν αὐτήν.*

Neque ego, cum Plutarchus huc non faciat, inter Academicos recentiores noui ullum auctorem cuius scriptis illae facetiae Sphaeri philosophi et Ptolemaei regis uindicari possint praeter Fauorinum.

Denique Diogenes, Fauorini excerptor, VII, 177 eandem prorsus narratiunculam exhibet.

4.

Di. La. VIII, 53:

Athen. I p. 3c: *Καὶ ἐπὶ τὰς ἑστιάσεις δὲ παρακαλῶν* (sc. Larensius), *πατρίδα, φησί* (sc. Athenaeus), *τὴν Ῥώμην πᾶσιν ἀποφαίνει. τίς γὰρ τὰ οἴκοι ποθεῖ τούτῳ ξυνὼν ἀναπεπταμένην ἔχοντι τοῖς φίλοις τὴν οἰκίαν; κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν Ἀπολλόδωρον,*

εἰς οἰκίαν ὅταν τις εἰσίῃ φίλου,
ἔστιν θεωρεῖν, Νικοφῶν, τὴν τοῦ φίλου
εὔνοιαν εὐθὺς εἰσιόντα τὰς θύρας.
ὁ θυρωρὸς ἱλαρὸς πρῶτόν ἐστιν, ἡ κύων
ἔσηνε καὶ προσῆλθ᾽, ὑπαντήσας δέ τις
δίφρον εὐθέως ἔθηκε, κἂν μηδεὶς λέγῃ
μηδέν.

τοιούτους ἔδει καὶ τοὺς λοιποὺς εἶναι πλείους· ὡς τοῖς γε μὴ τοῦτο ποιοῦσιν ἐρεῖ τις ‘τί μικρολογεῖς; πλεῖαί τοι οἴνου κλισίαι. δαίνυ δαῖτα γέρουσι θάλειαν· ἔοικέ τοι᾽.

τοιοῦτος ἦν τῇ μεγαλοψυχίᾳ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Κόνων δὲ τῇ περὶ Κνίδον ναυμαχίᾳ νικήσας Λακεδαιμονίους καὶ τειχίσας τὸν Πειραιᾶ, ἑκατόμβην τῷ ὄντι θύσας καὶ οὐ ψευδωνύμως, πάντας Ἀθηναίους εἱστια-

	σεν. Ἀλκιβιάδης δὲ Ὀλύμπια νικήσας ἅρματι πρῶτος καὶ δεύτερος καὶ τέταρτος, εἰς ἃς νίκας καὶ Εὐριπίδης ἔγραψεν ἐπινίκιον, θύσας Ὀλυμπίῳ Διὶ τὴν πανήγυρον πᾶσαν εἱστίασε. τὸ αὐτὸ ἐποίησε καὶ Λεώφρων Ὀλυμπίασιν, ἐπινίκιον γράψαντος τοῦ Κείου Σιμωνίδου.
Σάτυρος δ᾽ ἐν τοῖς βίοις φησὶν ὅτι Ἐμπεδοκλῆς υἱὸς μὲν ἦν Ἐξαινέτου, κατέλιπε δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸν Ἐξαίνετον· ἐπί τε τῆς αὐτῆς Ὀλυμπιάδος τὸν μὲν ἵππῳ κέλητι νενικηκέναι, τὸν δ᾽ υἱὸν αὐτοῦ πάλῃ, ἤ, ὡς Ἡρακλείδης ἐν τῇ ἐπιτομῇ, δρόμῳ. ἐγὼ δ᾽ εὗρον ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Φαβωρίνου, ὅτι καὶ βοῦν ἔθυσε τοῖς θεωροῖς ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐκ μέλιτος καὶ ἀλφίτων.	Ἐμπεδοκλῆς δ᾽ ὁ Ἀκραγαντῖνος ἵπποις Ὀλύμπια νικήσας, Πυθαγορικὸς ὢν καὶ ἐμψύχων ἀπεχόμενος, ἐκ σμύρνης καὶ λιβανωτοῦ καὶ τῶν πολυτελεστάτων ἀρωμάτων βοῦν ἀναπλάσας διένειμε τοῖς εἰς τὴν πανήγυριν ἀπαντήσασιν. ὁ δὲ Χῖος Ἴων τραγῳδίαν νικήσας Ἀθήνησιν ἑκάστῳ τῶν Ἀθηναίων ἔδωκε Χῖον κεράμιον.

Haec uerba ex Athenaeo adscripta, remotis iis quae ab eo ipso praefationis loco adiecta sunt — neque difficile est ea internoscere —, ad uocem omnigenae historiae ἑστίασις uidentur reuocanda esse.

5.

Di. La. VIII, 63:	Ath. XIV c. 12 p. 620 a: Οὐκ ἀπελίποντο δὲ ἡμῶν τῶν συμποσίων οὐδὲ ῥαψῳδοί. ἔχαιρε γὰρ τοῖς Ὁμήρου ὁ Λαρήνσιος . . . ὅτι δ᾽ ἐκαλοῦντο οἱ ῥαψῳδοὶ καὶ ὁμηρισταὶ Ἀριστοκλῆς εἴρηκεν ἐν τῷ περὶ χορῶν. τοὺς δὲ νῦν ὁμηριστὰς ὀνομαζομένους πρῶτος εἰς τὰ θέατρα παρήγαγε Δημήτριος ὁ Φαληρεύς. Χαμαιλέων δ᾽ ἐν τῷ περὶ Στησιχόρου καὶ μελῳδηθῆναί φησιν οὐ μόνον τὰ Ὁμήρου

De Empedocle: *Αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς καθαρμοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ διαρραψῳδῆσαι λέγεται Κλεομένην τὸν ῥαψῳδόν, ὡς καὶ Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονεύμασι.*

ἀλλὰ καὶ τὰ Ἡσιόδου καὶ Ἀρχιλόχου, ἔτι δὲ Μιμνέρμου καὶ Φωκυλίδου. Κλέαρχος δ' ἐν τῷ προτέρῳ περὶ γρίφων 'τὰ Ἀρχιλόχου (φησὶν) ὁ Σιμωνίδης ὁ Ζακύνθιος ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ δίφρου καθήμενος ἐρραψῴδει'. Λαυσίας δ' ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἰαμβοποιῶν Μνασίωνα τὸν ῥαψῳδὸν λέγει ἐν ταῖς δείξεσι τῶν Σιμωνίδου τινὰς ἰάμβων ὑποκρίνεσθαι. τοὺς δ' Ἐμπεδοκλέους καθαρμοὺς ἐρραψῴδησεν Ὀλυμπίασι Κλεομένης ὁ ῥαψῳδός, ὥς φησι Δικαίαρχος ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ. Ἰάσων δ' ἐν τρίτῳ περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου ἱερῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φησὶν ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ ὑποκρίνασθαι Ἡγησίαν τὸν κωμῳδὸν τὰ Ἡσιόδου, Ἑρμόφαντον δὲ τὰ Ὁμήρου.

Habemus apud Athenaeum eum omnigenae historiae indicem ut uidetur fere integrum, qui sub uoce *ῥαψῳδοὶ* exstitit.

6.

Di. La. V, 5: *Ὁ δ' οὖν Ἀριστοτέλης ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τρία πρὸς τοῖς δέκα τῆς σχολῆς ἀφηγησάμενος ἔτη ὑπεξῆλθεν εἰς Χαλκίδα, Εὐρυμέδοντος αὐτὸν τοῦ ἱεροφάντου δίκην ἀσεβείας γραψαμένου, ἢ Δημοφίλου, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, ἐπειδήπερ τὸν ὕμνον εἰς τὸν προει-*

Athen. XV c. 51 p. 696a: *Τούτων λεχθέντων ὁ Δημόκριτος ἔφη, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ πολυμαθεστάτου γραφὲν Ἀριστοτέλους εἰς Ἑρμείαν τὸν Ἀταρνέα οὐ παιάν ἐστιν, ὥς ὁ τὴν τῆς ἀσεβείας κατὰ τοῦ φιλοσόφου γραφὴν ἀπενεγκάμενος Δημόφιλος, εἰς αἰδῶ τε παρασκευασθεὶς ὑπ' Εὐρυμέδοντος* (i. e. interprete Schweighaeusero: 'qui honoris causa ab Eurymedonte accusator subornatus est'), *ὡς ἀσεβοῦντος καὶ ᾄδοντος ἐν τοῖς συσσιτίοις ὁσημέραι εἰς τὸν*

ρημένον Ἑρμείαν ἐποίησεν.

§ 6: ὁ δὲ ὕμνος ἔχει τοῦτον τὸν τρόπον·

§ 7: Sequitur carmen ab Aristotele in honorem Hermeae compositum.

Tum (§ 8) Diogenes ipsius epigrammate de Aristotele interiecto sic pergit (§ 9): τοῦτον πρῶτον Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ λόγον δικανικὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ συγγράψαι φησὶν ἐπ᾽ αὐτῇ ταύτῃ τῇ δίκῃ καὶ λέγειν ὡς Ἀθήνησιν ὄγχνη ἐπ᾽ ὄγχνῃ γηράσκει, σῦκον δ᾽ ἐπὶ σύκῳ.

Ἑρμείαν παιᾶνα. ὅτι δὲ παιανος οὐδεμίαν ἔμφασιν παρέχει τὸ ᾆσμα, ἀλλὰ τῶν σκολίων ἕν τι καὶ αὐτὸ εἶδός ἐστιν ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως φανερὸν ὑμῖν ποιήσω· subsequitur Aristotelis paean siue carmen in Hermeam.

c. 52: ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα εἴ τίς τι κατιδεῖν ἐν τούτοις δύναται παιανικὸν ἰδίωμα ... παιὰν δ᾽ ἐστὶ καὶ ὁ εἰς Κρατερὸν τὸν Μακεδόνα γραφείς, ὃν ἐτεκτήνατο Ἀλεξῖνος ὁ διαλεκτικός, ὥς φησιν Ἕρμιππος ὁ Καλλιμάχειος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Ἀριστοτέλους. ᾄδεται δὲ καὶ οὗτος ἐν Δελφοῖς, λυρίζοντός γέ τινος παιδός. καὶ ὁ εἰς Ἀγήμονα δὲ τὸν Κορίνθιον, Ἀλκυόνης πατέρα, ὃν ᾄδουσι Κορίνθιοι, ἔχει τὸ παιανικὸν ἐπίφθεγμα. παρέθετο δὲ αὐτὸν Πολέμων ὁ περιηγητὴς ἐν τῇ πρὸς Ἀράνθιον ἐπιστολῇ. καὶ ὁ εἰς Πτολεμαῖον δὲ τὸν πρῶτον Αἰγύπτου βασιλεύσαντα παιάν ἐστιν, ὃν ᾄδουσι Ῥόδιοι ...; idem argumentum usque ad finem capitis producitur.

Ex inciso *παιὰν* inscripto uidemus habere Athenaeum libri XV capita 51 et 52, Aristotelis hymnum Laertium; hic autem dictum eius philosophi, quod subiunxit, ex alio quodam lemmate fortasse uoce *πρῶτος* aut *δικανικὸς* aut *λόγος* insignito uidetur deprompsisse. Hoc igitur discrimen inter Athenaeum et Diogenem compilatores omnigenae historiae intercedere puto, ut ille partes fere integras in quaestiones suas conuiuales transtulerit, hic modo hac modo illa littera *στοιχείᾳ* euoluta multas undique particulas excerpserit.

7.

Memorantur Parmeniscus Pythagoreus et in Fauor. comment. apud Di. La. IX, 20 et in Ath. XIV p. 614 a b, Lanice,

nutrix Alexandri eademque mater Proteae, hominis ebriosi, et in Fauor. omn. hist. apud Ael. u. h. XII, 26 et in Athen. IV p. 129 a.

8.

Fauor. omn. hist. apud Ael. u. h. XII, 15: *Τὸν Ἡρακλῆ λέγουσι τὰς ἐν τοῖς ἄθλοις σπουδὰς διαναπαύειν ταῖς παιδιαῖς. ἔπαιζε δὲ ἄρα ὁ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης μετὰ παιδίων πάνυ σφόδρα. τοῦτό τοι καὶ ὁ Εὐριπίδης ἡμῖν ὑπαινίττεται, ποιήσας τὸν αὐτὸν τοῦτον θεὸν λέγοντα*

παίζω· μεταβολὰς γὰρ πόνων
ἀεὶ φιλῶ.

λέγει δὲ τοῦτο παιδίον κατέχων. καὶ Σωκράτης δὲ κατελήφθη ποτὲ ὑπὸ Ἀλκιβιάδου παίζων μετὰ Λαμπροκλέους ἔτι νηπίου. Ἀγησίλαος δὲ κάλαμον περιβὰς ἵππευε μετὰ τοῦ υἱοῦ παιδὸς ὄντος, καὶ πρὸς τὸν γελάσαντα εἶπε 'νῦν μὲν σιώπα, ὅταν δὲ γένῃ πατὴρ αὐτός, τότε ἐξαγορεύσεις'. ἀλλὰ καὶ Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος, πολιτικός τε καὶ φιλόσοφος ἀνὴρ γενόμενος, πολλοὺς ἔχων οἰκέτας, τοῖς αὐτῶν παιδίοις πάνυ σφόδρα ἐτέρπετο μετὰ τῶν οἰκοτρίβων παίζων· μάλιστα δὲ ἐφίλει τέρπεσθαι αὐτοῖς ἐν τοῖς συμποσίοις.

Athen. XII p. 518 f — 519 b: *Παιδίοις γὰρ ἔχαιρεν ὁ Μασσανάσσης καὶ εἶχε παρ' αὐτῷ τρεφόμενα τῶν υἱῶν (πολλοὶ δ' ἦσαν) τὰ τέκνα καὶ τῶν θυγατέρων ὁμοίως. καὶ πάντα ταῦτα αὐτὸς ἔτρεφε μέχρι τριῶν ἐτῶν, μεθ' ἃ ἀπέπεμπε πρὸς τοὺς γεγεννηκότας, παραγινομένων ἄλλων. τὰ δὲ αὐτὰ ἔφη καὶ Εὔβουλος ὁ κωμικὸς ἐν Χάρισιν οὕτως*

καὶ γὰρ πόσῳ κάλλιον, ἱκετεύω, τρέφειν
ἄνθρωπον ἔστ' ἄνθρωπον, ἂν ἔχῃ βίον,
ἢ χῆνα πλατυγίζοντα καὶ κεχηνότα,
ἢ στρουθὸν ἢ πίθηκον, ἐπίβουλον κακόν.

καὶ Ἀθηνόδωρος δὲ ἐν τῷ περὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς Ἀχρύταν φησὶ τὸν Ταραντῖνον, πολιτικὸν ἅμα καὶ φιλόσοφον γενόμενον, πλείστους οἰκέτας ἔχοντα ἀεὶ τούτων τοῖς παιδίοις παρὰ τὴν δίαιταν ἀφιεμένοις εἰς τὸ συμπόσιον ἥδεσθαι.

Excerpsit uterque lemma uocabulo *παιδιὰ* inscriptum, alter alia praetermittens.

9.

Fauorin. omnig. hist. apud Ael. u. h. XII, 31 (ex lemmate *τρυφὴ* inscripto): *Φέρε οἴνων Ἑλληνικῶν διὰ σπουδῆς ἰόντων ἐν τοῖς πάλαι ὀνόματα καταλέξω ὑμῖν.*	Athen. I p. 10 a:
Πράμνειόν τινα ἐκάλουν, ἱερὸς δὲ ἦν ἄρα οὗτος τῆς Δήμητρος.	*Καὶ τοῦτον Πράμνειον, ὃν ἴδμεν παχὺν καὶ πολύτροφον.*
καὶ Χῖος οἶνος ἐκ τῆς νήσου, καὶ Θάσιος ἄλλος, καὶ Λέσβιος.	I p. 28 e: *Χίου δὲ οἴνου καὶ Θασίου μέμνηται Ἐπίλυκος 'Χῖος καὶ Θάσιος ἠθημένος'. καὶ Ἀντίδοτος δὲ 'Θάσιον ἔγχει'* *ὁ γὰρ ἂν λαβόν μου καταφάγῃ τὴν καρδίαν,* *ἵταν πίω τοῦτ', εὐθὺς ὑγιὴς γίγνεται·* *Ἀσκληπιὸς κατέβρεξε . . .* *'Λεσβίου δὲ πώματος* *οὐκ ἔστιν ἄλλος οἶνος ἡδίων πιεῖν'* *φησὶν Ἄλεξις.*
καὶ ἐπὶ τούτοις Γλυκύς τις ἐκαλεῖτο, πρέπων τῷ ὀνόματι τὴν γεῦσιν, *καὶ Κρὴς ἄλλος* (cf. Ath. X p. 440 f.). *καὶ ἐν Συρακούσαις Πόλλιος· ἐκλήθη δὲ ἀπό τινος ἐγχωρίου βασιλέως.*	I p. 31 b: *Ἵππυς δὲ ὁ Ῥηγῖνος τὴν Εἱλεὸν καλουμένην ἄμπελον Βιβλίαν φησὶ καλεῖσθαι· ἣν Πόλλιν τὸν Ἀργεῖον, ὃς ἐβασίλευσε Συρακοσίων, πρῶτον εἰς Συρακούσας κομίσαι ἐξ Ἰταλίας. εἴη ἂν οὖν ὁ παρὰ Σικελιώταις Γλυκὺς καλούμενος Πόλλιος ὁ Βίβλινος οἶνος.*
ἔπινον δὲ καὶ Κῷον οἶνον, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκάλουν·	I p. 32 e: *Ἱκανῶς δὲ καὶ ὁ Κῷος τεθαλάττωται. καὶ ὁ Ῥόδιος δὲ*

καὶ Ῥόδιον, κατὰ τὰ αὐτὰ ὀνομάζοντες. τί δέ; οὐκ ἐκεῖνο τοῖς Ἕλλησι τρυφῆς ἀπόδειξις; μύρῳ γὰρ οἶνον μιγνύντες οὕτως ἔπινον, καὶ ὑπερησπάζοντο τὴν τοιαύτην κρᾶσιν· καὶ ἐκαλεῖτο ὁ οἶνος Μυρίνης. μέμνηται δὲ αὐτοῦ Φιλιππίδης ὁ τῆς κωμῳδίας ποιητής.

ἐλάττονος μὲν κεκοινώνηκε θαλάσσης, ὁ δὲ πολὺς αὐτοῦ ἀχρεῖός ἐστιν.

I p. 32b: *Καὶ ἑξῆς δέ φησιν 'ἐάν τις κεράσῃ σκληρὸν καὶ εὔοσμον μαλακῷ καὶ ἀόσμῳ, καθάπερ τὸν Ἡρακλεώτην καὶ τὸν Ἐρυθραῖον, τοῦ μὲν τὴν μαλακότητα, τοῦ δὲ τὴν εὐοσμίαν παρεχομένου. Μυρίνης δὲ οἶνος κεῖται παρὰ Ποσειδίππῳ 'διψηρὸς ἄτοπος ὁ Μυρίνης ὁ τίμιος.'*

Sequi uidetur Athenaeum ex omnigena historia commentationem quandam de uinis exscripsisse, neque uero eandem, quam Aelianum in u. h. XII, 31. Nam hoc caput aeque ac uicina ex uoce *τρυφὴ* sumptum esse puto, id quod etiam uerbis *τί δέ; οὐκ ἐκεῖνο τοῖς Ἕλλησι τρυφῆς ἀπόδειξις* arguitur. Athenaeus igitur in libro primo lemmate *οἶνος* eiusdem lexici uidetur usus esse. Quod si uere suspicor, Fauorinus bis de uinis, fusius s. u. *οἶνος*, minus cumulate s. u. *τρυφὴ* exposuit. Ceterum si quaestiones Homericae, quibus liber primus *δειπνοσοφιστῶν* scatet, Fauorino debentur [1]), uinorum quae ibidem exstat commentationis rationem diuersam esse probabile non est.

Efficacissimum uero argumentum in his positum est:

Steph. Byz. s. u.: *Ἀλεξάνδρειαι, πόλεις ὀκτωκαίδεκα — τὸ ἐθνικὸν Ἀλεξανδρεύς — Δίδυμος δὲ παρατίθεται χρῆσιν ἐξ Ἐρατοσθένους τοῦ Κυρηναίου τὸ Ἀλεξανδρίτης. Φαβωρῖνος δὲ ἐν τῷ περὶ παντοδαπῆς ὕλης Ἀλεξανδρειώτης φησί* (uerba a Marresio restituta; codices enim haec exhibent: *Δίδυμος δὲ παρατ. χρ. ἐξ Ἐρατοσθένους τοῦ* (Mein., *τὸ* West.) *Ἀλεξανδρίτης. Φαβωρῖνος δὲ ἐν τῷ περὶ Κυρηναϊκῆς πόλεως Ἀλεξανδρειώτην φησί*).

Ath. I pag. 33d: *Ὅτι ὁ Μαρεώτης οἶνος ὁ Ἀλεξανδρεωτικὸς τὴν μὲν προσηγορίαν ἔχει ἀπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κρήνης Μαρείας.*

1) Vide p. 110 sqq.

10.

Cognouimus igitur pro exilitate fragmentorum [1]) Fauorini amplissime patere huius cum Athenaeo congruentiam.

Quod uero eadem aequalitas argumenti omnibus libris *δειπνοσοφιστῶν* propria est, eo rapit nos concludendi necessitas, ut omnes, quatenus quidem similium rerum indicibus contineantur, ad *παντοδαπὴν ἱστορίαν* reuocandos esse censeamus. Quod iudicium credo fore ut confirmetur, si quis diligentiore quam ego institui comparatione in rationem quae Athenaeo cum Diogene intercedit inquisiuerit.

De uariae autem historiae fontibus hoc epimetro id lucrati sumus, ut Aelianum lexico Fauoriniano bis usum esse appareat, et ipso, et per Athenaeum; scilicet lexici uestigia per uaria eius dispersa ad omnigenam historiam tamquam ad fontem primarium, illa XXVIII capita ex Athenaeo sumpta ad eandem quasi ad secundarium recedunt.

C.

Atqui dogmatis loco habent uiri litterati Athenaeum inhaesisse uestigiis Pamphili Alexandrini [2]), qui fere inter annos p. C. n. 50—100, utique post [3]) Apionem floruit, et cum alia scripta grammatica tum *λειμῶνα* confecit [4]), compendium uariorum copiosissimum. Laudatur autem ab illo tricies quinquies. Age uero, ut ante oculos uersetur, quomodo mentio eius auctoris fiat, exempli gratia hos locos Athenaei accuratius consideremus:

XI c. 50 p. 475 c: *ΚΕΛΕΒΗ. τούτου τοῦ ἐκπώματος Ἀνακρέων μνημονεύει*

ἄγε δὴ φέρ' ἡμὶν ὦ παῖ
κελέβην, ὅκως ἄμυστιν
προπίω, τὰ μὲν δέκ' ἐγχέας
ὕδατος τὰ πέντε δ' οἴνου
κυάθους.

1) Marres omnino CXIV collegit; plura colligere potuit; in inscriptionibus librorum constituendis etiam minus profecit. Quamquam materiam utilem suppeditat. 2) Vide Urlichs. in mus. Rhen. n. XVI p. 247.
3) Ath. XIV p. 642 e. 4) Suid. s. u.

ἄδηλον δὲ ποῖον εἶδός ἐστι ποτηρίου· ἢ πᾶν ποτήριον κελέβη καλεῖται ἀπὸ τοῦ χέειν εἰς αὐτὸ τὴν λοιβὴν ἢ τὸ λείβειν· τοῦτο δ' ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ συνήθως ἔταττον, ἀφ' οὗ λέγεται καὶ ὁ λέβης. Σειληνὸς δὲ καὶ Κλείταρχος τοὺς Αἰολεῖς φασιν οὕτω καλεῖν τὸ ποτήριον. Πάμφιλος δὲ τὸ ποτήριον θερμοποτίδα καλουμένην τὴν κελέβην εἶναι. Νίκανδρος δ' ὁ Κολοφώνιος ἐν ταῖς γλώσσαις ποιμενικὸν ἀγγεῖον μελιτηρὸν τὴν κελέβην εἶναι. καὶ γὰρ Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος ἐν πέμπτῳ Θηβαΐδος φησί κτλ.

XI c. 56 p. 478 b: *ΚΟΤΥΛΟΣ. τὰ μόνωτα ποτήρια κότυλοι, ὧν καὶ Ἀλκαῖος μνημονεύει. Διόδωρος δ' ἐν τῷ πρὸς Λυκόφρονα παρὰ Σικυωνίοις καὶ Ταραντίνοις ἐπιπολάζειν φησὶ τὸ ἔκπωμα, εἶναι δὲ αὐτὸ λουτηρίῳ ἐοικὸς βαθεῖ. ἔχει δὲ καὶ οὖς ἐνιαχῇ. μνημονεύει δὲ αὐτοῦ καὶ Ἴων ὁ Χῖος κότυλον οἴνου πλέων λέγων. Ἕρμιππος δ' ἐν Θεοῖς*

τόν τε κότυλον πρῶτον ἤνεγκ' ἐνέχυρον τῶν γειτόνων.

καὶ Πλάτων ἐν Διὶ κακουμένῳ 'τὸν κότυλον φέρει' φησὶ καὶ Ἀριστοφάνης ἐν Βαβυλωνίοις. Εὔβουλος δὲ ἐν Ὀδυσσεῖ ἢ Πανόπταις

ὁ δ' ἱερεὺς εὐηγορῶν
ἐν μέσοις αὐτοῖσιν ἑστὼς τὴν καλὴν σκευὴν ἔχων
οἶνον ἐξέσπενδε κοτύλῳ.

Πάμφιλος δὲ ποτηρίου φησὶν εἶναι γένος, ἴδιον δ' εἶναι Διονύσου. Πολέμων δ' ἐν τῷ περὶ τοῦ Δίου κῳδίου φησί κτλ. Ceterorum locorum in quibus ad Pamphilum prouocatur condicio non diuersa est. Iam ad indagandum uerum auctorem talium commentationum non singula quibus quaeque continetur scriptorum testimonia anxie rimanda sunt, sed hoc opus est quaerere, quis primus totas consarcinauerit. Neutiquam is erat Athenaeus ipse. Ergo cogitant de Pamphilo, quippe qui et *λειμῶνα* scripserit, librum sermonum conuiualium simillimum, et saepe in his commemoretur, et ceteris qui ibi nominantur auctoribus ad tempora Athenaei propius accesserit. Et quo minus opus quod is *περὶ γλωσσῶν καὶ ὀνομάτων* composuit ad deriuandas istas similium rerum enumerationes Athenaeo proprias applicari debet, eo confidentius ipse ille *λειμὼν* praecipuus

fons putatur. Enimuero, ut res ita se habuerit, qui potuit fieri — id quod uel ex locis appositis elucet —, ut Pamphilus non initio uniuscuiusque commentationis solidae atque continuae, sed in mediis indicibus tamquam singularum rerum auctor et perinde ac ceteri scriptores memoretur? Quocirca ex eo quod is identidem apud Athenaeum affertur nihil aliud efficitur, nisi ut hic ducem quendam primarium Pamphili aetate posteriorem secutus sit. En Fauorinus, ut scriptor interpositus inter tempora Pamphili et Athenaei.

'At ne uerbo quidem', forsan inquies, 'nomen eius in libris *δειπνοσοφιστῶν* significatur'. Immo uide ne id ipsum a me stet. Nam Athenaeus si consilium habuisset bona fide fontes suos aperire, Fauorini thesauros non laudare non potuit. Nunc uero de iis omnino reticens indicauit sibi esse, cur taceret.

Atque si conceduntur quae de Athenaeo adhuc disputata sunt, ualet illud, quod antea [1] conieci, Fauorinum in omnigena historia per Pamphilum cum doctis studiis Alexandrinorum cohaesisse.

XVII. De Fauorino Diogenis Laertii auctore.

Ubicumque cursus orationis Diogenis insertis aequalibus quibusdam indicibus consistit, de omnigena historia fonte cogitandum est.

Ac primum quidem inuenta philosophorum ei debentur. Nam quia in singulis uitis, cum compluria memorantur, intima uicinitate coniuncta exstare solent et permulta hic illic conglutinata sunt et omnia uno eodemque uinculo, scilicet uoce *πρῶτος*, continentur, omnia ex articulo *πρῶτος* fluxerunt lexici Fauorini, ad cuius studium primas origines indagandi mirabiliter conueniunt. Quid quod ipsa passim ad omnigenam historiam diserte reuocantur, et Diogenem tum cum inuenta litteris consignabat illam ante oculos habuisse saepius apparet, uelut libri IX paragraphos 51—54 scribentem, si quidem in § 50 haec dicit: *ἐκαλεῖτό τε Σοφία, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ.*

---

1) Pag. 105.

καὶ πρῶτος ἔφη κτλ. Secuntur inuenta Protagorae. Frustulum igitur se Fauorino debere apertis uerbis confitetur; locum qui sequitur luculentissimum eidem tribuere noluit.

Dein confirmatur id quod Maass demonstrasse sibi uidetur, cognominum indices Diogenianos Fauorini esse. De quibus in o. h. scriptum fuisse etiam ex u. h. XII, 35 didicimus (cf. p. 77). Vox autem πρῶτος, qua quidem Fauorinum auctorem argui modo diximus, nonnusquam etiam in homonymis occurrit, uelut in IV, 58, V, 85, VIII, 47 (II, 112). Denique quoniam constat lexicon Diogeni praesto fuisse, nonne illi catalogi proxime ad indolem talis libri accedunt? Hos autem communem locum, fortasse s. u. ὁμώνυμοι, illic occupasse nescio an inde colligendum sit, quod de definiendo Periandrorum, Miltiadarum, Sibyllarum, Bacidum, liberorum Niobae numero Aelianus ex o. h. pendens libri XII capitibus 35 et 36 continuis exponit.

Libri III paragraphi 26—35 ita cohaerent, ut sint de inuidia qua comici et philosophi Platonem carpserint. Sumptae sunt ex quadam omnigenae historiae parte, quam uocabulo χλεύη siue ἔχθρα inscribere mihi liceat. Quam originem clamant cum aequalitas loci tum quae § 34 tractatur Xenophontis in Platonem maleuolentia, de qua uide p. 114 sq., Fauorinique nomen et ante (§§ 24 et 25) et post eum (§ 37) appositum. Gemella lemmata exscripserunt Diogenes l. l. et Athenaeus XI cc. 112—120; hic quae sub uoce ζηλοτυπία de Platonis in alios inuidia exstabant, quae sub uoce χλεύη siue ἔχθρα de aliorum in Platonem inuidia ille.

Raro autem continentes partes Diogenes ex Fauorini miscellaneis deprompsit. Immo in multa frustula ea discerpsit et inuicem inspexit magnamque operam in euoluendis iis atque perscrutandis posuit. Nam inuenta philosophorum ex uoce πρῶτος sumpta admodum uarie per omnes libros digessit et ex copiosissimo lemmate uoce παιὰν notato (cf. Ath. XV c. 51) solum Aristotelis hymnum transcribere satis habuit (V, 7); easdemque nonnumquam res uel ad diuersos locos singulorum Fauorini compendiorum (V, 76) uel ad coniunctam omnigenae

historiae commentariorumque memoriam rettulit (II, 38 et 39 de Polycrate, III, 19 et 20, VIII, 12), aut de diuersis rebus utrumque opus iisdem locis laudauit (IX, 23).

Quae cum ita sint, Diogenes in compilando tantum abest ut fontes suos perinde atque Athenaeus continuo exhauserit, ut multis undique fragmentis conexis fallacem speciem doctrinae sedulitatisque praebeat. Unde efficiuntur maximae illae difficultates quibus unusquisque in auctores eius inquirens detinetur. Ne Maassio quidem contigit ut de Fauorino suo praecipuo Diogenis fonte omnibus persuaderet. Verum tamen summa eorum quae comprobare studet confirmatur; reicienda sunt quae a Willamowitzio ei opponuntur:

Proficiscendum est a conspicua illa testimoniorum copia, qua apud Diogenem etiam leuissimae quaeque historiolae fulciuntur. Ac non tantum accumulantur fontium indicia, sed diuersis passim scriptoribus laudatis auctoritas uniuscuiusque testimonii definitur, quaestionumque de quibus inter doctos non constabat soluuntur difficultates. Quae scribendi uel potius disserendi ratio adeo singularis est, ut unum eundemque auctorem clamet. Is erat Fauorinus.

Primum enim scimus hunc et ipsum in coaceruandis scriptorum indiciis sibi placuisse: Di. La. V, 41 de Theophrasto: *Φαβωρῖνος δέ φησι γηράσαντα αὐτὸν ἐν φορείῳ περιφέρεσθαι· καὶ τοῦτο λέγειν Ἕρμιππον παρατιθέμενον ἱστορεῖν Ἀρκεσίλαον τὸν Πιταναῖον ἐν οἷς ἔφασκε πρὸς Λακύδην τὸν Κυρηναῖον.* Apud Aelianum XII, 36 de numero liberorum Niobae nominantur Homerus, Lasus, Hesiodus, Alcman, Mimnermus, Pindarus; in Protagorae inuentis, quae modo lexico Fauoriniano addiximus, Platonis *Θεαίτητος* et *Εὐθύδημος*, Timon, Artemidorus dialecticus *ἐν τῷ πρὸς Χρύσιππον*, Aristoteles *ἐν τῷ περὶ παιδείας*, Epicurus, Alcidamas; apud Diogenem III §§ 26—35 (o. h. s. u. *χλεύη* siue *ἔχθρα*) Theopompus *ἐν Ἡδυχάρει*, Anaxandrides *ἐν Θησεῖ*, Timon, Alexis *ἐν Μεροπίδι* et *Ἀγκυλίωνι*, Amphis *ἐν Ἀμφικράτει* et *Δεξιδημίδῃ*, Cratinus *ἐν Ψευδυποβολιμαίῳ*, Alexis *ἐν Ὀλυμπιοδώρῳ* et *Παρασίτῳ*, Anaxilas *ἐν Βοτρυλίωνι καὶ Κίρκῃ καὶ*

Πλουσίαις, Aristippus *ἐν τῷ τετάρτῳ περὶ παλαιᾶς τρυφῆς*, Xenophontis *συμπόσιον*, *Σωκράτους ἀπολογία*, *Κύρου παιδεία*, Platonis *πολιτεία* et *νόμοι*, dialogus quem Antisthenes *Σάθων* inscripsit. Eadem testimoniorum multitudo propria est Athenaei sermonibus conuiualibus, quos ad omnigenam historiam recedere supra statuendum erat, ex aliis praeterea ueterum libris nulli. Aelianus autem congesta illa scriptorum nomina in uariam historiam recipere omnino aspernatus est. — Nunc iam intellegimus, quid sibi uelit Gellius, cum ex multis et remotis lectionibus omnigenam historiam conflatam fuisse dicit.

Dein Fauorinus parata illa testimoniorum quasi congerie suum iudicium saepius adiciebat, atque eo quidem consilio, ut Homericorum instar qui *λυτικοὶ* uocabantur aporias enodaret. Veluti Xenophontis Platonisque mutuam simultatem postquam exemplis ex ipsorum uoluminibus petitis probauit, ut erat utriusque philosophi admirator, ita explicare conatus est, ut 'parilitatem uirtutum inter se consimilium, etiamsi contentionis studium et uoluntas absit, speciem tamen aemulationis creare' (Gell. XIV, 3), illosque *αἰσθομένους τῆς ἰδίας ἑκάτερον ἀρετῆς περὶ πρωτείων διαφέρεσθαι* (Ath. XI c. 112) sumendum esse diceret.

Etiam Diogenes tales aporias a Fauorino solutas exhibet: V, 1, 5: *Ὁ δ' οὖν Ἀριστοτέλης ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τρία πρὸς τοῖς δέκα τῆς σχολῆς ἀφηγησάμενος ἔτη ὑπεξῆλθεν εἰς Χαλκίδα, Εὐρυμέδοντος αὐτὸν τοῦ ἱεροφάντου δίκην ἀσεβείας γραψαμένου, ἢ Δημοφίλου, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ., ἐπειδήπερ τὸν ὕμνον ἐποίησε εἰς τὸν προειρημένον Ἑρμείαν.*

VIII, 1, 47 de Pythagora: *Ἐρατοσθένης δέ φησι, καθὸ καὶ Φαβωρῖνος ἐν τῇ ὀγδόῃ π. ἱ. παρατίθεται* (i. e. Fauorinus auctore Eratosthene), *τοῦτον εἶναι τὸν πρῶτον ἐντέχνως πυκτεύσαντα ἐπὶ τῆς μη' Ὀλυμπιάδος κτλ. . . . τοῦτον ὁ Φαβωρῖνός φησι ὅροις χρήσασθαι διὰ τῆς μαθηματικῆς ὕλης, ἐπὶ πλέον δὲ Σωκράτην καὶ τοὺς ἐκείνῳ πλησιάσαντας, καὶ μετὰ ταῦτ' Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς Στωικούς. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν οὐρανὸν πρῶτον ὀνομάσαι κόσμον καὶ τὴν γῆν*

στρογγύλην· ὡς δὲ Θεόφραστος, Παρμενίδην· ὡς δὲ Ζήνων, Ἡσίοδον.

II, 5, 38 de Socratis accusatoribus: *ἀπηνέγκατο μὲν οὖν τὴν γραφὴν ὁ Μέλητος, εἶπε δὲ τὴν δίκην Πολύευκτος, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ., συνέγραψε δὲ τὸν λόγον Πολυκράτης ὁ σοφιστής, ὥς φησιν Ἕρμιππος, ἢ Ἄνυτος ὥς τινες. προητοίμασε δὲ πάντα Λύκων ὁ δημαγωγός.* (39) *Ἀντισθένης δ' ἐν ταῖς τῶν φιλοσόφων διαδοχαῖς καὶ Πλάτων ἐν ἀπολογίᾳ τρεῖς αὐτοῦ κατηγορῆσαί φασιν, Ἄνυτον καὶ Λύκωνα καὶ Μέλητον· τὸν μὲν Ἄνυτον ὡς ὑπὲρ τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὀργιζόμενον· τὸν δὲ Λύκωνα ὑπὲρ τῶν ῥητόρων· καὶ τὸν Μέλητον ὑπὲρ τῶν ποιητῶν, οὓς ἅπαντας ὁ Σωκράτης διέσυρε. — Φαβωρῖνος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων μὴ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον τὸν Πολυκράτους κατὰ Σωκράτους.*

I, 4, 79: *γέγονε δὲ καὶ ἕτερος Πιττακὸς νομοθέτης, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ καὶ Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις, ὃς καὶ μικρὸς προσηγορεύθη.*

IX, 3, 23 de Parmenide: *καὶ δοκεῖ πρῶτος πεφωρακέναι τὸν αὐτὸν εἶναι Ἕσπερον καὶ Φωσφόρον, ὥς φησι Φαβωρῖνος ἐν πέμπτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων· οἱ δὲ Πυθαγόραν. Καλλίμαχος δέ φησι μὴ εἶναι αὐτοῦ τὸ ποίημα.* Vide et I, 7, 98 sq. cum paginis meis 89 sq. et 77.

Locos appositos non a Diogene esse compositos sed solidas unius auctoris, Fauorini, commentatiunculas in promptu est. Diogenes igitur nonnumquam descripsit non tantum auctorum quae Fauorinus congesserat testimonia, sed etiam iudicia quae idem congestis testimoniis de aporiis illis tulerat. In quo cardo quaestionum Diogenianarum uersatur. Nunc uero facillime expeditur quod eaedem nonnumquam res modo ad Fauorinum modo ad antiquiores quosdam scriptores reuocantur: III, 37: *Εὐφορίων δὲ καὶ Παναίτιος εἰρήκασι πολλάκις ἐστραμμένην τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας, ἣν πολιτείαν Ἀριστόξενός φησι πᾶσαν σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι ἀντιλογικοῖς.* III, 57: *ἣν καὶ εὑρίσκεσθαι σχεδὸν ὅλην παρὰ Πρωταγόρᾳ ἐν τοῖς*

ἀντιλογικοῖς φησι Φαβωρῖνος ἐν παντοδαπῆς ἱστορίας δευτέρῳ. 'Sufficeret' Wilamowitzio 'hic unus locus ut Fauorinum a perpetuo Diogenis fonte secerneret'. Atqui res nihil habet offensionis, dummodo Diogenem statuamus modo Fauorinum ipsum modo auctores ab eo laudatos antestatum esse. Dein quod utraque historia miscella Fauorini in eodem saepe argumento uersabatur, nonne gemelli eiusmodi loci ad communem lexici et commentariorum memoriam referri possunt?

Saepius ea quae disertis uerbis Fauorino uindicantur eam speciem prae se ferunt, ut breuia additamenta esse uideantur parentheseon instar uitis Diogenis carptim inserta. Qua re Wilamowitz ad refutandam Maassii sententiam utitur, fraude compilatoris deceptus. Nam multo amplius patent talibus locis Fauoriniana. Diogenem compilatorem ad singula quae profert e 'grandibus' uoluminibus Fauorini conquisiuisse quae eis Fauorino laudato opponeret aut adiungeret parum est credibile. Immo uero non tantum ea quae speciem additamentorum habent ipsa, sed etiam ea in quae addita sunt Fauorino debentur.

Veluti quod in VI, 25 est Diogenis Cynici in Platonem acerbe dictum his uerbis excipitur: *Φαβωρῖνος δέ φησι ἐν π. ἱ. Ἀρίστιππον εἰπεῖν τοῦτο.* Quae sic uidentur interpretanda esse: transcripsit Diogenes ex o. h. alicuius auctoris de Diogenis dicterio testimonium; simul quod Fauorinus ibidem de genuina origine eius iudicauerat.

IV, 7, 54 de Bione: *ἀπορίᾳ δὲ καὶ τῶν νοσοκομούντων δεινῶς διετίθετο, ἕως Ἀντίγονος αὐτῷ δύο θεράποντας ἀπέστειλε. καὶ ἠκολούθει γε αὐτῷ ἐν φορείῳ, καθά φησι Φαβ. ἐν π. ἱ.* Iam qua tandem causa Diogenem ut hoc leuissimum de lectica indicium ex omnigena historia adiceret commotum esse putabimus, nisi totum locum quem adscripsi ibi inuenit?

IX, 29 de Zenone Eleata: *οὗτος καὶ τὸν Ἀχιλλέα πρῶτος λόγον ἠρώτησεν. Φαβωρῖνος δέ φησι Παρμενίδην καὶ ἄλλους συχνούς*, i. e. inuentores *τοῦ Ἀχιλλέως λόγου* in o. h. cum alios tum Zenonem haberi exposuit; ipse uero ibidem controuersias doctorum ita disceptauit, ut Parmenidi illud inuentum addiceret.

Narrat Diogenes III, 19 Platonem a Pollide Lacedaemonio ueniisse Aeginae, quam insulam Platonis patriam fuisse Fauorinus in o. h. docuit (III, 3); in media autem paragrapho 19 de Platone haec interposita sunt: ἦν δ' αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον, καθά φησι Φαβ. ἐν π. ἱ. Iam uero recordemur uariae historiae l. XIII capita 23—25, ubi enumerantur qui ex rebus secundis fructum utilitatis non perceperint, ad omnigenae historiae partem uoce παλίγκοτος notatam supra nobis reuocanda fuisse. Indidem uidetur deriuata esse illa narratio Diogenis, qui uerbis ἦν δ' αὐτὸς ὁ θεὶς τὸν νόμον argumentum in quo lemma παλίγκοτος uersabatur significare satis habuit, reliqua quae indidem mutuatus est Fauorino noluit tribuere.

Agitur libri III paragraphis 48—62 perpetuis de dialogo, atque ita quidem, ut initio in uniuersum de ui ac notione et de generibus eius, dein de dialogorum Platonis partitionibus et numero quaeratur. Qui hanc commentationem composuit post Thrasylum uixit, qui in § 56 nominatur; dein erat philosophus in scriptis Platonicis summopere uersatus; porro gaudebat quadam aequalitate argumenti diiudicandisque aporiis (§ 61 sq.) et dialogos genuinos a spuriis secreuit (62). Haec omnia conueniunt ad Fauorini omnigenam historiam, quae in media dissertatione (§ 57) laudatur: εἰσὶ τοίνυν, φησὶν (sc. Θρασύλος), οἱ πάντες αὐτῷ γνήσιοι διάλογοι ἓξ καὶ πεντήκοντα, τῆς μὲν πολιτείας εἰς δέκα διαιρουμένης — ἣν καὶ εὑρίσκεσθαι σχεδὸν ὅλην παρὰ Πρωταγόρᾳ ἐν τοῖς ἀντιλογικοῖς φησι Φαβωρῖνος ἐν π. ἱ. δευτέρῳ — τῶν δὲ νόμων εἰς δυοκαίδεκα. Paucula igitur Diogenes Fauorino adscripsit; largam de dialogis commentationem se ἐκ τοῦ δ' στοιχείου lexici illius furatum esse dissimulabat.

Quoniam apparuit in uitis eius permulta inesse Fauoriniana quae Fauorino apertis uerbis non uindicantur, quatenus ea pertineant quaerendum est. Cognoscuntur singulari illa ratione qua auctores nominantur. Ex Fauorino igitur Diogenes Laertius pendet ubicumque tale quid dicit quale in VI, 26 de Diogene Cynico: πατῶν αὐτοῦ (sc. Πλάτωνος) ποτε τὰ στρώματα κεκληκότος φίλους παρὰ Διονυσίου, ἔφη 'πατῶ τὴν

Πλάτωνος κενοσπουδίαν᾽. πρὸς ὃν ὁ Πλάτων 'ὅσον, ὦ Διόγενες, τοῦ τύφου διαφαίνεις, δοκῶν μὴ τετυφῶσθαι᾽. οἱ δέ φασι τὸν Διογένην εἰπεῖν 'πατῶ τὸν Πλάτωνος τῦφον᾽· τὸν δὲ φάναι 'ἑτέρῳ γε τύφῳ, Διόγενες᾽. Σωτίων δ᾽ ἐν τῷ τετάρτῳ φησὶ τοῦτο πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Πλάτωνα τὸν κύνα; uel quale in VIII, 51: *Ἐμπεδοκλῆς, ὥς φησιν Ἱππόβοτος, Μέτωνος ἦν υἱὸς τοῦ Ἐμπεδοκλέους, Ἀκραγαντῖνος. τὸ δ᾽ αὐτὸ καὶ Τίμαιος ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν, ἐπίσημον ἄνδρα γεγονέναι τὸν Ἐμπεδοκλέα τὸν πάππον τοῦ ποιητοῦ. ἀλλὰ καὶ Ἕρμιππος τὰ αὐτὰ τούτῳ φησίν. ὁμοίως καὶ Ἡρακλείδης ἐν τῷ περὶ νόσων, ὅτι λαμπρᾶς ἦν οἰκίας ἱπποτροφηκότος τοῦ πάππου. λέγει δὲ καὶ Ἐρατοσθένης ἐν τοῖς Ὀλυμπιονίκαις* .... 53: *Σάτυρος δ᾽ ἐν τοῖς βίοις φησὶν ὅτι Ἐμπεδοκλῆς υἱὸς μὲν ἦν Ἐξαινέτου, κατέλιπε δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸν Ἐξαίνετον· ἐπί τε τῆς αὐτῆς Ὀλυμπιάδος τὸν μὲν ἵππῳ κέλητι νενικέναι, τὸν δ᾽ υἱὸν αὐτοῦ πάλῃ, ἤ, ὡς Ἡρακλείδης ἐν τῇ ἐπιδρομῇ, δρόμῳ* .... *Τηλαύγης δ᾽ ὁ Πυθαγόρου παῖς ἐν τῇ πρὸς Φιλόλαον ἐπιστολῇ φησι τὸν Ἐμπεδοκλέα Ἀρχινόμου εἶναι υἱόν.* 54: *ὅτι δ᾽ ἦν Ἀκραγαντῖνος ἐκ Σικελίας, αὐτὸς ἐναρχόμενος τῶν καθαρμῶν φησιν.*

Neque uero Diogenes, quamquam Fauorinum ex memoria hominum exstinguere studebat, facere potuit, quin suam eius notitiam iactaret; in § 53 enim gloriabundus haec addit: *ἐγὼ δ᾽ εὗρον ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Φαβωρίνου ὅτι καὶ βοῦν ἔθυσε τοῖς θεωροῖς ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐκ μέλιτος καὶ ἀλφίτων καὶ ἀδελφὸν ἔσχε Καλλικρατίδην.* Quae igitur proxime adscripta est de patre Empedoclis aporia e commentariis sumpta est Fauorini, qui adhibita historiola de boue Olympiae dispertito Satyri quidem de Exaeneto patre indicium probauit. Iam uero si excipimus pauca illa quae Diocli debentur [1]) philosophorumque placita, testamenta, epistulas et Diogenis ipsius *πάμμετρα*, quod eaedem testimoniorum quasi strues per omnes libros deprehenduntur, omnes ad Fauorinum reuocandi sunt.

---

1) Vide Maass. p. 8 sqq.

Accedunt alia. Fauorinum apophthegmatum uenatorem fuisse constat; ad apophthegmata magna pars operis Laertii pertinet. Et quod singulae uitae, si summam spectas, non tam perpetuis factorum fatorumque continuationibus quam breuioribus adnotamentis uaga quadam libidine constructis uidentur contineri, nonne firmatur illud quod diximus, exhaustis multis inuicem florilegiorum Fauorini lemmatis hanc illam inconstantiam argumenti ortam esse? Pluribus uerbis hanc sententiam defendendi spatium non datur; uiam tamen praemonstrasse mihi uideor. Nunc autem elucet Aeliani cum Diogene consensum, quem cunctans antea [1]) ad Fauorini memoriam reuocaui, ad probandum hunc auctorem uariae historiae omni dubitatione remota ualere.

XVIII. De Aeliani historiae animalium fontibus.

A.

De historiae animalium fontibus quidquid docti inde a Gesnero usque ad nostram aetatem protulerunt falsum est. Neque enim Aelianus eum librum conscribens usus est Athenaeo neque Oppiano neque uero Nicandro. Sane si quis horum cum illo affinitates saepe manifestissimas obiter intuetur, ualde procliue est periculum ne in errores incidat. Sed in ista libidine impudentissima, qua alius compilator alium cum ad uerbum describeret ex memoria hominum remouere studebat, uerae librorum necessitudines perspici nequeunt, nisi uia et ratione disquiratur, utrum alteri alteris prorsus conueniant an hic illic uberiores sint. Etiam dispositionis utrorumque ratio habenda est.

B.

1. Quod si in comparando tenemus, primum quidem ex Athenaeo historiam animalium non pendere cognoscimus, quamquam ei his locis respondet:

hist. anim. XV, 23	Athen. VII c. 18 p. 282 e — 283 f.
h. a. XV, 27	Athen. IX c. 39 p. 387 f — 388 b.
h. a. III, 16	Athen. IX cc. 41 et 42 p. 389 b c.

1) Pag. 57 sq.

h. a. III, 42	Athen. IX c. 40 p. 388 b—d.
h. a. III. 35	Athen. IX c. 43 p. 390 a.
h. a. X, 35	Athen. IX p. 390 c.
h. a. XV, 28	Athen. IX c. 45 p. 391 a—d.
h. a. XV, 29	Athen. IX p. 393 e.
h. a. XVII, 24 (cf. et u. h. I, 14)	Athen. IX c. 49 p. 393 c—f.
h. a. IV, 2 (cf. et u. h. I, 15)	Athen. IX c. 50 p. 394 e — 395 a.
h. a. XVI, 23	Athen. XII c. 19 p. 520 c d.

Iam si apparuit historiam animalium fontium quadam communitate non modo cum uaria historia[1]), sed etiam cum Athenaeo coniunctam esse, quoniam et Athenaeum et Aelianum uaria scribentem lexico Fauorini, atque id etiam in lemmatis de bestiis componendis usos esse scimus; librum de natura animalium et ipsum ad omnigenam historiam partim referendum esse sequitur. Accedit, quod Helices oppidi demersio, quam Fauorinus apud Stobaeum flor. CV, 62 deplorat et quam simul cum morte Pollidis Lacedaemonii in commentariis enarrauit (cf. Di. La. III, 20), memoratur etiam in hist. an. XI, 19, ubi et Lacedaemonii cum Helice urbe occidisse dicuntur.

Philosophi Platonici uestigium reperitur in h. a. XV c. 29, ubi locutio *οὐδὲ ἴκταρ βάλλειν* ita usurpata est, ut significet 'ad similitudinem alicuius rei prope non accedere'. Quae praeterea apud solum Platonem in republ. IX p. 575 C occurrit.

2.

Audio ex libello quem C. G. Kuehn 'de uia et ratione qua Claudius Aelianus in historia animalium conscribenda usus est' Lipsiae 1777 emisit I. G. Schneiderum in periculi critici p. 128 Perizonio et Valesio ceterisque qui de uita Aeliani exposuissent crimini dedisse, quod non uidissent 'certam aetatis Aelianeae notam inde peti posse, immo debere, quod sophista ille multa ex Oppiani poetae libris in suam de animalibus historiam transtulerit'. Doleo quod periculi critici aditus mihi non est. Verum tamen noui hanc sententiam, quam primus tulit Gesner, propagauit Iacobs, ex Aeliani hist. an. Lips. 1784

1) Cf. p. 28 sq.

et halieuticis Oppiani Lips. 1813 a Schneidero editis. Consentiunt autem inter se

Aeliani	Oppiani	Aeliani	Oppiani
h. a. II, 17	hal. I, 212—243.	h. a. II, 41	hal. III, 432—442.
h. a. IX, 52	hal. I, 427—437.	h. a. I, 3	hal. III, 520—525.
h. a. IX, 53	hal. I, 438—445.	h. a. I, 46	hal. III, 610—619;
h. a. I, 13	hal. I, 512.		cf. IV, 242—263.
h. a. XV, 19	hal. I, 522—532.	h. a. I, 2	hal. IV, 40—110.
h. a. I, 16	hal. I, 747—755.	h. a. I, 12	hal. IV, 127—146.
h. a. II, 22	hal. I, 777—799.	h. a. I, 14	hal. IV, 172—210.
h. a. I, 30	hal. II, 128—140.	h. a. I, 15	hal. IV, 216—241.
h. a. I, 19	hal. II, 141—166.	h. a. I, 23	hal. IV, 308—373
h. a. I, 32	hal. II, 253—418.	h. a. I, 23	hal. IV, 610 sq.
h. a. I, 33	hal. III, 117—120.	h. a. XV, 1	hal. IV, 419—436.
h. a. I, 40	hal. III, 132—137.	h. a. XIV, 8	hal. IV, 450—467.
h. a. I, 5	hal. III, 144 sqq.	h. a. VIII, 18	hal. IV, 468—503.
h. a. I, 4	hal. III, 323—326	h. a. II, 13	hal. V, 62—108.
h. a. I, 4	hal. IV, 40—64	h. a. II, 8	hal. V, 425—447.
h. a. I, 26	hal. III, 340.	h. a. I, 18	hal. V, 519—588.

Mordet subinde oculos, ut ita dicam, ea conuenientia; quam diu cum animo luctatus sum utrum ad Aelianum Oppiani compilatorem an ad communem quendam fontem reuocarem. Tandem haec sententia in me uicit. Namque ego, cum omnino laborem poematum uerba in sermonem pedestrem transferendi Aeliano, ut exscriptori inerti, tribuere dubitarem, uidi eum etiam in historiolis Oppiano cetera plane consentaneis plura quam hunc poetam et identidem de iisdem piscibus diuersa exhibere. Continuatio quoque utrorumque quos contuli locorum licet saepius eadem sit, tamen in uniuersum discrepat. Quas ob causas, cum Schneider ambigue fluctuans alias congruentias ad Oppianum, alias ad parem originem referat, nos ad tertium quendam auctorem, quem uterque secutus sit, deducimur. Uterque igitur euadit compilator, nisi quod eundem librum de piscatu compositum [1]) Aelianus uertit in orationem sophisticam, in poeticam Oppianus.

3.

Nicandrum Colophonium cur ab Aeliano consultatum esse negem, operae non pretium est causis ex theriacis uel ex alexipharmacis allatis disserere. Nam quid cogitari potest

1) De scriptoribus rei piscariae cf. Athen. I p. 13 b. Ael. h. a. epilog. et XIII, 21, XV, 4, 9, 19.

ineptius, quam ut Aelianus poetam tantum non quattuor saeculis ab ipsius aetate remotum adierit? Etiam ratio qua ille in historia animalium laudatur ei commento obstat; de qua satis habeo te ad hos locos remisisse: h. a. V, 42, IX, 20, X, 9, 49, XVI, 28.

Ceteroqui radices historiae animalium in tenebris relincuntur. Meam autem de iis opinionem supra in p. 86 indicaui.

XIX.

Pseudoplutarchi apophthegmata regum et ducum nescio an ad Fauorinum, fortasse ad eius *γνωμολογικά*, quae apud Suidam commemorantur, reuocanda esse statuendum sit. Cf. p. 27 sq.

XX.

Restat ut librorum affinitates quae proxima dissertatione tractatae sunt sub uno adspectu ponam:

Multae et uariae et remotae lectiones (Gell. XIV, 6).

Isocratei, Peripatetici, Alexandrini.

Theophrasti, Philostephani, aliorum *περὶ εὑρημάτων*.

Aristophanes.

Alexander Polyhistor.
Demetrius Magnes.

Dioclis Magnetis *ἐπιδρομὴ τῶν φιλοσόφων*.

Didymus et Theon.

Pamphilae *ὑπομνήματα ἱστορικά*.

Pamphili *λειμών*.

Fauorini *ἀπομνημονεύματα*.

περὶ τῆς Ὁμήρου φιλοσοφίας.

περὶ γήρως.

περὶ τῆς Σωκρ. ἐρωτικ. τεχν.

alia scripta eiusdem.

Fauorini *παντοδαπὴ ἱστορία*.

x.

Oppiani *ἁλιευτικά*.

Athenaeus.

Diogenes Laertius.

Aeliani *περὶ ζῴων*.

Aeliani *περὶ προνοίας*.

Aeliani *ποικίλη ἱστορία*.

Stephanus.

Stobaei *ἀνθολόγιον*.

Suidas.

INDEX.

DE POLYPHEMO ET GALATEA

COMMENTATIONEM PHILOLOGICAM

SCRIPSIT

GEORGIUS RICARDUS HOLLAND.

PRAEMONENDA.

Philologicam inscripsimus hanc commentationem, quia lepidae fabellae de Polyphemo et Galatea in poesi ueterum reliquiis, quas nondum subtili diligentia criticoque iudicio explicatas, emendatas, comparatas, suppletas uidemus, hanc curam quantulamcumque admouere conabimur. Atque illo titulo paulum seiungere uoluimus archaeologicam quae dicitur fabulae tractationem non prorsus secludentes quidem hanc ueterum ingenii partem artisque poeticae recuperandae fontem inexhaustum, tamen uiribus nos inferiores esse intellegentes, quam qui post Ottonis Iahn in symbol. archaeol. p. 411 sqq. et Wolfgangi Helbig in symbol. philolog. Bonn. p. 359 sqq. incohatam et multis locis libri 'quaestiones de pictur. par. Camp.' inscripti repetitam inuestigationem quaestioni promouendae prodessemus. Qui uiri quamquam non modo artificum, sed etiam poetarum monumenta plena fere congessere (cf. Iahnium l. l. p. 411 sqq. c. adnott.; Helb. symb. p. 361 sq.), quibus pauca tantum addemus, tamen praecipuam litterarum interpretationi potissimum nauare operam non eorum erat consilium, ita ut singulari commentatione hanc partem tractare non superuacaneum uideretur[1]. Persuasimus autem nobis non posse uerum fructum percipi, nisi singulas huius argumenti personas

1) Parum enim diligenter notissima recoxit Glaeserus progr. Siegburg. a. 1879 'de Polyphemi mytho' inscripto nimis properanti pede progrediens, et qui nuperrime innotuit Bohemus Fr. Krsek sua lingua de Polyphemo et Galatea commentatus in annal. philol. et paedag. qui inscribuntur 'Listy filologické a paedagogické' X p. 170—183 Iahnii et Helbigii uestigia uidetur pressisse, quantum intelleximus e narratione argumenti Hirschfelderi script. hebdomad. phil. 1883 nr. 36 p. 1133—1134 inserta.

inde ab initiis, ubi primum earum iniecta sit mentio, usque ad ultima tempora ueterum poesis persequamur, ut conexu illustrato plus luminis ad singula poemata redundet, quam separata unius generis tractatio argumento adhibere solet. Scimus uero haud pauca ad comparationem singulorum poetarum spectantia in uirorum doctorum commentariis ad illorum poemata compositis latere, quibus multa nos debere libere profitemur.

Priusquam autem ad nostram rem adgrediamur, pauca in uniuersum de Cyclopibus uidentur disputanda. De Cyclopum natura atque origine apertum intercedit discrimen inter antiquissimos mythologiae Graecae auctores Hesiodum et Homerum. Ille enim theog. uu. 139 sqq. refert Gaeam ex Urano peperisse Cyclopes tres Bronten, Steropen, Argen, qui Ioui tonitru et fulmina fabricati sint, hic longe diuersos inducit imprimis Odyss. IX, 106 sqq. feros pastores numero non definito neque origine communi indicata. Tertium genus Cyclopum comparet apud Ps.-Aristotelem[1]) mir. aud. 121, ubi miri aliquid narrat de Thracum natione hoc nomine significata, de qua accuratius edocemur a posterioris aetatis scriptoribus, imprimis a Strab. VIII p. 372 fin.; Paus. II, 16, 5. VII, 25, 5; Apoll. biblioth. II, 2, 1, 3; schol. Eur. Or. 965; Eustath. p. 1622, 54 sqq., qui omnes fere consentiunt eo quod narrant Cyclopes ingentibus muris circumdedisse urbes, praecipue Tiryntha et Mycenas, dissentiunt eo quod alii aliunde oriundos dicunt fabulosos artifices. Vario modo has diuersitates inter se conciliare studuerunt uiri docti. Atque Klausenius quidem (Ulixis fata ex Hesiodo explicata, Bonnae 1834 p. 2 sqq.) Homeri Cyclopes quasi deductos esse ex daemonibus Hesiodeis statuit, alii, ut Prellerus mythol. Gr. I³, 511 sqq., tria haec genera nihil aliud esse arbitrantur quam Neptuniarum uirium diuersas significationes, rursus alii Homericos et Hesiodeos Cyclopes 'ex tertio illo genere diuersa ratione originem traxisse' iudicant, cuius sententiae princeps est Schoemannus, qui hanc quaestionem

1) Vide etiam Pherecydem ap. schol. Apoll. Rhod. IV, 1091 (Muell. frgm. hist. Gr. I fr. 26) cf. Schoemann. p. 327 adn. 7, quem plerumque sequimur.

diligentissime tractauit in 'schediasmate de Cyclopibus' ind. lect. Gryphiswald. aestiu. 1859 (= op. acad. IV p. 325 sqq.). Utut hoc est certo iam pridem poetae in depingendis his monstris non eam differentiam obseruauerunt, quam historica ratio postulasset, sed utriusque imaginis lineamenta et colores quasi in una tabula commiscuerunt, cuius rei luculentissimum exemplum uidetur esse unus ille oculus in fronte collocatus, quem Cyclopibus innatum fuisse testatur Hesiodus his (theog. 143)

μοῦνος δ' ὀφθαλμὸς μέσσῳ ἐνέκειτο μετώπῳ.

Quem cum mythologi fulminis ignem significare probabiliter statuant, ab Hesiodea descriptione translatus uidetur ad Homericam, ubi Polyphemum uno tantum lumine praeditum esse multis ex locis elucet (Od. IX, 382 sq. 390. 394 etc.)[1]. Multum autem ut uidetur ad confundendas utriusque poetae hac in re proprietates ualuit communis sedes duorum generum, quae postea fabulosae huic nationi adsignata est. Nam ab Homero ad terram incognitam relegantur, Hyperiam uel prope Hyperiam sitam, ut longinquitate itineris denotetur morum feritas cf. Od. VI, 4 sqq. de Phaeacibus

οἵ πρὶν μέν ποτ' ἔναιον ἐν εὐρυχόρῳ Ὑπερείῃ,
ἀγχοῦ Κυκλώπων ἀνδρῶν ὑπερηνορεόντων,
οἵ σφεας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέρτεροι ἦσαν,

recentiores omnes fere incolas eos fuisse Siciliae tradunt, Aetnaearum regionum cf. schol. Od. IX, 106. Aetnae autem in igniuomo camino cum ueteres posuerint Vulcani ministrorumque officinam, conciliatas esse inter se diuersas cogitationes facile intellectu (cf. Schoemann. l. l. p. 332). Nulli autem ex miraculosis priscarum fabularum heroibus magis in litterarum materiam abiere, nulli poetarum studio sic sunt arrepti, nulli tam communi omnium poesis aetatum certamine exculti quam Cyclopes, cuius rei causa inde repetenda, quod hi potissimum largissimam iocandi copiam offerebant, atque descriptio Homerica posterioribus poesis generibus, maxime comoediae, plurimas ansas dabat, quae eorum indoli plane responderent. Ne-

1) Ut res plane nota diserte non significatur; quare de ceteris Cyclopibus idem colligere licebit cum interpretibus cf. schol. u. 106.

que praetermittendum, quod solent Cyclopes cum Ulixis fabulis coniungi, quem non minus poesis Graecae quam Troiani belli heroem tuo iure dixeris. Unum uero potissimum poetae sibi e Cyclopum numero elegerunt, in quo totius gentis mores ac naturam quasi uno conspectu repraesentarent, quem non solum in antiquarum fabularum orbe retractarent atque recolerent, sed quem nouis fabulis implicare atque in uariarum personarum consuetudinem inferre perquam adamarent, quo crebrius tritam imaginem nouis coloribus interpolare liceret. Cyclops enim *κατ᾽ ἐξοχήν* per totam Graecarum et Romanarum litterarum memoriam est Polyphemus ipso nomine[1]) ad peruulgatam famam spectante, filius Neptuni et Thoosae nymphae[2]), id quod testimoniorum multitudine illustrare non difficile est (Benselero s. u. *Κύκλωψ* auctore) cf. Od. XXIII, 312; inscriptiones fabularum Epicharmi et Euripidis, carminum Philoxeni, Timothei, Theocriti; Eur. Troad. 437; Demad. in Demetr. eloc. 284; Plut. quaest. symp. I, 5. Cat. 9. Galb. 1; Lucian. dial. mar. I c. 5, II. catapl. 14; Paus. X, 22, 7; Polyaen. I, 10; Athen. I p. 19 f.; Quint. Smyrn. VIII, 126; schol. Theocr. XI, 1; Nic. Eug. VI, 503. 517. 527. 545; Horat. sat. I, 5, 63. ep. II, 2, 125; Val. Fl. I, 136 al. Primus autem induxit Polyphemum Homerus, cuius uestigia secuti huic potissimum Cyclopum generi excolendo posteri operam nauarunt, dum nomina Hesiodea recedunt, quae confusa sunt recentioris aeui socordia, ueluti Nonnus confudit Dionys. XIV, 52 sqq., qui Polyphemum inter Bronten, Steropen, Argen, alios enumerat. Nos Polyphemi personam iam accuratius persequemur inde ab Homeri aetate historico ordine usi usque ad id tempus, quo libere tractare argumenta desinebant uersificatores[3]).

---

1) De etymologia assentimur Lehrsio (Aristarch.² p. 460 not.), qui in altera nominis parte uocem *φήμη* inesse recte cognouit.

2) Cf. Hom. Od. I, 70 sqq.; schol. Od. IX, 106. 311.

3) Similes fabulas in aliarum gentium mythologiis obuias collegit et illustrauit Guil. Grimm comm. acad. Berol. 1857, cui nuper accessit Kr. Nyrop: Sagnet om Odysseus og Polyphem, København 1881.

Caput I.

Polyphemus apud Homerum.

Od. IX, 105—555.

Narrationis filum deducere ut in fabula notissima neque opus est et officio fungitur Hyginus fab. CXXV. Polyphemus est ingenti magnitudine et robore, id quod a poeta et disertis uerbis significatur et rerum et instrumentorum pari immensitate illustratur [1]) cf. uu. 187. 257. 428. 190 sqq.:

καὶ γὰρ θαῦμα τέτυκτο πελώριον, οὐδὲ ἐῴκει
ἀνδρί γε σιτοφάγῳ, ἀλλὰ ῥίῳ ὑλήεντι
ὑψηλῶν ὀρέων, ὅ τε φαίνεται οἶον ἀπ' ἄλλων.

214. 269. 296. 372. 407. 446; u. etiam Od. I, 70. X, 200. XII, 210. Lapidis immensi mole portam obstruit 240—243. 304 sq. 313 sq. 340. 416; saxa molitur 481 sqq. 495 sqq. 537 sqq.; lignorum fert ingens onus 233 sq.; clauam permagnam gerit 319 sqq.:

Κύκλωπος γὰρ ἔκειτο μέγα ῥόπαλον παρὰ σηκῷ
χλωρὸν ἐλαΐνεον· τὸ μὲν ἔκταμεν, ὄφρα φοροίη
αὐανθέν· τὸ μὲν ἄμμες ἐΐσκομεν εἰσορόωντες
ὅσσον θ' ἱστὸν νηὸς ἐεικοσόροιο μελαίνης,
φορτίδος εὐρείης, ἥ τ' ἐκπεράᾳ μέγα λαῖτμα.
τόσσον ἔην μῆκος, τόσσον πάχος εἰσοράασθαι

(cf. Lucil. satur. XV fr. I Muell.). Voce utitur late sonanti 167. 257. 395. 399. 401. 403. Vesci et bibere solet supra humanum modum 248 sqq. 292 sq. 353 sq. 360 sq. 371 sqq. Ferae mentis est neque humana aut diuina iura agnoscit, id quod et ex communi omnium Cyclopum descriptione apparet et saepenumero de Neptuni filio repetitur cf. 106 sq.:

Κυκλώπων δ' ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων ἀθεμίστων
ἱκόμεθ' etc. cf. VI, 5 sq.

112 sqq: *τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι οὔτε θέμιστες,*
ἀλλ' — *θεμιστεύει δὲ ἕκαστος*
παίδων ἠδ' ἀλόχων οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσιν.

---

1) Cf. schol. Od. IX, 187; Eustath. p. 1621, 50 sqq.; Quintil. inst. or. VIII, 4, 24.

cf. 215. 287. 350 sqq. 368 sqq. 428: *ἀθεμίστια εἰδώς*. 477 sqq. 494. u. etiam Od. II, 19. XX, 19. Ipse uero Polyphemus praecellit ceteris impietate ac scelere; nam recte interpretes — primus Aristarchus cf. Apoll. Soph. lex. Hom. s. u. *ἀθεμίστων*; Lehrs. Arist.[2] p. 182 — concludunt ceteros non omni caruisse deorum religione[1]) ex uersibus 107 sqq.:

Κυκλώπων — οἵ ῥα θεοῖσι πεποιθότες ἀθανάτοισιν
οὔτε φυτεύουσιν etc.

u. 111: *καί σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει*.
cf. 410 sqq. 509 sqq. Contra Polyphemus ab omnium consuetudine recedit cf. 188 sqq.:

οἶος ποιμαίνεσκεν ἀπόπροθεν· οὐδὲ μετ᾽ ἄλλους
πωλεῖτ᾽, ἀλλ᾽ ἀπάνευθεν ἐὼν ἀθεμίστια ᾔδη

neque Iouem ueretur cf. 273 sqq.:

νήπιός εἰς, ὦ ξεῖν᾽, ἢ τηλόθεν εἰλήλουθας,
ὅς με θεοὺς κέλεαι ἢ δειδίμεν ἢ ἀλέασθαι·
οὐ γὰρ Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν
οὐδὲ θεῶν μακάρων, ἐπεὶ ἦ πολὺ φέρτεροί εἰμεν.
οὐδ᾽ ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευάμενος πεφιδοίμην
οὔτε σεῦ οὔθ᾽ ἑτάρων, εἰ μὴ θυμός με κελεύοι.

cf. 520 sqq. Neque uidetur coniugem liberosue habere ut ceteri cf. 115. Cyclopes neque serunt neque fabrorum artes nouerunt 108. 125 sqq., cum sua sponte omnia proueniant[2]) 109 sqq.:

ἀλλὰ τά γ᾽ ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται,
πυροὶ καὶ κριθαὶ ἠδ᾽ ἄμπελοι, αἵ τε φέρουσιν
οἶνον ἐριστάφυλον, καί σφιν Διὸς ὄμβρος ἀέξει.

Habent igitur triticum, hordeum, uites, quas ipse Polyphemus agnoscit 357 sqq. Diuitiae autem eorum constant in gregibus ouium et caprarum, quorum cultura operati uitam degunt pastoralem; Polyphemus possidet *μῆλα* h. e. oues et capras (Lehrs. Arist.[2] p. 100) 183 sq. 187. 217. 220. 226. 237 sqq. 244 sq. 308 sq. 312. 315. 336 sqq. 341 sq. 405. 418. 425 sqq. 438 sqq.

---

1) Cf. schol. uu. 106. 107. 275. 508 et Eustath.

2) In prouerbium abiit *Κυκλώπιος βίος* cf. Macar. V, 44 et Leutschii adnot.

447 sqq. 461 sqq. 469. 548 sqq., quas omni cura fouet, quas ipse mulget, e quarum lacte ipse sibi caseum parat uu. 246 sqq. coll. cum u. 219. In antro casei furnos premunt; discretae sunt diuersae aetates agnorum et haedorum; uasa ad lac recipiendum necessaria (cf. schol. u. 223) referta 219 sqq.; mares et feminae in stabulis separantur uu. 237 sqq. coll. c. uu. 338 sq. schol. u. 218. Habitant Cyclopes in magnis montibus antra (cf. 113 sq. 400). Polyphemi antrum spatiosum (237. 337), prope mare situm (182), altum, lauris imminentibus (183), cinctum aula alto saxorum muro saepta pinibusque et quercubus ornata (184 sqq.). Solet dominus obstruere antrum ingenti saxo (u. p. 145); interior pars speluncae stercore abundat (329 sq.). Polyphemus lignis aridis in ipso antro ignem incendit cf. 233 sq. (231). 308; nocte per pecudes stratus in uirgulis (427 sq.) dormit (298). Mane pastor immensus greges agit acri sibilo [1]) (315 sq.) in pascua (217. 437 sq.) et ad flumina (450), uespere reducit (336. 451 sq. 233).

Iam si totam Polyphemi personam quae quidem ab Homero depingatur respicimus, sic sententiam definimus: Cyclops est brutum monstrum corporis tantum ingenti robore fretum neque in adhibendis uiribus agile, subtiliore sensu atque misericordia uacuum, moderationis in edendo ac bibendo expers. Qua uero astutia Ulixem in antrum reducere cupit, ut xenium accipiat (517 sqq.), ea stolidae mentis edit luculentissimum documentum. Neque tamen plane abest subdola quaedam cauillatio, qua Polyphemus uexat Ithacum quamuis ferocitate parum celata 355 sq.:

δός μοι ἔτι πρόφρων καί μοι τεὸν οὔνομα εἰπὲ
αὐτίκα νῦν, ἵνα τοι δῶ ξείνιον, ᾧ κε σὺ χαίροις,

---

1) Sciendum in explicatione Eustathii p. 1631, 2 sqq.: *ἐνταῦθα δὲ ὥσπερ τὸν φθόγγον, οὕτω καὶ τὸν συριγμὸν ἀγριαίνων τοῦ Κίκλωπος ῥοῖζον αὐτόν φησιν — Ἰστέον δὲ ὅτι κατὰ τὸν ποιητὴν ῥοιζεῖν λέγεται ποιμὴν τουτέστι συρίττειν ἐν τῷ ἐξάγειν ποίμνιον ἢ ὅλως νέμειν* ‘*συριγμόν*’ non cantum fistulae, cuius usus a Polyphemo Homerico abhorret ipso Eustathio teste p. 1622, 12, sed stridorem labris dentibusue excitatum (cf. Etym. M. 705, 15 sq. 21 sq.) significare.

neque plane insulsus iocus quamuis sanguinolentus, quo xenium hospiti promittit 369 sq.:

Οὖτιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷς ἑτάροισιν,
τοὺς δ' ἄλλους πρόσθεν· τὸ δέ τοι ξεινήιον ἔσται,

unde prouerbium illud *Κύκλωπος δωρεά* (Apost. X, 20a; Luc. catapl. 14) uel *Κυκλώπειον γέρας* (Plut. quaest. symp. VIII, 8, 3) repetendum esse constat: de dono aliquo, quod ei qui accepturus est ne tantillo quidem plus utilitatis affert quam eis qui expertes sunt, nonnumquam maius damnum (cf. Plut. l. l.). Nam, ut Lucianus explicat, *ἄν τε πρῶτον ἄν τε πύματον* (sc. *Οὖτιν κατέδεται ὁ Κύκλωψ*) *οἱ αὐτοὶ ὀδόντες περιμένουσιν.* Quod tamen fit in rudibus hominibus, quos robore nemo aequiperat, ut fauore aliquem prosequantur paterno, ea uirtute ne Cyclopem quidem uidemus carere, quippe qui intentissimam tenerrimamque gregum suorum curam habeat. Consueuit ut uidetur colloqui cum pecudibus suis, ueluti flebili modo misericordiam nisi Cyclops esset moturo arieti quae passus sit exponit 447 sqq. eumque domini iacturam sentire et deflere opinatur 452 sqq. (uide etiam pretiosum scholium u. 456). Per totam autem narrationem ut par est epica dominatur grauitas ac ne mica quidem admixta leuioris uel comicae artis [1]): pallidum pauorem importat bestiae impetus, neque is, qui Troiam ceperat, semper retinet animum cf. 236. 396, quem socios defecisse his ex uersibus apparet: 331 sqq. 376 sq. 381. 492 sqq.

Haec Polyphemi persona per totam sequentem aetatem quasi adumbratio suberat cuiuis picturae, qua eadem figura repraesentaretur. Singula uero lineamenta licet interdum delituerint plane euanuerunt numquam aliis alius aeui poetis alio magis inclinantibus hic detrahentibus illic adicientibus amplificando hic illic minuendo (cf. etiam Glaeser. l. l. p. 4 sq.). Quas quidem singulorum et poetarum et poesis generum proprias rationes ab Homero proficiscentes quantum poterimus illustrare suscipiemus.

---

1) Welckerus de Epicharmo op. I p. 321 iam in Odyssea hilaritatem non ita multum a comoedia distantem agnoscit.

Atque in epico genere Cyclops non tantopere uidetur studia poetarum excitasse quam ceteri, quorum fata a Smyrnaeo uate ex parte tantum celebrata et consummationem quandam et prooemium uidebantur postulare. Certe nullum quod scimus exstat testimonium aut indicium, ex quo colligi liceat etiam post Homerum epica arte hanc fabulam esse tractatam, quae res praeter causam supra commemoratam inde uidetur repetenda esse, quod parum prope accedebat haec narratio ad mythorum Troicorum contextum et quod Cyclops ferocissimus per se ab heroibus seiunctus in carmine grauioris argumenti primas partes agere uix poterat. Nec magis antiquior lyrica ars ad humile argumentum uidetur descendere potuisse [1]. Eo autem uberius haec fabula in poesi dramatica imprimis comica exculta est, in cuius paene consuetudinem abiit. Etenim non solum per omnium aetatum comoedias hoc argumentum in usitatissimis et celeberrimis uersatur, sed etiam dithyrambis et mimis acceptissimam suppeditauit materiam. Quis primus hoc argumentum ad hilarem rationem deflexerit Cyclopisque personam comico habitu induerit, nescimus; neque tamen a uero multum aberrabimus, si Epicharmum Coum hoc fecisse suspicabimur.

Caput II.

De Cyclope Epicharmeo.

Ut hoc statim praemoneamus, si quidem quaerendo inuestigare uolumus consilium et mentem poetae, in nuda quamuis acri interpretatione fragmentorum subsistere uix poterimus, sed aliorum poetarum poemata ad idem argumentum spectantia in comparationem uocare et licebit et necesse erit; maxime

1) Tactam esse saepius cladem Cyclopeam in Ulixis fabulis praecipue erroribus enarrandis facile suspicamur, ueluti fortasse ab Alcmane cf. fr. 28 sqq. 148 Bergk.[4]; v. Sophocl. fr. 419 N. Welcker. de trag. Gr. p. 247; Ribbeck. de trag. Rom. p. 275.

in dramaticis operibus quamuis modeste redintegrandis confugiendum erit ad unicum tractationis dramaticae exemplum, cui hoc in naufragio pepercit saeculorum iniquitas, ad Euripidis fabulam satyricam Cyclopem, si quid luminis e superstitis operis condicione perditis adhibeatur. Ne uero quis grauetur quod cum fabula satyrica uariae aetatis comoedias comparamus, discrepantia, de qua quid sentiamus postea accuratius indicabimus, magis spectabat ad singularum personarum mores describendos quam ad actionis progressum sermonisque in certis rebus paene sollemnem contextum. Quare et cum Homero, in qua re nonnulli praeiere, et cum Euripide, id quod plerumque omissum est, Epicharmi et aliorum frusta conferemus.

Scripsisse autem Epicharmum Cyclopem testantur Herodianus et Athenaeus frustula nonnulla seruantes, quorum rectum qui quidem ex fabulae cursu probabile fiat ordinem constituisse uidentur editores. Atque Athenaeus IX p. 366 b hunc laudat uersum trimetrum e Cyclope fabula haustum (fr. 60 A.)

χορδαί τε ἁδὺ ναὶ μὰ Δία χὠ κωλεός

cf. Eustath. p. 1183, 5; h. e. 'et uiscera dulce quid per Iouem et perna'. Apertum est hoc aliquem dicere, qui praedicet horum ciborum iucunditatem ipse expertus, id quod ex obtestatione concluditur. Iam quid magis consentaneum quam Cyclopem ipsum (cf. Bodium hist. art. poet. Graec. III, 2 p. 73) haec uerba dicere, cuius est quam maxime edere et bibere? Quam ob causam *χορδαί* per 'uiscera' reddere maluimus quam per 'farcimina', ut fecit Grysarius de Dor. com. p. 286, quamquam hanc uocem de cibo aliquo ex intestinis animalium imprimis pecudum apparato usurpari non ignoramus cf. Cratin. fr. 192 K.; Aristoph. Ach. 1119. fr. 687 K.; Pherecrat. fr. 130, 9 K.; Eubul. Lacon. fr. 1, 3 M.; Axion. Chalcid. fr. 2, 4 M. Sed uix cogitandum erit de uictu animalium, quoniam hunc praedicare opus non erat; significantius haec intellegere licebit de Cyclope hominum cenam laudibus tollente; neque uocabuli *χορδή* usus repugnat, si quidem Aristophani (Euripidi?) dicere licuit fr. 461, 1 K.: *ἐγευσάμην χορδῆς ὁ δύστηνος τέκνων.* Similiter apud Homerum uiscera comedit Polyphemus Od. IX, 292 sq. Sed ne quis

inde contra nos repetat argumentum quod Iouem obtestatur qui Iouem nihil curet, opponimus Euripidis uersum 586 coll. c. uu. 320 sqq. et Theocr. id. XI, 29. Ulixis igitur sociorum cruenta dape peracta fingimus nobis Cyclopem haec uerba effundentem; nam uix Epicharmus spectatoribus ipsam uescendi scaenam proposuerat, si quid colligere licet ex Euripidis analogia, apud quem Ulixes uu. 382 sqq. de cena funesta narrat, ipse Polyphemus postea demum ex antro exit uersibus Anacreonteis uoluptatem et satietatem suam prodens his 503 sqq.:

παπαπαῖ, πλέως μὲν οἴνου,
γάνυμαι δὲ δαιτὸς ἥβῃ,
σκάφος ὁλκὰς ὣς γεμισθεὶς
ποτὶ σέλμα γαστρὸς ἄκρας.

Laudat Cyclops cibum etiam apud Euripidem, cum Ulixes ei poculum uini offert uu. 418 sq.:

φίλτατε ξένων,
καλὸν τὸ πῶμα δαιτὶ πρὸς καλῇ δίδως.

Ad hanc ipsam scaenam pertinere alterum fragmentum, quod seruauit Athenaeus XI p. 498 e (Eustath. p. 1775, 20), olim a uiris doctis intellectum est:

φέρ' ἐγχέας εἰς τὸ σκύφος (fr. 61 A.)

h. e. ʽage postquam in poculum infudistiʼ, quod Grysar. l. l. p. 287 componit cum uersu Homerico Od. IX, 355:

δός μοι ἔτι πρόφρων καί μοι τεὸν οὔνομα εἰπὲ,

et possunt nonnulli loci Euripideae fabulae paulo maiore iure adhiberi, imprimis, ut omittamus uu. 416 sqq., 510: *φέρε μοι, ξεῖνε, φέρ' ἀσκὸν ἔνδος μοι.* 556: *ἔγχει, πλέων δὲ τὸν σκύφον.* 568: *φέρ' ἔγχεόν νυν.* Videntur Epicharmea rudera esse trimetri iambici, neque inepte quis coniecerit uerbo finito, quod ad participium *ἐγχέας* requiritur, eandem indicatam fuisse sententiam, quae additur uersu Odysseae, sic fere

φέρ' ἐγχέας εἰς τὸ σκύφος ⟨τοὔνυμα[1]) *λέγε⟩.*

Nam et apud Homerum l. l. et apud Euripidem u. 548 tum demum, cum uinum praebuit, ab Ulixe nomen quaeritur. Maio-

1) *Τουνυμα* Dorica forma apud Epicharmum fr. 27, 2 A., correcta fr. 100, 3 A.; cf. Ahrentem de dial. Dor. § 17, 5.

rem autem dubitationem mouet tertium fragmentum Herodiano uindice superstes πεϱ. μον. λεξ. p. 10, 31 Lehrs. (fr. 62 A.)

ναὶ τὸν Ποτιδᾶν, κοιλότεϱος ὅλμου πολύ

(cod. αἰνετόν corr. Meinek. comic. Gr. II p. 482 cod. ὀλμοῦ corr. Blochius) h. e. ʻper Neptunum, multo magis cauus mortarioʼ. Recepimus emendationes Meinekii et Blochii cum omnibus fere editoribus ut nobis uidetur certissimas; neque Bodius l. l. p. 74 de precatione ad Neptunum patrem a filio caecato missa illa uerba intellexisset, si emendationem eius uerbi ne cum metro quidem congruentis, quo ad illam suspicionem inductus uidetur, αἰνετόν, nouisset. Dubitanter proponemus nostram de horum uerborum sensu coniecturam. Ac dixisse ea Polyphemum ex Neptuni [1]) patris inuocatione probabile; referimus autem ad Euripidis u. 577, ubi Cyclops, postquam ultimum poculum exhausit, dicit ὡς ἐξένευσα μόγις significans contentionem, qua ad calicis solum penetrauerit. Quidni fingamus apud Epicharmum eum intermisisse ductum de potione perpetranda propter poculi altitudinem desperantem his uerbis

ναὶ τὸν Ποτιδᾶν, κοιλότεϱος ὅλμου πολύ

sc. ὁ κύλιξ ἐστίν. Ac uidetur ad hanc explicationem quadrare, quod calix comparatur cum mortario, quoniam uocem ὅλμος et ipsam significare poculum altum cornus specie scimus ex Athen. XI p. 494 b, qui notionem illustrat Menesthene auctore: ποτήϱιον κεϱατίου τϱόπον εἰϱγασμένον ὕψος ὡς πυγονιαῖον. Sumpsimus adhuc argumentum fabulae Epicharmeae fuisse Homericum, quamquam testimoniis non probauimus. Neque potest probari; sed cum duo certe fragmenta magna cum probabilitate ad illud argumentum relata sint, inde aliquid fidei uidetur effici. Procul autem habenda quoniam plane in cassum abit cogitatio de Polyphemi amore in Galateam, quae multis ariolationum ambagibus, certo indicio nullo fulciri potest, id quod recte intellexere Grysar. l. l. et post eum Lorenzius ʻde Epicharmi Coi uita et script.ʼ p. 135.

---

1) Talibus potissimum ex obtestationibus uidetur repetendus esse is usus, quem nuperrime explanauit Otto Ribbeck Alazon. p. 87 not. 28.

Iam ut paulo politiorem imaginem si poterimus elaboremus, circumspiciamus, num quid ex tota Epicharmi arte ceterarumque eius comoediarum ratione ad hanc illuminandam possit redundare. Neque uero totam quaestionem a Grysario l. l., a Welckero in censura huius libri = op. I p. 271 sqq., a Lorenzio l. l. tractatam recoquere nobis proposuimus, sed quae quisque horum probabiliter enucleauit ad hanc fabulam, imprimis ad Cyclopis personam delineandam reuocare. Incipiendum uidetur ab Arist. poet. 5 p. 1449 b, 5 sqq. Va., qui dicit: *τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις* (sc. *ὑπέδειξαν* sec. Vahlen.)· *τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθε* —. Argumenta igitur mythologica in comoedia tractare coepit Epicharmus; quales inter fabulas si erat *Κύκλωψ*, testimonium habemus ab Epicharmo primo in scaenam inductam esse hanc personam. Amasse autem hunc poetam praeter ceteras huiusmodi personas proponere aliquo modo probat Herculis exemplum [1]), quem identidem ridendum spectatoribus propinauit cum in aliis tum in his fabulis *Ἥβας γάμος*, *Ἡρακλῆς παρὰ Φόλῳ*, *Βούσιρις*. Etiam huius personae indolem comicam, quae per totam posterorum poesin hilarem dominatur (cf. Athen. X p. 411 a), Siculus poeta uidetur quodammodo constituisse. Ante omnia uero castigauit ingentis hominis uoracitatem et ebriositatem, quae sine dubio crebras dabant ridendi ansas, quo spectant omnia fere Hebes nuptiarum fragmenta et unum quod superest Busiridis, quod cum optime ad illustrandum inseruiat mandentem Cyclopem (cf. Eust. p. 1629, 50 sqq.), adscribamus fr. 9 A.:

Πρᾶτον μὲν αἴ κ' ἔσθοντ' ἴδοις νιν, ἀποθάνοις,
βρέμει μὲν ὁ φάρυγξ ἔνδοθ', ἀραβεῖ δ' ἁ γνάθος,
ψοφεῖ δ' ὁ γόμφιος, τέτριγε δ' ὁ κυνόδων,
σίζει δὲ ταῖς ῥίνεσσι, κινεῖ δ' οὔατα.

Cognoscimus autem in his fabulis eiusmodi personas, quae immenso corporis robore instructae supra humanum modulum

---

1) Vide quae de huius persona breuiter disputauit Welckerus de fab. satyr. p. 318 sqq.

rebus ad uitam necessariis indigeant, quae propter membrorum molem rusticitatem quandam prae se ferant. Qui quidem mores agrestes cum maxime appareant in uilibus cotidianisque uitae negotiis administrandis, haec potissimum a poeta eliguntur, in quibus et spurcum aspectum inurbanosque mores et stomachi inexpletam auiditatem uentrisque libidinem eorum, quorum immanibus operibus et facinoribus plerumque stupefieri solent mortales, cotidianorum homunculorum naturae appropinquando uellicet. Talis est Hercules, talis Pholus Centaurus, talis Busiris, talis Polyphemus. Neque igitur dubitamus, quin Epicharmus in Cyclope delineando maxime respexerit eius *ἀδηφαγίαν* et *φιλοποτίαν*; discrimen autem ab aliis eiusdem argumenti comoediis in eo positum fuisse opinamur, ut fortasse Cyclops iucunditatem humanae carnis contra aliarum lautitiarum laudes defenderet. Adprime autem Polyphemi uinulentia faciebat ad Siculi poetae consilium, quippe quem Athen. X, 429 a primum ebrium hominem in scaenam comicam produxisse testetur. Non refragabimur, si quis putauerit in hoc dramate solum hoc studuisse Epicharmum, ut profusa hilaritate ac petulantia spectatores oblectaret. Sed cum sciamus non sine causa eum *ὀψοφαγίαν* denotasse, ut ciues castigaret luxuriae nimium deditos (cf. Lorenz. l. l. p. 92 sqq.), haud inficete existimamus conici posse Epicharmum eo consilio monstrum humanae carnis uictu exsultans induxisse, ut exaggerando lautitiarum studio in ea re, quam uniuscuiusque sapor reformidare debebat, mores aequalium irrideret. Neque tamen abhorruit Epicharmus a dulciore quadam et molliore uitae rusticae consuetudine fabulis suis intexenda, si quid probat Athenaei testimonium XIV p. 619 a—b: *ἦν δὲ καὶ τοῖς ἡγουμένοις τῶν βοσκημάτων ὁ βουκολιασμὸς καλούμενος. Διόμος δὲ ἦν ὁ βουκόλος Σικελιώτης ὁ πρῶτος εὑρὼν τὸ εἶδος. μνημονεύει δ' αὐτοῦ Ἐπίχαρμος ἐν Ἀλκυόνι καὶ ἐν Ὀδυσσεῖ ναυαγῷ.* Nescimus, quod argumentum tractauerit poeta in fabula, quam inscripsit *Ὀδυσσεὺς ναυαγός*; quamquam coniectura est proposita a Grysario l. l. p. 290 sqq., qui nisus aliquo fragmento a Diog. Laert. III, 12, 16 seruato (fr. 96 A.), quo quis

Eumaeum alloquitur, et praeeunte Odofredo Mueller Dor. II[2] p. 351 ad Ulixem fabulam relato putat ita argumentum concinnatum fuisse, ut Ulixes naufragio facto ad insulam patriam appelleretur et ad propinquam Eumaei subulci aulam profectus cum eo de multis rebus imprimis philosophicis sermonem institueret, cuius disputationis specimen a Diogene seruatum sit, spectans ad omnium animalium *τὴν τῆς ὁμοιότητος θεωρίαν*. Haec coniectura ita placuit Welckero l. l. p. 297, ut facetissime opponi iudicaret naufragum et philosophum (u. etiam Bergk. comment. de reliqu. com. Att. ant. p. 150; L. Schmidt. quaest. Epicharm. Bonn. 1846 p. 52; Mullach. frgm. phil. Gr. I, 132). Neque tamen nos ad horum uirorum partes adducimur neque adductus est Lorenzius l. l. p. 186 not. 4, qui neque de naufragio cogitari, cum certe naufragus non uenerit Ulixes ad Eumaeum subulcum, neque philosophiam Pythagoricam ferri posse recte cognouit, licet debili argumentatione Grysarii partes tueatur Holmius hist. Sic. ant. I p. 421. Propter solum autem Eumaei nomen in hanc comoediam relatum est fragmentum philosophicum, quod absque hoc nomine nemo umquam huic fabulae uindicasset. Contra si ab ipsis fragmentis Ulixis naufragi proficiscimur, ab illo Athenaei loco et Pollucis X, 134: *ὀρθίαξ τὸ κάτω τοῦ ἱστοῦ καλεῖται, ὡς τὸ ἄνω καρχήσιον· καὶ ἔστι τοὔνομα τὸ ὀρθίαξ ἐν Ἐπιχάρμου Ναυαγῷ*. posterius referimus probabiliter cum Grysario et Welckero ad ipsam cladem titulo significatam, ex priore discimus Diomum, bucoliasmi inuentorem, commemoratum fuisse. Si his ex fragmentis conclusio facienda est, putabimus Ulixem naufragum uenisse ad homines pastoralem uitam degentes. Prouocamus ad Hom. Od. IX, 283 sqq., quibus uersibus Ulixes interroganti Polyphemo ubi nauem reliquerit respondet:

νέα μέν μοι κατέαξε Ποσειδάων ἐνοσίχθων
πρὸς πέτρῃσι βαλὼν ὑμῆς ἐπὶ πείρασι γαίης,
ἄκρῃ προσπελάσας· ἄνεμος δ' ἐκ πόντου ἔνεικεν·
αὐτὰρ ἐγὼ σὺν τοῖσδε ὑπέκφυγον αἰπὺν ὄλεθρον

(cf. Eur. Cycl. 109. 299 sqq.). Simulat igitur Ulixes se naufragum aduenisse ad Cyclopum terram. Nonne ad haec uerba

respicere potest titulus Epicharmeus? Nonne cogitari potest *Κύκλωψ ἢ Ὀδυσσεὺς ναυαγός*? Non consuimus imparia: copulatos esse Cyclopem et naufragum Ulixem nostro iure concludimus ex insigni Athen. loco I p. 19 f sq.: *τὰς δὲ κιθαρῳδίας* (sc. *ἐθαυμάζοντο μιμούμενοι*) *οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα, ὁ αὐτός φησι* (sc. *Ἀριστόξενος*), quem locum postea in usum nostrum uertemus. Fragmenta autem Naufragi optime conueniunt. Potuisse enim mali partem inferiorem *ὀρθίαξ* in naufragio commemorari nemo negabit, sed unumquemque hoc admonebit periculi illius Ulixis, cum carina et malo coniunctis ad insulam Calypsus ferretur Od. XII, 420 sqq. Nanciscimur autem altero fragmento nouum quendam ad Cyclopem describendum colorem. Succedit enim oculis imago Polyphemi pecudes ducentis et *βουκολιασμόν* h. e. cantum pastoralem canentis, fortasse fistula cantantis, si huc referre licet quod editores inter incerta fragmenta enumerant Lorenz. fr. *B* 130: Polluc. IV, 56: *καὶ ἐρετικὰ δή τιν' αὐλήματα καὶ ποιμενικά· Ἐπίχαρμος δὲ καὶ ποιμενικόν τι μέλος αὐλεῖσθαί φησιν.* Quod si uerum est, iam paulo expolitiorem habemus pastoris imaginem quam quae apud Homerum conspiciatur, ubi ingens opilio *πολλῇ ῥοίζῳ* greges ad montem agitare dicitur u. 315. Defenditur, non fulcitur sententia nostra eo, quod alias quoque Epicharmi fabulas duplici titulo fuisse inscriptas qui comoediarum seriem percurrit facile animaduertit cf. *Ἐλπὶς ἢ Πλοῦτος* (Athen. VI p. 235 f.; Herod. *π. μον. λεξ.* p. 21, 13 sq. Lehrs.; Bekk. anecd. Gr. I, 105), *Κωμασταὶ ἢ Ἅφαιστος* (Apoll. Dysc. de pron. p. 75, 3 sq. Schn.)[1]). Porro non prorsus in cassum coniectare nobis uidemur, si philosophum Epicharmum non minus huic comoediae quam ceteris admiscuisse putamus aptas quasdam ratiocinationes philosophicas praesertim sententiis breuibus inclusas, quales eum adhibuisse testatur anonym. de com. III, 21 sq.: *τῇ δὲ ποιήσει γ ν ω μ ι κ ὸ ς καὶ εὑρετικὸς καὶ φιλότεχνος.* Concludimus autem hoc ex Euripidis

1) *Φιλοκτήτης ἢ Ὀδυσσεὺς αὐτόμολος*? cf. Welcker. Mus. Rh. I (1833) p. 588 adnot.

analogia, qui philosophantem inducit Polyphemum uu. 316 sqq. Atque quis magis uidebatur idoneus ad philosophiae placita repraesentanda quam qui deis se inferiorem esse non crederet? qui uel apud Homerum prae se ferret impietatem? (cf. Od. IX, 273 sqq.) Quamquam quae potissimum Cyclops Epicharmeus philosophatus sit uix coniectura assequemur, certe non ipse poeta suam sententiam Polyphemi uerbis subiecisse putandus est. Magis hoc credere licebit de Ulixis persona, cui Pythagoreorum disciplina[1]) magis conueniebat; poterat Ulixes Polyphemum deorum prouidentiae admonere eiusmodi uerbis, qualia seruauit ex Epicharmo Clemens Alexandrinus Strom. V, 14, 100 (III p. 80 Dind.) fr. 147 A.:

οὐδὲν ἐκφεύγει τὸ θεῖον· τοῦτο γινώσκειν τυ δεῖ·
αὐτός ἐσθ' ἁμῶν ἐπόπτας, ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν θεός,

eodem modo, quo adhortatur Ulixes Homericus uu. 269 sqq.:

ἀλλ' αἰδεῖο, φέριστε, θεούς· ἱκέται δέ τοί εἰμεν.
Ζεὺς δ' ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε ξείνων τε
ξείνιος, ὃς ξείνοισιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ,

Euripideus Cycl. uu. 310 sq.: *τὸ δ' εὐσεβὲς*
τῆς δυσσεβείας ἀνθελοῦ et imprimis uu. 353 sqq.:
σύ τ' ὦ φαεννῶν ἀστέρων οἰκῶν ἕδρας
Ζεῦ ξένι', ὅρα τάδ'· εἰ γὰρ αὐτὰ μὴ βλέπεις,
ἄλλως νομίζει Ζεύς, τὸ μηδὲν ὤν, θεός.

Fortasse Polyphemus uini utre delectatus de natura hominum festiuum protulit iudicium Clem. Al. Strom. IV, 7, 45 (II p. 342 D.):

Ἀσκοὶ φύσις ἀνθρώπων πεφυσιαμένοι,

si quidem iambus cum Ahrente fr. 145 restituendus[2]), quod Lorenzius (fr. *B* 5) ne ipse quidem metrum indicans negat. Cf. quae apud Euripidem disputantur uu. 525—529. Atque talia cogitanda erunt apophthegmata illa philosophica, quae

---

1) Cui potissimum se addixisse Epicharmum ex testimoniis colligi poterit (Diog. Laert. VIII, 78; Plut. Num. 8; Clem. Al. Strom. V, 14, 100), quamquam non certae scholae uidetur assecla fuisse cf. Zeller. hist. phil. Gr. I⁴ p. 460 sqq.

2) Animaduertendum tamen anapaestum in altero pede trimetri apud Epicharmum non inueniri cf. Lor. p. 160.

Epicharmus comoediis inseruit; sic enim optime explicatur facilitas et pernicitas dialogi, ad qualem spectat uersus Horatianus (ep. II, 1, 58), quam probabilem reddunt frustula singulis saepe uersibus inclusa. Neque dubitamus, quin poeta alacritatem sermonis auxerit aenigmate illo per Ulixis fictum nomen *Οὖτις* formato, quod Homerus induxit uu. 366 sq., Euripides non spreuit u. 549 cf. u. 535 [1]), qualia aenigmata ab ipso *λόγος ἐν λόγῳ* appellata in deliciis habuisse Epicharmum testatur Eustathius p. 1634, 15 sqq. (Lor. p. 120). De loco autem, ubi fabulam agi uoluerit poeta, haud improbabilis coniectura uidetur inde fieri posse, quod ipse maximam uitae partem inter Siculos degit, quorum ad terram posteriores Cyclopes relegant. Illud certe effici poterit ex Thuc. VI, 2 uerbis *παλαιότατοι μὲν λέγονται ἐν μέρει τινὶ τῆς χώρας Κύκλωπες καὶ Λαιστρυγόνες οἰκῆσαι, ὧν ἐγὼ οὔτε γένος ἔχω εἰπεῖν οὔτε ὁπόθεν ἐσῆλθον ἢ ὅποι ἀπεχώρησαν. ἀρκείτω δὲ ὡς ποιηταῖς τε εἴρηται καὶ ὡς ἕκαστός πῃ γιγνώσκει περὶ αὐτῶν* dixisse ante historicum poetas, in quorum numero Homerum non esse uidimus, partem Siciliae incoluisse Cyclopes.

Hoc certe hac nostra disputatione, quae si paulo accuratiora exploranda erant non potuit non uacillanti pede progredi, effectum opinamur comicam indolem Cyclopis ex Homerica descriptione elegisse Epicharmum, quam ad ridendum proponeret spectatoribus, ipsam autem personam non solum exaggerando auxisse praesertim in edendi et bibendi immodestia, sed etiam nouis coloribus appictis expoliuisse.

Caput III.
Polyphemus apud Cratinum.

Cratinus in scaenam produxit Polyphemum notissima fabula *Ὀδυσσῆς* inscripta, quam quasi mediae comoediae indolem praeiisse antiqui testes affirmant. Platonius enim *περὶ δια-*

1) Posteros delectatos esse hoc lusu testis Theophylact. ep. 40; cf. etiam Ps.-Theocr. Syring. u. 1.

φορᾶς κωμῳδιῶν p. XIII, 35 sqq. Duebn. dicit, cum prisca comoedia pertinuerit ad irridendos iudices et praetores et plebem: *παρεὶς ὁ Ἀριστοφάνης τοῦ συνήθως ἀποσκῶψαι διὰ τὸν πολὺν φόβον, Αἴολον τὸ δρᾶμα, τὸ γραφὲν τοῖς τραγῳδοῖς, ὡς κακῶς ἔχον διασύρει. τοιοῦτος οὖν ἐστιν ὁ τῆς μέσης κωμῳδίας τύπος, οἷός ἐστιν ὁ Αἰολοσίκων Ἀριστοφάνους καὶ οἱ Ὀδυσσεῖς Κρατίνου καὶ πλεῖστα τῶν παλαιῶν δραμάτων οὔτε χορικὰ οὔτε παραβάσεις ἔχοντα.* p. XIV, 67 sqq.: *ἀνεύθυνον γὰρ τὸ τοιοῦτον, οἷον διασύρει Ὅμηρον εἰπόντα τι ἢ τὸν δεῖνα τῆς τραγῳδίας ποιητήν. τοιαῦτα δὲ δράματα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ τραγῳδίᾳ ἔστιν εὑρεῖν, ἅπερ τελευταῖον ἐδιδάχθη λοιπὸν τῆς ὀλιγαρχίας κρατυνθείσης. οἱ γὰρ Ὀδυσσεῖς Κρατίνου οὐδενὸς ἐπιτίμησιν ἔχουσι, διασυρμὸν δὲ τῆς Ὀδυσσείας καὶ Ὁμήρου.* Colligere autem possumus ex hoc testimonio terminum, post quem hanc fabulam egit Cratinus, annum Ol. 85, 1 = 440, cum eo Morychide archonte illud *ψήφισμα περὶ τοῦ μὴ κωμῳδεῖν ἐξ ὀνόματος* latum esse ex schol. Arist. Ach. 1150 coll. 67 constet. Fuit igitur Cratini fabula *διασυρμὸς Ὀδυσσείας*, sed quantum fragmenta argumentum ostendunt uidetur fuisse tantum *διασυρμὸς Κυκλωπείας*. Neque tamen, id quod iam pridem perspectum est, Cratinus Homerum ut poetam oblique perstrinxit propter prauum studium et insulsam argumentorum tractationem, uti comici Euripidem castigauerunt, sed quae posteriori aetati in bono Homero ridicula uidebantur captauit, nonnumquam etiam *εἰπόντα τι* uellicauit ita tamen, ut dignitati uatis diuini nihil detraheret. Huius rei rectam intellegentiam aperuit Welckerus de Epich. p. 321 sq., deinde egit de hac comoedia felici acumine Bergkius in comment. de rell. com. Att. ant. p. 141 sqq., qui pauca reliquit addenda Meinekio et Kockio. Non in animo est singulorum fragmentorum sedem indagare, qua in re plurima recoqueremus: quae ad personam Cyclopis excolendam faciant inuestigabimus argumentum fabulae ubi opus uel fructuosum est tangentes.

Videtur fabula exorsa esse ab *Ὀδυσσέων* h. e. Ulixis et sociorum in Cyclopum insulam aduentu, quam num Siciliam

finxerit Cratinus ex frustulis seruatis non liquet. Nam aliter fragmenta 138—140 K. apte in fabulae continuum conexum inseri non possunt. Cogita igitur aduenisse Ulixem cum comitibus in antrum Polyphemi interdiu, dum ipse Cyclops in pecudum pascuis uersetur, eodem modo, quo singula facta se excipere uidemus apud Homerum, ubi Cyclops uespere demum domum redit hospitesque inuenit cf. Od. IX, 231 sqq. (*ποτιδόρπιον*), item ut apud Euripidem paucis quibusdam mutatis Cycl. 129 sq. 203 sqq. Colligimus autem uespere domum reuerti Cyclopem e uerbo *πανημέριοι* fr. 142:

ἦσθε πανημέριοι χορταζόμενοι γάλα λευκόν
[πυὸν δαινύμενοι κἀμπιμπλάμενοι πυριάτῃ].

Stomachatur autem Polyphemus quod hospites delectati sunt diuersis lactis generibus eisque necem minitatur fr. 143:

ἀνθ᾽ ὧν πάντας ἑλὼν ὑμᾶς ἐρίηρας ἑταίρους
φρύξας, ἑψήσας κἀπ᾽ ἀνθρακιᾶς ὀπτήσας
εἰς ἅλμην τε καὶ ὀξάλμην κᾆτ᾽ ἐς σκοροδάλμην
χλιαρὸν ἐμβάπτων, ὃς ἂν ὀπτότατός μοι ἁπάντων
ὑμῶν φαίνηται, κατατρώξομαι, ὦ στρατιῶται.

Componenda haec sunt cum scaena Euripidis uu. 233 sqq., ubi Silenus Cyclopi quantum saeuierint socii Ulixis in diuitias eius indicat, et ipse uu. 241 sqq. dulcedinem taetrae cenae mente sibi proponit. Quam quidem rei institutionem ab Homero non sumpsit Cratinus, cum ibi ne uerbo quidem increpet Polyphemus aduenas, quamuis et ipsi caseos ederint u. 232. Fragmento autem illo fundamento uti debemus, si qualem induxerit Cyclopem Cratinus cognoscere studemus. Memorabilis enim est singularum rerum in cena apparanda accurata dispositio et percipiendam uoluptatem praegustans luxuria, quae hic primum fit obuia, quamquam ab Epicharmeae fabulae indole non multum uidetur abesse. Apud Homerum enim ne uerbo quidem addito binis Ithacensibus apprensis, trucidatis, in frusta discissis crudam carnem *ὥστε λέων ὀρεσίτροφος* deuorat uu. 287 sqq. Apud Cratinum autem fusius exponit omnes se tosturum, cocturum, assaturum, deinde uariis iuribus mergentem electurum qui appetitui maxime arrideat; quod quam-

quam partim ex discrepantia epicae et dramaticae poesis explicatur, tamen apud comicum habes consummatum gulonem delicatum in fera dape aestimanda. Eandem elegantiam inuenimus apud Euripidem, ubi multis locis differentia inter coctam assamque carnem humanam indicatur, quamquam non tam subtilis palati describitur Cyclops, ueluti 243 sqq.:

ὡς σφαγέντες αὐτίκα
πλήσουσι νηδὺν τὴν ἐμὴν ἀπ᾽ ἄνθρακος
θερμὴν ἔδοντος δαῖτ᾽ ἄτερ κρεανόμων,
τὰ δ᾽ ἐκ λέβητος ἑφθὰ καὶ τετηκότα.

cf. 358. 373. 403 sq.

Videtur autem nobis coniectura Porsoni ad Crat. fragm. u. 2 κἀπ᾽ ἀνθρακιᾶς pro κἀπανθρακίσας, ut Athen. IX p. 385 c, καὶ ἐπανθρακώσας, ut Poll. VI, 69 habet, quam maxime commendari, quod tria genera apparandae carnis facile distinguimus, difficile quattuor, φρύγειν torrere sc. in craticula, ἕψειν coquere sc. in aqua, ὀπτᾶν assare in ueru carbonibus suppositis, quem assandi modum Euripidis loci supra allati ostendunt. Omnino subtiles distinctiones adamauit Cyclops Cratineus, id quod demonstrant et tria iura ἅλμη, ὀξάλμη, σκοροδάλμη et tria genera lactis fr. 142 γάλα λευκόν, πυός, πυριάτης, si quidem alterum uersum Cratineum esse uere suspicatus est Porsonus, atque hac quidem ex causa reicimus lectionem a nouissimo editore pro 'πυὸν δαινύμενοι' propositam 'τυρῶν αἰνύμενοι'. Induit igitur Polyphemus personam coqui, ueluti eum appellat Euripides Ἅιδου μάγειρον Cycl. 397, et congruit cum hac persona fr. 135 probabiliter huc a Bergkio relatum Poll. VI, 26:

οὔπω ''πιον τοιοῦτον οὐδὲ πίομαι
Μάρωνα,

quippe quo bene notetur elegantia in uinis aestimandis. Nam recte concluserunt his ex uerbis interpretes iam usu cognitum habuisse uinum Cyclopem ut apud Homerum Od. IX, 357 sq. sic apud Cratinum, nondum autem tam praestantis notae potum exhausisse. Laudat autem uinum Cyclops apud Homerum u. 359:

ἀλλὰ τόδ᾽ ἀμβροσίης καὶ νέκταρός ἐστιν ἀποῤῥώξ,

apud Euripidem uu. 418 sq.: φίλτατε ξένων,
καλὸν τὸ πῶμα δαιτὶ πρὸς καλῇ δίδως.

Diutius uersatum esse poetam in Polyphemi uinulentia exornanda facile credimus Bergkio l. l. p. 158, quamquam causa est, cur fr. 141:

τῇ νῦν τόδε πῖθι λαβὼν ἤδη καὶ τοὔνομά μ' εὐθὺς ἐρώτα

non intellegamus de Ulixe uini poculum Cyclopi praebente, ut acceperunt fragmentorum editores. Nam si fr. 135 recte illi scaenae attributum est, permirum, quod tam breui interuallo, quanto secreta fuisse debent haec frustula, metrum immutatur. Et quam frigidus iocus ipsum Ulixem incitare Polyphemum ad nomen sciscitandum, nimirum ut quam celerrime aenigma iam diu praeparatum promat? Quam urbani sales in Welckeri l. l. p. 324 explicatione [1]) magno comico unice digna, qui refert uersum ad ipsam caecationem, cum Ulixes candentem stipitem oculo impingit. Sic optime intelleguntur uerba τοὔνομά μ' εὐθὺς ἐρώτα, quoniam tunc uerum nomen professurus est saeua laetitia Laertiades, praesertim si statuimus praecessisse fr. 136, nec minus acerba ironia illa λαβὼν ἤδη sc. uinum et τόδε sc. hoc uinum: ignem proferuntur. Atque consentaneum est ea parte fabulae uiuis coloribus depictam fuisse Polyphemi luxuriam, qua Ulixes quas lautitias in uagis erroribus inuenisset ei fusius exponebat, si uera est Welckeri coniectura fuisse Cratini comoediam Odysseam quandam culinariam. Iam si externam spectamus Polyphemi speciem qualem exornauit Cratinus, unum oculum ei adsignatum secundum Homeri descriptionem apparet ex fr. 149: Phryn. ecl. p. 136 L. (p. 209 Rutherford.) μονόφθαλμον οὐ ῥητέον, ἑτερόφθαλμον δέ. Κρατῖνος γὰρ μονόμματον εἶπε τὸν Κύκλωπα [2]). Ac uidetur ex incerta-

1) Prae qua sordent Herwerdeni et Naberi (Mnemos. N. S. VIII p. 24 sq.) medelae non satis acriter refutatae a censore in Burs. annal. 1880 I p. 175 adnot. 1.

2) Nihil curanda testimonia Fauor. Moschopuli, gram. in Etym. Gud. p. 635, 9, qui dicunt Cratinum μονόφθαλμον dixisse; nam recte iam Pauwius (cf. Lob. s. u.) perspexit exquisitius uocabulum esse μονόμματον, ac uidetur μονόφθαλμος ut prosae orationi aptius in grammaticorum λέξεις

rum fabularum Cratini fragmentis unum et alterum in figuram Polyphemi praeter ceterorum animalium habitum quadrare, ueluti μίξοφρυς fr. 430, φαγᾶς fr. 451, γαστροχάρυβδις fr. 397 (praeter Homericam faciem hexametri optimam terminationem exhibens). In scaena repraesentatum erat antrum Cyclopis, quale ab Homero describitur; commemoratur enim fr. 137 haud dubie stratum eius, quod Homerus ex salicis uirgulis compositum fuisse dicit Od. IX, 427 sq. Leni autem ironia epicas formulas castigat hexametro usus Cratinus eadem qua epicus poeta constantia etiam tunc eas adhibens, cum prorsus uidentur a sana sententia abhorrere, quo imprimis pertinet ἐρίηρας ἑταίρους fr. 143, 1 atque, ut nos quidem arbitramur, fr. 136 φίλον παῖδ', quae uerba nobis hac potissimum de causa Cyclopi uidentur tribuenda [1]). Homericum sermonem imitantur etiam haec ἀλυσκάζειν (cf. ex. gr. Od. XVII, 581), fr. 138—140, πανημέριοι fr. 142 (Il. XVIII, 29) al. Omnino autem Cratinum paulo liberius Homerica uocabula Homericumque sermonis colorem captasse ad ludificandum cum ex multis fragmentis eluceat, uelut ex his, quae forte ex incertis collecta habemus fr. 315. 314. 357. 340. 382. 332, non dubitandum, quin in hac potissimum fabula, quae tota in Homeri narratione niteretur, illius studii exercendi et largissimam materiam inuenerit et praeclara exempla ediderit. Praeterea Cyclopem plebeio sermone locutum esse accommodato rusticitati ac feritati unum certe documentum exstat fr. 142 uerbum χορτάζεσθαι (cf. Bergk. l. l. p. 157). Ex incertae autem sedis fragmentis Kockius non inepte huic fabulae uindicauit fr. 326 schol. Theocr. IX, 19 (Ahr. II p. 306, 19 sqq.): χόρια — τὰ τῶν ἐμβρύων ἀγγεῖα. εἰώθασι

---

sub Cratini nomine irrepsisse animo tantum ad μόνος oppositum illi ἕτερος intento; contra μονόμματος est poetarum sermonis cf. Aesch. Prom. sol. fr. 194 N.

1) Quod Kockius dicit Cyclopem neque nosse Laertem neque Ulixem carum Laertae filium appellare potuisse, quid magis uerisimile, quam in oraculi illius a Telemo accepti hexametris fuisse commemoratum Λαερτιάδην? In altero argumento mentem comici non uidetur satis assecutus esse uir doctissimus.

γὰρ ἔγκατα πλήσαντες (ex Reiskii coniect.) *καὶ ξηραίνοντες ὀπτᾶν, εἶτα ἐσθίουσι ταῦτα, ἃ καὶ χόρια προσαγορεύουσιν. Κρατὶ νεοτρόφοιο γέννας χόριά τ' ἐμβρύων τε πλήθη*, ubi iam Toupius recte restituit Cratini nomen cetera sic fingens

Ἀρνὸς εὐτρόφου κρέας

Χόριά τ' ἐμβρύων τε πλήθη, alii aliter. Nouissimus editor haec edolauit

εὐτρεφεῖς ἀγέλας

χόριά τ' ἐμβρύων τε πλήθη

nisus haud dubie aliqua discrepantia scripturae *νεοστέφει* Vatic. 3, *γένας* ed. Bas. II (cum scholiis Calliergi); neque tamen nobis persuasit. Videntur enim accuratius spectanda esse ipsa scholiastae uerba, qui dicit uelamina, quibus includantur fetus in aluo, solere a pastoribus ad edendum apparari, non ipsos fetus, non *ἐμβρύων πλήθη*; quare hic aliqua corruptela latet, quam remouisse nobis uidemur scribentes *ἐμβρύων πλήρη*; uersus sic instauramus transposito uocabulo *χόρια*, quod principale est,

χόρια νεοτρόφοιο γέννας

ἐμβρύων τε πλήρη,

ita ut nihil aliud dixisse poetam arbitremur quam 'membranae subolis recentis fetuumque plenae', praecessisse autem uel subsecutum accuratius praeceptum culinarium, quod sequitur etiam apud scholiastam Theocriti. Iam cum uideatur hic cibus plerumque in pastorum mensis appositus fuisse, non absonum est hic de Cyclope, homine subtilis palati, cogitare, qui *μόσχον ὀπτόν* laudat etiam apud Euripidem Cycl. u. 325, ad qualem scaenam illa uerba reuocanda erunt.

Vidimus igitur Cratinum in uniuersum fabulam Homericam secutum *γαστριμαργίαν* Cyclopis in maius auxisse fortasse hac in re Epicharmi exemplo adiutum, omnino autem magis id spectasse, ut Homericam huius rei tractationem carperet, quam de suo nouaret, id quod sequenti tempore factum uidebimus in fabula satyrica.

Propter tituli similitudinem paucis hic absoluere liceat de Theopompi — posterioris sane aetatis Aristophaneae comici

cf. Mein. hist. crit. p. 237 sq. — fabula *Ὀδυσσεύς* inscripta, quae Bergkio de rell. com. Att. ant. p. 413 audit *Ὀδυσσεῖς* secundum Pollucis VII, 74 testimonium uix contra Athenaei IV, 165 b et schol. Aristoph. uesp. 1346 consensum urgendum et ob id ipsum ut titulum ita argumentum comoediae Cratineae uidetur repetiisse. At enim desiderantur in fr. 34 K., quod sic legit Bergkius

Εὐριπίδου 'στ' ἄριστον οὐ κακῶς ἔχον
τἀλλότρια δειπνεῖν τὸν καλῶς εὐδαίμονα

et explicat: Euripideum est ientaculum non sane contemnendum etc. 'de Ulixe socios hortante, ut Cyclopis caseo et lacte prouti collibuerit fruantur', certa indicia huius fabulae; immo suadent non pauca, ut cogitetur de Ulixe in patriam redeunte, illud autem fragmentum intellegatur cum Ribbeckio Colac. p. 23 not. 4 de procis, quorum est quam maxime *τἀλλότρια δειπνεῖν*, id quod Kockius quoque sensisse uidetur conferri iubens titulum eiusdem poetae *Πηνελόπη*.

Caput IV.

Polyphemus in fabula satyrica.

§ 1.

De Aristiae Cyclope.

Adprime conueniebat Cyclopis figura satyricarum fabularum indoli, cum immania monstra priscae antiquitatis uel barbaros a uernaculis moribus abhorrentes captare soleret, quibus sceleris uindicta ab heroibus importaretur. Erat igitur inter personas Cercyonis, Scironis, Sylei, Busiridis, Amyci aliorum, quos primus congessit in secunda quam statuit argumentorum satyricorum classe Welckerus de fabula satyr. (in libro: addit. ad trilog. Aeschyl. Francof. ad Moen. 1826) p. 302 sqq. Primus autem in hoc genus dramatis Polyphemum induxisse uidetur Aristias, Pratinae, satyricae fabulae inuentoris, filius, quem inter celeberrimos huius generis auctores laudat Paus. II, 13, 5.

Nec dubium uidetur esse, quin iam ante Cratinum hoc argumentum in scaena egerit, etsi certa temporum indicia non habemus. Sed cum Cratini *Ὀδυσσῆς* actam esse non ante Ol. 85, 1 supra cognouerimus, Aristias autem sit filius Pratinae, quem Ol. 70 certasse cum Aeschylo et Choerilo Suidas s. u. *Πρατίνας* testatur, et ipse secundus fuisse perhibeatur in eo certamine, quo Aeschyli tetralogia *Λάϊος, Οἰδίπους, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας: Σφίγξ* uicit Ol. 78, 1 cf. hypoth. Sept. c. Theb. in cod. Med.[1]), certum est eum antecessisse Cratinum. Itaque chronologicus ordo postulabat, ut de illius fabula ante Cratineam diceremus, sed singula genera noluimus disiungere. Unus autem uersiculus, quem fata superstitem esse uoluerunt ex dramate Aristiae, id certe demonstrat idem argumentum fuisse, quod Homerum secuti plurimi poetae tractauere: Ulixis dolum aduersus Cyclopem uino sopitum perpetratum. Laudat autem hunc uersum Suidas s. u. *ἀπώλεσας*:

ἀπώλεσας τὸν οἶνον ἐπιχέας ὕδωρ (Trag. fr. N. fr. 4 p. 563) addens *ἐπὶ τῶν τὰ καλῶς πρότερον γενόμενα ὕστερον μικροῦ τινος ἕνεκεν κακοῦ ἀνατρεπόντων ἢ ἐπὶ τῶν ἃ χαρίζονται δολούντων καὶ μὴ ἀκέραια παρεχομένων.* Noui aliquid affert Zenobius II, 16: *ἐν Κύκλωπι δράματι Πολύφημος οὕτως πρὸς Ὀδυσσέα λέγει, ὅθεν εἰς παροιμίαν περιέστη* (cf. Diogen. II, 32), cuius usus exemplum exstat apud Athen. VIII p. 362a. Dicit igitur haec uerba Polyphemus ad Ulixem; neque uero habemus Euripidea, quibus haec comparemus. Apud Euripidem enim nusquam Cyclops de uini mistione aut aqua infusa deprauatione loquitur, tangit tantummodo simile quid Silenus u. 557. Nec poterat hac de re stomachari, quoniam apud Euripidem uini plane inscius est, ut infra uidebimus; apud Aristiam autem cum tam subtilis palati fingatur, ut tenuitatem uini statim sentiat, concludere licebit iam pridem uini eum non expertem fuisse, qua in re Homerum secutus est cum Cratino Aristias. Quomodo in ceteris fabula comparata fuerit nescimus, quamquam cum aliqua probabilitate statuerunt uiri

1) De fide uerborum in uita Soph. n. 19 (p. 16 Iahn.) *καὶ Χοιρίλῳ καὶ Ἀριστίᾳ* dubitatur.

docti (cf. Welck. l. l. p. 286) Aristiae Cyclopem Euripidis fuisse exemplar, quorum poetarum cognationis allatum est a Meinekio documentum hoc Ἅιδου τραπεζεύς Arist. apud Athen. XV p. 686 a (Nauck. fr. 3): Ἅιδου μάγειρος Eur. Cycl. 397 [1]). Unum tamen fragmentum Aristiae Cyclopi non sine aliqua ueri specie uindicabimus incertae sedis quod laudat Athen. II p. 60 b (Nauck. fr. 6), ubi de fungis exponit ganeo

μύκαισι δ' ὠρέχθει τὸ λάϊνον πέδον,

paulo uerbosius idem Eustath. p. 1017, 13 sq. Sed quamuis hic diserte testetur de fungis sermonem esse, quod non multum ualet, quoniam Athenaeum exscripsit, quomodo in talem conexum fungi inculcentur? Et cognouere iam pridem uiri docti errasse Athenaeum; quare Schneidewinus scripsit μυκαῖσι a μυκή 'mugitus', quae uox legitur apud Apoll. Rhod. Argon. IV, 1285 a scholiasta explicata per ἦχοι, μυκήσεις. Quam accentus mutationem si accipimus, sententia euadit haec: 'mugitibus autem fremebat saxeum solum', quod si de Polyphemi antro dicatur, nemo offendat. Poterat autem hoc in narratione aliqua uel descriptione proferri, qualem ex. gr. incohat Ulixes Cycl. Eur. uu. 382 sqq. Hoc si uerum, poteritne coniectura fieri de gregibus Polyphemi? μυκᾶσθαι enim et μυκηθμός sunt uocabula boum mugitus apud Homerum (Od. X, 413. XII, 265) propria, etiamsi aliorum quoque animalium clamorem hac uoce significari non nescimus. Quid? Nonne iam Aristias potuit hac in re ab Homeri narratione deflectere, ut etiam boues adderet Polyphemi gregibus, id quod ab Euripide factum uidebimus? Sed cautius erit nihil nisi Euripidis uerba u. 426: ἐπήχει δ' ἄντρον in comparationem uocare (cf. Hom. Od. IX, 395).

§ 2.

De Euripidis Cyclope.

Iam licet tandem aliquando firmo pede insistere et fragmentis agglutinandis supersedere, quoniam uni certe fabulae

---

1) Quod Welckerus p. 302 addebat, nisus esse peruersa lectione Athen. VI p. 270 c uidetur.

satyricae pepercit fati iniquitas: Euripidis Cyclopi. Quae quidem fabula quo certamine, cum quibus coniuncta tragoediis acta sit nescimus, neque praesto sunt ea indicia chronologica, quae in ceteris fabulis se offerunt ex didascaliis aut temporis tectis significationibus petita, sed sola ex metrica ratione aliquid potest concludi, etsi fabulam satyricam liberiore usu exsultasse neque cum tragoediarum consuetudine comparari posse et per se consentaneum est et testimoniis ueterum firmatur cf. schol. ad Hephaest. p. 183 (Gaisf.). Attamen qui trimetri iambici rationem curatius examinauere, iure uidentur statuere extremae Euripidis aetati hanc fabulam adsignandam esse cf. Rumpel. Philol. XXIV p. 408; C. F. Mueller.: de pedib. solut. in dial. senar. Aesch. Soph. Eur. Berol. 1866 p. 143 not. 3; nam Zirndorferi (de chronol. fab. Eurip. Marb. 1839 p. 110 sq.) argumenta, qui propter Aristophanis Nubium quosdam locos, qui ad illam fabulam alludere ei uidentur, eam ante a. 423 actam censet, facili negotio redargui possunt. Videtur autem Euripides potissimum huius modi argumenta, quibus animalia propter uirium magnitudinem uel morum ferocitatem hominibus inimica et odicsa debitas dant poenas, prae ceteris adamasse, quoniam maior pars nouem qui traditi sunt titulorum ad tales res spectat, ueluti Syleus, Busiris, Sciro, Eurystheus, Autolycus. Cyclopis autem argumentum quomodo uariauerit, ut noui quid Atheniensium subtili iudicio propinaret, difficile est perspectu, eo difficilius, quod ne primus quidem satyrico charactere tractauit, quo haud dubie quasi nouo lumine aspersa est expressa imago. Nam cum Cyclops subito nouo comitatu cinctus sit, nouae se praebent ansae solita uariandi, figurae inueteratae aliorum consuetudine arcessita mutandae atque expingendae. In Cyclope autem Euripideo describendo id potissimum sequemur, ut quibus rebus ab Homerico distinguatur, accuratius quam adhuc factum est perscrutemur. Apertis uerbis Sicilia et Aetna mons domicilium Cyclopum dicitur cf. uu. 20. 95. 106. 114. 130. 298. 366. 395. 660. 703. Externam autem speciem ipsius Polyphemi in uniuersum eadem quam Homerus praeiit ratione, in singulis magis consumma-

tam et auctam atque adeo magis definitam exhibuit poeta satyricus. Est Polyphemus ut ceteri Cyclopes (u. 21) unoculus [1]) cf. uu. 79. 174. 475. 633. 636. 648. 657. 663. 673, filius Neptuni cf. uu. 21. 262. 290 sqq. 318. 413, sed confunditur iam Homeri genealogia cum Hesiodea, cum mater dicatur u. 648 Gaea, quam ingenti filii formae melius respondisse recte iudicauerunt Brodaeus et Hermannus ad h. l. Quam enormem formam ne scaenicus quidem poeta describere et ceterarum rerum inaudita ratione exprimere desinit, quamquam difficile erat in scaena figuram magnitudine ceteros homines tanto superantem proponere (cf. Wieseler. de fab. satyr. in stud. Gotting. 1847 II p. 639 sq.) [2]). Optime autem narrari poterant mirabilia ab Ulixe, cum ex antro reuersus choro quae uiderit refert uu. 382 sqq.:

ἐπεὶ πετραίαν τήνδ' ἐσήλθομεν χθόνα [3]) etc.,

ubi dicitur Polyphemus in foco locasse

ὑψηλῆς δρυὸς
κορμοὺς πλατείας ἐσχάρας βαλὼν ἔπι,
τρισσῶν ἁμαξῶν ὡς ἀγώγιμον βάρος,

(cf. Od. IX, 233 sqq.; imprimis 241 sq.), cratera autem implesse *ὡς δεκάμφορον* et poculum apposuisse

εἰς εὖρος τριῶν
πήχεων, βάθος δὲ τεσσάρων ἐφαίνετο.

Ac facile credimus ipsum palum praeustum fuisse iocosa magnitudine, ex qua conclusionem facerent spectatores de oculi circuitu u. 472. Nec mores ab Homericis multum diuersi: mansit impietas et ferocia cf. *ἀνόσιος* uu. 26. 31. 348. 378. 438. 693; *δυσσεβής* 30. 289. 311; *θήρ* [4]) *πανουργός* 442; *ἀναιδής* 592; *νηλής* 369; *θεοστυγής* 396. 602; *κακός* 599. 627; *ἀποβώμιος*

1) Ubi propter uersum uel ad magnitudinem significandam legitur *ὄμματα*, ut uu. 459. 470. 511 uel *βλέφαρα* u. 485, unus oculus intellegendus item atque apud Homerum.

2) Vocis tonitru (cf. Philostr. uit. Apoll. VII, 28) actor uidetur naturam Cyclopis expressisse cf. Eustath. p. 1628, 24 sqq.

3) Pro *χθόνα* conicimus *πτύχα*; proposita *στέγην*, *λεπαίαν* — *πέτραν* non satisfaciunt. *πτύξ* uerbum Euripidi crebro in usu cf. Andr. 1277; Phoen. 84; Hel. 605; Suppl. 212. 979 saep.

4) Cf. Lycophr. 765 *τὸ τυφλωθὲν δάκος*.

365; *ἄμικτος* 429; *ἀνήρ, ᾧ θεῶν οὐδὲν ἢ βροτῶν μέλει* 605, quamquam ipse Polyphemus superbe iactat genus a deis deductum u. 231:

οὐκ ἦσαν ὄντα θεόν με καὶ θεῶν ἄπο;

Nec potuit poeta philosophus, qui etiam Ulixi de Iouis diuinitate ratiocinationem uu. 353 sqq. suppeditat, occasionem dimittere, quin Cyclopem suam de deorum fide atque auctoritate uitaeque pretio et usu sententiam promentem induceret uu. 316 sqq., de qua festiue disputauit Wilamowitzius Anal. Eurip. p. 226 sqq. In deliciis habet Polyphemus ut ceteri Cyclopes (cf. u. 22: *ἀνδροκτόνοι*) carnes humanas cf. uu. 92 sq. 126. 249. 356. 374; quare audit *ξένων δαιτυμών* 610, *θὴρ ξενοδαίτης* 658, et solet Silenus mensam ei apparare pretiosas offas ostendens cf. 313 sqq. Mentis non est ita sagacis, sed Sileni credit obtestationibus u. 262 et mendaciis et quasi consiliarium eum adsciscit 539, quamquam ipse Silenus *ἀμαθίαν* Cyclopis 173 cauillatur, qui choro quoque est *ἀπαίδευτος* 493. Differentia inter scaenicum et epicum poetam apparet eo, quod ille *θεοστυγὴς Ἅιδου μάγειρος* artis culinariae est eximie peritus neque caret necessariis instrumentis: cultris (uu. 241 sq.), securi (u. 395, quem transponimus cum Hermanno post u. 399), cortina (392), ueribus apte fabricatis (393 sq.), ipso foco (384), quorum apud Homerum nulla fit mentio. Nec dedignatur uariationem in cena adornanda, cum carnes partim coquere partim assare didicerit uu. 396 sqq. 244 sqq., cui quidem consuetudini saepius eum indulsisse ex satyrorum adhortatione mandendi dulcedinem anthropophago praemonstrante uu. 356 sqq. sequitur. Atque omnino Cyclops deditus est abdominis uoluptatibus, quarum proponit imaginem edacitate turgentem uu. 323 sqq.:

ὅταν ἄνωθεν ὄμβρον ἐκχέῃ,
ἐν τῇδε πέτρᾳ στέγν' ἔχω σκηνώματα
ἢ μόσχον ὀπτὸν ἤ τι θήρειον δάκος
δαινύμενος, εὖ τέγγων τε γαστέρ' ὑπτίαν,
ἐπεκπιὼν γάλακτος ἀμφορέα etc.,

nec sine subtili consilio Euripides induxit Cyclopem a uenatione reuersum num prandium sit paratum ex choro quaeren-

tem, ut nostri solent uenatores, uu. 214 sqq. Modum uero edendi et bibendi non magis quam apud Homerum scit tenere, ita ut quae deuorauit mox eructet cf. Od. IX, 373 sq.; Eur. 591 sq. (562. 523), ac uidetur consilium 'nihil relinquendi' praecipue Cyclopeum fuisse Od. IX, 292; Eur. uu. 314. 570. 575. Animaduertendum autem in Polyphemo, ubi primum uini notitiam nactus est, statim cupidinem comissationis excitari, eam igitur meri uim apparere, quae rusticitati et tumultui inclinet cf. 445 sq. 507 sqq. 537:

ἠλίθιος ὅστις μὴ πιὼν κῶμον φιλεῖ,

dum potator usibus edoctus Silenus solus frui uult Bacchi dono 540. Optime autem immoderata libido cernitur in toto illo epeisodio 519 sqq., ubi Silenus et Polyphemus quasi certamen ineunt potandi. Atque his in rebus enarrandis Euripidem habuisse quos sequeretur ex eis, quae disputauimus, elucere opinamur, in satyrorum uinulentia illudenda fortasse Aristiam. Cuius fragmentum si supra recte interpretati sumus, nouauit Euripides, quod Cyclopes uini ignaros induxit, id quod et disertis uerbis testatur Silenus Ulixe interrogante uu. 123 sq. et ipsius Polyphemi inscitia uu. 521 sqq. comprobatur. Cur uero mutauerit ab Homero traditam et a posterioribus ut uidetur retentam consuetudinem, in propatulo est: multo efficacius scaenico poetae is uino domatur, qui eius uim nondum perspectam habet, quam qui meliore tantum nota pellectus nimium exhausit. Videtur Euripides etiam in possessione Cyclopis describenda nonnulla nouasse. Cum Homero conueniunt pecudum diuitiae, quarum lactis et caseorum largas in antro asseruat copias, etsi paulum immutata est res pecuaria Cyclopis satyris inductis. Conspicitur enim Polyphemus potius locuples possessor quam ipse pastor, cum satyris eorumque ministris (u. 83) pascendi munus imposuerit cf. uu. 26. 41 sqq. 76 sqq. al. Sileno sene domestica negotia administrante cf. u. 29. Neque tamen propterea curam atque amorem pecudum deposuit, sed acerrimo studio cauet, ne quicquam neglegatur a leui pastorum caterua; quapropter rediens satyrorum turbis aspectis increpat Bacchi discipulos magna indignatione tri-

metri solutionum multitudine optime significata uu. 203 sqq. et num rei pecuariae bene consuluerint studiose sciscitatur. Possidet autem Cyclops μῆλα ut apud Homerum cf. uu. 28. 122. 162 al. 'oues et capras' et agnos a comitibus Ulixis ex antro actos uidet uu. 224 sqq. 189. Sed quattuor locis [1]) indicatur etiam boues in gregibus esse (cf. Borsdorf. commentar. in Theocr. id. XI, Iaurauiae 1874 p. 4) uu. 136. 218. 302. 389, quod, nisi arbitrari mauis non presse Homeri uestigia secutum esse hac in re Euripidem [2]), ideo eum instituisse existimauerimus, ut quam ditissimum dominum efficeret Polyphemum. Nutrimenta eadem fingit quae Homerus: lac et caseos uu. 122. 327; unum addit (nam μήλων βορᾷ etiam epicum Cyclopem uixisse consentaneum) carnem ferinam, quam iam pridem se abominari dicit Polyphemus uu. 247 sqq.:

ὡς ἔκπλεώς γε δαιτός εἰμ᾽ ὀρεσκόου·
ἅλις λεόντων ἐστί μοι θοινωμένῳ
ἐλάφων τε, χρόνιος δ᾽ εἴμ᾽ ἀπ᾽ ἀνθρώπων βορᾶς.

Nimirum non edit uir portentosus nisi θήρειόν τι δάκος, bestias feroces uel magnitudine praecellentes, leones uel ceruos, quorum pellibus uestitur cf. u. 330. Quam praedam captat per montes persequens uestigia cum canibus (130), quos praeter pecudes alit, qua de re infra accuratiora proferemus. Ad ferocitatem augendam pertinet etiam quod Euripides frumentorum expertes reddidit Cyclopes cf. uu. 121 sq. 133 sq., cum Homerus Od. IX, 107 sqq. frumenta eis terram ultro progignere narret, quae Euripideo Cyclopi necessitate coacta tantum gramina et pabulum praebet 332 sq. Neque tamen caret uita Polyphemi commoditate quadam et rusticana iucunditate, quamuis rudi-

---

1) Quamquam de integritate primi loci dubitamus; nam cur Silenus bouinum tantum lac adesse dicit (singulari numero βοός!), cum u. 218 caprinum inueniatur? Fortasse scribendum πυὸς γάλα, quod quidem lactis genus apud comicos crebro occurrit, quae coniectura quodammodo commendatur, quod Athen. XIV p. 658 c et ex eo Eustath. p. 1485, 32 legunt Διὸς γάλα.

2) In minutioribus rebus libere uersatum esse tragicum docet quod titionem oleaginum dicit Ulixes 455 (Od. IX, 319 sq.), quernum chorus 615.

bus moribus pastoris accommodata, quae maxime conspicua fit, ubi ipse Cyclops suae uitae consuetudinem exposite deformat 316 sqq. Et alias inueniuntur imagunculae bucolici coloris cf. 360:

δασυμάλλῳ ἐν αἰγίδι κλινομένῳ.

541:

καὶ μὴν λαχνῶδές γ᾿ οὖδας ἀνθηρᾶς χλόης.

Vini autem uis procreat cantum Polyphemi, cuius apud epicum poetam nullum uestigium. Sed est mugitus potius quam carmen modulatum neque fauente Musa editur cf. 423. 425 sq., ut antrum late resonet. Titubat autem ex spelunca

ἄχαριν κέλαδον μουσιζόμενος
σκαιὸς ἀπῳδός (489 sq.),

ut comissatum eat ad Cyclopes fratres (445 sq.), et carmen satietatem pransi potique illustrans effundit. Conuenit denique cum tota descriptione Euripidea quod dedignatur Cyclops muliebre genus et amorem muliebrem turpem iudicans exercitum, qui unius mulierculae causa Phrygum terram inuaserit (283 sq.) et quod fera libidine ebrietate inflammata secum trahit Silenum quasi Ganymedem suum puerili amore magis se delectari dicens quam muliebri his uerbis 581 sqq.:

οὐκ ἂν φιλήσαιμ᾿. αἱ Χάριτες πειρῶσί με.
ἅλις Γανυμήδην τόνδ᾿ ἔχων ἀναπαύσομαι
κάλλιστα νὴ τὰς Χάριτας· ἥδομαι δέ πως
τοῖς παιδικοῖσι μᾶλλον ἢ τοῖς θήλεσιν.

Si totam imaginem Euripideam uno conspectu animo concipimus, in uniuersum secutus est poeta Homeri exemplum ferocitatem premens et barbaros mores, quos Ulixes ne eo quidem flectere potest, quod Graecae originis illum admonet uu. 297 sqq., quam quidem saeuitiam auxit singulis in rebus tragicus poeta de suo, omnino singula lineamenta magis exprimens et actionem eiusque condiciones astrictius ut dramaticus et distinctius elaborans. Neque magis quam Homerus ridiculum effinxit Polyphemum, sed una excepta scaena, ubi ebrium uacillantem induxit, ridiculas partes per totam fabulam adsignauit satyrorum choro. Illam autem ipsam scaenam non

dubitamus quin non primus proposuerit. Est enim ut uidimus tantum non manifesta in quibusdam rebus imitatio priorum, ueluti taetram gulam ad Epicharmum uel Cratinum reuocare poterimus, fortasse ad Aristiam uinulentiam. Neque nimis audacem esse putamus coniecturam, ex qua philosophandi studium, non ipsam philosophiam inde ab Epicharmo in Cyclopis sucum et sanguinem (si quidem habet poetica figura sucum et sanguinem) ita abiisse opinamur, ut ne Euripides quidem doctum ei sermonem subicere omitteret.

Tractatum esse argumentum de quo dicimus in aliis fabulis satyricis nulla iam exstant testimonia [1]). Quamquam lubenter unum uersum ad hoc potissimum genus relegemus trimetrum iambicum seruatum a Zenobio I, 92:

ἂν οἶνον αἰτῇ, κόνδυλον αὐτῷ δίδου, qui addit *ἐπὶ τῶν ἀγαθὰ μὲν αἰτούντων, δεινὰ δὲ λαμβανόντων. Ἡ δὲ ἱστορία ἀπὸ τοῦ Κύκλωπος, παρόσον αἰτήσας οἶνον τὸν Ὀδυσσέα τῶν ὀφθαλμῶν ἐστερήθη. Ὀδυσσέα γὰρ ἐν τῷ σπηλαίῳ κατασχὼν ὁ Κύκλωψ καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ ἀρξάμενος κατεσθίειν, οἶνον παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἔπιε καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν χάριν δίδωσιν ὕστατον αὐτὸν καταφαγεῖν· μεθυσθεὶς δὲ μετὰ τὸ πιεῖν καὶ ὑπνώττων παρ' ἐκείνου ἐξετυφλώθη.* Integram huius uersiculi formam uidetur exhibere schol. Arist. pac. 123 Rau. et Ven. (D. p. 174 b, 53), ubi pro *κόνδυλον* legitur pluralis *κονδύλους* metricae legi respondens, quam hoc in prouerbio paulatim euanuisse ex altera forma licet colligi a Veneti solo scholiasta allata:

εἰ δὲ οἶνον αἰτεῖ, κόνδυλον αὐτῷ δός (D. p. 174 b, 48 sq.).

Aristophanis autem scholiastae cum adponant: *ὑπὲρ τοῦ ἐθίζειν τοὺς παῖδας μηδέν τι περιττὸν αἰτεῖν* (*ζητεῖν*) Bergkio poet. lyr. Gr. III [4] p. 610 paroemiographi, 'qui haec ad Cyclopis fabulam rettulerunt, omnino doctrina uidentur intempestiue usi esse'. Sed miramur duas res inter se commutasse uirum

1) Lepidum fuit inuentum Timanthis pictoris satyricarum fabularum memoria fortasse excitatum, qui dormientem Cyclopem in tabella proponens magnitudinem ita expressit, ut 'satyros thyrso pollicem eius metientes iuxta pingeret' cf. Plin. n. h. XXXV, 74.

doctissimum: prouerbii usum et originem. Usurpatum esse hoc prouerbium de liberis nimia poscentibus facile largimur Aristophanis scholiastae et Bergkio, sed ut fit longe alia poterat esse origo, quam si testantur grammatici ab illa fabula esse repetendam, cur tergiuersemur? Iam cum trimetro inclusa sit sententia, ad quam alludere Aristophanem scholiastae adnotant, suspicamur ex dramate satyrico ante Aristophanis Pacem h. e. ante Ol. 89, 3 = 421 acto eam sumptam esse, cogita ex Aristiae Cyclope, ex quo prouerbialem uersum petitum esse supra uidimus. Imaginamur autem dixisse hoc satyrorum coryphaeum Ulixi et *κονδύλους* intellexisse titionem eodem modo, quo apud Euripidem uerbosus est in adhortatione magis quam in actione uu. 473 sqq. 483 sqq. 608 sqq. 630 sqq. 654 sqq. translato sensu palum funestum appellans *καρκίνον* u. 609.

Ex dramate satyrico fabula illa transiit ad id poesis genus, cui antiquitus erat cognatio cum satyrorum choris, in dithyrambum.

Caput V.

De Polyphemo et Galatea in dithyrambis.

§ 1.

De Timothei Cyclope.

Proficiscimur a loco Aristotelis multum uexato necdum prorsus ad liquidum perducto poet. II p. 1448 a, 10 sqq. Sermo est de imitatione (*μιμήσει*) agentium (*πραττόντων*) in quouis genere tractandi, quae quidem reddat aut meliores aut pares aut deteriores, et pergitur: *καὶ τὸ περὶ τοὺς λόγους τε καὶ τὴν ψιλομετρίαν, οἷον Ὅμηρος μὲν βελτίους, Κλεοφῶν δὲ ὁμοίους, Ἡγήμων δὲ ὁ Θάσιος ὁ τὰς παρῳδίας ποιήσας πρῶτος καὶ Νικοχάρης ὁ τὴν Δηλιάδα χείρους· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς διθυράμβους καὶ περὶ τοὺς νόμους, ὥσπερ * * γᾶς, Κύκλωπας* [1])

1) Cod. Par. *ὥσπερ | γᾶσ κυκλωπᾶσ*

Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος, μιμήσαιτο ἄν τις· ἐν αὐτῇ δὲ τῇ διαφορᾷ καὶ ἡ τραγῳδία πρὸς τὴν κωμῳδίαν διέστηκεν, ἡ μὲν γὰρ χείρους, ἡ δὲ βελτίους μιμεῖσθαι βούλεται τῶν νῦν. Quaeritur, quid sit illud *γᾶς* in codicibus traditum. Propositurus est Aristoteles exempla, ut etiam in dithyrambis et nomis illam legem ualere demonstret: quapropter consentaneum esse duxerunt uiri docti et dithyrambi et nomi exemplum proponi. Ac iam pridem nomi exemplum e uerbis traditis elicuerunt sic legentes *ὡς Πέρσας ⟨καὶ⟩ Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος*, cum Pausaniae VIII, 50, 3 testimonio constet *Πέρσας* fuisse *νόμον* Timothei. Statuendum tunc erat et Timotheum et Philoxenum scripsisse et Persas et Cyclopem, quod reuera statuit quondam Bergkius poet. lyr. III[4] p. 616 sq. ipse tamen propter nimiam infirmitatem postea hanc opinionem reprobaturus. Et quid hoc loco *Πέρσαι*? Si Aristoteles duo tantum genera distinguere uolebat, ut duo tantum distinxit in dramatica poesi, non poterat discernere *ὁμοίους* et *χείρους*, quoniam prius nisi cum reliquis duobus generibus coniungitur plane otiosum est, sed debebat ut subinde *βελτίους* et *χείρους*. Cui autem generi tribuamus *Πέρσας*? Celebrabantur hoc nomo res a Graecis contra Persas praeclare gestae (Bippart. loco mox laud. p. 65), ac possit quispiam cogitare fuisse meliores descriptos illos *Μαραθωνομάχους*, sed cum *Κύκλωπας* in toto conexu nihil aliud significare possit quam ipsos Neptuni filios barbaros, non titulos tantum dithyramborum, etiam *Πέρσας* non solum titulum carminis alicuius, in quo meliores delineantur alii, accipere debemus, sed ipsos homines Persas, quos Timotheus neutiquam supra humanam uirtutem sustulisse putandus est. Porro nimis contorta et a simplici interpretatione abhorrens nobis uidetur quam posteriorem iniit rationem Bergkius l. l. p. 617, ut Timotheus in Persis meliores, idem in Cyclope mediocres, Philoxenus in Cyclope deteriores imitatus sit. Deinde illud *γᾶς* in nomen poetae auxerunt simul nomi exemplum recuperaturi, ueluti Vahlenus in altera ed. Aristot. poet. supplens *ὥσπερ θεοὺς Ἀργᾶς* ita quidem, ut *θεοί* Argae illius, quem *νόμους* composuisse scimus ex Athen. XIV p. 638 b,

melius genus, Cyclopes Timothei et Philoxeni deterius genus repraesentarent. Nuper tamen idem uir subtilissimus ut uidetur simplicissime mendum sustulit in Herm. uol. XII p. 192 scribens *γάρ*, expositione tamen coniecturae supersedens, quam nos sic accipimus, ut talem *ἀνομοιότητα* inter Cyclopem Timothei et Philoxeni intercedere putemus, qualem aut inter pares et deteriores aut inter sublimiores et deteriores aut inter sublimiores et pares. An sic accipiendum, ut per se intellegatur nec per se commemorandum sit in dithyrambis et nomis sublime et par genus posse delineari, itaque uerbis *ὥσπερ γὰρ Κύκλωπας* etc. humilis tantum classis inducatur exemplum, quo etiam hanc istis poesis generibus exprimi posse demonstretur? Utut hoc intellexit aenigmatista non persuasit *γάρ* corruptum esse in *γᾶς*. Felicius nobis uidetur locum tractasse Susemihlius Mus. Rhen. XXXV p. 486 sqq., qui primus intellexit hoc exemplo non id agi, ut comprobetur diuersos poetas in diuersis poesis generibus diuersa argumenta diuerse tractare extollentem hunc, illum detrectantem, tertium fideliter delineantem, sed in eodem genere diuersos poetas idem argumentum diuerse tractare. Conclusit igitur et diuersos fuisse Cyclopes Timothei et Philoxeni atque huius quidem detractum, illum elatum, utriusque uero esse exemplum dithyrambi, id quod requireret simile exemplum nomi, quod nimis impedite sic suppleuit: *ὥσπερ Πέρσας Τιμόθεος καὶ Ἀργᾶς, Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος*. Hoc recte monuit uir doctissimus distinguendum esse etiam in Cyclopibus sublime, mediocre, humile genus tractandi, licet refragetur Eduardus Hiller in Burs. annal. 1881 I p. 134; nam posse in diuersis uel in eodem genere diuersos agentes diuerse fingi, ex. gr. in nomis et dithyrambis deos meliores, deteriores Cyclopes quid adnotaret Aristoteles, cum per se deorum maiestas, humilitas Cyclopum propria esset? Debent profecto in eodem genere et in diuersis tales diuersi exhiberi.

Sed nimium nobis uidetur Susemihlius orationis hiatum statuisse. Prudenti enim consilio Erwinus Rohde Mus. Rhen. XXXIV p. 572 adnot. 2 ex Stephani Byzantii et Suidae in enu-

merandis carminibus Timothei discrepantia effecit ambiguum fuisse nomen carminum quibus maxime floreret citharoedus Milesius, *νόμων* et *διθυράμβων*, quoniam uiderentur grammaticis propius accedere ad dithyrambum recentiorem Philoxeni quam ad priscum nomum Terpandri. Quid? Nonne statuere licet etiam Aristotelis loco dithyrambos et nomos pro uno genere copulatos esse ita quidem, ut exemplum ad utrumque genus quadrans electum sit: *Κύκλωπες* [1]). Hoc si uerum, textus ipse non modo indicat duorum ex tribus generibus poetas Timotheum et Philoxenum, sed suppeditat etiam corruptela tertium, cuius ex nomine remansit illud — *γᾶς*. Dubitari non potest, quin Timotheus repraesentauerit sublime genus, potest, utrum Philoxenus mediocre an infimum. Commendat tamen indoles Philoxenii poematis magis, ut prius statuatur, quoniam Cytherius ut postea uidebimus Cyclopeam naturam humanae circumdedit, optime igitur sic ut hominem exhibuisse Cyclopem dicitur. Ergo humillimi generis exemplum desideratur: nullum autem aptius quaerenti se offeret quam ab Athen. I p. 19 f sq. traditum: *Εὔδικος δὲ ὁ γελωτοποιὸς ηὐδοκίμει μιμούμενος παλαιστὰς καὶ πύκτας, ὥς φησιν Ἀριστόξενος· Στράτων δ᾽ ὁ Ταραντῖνος ἐθαυμάζετο τοὺς διθυράμβους μιμούμενος· τὰς δὲ κιθαρῳδίας οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα, ὁ αὐτός φησιν.* Haec memoria summa auctoritate fundata Aristoxeni Tarentini, Aristotelis discipuli, cuius in libellum *περὶ τραγικῆς ὀρχήσεως* fr. 48 relegat Muellerus fr. hist. Graec. II p. 284, non pauca praebet expeditu difficilia. Nihil enim scitur de Oenonae temporibus nisi quod ex ipso illo loco colligitur natu maiorem eum esse Aristoxeno nec multum confert ad accuratiorem scientiam quod eundem esse credunt uiri docti (primus O. Iahn. proll. Pers. p. LXXXVI adnot. 3) qui eodem Aristoxeno auctore (fr. 56 M.) ab Athenaeo XIV p. 638 b dicitur *τῆς κιθαρῳδίας πρῶτος ἐπὶ τὸ γελοῖον παρῳδὰς εὑρεῖν, Οἰνώπας*, cuius

1) Non est traditum dithyrambum fuisse Timothei Cyclopem cf. Rohdium l. l.

aemulatores perhibentur Polyeuctus Achaeus et Diocles Cynaetheus non magis noti quam is quem sibi ad imitandum proposuerunt. Aliquid tamen, si nobiscum putas citharoedorum illorum nomen esse unum, ex altero loco potest effici, ubi iunctura *ὥσπερ τῶν ἑξαμέτρων τινὲς ἐπὶ τὸ γελοῖον παρῳδὰς εὗρον, οὕτω καὶ τῆς κιθαρῳδίας πρῶτος Οἰνώπας* eo fert, ut quae secundum indolem hic componuntur epicae et citharoedicae poesis parodiae, eas ne temporis quidem magno interuallo existimemus disiunctas. Iam cum epicae parodiae inuentor omnium in ore sit Hegemo Thasius (cf. Aristot. poet. 2 p. 1448 a u. Schraderum Mus. Rhen. XX p. 186 adnot. 1), Alcibiadis coaeuus, non multum aetate distare ueri simile est Oenopam illum uel Oenonan, citharoedicae parodiae inuentorem. Nonne adprime hic locus quadrat ad Aristoteleum illustrandum? Quemadmodum in epica poesi tertium genus imitationis efficit parodia Hegemonis Thasii, ita in dithyrambica uel nomica parodia Oenopae. Restituimus igitur apud Aristotelem huius mimi nomen, cuius ueram formam esse *Οἰνωνᾶς*, non *Οἰνώπας* arguit frustulum superstes perispomenon *γᾶς*. Neque uero sufficit substituisse nomen proprium *ὥσπερ Οἰνωνᾶς Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος*: altiore ulcere laborat uerborum collocatio. Falsus accentus uocis *Κυκλωπᾶς*, qualis legitur in codice Parisino, simplicissime sic explicatur, ut aberrasse putentur librarii oculi ad simile uerbum eiusdem notae, *Οἰνωνᾶς* nimirum [1]), quod aut praecessit uel secutum est aut, id quod hic probabilius uidetur, in proximi uersus capite fuit positum. Unde uidetur in superioris lineae initium elatum, ubi nunc remansit *γᾶς* ex *νᾶς* facile oriundum. Supplentes autem particulam *καί* sic arbitramur locum refingendum: *ὥσπερ Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος ⟨καὶ Οἰνω⟩νᾶς, μιμήσαιτο ἄν τις·* et agnoscimus testimonium de discrepantia carminum praecipue Timothei et Philoxeni. Videtur enim Timotheus Cyclopis naturam grandiorem quam taetriorem concepisse, magis

1) Nunc melius ad nostram rem faceret forma *Οἰνώπας*, quae scribenda esset *Οἰνωπᾶς*, sed nomina propria in *-ωπας* exeuntia uidentur paroxytona esse omnia cf. Fick. nom. pers. Gr. p. 141.

monstri immanitatem quam anthropophagi impudentiam denotasse, omnino magis Homerico charactere induxisse Cyclopem quam satyrico uel eo, qui postea demum in dithyrambo et comoedia obtinuit.

Ceterum de Timothei Cyclope pauca tantum ex fragmentis aliisque indiciis coniectare possumus congruentia tamen illa quidem cum ista Cyclopis indole. Ne de tempore quidem quo editi sint Cyclopes Timothei et Philoxeni neque uter prior, uter posterior, satis liquet. Philoxeni dithyrambum non potuisse ante Ol. 93, 4 agi postea uidebimus, solet autem a recentioribus ante Timothei carmen proferri. Sed omnino nescimus, quando Timotheus scripserit Cyclopem, nisi forte inde quid concludere licebit, quod priore loco laudatur ab optimae fidei auctore Aristoxeno in schol. Il. IX, 219; et ipsius aetas Timothei hoc uidetur comprobare. Etenim si marmori Pario ep. 76 fides est habenda, natus erat Ol. 83, 2 = 447, mortuus Ol. 105, 4 = 357, cum eodem auctore ep. 69 Philoxeniae uitae termini statuantur Ol. 86, 2 = 435 et Ol. 100, 1 = 380. Accipimus autem familiaritate quadam citharoedum coniunctum fuisse cum Euripide tragico, qui adulescentem explosum consolabatur (cf. Plut. an sen. s. ger. r. c. 23 p. 795 d), quocum Archelai hospitio fruebatur (cf. Plut. de Alex. fort. p. 334), in cuius cenotaphium epigramma composuisse perhibebatur (cf. Bippart. l. l. p. 58 sq.). Atque ante tragici fabulam satyricam scripsisse Timotheum carmen suum uix credibile [1]; potius adulescentem senioris poetae uestigia pressisse ueri simile, quamquam haec omnia specie magis quadam probabilitatis admissa quam demonstrata esse concedimus. Certe ante oculos habuisse Timotheum Euripidis drama uno fragmento comprobabimus. Neque magis certa scimus de carminis indole et argumento. Bene meruit de Timotheo Georgius Bippart: Philox. Timoth. Tel. dithyramb. rell. Lips. 1843, qui longe superat Mauricii Schmidt in diatrib. in dithyr. 1845 in coaceruandis

---

1) Mire errauit Hartungius in praef. edit. Eur. Cycl. p. 8 contendens auctores fuisse Euripidi praeter Choerilum (?) et Aristiam Timotheum et Philoxenum.

recentiorum commentis sedulitatem ad dispiciendam artem poetae parum fructuosam. Argumentum autem fabulam Homericam fuisse inter omnes constat. Spectant enim aperte ad uinum ab Ulixe Polyphemo praebitum uersus ab Athen. XI p. 465 c et Eustath. p. 1631, 61 sq. seruati (Bergk. l. l. fr. 5)

Ἔχευε [1]) *δ᾽ ἓν μὲν δέπας κίσσινον μελαίνας*
σταγόνος ἀμβρότας ἀφρῷ βρυάζον·
εἴκοσιν δὲ μέτρ᾽ ἀνέχευεν ἔμισγέ θ᾽
αἷμα Βακχίου νεοῤῥύτοις δακρύοισι Νυμφᾶν.

Notanda autem est imitatio Homeri, cum paene ad uerbum expressa dixeris haec de Od. IX, 208 sqq.:

τὸν δ᾽ ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρόν,
ἓν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
χεῦ᾽· ὀδμὴ δ᾽ ἡδεῖα ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει
θεσπεσίη· (cf. Bipp. p. 71).

Atque *δέπας κίσσινον* apud Homerum est *κισσύβιον* u. 346, quod *ποιμενικὸν ποτήριον* esse, *ὁποῖον καὶ τῷ συβώτῃ ἐν τοῖς ἑξῆς Εὐμαίῳ ἐστίν, ὡς δηλοῖ φασι καὶ Τιμόθεος ἐν τῷ κατ᾽ αὐτὸν Κύκλωπι, παραφράσας οὕτως* adnotat Eustathius hausta ut uidetur doctrina ex schol. Od. IX, 346, et habet Euripidis Cyclops *σκύφος κισσοῦ* u. 390 [2]). Sed cauendum est, ne *δέπας κίσσινον* de Cyclopis uasculo intellegamus, quamquam hoc suadere uidetur Eustathii adnotatio. Nam uix credibile est miscuisse uinum quo Polyphemum sopiturus esset Ulixem, neque Homerus neque Euripides hoc dixerunt, sed potius quam fortissimum potum suggerere fortissimo uiro e re erat. Praue igitur Eustathius antiquiorem auctorem exscripsit Athenaei loco inductus, qui perperam Homeri illos uersus uerbis in-

---

1) Schneidewini coniectura Nunt. Gott. 1844 p. 1386 *ἔπλησε* reiectanea, quod de mistione sermo, ubi funditur et uinum et aqua; expletur non poculum, sed crater.

2) Ingentis magnitudinis sibi fingunt poculum Cyclopi oblatum Deipnosophistae Athen. XI p. 461 c d. 481 e, cum ter exhaustum Cyclopem prostrauerit, et reprehendunt Dionysium Samium, quod in compendio mythologico (cf. Welcker. cycl. ep.² p. 70 sqq.) illud *κυμβίον* appellauit; cf. et. Athen. XI p. 477 d e.

cohat *καὶ Ὀδυσσεὺς ὤπασεν*. Subiectum enim est Maro, a quo dono acceperat uinum illud Ulixes, neque de alio in Timothei uersibus cogitandum erit, quod Bippartus intellexit p. 71, etsi hic Ulixem illis uersibus apud Homerum egregium uinum Maronis Cyclopi commendare falso dicit. Apud Timotheum ad hunc finem Ulixem illos uersus elocutum esse libenter concedimus, nisi forte simplex narratio agnoscenda erit. Alterum fragmentum (fr. 4) Chrysipp. *περὶ ἀποφατικῶν* c. 10: *εἰ Κύκλωψ ὁ τοῦ Τιμοθέου πρός τινα οὕτως ἀπεφήνατο*

οὔτοι τόν γ' ὑπεραμπέχοντα
οὐρανὸν εἰσαναβήσει,

quod cur priore loco posuerit Bergkius nescimus, posteriori carminis parti adsignandum est probabiliter, non certo a Bipparto p. 72 sic explicatum, ut Cyclops occaecatus Ulixem per antrum quaerens minaretur utique se illum apprensurum, cum uix in caelum ascensurus esset. Ex incertae autem sedis fragmentis non sine specie ueri arcessitum est Etym. M. p. 630, 41 (fr. 7):

τεταμένον ὀρίγανα διὰ μυελοτρεφῆ,

qui uersus de Cyclope per speluncam strato intellegendus uidetur, nec tamen ut origano antrum ornatum sit, sed ut — Bipparti p. 73 opinionem sequimur — *ὀρίγανα μυελοτρεφῆ* dithyrambico tumore significent uinum organitum (cf. Caton. de agri cult. c. 127, 2), cuius ui prostratum *ταννυσσάμενον διὰ μήλων* (Hom. Od. IX, 298) Ulixes uisu priuaturus erat.

Ac fortasse Bergkio ut umbram alicuius de hoc fragmento testimonii resuscitaret contigit. Apponitur enim peruerse in Etym. M. *Ὀδυσσείας δ'*, unde ille nonnullis codicibus fauentibus edolauit *Ὀδυσσεῖ*. Ac possumus ultra progredi. Etenim cum Suidas s. u. *Τιμόθεος* c titulum carminis singularis enumeret *Πέρσας ἢ Ναύπλιον* iunctura ut uidetur peruersa, contra Athenaeus VIII p. 338 a et ex eo Eustath. p. 1538, 5 exhibeant *ἐν τῷ Τιμοθέου Ναυτίλῳ*, primus Bippartus p. 63 duplicem aliquem titulum fuisse coniecit *Ναυτίλος ἢ Ναύπλιος* ut nobis quidem uidetur sine ullo sale. Nam cur *Ναυτίλος* addebatur, cum celeberrimum nautam esse Nauplium nemo nesciret

(Apollod. bibl. II, 1, 5, 13. II, 7, 4, 3. III, 2, 2, 1), ut de inepto syllabarum lusu taceamus, quem ab hac tituli duplicatione abhorrere putamus. Quid? nonne titulus esse poterat *Ὀδυσσεὺς ναυτίλος* item atque *Ὀδυσσεὺς ναυαγός*, totus autem *Κύκλωψ ἢ Ὀδυσσεὺς ναυτίλος*, ueluti apud Euripidem u. 98 Ulixes se comitesque suos appellat *ναυτίλους κεχρημένους*? Conueniat autem cum hoc argumento quod de *Ναυτίλῳ* Timothei refert Athenaeus l. l. Dorionem iocatum esse tempestate aliqua a Milesio in *Ναυτίλῳ* descripta[1]) in olla bulliente se maiorem uidisse, cum Cratinum quoque similia in scaena proposuisse uiderimus. Quamquam ad Nauplium quoque quadrat tempestatis descriptio. Porro ad Cyclopem uidetur pertinuisse error aliquis Timothei ab Aristonico (Aristarcho) ad Il. IX, 219 notatus (Bergk. fr. 19): *ἡ διπλῆ, ὅτι θῦσαι οὐ σφάξαι, ὡς ὁ Τιμόθεος ὑπέλαβεν καὶ Φιλόξενος, ὁμοίως τῇ ἡμετέρᾳ συνηθείᾳ, ἀλλὰ θυμιᾶσαι καὶ ὅτι θυηλὰς τὰς ἐπιθυομένας ἀπαρχάς.* Philoxeni autem praua interpretatio illius uerbi quo pertineat cum Suidas indicet s. u. *ἔθυσας, ἀντιθύσῃ,* etiam Timotheum eodem loco peccasse ueri simile Od. IX, 231:

ἔνθα δὲ πῦρ κήαντες ἐθύσαμεν et q. s.

Uterque enim uidetur de pecudibus Cyclopis mactatis cogitasse. Miramur autem, quod interpretes huic poemati nondum uindicarunt uersus ab Anaxandride apud Athen. X p. 455 f. (fr. 17) *ἐν Αἰσχρᾷ* prolatos, quos cum Meinekio sic scribimus

Ἀρτίως διηρτάμηκε καὶ τὰ μὲν διανεκῆ
σώματος μέρη δαμάζετ᾽ ἐν πυρικτίτοισι γᾶς·
Τιμόθεος ἔφη ποτ᾽, ἄνδρες, τὴν χύτραν οἶμαι λέγων.

Solent Timotheo tribuere ultima tantum uerba *ἐν πυρικτίτοισι γᾶς*, quod haec sola explicat Anaxandrides, sed nobis ultimi uersus ratio uno tenore praegressis subiuncti suadere uidetur, ut horum si non metrum et uerba ipsa omnia, at certe argumentum Timothei esse cum Bipparto p. 79 statuamus. Referimus autem hos uersus ad Cyclopem comites Ulixis mactantem

1) Quae Schmidtius l. l. p. 112 sq. Eustathii loco, qui nisi Athenaeum hic auctorem habet neminem, fretus de retractatione (*διασκευή*) dicit, non intellegimus.

et uario modo ad cenam apparantem. Primum enim corpora discindit in singula membra [1]), deinde partes porrectas in ollis coquit. Apparet autem illi *τὰ μέν* respondere debere *τὰ δέ*, quo eas partes addiderit poeta, quas ferus ille coquus igne assauerit; quapropter *τὰ διανεκῆ μέρη* sensum adipiscuntur porrectarum partium corporis i. e. bracchiorum crurumque [2]) praestantiorem haud dubie Bipparti insulsa explicatione, qui uocabulum *διανεκῆ* ad magnitudinem partium pertinere censet. Manifestus autem est cum Euripidis Cyclope conexus, qui similem in dape administranda distinctionem expressit uu. 402 sqq.:

καὶ καθαρπάσας
λάβρῳ μαχαίρᾳ σάρκας ἐξώπτα πυρί,
τὰ δ᾽ εἰς λέβητ᾽ ἐφῆκεν ἕψεσθαι μέλη.

Propter tenuitatem autem fragmentorum uix certo dici poterit, quomodo compositum fuerit poema Timothei. Probabiliter id tantum statuere poterimus luxuriatum esse poetam in uinulentia Polyphemi uinique et potentia et praestantia describenda secutum exemplaria Homeri et Euripidis, Aristotele autem teste nobiliore usum Cyclopis delineatione, quacum consentit sermo fragmentorum.

§ 2.

De Philoxeni dramate.

Bene accidit, quod de hoc opere paulo accuratiora sciri possunt testimoniis magis quam fragmentis, nec defuerunt qui redintegrando carmini operam nauarent. Videtur autem, ut uetustiora omittamus, intra annos 1843—1846 quasi certamen restaurandi ortum esse praeeunte Bergleinio: de Philoxeno Cytherio Gott. 1843 commentatione prudenti iudicio insignita. Secuti sunt eodem anno Bippartus l. l., a. 1845 Maur. Schmidt,

---

1) Cf. Etym. M. p. 270, 9 adnot. (cod. Voss.) *διαρταμήσαντες· διακόψαντες, διαμερίσαντες· οἷον μεληδὸν διαρταμήσαντες* ex Meinekii coniectura pro *μηληδόν*.

2) Sic intellexit Dalecampius; cf. Hesych. *διηνεκέσιν· ἐκτεταμένοις, μεγάλοις.* Meinekius *νῶτον διηνεκές* intellegit.

eodem anno Guilielmus Klingender: de Philoxeno Cytherio dissertatione inaug. Marburg. et tempore et pretio ultima, uerborum iactantia plerumque inuenta recoquente, prauo iudicio nonnumquam detorquente. Denique a. 1846 Hartungius Philol. I p. 415—417 hunc dithyrambum tetigit repetens magis quam ipse inuestigans. Igitur cum tantum curae in re nihilominus dubia positum pauca reliquerit frumento demesso spicas legenti, quae postulat commentatiunculae integritas breuius repetemus paulo plenius de Synesii epistula expondituri.

Maxime memorabile et plane nouum in Philoxeni dithyrambo est, quod primum et commemoratur et intente tractatur amor Cyclopis in Galateam Nereidem. Nam quae ante Cytherium huius rei uestigia indagasse sibi uisi sunt uiri docti, ea nulla sunt, ueluti Welckeri commentum, quod in adnotationem 17 comment. de Epicharmo p. 322 relegauit, in Cratini fr. 143 fortasse inter delicta illa, ἀνθ᾽ ὧν tosturus est Cyclops comites Ulixis, cogitandum esse de Galatea ab iis intemperanter lacessita, cuius rei infirmissimum testimonium ingenio nimis indulgens ex fr. 146 nondum expedito petere non debebat. Si iusta esset reprehensio illa Polyphemi, artam Galateae cum illo consuetudinem exspectaremus ab hoc tempore alienam. Nec cum toto consilio fabulae Cratineae in διασυρμῷ Ὀδυσσείας posito hoc concineret. Nec magis certum, quod Natalis Comes (Conti Natale) Mythol. IX, 8 p. 987 [1]) refert: ‘dicitur Polyphemus non modo amasse Galateam, sed etiam Galatum ex illa suscepisse, ut testatus est Bacchylides’, cui paulo cautius fidem habere debuerunt Bipp. p. 34 adnot. 16 et Schmidt. p. 56, cum nunc quidem antiqui scriptoris auctoritas deficiat [2]) (cf. infra cap. X). Ignoramus autem, num Galatea nympha ante Philoxenum carminibus sit celebrata, quam inter ceteras Nerei filias eminuisse epitheto Homeri (Il. XVIII, 45) ἀγακλειτή non satis comprobatur (cf. Hes. theog. 250). Cau-

1) Qua nos usi sumus editionis Geneu. a. 1651 est p. 975 (Bergk. Bacchyl. fr. fin. laudat p. 987).

2) Ceterum confudit etiam Natalis Comes Polyphemum Cyclopem cum Polyphemo Argonauta l. l. p. 973 sqq.

sam uero, cur Philoxenus amorem potissimum Polyphemi induxerit, non sine controuersia tradunt auctores. Legitur enim ap. schol. Theocr. VI, 7: *Δοῦρίς φησι διὰ τὴν εὐβοσίαν τῶν θρεμμάτων καὶ τοῦ γάλακτος πολυπλήθειαν τὸν Πολύφημον ἱδρύσασθαι ἱερὸν παρὰ τῇ Αἴτνῃ Γαλατείας. Φιλόξενον δὲ τὸν Κυθήριον ἐπιδημήσαντα καὶ μὴ δυνάμενον νοῆσαι τὴν αἰτίαν ἀναπλάσαι, ὅτι Πολύφημος ἤρα τῆς Γαλατείας.* Contra Athenaeus I p. 6 f — 7 a refert: *συνεμέθυε δὲ τῷ Φιλοξένῳ ἡδέως ὁ Διονύσιος. ἐπεὶ δὲ τὴν ἐρωμένην Γαλάτειαν ἐφωράθη διαφθείρων, εἰς τὰς λατομίας ἐνεβλήθη· ἐν αἷς ποιῶν τὸν Κύκλωπα συνέθηκε τὸν μῦθον εἰς τὸ περὶ αὑτὸν γενόμενον πάθος, τὸν μὲν Διονύσιον Κύκλωπα ὑποστησάμενος, τὴν δ' αὐλητρίδα Γαλάτειαν, ἑαυτὸν δ' Ὀδυσσέα.*

Apparet, qua in re discrimen positum sit. Duris Samius primum Cytherium poetam de suo finxisse amorem Polyphemi in Galateam dicit, Athenaeus mythum uulgatum ab illo ad propriam sortem aptatum esse. Per se Athenaei narratio speciem ueritatis prae se fert, cum talia deorum heroumque commercia non a poetis fingantur, sed ex mythologica uulgi memoria sumantur. Atque est Duris Samius dubiae fidei auctor[1]; quamquam quod priore loco exhibet condidisse Polyphemum propter pecudum pascuorumque praestantiam et lactis ubertatem ad Aetnam montem Galateae fanum reuera uidetur inter Siculos fama uulgatum fuisse, cum Lucianus quoque de uer. hist. 2, 3 templum Galateae Nereidis in fabulosa insula fuisse narret (cf. Iahn. l. l. p. 411; Helbig. l. l. p. 361). Errasse autem Duridem iam intellexit Bergleinius p. 44 sqq., qui recte sic rem sibi constituit, ut Galateae 'nominis originationem Siculis rei pecuariae imprimis deditis ansam dedisse' affirmaret, 'ut in nymphae marinae simul tutela pecudes esse crederent gregumque secundum prouentum cum lactis ubertate ad eam auctorem referrent (cf. Eustath. p. 1131, 5 sqq. 1622, 21 sq.)'. Qua opinione ducti etiam Polyphemum uidentur fani illius fortasse reuera propter faustam nauigationem consecrati conditorem

1) Mueller. fr. hist. Gr. II p. 468. Eckertz.: de Duride Samio imprimis de eius in rebus tradendis fide, Bonn. 1842 p. 16.

fecisse, quem amore Nereidis potissimum flagrasse communis origo ad deos marinos reuocata uulgo fabulatori facile persuaderet. Athenaeum igitur secuti, de cuius fonte statim pauca addemus, totum carmen artissime cum uita Philoxeni cohaesisse comperimus.

Constat autem poetam diutius uel saepius Syracusis apud Dionysium maiorem tyrannum uersatum esse, qui regno potitus est Ol. 93, 4. Bergleinius accuratius tempus illius commorationis simulque dithyrambi definire conatus inde ab anno Ol. 97 altero, cum debellatum esset cum Carthaginiensibus, pacem magis continuam satis otii talium studiorum suggessisse (Diod. XV, 6) non male coniecit. Refertae sunt eorum historiae, qui de Dionysio scripserunt uel res Syracusanas illius temporis tetigerunt, lepidis fabellis de tyranni et poetae altercationibus et reconciliationibus (cf. Diod. l. l.; Luc. adu. ind. 15; Plut. de fort. Al. p. 334; Athen. I, 6; Suid. s. u. *Φιλοξένου γραμμάτιον*; u. Holm. Sic. II p. 449), praesertim cum poeta carminum pangendorum studio a tyranno sibi soli placente pertinacius exercitato minime faueret ob iudicii libertatem saepius in lautumias coniectus. Quam quidem poenam perpessus esse dicitur ab Athenaeo etiam cum tibicinam aliquam a Dionysio amatam attrectasset, qua de re audiendus etiam schol. Arist. Plut. 290 p. 341 b, 24 sqq. D.: *ὁ Φιλόξενος ὁ διθυραμβοποιὸς ἐν Σικελίᾳ ἦν παρὰ Διονυσίῳ. λέγουσι δὲ ὅτι ποτὲ Γαλατείᾳ τινὶ παλλακίδι Διονυσίου προσέβαλε· καὶ μαθὼν Διονύσιος ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς λατομίαν. φεύγων δὲ ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὰ ὄρη* (cum deterioribus codd. priores peruerse *μέρη*) *τῶν Κυθήρων καὶ ἐκεῖ δρᾶμα τὴν Γαλάτειαν ἐποίησεν, ἐν ᾧ εἰσήνεγκε τὸν Κύκλωπα ἐρῶντα τῆς Γαλατείας· τοῦτο δὲ αἰνιττόμενος εἰς Διονύσιον· ἀπείκασε γὰρ αὐτὸν τῷ Κύκλωπι, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος οὐκ ὠξυδόρκει.*

Differentia exstat aliqua, quod Aristophanis scholiasta in montibus Cytherorum insulae factum esse drama autumat, dum in ipsis lapicidinis Cyclopem compositum esse tradit Athenaeus, quocum consentit Aelianus uar. hist. XII, 44, qui addit pulcherrimam lautumiarum cauernam nomen accepisse a Phi-

loxeno. Magis arridet quod habet Athenaeus quem plerique secuti sunt; sed ob id ipsum, quod nimis concinna euadit narratio, cui Aeliani sophistica ratiocinatio quin adiceret uerba *παρ' οὐδὲν θέμενος τὴν ἐκ Διονυσίου τιμωρίαν καὶ καταδίκην, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ συμφορᾷ μουσουργῶν ὁ Φιλόξενος* temperare non potuit, commenticia uidetur etiam ab Aeliano *φασί* uerbo paululum addubitata. Potuit autem Philoxenus posteriore aliquo uitae tempore in patriam redire, ubi liberius odio suo satisfaceret, quamquam e lautumiis Tarentum fugisse dicitur a Suida s. u. *Φιλοξένου γραμμάτιον* (cf. Bipp. p. 27 adnot. 28)[1]. Composuit autem carmen haud dubie aula Sicula relicta. Quid? quod Athenaeus I p. 6ef Phania Eresio auctore narratiunculam refert de ioco aliquo coram Dionysio a poeta instituto, ut maiorem mullum tyranno appositum adipisceretur, ubi aperte profitetur Philoxenus se Galateam scribere ideoque a pisce natu maiore de Nerei rebus melius edoctum iri? Quam contradictionem recte cognouit Klingenderus p. 72 adnot. 96, qui Athenaeum ipsum sibi non constare dicit. Sumpsit autem compilator hanc quidem fabellam ut ipse indicat ex Phania Eresio, certe usque ad uerba *τὴν τρῖγλαν τὴν παρακειμένην αὑτῷ*, id quod enuntiatorum ratio ostendit. Num cetera quoque ab eodem auctore mutuatus sit ualde dubitamus, quamuis Muellerus fr. hist. Gr. II fr. 13 sic existimet; nam continuatur oratio enuntiato directo nec sequitur indirectum ut supra, ubi sequenti enuntiatione *τὸν οὖν Διονύσιον γελάσαντα* et q. s. etiam praegressum *εἶπεν* ad uerba *Φανίας φησίν* adligatur. Neque ullum scriptorem potuisse aperte sibi contradicentia sic adnectere nihil accuratius addentem putamus; quare ultima, quae testimonium de carminis origine continent, Phaniae abroganda esse censemus[2], quamquam haec quaestio non prius diiudi-

1) Vide etiam Schneidewinum Nunt. Gott. a. 1844 p. 1378, qui pro uerbis *εἰς τὰ ὄρη τῶν Κυθήρων* conicit *εἰς τὰ περὶ Κρότωνα*.

2) Possit quispiam cogitare omnia ex Phania sumpta esse, sed diuersis ex libris; ac potuit sane Eresius easdem res bis tangere, quod etiam Muellerus l. l. monuit, in libro *περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ τυράννων* et in libris *περὶ ποιητῶν*.

cari poterit, quam de Athenaei in fontibus usurpandis ratione certiora cognouerimus.

Ipsa autem fabella haud dubie a peripatetico ficta est suspecta illa quidem etiam eo, quod gulosum hominem depingit Philoxenum (cf. *περιπαθὴς ὢν τοῖς ὄψοις*), qua in re maxime cernitur commutatio Cytherii cum Leucadio (cf. Schmidt. l. l. p. 12). Nam colligere iam prius de Galatea carmine celebranda cogitasse poetam et postea crimine commisso mythicum argumentum ad irrisionem tyranni inuertisse nimis temerarium esset. Omnino autem et Athenaei et Aristophanis scholiastae ut uidetur optime eruditi (u. ultima uerba *ἀπείκασε* etc.) testimoniis de occasione et origine carminis fidem abrogare, id quod fecit Schmidtius p. 56 (cf. etiam p. 16) dicens: 'ne multis quae de tyranni caecitate adduntur impugnem, mirus profecto casus tulisset, si tot cum rerum tum nominum similitudines tam prospere se non tam obtulissent poetae quam accommodassent potius submisissentque', superciliosi, non cauti iudicii est. Nam quae tot se submiserunt rerum nominumque similitudines? Nominum una, qua commotum Philoxenum omnino carminis consilium concepisse existimare licebit, quod idem erat nomen tibicinae atque Nereidi: Galateae; rerum nulla alia, quam quod scaena utraque in Sicilia. Nam omnis fabula amatoria, ubi inops aliquis amator ab aemulo et potentiore et minus amabili oppugnatur et opprimitur — antiqua fabula semper noua — facile ad Cyclopis et Galateae amores cum Ulixe coniunctos deflecti potest, praesertim si de suo Ulixis partes poeta finxit. Si uero luminis acie carebat Dionysius, adprime hoc conueniebat ad hanc potissimum fabulam [1]) et a poeta studiose arripiebatur, sed ne necesse quidem erat accedere hanc opportunitatem.

Ficta esse quae Athenaeus tradidit credit etiam Klingenderus p. 54 sq., qui postquam ipse nonnulla suggessit, quae optime faciant ad mythi et irrisionis meditatam iuncturam, 'eo

---

1) *Κυκλώπειον βλέμμα* in prouerbium abiit, si Suidae Vossiano s. u. *Κύκλωπες* fides habenda; uar. l. *κλέμμα*.

cernit Athenaei inconsiderantiam, quod sub Ulixis persona poetam latuisse dicit. Nam debuisse poetam, si fabulam de Cyclope Galateam amante ad ea quae ipse expertus esset accommodare uoluisset, non omittere eam rem, quae ipsi talis carminis tali modo componendi quasi ansam praebuisse crederetur, sed suam personam ei tribuere, quem fama Galateae amatorem fuisse ferret. Cum uero numquam quisquam audiuerit Ulixi rei quicquam cum Galatea fuisse, exspectandum potius substitui in eius locum Acin', quod fecit re uera Droysenius in Arist. Plut. uersion. u. 290, reprobat tamen iure suo Klingenderus. Num credibile est poetam eius personam induxisse, quem saxo obrutum Polyphemo poenas dedisse in fabulis Siculorum esset? Quasi uero quicquam interfuerit poetae poenam istam premere. Immo ultionem suam premere uolebat, ultus autem Polyphemum solus est Ulixes, non Acis (cf. etiam Bipp. praef. p. IX). Hac certe in re ad suum commodum mythum poterat deflectere, si deflexit. Ita autem statuit Klingenderus p. 55 de ueterum opinione: 'fuisse quidem nonnulla in Philoxeni poemate uidentur, quae et ad poetam ipsum et ad Dionysium pertinerent; quod ubi cognitum est, totum carmen ad tyrannum illudendum conditum esse subque fabulosis illis Ulixis, Polyphemi personis homines certo tempore uere uiuentes latere creditum est. Tibicina autem illa ficta uidetur esse, ut haberent quae Galateae nymphae responderet'.

Est merum autoschediasma quod dicitur substitutum in locum testimoniorum, quae nulla argumentatione reiecta sunt. Atque cur tantopere inauditum erat uellicari tali ratione Syracusanorum tyrannum? Etenim ne ad priscae comoediae libertatem prouocemus, mediae nouaeque poetarum proprium erat externos tyrannos sale perfricare, cum domesticos non possent. Plane autem simili ratione usus erat quondam Cratinus, qui in Nemesi comoedia Periclem et Aspasiam subdiderat personis Iouis et Nemesis (cf. Bergk. comment. de rell. com. Att. ant. p. 130). Statuimus igitur eo consilio composuisse dithyrambum Philoxenum, ut castigaret Dionysium.

Iam si ad ipsius dithyrambi[1]) artem atque rationem exponendam pergimus, grauissimam materiam praebent scholia ad Aristoph. Pluti uu. 290 et 298 accedentibus paucis fragmentis et testimoniis. Per ludibrium enim Aristophanes Philoxeni dithyrambum imitatus est in illo cantico Pluti, cum Cario seruus Pluto domum Chremyli ducto (uu. 249 sqq.) agricolis conuocatis (uu. 253 sqq.) diuitiis et meliore uita promissis (uu. 261 sqq.) saltando Cyclopem agens chorum ducit. Ex his tamen uersibus 290—301 dolendum, quod non satis certa ut ex parodia[2]) colligi possunt, nisi ex scholiis iis fides accedit.

Καρ. καὶ μὴν ἐγὼ βουλήσομαι θρεττανελὸ τὸν Κύκλωπα
μιμούμενος καὶ τοῖν ποδοῖν ὡδὶ παρενσαλεύων
ὑμᾶς ἄγειν· ἀλλ᾽ εἶα τέκεα θαμίν᾽ ἐπαναβοῶντες
βληχώμενοί τε προβατίων
αἰγῶν τε κιναβρώντων μέλη,
ἕπεσθ᾽ ἀπεψωλημένοι· τράγοι δ᾽ ἀκρατιεῖσθε.
Κορ. ἡμεῖς δέ γ᾽ αὖ ζητήσομεν θρεττανελὸ τὸν Κύκλωπα
βληχώμενοι, σὲ τουτονὶ πινῶντα καταλαβόντες,
πήραν ἔχοντα λάχανά τ᾽ ἄγρια δροσερά, κραιπαλῶντα
ἡγούμενον τοῖς προβατίοις,
εἰκῇ δὲ καταδαρθόντα που,
μέγαν λαβόντες ἡμμένον σφηκίσκον ἐκτυφλῶσαι.

Subit statim imago Polyphemi saltantis et gregem suum, quem ex ouibus et capris compositum esse uidemus, ducentis. Scholia autem addunt induxisse Philoxenum Cyclopem *κιθαρίζοντα* uel *λύραν κατέχοντα* et ex ipso dithyrambo ad uerbum repetita esse '*ἀλλ᾽ εἶα τέκεα θαμίν᾽ ἐπαναβοῶντες*' p. 341 b, 12 sq., quibus uerbis Cyclops cogitandus erit adhortatus esse

1) Ab omnibus animaduersum est modo Cyclopem modo Galateam dithyrambum inscribi:

Κύκλωψ: schol. Arist. p. 341 b l. 5. 13.
Athen. I p. 7 a.
Zenob. V, 45.
Γαλάτεια: schol. Arist. p. 341 b l. 28.
Athen. I p. 6 e.

2) Saepius hoc Philoxeno ut omnibus dithyrambographis accidisse notum est.

pecudes, ut suam citharaeque uocem adiuuarent, et *θρεττανελό* (p. 341 a, 53 sqq.: *ἔστι δὲ τὸ θρεττανελὸ τῆς λύρας ἀπήχημα καὶ οὐ συνάπτεται πρὸς τὴν σύνταξιν· ἀλλὰ διότι καὶ αὐτὸς ᾖδε, τούτου χάριν ἐνέθηκεν*) [1]), quod optime sic explicauit Bergleinius p. 49, ut Polyphemus 'uelut pulsandi expers uoce strepitum lyrae imitaretur et post complures uersus cantum suum uoce illa interpellaret'. Cantu autem quamuis dissono Polyphemus Galateae animum superbum mulcere eamque allicere uoluit cf. schol. p. 341 b, 17 sqq.: *ἐκεῖ γὰρ εἰσάγει τὸν Κύκλωπα κιθαρίζοντα καὶ ἐρεθίζοντα* [2]) *τὴν Γαλάτειαν.*

Praeterea autem caecationem quoque ut hac uoce utamur Polyphemi expressam fuisse discimus ex schol. ad u. 298. Vario modo uiri docti diuersas has actiones se subsecutas conexasque finxerunt. Qui in uniuersum parodiam Aristophaneam ad cursum carminis Philoxenii adumbratam esse consentiunt neque priores, qui de hac re scripserunt, alium ducem secuti sunt. Sed primus ut uidetur Bergkius epistulam aliquam ostendit Synesii episcopi, qui sub finem saeculi p. Chr. n. IV. philosophiae litterisque omnis generis sat fructuosam nauauit operam. Agitur autem in epistula 121 de litteris ab Athanasio quodam, qui propter scelus aliquod carcere inclusus fuisse uidetur, ad Synesium datis, ut in libertatem se uindicaret. Cui respondet Cyrenaeus episcopus numquam se manum porrecturum homini fraudatori ad iustitiam impediendam, quod sibi ut sacerdoti minime liceret. Iam initio epistulae comparat Athanasium illum carcere inclusum cum Ulixe antro Polyphemi incluso, qui frustra custodi ut se dimittat persua-

---

1) Cur Bergkio fr. 11 uideatur ridiculi gratia hoc ipse finxisse Aristophanes non intellegimus, cum testetur etiam alter schol. p. 341 b l. 16 sqq. *εἶτα κιθάρας ἦχον μιμούμενος ἐν τῷ συγγράμματι τοῦτό φησι* (subiectum solus esse potest Philoxenus) *τὸ ῥῆμα θρεττανελό.* Ex uerbis enim p. 341 b, 11 *τὸ δὲ θρεττανελὸ ποιὸν μέλος καὶ κρουμάτιόν ἐστι, τὸ δὲ ἀλλ' εἶα τέκεα* etc. nihil suspicionis contrahi potest, cum particularum aduersatiuarum in scholiis usus non tam premendus sit.

2) Non feliciter Bergk. *τερετίζοντα εἰς* ex Athen. I p. 20 a; *ἐρεθίζειν* pariter usurpatum atque *ἐρέθω* Ps.-Mosch. III, 85.

dere studeat, quamuis magna illi officia polliceatur. Iam exscribamus hanc epistulae partem ex Hercheri editione:

Ὀδυσσεὺς ἔπειθε τὸν Πολύφημον διαφεῖναι αὐτὸν ἐκ τοῦ σπηλαίου. ʽγόης γάρ εἰμι, καὶ εἰς καιρὸν ἄν σοι παρείην οὐκ εὐτυχοῦντι τὰ εἰς τὸν θαλάττιον ἔρωτα. ἀλλ᾽ ἐγώ τοι καὶ ἐπῳδὰς οἶδα καὶ καταδέσμους καὶ ἐρωτικὰς κατανάγκας, αἷς οὐκ εἰκὸς ἀντισχεῖν οὐδὲ πρὸς βραχὺ τὴν Γαλάτειαν. μόνον ὑπόστηθι σὺ τὴν θύραν ἀποκινῆσαι, μᾶλλον δὲ τὸν θυρεὸν τοῦτον· ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ ἀκρωτήριον εἶναι φαίνεται. ἐγὼ δὲ ἐπανήξω σοι θᾶττον ἢ λόγος, τὴν παῖδα κατεργασάμενος. τί λέγω κατεργασάμενος; αὐτὴν ἐκείνην ἀποφανῶ σοι δεῦρο πολλαῖς ἴυγξι γενομένην ἀγώγιμον, καὶ δεήσεταί σου καὶ ἀντιβολήσει, σὺ δὲ ἀκκιῇ καὶ κατειρωνεύσῃ. ἀτὰρ μεταξύ μέ τι καὶ τοιοῦτον ἔθραξε, μὴ τῶν κωδίων ὁ γράσος ἀηδὴς γένηται κόρῃ τρυφώσῃ καὶ λουμένῃ τῆς ἡμέρας πολλάκις. καλὸν οὖν εἰ πάντα εὐθετήσας ἐκκορήσειάς τε καὶ ἐκπλυνεῖς καὶ ἐνθυμιάσειας τὸ δωμάτιον· ἔτι δὲ κάλλιον, εἰ καὶ στεφάνους παρασκευάσαιο κιττοῦ τε καὶ σμίλακος, οἷς σαυτόν τε καὶ τὰ παιδικὰ ἀναδήσαιο. ἀλλὰ τί διατρίβεις καὶ οὐκ ἐγχειρεῖς ἤδη τῇ θύρᾳ᾽; πρὸς οὖν ταῦτα ὁ Πολύφημος ἐξεκάγχασέ τε ὅσον ἐδύνατο μέγιστον καὶ τὼ χεῖρε ἐκρότησε. καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς ᾤετο αὐτὸν ὑπὸ χαρμονῆς οὐκ ἔχειν ὅ τι ἑαυτῷ χρήσαιτο, κατελπίσαντα τῶν παιδικῶν περιέσεσθαι· ὁ δὲ ὑπογενειάσας αὐτόν, ʽὦ Οὖτι᾽, ἔφη, ʽδριμύτατον μὲν ἀνθρώπιον ἔοικας εἶναι καὶ ἐγκατατετριμμένον ἐν πράγμασιν. ἄλλο μέντοι τι ποίκιλλε· ἐνθένδε γὰρ οὐκ ἀποδράσεις᾽. ὁ μὲν οὖν Ὀδυσσεύς (ἠδικεῖτο γὰρ ὄντως) ἔμελλεν ἄρα τῆς πανουργίας ὀνήσεσθαι, σὲ δὲ Κύκλωπα μὲν ὄντα τῇ τόλμῃ, Σίσυφον δὲ τοῖς ἐγχειρήμασι δίκη μετῆλθε et q. s.

Primus fructum ex hac epistula ad accuratiorem dithyrambi Philoxenii scientiam comparandam percepit Otto Ribbeck, qui hoc filo ductus in commentatione de idylliis Theocriti ann. Boruss. uol. XXXII a. 1873 p. 59—98 inserta dramatis genuinam formam adumbrauit ex instituto suo docto apparatu omisso multa ostendens magis quam singillatim comprobans. Quaerendum est, quanti aestimandum sit illud epi-

stolium. Ac reuocandam esse et totam hanc scaenam in antro Cyclopis et singulas res ad litterarum aliquod monumentum inde apparet, quod singularum rerum enarratio ad finem epistulae non erat necessaria, ad quem suffecisset indicare magna promisisse Ithacum. Ex monumento autem nunc deperdito haec hausta sunt, quod a nullo scriptore, quos quidem integros aut naufragos habeamus, Ulixes cum Polyphemo de manumissione ut ita dicamus paciscens inducitur. Iam cum apud neminem coniunctos fuisse amores Polyphemi cum clade eius unius carminis argumento firmis documentis comprobare possimus nisi apud Philoxenum, quid magis consentaneum quam statuere Synesii epistulam esse dithyrambi partem metro solutam? At uero restant nonnulla, quae quin prorsus assentiamur prohibent.

Videndum est primum de Ulixis persona. Quam quomodo in ceteris epistulis mente conformatam habuerit Synesius si contemplamur, non prorsus cum Homerica conuenire uidemus. Nam ut eos locos omittamus, ubi Ulixis errores et casus ex more horum rhetorum [1]) in comparationem uocantur cum aliorum hominum fatis, ueluti ep. 32 comparatur Ithacus Sirenas fugiens, ep. 148 naufragus (u. etiam ep. 158), Laestrygones Cyclopemque superans ep. 137, herois naturam nobis quidem magis magisque uidetur deposuisse et uafri ueteratoris non tam induisse quam clarius exseruisse, ita ut Sisyphi patris quem dicebant in aestimationem ueniret; sic Synes. eum ep. 50 una cum Sisypho nominat: *τὸν Σίσυφον δὲ καὶ τὸν Ὀδυσσέα μισῶ. καὶ γὰρ εἴ τι καὶ λέγοιεν ἀληθές, ἀλλὰ τοιοῦτοί γε ἦσαν οἷοι τὰ πλεῖστα ψεύδεσθαι.* Huc uidetur etiam metaphoricus usus ep. 142 spectare. Deinde personam sumpsit eam, in quam mutatus erat a Minerua, cum in Ithacam rediisset, senis calui dolis et fallaciis onerati, qualem Synesius narrat in Anchemachetarum memoria esse ep. 148, 288:

1) Largam materiam suppeditabit Hercheri index. Amant eius casus laudare imprimis Iulianus (epp. 7. 33. 52. 58 fr. 5), Procopius (epp. 18. 25. 62. 93. 117. 124. 128), Theophylactus (epp. 43. 38. 55. 82) cf. etiam Aen. ep. 23; Apoll. Tyan. ep. 44; Luc. ep. 3; Plat. ep. 2.

καὶ Ὀδυσσέα τινὰ αὐτοῦ φίλον ὀνομάζουσιν οἱ χρηστοὶ βουκόλοι, φαλακρὸν μὲν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δεινὸν ὁμιλῆσαι πράγμασι καὶ πόρον ἐν ἀμηχάνοις εὑρεῖν. ἀμέλει γελῶσιν, ὅταν περὶ αὐτοῦ λέγωσιν, ἡγούμενοι πέρυσιν ἐκτετυφλῶσθαι τὸν Κύκλωπα, καὶ ὡς εἵλκετο μὲν ὑπὸ τῷ κριῷ τὸ γερόντιον et q. s. et qualem alii epistularum auctores sibi fingunt Cynicorum principem existimantes cf. Cratet. ep. 19, Diog. 7. 34. Iam haec persona etiam huius epistulae Ulixi subesse nobis uidetur, quamquam senex caluus non apertis uerbis indicatur. Ipse enim se nominat *γόητα* carminum et illecebrarum amatoriarum peritum et Polyphemus eum alloquitur: *δριμύτατον ἀνθρώπιον καὶ ἐγκατατετριμμένον τοῖς πράγμασιν.* Totus autem tenor orationis Ulixis sophisticae artis est luculentissimum documentum; nam id quod maxime adpetit, ut Cyclops ostro saxum amoueat, obiter tantum praestigiis suis et captionibus inserit, primum *μόνον ὑπόστηθι σὺ τὴν θύραν ἀποκινῆσαι, μᾶλλον δὲ τὸν θυρεὸν τοῦτον· ἐμοὶ μὲν γὰρ ἀκρωτήριον εἶναι φαίνεται* (haec ultima uerba homunculi infirmitatem uidentur ostendere), deinde interiecto tumore uerborum, quibus rhetoricis artificiis (*κατεργασάμενος. τί λέγω κατεργασάμενος; αὐτήν* etc.) et compta gradatione (*καλὸν οὖν — ἔτι δὲ κάλλιον*) futura uoluptas depingitur, quasi nulla dubitatio esse possit: *ἀλλὰ τί διατρίβεις καὶ οὐκ ἐγχειρεῖς ἤδη τῇ θύρᾳ;* Quam quidem personam num consentaneum est Philoxenum ipsum sibi imposuisse? Num eius e re erat impostoris partes magis sustinere quam uiri honesti dira necessitate ad dolum confugere coacti? Neque putamus caluum senem ipsum se proposuisse (nam de Phidiae similitudine cogitare noles), si quidem pulcherrimae Nereidi commendari uellet. Immo ipsum haud dubie poeta se induxit quam praestantissimum, quo sua uirtus et uictoria atque Cyclopis discrepantia in clariore luce ponerentur. Accedit quod Polyphemus quamuis brutus non decipitur callidi hospitis promissis, sed alia ratione libertatem Ulixes uidetur recuperasse (cf. *ὁ μὲν οὖν Ὀδυσσεὺς — ἠδικεῖτο γὰρ ὄντως — ἔμελλεν ἄρα τῆς πανουργίας ὀνήσεσθαι*), id quod nescio an rursus abhorreat a consilio poetae,

qui nisi persuadentem faceret ueteratorem, omnem illam scaenam non induxisset, cum id quoque studeret, ut quam stultissimum describeret Dionysium. Denique Synesii Ulixes id tantum agit, ut solum se seruet comitibus destitutis, quod congruit cum illo charactere, non concineret cum Philoxeni consilio; si uero statuere mauis omnino sine comitibus illum Ulixem induci, ne hoc quidem quadrat ad Philoxenium, quem sociis comitatum fuisse ex Aristophanis parodia apparet.

Ut aperte dicamus quid sentiamus: uidetur nobis et persona Ulixis et orationis tenor et scaenae decursus magis ad comoediam quam ad hunc dithyrambum quadrare; alius enim poetae nihil intererat quam optimum fingere Ulixem, sed finxit talem, qualis in posteriore poesi uidetur excultus esse[1]) ex suo arbitrio risus mouendi causa res sibi constituens. Scaenicae autem actionis memoriam referre dixeris gestus illos Cyclopis cachinnum quam maximum tollentis, manus complodentis, mentum Ulixis permulcentis, quos libentius e comoedia repetamus quam ex dithyrambo scaenico. Neque tamen totam epistulam ex hoc fonte deriuare uelimus. Verba enim: *καὶ δεήσεταί σου καὶ ἀντιβολήσει, σὺ δὲ ἀκκιῇ καὶ κατειρωνεύσῃ*, quibus amoris ratio plane inuertitur ita quidem, ut is, qui adhuc submissas preces non est dedignatus, cum amata non solum fauet, sed ipsa ad preces descendit, *Ἀκκοῦς* partes agere et despicientiam simulare dicatur, ea inquam uerba commonefaciunt nos Theocriti id. VI, quo ironice Polyphemi amor a duobus pastoribus illuditur, ipse autem aestu ipsius Nereidem incensam esse ratus nihil se sentire simulat uu. 25 sq. Atque Alexandrinam artem ostendunt amatoriae illae *ἐπῳδαί* et *κατάδεσμοι* et *καταναγκαι* et *ἴυγγες* et antri purgandi singula praecepta accurate descripta. Quibus ex causis dubitamus, num epistula Synesii uti possimus incorrupta duce ad resuscitandum Philoxeni dithyrambum. Quin uero similis scaena in illo carmine fuerit non dubitamus, cum Philoxenus primus

1) Vestigia huius personae habes uel in Sileni uerbis Eur. Cycl. 104: *οἶδ' ἄνδρα κρόταλον, δριμὺ Σισύφου γένος.*

duas illas fabulas de caecato et de amante Polyphemo uideatur coniunxisse, sed a posterioribus imprimis comicis retractata est et exculta, Alexandrinae aetatis flosculis exornata, fortasse ne ipsius Synesii quidem ingenii plane immunis. Cum Bergkio igitur, qui causis non additis sic sententiam statuit: 'Synesius si non ipsum carmen usurpauit, at rhetorem aliquem antiquiorem, qui illo usus est, uidetur secutus esse', non consentimus. Iudicio de Synesii epistula facto redimus ad conexum dithyrambi illustrandum. Omnes fere, qui eum sibi contexuere, amatoriam cantilenam fecerunt Cyclopem prius edentem quam Ulixem sociosque eius deprehendisset cf. Bipp. p. 33, Schmidt. p. 65, Hartung. p. 415 sq. itemque Bergkius ordine fragminum eandem sententiam profitetur. Contra Ribbeckius prima scaena dithyrambi in antro inclusos facit ferum hospitem cum aduenis. Proficiscendum est ex Aristophanis uerbis uu. 298 sq. *κραιπαλῶντα*[1]) *ἡγούμενον τοῖς προβατίοις*, quae inter se coniungenda esse nouissimus editor interpunctione omissa recte docuit. Cyclops igitur cum oues ducere, quibus comitatus ad Galateam canendam litori adpropinquat, ebrius dicatur, uinum iam antea ab Ulixe accepisse censendus est. Quare cum Ribbeckio praegressam esse uini donationem iure statuemus, cuius rei etiam inde argumentum sumere licebit, quod apud Synesium Polyphemus Ulixem adloquitur ambiguo illo nomine *Οὖτις*. Iam cum apud priores, Homerum et Euripidem, tum demum Cyclops nomen ex hospite quaerat, cum uini dulcedine delectatus est, ueri simile erit etiam Philoxenum rem ita instituisse. Sermo autem ille non post cantilenam Cyclopis uidetur habitus esse. Priori igitur carminis parti adsignanda uidentur fr. 10 et 9.

Suid. *ἔθυσας, ἀντιθύσῃ* (uulg. *ἀντὶ τοῦ θύσῃ* corr. Gaisford. ex append. prou. II, 10)· *τοῦτο παρὰ Φιλοξένῳ ὁ Κύκλωψ λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσέα. ἀπεκδέχονται γὰρ τό· 'ἔνθάδε πῦρ κείαντες ἐθύσαμεν'* (Hom. Od. IX, 231) *παρὰ τῷ ποιητῇ εἰρη-*

---

1) Videntur in schol. u. 298 p. 342, 21 sqq. haec: *ἐμέθυσε γὰρ ἐκεῖνον Ὀδυσσεύς* post uerba: *κραιπαλῶντα· μεθύοντα* transponenda librarii neglegentia illuc delata.

σθαι ἐπὶ τῶν ἀρνῶν, οὐχὶ δὲ τὸ ἀπεθύσαμεν νοεῖσθαι u. schol. Il. IX, 219 (Timoth. fr. inc. 19 supra p. 183). Recte explicatum ab interpretibus fragmentum. Minatur Polyphemus mactatum iri Ulixem, sicut ipse agnos mactauerit. Longius igitur progressi sunt socii etiam mactantes agnos, quos apud Euripidem tantum uirgulis uinctos abactosque uidimus cf. Cycl. 224 sq. Similiter Sileno calumniato Euripideus Cyclops minitatur uu. 243 sq.:

ὡς σφαγέντες αὐτίκα
πλήσουσι νηδὺν τὴν ἐμὴν et q. s.

Cognita hospitis crudelitate pronuntiauit Ulixes fr. 9:

οἵῳ μ' ὁ δαίμων τέρατι συγκαθεῖρξεν

Zenob. V, 45 ἐπὶ τῶν δυσανασχετούντων ἐπί τινι δυσχερεῖ πράγματι λέγεται ἡ παροιμία. Κύκλωψ γάρ ἐστι δρᾶμα Φιλοξένου τοῦ ποιητοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ὀδυσσεὺς περισχεθεὶς τῷ τοῦ Κύκλωπος σπηλαίῳ λέγει etc. Diogen. VII, 19; Apost. XII, 52. Multi sunt Schmidtius p. 61 sq. et Bippartus p. 43 sq. in uirorum doctorum de hoc uersu erroribus enumerandis. Tuetur metrum analogia a Meinekio Com. fr. IV p. 550 allata: ἀλλ' εἶα τέκεα θαμίν' ἐπαναβοῶντες. Apud Homerum antro inclusi lacrimantes manus Ioui tendunt cruenta sociorum nece conspecta uu. 294 sq., apud Euripidem uu. 351 sq. exclamat Ulixes:

κρείσσονας γὰρ Ἰλίου
πόνους ἀφῖγμαι κἀπὶ κινδύνου βάθρα.

Mira hariolatus est Hartungius p. 416, qui dormiente Polyphemo asserit Ulixem haec cantasse ipsum se ad opus perpetrandum stimulantem; quasi quisquam angore expresso animum sibi addat. Vino incitatus Polyphemus haud dubie tenuiores affectus Ulixi professus (cf. Ribb. p. 73) captiuos uidetur coegisse, ut comitarentur se comissaturum, sicut Cario senes adhortatur, ut se sequantur, qui cum postea de caecando monstro uerba faciant ipsi Ithacensium partes suscipiunt. Statuere possumus ad suum finem uertisse Philoxenum Euripidis inuentum, qui Cyclopem induxit comissatum ire ad Cyclopes fratres gestientem uu. 445. 530 sqq. nec nisi Sileni auaro consilio (540) retentum. Voluit nimirum Galateae quasi triumphantem, capti-

uorum turba cinctum unum se uictorem ostendere, neque gregem suum in antro reliquisse putandus erit, qui diuitiis se commendare uellet (cf. Schmidt. p. 65). Speciosa autem est Ribbeckii coniectura, ex qua hoc modo irrisum esse dithyrambicum satyrorum chorum arbitratur nisus sine dubio Aristoph. u. 295:

ἕπεσθ' ἀπεψωλημένοι· τράγοι δ' ἀκρατιεῖσθε.

Fortasse chorum ex satyrico dramate hac in fabula sollemnem satyrorum (Bipp. p. 34) idoneis uestimentis magis ad gregis similitudinem adaptarat poeta, ut non solum *τράγοι*, sed etiam *αἶγες, οἶες, ἄρνες, κριοί* in scaena conspicerentur. Progressus igitur Cyclops ad litus cantilenam amatoriam edit, cuius initium dithyrambico nouatorum uerborum tumore conspicuum seruauit Athenaeus XIII p. 564e (fr. 8): *ὁ δὲ τοῦ Κυθηρίου Φιλοξένου Κύκλωψ ἐρῶν τῆς Γαλατείας καὶ ἐπαινῶν αὐτῆς τὸ κάλλος προμαντευόμενος τὴν τύφλωσιν πάντα μᾶλλον αὐτῆς ἐπαινεῖ ἢ τῶν ὀφθαλμῶν μνημονεύει λέγων ὧδε*

Ὦ καλλιπρόσωπε
χρυσεοβόστρυχε Γαλάτεια,
χαριτόφωτε, θάλος[1] *ἐρώτων.*

Laudat igitur amatae faciem, crines, uocem, omittit oculos celebrare non praesagiens caecationem, ut addit Athenaeus ex grammaticorum somniis, qua in re nullum acumen inesset, sed quod pulchritudinem oculorum non sentit ipse propter unius sui luminis aciem quam maxime inflatus, qua de re postea plura dicemus. Ad finem uero carminis, non ut Bergkius (fr. 7) fragmentis ordinatis uidetur indicare ad initium adductus ille quidem Theocriti id. IX imitatione, releganda est umbra fragminis alicuius, quae tribus locis contexitur schol. Theocr. XI, 1: *καὶ Φιλόξενος τὸν Κύκλωπα ποιεῖ παραμυθούμενον ἑαυτὸν ἐπὶ τῷ τῆς Γαλατείας ἔρωτι καὶ ἐντελλόμενον τοῖς δελφῖσιν, ὅπως ἀγγείλωσιν αὐτῇ, ὅτι ταῖς Μούσαις τὸν ἔρωτα ἀκεῖται.* Plut. quaest. symp. I, 5: *ὅπου καὶ τὸν Κύκλωπα Μούσαις εὐφώνοις ἰᾶσθαί φησι τὸν ἔρωτα Φιλόξενος.* Erot. c. 18: *Μού-*

---

1) Sic Bergk. poet. lyr. Gr.[4] Fiorillo *θάλλος*. Traditur *κάλλος*.

σαις εὐφώνοις ἰωμένη τὸν ἔρωτα κατὰ Φιλόξενον (u. Philod. de mus. uol. Hercul. I, 15). Discimus igitur desiderio medicatum esse Polyphemum iam apud Philoxenum — dignum quod adnotetur. Imperat autem delphinis, ut nuntient Galateae amorem non ultra musicam ualuisse, ex qua solacium adeptus sit. Belle hoc instituit poeta, quod rursus cum animalibus fecit colloquentem Cyclopem Homeri exemplum secutus idem quod obuersabatur, cum pastorem gregem adhortantem induxit (cf. schol. Od. IX, 456). Puta uero uerbis illis

ἀλλ᾽ εἶα τέκεα θαμίν᾽ ἐπαναβοῶντες

etiam Ulixis comites ut plauderent a Cyclope incitatos esse, ueluti Cario incitat rusticos; nonne acerrimum aculeum infixisset Dionysio conuiuas imprimis Philoxenum ut plauderent poematis suis saepe impellentem? Omnino autem poetica studia Dionysii salibus perfricuisse poeta censendus est (cf. Ribbeckium p. 73).

Num Galatea responderit canenti nescimus; sed ualde probabile uidetur eam tacuisse, cum delphinos nuntios mittat non exauditus amator, cf. Schneidewinum nunt. Gott. 1844 p. 1379 sq. Quod qui sani iudicii est probabit. Futtilis enim est Klingenderi p. 49 sq. argumentatio, qui non concedit Bergleinio Galateam in scaenam non prodiisse, cui si non primas at fuisse certas quasdam in carmine partes et ex nomine dithyrambi, qui etiam Galatea inscriptus sit, et ex Athen. I p. 6 concludit, ʻquibus Philoxenum Cyclopis persona Dionysium, nymphae tibicinam, Ulixis semet ipsum significasse narret, denique per se ueri simillimum esseʼ iudicat, ʻmodo cogitemus, quam bene duobus illis coram in scaenam productis sollers et ingeniosus poeta uti potueritʼ. Ultimum argumentum nihil ualet, alterum nihil de hac parte dithyrambi probat, primum nullum est, modo memineris parum constare, uter titulus ipsi Philoxeno placuerit. Iam sopitum Cyclopem in somnum incidisse damnumque ab Ulixe accepisse uiri docti consentiunt cogitantes eum in antrum reuertisse. Quod si nos acciperemus, statuenda erat duplex scaenae mutatio, quam Schmidtius statuere non dubitauit, qui p. 65 existimat initio carminis Ithacenses in-

ductos esse in antrum descendentes ouesque mactantes Polyphemo absente ideo, ut προεξάρχοντα haberet Ulixem personatum (cf. p. 236 sq.). Sed ne opus quidem est uiolentam illam mutationem accipere, si recte intellegimus Aristophanis uerba *εἰκῇ δὲ καταδαρθόντα που*. *Πού* enim non est 'fortasse', quoniam constabat senibus dormiuisse apud Philoxenum Cyclopem, sed 'alicubi', qui locus propter indefinitam dicendi formam non in antro uidetur esse. Quare caecatum esse Cyclopem extra antrum titione facili opera illinc arcessito, neque Homericam fabulam de captiuis ouium auxilio seruatis adhibitam esse opinamur, quam propter scaenicas difficultates etiam Euripides immutauit. Neque tamen exiisse potest dithyrambus, quin aliquo modo Galateae amore frueretur Ulixes. Postulat enim dithyrambi consilium, ut Galateae fauor, quem Polyphemus blanditiis frustra adpetierat, ultro obtigerit Ulixi, ne aculeus hebes maneret, ut Ribbeckii uerbis utamur, qui praeeunte Bipparto praef. p. IX rectissime hunc finem flagitauit — finem dicimus; nam qui negat necesse esse scire Ulixem de amore nymphae Glaeserus p. 7, parum respexit ueram poetae partes ipsius Ulixis agentis condicionem. Hac in parte dithyrambi Gatateam in scaenam prodiisse negari non poterit; singula huius scaenae artificia nos fugiunt.

Haec quidem mythi commutatio nusquam per litteras nostras occurrit, sed unum fortasse quamuis tenue et deformatum frustum multis saeculis post apparens ex uasta illa ficticiarum de bello Troiano historiarum aggluuie expiscari licebit. Leguntur enim apud Dictyn Cretensem VI, 5 haec: '(Ulixes) narrare occipit, quo pacto — deuenerit in Siciliam: ubi per Cyclopa et Laestrygona fratres multa indigne expertus ad postremum ab eorum filiis Antiphate et Polyphemo plurimos sociorum amiserit, dein per misericordiam Polyphemi in amicitiam receptus filiam regis Arenen, postquam Alphenoris socii eius amore deperibat, rapere conatus, ubi res cognita est, interuentu parentis puella ablata per uim, exactus per Aeoli insulas deuenerit ad Circen etc.'. Similia paucis mutatis narrant dubiae fidei auctore usi Ioann. Malalas chronogr. V

p. 114—117; p. 116: *πρωΐας δὲ γενομένης προσήγαγεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ τῷ Πολυφήμῳ ξένια καὶ προσέπεσεν αὐτῷ εἰπὼν ὅτι ἀπὸ τῶν Τρωϊκῶν τόπων ἐλήλυθε πεπλανημένος ἀπὸ πολλῆς κυμάτων ἀνάγκης ἀπαριθμήσας αὐτῷ καὶ τὰς συμβάσας αὐτῷ κατὰ θάλασσαν διαφόρους συμφοράς, ὅστις Πολύφημος συμπαθήσας αὐτῷ ἠλέησεν αὐτὸν καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ, ἕως οὗ ἐγένετο ἐπιτήδειος ὁ πλοῦς. ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Πολυφήμου ὀνόματι Ἔλπη ἐρωτικῶς διετέθη πρός τινα εὐπρεπῆ ἄνδρα τῶν μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως ὀνόματι Λεΐωνα καὶ ἐπιτηδείου ἀνέμου πνεύσαντος ταύτην ἀφαρπάσαντες ἐξώρμησαν ἐκ τῆς Σικελίας νήσου, ἅτινα ὁ σοφώτατος Σίσυφος ὁ Κῷος ἐξέθετο.* Cedren. p. 132 c d. Bekk. I p. 232; Tzetz. chiliad. hist. 360 uu. 928—945; cf. etiam Ioann. Antioch. in Muell. frgm. hist. Gr. IV p. 551. Quamquam cauendum est, ne ex his somniis quicquam de Philoxenii dithyrambi cursu colligamus, tamen non sine aliqua mythi illius commutati memoria uidentur ficta esse.

Haud infeliciter uiri docti incertae sedis fragmentis in hoc dithyrambo locum adsignarunt. Bergkius enim, cui assentiuntur Bergleinius et Schmidtius, Athenaei uerba XV p. 692 d (fr. 6)

συμβαλοῦμαί τι μέλος ὑμῖν εἰς ἔρωτα

(*κατὰ τὸν Κυθήριον ποιητήν*), quae ab Athenaeo (l. l. et VI p. 271 b) et aliis (Dionys. Hal. de comp. u. c. 1; Append. prouerb. IV, 77 tom. I p. 453) prouerbiali sensu usurpantur, ut illa *εἰς ἔρωτα* omnino superuacanea uideantur, initium fuisse carminis Philoxenii coniecit parum prudenter, ut nobis uidetur (cf. et. Bipp. p. 45). Potuit enim haec dicere propter primam personam solus ipse Philoxenus i. e. actor eius, quem in dithyrambo Ulixis partes egisse scimus, debuit autem haec dicere non Ulixis, sed poetae nomine. Prologum alterius actoris propterea statuere nolumus, quod tertia tunc persona *συμβαλεῖται* sc. *ὁ ποιητής* exspectanda erat, si quid ex prologis Terentianis concludendum; itaque manet haec difficultas, ut actori Ulixis primum uere Philoxeni, deinde Pseudo-Philoxeni partes sustinendae sint.

Paulo maiore ueri specie a uiris doctis huic dramati sunt adsignata fragmenta inc. 16 et 17. Athen. II p. 35 d (Eustath. 1770, 9): *ὁ δὲ Κυθήριος Φιλόξενος λέγει*

εὐρείτας οἶνος πάμφωνος

et Athen. X p. 446 a b:

(ὁ αὐτός φησιν Ἀντιφάνης ἐν τῷ Τραυματίᾳ)
παραδίδου δ' ἑξῆς ἐμοὶ
τὸν ἀρκεσίγυιον, ὥς ἔφασκ' Εὐριπίδης.
Α. Εὐριπίδης γὰρ τοῦτ' ἔφασκεν; Β. ἀλλὰ τίς;
Α. Φιλόξενος δήπουθεν. Β. οὐδὲν διαφέρει,
ὦ τᾶν· ἐλέγχεις μ' ἕνεκα συλλαβῆς μιᾶς.

Apparet pertinere haec fragmina ad ebrietatis scaenam. Prius sic uertit Casaubonus 'uinum large fluens omnis generis uoces ciet' explicatione unice uera et ad locum inuestigandum fructuosa, quam respuere non debebat Bippartus p. 44 ipse mire interpretans *πάμφωνος* de grato sonitu uini in poculum infusi coll. Pindar. Ol. VII, 1 sq., quod et ab usu uocis abhorret significantis omnis generis modulationem (*αὐλῶν πάμφωνον μέλος* Pind. Pyth. XII, 19 u. et. Pyth. III, 17) uel omnino loquacitatem alicuius rei (*πάμφωνοι χεῖρες* de pantomimo Antip. Thessal. in Anthol. Plan. XVI, 290, 6) et a conexu, qui est apud Athenaeum. Atque hoc ex conexu nobis uidetur aliqua coniectura de loco fragmenti fieri posse. Etenim cum sermo sit de diuersa ui uini tristem hilarem, inualidum fortem reddente (cf. ibi Cypriorum poetae, Diphili, Chaeremonis uerba) *πάμφωνον* i. e. loquax putamus uinum appellatum esse, quod loquacem fecerit sc. Cyclopem, cui suspicamur haec dixisse Ulixem, cum de recta uini bibendi ratione praeciperet, qualem habes scaenam apud Euripidem uu. 570. 573. Ac fortasse licebit sic ordinare sententias: 'si bene fluet uinum, magnus orator uel potius magnus musicus exsistes sc. ut perores et permulceas Galateam'. Nimirum uoluit Polyphemum iam irriguum ut plus uini combiberet spe illa commouere certior factus de eius amoribus. Atque metri grauitas praecipiendi grauitati respondet. Fragmento autem 17 postulat Cyclops, cui persuasit hospitis astutia, potum illum membra roboran-

tem, quo animum sibi addat ad mulierculae fauorem captandum.

Adespota fragmenta omni dubitatione seclusa huc referri possunt nulla. Quae Himerius orat. I, 19 (Bergk. l. l. p. 610) laudat: *εἰ δὲ καὶ τὸ ἄνθος τῆς ὄψεως γράφειν ἐθέλοιμι, τὰ ποιητῶν ἀνάγκη φθέγγεσθαι· ‛ὦ λευκότητος καὶ γάλακτος᾽· ταῦτα γάρ πού τις ποιμὴν παρ᾽ ἐκείνοις ποθῶν τὴν Γαλάτειαν τὴν Νηρηΐδα προσείρηκεν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ποιήσας τέχνης τὸ μέλος* a Schneidewino annall. litt. Ien. 1845 p. 1100 (cf. Hartung. p. 416) in plenum uersum aucta hunc

ὦ λευκότατος καὶ γάλακτος λευκοτέρας,

quem cur Bergkius antiquo poeta plane indignum iudicet intellegimus, non dispicimus, cur ad Theocrit. XI, 20 referendum iubeat, propter metrum ab aetate Alexandrina abhorrere nobis uidentur; ac nescio an dimeter trochaicus dithyrambicis numeris plane dignus facile procudatur hic

λευκότατος παῖ γάλακτος

respondens fere adlocutionis metro

χρυσεοβόστρυχε Γαλάτεια,
χαριτόφωνε, θάλος ἐρώτων,

ut pastor Aetnaeus ‛lactis niuei candoris filiam᾽ sermone tumido amatam compellet, quo spectat uerbum sophistae *προσείρηκεν*. Contra prouerbium Diog. VII, 82 a Bergkio uindicatum *πῦρ ἐπὶ δαλὸν ἐλθόν· ἐπὶ τῶν ταχέως γινομένων· ἀπὸ τοῦ Κύκλωπος ἡ μεταφορά* Philoxeniae originis nulla re arguitur ne explicatum quidem a quoquam. Hoc tantum nobis constat non coniungendum esse cum prouerbio a Suida s. u. *δαλός* laudato: *δαλὸς εἰς πῦρ*, quod idem ualere atque *ἵππος εἰς πεδίον* uel *ἀετὸν ἵπτασθαι διδάσκεις, δελφῖνα νήχεσθαι διδάσκεις* docet Diog. I, 65 usurpatum de eo, qui stimulat aliquem sua sponte et proprio impetu acturum. Contra *πῦρ ἐπὶ δαλὸν ἐλθόν* fere idem esse dixeris, quod notissimum illud *πῦρ ἐπὶ πῦρ* cf. Apostol. XV, 15, qui habet *πῦρ ἐπὶ πυρί, κακὸν ἐπὶ κακῷ· ταύτης μέμνηνται Πλάτων* (legg. II p. 666 a) *καὶ Λιβάνιος* (orat. IV, 146 R.) ‛*πῦρ ἐπὶ πῦρ ᾐσθόμην*᾽ (u. etiam Zenob. V, 69), de cuius prouerbii praecipue in amoribus usu

cf. Rohdium de fab. Rom. Graec. p. 160 adnot. 3 et quos ille laudat Heins. ad Ou. art. amat. I, 244; Bergk. comm. de rell. com. Att. ant. p. 31, qui docent solere uinum Veneri accedens *πῦρ ἐπὶ πυρί* ('ignis in igne' Ouid.) dici. Fortasse etiam Cyclopi uinum ardorem amoris auxit. An de amore omnino non cogitandum, sed ex similitudine eorum, quae dicit Polyphemus Eurip. u. 683 caput rupi illidens: *κακόν γε πρὸς κακῷ*, ad illud prouerbium aliquid repetendum, ita ut *δαλός* possimus propria significatione accipere (Eur. u. 462 saep.)? — Neque adsentiri possumus Wilamowitzio in Herm. uol. XIV p. 172 sq. frustulorum duorum iam a Schottio, Senecae editore, Philoxeno attributorum memoriam renouanti, quamquam non contradixit Eduardus Hiller [1]) in annal. Burs. 1881 I p. 134. Leguntur enim apud Senec. suas. I, 12 haec: 'Corruptissimam rem omnium quae umquam dictae sunt, ex quo homines diserti insanire coeperunt, putabant Dorionis esse in metaphrasi dictam Homeri, cum excaecatus Cyclops saxum in mare reiecit ... (lac. sign. W. Mueller, O. Ribbeck). Haec quomodo ex corruptis eo perueniant, ut et magna et tamen sana sint, aiebat Maecenas apud Vergilium intellegi posse. Tumidum est

ὄρεος ὄρος ἀποσπᾶται

Vergilius quid ait? rapit

haud partem exiguam montis (Aen. X, 128).

Ita a magnitudine discedit, ut non imprudenter discedat a fide. Est inflatum

καὶ καίρια βάλλεται νῆσσος.

Vergilius quid ait? qui de nauibus

credas innare reuolsas
Cycladas (Aen. VIII, 691).

Non dicit hoc fieri, sed uideri. Propitiis auribus accipitur, quamuis incredibile est, quod excusatur, antequam dicitur'. Iam Wilamowitzius librorum scripturam *KEIPIA χειρία* legens doricos numeros procudit hos:

οὔρεος οὖρος ἀποσπᾶται καὶ χειρία Βάλλεται νᾶσος ....

---

1) Idem in edit. IV. frg. lyr. Gr. non recepit.

et Philoxeni esse euinci affirmat Theocriti uersu VII, 152:

τὸν κρατερὸν Πολύφαμον, ὃς ὤρεσι νᾶας ἔβαλλε

hac ipsa imitatione a Meinekii iudicio defendendo.

Sed fatemur ignorare nos, cur omnino adespota fragmenta haec iudicauerint uiri docti, quod si uerum esset, maxime miraremur his potissimum non addidisse rhetorem auctoris nomen, cum unicuique sententiae in praecedentibus et sequentibus auctorem praeponere soleat. Atque habemus auctorem Dorionem rhetorem, cuius quidem uerba in metaphrasi Odysseae dicta etsi concedimus propter 'haec' pronomen excidisse Muellero et Ribbeckio, tamen quidni singulas elocutiones tumore praeter ceteras insignes repetitas esse statuamus? sc. ut cum Vergilii sermone compararentur. Poterat autem aptissime in metaphrasi res inflante et supra modum extollente sic circumscribi uersus Homericus (Od. IX, 481):

ἀποῤῥήξας κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο.

Optime uero concinunt tumida illa atque inflata uerba etiam praesenti tempore uiuacitatem quandam efficientia cum Dorionis genere dicendi, quod quidem ex Senecae scriptis cognoscamus cf. controu. X, 5, 23: furiose, contr. I, 8, 16: 'Dorion dicit rem paulo quidem elatiorem, quam pressa et ciuilis oratio recipit etc.'; suas. II, 11: 'disertissima sententia'. Quam ob causam quamuis dolentes non tollimus hanc Philoxeni prolem, praesertim cum ne ipse quidem sospitator facile dixerit, quomodo haec cum ratione dramatis conciliet. In dramate — et drama fuisse hunc dithyrambum ex Aristoph. schol. (cf. ὑποκριτής p. 342a, 14 D.) clare elucet, drama autem melicum [1]) — dici haec poterant solis a comitibus Ulixis ingentes Cyclopis iaculationes spectantibus, quae sane maxima esset scaenica difficultas sic euitata ab Euripide, ut minitaretur tantummodo Cyclops uu. 704 sqq. — Neque cum fructu perlustrauimus quae Bergkius congessit lyricorum adespota fragmenta, unum dithyrambici coloris fr. 128 Demetr. περὶ ἑρμην. 91 (rhet. Gr. III

1) Consensus est hac de re; Bergleinius p. 56 dissentiens satis refutatus est a Klingendero p. 47.

p. 283 Sp.): *ληπτέον δὲ καὶ σύνθετα ὀνόματα, οὐ τὰ διθυραμβικῶς συγκείμενα, οἷον* '*θεοπεράτους πλάνας*' ex Ulixis aliqua de erroribus narratione excerptum esse potest, qualem habemus Hom. Od. IX, 259—262.

Restat, ut quali arte Philoxenus Polyphemum induxerit breuiter exponamus. Apparet ex consilio dithyrambi nonnulla pigmenta nouare debuisse Philoxenum, quae cum Polyphemi persona sollemni non conexa Dionysii uitae ac moribus denotandis inseruirent, quae nunc ne coniectura quidem prorsus assequi possumus. Scimus uero, qualem in scaena proposuerit poeta Pseudo-Dionysium ex scholio ad Arist. Plut. u. 298: *πήραν ἔχοντα· Φιλοξένου ἐστὶ παρῃγμένον καὶ τοῦτο τὸ ῥητόν. τοιοῦτον γὰρ τὸν Κύκλωπα εἰσάγει πήραν ἔχοντα καὶ ἐπὶ ταύτῃ λάχανα ἄγρια. — Ἄλλως. ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς παιγνιωδῶς ἐπιφέρει τὰ τοῦ Φιλοξένου πήραν βαστάζειν τὸν Κύκλωπα καὶ λάχανα ἐσθίειν. οὕτω γὰρ πεποίηκε τὸν τοῦ Κύκλωπος ὑποκριτὴν εἰς τὴν σκηνὴν εἰσαγόμενον. ταῦτα δὲ πάντα διασύρων τὸν Φιλόξενον εἶπεν ὡς μὴ ἀληθεύοντα· ὁ γὰρ Κύκλωψ, ὥς φησιν Ὅμηρος, κρέα ἤσθιε καὶ οὐ λάχανα.* Induxit igitur Cyclopem peram gestantem cum oleribus agrestibus et roscidis; qua in re quod ab Homero discessisset, ab Aristophane eum uellicatum esse inepta est scholiastae opinio; neque enim propter ueritatis studium Philoxenum carpsisse putandus est comicus, sed ut ridiculam scaenam in Atheniensium memoriam reuocaret. Talem autem exhibens figuram scaenicam, cui Dionysii tyranni proprios mores uel potius propria uitia inussit, ad homunculorum naturam uidebatur Philoxenus appropinquasse Aristoteli poet. 2, minus 'quod humane et uiuentem et amantem induxit', ut Schmidtius p. 74 sq. arbitratur, sed quod eum instruxit peruulgatis cotidianorum hominum uitiis, non formidulosis et monstruosis ut in Cyclope exspectes neque exaggeratis et distortis, sed uilibus et tritis. Imprimis illo habitu Cytherius uidetur denotare genus hominum, quod illo tempore magis magisque inclaruit: philosophorum cynicorum, quorum auctor Antisthenes Socrate mortuo et paulo post Diogenes affectabant rerum necessariarum in-

opiam [1]). Talium uero hominum externam speciem multi imitabantur, qui philosophi uolebant haberi; pertinebat autem ad totum hunc apparatum (*Διογένεια ὅπλα* Crat. epist. 23) maxime *πήρα* nutrimentis quam uilissimis referta (cf. Luc. Cynic. multis locis et descriptiones apud epistularum auctores passim obuias, praecipue Alciphr. III, 40. III, 14; Diog. 30; Crat. 23. 33). Et cogitandus erit Cyclops in scaenam prodiisse etiam cetero instructus apparatu, quem optime enarrat Alciphr. III, 40: *κόμην αὐχμηρὰν ἀνασείων, τὸ βλέμμα ἰταμός, ἡμίγυμνος ἐν τριβωνίῳ, πηρίδιον ἐξηρτημένος καὶ ῥόπαλον ἐξ ἀχράδος πεποιημένον μετὰ χεῖρας ἔχων, ἀνυπόδητος, ῥυπῶν* [2]). Fortasse allusit Philoxenus ad philosophica tyranni studia, ut amabant poetae aliquantulum philosophicae doctrinae circumdare Polyphemo. Videtur autem celeberrimus Philoxeni dithyrambus (Ael. uar. hist. XII, 44) multarum urbium scaenas frequentasse actus fortasse ab ipso poeta, quantum efficitur ex Hermesianactis fragmento ap. Athen. XIII p. 597 sqq. uu. 69 sqq.:

Ἄνδρα δὲ τὸν Κυθέρηθεν, ὃν ἐθρέψαντο τιθῆναι
Βάκχου, τὸν λωτοῦ πιστότατον ταμίην,
Μούσαις παιδευθέντα Φιλόξενον, οἷα τιναχθεὶς
ὠρυγῇ ταύτης ἦλθε διὰ πτόλεως,
γιγνώσκεις, ἀΐουσα μέγαν πόθον, ὃν Γαλατείης
αὐτοῖς μηλείοις θῆκαθ' ὑπὸ προγόνοις [3]).

---

1) Ipsum Socratem *ἐν τρίβωνι* et *ἀνυπόδητον* in Conno traduxit Amipsias fr. 9 K.

2) *Πινῶντα* eum appellat etiam Aristoph. Plut. u. 297 (e Brunckii coniectura).

3) Priora dedimus ex Meinekii frgm. com. Gr. III p. 645 sq. restitutione, in posterioribus immerito haesisse criticos putamus, quorum sententias u. ap. Berglein. p. 58 sqq. Ceterum nescio an non sine subtili consilio Hermesianax in hoc potissimum poeta Nympharum et Musarum nutricationem et institutionem praedicauerit fortasse alludens ad uitam Philoxeni, quam enarratam habes ap. Suid. s. u. *Φιλόξενος* b. B. *Φιλόξενος Εὐλυτίδου Κυθήριος λυρικὸς ἔγραψε διθυράμβους κδ'. τελευτᾷ δὲ ἐν Ἐφέσῳ. οὗτος ἀνδραποδισθέντων τῶν Κυθήρων ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἠγοράσθη ὑπὸ Ἀγεσύλου τινός, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐτράφη, καὶ μύρμηξ ἐκαλεῖτο· ἐπαιδεύθη δὲ μετὰ τὸν θάνατον Ἀγεσύλου, Μελανιππίδου πριαμένου αὐτὸν τοῦ λυρι-*

Verba enim τιναχθεὶς ὠρυγῇ referenda ducimus ad scaenicae actionis ululatum, quo greges fictos pulpita personuisse credimus; est enim ὠρυγή bestiarum propria uox, luporum ut ait Pollux V, 86 et minorum animalium ferorum id. V, 88 fin., canum, ut testatur Hesychius s. u., qua ex notione in illustrandis illis uerbis proficiscendum erit, ut dicatur Philoxenus i. e. Ulixes personatus 'conquassatus eiulatu' gregum amorem Galateae testificantium (cf. uu. 73 sq.) in scaena comparuisse, cum Polyphemum cantaturum ad litus comitaretur. Subobscura nobis uidetur explicatio Schubarti, praeceptoris summe uenerandi (de Hermesianactis elegis Plau. 1858 p. 16 sq.), qui Fr. Palm auctore Hom. Od. u. IX, 395 comparato Philoxenum ab Hermesianacte dici clamore et minis Cyclopis i. e. Dionysii ex antro eius i. e. Syracusis expulsum per Colophonem uenisse arbitratur, ita ut elegiacus poeta ea ipsa uerba ὠρυγῇ τιναχθείς ex ipso Philoxeni carmine deprompserit. Tectam hanc Cyclopeae cladis significationem ueremur ut quisquam intellexerit, neque perspicitur, cur per Colophonem quondam uenisse dicatur Cytherius clamore in Asiam usque fugatus, cum ipsum uidisse non possit Leontium.

Inuenimus igitur primum in Philoxeni dramate amorem feri Cyclopis, qui paulo molliores et tenuiores sensus excitauit, quamquam non prorsus exstirpata est ferocitas, id quod fingere posteriorem demum aetatem uidebimus. Praeterea non est omittendum, quod hic primum citharizantem et saltantem deprehendimus Cyclopem. Duabus his rebus nouatis plane noua fundamenta iecit Philoxenus nouae ueteris figurae tractationis, atque in his potissimum argumentis excolendis et perpoliendis uersatur sequentium aeuorum ars a celeberrimo Cytherii dithyrambo profecta.

κοῦ et q. s., ubi uerba ἐτράφη καὶ μύρμηξ ἐκαλεῖτο illustrare putamus Hermesianactea ὃν ἐθρέψαντο τιθῆναι Βάκχου et rursus ἐπαιδεύθη δὲ — Μελανιππίδου πριαμένου αὐτὸν τοῦ λυρικοῦ haec Μούσαις παιδευθέντα.

Caput VI.

De mediae nouaeque comoediae tractationibus.

§ 1.

De Nicocharis Galatea.

Quod argumentum paulum refrenata priscae comoediae libertate a Cratino in locum priorum titulorum substitutum esse uidimus, redit in eius comoediae generibus, quae ex illo tempore prima incrementa ceperunt. Atque adprime conueniebat maxime Philoxeni irrisione auctum cum tota indole mediae nouaeque quam dicimus comoediae. Quae cum argumenta a fabularum diuinarum ad cotidianam uitam translatarum irrisionibus repetere mirum quantum adamaret et rei publicae hominumque publicorum castigatione, qualis antiquae erat comoediae, abstinere coacta magis mortuos imperatores et oratores externosque tyrannos exagitaret, fabulam aliquam has duas res comprehendentem studiose amplectebatur (cf. Ribbeck. de med. et nou. com. Att. Lips. 1857 p. 13 sqq. et 17 sqq.). Hac quidem generali obseruatione probabiliorem reddi opinamur Meinekii coniecturam, ex qua fabulas nomine *Γαλάτεια* inscriptas notum mythum tractasse censet, quam Iahnii (symb. archaeol. p. 412 adnot. 6) dubitationem per se non uituperandam, ex qua de titulis a mulierum nominibus sumptis cogitari posse autumat. Accedit quod fragmenta ex his fabulis superantia cum hoc argumento bene concinnari possunt, etsi ex huius poesis partis naufragio non tam locupletes euasimus quam ex dithyrambis. Incipimus uero a Nicocharis fabula *Γαλάτεια* haud ignorantes solere hunc poetam in antiquae comoediae auctoribus numerari, sed uergente prisco comoedias componendi more et tempore poetam proprium noui generis argumentum tractantem nouae classi adsignare maluimus. Enumeratur autem Galatea a Suida s. u. *Νικοχάρης*, et ex omnium fere ceterorum titulorum similitudine mythicam rem propositam esse nostro iure concludere possumus; neque inepte conferatur Cyclopis figura cum Herculis uxorem ducentis et cho-

regi atque Centauri persona. Ex duobus quae aetatem tulerunt frustulis prius (fr. 2 K.) (Meinek. hist. crit. p. 254) Poll. X, 93: *εἴποις δ' ἂν καὶ τὴν ἡδυσματοθήκην κυμινοδόκον Νικοχάρους εἰπόντος ἐν Γαλατείᾳ*

σοφαῖσι παλάμαις τεκτόνων εἰργασμένον
καὶ πόλλ' ἐν αὑτῷ λέπτ' ἔχον καδίσκια
κυμινοδόκον

Meinekius intellegit de muneribus Galateae a Cyclope oblatis felici opinamur coniectura. Nam etiamsi postea, ubi poetae in donis Polyphemi depingendis coloribus non parcent, huiusmodi munera non deprehendimus [1]), tamen genus munerum monstrat mores Cyclopis, et enucleare hac ex re possumus, qualem poetae finxerint. *Κυμινοδόκον* autem qui donat h. e. uasculum uariis condimentis sollerter secretis refertum, cuius structuram accuratius disces ex similitudine uasculi *κέρνος* appellati apud Athen. XI p. 476 e f et plenius p. 478 d descripti (cf. Kock. l. l.), is haud dubie uersatus est in condimentis et cibos large conditos in deliciis habet. Subtilis igitur palati etiam Nicochares proposuisse existimandus est Cyclopem. Ac uidemus Polyphemum opifices sollertes ambientem, ut fabricentur Galateae instrumentum culinarium, quod cogitamus ingenti pro Cyclopea magnitudine in scaenam prolatum spectatorum risus mouisse. Alterum fragmentum (Kock. 3) exstat apud schol. Arist. Plut. 179: *Φιλωνίδην δ' οὐ τὸν ποιητήν φησι τὸν ἐν τοῖς Ἀριστοφανείοις ἐγγεγραμμένον δράμασιν ὥς οἱ περὶ Καλλίστρατον ἐν τῇ ὁμωνυμίᾳ πλανηθέντες· ἀλλὰ παιδιᾶς ἕνεκεν τὸν αἴσχιστον καὶ ἀπαίδευτον. κωμῳδεῖται δὲ ὡς εὔπορος καὶ ὡς μέγας τῷ σώματι καὶ ἠλίθιος. Νικοχάρης Γαλατείᾳ*

τί δῆτ'; ἀπαιδευτότερος εἶ Φιλωνίδου
τοῦ Μελιτέως.

Recte coniecit Meinekius Galateae haec uerba ad Cyclopem esse. Respuit nympha Musam Polyphemi, rudem cantilenam, quod efficimus ex notione *ἀπαίδευτος* apud Euripidem u. 493

1) Tamen cf. Nicet. Eug. VI, 524.

respiciente ad praegressum uersum 489 *ἄχαριν κέλαδον μουσιζόμενος*. Comparat autem Galatea amatorem cum Philonide Melitensi, persona comicis largissimam uellicandi materiam praebente, qui quidem sane habebat cur cum Cyclope conferretur, si uera tradunt Aristophanis scholiastae dicentes l. l. grandi eum figura et opulentia et stultitia insignitum fuisse, quibus sordes quoque accessisse discitur ex Arist. plut. uu. 303 sqq. cf. schol. u. 303: *καὶ ταῦτα εἰς Φιλωνίδην τὸν Μελιτέα ὡς οὐ μόνον μέγαν, ἀλλὰ καὶ ἀμαθῆ καὶ ὑώδη*. Rem autem habebat cum eo celeberrima meretrix Lais diuitiis eius pellecta cf. schol. Plut. u. 179 p. 334 b, 30 sqq.: *Φιλωνίδης ἀνήρ τις ἦν πλούσιος, οὗτινος ἀμόρφου ὄντος, διὰ τὰ χρήματα ἐρᾷ Λαῒς αὐτοῦ, ἡ ἐν Κορίνθῳ ᾀδομένη πόρνη*. Acumen autem huius comparationis tum demum persentiscimus, cum reputamus Laidem ex Sicilia fuisse oriundam matre Timandra (schol. u. 179), quam dicebatur Philoxenus a Dionysio dono accepisse. Aptissime igitur allusit nympha Sicula ad meretricis Siculae amores famosos propter diuitias hominis ceteroqui bruti ac libidinosi simulatos (cf. Bergk. comment. de rell. com. Att. ant. p. 400 sqq.). Discimus uero ex hoc fragmento in scaenam prodiisse Galateam, et fuisse dialogum inter amatorem et amatam, qua de re in Philoxeni dithyrambo dubitabamus; sic autem exagitatum esse Cyclopis ardorem, ut mythicarum personarum condicio cum praesentis temporis uitaeque rationibus componeretur, quo multas iocandi ansas oblatas esse in propatulo est. Num caecatio in dramate fuerit nescimus; aegre uero ad dramaticam actionem consummandam desiderabatur aemulus aliquis Polyphemi, qualem Ulixem tantum adhuc cognouimus.

§ 2.

De Antiphanis Cyclope.

Non minus in tenebris uersamur fabulae Antiphaneae *Κύκλωψ* inscriptae indolem instauraturi, quamquam duo certe fragmenta paulo uerbosiora indulsit temporum edacitas. Quae coniuncta statim apponere placet.

Athen. VII p. 295 f: *Ἀντιφάνης δ᾽ ἐν Κύκλωπι ὑπερακοντίζων τὸν τένθην Ἀρχέστρατόν φησιν*

ἔστω δ᾽ ἡμῖν κεστρεὺς τμητός[1],
νάρκη πνικτή, πέρκη σχιστή,
τευθὶς σακτή, συνόδων ὀπτός,
γλαύκου προτομή, γόγγρου κεφαλή,
βατράχου γαστήρ, θύννου λαγόνες,
βατίδος νῶτον, κέστρας ὀσφύς,
ψῆττα, ξίφιος[2], *μαινίς, καρίς,*
τρίγλη, φυκίς·
τῶν τοιούτων μηδὲν ἀπέστω[3].

et

Athen. IX p. 402 e: *τὰ δὲ παρὰ τοῖς κωμῳδιοποιοῖς λεγόμενα δεῖπνα ἡδίστην ἀκοὴν παρέχει τοῖς ὠσὶ μᾶλλον ἢ τῇ φάρυγι· ὥσπερ τὰ παρ᾽ Ἀντιφάνει μὲν ἐν Ἀκεστρίᾳ — ἐν δὲ Κύκλωπί φησι*

τῶν χερσαίων δ᾽ ὑμῖν ἥξει
παρ᾽ ἐμοῦ ταυτί·
βοῦς ἀγελαῖος, τράγος ἠλιβάτας[4],
αἲξ οὐρανία, κριὸς τομίας,
κάπρος ἐκτομίας, ὗς οὐ τομίας,
δέλφαξ, δασύπους, ἔριφοι . . .[5],
τυρὸς χλωρός, τυρὸς ξηρός,
τυρὸς κοπτός, τυρὸς ξυστός,
τυρὸς τμητός, τυρὸς πηκτός.

Arte inter se cohaerere haec fragmenta iam Meinekius cognouit, dubitauit tamen de pronominum fr. I, 1 et II, 1 ratione in priore (maiore) editione comicae poesis reliquiarum scribens fr. I, 1 *ὑμῖν* cum cod. C, in Athenaei editione et in minore

---

1) Ex Porsoni emendatione; libri *ὑμήττιος*.

2) Coniecit Meinekius; codd. *ψήττας κίσχος*.

3) Nescio an praestet deleto articulo paroemiacum restituere, qui claudat sententiam.

4) Ex Eustathio p. 1753, 24, qui testatur Cyclopis haec uerba esse nescio an non alio auctore quam Athenaeo, reposuit Meinekius.

5) Lacunam indicauit Dindorfius.

reliquiarum reponens ἡμῖν. Quaeritur, quis elocutus sit fragmina. De posteriore constare uidetur non tam Eustathii sublestae fidei testimonio quam rei ipsius perspicuitate: Cyclopis sunt uerba, quem uidemus promittere gregum suorum subolem uenationisque capturam nec minus sex casei genera, in quo faciendo sollertem eum fuisse docet Homeri fabula. De priore fragmento hoc nobis constat non promittentis esse haec uerba, sed postulantis. Promittentis est fr. II, 1 futurum ἥξει, postulantis sunt imperatiui fr. I, 1 ἔστω u. 9 μηδὲν ἀπέστω. Qua de causa fr. I, 1 ὑμῖν non potest ferri, solum quadrat ἡμῖν. Qui sunt ἡμεῖς? Cyclopem hoc pronomine significari ideo non est ueri simile, quod fr. II, 2 de se loquens non pluralem, sed singularem usurpat. Postulantur autem his uersibus uariae deliciae piscium marinorum, lautae offae subtilitatem culinarii iudicii prodentes. Agitur in his duobus fragmentis de compensatione quadam mercium ita quidem, ut posterius responsum contineat a Cyclope ad prius datum; quamquam non statim annectere licet fr. II, id quod dissuadet particula δέ u. 1, cui opposita erat particula μέν, et in capite enuntiati elatum τῶν χερσαίων. Quae quidem indicant excidisse talem fere sententiam:

Marinas quidem delicias non habeo,
τῶν χερσαίων δ' ὑμῖν ἥξει etc.

Quae in Cyclopis fabulis exstat mercium compensatio? Cogitet quispiam de mercatura Ulixis cum Sileno facta, quae proponitur ab Euripide Cycl. uu. 133 sqq. (u. impr. 137 sq. 150. 160. 254 sq. 257. 260. 270 sq.) ac statuat non Silenum, sed ipsum Cyclopem egisse cum hospitibus Ithacensibus. At uero qui dicuntur ναυτίλοι κεχρημένοι non delicias ad famem sedandam parum idoneas postulabunt, sed quae gestiunt apud Euripidem: panem et aquam fluuialem uu. 96 sqq. Quare cogita, num talis scaena fortasse condicioni indicatae magis respondeat: Postulant Nereides (pluralis numerus propter ἡμῖν fr. I, 1), ut Galateae sibique praebeat Polyphemus maris exquisitissimas lautitias, quas cum afferre non possit Cyclops, quicquid in gregibus possidet expetendi lasciuis nymphis offert. Nam per

ironiam prius fragmentum prolatum esse nobis persuasimus: pollicentur Nerei filiae Neptuni uastae proli adducturas se esse Galateam sororem, dum has apposuerit nuptiales epulas, non ignorantes numquam eas congesturum esse Cyclopem, quippe qui mare timeat nandi non peritus (cf. Theocr. id. XI, 60 sqq.). Cuius quidem postulationis procacitati optime conuenire nobis uidetur repetita adhortatio: *τοιούτων μηδὲν ἀπέστω.*

Quae si uera concinnauimus, de indole Antiphanis fabulae discimus haec: Actio erat in scaena proposita de Galateae nuptiis inter chorum Nereidum[1]) et Cyclopem iocandi causa, non serio consilio. Cyclops ipse proponitur pastoris potissimum habitu et apparatu — praeses quam ditissimus rei pecuariae. Possidet enim non solum oues et capras, ut apud Homerum, et boues, ut apud Euripidem, sed etiam sues (fr. II, 5), lepores uenatus est[2]) (ib. u. 6), casei uario modo apparandi est peritissimus. Videtur igitur epularum elegantia, quae in hac fabula sollemnis erat, non tam Cyclopi quam nymphis marinis tributa fuisse. — Ulixes in fabula fuisse non traditur. Si traderetur, tertium quod superest fragmentum Poll. IX, 88: *παρ' Ἀντιφάνει ἐν τῷ Κύκλωπι*

Κέρμα γάρ τι τυγχάνω

(ib. VII, 170: *κέρμα ἑνικῶς Ἄμφις εἴρηκεν ἐν Ἀμπελουργῷ καὶ Ἀντιφάνης ἐν Κύκλωπι*) intellegeremus de Ulixe Cyclopi num-

---

1) Quem hic primum probabiliter statuere possumus, in cassum statuit Klingenderus in Philoxeni dithyrambo l. l. p. 50.

2) V. 6 anapaesticam tripodiam ferri non posse uidit Dindorfius. Cum ex uenaticis feris leporem tantum commemorari miremur, huius generis bestiae nomen excidisse ratis in mentem nobis uenit u. Ouidianus met. XIII, 832, ubi Cyclops dona amatae offerens dicit:

nec tibi deliciae faciles uulgataque tantum
munera contingent, dammae leporesque caperque
parue columbarum demptusue cacumine nidus:
inueni etc.

Iam cum caprum habeamus u. 3, leporem u. 6, dammae notionem periisse arbitrati, ut similitudine litterarum initialium facilitatem excidendi excusaremus, incidimus in uocabulum *δορκάς* et proponimus:

δέλφαξ, ⟨δορκάς⟩, δασύπους, ἔριφοι.

cf. Nicet. Eugen. VI, 525.

mos pro esca offerente in comparationem uocato uersu Euripideo Cycl. 160:

πρὸς τῷδε μέντοι καὶ νόμισμα δώσομεν

supplentes non cum Meinekio λαβών uel λαχών, sed potius ἔχων uel, ut trimeter exeat, φέρων; conueniret autem sensus abiectus singularis numeri κέρμα cum naufragi Ithacensis penuria. Si uero liceret sumere Ulixis fabulam conexam fuisse in hoc dramate cum amoribus, etiam unum et alterum ex fragmentis incertae sedis non sine aliqua ueritatis specie suam stationem recuperaret. Quamquam — id quod in uniuersum de incertis et anonymis frustulis comicorum semel dixisse sufficiat — quae congessit grammaticorum et lectorum sedulitas maxima ex parte generales sunt sententiae pertinentes ad epularum lautitias, bibendi suauitates, uitae praecepta, mulierum matrimoniique iudicia, similia, quae poteris permultis adsignare comoediis; perrarae sunt reliquiae certa certi conexus indicia prae se ferentes, ex quibus aliquid sciri possit de indole fabulae. Itaque non spondemus nullum alium esse locum fragmentorum nisi in quem nos restituere conati simus, sed si aliunde accesserit aliqua similitudo, nos a probabilitate quadam non nimis aberrasse opinabimur. Animaduertimus autem duarum sententiarum cum Euripidei Cyclopis uerbis necessitudinem harum fr. inc. 14 Athen. II p. 45a:

μεταλλάξαι διάφορα βρώματα
ἔσθ' ἡδύ, καὶ τῶν πολλάκις θρυλουμένων
διάμεστον ὄντα τὸ παραγεύσασθαί τινος
καινοῦ παρέσχε διπλασίαν τὴν ἡδονήν

cum Sileni ap. Eur. uerbis uu. 250 sq.:

τὰ καινά γ' ἐκ τῶν ἠθάδων, ὦ δέσποτα,
ἡδίον' ἐστίν

et fr. inc. 40 Stob. floril. X, 22:

τὰ πονηρὰ κέρδη τὰς μὲν ἡδονὰς ἔχει
μικράς, ἔπειτα δ' ὕστερον λύπας μακράς

cum Ulixis ap. Eur. uerbis uu. 311 sqq.: πολλοῖσι γὰρ
κέρδη πονηρὰ ζημίαν ἠμείψατο.

Suo iure quispiam nobis opposuerit ab utroque poeta haec

esse ex sermonis uulgaris prouerbiis repetita et redire apud alios quoque poetas (cf. Men. monost. 6); sed nonne respondere nostro iure possumus easdem actionis eiusdem rationes renouasse eiusdem sententiae memoriam? Similiter Ulixem potissimum statuamus ad Cyclopem, quem uino domiturus est, dicere fr. inc. 35 Athen. I p. 23a: *εἴρηται δὲ τὸ βρέχειν καὶ ἐπὶ τοῦ πίνειν. Ἀντιφάνης*

δεῖ γὰρ φαγόντας δαψιλῶς βρέχειν

uel, si Meinekio feliciter cessit coniectura,

δεῖ γὰρ φαγόντας [φάρυγα] δαψιλῶς βρέχειν,

cf. anal. crit. ad Athen. p. 11,

quae ad tale consilium pertinuisse suspicemur, quale proponit Ulixes Euripideus uu. 573 sqq.:

κἂν μὲν σπάσῃς γε δαιτὶ πρὸς πολλῇ πολύν etc.

Interponere hic liceat sententiam de Matronis loco[1]) corrupto, de quo iudicium ferre debemus, ap. Athen. IV p. 135b, ubi Matro parodus cenam Xenoclis rhetoris Atheniensis formulis Homericis exagitatis festiue describit et uu. 22 sqq. apuam inducit:

ἡ δὲ φαληρικὴ ἦλθ᾽ ἀφύη, Τρίτωνος ἑταίρη,
ἄντα παρειάων σχομένη ῥυπαρὰ κρήδεμνα,
τοὺς δ᾽ ὁ Κύκλωψ ἐφίλει καὶ ἐν οὔρεσιν ἐξεπεφύκει,
*πίνας ἦλθε φέρων καὶ *ἄμυλα ἠχήεντα.*

Vocum corruptelis non laborare locum probe perspiciet qui priorum atque illustrium philologorum conamina perlustrauerit apud Schweighaeuser. animaduers. in Athen. II p. 430 sqq. congesta, lacunosum esse uidit Meinekius, qui u. 24 et a praegressis disiunxit et in duos uersus dispescuit, quorum alterius initium, exitum alterius censuit. Hac uia pergentibus expediendum est nobis, quid supplendum sit ad uerba *τοὺς δ᾽ ὁ Κύκλωψ ἐφίλει.* Quod cogitet quispiam et ipsi cogitauimus subesse Galateam, praesertim cum ceteri pisces nominibus mythologicis iocose insigniantur u. 22: *ἀφύη — Τρίτωνος ἑταίρη,* 33: *σηπίη — Θέτις ἀργυρόπεζα,* 36: *γόγγρος — Τιτυός,* 50: *τευ-*

---

1) Hunc locum debemus Grafii nostri amicitiae.

θίς — *Ἶρις* al., uetat pluralis generis masculini *τούς*. Didicimus uero ex fabulae historia omnibus temporibus Cyclopem adamasse caseos, quos sexies uariatos ultimum ut praestantissimum donum enumerare eum modo cognouimus apud Antiphanem. Supplemus igitur *τυρούς* cetera non expedituri et referimus ad piscium apparatum, quem significatum esse uoce *κρήδεμνα* u. 23 uere conclusere Dalecampius et Schweighaeuserus. Caseus autem quantopere in deliciis fuerit gulonibus in piscium escis apparebit Athenaei librum VII legenti cf. p. 278 c. 286 d. 288 d. 306 b. 309 f. 311 c (*Συρακόσιοι καὶ Ἰταλιῶται*). 314 d. 320 b. 321 c. 322 d. 325 f al. Videtur autem piscis nomen excidisse, qui cum caseo apparabatur. Altero autem uersu annexum fuisse imaginamur enuntiatum relatiuum ad ipsam rem non pertinens, quo Cyclopis natura epica uerbositate explanabatur ut fit in Homero, id quod commendat exitus ex Homeridarum poesi sumptus *ἐξεπεφύκει* cf. hymn. Cer. 12, quam formam mutando perdere non debuit qui de Matronis parodiarum reliquiis egit Monast. 1856 Guilelmus Paessens p. 17. Cyclopem uero caseos amantem ex communi mythi memoria etiam in suae aetatis comoedia uiua retinuit Matro, quem circa exitum quarti a. Chr. saeculi fuisse autumant cf. Paess. p. 1.

§ 3.

De Alexidis Galatea.

Pastoris habitum in Antiphanis Cyclope praeualuisse si recte conclusimus, ad culinarias uirtutes efferendas rediisse putamus Alexidem, cuius ex dramate *Γαλάτεια* inscripto quattuor fragmenta supersunt. Mythicum fuisse argumentum putanti assentimur Meinekio hist. crit. p. 390, qui hanc fabulam adscribit mediae comoediae aetati h. e. priori artis aetati poetae, cuius uitae terminos posuit Ol. 97 et 123. Grauissimum fragmentum seruauit Athenaeus XII p. 544 e ea ratione, qua incohat uerba poetae, demonstrans se non ipsum legisse integram fabulam: *κωμῳδῶν δ' αὐτὸν* (sc. *Ἀρίστιππον*) *Ἄλεξις ἐν Γαλατείᾳ ποιεῖ τινα θεράποντα διηγούμενον περί τινος τῶν μαθητῶν τάδε*

ὁ δεσπότης οὑμὸς περὶ λόγους γάρ ποτε
διέτριψε μειρακίσκος ὢν καὶ φιλοσοφεῖν
ἐπέθετο. Κυρηναῖος ἦν ἐνταῦθά τις,
ὥς φασ', Ἀρίστιππος, σοφιστὴς εὐφυής,
μᾶλλον δὲ πρωτεύων ἁπάντων τῶν τότε
ἀκολασίᾳ τε τῶν γεγονότων διαφέρων.
τούτῳ τάλαντον δοὺς μαθητὴς γίγνεται
ὁ δεσπότης. καὶ τὴν τέχνην μὲν οὐ πάνυ
ἐξέμαθε, τὴν δ' ἀρτυσίαν συνήρπασεν[1].

Versus 5 sq. uix integri. Nimis inaniter augetur notio illius *εὐφυής* uoce *μᾶλλον*, nisi uerbum *πρωτεύων* additamento maius quid et inexspectati continente definitur, ut u. 6 *διαφέρων* datiuo *ἀκολασίᾳ*. Conati uero Graecis uerbis hiatum explere, si ludere fas est, profecti ab oppositione philosophorum, qui sunt et qui fuerunt, desideramus eos, qui erunt, ut comica exaggeratione dicatur Aristippus etiam futuros superare (cf. Mardonium Xerxem laudantem Herod. VII, 9), rati sic quodammodo alludi ad apophthegma aliquod Aristippi in Athenaei uerbis ut opinamur seruatum XII p. 544 a: *παραπλησίως τοῖς ἀσώτοις οὔτε τὴν μνήμην τῶν γεγονυιῶν ἀπολαύσεων πρὸς αὑτὸν ἡγούμενος οὔτε τὴν ἐλπίδα τῶν ἐσομένων, ἀλλ' ἑνὶ μόνῳ τὸ ἀγαθὸν κρίνων τῷ παρόντι, τὸ δὲ ἀπολελαυκέναι καὶ ἀπολαύσειν οὐδὲν νομίζων πρὸς αὑτόν, τὸ μὲν ὡς οὐκ ἔτ' ὄν, τὸ δὲ ὡς οὔπω* [*καὶ ἄδηλον*]. Hunc igitur edolauimus progressum:

μᾶλλον δὲ πρωτεύων ἁπάντων τῶν τότε
⟨ἀσωτίᾳ, τῶν δ' ἐσομένων ἀπληστίᾳ⟩
ἀκολασίᾳ τε τῶν γεγονότων διαφέρων.

Vides ut aberrare potuerint librarii oculi. Didicisse igitur fertur aliquis *δεσπότης* non philosophiam a philosopho, sed artem cibos condiendi. Qualem erum in tota fabula nullum alium inuenimus quam ipsum Cyclopem, in quo coqui personam exseruisse uidemus Alexidem. Institutus autem si comice fingitur ab Aristippo Cyrenaico, quem primum Socraticorum mercede discipulis doctrinam uendidisse scimus ex Diog. Laert. II, 8, 65,

---

1) Libri *ἀρτηρίαν συνήρπασεν*. Meinekius emendauit.

consentit hoc cum philosophandi illo studio, quo Cyclopis ignorantiam exornare amabant poetae. Videntur autem haec nobis insulse dicta esse, nisi Alexis certum quendam hominem hac irrisione pungeret. Non enim sine causa adulescentia discipuli tempus institutionis definitum Aristippumque eo tempore adfuisse indicatum est. *Ἐνταῦθα* notio, si uerum argumentum oculis proponimus, nullum alium locum significare potest quam Siciliam. In Sicilia autem Aristippus minimum bis uersatus est consuetudine usus non solum Dionysii maioris, sed etiam minoris cf. Henricum de Stein: de philosophia Cyrenaica, Gott. 1855 p. 57 sqq. Primum uero Syracusas Aristippum peruenisse Steinius ponit in tabula (p. 20) anno 389, deinde a. 361 una cum Platone. Iam nobis uu. 5 sqq. eam aetatem Aristippi ostendere uidentur, qua summa et corporis et ingenii alacritate florebat, excludere senectutem; senex autem septuagenarius iterum Syracusas uenit, si recte Steinius annum eius natalem haud multo ante a. 435 ponit. Quare uel hanc ob causam priorem terminum praeferamus. Eximie autem omnia expediuntur, si *δεσπότην* illum Dionysium maiorem sub Cyclopis persona latentem esse statuimus. Facit poeta seruum aliquem narrantem de eri studiis philosophicis carpens Dionysii cum Aristippo familiaritatem, quam culinariam magis quam philosophicam fuisse testatur schol. Lucian. Menipp. p. 20, 7: *δεινὸς τὰ περὶ γαστέρα τε καὶ τοὺς μαγείρους σοφιστής· παρῆν Διονυσίῳ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τὴν Σικελίαν αὔξων αὐτοῦ τὴν τρυφήν* etc. Iam licet his ex rationibus aliquid computare de tempore fabulae Alexidis. Omne acumen irrisionis hebes mansisset, nisi Dionysius, cum Cyclopis persona tectus uellicaretur, in uiuis fuisset; mortuus autem est a. 367. Iam si initio Ol. 97 h. e. ca. a. 390 natum esse Alexidem e Thuriorum clade ca. Ol. 97, 3 recte conclusit Meinekius hist. crit. p. 375 sq., referre poterimus fabulae actionem in adulescentiam poetae.

Qua cum computatione concinit, quod *δεσπότης* ille floridos annos iam pridem egressus in scaena proponebatur, id quod sequitur ex uerbis *ποτὲ διέτριψε μειρακίσκος ὤν*. Ac

fingimus nobis Galateam inter primas adulescentis poetae fabulas fuisse, quippe qui nouare argumenta nondum ausus argumentum in scaena spectatum, quale iam erant Cyclopis in Galateam amores praesertim in eis regionibus, ubi natus erat poeta, repeteret. Videmus autem ex Philoxeni dithyrambo remansisse Dionysii Cyclopis nomine tecte significati irrisionem; ac uidetur Alexis senem balbulum nymphae amore correptum spectatoribus propinasse. Neque mirum, quod comicus illos amores ad senectutem Dionysii rettulit. Consueuerant opinamur spectatores in scaena Dionysium Cyclopis persona indutum aspicere, ut quod senex aliquando proferebatur figura sollemnis ueteribus libidinibus nondum depositis non modo non mirarentur, sed de integro riderent. — Prius autem fragmentum haud ita magno interuallo excepisse uidetur fr. II Athen. VII p. 314 d:

νάρκην μὲν οὖν, ὥς φασιν, ὠνθυλευμένην
ὀπτᾶν ὅλην,

quam abruptam sententiam Meinekius suppleuit dubitanter addens *δεῖ*. At uero nescio an praecipiendi notio ab eo abhorreat, qui uerbis *ὥς φασιν* artis culinariae subtilitates non penitus se nosse significet. Quare statuamus eundem illum seruum, a quo priora dicta sunt, tali fortasse conexu haec dixisse 'narcam quidem, ut aiunt, condimentis impletam totam assare' ⟨didicit⟩ (*ὀπτᾶν ὅλην* ⟨*μεμάθηκε*⟩), non didicit — iam annexam fuisse putamus philosophicae doctrinae aliquam regulam, ut comica oppositione exempli artis assandi et philosophicae thesis risus moueretur. Ac cernitur eo acumen illius sententiae, quod assare pisces, non coquere Siculi erat prae ceteris moris, id quod discimus ex Ephippi comici Philyr. fr. I Athen. VII p. 286 e coll. c. Platonis comici et Archestrati fragmentis ab Athenaeo VII p. 314 seruatis. Etiam hac re uidetur quodammodo comprobari Siculum fuisse argumentum. Quae praeterea laudantur ex Alexidis Galatea, nihil fere nos docent fr. III Antiatt. B. p. 93: *εὐοψίαν· ἀντὶ τοῦ εὐπροσωπίαν. Ἄλεξις Γαλατείᾳ* cf. Poll. VI, 38 (*εὐοψωνίαν* cf. Mein. suppl. add. comic. uol. III in uol. V p. CCIII) et fr. IV Phot. lex. s. u. *νομι-*

κόν (I p. 448 N.)· *τὸν ἐπιστήμονα τῶν νόμων*[1]). *Ἄλεξις Γαλατείᾳ* cf. Antiatt. B. p. 109, quamquam non inficete quispiam coniecerit *εὐοψίαν* Galateae Cyclopem cantu celebrasse, non *εὐπροσωπίαν* (cf. Philox. fr. 8, 1), quoniam *ὄψον* ei omnis pulchritudinis praestantissimum exemplar esset. Eius autem quam ab Aristippo didicit philosophiae Cyclops personatus quasi specimen spectatoribus fortasse proposuit fr. inc. 31 Plut. de aud. poet. p. 21 d: *οἷον τοῦ Ἀλέξιδος κινοῦντος ἐνίους, ὅταν λέγῃ*

τὰς ἡδονὰς δεῖ συλλέγειν τὸν σώφρονα·
τρεῖς δ' εἰσὶν αἵ γε τὴν δύναμιν κεκτημέναι
τὴν ὡς ἀληθῶς συντελοῦσαν τῷ βίῳ,
τὸ πιεῖν, τὸ φαγεῖν, τὸ τῆς Ἀφροδίτης τυγχάνειν,
τὰ δ' ἄλλα προσθήκας ἅπαντα χρὴ καλεῖν,

ὑπομνηστέον, ὅτι Σωκράτης τοὐναντίον ἔλεγε, quae memoriam reuocant uiuam eorum, quae Cyclops Euripideus philosophatur uu. 336 sq.:

ὡς τοὐμπιεῖν γε καὶ φαγεῖν τοὐφ' ἡμέραν
Ζεὺς οὗτος ἀνθρώποισι τοῖσι σώφροσιν coll. uu. 316 sq.

Videtur igitur per mediam comoediam ea imago Polyphemi praeualuisse, quam Cratinus adumbrauerat, adscitis amoribus a Philoxeno primo inductis ita tamen, ut inter poetas alius alios colores libentius picturae inferret, qua quidem ratione sola probabiliter explicatur, quod spectatores eiusdem personae repetitae descriptionis non taedebat. Ac ueri simile factum arbitramur Dionysii quoque Cyclopis nomine uellicationem in illius aetatis comoediam transiisse. — Comica autem irrisio opinamur nonnihil contulit ad impellendum Zoilum[2]) Amphipoliten *Ὁμηρομάστιγα*, cuius aetatem intra annos a. Chr. n. 400 et 330 ponit Blassius de eloquent. Att. II p. 344 sqq., ut Polyphemi figuram non cum fauore ab Homero delineatam defenderet et laudaret detrectans magis Ulixi, quantum sequitur ex uno quod superat fragmento ap. schol. Plat. Hipparch.

---

1) Fortasse hi *νόμοι* non diuersi ab eis, quos explicat Antiatt. B. p. 109, 24: *νόμους· τὸ νόμισμα, οὓς οἱ Ἰταλικοὶ νούμους καλοῦσιν.*

2) Huius me admonuit Franciscus Poland amicus.

p. 334: *τέως· δηλοῖ τὸ πρὸ τοῦ.* — *Ζωΐλος ἐν τῷ εἰς Πολύφημον ἐγκωμίῳ· οὕτω γὰρ ὡμογνωμόνησαν οἱ θεοὶ περὶ τῆς τιμωρίας ταύτης, ὥστε πάντοθεν Ὀδυσσεὺς τέως ὁ σωζόμενος καὶ τὰς ναῦς ἀκεραίους περιποιούμενος περιώφθη μετὰ τὴν ἀρὰν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς.* Nimirum efficacem ostendebat ipso ex Homero (cf. Blass. l. l. p. 345) *ἐνστατικός* ille imprecationem Polyphemi excaecati in Ulixem emissam Od. IX, 528 sqq. ita quidem, ut etiam Mineruae, fidelissimae tutricis, misericordia destitutus socios et naues amitteret omnes antea non tanto facto naufragio (cf. Lehrs. Arist.[2] p. 205). Atque facile imaginamur iustas demonstrasse Zoilum preces istas ratiocinatione sophistica, cuius uiuam imaginem in consimili causa utiliter conferes Gorgiae *Ἑλένης ἐγκώμιον*, causis inuentu non difficilibus, quoniam clandestino consilio Ithacensis dormientem necauerat hospitem (cf. Blass. l. l. p. 347). Erat igitur 'dis gratiosus' (cf. Lehrs. l. l.) Cyclops, ac fortasse a nobilitate originis incohabat laudationem rhetor ut Leontinus l. l. §§ 3 sqq.

§ 4.

De noua comoedia.

Num nouae comoediae auctores huic argumento operam nauarint prorsus dubium. Studuerunt uiri docti alteri ex Apollodoris fabulam aliquam *Γαλάτεια* inscriptam uindicare (Meinek. hist. crit. p. 467), primus Toupius Add. ad Theocr. II p. 402, titulum corrigentes a Stobaeo flor. III p. 242, 11 M. traditum *Ἀπολλοδώρου Γάλακτος*

τοῖς γὰρ μεριμνῶσίν τε καὶ λυπουμένοις
ἅπασα νὺξ ἔοικε φαίνεσθαι μακρά.

Iam ut corruptus sit titulus, tamen ipsa uerba de hoc argumento cogitare minime cogunt; nam quod fortasse quispiam de Polyphemo desiderio tabescente colligat, aduersantur uerba *μεριμνᾶν* et *λυπεῖσθαι*, quae uix de amoris dulci amaritie usurpantur, et alia exempla a Byzantino lectore sub titulo *περὶ λύπης ὅτι λίαν μοχθηρὰ καὶ ἐπώδυνος τοῖς φροντίζουσιν* allata. Quamquam igitur si traditum esset facile crederemus

Apollodorum Geloum (cf. Suid. s. u.) potissimum talem fabulam scripsisse ex patriis mythis haustam, tamen non tam certa res est, ut cum Rohdio (de fab. Rom. p. 77 adnot. 2) affirmare audeamus scripsisse Apollodorum Galateam.

Paulo certius iudicium ferri posse nobis uidetur de Posidippi aliquo titulo tribus locis a Polluce commemorato IV, 175. VII, 111. X, 22 semper fere consentientibus codicibus *ἐν Γαλάτῃ*, praeterquam quod X, 22 liber Falckenburgianus habet *ἐν Γάλατι*, cui non multum tribuas. *Γαλάτῃ* datiuum descendere uoluit Meinekius a nominatiuo *Γαλάτης*; at iam Salmasius pro *Γαλάτῃ* proposuit *Γαλατείᾳ* et assentientem nactus est diuinum Bentleium Phalarid. p. 465 (uers.). Quam quidem sententiam immerito spreuerunt recentiores, cum certe probabilitatis conclusione nitatur. Disserit enim Pollux IV, 173 sqq. Aristotele auctore de nummis et ponderibus rationes Atticas comparans cum Siculis et non solum apud Siculos poetas inueniri dicit nummum Siculum *λίτραν* (cf. Hultsch. metrol. p. 206), sed addit: *ἔνιοι δὲ καὶ τῶν Ἀθήνησι κωμῳδούντων τῶν νέων, οἷον Φιλήμων ἐν Σικελικῷ καὶ Ποσείδιππος ἐν Γαλάτῃ.* Iam cum antea 173 dixerit Pollux: *στατῆρα δὲ οἱ τῆς κωμῳδίας ποιηταὶ τὴν λίτραν λέγουσιν* (cf. et. Poll. IX, 81 sq.) concludere licebit tunc solum *λίτρας* mentionem iniecisse poetas Athenis, si de Siculis rebus ageretur, quod de Philemonis 'Siculo' praeter ipsum titulum ueri simillimum fit ex Athen. XIV p. 658 a b (fr. II M.). Itaque cum sequatur etiam *ἐν Γαλάτῃ* Siculas res tractatas esse, quid magis consentaneum, quam notissimam Siculorum fabellam esse propositam [1])? Quid uero Gallo cum nummo Siculo? 'At enim traditur *ἐν Γαλάτῃ*, non *ἐν Γαλατείᾳ*'. Non corrigimus cum Salmasio, sed putamus idem esse *Γαλάτῃ* atque *Γαλάτεια* ex analogia talium formationum ut *Εὐρώπεια Εὐρώπη*, *Ψαμάθεια Ψαμάθη*, *Καλλιόπεια Καλλιόπη*, *Περσεφόνεια Περσεφόνη* sim. quales multas congessit Lobeckius in paralipp. gr. Gr. p. 320 sqq. Alterius autem formae *Γαλάτη* etiamsi nullum exemplum apud scriptores Graecos

1) Sic enim conclusionem ducimus, non inuerso ordine ut uidetur Salmasius.

uidetur exstare, tamen umbram certe testimonii repetere uelimus e Seruii ad Aen. I, 201 adnotatione e codice Fuldensi Petri Danielis (cf. Thilon. praef. p. IV) sumpta: 'quidam tamen haec saxa inter Catinam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quae Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum G a l a t e dicitur'. Suspicamur enim maximo illorum saxorum Cyclopeorum nomen amatae Cyclopis inditum fuisse. Quare titulum Galateae certo Posidippo uindicamus dolentes, quod de ipsa fabula nihil fere scimus. Nam una superest sententia Poll. VII, 111: *τὰ θυροποιῶν* (sc. *εἴρηται*) *ἐν τοῖς περὶ οἴκων* (*οἷς προσθετέον, ὅτι ἣν Ὅμηρος μὲν εἴρηκε κορώνην, οἱ δὲ νῦν κόρακα, οὕτως ὠνόμασε καὶ Ποσείδιππος ἐν Γαλάτῃ εἰπὼν 'κ ό ρ α κ ι κ λ ε ί ε θ' ἡ θ ύ ρ α'· ἔστι μὲν οὖν οὐ κεκριμένη τοῖς νέοις ἡ φωνή* etc.), quam lectionem cum Meinekio praeferimus alteri X, 22: *κόρακι κρούεθ' ἡ θύρα.* Quam si comparamus cum Theocr. uu. VI, 31 sqq., ubi Polyphemus spernere se simulans Galateae amorem dicit:

ταῦτα δ' ἴσως ἐσορεῦσα ποιεῦντά με πολλάκι πεμψεῖ
ἄγγελον· αὐτὰρ ἐγὼ κ λ ᾳ ξ ῶ θ ύ ρ α ς, ἔστε κ' ὀμόσσῃ etc.,

ita quidem, ut apud Posidippum Polyphemus dicat: quotiens ad Galateae ianuam accedebam, *κόρακι κλείεθ' ἡ θύρα*, ipsi concedimus magis ludere id esse quam comprobare.

Atque haec quidem de comoediae auctoritate enucleauimus animum attendentes ad Polyphemi potissimum figuram non nescientes Cyclopes etiam aliis in fabulis inductos esse chori partes agentes, ueluti in Eupolidis comoedia *Χρυσοῦν γένος*, a Callia in Cyclopibus al. (cf. Bergk. de rell. com. Att. ant. p. 363 sq.). Attamen ex iis parum utilitatis redundabit ad Polyphemi personam cognoscendam, in qua excolenda data opera studium posuere omnium aetatum poetae. Ex fragminibus comicorum anonymorum nihil fere expiscati sumus, certe nihil, quod non eodem iure similibus argumentis tribui possit.

Vidimus igitur, quemadmodum singuli poetae suis quisque coloribus exornarint imaginem Polyphemi ab Homero adumbratam. Qua ex descriptione studiosissime arreptam esse uoracitatem et uinulentiam ingentis uiri facile explicatu ex

generibus poesis, quae eum sibi elegerant tractandum; sed ne hac quidem in re subtiliores desiderauimus discrepantias inter singulos poetas, qui modo ferocem anthropophagum modo delicatulum coquum exseruerunt. Iam inde a perantiquo tempore philosophica quadam aura circumdatum sensimus brutum monstrum. Plane autem nouam speciem exhibuit amor Galateae in dithyrambica poesi recentiore primum obuius, qui etiam cantandi saltandique studium in rudi homine excitauit. Unum ab Homero magis quam cetera excultum usque ad hanc aetatem miro modo neglectum est: Polyphemi pastoralis uita et indoles bucolica, quam tactam esse coniecimus ab Epicharmo et Antiphane. Hanc quidem posterior aetas diligentius excoluit.

Caput VII.

De Alexandrinorum poesi.

Inhibendus erat hic temporis paulisper cursus per litterarum spatia institutus, cum libertate Graecorum amissa etiam in poesi factitanda noua aetas exoriatur, qua haec quoque fabula noua capit incrementa. Duplici enim modo tradita materia discinditur altero ad argumenti ambitum spectante ad tractationem poeticam pertinente altero. Primum enim Ulixis persona, quam sollemnem fere in fabulae supellectile cognouimus, quia necessaria erat ad actionem dramaticam implectendam, tunc a poetis solet secerni propterea, quod caecatio Polyphemi segregatur ab amore; qui quidem ita a poetis tunc in deliciis habetur et praefertur, ut alterius partis memoriam paene oblitteret. Nec mirum erit quod huic parti magis fauebant poetae reputanti, quantopere huius aeui studia tenuioribus affectibus inclinauerint, cum praesertim amor Polyphemi ueterem figuram expoliendi maiorem quam clades praeberet copiam. Deinde toto caelo distant genera tractationis, in quae fabula illa ex comoedia transit. Est sane proprium huius argumenti, ut paene omnibus — tragoedia excepta — ludicrae

artis formis commode adaptetur et acceptum sese praebuerit et epico tenore narratum et scaenico apparatu actum, non minus cum satyrorum lasciuia conexum quam comicorum iocis irrisum, non solum cum gestu dramatico recitatum, sed etiam dithyrambico tumore cantatum. Tunc efflorescit humillimum genus musicae artis mimorum ab antiquo tempore repetendum, sed Romana demum aetate ad fastigium perfectionis et gratiae euectum, cuius ad scurrilitatem et procacitatem quadrabant Polyphemi mores et casus; neque abhorrebat a fabulae natura, ut saltando spectatoribus proponeretur. Hoc in genere Cyclopis personam perfectius excultam esse nemo exspectabit: ut rudes mores taeterque aspectus in maius augerentur ipsa res suadebat.

Contra Alexandrini qui dicuntur poetae subtili expolitione hanc figuram exornabant duritiem mollientes, saeuas libidines mitigantes, deformitatem minuentes, ut caelatam pastoris amantis imaginem exprimerent. Hac in poesi progressus fit in excolenda Polyphemi figura et consummatio, neque ultra hanc aetatem scimus prodiisse qui non traditos uel monstratos colores imitaretur, sed ipse libere suo ex ingenio effigiem extunderet. Excoluere autem lepidam fabellam inter Alexandrinos Hermesianax, Callimachus, Theocritus, Bio, quorum quidem sciamus nomina duorum e carminibus fere sola superantia. — Difficile est horum poetarum tempora ita distinguere, ut quem quisque praecesserit quemque secutus sit accurate dinosci aut quibus quisque usus sit uel uti potuerit auctoribus certo sciri possit. Facile concedetur natu maximum fuisse Hermesianactem, quem nobilissimum carmen Leontium inscriptum ante a. 287 edidisse Pausaniae locum I, 9, 8 rectius interpretatus docta adnotatione comprobauit Erwinus Rohde de fab. Rom. p. 75. Ante quod tempus uix Callimachus Theocritusue poemata sua diuulgarant, si quidem aequales fuere Arati, quem ca. Ol. 118 natum esse ostendit Fr. Ritschelius de bibliothecar. Alexandr. chronologia op. I p. 71 sq.[1]) Praesulem igitur su-

1) Natu minorem fuisse Callimachum consequens est ex Arati uita 1, 74 sqq. Westerm. cf. Keilium in Ritsch. op. I p. 234.

mere licebit in hoc argumento Alexandrinae aetatis poetarum Hermesianactem.

§ 1.

De Hermesianactis elegia.

Aelius Herodianus propter glossam *γλήν* unicum fragmentum poematis seruauit *περ. μον. λεξ.* 16, 13 Lehrs.: *οὐκ ἀντιθήσει τις ἡμῖν τὸ παρὰ τῷ Ἑρμησιάνακτι ἐν Λεοντίου α'*

δερκόμενος πρὸς κῦμα, μόνη δέ οἱ ἐφλέγετο γλήν.

οὐ γὰρ ἐντελές, ἀποκεκομμένον δὲ ἐκ τοῦ γλήνη. Ad Cyclopem hunc uersum pertinere euincit unus ille oculus, quem poetae, non artifices Polyphemo potissimum attribuunt; nec poterat ullus uersus aetatem ferre alius qui clarius imaginem amantis Cyclopis ante oculos poneret. Videmus enim Neptuni filium ex litore in mare prospicientem Achillis instar, qui *ὁρόων ἐπ' ἀπείρονα πόντον* matrem inuocat Il. I, 350, marinam nympham prodire gestientem, 'amoris ardorem oculi fulgore testificantem' (cf. Bach.: Philet. Coi, Hermes. Coloph. atque Phanoclis rell. Halis 1829 p. 96). Cognoscimus autem iam Hermesianactem typum illum sculpsisse, quem posteriores in depingendo Polyphemo amatam quaerente ut sollemnem sunt imitati, cuius rei non sufficit testes afferre ut fit Theocritum XI, 13 sqq. et Ouid. metam. XIII, 778 sqq., sed redit eadem res apud Bionem fr. XV, 1 sq. A.:

αὐτὰρ ἐγὼν βασεῦμαι ἐμὰν ὁδὸν ἐς τὸ κάταντες
τῆνο ποτὶ ψάμαθόν τε καὶ ἠϊόνα ψιθυρίσδων.

Ps.-Bion. XV (Ahr. id. inc. VI), 2 sq.:

Λῇς νύ τί μοι Λυκίδα Σικελὸν μέλος ἁδὺ λιγαίνειν
ἱμερόεν γλυκύθυμον ἐρωτικόν, οἷον ὁ Κύκλωψ
ἄεισεν Πολύφαμος ἐπ' ἠόνι τᾷ Γαλατείᾳ;

Philostr. imag. II, 18: *ἐρᾷ γὰρ τῆς Γαλατείας παιζούσης ἐς τουτὶ τὸ πέλαγος.*

Nonn. XIV, 65: *εἰσορόων — Γαλάτειαν ἐπέκτυπε γείτονι πόντῳ.* cf. et. Val. Flacc. Argon. I, 136.

Nec Cyclops solus maris undis affigit uisum, sed etiam gregis custos canis domini sequitur exemplum cf. Theocr.

VI, 10 sqq.: ἁ δὲ βαΰσδει
εἰς ἅλα δερκομένα, τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει
ἅσυχα καχλάζοντος ἐπ᾽ αἰγιαλοῖο θέοισαν.

Comparatis his locis fit manifestum, quo fere conexu Polyphemus dicatur mare spectare, nimirum edens simul carmen amatorium, quo alliciat Galateam, quod quidem carmen statim adnectitur apud Theocritum XI, 17 sq.:

καθεζόμενος δ᾽ ἐπὶ πέτρας
ὑψηλᾶς ἐς πόντον ὁρῶν ἄειδε τοιαῦτα,

apud Ouidium metam. XIII, 785 sqq.:

senserunt toti pastoria sibila montes,
senserunt undae.

Non multum igitur a uero aberrabimus, si apud Hermesianactem quoque aut praegressam aut subsecutam esse statuerimus mollem cantilenam. Quod additur:

μόνη δέ οἱ ἐφλέγετο γλήν,

pertinet ad descriptionem figurae Cyclopis, quam alias inuenimus ipsi cantui insertam; neque hic accuratiorem delineationem praecessisse opinamur, sed si quid sentimus hoc additamentum epici tenoris more adiunctum uidetur eo, quo indicata oratione directa per particulas δέ uel γάρ adnecti solet aliquid hemistichii fere cancellis inclusum, quod loquentis externam condicionem et habitum illustrat cf. Il. VII, 95. X, 390. IX, 433. VIII, 493 sqq. Od. VIII, 476; Apoll. Rhod. I, 887. III, 1067 sq. et qui proxime ad illum faciunt loci Il. I, 104. 200. Ceterum qua ratione carmen uel hanc primi Leontii libri partem composuerit Hermesianax prorsus nos fugit; nec nauci est ad uirorum doctorum de hac re opiniones nouam addere non magis probabilem. Profecti sunt hac in quaestione instituenda maxime ab insigni fragmento longiore ab Athen. XIII p. 597 sqq. seruato tertii illo quidem libri, et cum in hoc celeberrimi poetae et philosophi qui quidem uim amoris passi essent ex ordine recenserentur, etiam in ceteris libris parem cateruam aliorum amatorum productam fuisse coniecere, uelut in primo propter Polyphemum pastorum. Cuius coniecturae fides uel inde ualde infringitur, quod de altero libro simile quid comprobari nequit,

nisi cum Schulzio (quaestiones Hermesianact. diss. Bonn. Lips. 1858 p. 37) ad uile refugium descendere uelis. Qui fretus argumento fabulae de amore Arceophontis ab Arsinoa illuso ab Antonino Lib. metam. 39 seruatae poetam 'consilio in hoc libro paululum immutato respexisse eorum amatorum genus statuit, in quibus infelices amoris exitus illustrarentur', ipse sibi non constans, sicut Hermesianax non fuisset, si sic poemata disposuisset, cum infelicis exitus amorem Menalcae Chalcidensis, quem sec. arg. Theocr. id. IX Colophonius narrauit *ἐρασθῆναι τῆς Κυρηναίας* (Rohdius l. l. p. 78 adn. 1 cum cod. k *κρηναίας*) *Εὐΐππης καὶ διὰ τὸ μὴ ἐπιτυγχάνειν αὐτῆς κατακρημνισθῆναι*, cum Bachio ad primum librum releget. Non fingimus nobis erotici poetae tam seuerum ordinem in adnectendis fabulis amatoriis, neque hac re opinamur amatae puellae animum delectasset aut detinuisset, neque hoc suadet superstes frustum, quippe quod centum fere uersibus poetas nonnullosque philosophos comprehendat, cum sic continuata serie non sufficerent amatorum categoriae. Immo uariasse putamus Hermesianactem ex animi uoluntate et amoris fluctuante affectu argumenta et felicis et infelicis exitus et teneri desiderii et feruidae libidinis fabulas modo exponentem modo adumbrantem, omnino exemplar exstitisse poetarum elegiacorum Romanae aetatis, qui ut ipse amatae nomen inscripserunt libellis suis, uelut Propertius Cynthiae. Cf. etiam Lucilii libr. XVI, qui 'Collyra' inscriptus erat sec. Porph. ad Hor. carm. I, 22, 10. Itaque incauti esset de huius fabulae tractatione certa concludere, quam utrum exposite narrauerit an tetigerit paucis uersibus nescimus. Bene tamen accidit, quod eum poetam, quem primum hoc argumentum Alexandrinorum poetarum scholae et arti suppeditasse suspicari licet, cognitum habuisse scimus ex fragmenti uu. 69 sqq. Philoxeni drama, qui in hac fabula ut in musica nouae tractationis est quasi antesignanus. Habemus igitur conexum Alexandrinae artis cum dithyrambo recentiore manifestum, ac non inepte quispiam coniecerit Hermesianactem h. l. u. 73 uerbis *γιγνώσκεις ἀΐουσα μέγαν πόθον* ideo quoque orationem ad Leontium secunda persona conuertisse,

quod primo libro iam Galateae eiusque feri amatoris mentionem fecerat.[1])

§ 2.

De Theocriti idylliis.

Deuenimus ad eos poetas, in quibus cum gloria et uirtus totius poesis Alexandrinae nitatur, tum huius argumenti insignis dulcedo posterisque propagata celebritas consistit, Theocritum et Callimachum. Nescimus, uter utro hac in materia tractanda fuerit prior, cum aequales fuisse bucolicum et grammaticum testetur scholiasta Theocr. ap. Ahr. II p. 2 B. Non multum iuuamur, quod Callimachus epigr. 47 uu. 1 sq. respicere uidetur Theocriti id. XI, id quod suadent imprimis uerba bucolici u. 17: ἀλλὰ τὸ φάρμακον εὗρε (cf. Hiller. ad h. l.) et Battiadae ἀνεύρετο τὰν ἐπαοιδάν, quamquam potest alicui ueri similius uideri Callimachum non ad Theocriti carmen allusurum fuisse, si ipse iam antea eundem mythum tractasset. Scimus autem — hoc paene solum certum est — Callimachi Galateam ex uersibus hexametris constitisse, quo metro praeter hoc unum tantummodo quantum ex fragmentis colligi potest composuit poematium, Hecalae τορευτὸν ἔπος, quod tum demum ab eo factum esse constat, cum elegiacae poesis elegantia et tenuitate summam gloriam adeptus obtrectatoribus nauseam mouisset. Quod cum posterius aliquod uitae tempus indicare uideatur, etiam Galateam huc referemus. Theocriti autem idyllium XI accuratioribus terminis circumcludi poterat, si quando poeta in Sicilia fuisset constaret. Nam recte concluserunt uiri docti e uerbis XI u. 7: ὁ Κύκλωψ ὁ παρ᾽ ἁμῖν poetam cum hoc scriberet in Sicilia commoratum esse, ubi fuit a. 265, cum hymnum in Hieronem, Syracusanorum regem, componeret. Videtur autem propria indoles et externa causa undecimi idyllii cogere, ut iuuenem fingamus Theocritum (adulescentulum fingit Wilamowitzius Herm. XIV p. 173), si quidem

1) Etiam ceteris locis, ubi secundam adhibet personam uu. 49. 75, talia significat carmina, quae illo tempore uidentur eruditae puellae in lectionis deliciis habuisse, Alcaei et Philetae.

eum cui remedium amoris suppeditat poeta Niciam amicum iuuenem potius quam aetate prouectiorem teneris affectibus indulsisse condonabis. His de causis quamuis ambiguis si Theocriti idyllium XI prius fuisse Callimachi epyllio statuimus, prorsus idonea ansa temporis definiendi caremus in idyllio VI, quo redeunt Polyphemi et Galateae amores. Hoc unum nobis uidetur quam maxime commendari, quod nonnulli statuerunt post id. XI compositum id. VI, et commouemur maxime propterea, quod in undecimo mythus ex ordine et epico quodam tenore exponitur *διηγηματικῶς*, sexto ut plane notus quasi in scaena partes pastoribus sustinentibus agitur cf. Hiller. ad id. VI. Itaque de Theocrito primum disserere satius erit.

Depinguntur Polyphemi et Galateae amores duabus eclogis XI et VI magna ipsius affectus intercedente discrepantia. Undecimo enim idyllio flagrantissimus amor Cyclopis proponitur, sexto amatam aspernans superbia. Iam cum sub finem carminis XI infelix amator Musarum remedio sedatus ipsum se stimulet ad excutiendum iugum, quali fastidio eum se inflantem uidemus id. VI, continuatum esse quodammodo argumentum recte cognouit Hillerus in praemon. ad id. VI etiam hac ex re causam deducens, cur eclogam numero priorem posteriorem iudicaret tempore. Seiunctim haec idyllia tractare opus erit tunc, cum de forma mythi immutata disseremus; nunc cum primum typum Polyphemi a Theocrito elaboratum, deinde cantilenae amatoriae indolem, denique Galateae imaginem describere in animo est, comprehendere ambo poematia licebit.

Ut supra monuimus, Homericae Cyclopis descriptionis una pars paene delituit per posterorum poesim: bucolica natura. Quam studiosissime arreptam esse a celeberrimo bucolicae poesis auctore Theocrito eo propensius credimus ac paene exspectamus, quod apud Homerum, omnium poetarum maxime Alexandrinorum fontem inexhaustum, uix alibi reperiebat accuratiorem culturae rusticae imprimis rei pecuariae enarrationem minutissimas res complectentem, quam in antro aulaque Polyphemi Odysseae libri IX. Hanc potissimum ceteris Homericae

imaginis coloribus seclusis suae arti subiecit paucissimos aliunde flosculos adsumens, sed ipse suo ex ingenio plane nouum et uiuacem effingens charactera. Talem uero proponit Polyphemum, ut non amplius reformidemus, sed delectemur et aliquantulum faueamus perdite atque infeliciter amanti misericordiam ferocitati Veneris ui domitae non denegantes [1]), id quod poeta duobus maxime artificiis assecutus est. Primum enim adulescentem induxit Cyclopem cf. XI uu. 8 sq.:

ὅκ᾽ ἤρατο τᾶς Γαλατείας
ἄρτι γενειάσδων περὶ τὸ στόμα τὼς κροτάφως τε.

Quo artificio saeuitiae leniendae idoneam ansam nactus recidit occasionem ferocitatis exercitandae eo, quod segregauit Polyphemum Ulixis commercio, quocum antiquitus coniunctus nisi barbaris moribus praeditus cogitari non poterat. Quod consulto Theocritum fecisse uel inde apparet, quod ceteris locis, ubi Cyclopem commemorat exempli causa tangens magis quam fusius de eo narrans, non ab Ulixe seiunctum inducit ita quidem, ut eum traditam mythi formam et conexum sequi facile colligas cf. XVI, 51 sqq. et VII, 151 sqq. sec. Hillerum:

ἆρά γέ πᾳ τῆνον τὸν ποιμένα τὸν ποτ᾽ Ἀνάπῳ,
τὸν κρατερὸν Πολύφαμον, ὃς ὤρεσι νᾶας ἔβαλλε,
τοῖον νέκταρ ἔπεισε κατ᾽ αὔλια ποσσὶ χορεῦσαι; [2])

Neque tamen abstinere potuit Alexandrini poetae docta subtilitas, quin quamuis leniter attingeret importunam cladem Polyphemo inferendam, cuius rei uestigia cernimus XI uu. 52 sq., ubi amator etiam unum oculum exuri ab amata se passurum esse cantat, et uu. 60 sqq., ubi nandi arte se institutum iri promittit, si qui nauta peregrinus insulam appellat. Apertius VI, 23 sq. caecationis fit mentio quamuis et ipsa tectior quam apud imi-

1) Rectissime de Theocriti arte hoc in argumento conspicua iudicauit iam Federus: amor Polyphemi ex Theocrito, Ouidio et Metastasio, Erlangae 1765 p. XII sq.

2) Copulauitne Theocritus uini praedicandi gratia fabulas duas Epicharmi, quem et *Κύκλωπα* et *Ἡρακλέα παρὰ Φόλῳ* scripsisse constat, ita ut de harum comoediarum indole aliquid redipiscamur hoc ex loco, ueluti iam Epicharmum s a l t a n t e m proposuisse Polyphemum?

tatorem Romanum, cum Telemi uatis ipsa uerba reticeantur. Quibus praemunitis transimus ad ipsam Polyphemi imaginem delineandam.

Habitat Polyphemus in Sicilia, pastorum sede beata, cf. XI, 7. 47. VI, 33 adulescens opilio, cui prima lanugo succrescit, non barba horrida, intonsa, longe promissa faciem deformat, quae facies satis habet formidulosi, cum per totam frontem porrigatur unum supercilium hirsutum ab una ad alteram aurem continuum, simus autem nasus super ore consederit [1]) cf. XI, 31 sqq., et labra supina monstrent dentium candorem frendentemque aciem cf. VI, 37 sq. Toruus autem aspectus augetur uno illo lumine mediae fronti immisso, quod Theocritum Hesiodum (theog. 145) secutum illi indidisse probe monet Eustathius p. 1392, 37 sqq., quo lumine nihil est carius Cyclopi (XI, 53. VI, 22), quo usque ad finem fati penetrat (VI, 22 sq.), in quo pulchritudinis summam positam esse sibi persuasit (VI, 36 sq.).

Iam uero quam feliciter huic corpori Cyclopis etiamtunc monstri, sed monstri deleniti mores temperauit poeta bucolicus! Amoris ui aspera mollita, roboris immanitas subacta, saeuitas si non sublata, at certe consopita. Lepido ex casu nascitur flamma. Cum matre Polyphemi Thoosa hyacinthos carptura cum in Aetnam uenerit Galatea, uiam monstrat Aetnae infestissimus accola occasionem amplexus sollertiam comprobandi (XI, 25 sqq.). Non immoderata est libido Polyphemi neque effrenata cupidine ut in tali uiro exspectes tumescens [2]), sed *ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἕλκος*
Κύπριδος ἐκ μεγάλας, τό οἱ ἥπατι πᾶξε βέλεμνον (XI, 15 sq.) tenero desiderio tabescit in litore maris ac paene flebilibus

---

1) Cf. schol. ad XI, 33: *σιμὸς δέ ἐστιν ὁ συγκαθημένην ἔχων τὴν ῥῖνα καὶ ἀνεστηκότας τοὺς ῥώθωνας.*

2) *Ὀρθαὶ μανίαι* (XI, 11) non sunt furor intemperatus nec 'uera amoris insania', quam notionem tuentur loco Aelian. hist. anim. XI, 32, ubi dubitatur de scriptura, sed amoris furor recta amatam eamque solam petens 'nullis ambagibus utens', ut Meinekius interpretatur cf. Soph. Antig. 1195 et Dind. ad h. l. in Thesaur. s. u. *Ὀρθός*.

modis asperitatem Galateae deplorat. Omnia patienti animo subiturus est et pericula et molestias, gratiam nymphae si adipiscatur cf. XI, 52 sq. 56—60, modesta poscit praemia XI, 55 sq. Amori omnia posthabet oblitus ipsius rei pecuariae, cui totam curam ac studium impendere solebat, cf. XI, 11 sqq. 64. Summa assiduitate repetit a prima luce scopulum ad litus situm cf. XI, 14 sqq., quin etiam nocte intempesta cantilenam edit. Neque tamen ita ualet ardor, ut eum dormire non sinat, quemadmodum accidere uidemus perdite amantibus cf. Rohd. de fab. Rom. p. 157 — dulcedine somni non priuatur cf. XI, 22 sq., qua re rudis robustique hominis amorem perbene ad naturae ueritatem denotauit poeta. Quae sunt amatorum consuetudines dona ferendi, magna pollicendi, comissandi, optime didicit, quamquam inepte eas exercet uel exercere conatur cf. XI, 40 sqq. Subtiliter inuentum est a Theocrito, hominum et morum aestimatore admirabili, quod Polyphemus non a se ipso contra infestam Veneris potestatem petit auxilium, sed aliorum inuocat et adiumentum et subleuamen: primum matris Thoosae, quae ipsa nympha nympharumque familiari consuetudine usa tamen Galateae filium commendare omittit, cum eam pudeat nati rusticitatis cf. XI, 67 sqq. cum uu. 25 sqq. Matrem solam facit ream, quod repulsam fert in amore, ac natiua est puerilitas contumax, qua homo simplex participem esse uult Thoosam sollicitudinis cf. XI, 71 (cf. Hiller. ad h. l.). Est sane puerorum flagitare omne auxilium a matre, est etiam timidorum amatorum ad matris gremium confugere cf. Theocr. X, 57 sq.; Long. past. p. 298, 30 sqq. Herch. Et minitantur amatores horrenda, nisi amatae compotes fiant, ueluti Hermesianactem narrasse Parthenius Erotic. 5 uel quicumque in libello mythographico auctorum testimonia adscripsit (cf. Rohd. l. l. p. 114 sq.) refert, Leucippum sororis amore correptum matri minitatum nisi opitularetur ipsum se interfecturum. Similes minas fundit Polyphemus XI, 70 sq.:

φλασσῶ τὰν κεφαλὰν καὶ τὼς πόδας ἀμφοτέρως μευ
σφύσδειν, ὡς ἀνιαθῇ, ἐπεὶ κἠγὼν ἀνιῶμαι.

Nimirum non nimia amori impendere uult barbarus amator,

non uitam ut alii, sed aliquantulum doloris — stolido ac portentoso uiro dignum. Sed non solum auxilium in amore, uerum etiam remedium contra Veneris potestatem quaesiuisse putandus est Polyphemus, si quidem fatidicae anus *Κοτυτταρίδος* id. VI, 40 obsequiosum se praebet consultorem.

Iam animaduertas, quantopere amor diffinxerit impium religionum contemptorem. Quem apud Homerum uidimus Iouem despicientem, apud Euripidem Iouis fulmen nihili aestimantem nec deorum supra se potentiam agnoscentem, importunam philosophiam pro uera uenditantem, credulus euasit sagae mulierculae alumnus, qui fascinationem repercutit tutamentis in tali uiro etiam magis ridiculis idem, qui apud Synesium *ἐπῳδάς* illas et *καταδέσμους* et *κατανάγκας* et *ἴυγγας* cachinno sublato aspernatur. Nec uidetur Telemi oraculum prorsus contemnere statim eius memor unius oculi mentione facta VI, 22 sqq. Ceterum omnia uestigia illius impietatis Alexandrinus poeta caute remouit a descriptione Polyphemi, quippe qui potentissimae deae imperio subactus ostenderetur. Iurat per Pana ut pastor VI, 21, per Apollinem VI, 27, per Iouem XI, 29. Quo loco parum considerata offensa Meinekii, qui pro *οὐ μὰ Δί'* proponit *οὐδαμᾷ* propterea, quod 'Iouis obtestandi forma Theocriteis pastoribus non usitata hic tanto maiorem mirationem habeat, quod Cyclops Ioui sit infensissimus'. Non enim raro in usu est formula illa pastoribus, ut Rumpelii index docet cf. IV, 17. VII, 39. IV, 50. V, 74, neque in Cyclope magis mira, qui apud Epicharmum fr. 60 A. et Euripidem u. 586 ea utitur, sed inde explicanda, ut ipse Meinekius sentit, 'quod Theocritus Cyclopi amoris ui uicto mitiorem erga Iouem animum affinxit'. Aquae timor Cyclopis, qui iam apud Homerum nauigandi expers est (cf. Fritzsch. in ed. min. ad XI, 61), quamquam ne uerbum quidem de hac re facit, manifestus fit ex id. XI, 60 sqq. (cf. Ribbeck. mus. Rhen. uol. XVII p. 569). Leni irrisione poeta amoris uim etiam eo ualentem proposuit, ut Polyphemum mirifice sibi placentem redderet. Etsi enim posteriore ecloga uu. 30 sqq. taetrica fronte parum amabili se esse aspectu concedit Galateae, tamen sub finem uu. 77 sqq.

eo peruenit, ut aliis se puellis non tam reformidandum uideri credat — non perspiciens stolidus puer, quanto lusui iis sit, — et cum grauitate addat spondeorum pondere aucta:

δῆλον, ὅτ' ἐν τᾷ γᾷ κἠγών τις φαίνομαι εἶναι.

Praecipue uero pulchritudine sua superbit id. VI, ubi Galateae amorem spernens inducitur, cum nimium sui cultor atque amator in tranquilli maris speculo effigiem spectat uu. 34 sqq. neque usquam uiuidioribus coloribus depingitur ludibrium, quo Cyclopeae formae uenustas et a Galatea et a pastoribus perstringitur.

His in moribus describendis Theocritus pleraque suo ex ingenio nouasse censendus erit: in externo habitu Cyclopis rebusque domesticis ad consummandam imaginem necessariis et Alexandrina arte non minus quam cetera delineatis traditam secutus est formam ne hic quidem proprio ingenio destitutus. Habitat Polyphemus in antro sub Aetna[1]) monte sito, cuius amoenitatem illustrat XI, 45 sqq. Redeunt lauri Homeri XI, 45, querna ligna u. 51 (Eurip. Cycl. 383), nec deest ἄμπελος ἁ γλυκύκαρπος iam Homerico Cyclopi cognita, qua in re Euripidem declinasse uidimus; hedera in antro Polyphemi memoriam repetit coronarum hederacearum apud Synesium, et sunt ex hedera facta pocula Hom. Od. IX, 346 (κισσύβιον), Eur. Cycl. 390 (σκύφος κισσοῦ). Maxime illud ψυχρὸν ὕδωρ de suo addidisse bucolicus existimandus erit, ne deesset amatae quo gauderet frigidae aquae lauacrum. In singulis igitur rebus Homerum presse secutus poeta amoenitatis et commoditatis dulcedinem uidetur finxisse non sine memoria Euripidis, Alexandrinorum exemplaris nondum satis aestimati, qui bucolici coloris proponit imaginem: Cyclopem in antro igne accenso de tempestate securum uu. 329 sqq., quem locum obuersatum esse Theocrito contenderimus, cum id. IX, 15 sqq. Aetnaei pastoris dulcem quietem depingeret.

Pascit Polyphemus mille pecudes, quas et oues et capras comprehendisse secundum Homerum colligeremus, nisi apud

---

1) Suo iure Meinekius ad id. VII, 151 uidetur sollicitasse uerba τὶν ποτ' Ἀνάπῳ l. l., quo nomine subobscure Polyphemus insigniretur.

Theocritum nusquam caprarum Cyclopis mentio facta esset. Solae enim commemorantur *οἶες* VI, 10. 6. 21. 28. XI, 12. 74, ab iisque potissimum ornamenta cantilenae petit pastor, qualia habes XI, 24. 20. Boues uitulosque eum habuisse non necessario ex id. XI, 21 sequitur. Videtur contradicere locus VI, 7, ubi caprarius appellatur a Galatea Polyphemus; non serio, sed uellicat eum ex more pastorali

δυσέρωτα καὶ αἰπόλον ἄνδρα καλεῦσα

et pastorali sermone usa, in quo caprarii male audiebant contempti prae bubulcis et opilionibus cf. id. I, 86. Ceterum hic corrigendus est error Meinekii, qui ad Theocr. id. VI, 7 in uoce *αἰπόλον* propterea uitium latere credit, quod ʻnusquam, quamquam Homerus etiam capras inter Cyclopum greges numeret, neque reliquorum poetarum quisquam neque Theocritus Polyphemum caprarium inducatʼ, cum praesertim ʻin praecedentibus dixerit Galateam Polyphemi oues (*τὸ ποίμνιον*) malis petereʼ. Hoc argumentum nihil ualet, quia Philoxenum in dithyrambo capras Cyclopis induxisse — uirum maxime Aristophaneum erroris conuincente ipso Aristophane — certo concludimus ex parodiae u. 294 (cf. Antiphan. fr. II, 4). Fortasse non sine causa Alexandrinus poeta capras deesse uoluit, ut caprarii lasciuitatis maculam ei demeret, cuius mores omni ex parte mitigare studebat. Eadem autem est gregis cura et diligentia in singulis negotiis administrandis, quae apud Homerum, praecipue mulgendi lactisque bibendi uoluptas cf. XI, 35. 65 nec minus casei conficiendi, cuius abundantia gloriatur cf. XI, 36 sq. 66; maxime u. 37: *ταρσοὶ δ' ὑπεραχθέες αἰεί* coll. c. Od. IX, 219: *ταρσοὶ μὲν τυρῶν βρῖθον.* Sua ex arte pastoralis uitae officia feliciter addidit poeta XI, 73 sq. Desciuit paulum ab Homeri exemplo, cum canem gregis custodem uindicaret opilioni VI, 9 sqq. 29 sq., qui apud Euripidem canes uenaticos alit, eo nimirum consilio, ut pastoris imaginem omnibus lineis exprimeret. Vides igitur Theocritum ab iis stetisse grammaticis, qui exploratum haberent possedisse Cyclopem canes. Pretiosissimum enim est epigramma Philippi Anthol. Pal. XI, 321:

Γραμματικοί, Μώμου στυγίου τέκνα, σῆτες ἀκανθῶν,
τελχῖνες βίβλων, Ζηνοδότου σκύλακες,
Καλλιμάχου στρατιῶται, ὃν ὡς ὅπλον ἐκτανύσαντες
οὐδ' αὐτοῦ κείνου γλῶσσαν ἀποστρέφετε,
συνδέσμων λυγρῶν θηρήτορες, οἷς τὸ 'μὶν' ἢ 'σφὶν'
εὔαδε καὶ ζητεῖν, εἰ κύνας εἶχε Κύκλωψ,
τρίβοισθ' εἰς αἰῶνα κατατρύζοντες ἀλιτροὶ
ἄλλων· ἐς δ' ἡμᾶς ἰὸν ἀποσβέσατε,

quo cum quasi in mediam grammaticorum Alexandrinorum officinam controuersiarumque studium inducamur, tum quaestiunculam quandam de hoc argumento institutam esse docemur: *εἰ κύνας εἶχε Κύκλωψ.* Qua in lite quamuis pusilli momenti diiudicanda fingimus nobis descriptiones rei pecuariae Polyphemi ab antiquissimis usque ad nouissimas quam accuratissime rimatos esse homines illos doctos praecipue Homericam, cuius inuestigationis tenuis remansit umbra in scholio ad Odyss. IX, 221 codicis praestantis Ambrosiani Q, ubi legitur: *εἰπὼν* (sc. *ὁ ποιητής*) *δὲ πάντα τὰ ἀκολουθοῦντα τῷ ὁλοκλήρῳ ποιμένι περὶ κυνῶν οὐδὲν εἶπε* causa addita satis ieiuna *τοῦτο δὲ συμφερόντως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν. οὐδὲ γὰρ ἂν ἐσώθη Ὀδυσσεὺς διὰ τὴν ὑλακὴν τῶν κυνῶν* (cf. Eustath. p. 1622, 12. 27 sqq.). Fingebant igitur sibi grammatici isti undique expletam et perfectam speciem pastoris, *ὁλόκληρον ποιμένα*, singulas delineationes hanc ad normam reuocantes et examinantes. Similiter litigasse censendi erunt de ceteris gregis Cyclopei animalibus, maxime *εἰ βόας εἶχε Κύκλωψ*, neque abhorruit putamus ab illis eruditionis certaminibus quaerere, num *κυνηγέτης* fuisset Polyphemus h. e. num canibus ad uenandum usus esset, ueluti apud Euripidem u. 130, quapropter in illo scholio adiunguntur uerba *ἅμα καὶ ἄθηρον τὴν χώραν διὰ τοῦτο ὑποτίθεται.* Theocritus uero uenatorem secundum fabulam satyricam exhibens Cyclopem lepidissimum inde hausit inuentum, quod amatorem rusticum tenerae nymphae offerentem facit undecim hinnuleos quattuorque catulos ursinos, 'qui cum illa ludere possint' cf. XI, 40 sq.

Iam repraesentemus animo typum Polyphemi, qualis a

Theocrito sculptus est: Cyclops adulescens taetri aspectus Veneris potestatem expertus saeuos agrestesque mores teneris affectibus accommodare studet ipse sui nimium amator, parum uafer ad puellam captandam. Neque tamen ita Cyclopis proprietatem attenuasse poeta existimandus est, ut cum Glaesero p. 9 statuere liceat repraesentari quemuis hominem nimio amori indulgentem et postea se reuocantem. Plane nouum hunc dixeris typum Theocriti ingenio procreatum, cuius externum habitum poeta bucolicus ab iis qui praecesserunt mutuatus Homerique fidelior quam alii pedisequus internam indolem ipse condidit.

Obtinet autem Polyphemus amator locum sat illustrem in amorum historia poetica, cum cantilenae amatoriae habeatur inuentor (cf. O. Ribbeck in ann. Boruss. a. 1873). Coniectando assequi possumus, quomodo canendi facultas Polyphemi personae sensim affícta sit. Saeuiore enim immanitate eminet Cyclops Homericus, quam ut musicae artis peritus cogitari possit, qui *πολλῇ ῥοίζῳ* gregem gubernat cf. Od. IX, 315. Apud Euripidem cantum excitat uini uis inuicta, *ἄχαριν κέλαδον*, quem pransus potusque anthropophagus balbutit gulae uentrisque uoluptatem perceptam laudibus tollens. Musicae facultatis rudimentis institutum inducit Philoxenus Pseudo-Dionysium, etiam cithara cantare conantem proprium carmen amatorium, quo celebrat Galateae pulchritudinem. Sed hic quoque Bacchi dono furor poeticus et musicus ei inicitur. Grauissimum uero est quod iam illum cantu amori medentem fecisse Cyclopem scimus ex Plut. quaest. symp. I, 5 (fr. 7). Remedii igitur notionem primus intulit. Perfectam cantilenam eroticam, qualem iam Hermesianacti uindicare studuimus, habemus in Theocriti id. XI. Nihil uinulentiae, nihil edacitatis, non *ἄχαρις κέλαδος*, sed *μέλος ἁδὺ ἱμερόεν γλυκύθυμον ἐρωτικόν* (Ps.-Bion. XV [Ahr. incert. idyll. VI], 1 sq.), non superbia effusum, sed desiderio expressum, non citharae immodulato tinnitu interruptum, sed dulci fistulae sonitu temperatum. Non sine causa Theocritum citharam Cyclopis Philoxenii fistula commutasse existimabimus, ut hac quoque ex parte pastoris Siculi imagi-

nem absolueret mitioremque redderet charactera. Quod discrimen bene perspexit grammaticorum eruditio, cuius apud scholiastam Homeri Odysseae IX, 315 exstat residuum: *πολλῇ ῥοίζῳ· ἐμφαντικῶς πρὸς τὸ μέγεθος, εἴ γε ὅλην ποίμνην ῥοιζήσας ἐξάγει πρὸς τὸ ὄρος. τὸ γὰρ σύριγγι χρήσασθαι ποιμαίνοντα ἡμέρου ποιμένος* (cf. Eustath. p. 1622, 12. 26 sq.). Iam uero hac aetate remedii illa cogitatio ita praeualet, ut Theocritus quasi hoc in fundamento eclogae suae XI structuram erexerit, eo significantius, quod ad medicum eam mittit, cui artis contra amorem usus erat nullus cf. XI, 1 sqq. Lepide autem initio consolationis ab ipsa arte Niciae artisque uocabulis profectus nihil ualere eam aduersus Venerem ostendit. Qua ex mente interpretandum arbitramur etiam illud uu. 3 sq.:

κοῦφον δέ τι τοῦτο καὶ ἁδὺ
γίνετ' ἐπ' ἀνθρώποις,

quod explicant: ob facilem usum minime dolores commouens (cf. Borsdorf. comm. in Theocr. c. XI. Iaurauiae 1874 p. 3 ad h. u.) hoc et iucundum 'inter homines est' uel 'in potestate hominum est' non assecuti uim praepositionis *ἐπί*. Nobis ea ad medicinam uidetur spectare ita quidem, ut dicatur illud remedium facile adhiberi in hominibus; respondet enim soli hominum naturae. Praedicatur uero Cyclops *εὑρετής*[1]) illius medelae contra Veneris iram, cantus cf. XI, 4. 17. Atque cogitamus hoc *εὕρημα* doctos Alexandrinos, quorum in studiis *ζητήσεις περὶ εὑρημάτων* non infimo erant loco, concessisse Nep-

---

1) In ecl. XI u. 13 uerbum *ἀείδων* nobis uidetur sententiarum ordinem prorsus corrumpere. Dicitur enim Polyphemus inuenisse per internallum demum amoris remedium cantum, ipsum illud *ἀείδειν* uu. 17 sq.:

ἀλλὰ τὸ φάρμακον εὗρε, καθεζόμενος δ' ἐπὶ πέτρας
ὑψηλᾶς ἐς πόντον ὁρῶν ἄειδε τοιαῦτα.

Plane igitur obtunderetur uis particulae *ἀλλά*, si praerepta esset notio primaria canendi. Proponimus

ὁ δὲ τὰν Γαλάτειαν ἀϋτέων

'nomen exclamans Galateae', quam de litore reuocat apud Val. Flacc. I, 136, nondum sedato aestu. *ἀϋτεῖν* uerbum de claro clamore hominum est Theocrito in usu XXIV, 37. 50; de Polyphemo Euripidi Cycl. u. 669.

tuni filio omnes, cum Theocritus ut notissimam laudet fabellam uu. 7 sq.: *οὕτω γοῦν ῥᾷϊστα διᾶγ' ὁ Κύκλωψ ὁ παρ' ἁμῖν*
ὡρχαῖος Πολύφαμος, ὅκ' ἤρατο τᾶς Γαλατείας,
uu. 80 sq.: *οὕτω τοι Πολύφαμος ἐποίμαινεν τὸν ἔρωτα*
μουσίσδων, ῥᾷον δὲ διᾶγ' ἢ εἰ χρυσὸν ἔδωκεν.

et redeat inueniendi et medendi notio a Philoxeno ut uidetur inducta apud plurimos poetarum, qui postea in hanc harenam descenderunt cf. impr. Callimachum laudatum a schol. Theocr. XI, 1 (= epigr. 47, 1. 4). Repraesentat bucolicus poeta Polyphemum fistula canentem eadem condicione, quam Hermesianacti obuersatam esse coniecimus, in scopulo sedentem, in mare prospicientem, dum a tergo pascitur grex cf. XI, 13 sqq. VI, 8 sq. Sed non solum interdiu *φυκιοέσσας ἐξ ἀοῦς* musicam exercet, uerum etiam eam didicit amatorum consuetudinem, ut nocturno cantu celebret puellam cf. XI, 38 sqq.

Ipsa cantilena exemplar est pretiosissimum Alexandrinae artis singula caelantis et compositionis symmetria disponentis et illustrantis. In artificiosa carminis distributione explananda multi elaborauere uiri docti et rationem strophicam spectantes, imprimis Hermannus, Ahrens, Gebauerus, et ad minutiorem in singulis uersibus responsionem animum attendentes, ut Ribbeckius in stud. Theocr. mus. Rhen. XVII p. 564 sqq.: nostrum est carminis erotici elementa indagare et capita huius odae in clariore luce ponere.

Incipit Polyphemus, ut apud Philoxenum, a pulchritudine Galateae laudanda uel potius comparanda non eius uerborum copiae compos, ut formam amatae laude significanti extollat. Nec sentit aliud quam candorem teneramque mollitiem puellae, cuius nomen a lacte deriuat, quoniam illa his maxime rebus a fusco asperoque adulescente differt. Qua occasione Veneris uulnus acceperit, tristi uultu animo repetit nihildum in fauore Galateae prouectus. Concedit speciei deformitatem, sed opponit diuitias, artem musicam, munera. Amoenitatem receptaculi sui communisque uitae dulcedinem depingens ad eam fertur cupidinem, ut quiduis ab amata pati sustineat. Ipse periculosum ad eam iter suscipere et aquae pauorem debellare

paratus totum odium in matrem transfert, quae non adiuuet se quamuis sollicitatum.

Haec est summa carminis Cyclopei eademque summa omnis eroticae cantilenae. Auditur uero per hanc sententiarum seriem repetita querella de asperitate Galateae, cui in posteriore carminis parte respondet inuitatio desiderii plena nec tamen persuadendi ui praedita:

querella: XI, 19:

ὦ λευκὰ Γαλάτεια, τί τὸν φιλέοντ᾽ ἀποβάλλῃ;

u. 23: οἴχῃ. 24: φεύγεις. 29: τὶν δ᾽ οὐ μέλει, οὐ μὰ Δί᾽, οὐδέν uersus clausula renuntiantem dolorem commode exprimente; u. 30: φεύγεις.

inuitatio: u. 42: ἀλλ᾽ ἀφίκευ τὺ ποθ᾽ ἁμέ etc.

uu. 63 sq.: ἐξένθοις Γαλάτεια καὶ ἐξενθοῖσα λάθοιο
ὥσπερ ἐγὼ νῦν ὧδε καθήμενος οἴκαδ᾽ ἀπενθεῖν.

Nec minus manifesto desiderii crescens ardor conspicitur eo, quod ipsa allocutionis formula magis magisque blanditiis inuoluitur cf. u. 25: κόρα, 30: χαρίεσσα κόρα, 60: ὦ κόριον. In propatulo est, quam subtiliter Theocritus bucolicum colorem et pastoralem naturam denotauerit Polyphemi, qui orationis ornamenta non aliunde petit quam e uita sua, ueluti similia cf. 20 sq. 24. 39, cuius rusticitatem diuinare magis uult poeta lectores, quam uidere — hac in re ab imitatoribus toto orbe diuersus. Propria est Theocriti uirtus, quod singulas res ad imaginem Cyclopis conformandam spectantes, quas magna ex parte a prioribus poetis acceperat, suo usus polito iudicio elegantique ingenii subtilitate nouo colore induit et ad lepidae speciei concordiam consociauit. Non omnes flosculos ad auctores referre possumus; de nonnullis iam monitum est; praecipue uero larga exempla poetae suppetiisse opinamur in muneribus quae amator offert nymphae depingendis ex comoedia, ueluti cf. Antiphan. fr. II, ex quo cognosces, quam caute sciteque Theocritus sua sibi elegerit.

Male fors tulit, quod nunc demum Galateae persona e tenebris prodit distinctioribus lineamentis adumbrata. Fugit nos, qualem Philoxenus comicique poetae finxerint, quamquam

dithyrambicum, si quidem ipse fauore eius fructus est, pepercisse irrisionis aculeo probabile; neque cunctanter contenderimus comicos hac in figura excolenda multum elaborasse, quam ueremur ne supra meretricis modulum non multum eleuarint. Quod uero Alexis et Posidippus Galateae nomen quam Polyphemi fabulis inscribere maluerunt, nimis ambigua fit de argumento ex titulis conclusio. Neque Theocritus primas partes adsignauit Galateae uel aequas, sed paucis lineis definiuit indolem. Non est multus in describenda nymphae pulchritudine, quam uix totam percepit unum amatoris lumen. Candidus nitor Galateae, propria uirtus a nomine deducta et cum nomine artissime coniuncta, quem iam a pastore Himerii I, 19 laudari uidimus, auspicatur cantilenam nobisque in itinere per posteram poesim faciendo saepius obuiam erit. Venustissime autem procacitatem et asperitatem puellae — sollicitudinis Cyclopeae grauissimam causam — denotauit poeta cf. XI, 21:

μόσχω γαυροτέρα, φιαλωτέρα[1]) *ὄμφακος ὠμᾶς*

u. 24: *φεύγεις δ᾽ ὥσπερ ὄϊς πολιὸν λύκον ἀθρήσασα.*

Pernix nympha desperatum amorem lenti portentosique uiri aspernatur instantemque cupidinem ueloci pede effugit — terribilis monstri metus non plane orba, quales quidem eius mores describuntur id. XI. Aliter enim res habet in id. VI. Ubi Galatea terrore deposito caprarii quem uocat (u. 7) inanem flammam cauillatur pomis, symbolis eroticis, gregem canemque petens modo hinc modo illinc, nunc prope nunc procul, ut maris unda litori adstrepens et recedens. Neque tamen eorum opinioni subscribimus, qui de immutata mythi forma in idyll. VI cogitant. Helbigius enim, qui symb. philol. Bonn. l. l. uestigia mutationis fabulae diligentissime perscrutatus est, idyllio VI eam subesse sententiam censet, ut fauor Galateae obtingat Polyphemo, contrariam illam quidem eclogae XI, ubi spes amantem egregie fallit. De altera illa mythi forma plenius testimonia examinabimus postea: hoc loco poetae mentem archaeologus doctissimus non satis uidetur assecutus

1) Cf. Ribbeck. mus. Rhen. XVII, 565 sqq.

esse [1]). Apparet procacem puellam irridere Cyclopem amatorium lusum exercitando, ut stimulet insipidum uirum ad se captandam iocosumque aspectum sibi paret aëra uel spumam uenantis amatoris, cui se eripiat pedum pernicitas nandique peritia. Quem si conciliare sibi studeret, uix *δυσέρωτα καὶ αἰπόλον ἄνδρα* appellaret. Neque in ipsa hac ecloga serio amorem Polyphemi expetit Galatea, neque ullo ex loco Theocriti colligas umquam nymphae fauore fructum esse Cyclopem. Immo facile omnia conueniunt, si cum Hillero continuo se excipere idyllii XI extremi et idyllii VI mentem et consilium poeticum statuimus. Polyphemus enim cum cantando ardorem mulserit, animi insania perspecta (XI, 72) ad superbiam elatus fastidire conatur Galateam, qua pulchriorem se inter Cyclopum filias inuenturum sperat (XI, 76). Eodem supercilio id. VI Galateam lasciuientem non respicit cf. 25 sq. eadem stoliditate, qua id. XI, 77 sqq. puellarum risus admiratione, non irrisione sui excitasse sibi uidetur, deperire se nympham marinam (cf. VI, 26 sqq.) opinatus. Galatea uero ipsa, cum superbia inflatum uideat amatorem, non iam amoris igne inflammatum, ludere audet cum eo, quem modo reformidarat; omnino duarum eclogarum rationem expressam et comprehensam habes VI, 17: *καὶ φεύγει φιλέοντα καὶ οὐ φιλέοντα διώκει.*

Theocritea haec argumenti tractatio, qualem modo adumbrare tentauimus, mirum quantum superauerit priores. Ubicumque posteriorum quis eandem ad fabulam aggreditur poetica arte effingendam uel huius argumenti mentionem inicit narrationemue deducit, semper fere Theocriteae imaginis dispiciuntur elementa, id quod melius quam nos ualemus demonstrat bucolici poetae ingenium posterisque propagatam auctoritatem. Tenuia remansere uestigia per imitationem sequentium dithyrambicae comicaeque poesis, quippe quae asperiorem exhibuerint typum Polyphemi; plane delituit culinaria eius elegantia gulaeque libido. Postea apparebit, quam ubera seges imita-

1) Immutauit paulum et restrinxit sententiam priorem Helbigius in libro: quaest. de pict. pariet. Camp. p. 197, ubi mutationem fabulae certe ab idyllio VI proficisci potuisse dicit.

torum succreuerit Theocrito: nunc proficisci pergemus quo instituimus itinere. Num Nicias Milesius, Theocriti amicus, hac in materia uersatus sit et qua ratione, ad certam occasionem differemus sententiam [1]).

§ 3.

De Callimachi epyllio.

Callimachi carmen Galatea inscriptum non innotuit nisi uno fragmento propter pisces a piscium laudatore Athenaeo seruato, quo non multum iuuamur; neque aliis ex indiciis satis certa conclusio fit de Callimachi in hac fabella tractanda auctoritate, quam eximiam et exquisitam fuisse in hoc potissimum poeta libenter statuas. Ac ne exploratum quidem est sollemne argumentum carmine *Γαλάτεια* tractatum fuisse, quamquam mare sapere unum illud frustulum recte uisum est editoribus. Legitur enim ap. Athen. VII p. 284 c: *Καλλίμαχος ἐν Γαλατείᾳ τὸν χρύσοφρυν (καλεῖ ἱερὸν ἰχθύν)*

ἢ μᾶλλον χρύσειον ἐπ' [2]) *ὀφρύσιν ἱερὸν ἰχθὺν*
ἢ πέρκας ὅσα τ' ἄλλα φέρει βυθὸς ἄσπετος ἅλμης

cf. Eustath. p. 1067, 44 sq. (Schneid. fr. 37)
h. e. ʿuel potius aureis superciliis sanctum piscem
uel percas et quae alia gignit maris immensa uorago'.
Ac Meinekius quidem ad Theocr. XI, 56 Cyclopem sibi fingit his uerbis, ʿut apud Theocritum Galateae terrestria dona polli-

---

1) Nescimus, quo iure Kornius ad Ou. met. XIII, 750—897 Euphorionem fortasse hoc argumentum tractasse contenderit. Respexitne testimonium prorsus sublestae fidei schol. Theocr. XIII', 7 sic a uiris doctis emendatum: *τὸν Ὕλαν Σωκράτης υἱὸν Ἡρακλέους φησίν, Ἀπολλώνιος δὲ ὁ Ῥόδιος Θειοδάμαντος, Νίκανδρος δὲ Κήϋκος, Εὐφορίων δὲ Πολυφήμου τοῦ Ποσειδῶνος ἐρώμενον* (Meinek. An. Al. fr. 149), ubi Euphorio Cyclopem Neptuni filium uidetur intellegere? cf. schol. Apoll. Rhod. I, 40 (Mein. fr. 144).

2) Recte uidetur pro tradito *ἐν* restitutum *ἐπ'* ex Eratosthenis uersu ap. Plut. de sollert. anim. 32 p. 981 d; Bernhardyus Eratosth. p. 139, qui dubitat de Callimachea uersuum origine, refutatus a Diltheyo de Callim. Cyd. p. 109 adn. 2; uide Schneid. Callim. II p. 164; Eratosth. carm. rell. disp. et expl. Hiller. p. 34 adn. 1.

ceatur, ita ipsum a Galatea munera expetentem, quae mare gignat'. Qua explicatione accepta Rohdius de fab. Rom. p. 77 adnot. 2 concludere pergit non potuisse Cyclopem munera expetere a Galatea nisi uoti compotem factum; alterius igitur mythi formae auctorem dubitanter proponit Callimachum. Cyrenaeum fabulam non immutasse aliquo modo comprobat epigr. 47, ubi musicam artem inuenisse dicitur Polyphemus remedium amoris, quo uix opus fuisset, si puellae fauorem sibi conciliasset (cf. Helbig. symb. p. 361 sq.). Nec persuadere nobis possumus amatorem dona flagitare ab amata, praesertim Cyclopem amatorem, qua in re ne iocum quidem agnoscere possumus: flagitare est amatae, Galateae: amatoris, Polyphemi, offerre et promittere.

Propius ad ueritatem uidetur accessisse Schneiderus Callimach. II p. 164, qui arbitratur poetam ibi dixisse 'Galateam Polyphemi cantum spreuisse et potius pisces maris congregasse, quibuscum ut dea marina luderet', quamquam non plane adstipulamur. Munera enim cum Meinekio nobis uidentur intellegenda esse propter uerbum *φέρει*, quo notionem gignendi et offerendi magis indicari sentimus quam alendi et colendi, uerum non munera a Polyphemo expetita, sed a Galatea flagitata. Neque tamen a nympha putamus haec pronuntiata, sed a Cyclope, cui melius conuenit mare horrendum *βυθὸν ἄσπετον* uocare quam puellae marinae undarum domicilio adsuetae. Verborum autem ipsorum contextum probabiliter restituere eo difficilius est, quo minus de lectione uiri docti consentiunt. Offendimus cum Meinekio et Bernhardyo in uoce *μᾶλλον*, cum gradationis hic locum nullum iudicemus, tamen ne illud quidem quod substituit Meinekius l. l. *καλόν* arridet ut epitheton uile et pro Alexandrini poetae eruditione nimis inane. Schneidero uero, 'cui nihil uox *μᾶλλον* dubitationis habet, si statueris praecessisse nomen alius piscis minus pulchri, unde poetae in hunc sensum licuerit pergere: uel potius pulcherrimum piscem, *χρύσοφρυν*', respondendum est absonum esse, postquam pulcherrimum piscem attulit poeta, superaddere uiliores et omnia cetera maris animalia complecti. Quapropter gradationis notio

procul habenda erit et uox *μᾶλλον* ad uerbum aliquod in sequentibus olim adnexum, nunc supplendum referenda, particula autem disiunctiua *ἤ* in affirmatiuam *ἦ* mutanda, qua ratione nihil offensionis habet *χρύσοφρυς* piscis priore loco laudatus. Cogitamus autem Polyphemum in cantilena sua, cum donorum suorum praestantiam laudauerit, maesta uoce addere haec: tu uero, Galatea, non moueris:

ἦ μᾶλλον χρύσειον ἐπ' ὀφρύσιν ἱερὸν ἰχθὺν
ἢ πέρκας ὅσα τ' ἄλλα φέρει βυθὸς ἄσπετος ἅλμης

sc. *αἱρεῖ* h. e. 'praefers nimirum sanctum piscem etc.' Sumpsimus in hoc fragmine explicando non magis felicem fuisse in amore Callimacheum Cyclopem quam Theocriteum freti epigrammate illo 47 (Anthol. Pal. XII, 150), cuius ex Schneideri editione adscribimus uersus quattuor:

Ὡς ἀγαθὰν Πολύφαμος ἀνεύρετο τὰν ἐπαοιδὰν
τὠραμένῳ· ναὶ γᾶν οὐκ ἀμαθὴς ὁ Κύκλωψ.
αἱ Μοῖσαι τὸν Ἔρωτα κατισχναίνοντι, Φίλιππε·
ἦ πανακὲς πάντων φάρμακον ἁ σοφία.

Memorabile est, quod consimilis ansa uidetur fuisse Theocriti idyllii XI et huius epigrammatis: consolatur uterque poeta amicum de infausto amore et remedium ei commendat cantum Polyphemi usus exemplo, ille Niciae, Philippo hic, unde cognoscitur, quam trita illis temporibus fuerit de Polyphemo amori canendo medente fabella. Probabiliter igitur statuemus eodem fere modo quo Theocritum Battiaden expediuisse Cyclopis sollicitudinem, quamquam uel ex misero illo frustulo carminis eruditio poetae elucet, cum dona illa a Galatea praelata mediae comoediae memor enumerauerit, ubi in Antiphanis Cyclope Nereides talia ab amatore poposcisse coniecimus cf. fr. I. Ac nescio an doctus poeta uerbis *ναὶ γᾶν οὐκ ἀμαθὴς ὁ Κύκλωψ* eorum de Polyphemo iudicio tecte aduersetur, qui nil nisi brutum monstrum ducebant, inter quos erat Euripides cf. Cycl. u. 173. 493. Vide Dion. Chrysostom. or. ad Alexandr. (XXXII) I p. 432, 29 sqq. D.: *μᾶλλον δ' ἴσως οὐχ Ἡρακλεῖ προσέοικεν ὑμῶν ὁ δῆμος, ἀλλὰ Κενταύρῳ τινὶ ἢ Κύκλωπι πεπωκότι καὶ ἐρῶντι, τὸ μὲν σῶμα ἰσχυρῷ*

καὶ μεγάλῳ, τὴν δὲ διάνοιαν ἀμαθεῖ. Cic. Tusc. V, 39, 115. Prudentiam enim adsignasse quosdam mythorum interpretes Polyphemo suam nimirum si dis placet patet ex Seru. ad Aen. III, 636: ʽmulti Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duos, alii tres: sed totum fabulosum est. nam hic uir prudentissimus fuit, et ob hoc oculum in capite habuisse dicitur, id est iuxta cerebrum, quia prudentia plus uidebat. uerum Ulixes eum prudentia superauit, et ob hoc eum caecasse fingitur'. cf. Lehrs. Arist.[2] p. 205 adnot.

Alias coniecturas de Callimachi epyllio, quod Hecalae arte ac tenore caelatum fingimus, nunc recidimus: fortasse postea ad hunc poetam recurrendum erit.

§ 4.

De carmine Bionis.

Unus restat poetarum Alexandrinorum, quem huic argumento operam impendisse scimus indicio sat certo, Bio Smyrnaeus, quem *βουκολικῶν ἐπῶν ποιητῶν* tempore tertium fuisse nunc quidem Suidae s. u. *Θεόκριτος* creditur. Laudantur enim a Stobaeo flor. 110, 17 sub titulo *περὶ ἐλπίδος* haec *ἐκ τῶν τοῦ Βίωνος βουκολικῶν* (Ahr. fr. XV)

αὐτὰρ ἐγὼν βασεῦμαι ἐμὰν ὁδὸν ἐς τὸ κάταντες
τῆνο ποτὶ ψάμαθόν τε καὶ ἠϊόνα ψιθυρίσδων
λισσόμενος Γαλάτειαν ἀπηνέα· τὰς δὲ γλυκείας
ἐλπίδας ὑστατίω μέχρι γήραος οὐκ ἀπολειψῶ.

Nemo dubitauit, quin referenda essent haec ad carmen aliquod a Bione de Polyphemi et Galateae amoribus compositum. Prodit autem in conspectum Polyphemus, a quo cogita uerba illa pronuntiata, in scopulo litoris nymphae marinae mollem cantilenam emittens — trita imago, quam sollemnem plus semel deprehendimus. Non est exorata Galatea *ἀπηνής* tenero cantu Cyclopis. Et uidetur mollis poeta uestigia premens bucolicorum principis teneros affectus suo ex more nimis subtiliter expoliuisse et extenuasse, quippe qui *ψιθυρίζοντα* proponat eum, cuius uox uel fistula uix aequiperet mitem susurrum

frondis aura agitatae. Inest autem nescio quid maeroris in primis duobus uersibus, quasi melancholica continentia, qua suam h. e. consuetam sibi, semper tamen irritam uiam se profecturum pollicetur Polyphemus dulcissime soniturus non Galateae, sed surdae harenae. Agnoscimus uero imitationem Theocriti eo, quod Bio quoque adulescentem uidetur finxisse Cyclopem, cum is usque ad ultimam senectutem iucundam spem se non depositurum praedicet uu. 3 sq. Induxit igitur Bio Polyphemum prorsus emollitum hac in re iustae mensurae sensu Theocriti proprio destitutus. Laeuum est iudicium de hoc charactere Schmitzii (adnotationes ad Bionis et Moschi carm. Monast. 1856 p. 34), qui Bionem opinatur ʻmeliorem reddidisse Cyclopis personam et num primus hoc fecerit', in medio relinquit.

Statio fragminis illius si accuratius indagetur, libenter ad cantilenae amatoriae finem relegemus spem propositi tenacem: quid fere praecesserit, indicant uerba *αὐτὰρ ἐγών*, quibus procul dubio opposita erat Galateae mentio sic fortasse: ʻpuella quidem mea, eheu, nihil mouetur, quamuis magna pollicear, quamuis sim non contemnendae speciei'; tamen ego non desistam etc.[1]) Hac ratione non ut Theocriteus Cyclops concludat cantum excusso amore, sed spei adhaerescens magisque inflammatus, quod nescio an cum Bionei amatoris indole melius conuenerit.

Non sine probabilitate ex Smyrnaei fragmentis nonnulla, quae collegit Stobaei cura, recentiorum sagacitas in huius argumenti orbe locauit. Memoriam enim sollemnis sententiae reuocat frgm. XVIII Ahr. Stob. ecl. phys. I, 9, 3:

Μοίσας Ἔρως καλέοι, Μοῖσαι τὸν Ἔρωτα φέροιεν.
μολπὰν ταὶ Μοῖσαί μοι ἀεὶ ποθέοντι διδοῖεν,
τὰν γλυκερὰν μολπάν, τᾶς φάρμακον ἅδιον οὐδέν.

a Piersono apud Valckenaerium huc relatum assentientibus Helbigio (symb. phil. Bonn. p. 361 adnot. 4) et Schmitzio p. 36 sq., qui recte Theocriti XI, 1 sqq. 15—17 sententias de amoris medi-

1) Consimilis color sententiae Theocr. II, 164:
ἐγὼ δ' οἰσῶ τὸν ἐμὸν πόνον ὥσπερ ὑπέσταν.

cina (*φάρμακον*) a Musis petenda comparat. Propria uero est uirtus Bioneae sententiae, quod distinctius exprimit Amoris et Musarum inuicem se subleuantium rationem. Excitat enim amor musicae artis studium, quod rursus amorem placat et aestum mitigat. Quod expertus Polyphemus Musarum sibi expetit fauorem, quae Amorem adimant[1]), subleuamen autem ardoris praebeant cantum. Adprime faciebat haec sententia ad Bioneae poesis genus, quod eroticum magis dicas quam bucolicum, ad Amoris dei personam casusque fictos praecipue spectans, cuius saeuitiam et procacitatem conqueri non desistit poeta cf. fr. IX. XII. XIII, cuius cum Musis commercium usu edoctus exponit fragmento VIII cum fragmento XVIII utiliter conferendo. Ab hoc autem si licet incohemus cantilenam Polyphemi ita quidem, ut initio Bionei carminis id optet, quod exitu Theocritei assecutus est: solacium Musarum et remedium amoris, finem faciat apud Bionem maesta querella, qua incipit apud Theocritum, non sanatus neque amoris furore attenuato. Inter haec fragmenta insertum est ab interpretibus fr. XIV Stob. flor. 65, 4: *μορφὰ θηλυτέρησι πέλει καλόν, ἀνέρι δ' ἀλκά,* quae uerba uirtutes suas praedicantem dixisse Polyphemum credibile est, quem propter ingentes uires superbire uidemus Ou. met. XIII, 842 coll. c. u. 864. Et nescio an congruat cum Cyclopis potissimum (cf. Schmitz. p. 40) constantia fidelique assiduitate, si fragmenti II prouerbialem dictionem de amore et spe sua, quam ad senectutem obtenturus est, usurpet Stob. flor. 29, 52: *ἐκ θαμινᾶς ῥαθάμιγγος, ὅπως λόγος, αἰὲν ἰοίσας*
χᾶ λίθος ἐς ῥωχμὸν κοιλαίνεται[2]),

---

1) *Φέροιεν* uix sanum. Si *φάρμακον* postulat Polyphemus a Musis, non optabit, ut adducant Amorem, qui eum iam sollicitat, sed ut auferant; quodsi *φέρειν* altera notione acciperes, ut *φέρειν καὶ ἄγειν*, Musae dicerentur secum auehere Amorem; at ipsae manento. Quare una litterula — liquida consona in alteram — mutata proponimus

Μοίσας Ἔρως καλέοι, Μοῖσαι τὸν Ἔρωτ' ἀφέλοιεν.

In exitu quattuor syllabarum cum elisione in quinto pede coniuncto non offendendum cf. fr. VII, 2: *ὥστ' ἀνύεσθαι.* IX, 10. 12: *Ἔρωτ' ἐδίδασκον.* 13. XII, 3.

2) In simili sententia dictum illud in partes uocat Xenopithes amator

cum apud Theocritum quoque prouerbia adhibere soleat cf. XI, 75 cum Hilleri adnot. Permira uero est ratio Schmitzii, qui fragmenta omnia fere, quae non aperte alium conexum produnt, huc referre propensus, frgm. XI. XIII. IV. III (cf. etiam ad fr. II), ipse sibi non minus incertas causas opponit; cuius ambiguum iudicium facile ad refutandum acriter reici debet in fragmento XI, ubi Bio sententiam u. 1:

ὄλβιοι οἱ φιλέοντες, ἐπὴν ἴσον ἀντεράωνται

exemplis ab heroibus sumptis illustrat et Schmitzio p. 38 'Polyphemus Galateae de amantium qui redamentur felicitate cecinisse' uidetur non reputanti illi quidem, quam peruerse puellae amator Cyclops exempla petiisset ab amicorum eorumque hominum fidelitate et amicitia. Quibus ex opinionibus cum non multum lucremur, certiores redipiscimur Bionei epyllii reliquias ex testimoniis uel testimonio; nam uix licebit de Bionis opusculo accipere uersus Myrsonis incert. idyll. Ahr. VI, 1 sqq.:

Λῇς νύ τί μοι Λυκίδα Σικελὸν μέλος ἁδὺ λιγαίνειν
ἱμερόεν γλυκύθυμον ἐρωτικόν, οἷον ὁ Κύκλωψ
ἄεισεν Πολύφαμος ἐπ' ᾐόνι τᾷ Γαλατείᾳ;

ex quo Ahrens huic eclogae, quae inter Bioneas numerabatur, Smyrnaei nomen, quod sola ex Fuluii Ursini auctoritate prae se ferebat, dempsit. Nunc id tantum discitur ex illa mentione maxime in deliciis fuisse amores illos pastoribus, Polyphemum uero repraesentasse Siculis certe mollis carminis amatorii et actorem et cantorem. Egregium autem est testimonium de Bionis carmine in Ps.-Moschi epitaphio Bionis uu. 59—64, quibus discipulus ostendit diserte praeceptoris celeberrimum epyllium Galateae, quorum de pretio iudicium nunc suspendere placet; id unum sufficiat adnotasse confirmari his uersibus quam ex ipsius carminis fragmento deduximus conclusionem, repulsam tulisse Polyphemum.

Videtur igitur Bio ab ea quam Theocritus praeierat uia non declinasse in hac fabula poetice tractanda nisi molli

---

apud Aristaen. I, 17: *πλὴν οὐκ ἀπογνωστέον ταῦτά ἐστι τοῖς ἀνδρειοτέροις τῶν ἐραστῶν· ῥανὶς γὰρ ὕδατος ἐνδελεχῶς ἐπιστάζουσα καὶ πέτραν οἶδε κοιλαίνειν.*

suo animo magis indulgens nimis limando Cyclopis asperitatem.

Haec comperta habemus de Graecis huius argumenti tractationibus, quales quidem propriae indolis poëtae instituerint. Ac postea quidem hanc fabellam peculiaris carminis suppeditasse materiam poetae Graeco Latinoue non traditur. Abiit autem in uasta poemata materiae mythologicae ubertate abundantia, quorum in apparatu accepto est usui. Loquimur uero de sublimiore et subtiliore poesis genere, humilius hanc materiam minime spreuisse mox ostendetur. Ea tamen uirtute praecellunt aetas Romana posteriorque Graeca in hoc mytho propagando, quod exhibent egregia testimonia et indicia, quibus illustratur tempus praegressum, quod largam monstrant uestigiorum copiam retrouersus porrectam, qua adiuti quam fecimus iacturam aliquo modo compensare et possumus et conabimur.

Caput VIII.

De narratione Ouidiana.

Quomodo innotuerit Romanis fabula, nunc non quaerimus; ante aetatem Augusteam nulla eius reperitur memoria, inde ab hac in celeberrimis uersatur laudata a Vergilio, Horatio, Propertio, Ouidio. Atque nunc quidem seorsum tractabimus narrationem Ouidianam met. XIII, 740—897, cum ea proxime accedat ad peculiaris poematii indolem et ubera ipsius poetae ingenii documenta prae se ferat. Repraesentabimus uero primum descriptionis totam imaginem obseruantes typum Polyphemi, indolem cantilenae, typum Galateae, ut apud Theocritum fecimus, deinde de fontibus Ouidii instituemus disquisitionem.

Polyphemus Ouidii est anthropophagus Homericus amore correptus. 'Inmitis et ipsis
horrendus siluis et uisus ab hospite nullo
inpune et magni cum dis contemptor Olympi'

(uu. 759 sqq.) mores aspectu comprobat. Redeunt trita illa: ingens corpus ac robur (u. 842 coll. u. 864), terribilis oculus media in fronte collocatus (uu. 851 sqq.), tonitru uocis (785 sq. 876 sq.), barba hirsuta et rigidi capilli frondosae arboris speciem capiti praebentes et saetae totum corpus occupantes (765 sq. 844 sqq.). Premit litus immensi uiri pondus spatioso passu se mouentis (cf. u. 776), nec sufficiunt ei humanae instrumentorum mensurae: pinum malo similiorem quam baculo gestat; centumque harundinibus eget fistula, quae tanto ori adaptetur (782 sqq.). Manserunt Aetnae montis cauum antrum domicilium (cf. uu. 770. 777 al.) et res pecuaria sollemnis, utrumque tamen locupletiore ornatu instruitur. Enumerat enim Cyclops uu. 812 sqq. poma, uuas, fraga, corna, pruna, castaneas, arbuta, et illud 'pauperis est numerare pecus' u. 824 ostendit diuitis domini superbiam amplissima possessione fundatam, quamquam non est, cur praeter capras et oues alias pecudes aluisse statuamus Polyphemum. Qui et ipse astutum peritumque uenatorem se commendat amatae uu. 831 sqq.

Iam ut ad mores depingendos transeamus, indomita saeuitia regnat per totam naturam amore quidem mitigata. Neque enim prorsus deposuit morum feritatem, sed exercere aliquantum desiit alia eaque grauiore libidine incensus, qua reliqua obliuiscitur; sic tantum uere dicitur uu. 768 sq.:

caedis amor feritasque sitisque inmensa cruoris
cessant, et tutae ueniuntque abeuntque carinae.

Quem uu. 860 sqq. effrenato furore in Acim uidemus insanientem et inuehentem, eum ab antiqua crudelitate desciuisse non credimus. 'Magni cum dis contemptor Olympi' Iouem inflato despicatu spernit 'et caelum et penetrabile fulmen' (857) sublimiorem intellectum professus uerbis 843 sq.:

nam uos narrare soletis
nescio quem regnare Iouem.

Adnota, quam prudenter Theocritus similes minas similemque impietatem imagini suae inferre euitauerit. Cachinno sublato Cyclops Telemi uaticinium contemnit uu. 770 sqq., ut apud Synesium Ulixis praestigias, cum apud Theocritum 'uatem

stolidissimum' dignum iudicet, cui mala imprecetur. Cui importunitati respondet amoris intemperata libido, quae ingentem uirum insolito ardore corripuit cf. 762 sq., id quod grandi similitudine illustrat poeta uu. 867 sqq.:

uror enim, laesusque exaestuat acrius ignis,
cumque suis uideor translatam uiribus Aetnam
pectore ferre meo [1]).

Hunc facile credimus officiorum suorum obliuisci (763) neque gregibus idoneum exsistere ducem (781). Quin etiam deuenit ad preces et miserationem flebili uoce inuocandam intolerabili aerumna uexatus (855 sq.), quo Theocriteus non descendit. Ut libidines monstri, ita aucta superbia. Exposita enim descriptione pulchritudinem uirtutesque suas collaudat et taetrum aspectum pro uirili uenditat 840 sqq., quam ad ostentationem apud Theocritum Cyclops, qualis quidem idyllio XI proponitur, non confugit. Noua uero lumina huic imagini adspersit zelotypia Polyphemi, cum compertum habeat Galateae magis quam ipsum cordi esse pastorem Acim. Consentaneum hanc aemulationem stimulos addere amori per se ardentissimo neque eo ualere in homine natiuo, ut amatam aspernetur, sed ut flagrantissimum odium in aemulum coniciat hoc sublato fauorem se adepturum ratus.

Paucis complecti libet typum Polyphemi Ouidianum. Continet omnes fere colores ab Alexandrinae aetatis artificibus ei appictos, sed in maius auctos et amplificatos, ut illius aeui accurata subtilitas nonnihil euanuerit. Mitigata autem atque delenita Cyclopis natura, quam summo studio caelare et in medium proponere placuit imprimis bucolicis, non modo non sentitur, sed reuersa inuenitur prorsus fere in Homeri formidulosam speciem. Omnino Ouidius singula lineamenta ab Alexandrinis mutuatus totum colorem Alexandrinae artis spiritumque operis musiui non uidetur assecutus esse. Horrenda autem figura Polyphemi optime intellegitur, si quomodo afficiantur cernis qui prope eum uersantur. Ut Ithacenses pallido

1) Catull. LXVIII b, 13: cum tantum arderem quantum Trinacria rupes.

timore perterriti fugiunt Acis et Galatea. — Quae descriptio si minus arridet, non tota est culpa Nasonis, utpote qui, cum Acidis fatum narrantem faceret Galateam terribilisque aemuli insidias persequentem, artis consilio permotus non potuit non supponere ei orationem inuidia aliqua exacerbatam (cf. Feder. l. l. p. XIII).

Neque Theocritei ingenii tenuitatem aequiperat Polyphemi cantilena Ouidiana. Non desideratur artificiosa quaedam compositio quamuis cum bucolici formosa perspicuitate minime comparanda. Numeros enucleare supersedemus: respiciatur adlocutionis copiosa ars non solum abundans epithetorum ubertate, sed uerborum collocatione gratissime uarians orationem modo binos comparatiuos singulis uersibus copulando modo binas res comparatas, nunc anteponendo attributum nunc postponendo nunc interponendo. Duo uersus Cyclopis laudationem incohantes 808 sq. respondent duobus qui inuitationem continent 838 sq. Bene in uerborum collocatione symmetrica Naso exemplarium Graecorum usum obseruauit, praecipue Theocriti eadem initio uersuum repetens uocabula cf. 'sunt' 810. 813. 814 (Theocr. XI, 45 sqq.). 827 sq. 'iam' 838 sq. uel initio et post caesuram semiquinariam eiusdem uersus cf. 822 uel praegressi uu. 812 sqq. 821 sq. 847 sq. uel sequentis uu. 815 sq. uel initio uersus et post caesuram bucolicam u. 819. Adaequare amat qui canit cum gratia quadam uersuum exitus cf. 827 sq.:

sunt, fetura minor, tepidis in ouilibus agni,
sunt quoque, par aetas, aliis in ouilibus haedi.

834 sq.: inueni geminos, qui tecum ludere possint,
inter se similes, uix ut dignoscere possis,

(cf. Korn. ad h. l.). Argumentum cantilenae amatoriae sollemne est atque singulae partes ex constanti usu expressae. Tam aperte uero repetuntur sententiae Theocriteae, ut ilico similia iuxta ponere satius sit, quamquam de fontibus quaestionem postea plenius tractabimus [1]). Est autem uerbositas Ouidiana

1) Studium comparationis ipsi excitant hac in re Ouidius et Theocritus; nec defuere, qui similia conferrent: nouissimus uidetur esse qui nuper innotuit Ioa. Andr. Washietl: de similitudinibus imaginibusque Oui-

quasi explicata atque extensa e radice breuitatis Theocriteae (Washietel. p. 129 sq.). Compellatio enim Galateae uu. 789—807 per duodeuiginti uersus continuata primariam hausit sententiam ex duobus uersibus Theocr. XI, 20 sq. eadem seruata partitione, ut altera parte priore formositas nymphae comparando celebretur, puellae mores animusque denotentur et deplorentur altera posteriore cf. Theocr. XI, 20: Ouid. 789—797. Theocr. XI, 21: Ou. 798—807, binis comparatiuis respondentibus ternis denis. Segregantur duae partes manifesto nomine amatae repetito u. 798:

saeuior indomitis eadem Galatea iuuencis,

quod admonet nos pronominis 'idem' simili ratione apud Theocritum usurpati, ubi (XI, 34) Polyphemus a deformitate sua transit ad diuitias laudandas:

ἀλλ᾽ ὡὑτός (sic codd. e a s), *τοιοῦτος ἐών, βοτὰ χίλια βόσκω.*

Liberius in usum suum uertit Naso bucolici comparationes ut hic incipiens a candore lacteae puellae, cum quo comparat folium niuei ligustri u. 789, non lac coactum, cuius mollitiem u. 796 conferre maluit, cum Theocritus hanc uirtutem potius ad agni similitudinem reuocet apud Ouidium non exstantem. Alteram uero partem prorsus ab eadem incohat imagine poeta Romanus, qua Graecus:

μόσχω γαυροτέρα: saeuior indomitis iuuencis;

alteram comparationem suo ex ingenio, cum uuam maturam quidem, non crudam adhibuerit iam u. 795, ita uariat, ut asperitatem, quam cum Ribbeckio mus. Rhen. XVII, 565 sqq. uoce *φιαλωτέρα* significari consentimus, conferat cum tribulis u. 803 eodem ex orbe naturae atque uua petitis.

Ceterum in comparanda Galatea luxuriatur Naso occasionem amplexus, qua ubertatis sermonisque uariandi studio indulgeret non parcus promus imaginum uerborumque thesauri. Nec tamen eum similitudinum orbem excedit, quem simplici Cyclopis menti accommodatum exspectes. Omnes fere res com-

dianis Vindobonae 1883, qui p. 121—135 Polyphemi cantilenae sententias auctoribus restituit alio ac nos usus consilio non semper felici, quem grauioribus tantum locis laudare sufficiet.

paratae ex obseruatione naturae sunt petitae uno excepto uitro u. 791, ut ex plantarum arborumque condicione ligustrum 789, alnus 790, palma, platanus 794, quercus 799, salix, uites 800, tribuli 803; e florum frugumque notitia prata 790, uua 795, hortus 797; ex tempestatum uarietate soles hiberni, aestiua umbra 793, ignis 802, uenti uolucrisque aura 807; ex amnium marisque consuetudine conchae 792, glacies 795, undae 799, scopuli 801, amnis 801, aequora 804; e gregum cultura haedus 791, lac coactum 796, iuuenci 798; ex uenationis peritia ursa 803, hydrus 804, ceruus 806; quin etiam 'laudatum pauonem' u. 802 et cycnum u. 796, de quibus fando tantum uidetur audiuisse, ornamenti loco interponit. Qui mos amatae comparandae uel formae aliarum rerum similitudine illustrandae non dubitamus, quin ex populari usu natiuorum hominum, pastorum, uenatorum, messorum originem repetat hanc in fabulam fortasse a mimographis Siculis inductus. — Ab adlocutione transgreditur Polyphemus ad diuitias suas puellae praedicandas primum commodam monstrans habitationem in antro suo uu. 810—820, quos uersus uerbositate rhetorica effictos esse uides ex quinque Theocriti uersibus XI, 44—48, etsi aemulus Romanus longe recessit ab exemplari Graeco, a quo nihil fere nisi uinum mutuatus est, hic quoque bucolici poetae subtilitatem, qui pastorem fecit minus fruges resque edendas amatae promittentem quam umbram resque sentiendas, uertens in utilitatem. Pergit laudare Cyclops possessionem suam decem uersibus 821—830 compositis ex similitudine quattuor Theocriteorum XI, 34—37. Singula inuenies exaggerata. Mille pecudum amplificatae in numerum immensum, item pascua dilatata atque extensa, singulae pecudes discretae: omnia uero eo aucta, quod ostendit opes suas pastor diues pronomine demonstratiuo 'hic' uu. 821. 824 et u. 825 uerbis his: 'praesens potes ipsa uidere'. Porro quae tribus hemistichiis Theocritus denotarat ferarum horrida munuscula XI, 40 sq., longiore septem uersuum descriptione ornamentis additis lepidis depingit Ouidius uu. 831 —837. Minus bene ei cessit deformitatis Cyclopeae enarratio uu. 840—853, quam contaminauit ex Theocr. id. XI, 31—33

et VI, 34—38. Nimirum eas elegit rhetoricus poeta Cyclopeae formae partes, in quibus splendida ostenderet artificia: magnitudinem, cui Iouis maiestatem opponeret, capillorum saetarumque largum prouentum, quem exemplo arborum et equorum defenderet, unum oculum, quem cum Solis orbe conferret. Simplicitas uero et modestia Polyphemi Theocritei hac ratione plane detersa est. In reliqua carminis parte uestigia bucolici relinquit Naso, cum ibi sermo fiat de aemulo Cyclopis, quem nondum nouit Theocritus. Nocuit autem huic cantilenae rhetorica ars magis quam profuit etiam in sequentibus conspicua, ubi amator causis, cur exoptandus magis et retinendus quam reformidandus uideretur, iam commemoratis nouam adicit formula u. 854 'adde quod' non minus frigida illa quidem quam quae sequitur oppositio impietatis in deos et reuerentiae erga puellam uu. 857 sq.:

quique Iouem et caelum sperno et penetrabile fulmen,
Nerei, te uereor: tua fulmine saeuior ira est[1]).

Quod nos quidem sentiamus, suauem tenorem bucolici carminis hac in cantilena non assecutus est poeta Romanus, quamquam uersuum Theocriteorum consilium etiam metro et forma expressum hic illic bene perspexit, ut monstrat imitatio Theocr. id. XI u. 29: τὶν δ' οὐ μέλει, οὐ μὰ Δί', οὐδέν,
cui et ex sententia et ex numero uersus clausulae maerorem quendam denotante respondet Ouidianus u. 869:

nec tu, Galatea, moueris

(cf. Washietel. p. 135, qui bene comparat Theocr. III, 33). In uniuersum igitur quamuis sollerter Naso singulos colores miscuerit, tamen non ea semper in suum usum uertit, quae subtilissime excogitata erant a prioribus (cf. Feder. p. XII), nec potuit ea adhibere, utpote qui aliam sibi mente conformasset amantis Cyclopis imaginem: inuiti tamen desideramus bella illa Theocriteae cantilenae: ardoris initium (XI, 25 sqq.), matris

1) Similes oppositiones apud scriptores eroticos sunt lumina orationis, quibus ei quos nihil mouit amore commoti proponuntur cf. exemplum instar omnium Nic. Eug. II, 357—370.

increpationem (67 sqq.), patientiam amoris causa (51 sqq.), cantus fistulaeque iactationem (38 sqq.).

Iam uero ut par est aemulo inducto mutatus est typus Galateae. Quae cum omne studium posuerit in Acidis amore, Cyclopem, qui obtrectat huic foederi, non potest non odisse cf. Ou. 756 sqq. cum pauore eius mentionem faciens cf. 772. 780. 873 et perterrita impetu eius in undis salutem petens u. 878. Lacrimis obortis Scyllae narrat feri Cyclopis uim letumque caro adulescenti paratum cf. 744 sq. Verus igitur amor ex petulanti puella, quae stolidum Neptuni filium ludibrio habere solebat, effinxit sponsam de amatoris sorte sollicitam obitumque eius ex animo lugentem. His ex moribus nymphae simul intellegitur, cur ut Cyclops saeuiorem indueret animum, artis poeticae ratio postularit.

Totius huius imaginis colores quibus ex fontibus deprompserit Ouidius quaestionem subiungere placet, priusquam de Acide loquamur. Accuratius uero huius potissimum poetae auctores indagari propterea summi momenti ducimus, quod difficillimam de Ouidii metamorphoseon fontibus disquisitionem ad bonam frugem adduci non posse nobis persuasimus, nisi singularum narrationum exemplaria quam diligentissime explorata sint. Quos flosculos ex Theocriti horto decerpserit Naso, quos spreuerit iam supra monitum est. — Homericae uero uestigia imitationis non minus in singulis rebus quam in tota indole aperta sunt, quod luculenter apparet ex rei pecuariae diligenti notitia uu. 827—830, quam debet Ouidius partim Hom. Odyss. IX, 219—223, ubi similiter singulae pecudes segregantur, partim eiusdem libri uu. 246—249, ubi paene ad uerbum congruit imitatio:

αὐτίκα δ' ἥμισυ μὲν θρέψας λευκοῖο γάλακτος
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισιν ἀμησάμενος κατέθηκεν,
ἥμισυ δ' αὖτ' ἔστησεν ἐν ἄγγεσιν, ὄφρα οἱ εἴη
πίνειν αἰνυμένῳ καί οἱ ποτιδόρπιον εἴη.

lac mihi semper adest niueum. pars inde bibenda
seruatur, partem liquefacta coagula durant (Wash. p. 131).

Nec minus apte ad Homerum reuocabis baculi Cyclopei magni-

tudinem cum malo comparatam Ou. 783: 'antemnis apta ferendis' Hom. Od. IX, 321 sqq. Versus autem Ouidianus 771:

Telemus Eurymides, quem nulla fefellerat ales,

memoriam repetit heroici 509:

Τήλεμος Εὐρυμίδης, ὃς μαντοσύνῃ ἐκέκαστο (Wash. p. 128). Omnino nonnulla, quae ad uastam Cyclopis formam pertinent, epico accepta refert poeta Romanus, ueluti cum illum iaculantem facit 'partem e monte reuulsam' u. 882 (cf. met. XIV, 181 sqq.), quae est *κορυφὴ ὄρεος μεγάλοιο* Hom. 481, cuius extremus angulus sufficit ad Acim obruendum, cum apud epicum ipso impetu saxi in undas decidentis nauis ad litus redigatur Od. IX, 484 sqq.

Num uero aeque atque Homeri scaenicorum poetarum memoria Ouidio uiguerit in hoc mytho exornando non ilico affirmaueris. Certa documenta desunt: suspicamur cum Washietelio p. 133 Euripideae fabulae meminisse poetam, ubi philosophia superbientem inducit Polyphemum uu. 842 sqq.:

non est hoc corpore maior
Iuppiter in caelo: nam uos narrare soletis
nescio quem regnare Iouem. et u. 857:
quique Iouem et caelum sperno et penetrabile fulmen,

quos uersus scriptos esse putauerimus recenti recordatione Euripideorum Cycl. 320 sq.:

Ζηνὸς δ' ἐγὼ κεραυνὸν οὐ φρίσσω, ξένε,
οὐδ' οἶδ' ὅτι Ζεύς ἐστ' ἐμοῦ κρείσσων θεός,

uix Homericorum Od. IX, 275 sqq., cum longius absit uerborum congruentia. Possit etiam quis securitatem Cyclopis in antro suo uersantis, qualis inest in Ou. uu. 810 sqq.:

sunt mihi, pars montis, uiuo pendentia saxo
antra, quibus nec sol medio sentitur in aestu
nec sentitur hiems,

comparare cum inflatis uerbis Polyphemi Euripidei a u. 322: *ὡς δ' οὔ μοι μέλει ἄκουσον* usque ad u. 331: *χιόνος οὐδέν μοι μέλει.*

Haec probabiliter statuas; totam tamen Polyphemi descriptionem ad fabulas satyricas referendam esse 'quod con-

tendit Kornius ad Ou. met. XIII u. 784, ueremur, ne comprobari nequeat. Nec magis constat de comoediarum et Alexandrinorum epylliorum praeter Theocriteum auctoritate, quamquam de his fortasse paulo melius edocebimur.

Unus restat, cuius uestigia manifesto ferunt ad Ouidium: Vergilius. Qui cum hanc fabulam, quippe quae celeberrima esset inter pastores Siculos, in bucolicis saepe tetigerit et uertens exemplar Theocriteum et sententias hoc in argumento genuinas per imitationes suas dispergens, qua de re mox impensius disseremus, atque in Aeneidos libro III uu. 588 sqq. Polyphemi personam induxerit et ipsam et ab Achaemenide pauente descriptam, aequali poetae non unam tantum aemulandi obtuiit ansam (nimium dicit Wash. p. 125). In deliciis habitaculi congerendis met. XIII, 810 sqq. non dubitamus quin Ouidio obuersati sint loci Vergiliani, quales habes ecl. I, 80 sq.:

sunt nobis mitia poma,
castaneae molles et pressi copia lactis; uel ecl. VII, 53 sq.:
Stant et iuniperi et castaneae hirsutae;
strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma;

prae ceteris uero ecl. II, 51 sqq.:

ipse ego cana legam tenera lanugine mala
castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo;

ubi Corydo puerum suum delicatum Alexim ut ad se ueniat precibus non minus desiderii plenis quam Cyclopis nec minus irritis implorat. Eundem autem prae se ferunt si quid sentimus colorem uersus, ubi munus catulorum ursinorum denotatur uu. 834 sqq.:

inueni geminos, qui tecum ludere possint,
inter se similes, uix ut dignoscere possis,
uillosae catulos in summis montibus ursae,
inueni et dixi: dominae seruabimus istos.

et Vergiliani ecl. II, 40 sqq.:

praeterea duo nec tuta mihi ualle reperti
capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo;
bina die siccant ouis ubera: quos tibi seruo.

Nec nullius momenti fuisse existimemus in pangendis uersibus Ou. 840 sq. uel in uertendis Theocriteis VI, 35 sqq. Maronianos ecl. II, 25 sq. Porro componi possunt Ou. u. 781 et Verg. Aen. III, 660 et pinus baculi uicibus apud utrumque poetam fungens Ou. 782 coll. c. Verg. Aen. III, 659.

Manifesta uero et iam pridem intellecta, sed nondum frugifera facta deprehenditur mutuatio Ouidii, cuius originem altius repetere fortasse poterimus, his in locis met. XIII, 851 sqq.:

unum est in media lumen mihi fronte, sed instar
ingentis clipei. quid? non haec omnia magno
Sol uidet e caelo? Soli tamen unicus orbis,

quos praeiit ferme uersus Vergilius Aen. III, 635 sqq.:

et telo lumen terebramus acuto
ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar.

Apparet Ouidium non solum clipei similitudinem a Marone mutuatum esse, sed etiam, cum Solem antestantem faceret Polyphemum, Phoebeae lampadis memorem fuisse. Ipsa autem res satis mira: neque enim solere Ouidium fere ad uerbum singulas res in comparando enumerando enarrando adhibitas ex praegressis poetis sibi adrogare modo in pluribus exemplis obseruauimus, nunc uno comprobamus hoc, quod Ouidius ex loco Vergiliano simillimi argumenti, ubi Galateam adloquitur Corydo ecl. VII, 37 sq., nihil nisi cycnum asciscere uoluit met. XIII, 796, cuius ne candorem quidem comparauit ut Vergilius. Iam alterius illius rei comparatae, clipei, fons etiamnunc potest adiri in Callimachi hymn. in Dian. uu. 52 sqq., ubi de Cyclopibus dicitur:

πᾶσι δ᾽ ὑπ᾽ ὀφρὺν
φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ,
δεινὸν ὑπογλαύσσοντα.

Quid? si alterius quoque similitudinis eundem fontem statuimus, nonne perspicimus, cur uterque poeta eodem ordine easdem res eadem occasione usurparit? Unde uero probabilius haec petita putabimus, quam ubi Cyclopem describere debebat poeta, ex Galateae epyllio Callimacheo? Nunc male-

mus ad communem fontem, eundem Callimachum, reuocare etiam quae legimus Ou. 876 sq.:

tantaqae uox, quantam Cyclops iratus habere
debuit, illa fuit: clamore perhorruit Aetna.

et Verg. Aen. III, 672 sqq.:

clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
contremuere undae penitusque exterrita tellus
Italiae curuisque immugiit Aetna cauernis,

quae procul dubio hausta sunt ex Callim. hymn. in Dian. 56 sqq.:

αὖε γὰρ Αἴτνη,
αὖε δὲ Τρινακίη, Σικανῶν ἕδος, αὖε δὲ γείτων
Ἰταλίη, μεγάλην δὲ βοὴν ἐπὶ Κύρνος ἀΰτει,

quam credere exscriptum esse unum ab altero. Fortasse etiam aspectus Cyclopei capitis ab utroque cum luco collatus communi auctori tribuendus est cf. Ou. 844 sq.:

coma plurima toruos
prominet in uultus umerosque, ut lucus, obumbrat.

Verg. Aen. III, 679 sqq.: quales cum uertice celso
aëriae quercus aut coniferae cyparissi
constiterunt, silua alta Iouis lucusue Dianae.

Quae hucusque de fontibus huius narrationis Graecis explorauimus, haec sunt: adhibuit Ouidius Theocritum et Homerum, uidetur adhibuisse Euripidem et Callimachum. Quid suo ex ingenio addidit? Videamus quae restent. Ouidianam esse rhetoricam expolitionem facile concedes. Quam praecipue in cantilena obuiam esse ostendimus: neque alias hunc morem deponit poeta cf. 'iam' insignibus uersus locis positum uu. 764 sqq., 'senserunt' uu. 785 sq., 'adfer' — 'ferte' u. 880. Quae est rhetorum consuetudo, ut quod uni homini semelue accidit, ad omne tempus omnesque homines transferant, manifestum huius usus exemplum est apud Nasonem, ubi Polyphemum, qui semel Ulixis socios deuorauit, fingit hospitum carne semper uescentem cf. 760:

uisus ab hospite nullo | inpune,

qui mos cum nunc quidem omittatur,

tutae ueniuntque abeuntque carinae (u. 769),

cuius rhetorici artificii uestigium exstat iam apud Euripidem u. 249: *χρόνιος δ' εἰμ' ἀπ' ἀνθρώπων βορᾶς.*

Nec minus rhetorum sapit disciplinam Ouidianamque consuetudinem Cyclopis responsum uu. 774 sqq., quo Telemi uaticinium ad nitidam oppositionem inter duas notiones uerbi rapiendi propriam et translatam inuertitur [1]). Atque haec quidem et talia sua ex facultate poetica disciplinae rhetoricae alumnus potest addidisse: tamen relincuntur nonnulla ita comparata, ut suspicionem moueant, ne alio ex horreo acceperit.

Subtilius enim ut uidimus quam Theocritea Ouidiana Polyphemi imago in certis quibusdam rebus elaborata repraesentatur, in quibus numeramus habitum Cyclopis ad canendum residentis, descriptionem in mare porrecti collis uu. 778 sq., fistulae centum ex cannis compositae u. 784, baculi mentionem 782 sq. Porro horum uersuum sententiam ab Ouidio profectam non credimus 764 sqq.:

iamque tibi formae, iamque est tibi cura placendi,
iam rigidos pectis rastris, Polypheme, capillos,
iam libet hirsutam tibi falce recidere barbam
et spectare feros in aqua et componere uultus.

Tantopere enim haec sententiola prae se fert omnes numeros artis Alexandrinae, ut quouis pignore affirmemus inde eius originem repetendam esse, etsi auctor nominatim laudari nequit.

His fortasse plura adiungi possunt, nihil tam probabile: ea uero quae attulimus alio ex fonte sunt oriunda [2]); si quid sentimus — et sensui hic credere liceat deficientibus testimoniis — Alexandrina ex aetate, cuius poetas his in rebus excolendis plurimum studii posuisse constat. Nunc satis habemus statuisse alium praeter Theocritum adhibitum esse a poeta

---

1) Habent in deliciis scriptores erotici amoris uim cum alia comparantes multo maiorem illius auctoritatem premere cf. Ach. Tat. p. 116, 3 sq. Herch.: *ἐπὶ πόλεμον νῦν ἐξελεύσομαι βουκόλων· ἔνδον μου τῆς ψυχῆς ἄλλος πόλεμος κάθηται.* Eustath. M. p. 230, 6 sqq.: *ἡ παρθένος — ὀδυνηρότερον ἄλλο καὶ βιαιότερον ἐξήγειρέ μοι κλυδώνιον* al.

2) Ouidii 'aemulatoris Theocriti' ingenio imputat Washietelius l. l. p. 127 sqq. 134.

auctorem Alexandrinum quaestionem retractaturi et sententiam stabilituri, simulatque de Acide exposuerimus.

Caput IX.

De Acidis persona.

De Acide fabula primum obuia apud Ouidium, deinde passim repetita apud poetas Latinos uergentis aeui haec est. Acis, filius Fauni et nymphae, Symaethi fluuii filiae, egregiae formae adulescens Galateae fauore conciliato aemulus factus Polyphemi cum quando amatam fouens a Cyclope, qui modo frustra musica arte mulcere studuerat puellae fastum, conspectus sit, fugam capessit Galatea paternum regnum petente; sed immanis iaculatoris saxo obruitur. Galatea auctore resurgit amatus mole hiscente conuersus in fluuium eodem nomine insignem. Nouo igitur inuento inducitur Galatea, quae hucusque Polyphemi aestum illuserat, ipsa amoris ui correpta neque amplius asperum seruans animum. Sic auctus fabulae ambitus noua lumina addidit Polyphemi ardori, cui adiungitur zelotypia, quam naturae ueritate exprimere non omisit poeta amoris fluctuum haud imperitus; nec minus uiuo colore exornauit mutationem adulescentis duabus in his rebus suo ingenio indulgens.

Ab hac narratione Ouidiana uidentur pleraeque quae postea occurrunt mentiones profectae. Consentiunt in uniuersum mythographi: Seru. ad Verg. ecl. IX, 39: 'Theocriti uersus sunt: *ἐξέλθοις, Γαλάτεια, καὶ ἐξελθοῖσα λάθοιο*, quibus inducit Cyclopem usum, cum in scopulo sedens amicam suam Galateam de fluctibus inuitaret ad terras. Cyclops enim dicitur nympham amasse Galateam: quae cum Acin quendam pastorem amaret et Polyphemum sperneret, ille iratus Acin necauit, qui postea Galateae miseratione in fontem mutatus est, qui hodieque Latine Acilius dicitur [ab illius nominis deriuatione]' ad eundemque fontem reuocandi mythographi Vaticani I, 5 (Mai class. auct. III p. 2). II, 174 (l. l. p. 147) et Seru. ad Verg. ecl. VII, 37:

'Galatea — quam cum Polyphemus Cyclops adamasset, primum concubitum eius precibus expetiuit, mox uim adhibere conatus est, quem illa in mare se praecipitando effugit. Cyclops autem, cum eam de mari non posset euocare, Acin, quem nympha diligebat, ictu petrae interemit, cuius cruorem Galatea uertit in fluuium, qui eius retinet nomen'. De nomine noui fluuii discrepantiam possis ita expedire, ut fontem, in quem Acis mutatus est, Acilium dictum putes, fluuium, in quem cruor transiit, antiquum retinuisse nomen statuas, nisi Acilii nomen nimis suspectum esset, ut huic testimonio diffidere praestet. De poetica uero huius fabulae tractatione per sequens aeuum nihil innotuit, si eximis pulchrum epigramma Anth. Lat. 151 R.:

Defugiens pontum siluas Galatea peragrat,
  custodem ut pecorum cernere possit Acim.
nam [1]) teneros gressus infigit sentibus ardens,
  nec tamen alta pedum uulnera sentit amor.
ipsa Cupidineae cedunt elementa pharetrae,
  cuius et in mediis flamma suburit aquis.

Nondum saeuum ad finem peruenerunt amores necdum turbata 'Veneris concordia'. Optime describitur ardor nymphae, quae deseruit undas, ut solent puellae marinae terrestres uiros depereuntes. Nec noua est figura puellae per siluas et loca aspera amatum quaerentis neque ullum dolorem percipientis, sed ex poetica supellectile petita: talis quaerit Venus Adonim cf. Bion. epit. Adon. 19 sqq., talis Daphnim quaerit puella Theocr. I, 82 sq., talis Narcissum quaerit Echo Ou. met. III, 370 sqq. al.; et conferri possit Ceres Proserpinam et Hylam quaerens Hercules (Theocr. XIII, 64 sqq.). Poterat igitur poeta in legendis prioribus non tiro suo ex ingenio fingere hanc sententiam: nunc cum in hac farragine uersemur, de antiquo exemplo cogitare malumus. Continuauit fabula amorem constantem etiam ultra Acidis fatum, ut et hinc et illinc adstructa

---

1) 'Nam' caret sensu, acumine 'iam', quod placuit Oudendorpio. Scribimus: quam teneros gressus infigit sentibus ardens! ut exclamatione efferatur sententia.

apud posteriores inueniamus narrationis Ouidianae supplementa: u. Sil. Ital. XIV, 221 sqq.:

quique per Aetnaeos Acis petit aequora fines
et dulci gratam Nereida perluit unda.
aemulus ille tuo quondam, Polypheme, calori
dum fugit agrestem uiolenti pectoris iram,
in tenues liquefactus aquas euasit et hostem
et tibi uictricem, Galatea, immiscuit undam.

et clarius Claudianus de rapt. Pros. IV, 1 sq. Ieep.:

Lucus erat prope flauum Acin, quem candida praefert
saepe mari pulchroque secat Galatea natatu.

Putabatur igitur nympha libens Acidis nouam formam reuisere priscae amicitiae memor — bella sententia uero poeta digna. Non multum iuuamur epigrammate ut Riesio uidetur recenti [1]) Anthol. Lat. 886 R.: Acidis tumulus.

Acidos haec cernis montana cacumina busti
aequor et ex imis fluminis ire iugis?
ista Cyclopei durant monumenta furoris:
hic amor, hic dolor est, candida nympha, tuus.
sed bene si periit, iacet hac sub mole sepultus,
nomen et exultans unda perenne uehit.
sic manet ille quidem neque mortuus esse feretur
uitaque per liquidas caerula manat aquas.

Cuius quidem auctor Ouidii est pedisequus, id quod unicuique se offert (cf. Wernsdorf. poet. Lat. min. III [a. 1782] p. 277 ad u. 6) cf. u. 1 'montana cacumina' Ou. 882; u. 6 'exultans' Ou. 892; u. 8 'caerula' Ou. 895. Haud raro apud scriptores ueteres mentio inicitur Acidis fluuii, de quo Vibius Sequester (geogr. Lat. min. ed. A. Riese p. 146): 'ex Aetna monte mari decurrit; ex huius ripis Polyphemus saxa in Ulixen iecisse dicitur', quod congruit cum chronologica mythorum Cyclopeorum ratione; cf. etiam Hesych. s. u.: *ποταμὸς Ἀσίας, ἣ ἐν Κατάνῃ.* Memoratur *Ἄκιδος ἱερὸν ὕδωρ* a Theocrito I, 69

1) Pentadio, praecipue uersuum echoicorum auctori cf. Anthol. Lat. 234 sq. 265, adsignauit Scaliger.

inter terrae Siculae insignia; quod idem esse atque ψυχρὸν ὕδωρ illud id. XI, 47 ex Aetnae montis candida niue Polyphemo demissum non credimus Vincentio De-Vit in Forcellin. lex. s. u. 'Acis', quia in antro fons uidetur intellegendus, quamquam uir doctus prouocare poterat ad prouerbium a magno frigore huius fluuii deriuatum Diog. II, 74: Ἄκις ποταμός· ἐπὶ τῶν ἄγαν ψυχρῶν. ψυχρὸς γάρ ἐστιν οὗτος cf. Solin. p. 56, 18 sq. M.: 'Acidem quamuis dimissum Aetna nullus frigore anteuertit' (u. testimonia de Acide apud Holm. hist. Sicil. ant. I p. 339). 'Herbifer' autem Acis est Ouidio fast. IV, 468; quae omnia ante oculos ponunt torrentem inter saxa e fonte prosilientem (cf. Eustath. p. 1053, 4 sq.) frigidamque sub nemorum umbra aquam [1]) seruantem. Fortasse ex lapide mirae formae emanabat limpidus fons, cuius rei causam quaerens populi imaginatio hunc conexum confinxit; quod ut statuatur suadet diligentia, qua origo noui fluuii ab Ouidio depingitur. In continenti uero cogitandum esse saxum a Polyphemo in Acidem immissum ipsa res monstrat, quoniam in litore, ubi sub rupe cum Galatea latuerat, obruitur Symaethi nepos. Quare nescio an non recte saxa etiamnunc ex aequore eminentia ut in Ulixem ita in riualem a Cyclope iacta contenderit O. Iahn l. l. p. 412 adnot. 7. Popularem autem si arbitramur fabulam istam fuisse illi loco adligatam, parum ueri est simile ipsum Ouidium hac ex memoria suam materiam hausisse. Atque antea quidem notam fuisse fabellam uiris doctis diuinare magis quam demonstrare licet ex schol. Theocr. I, 69: Ἄκις δὲ παρὰ τὸ ἀκίδι ἐοικέναι τὰ ῥεύματα. Νυμφόδωρος ἐν τῷ Περὶ Σικελίας θαυμαζομένων φησίν, ὅτι ἐπὶ Δάφνιδος Ἄκις ποταμὸς Σικελίας οὐκ ἦν [2]). Detegit igitur Nymphodorus errorem Theocriti, qui Acim inter Siciliae fluuios laudarit, priusquam exstaret huius nominis amnis. Quod non potest fecisse nisi causa addita ratus pro-

1) Etiamnunc seruauit antiquam naturam Acis hodie 'Acque Grandi' nominatus, quem ex massa sulphurea prosilire lato flumine et mille tantum passuum cursu peracto in mare incurrere narrat Holmius l. l. I p. 27.

2) Textum dedimus ex Duebneri constitutione, quam amplexus est Muellerus fr. hist. Gr. II p. 376.

cui dubio ex sua mythorum chronologia Daphnim obiisse ante Acidis necem et mutationem [1]) (cf. Duebner: 'revue de philol.' 1847 p. 457). Narrasse igitur putandus est 'Symaethii herois' fabulam. Iam si uere eidem scriptori adsignauit Muellerus fr. hist. Gr. II p. 375 libros *περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων* et *περὶ νομίμων βαρβαρικῶν*, Nymphodorum scripsisse ei credimus sub Ptolemaeo Philadelpho. Illo igitur tempore nota erat fabula historico certe Syracusano in patriae mythis bene uersato, nondum ut uidetur in poeticorum studiorum orbem recepta, si quidem opus fuit admonere Theocriti lectores de errore admisso. Et re uera tum, cum Theocritus de Polyphemi amoribus composuit idyllia, trita non uidetur fuisse fabella, quam opinamur certe leniter tangere ut solent Alexandrini non omisisset. Proficimus autem nunc redeuntes ad praeclarum illud de Bionis Galatea testimonium Ps.-Mosch. epit. Bion. 59 sqq.:

Κλαίει καὶ Γαλάτεια τὸ σὸν τέλος, ἅν ποκ' ἔτερπες
ἑζομέναν πρὸς σεῖο παρ' ἠϊόνεσσι θαλάσσας.
οὐ γὰρ ἴσον Κύκλωπι μελίσδεο· τὸν μὲν ἔφευγεν
ἁ καλὰ Γαλάτεια, σὲ δ' ἅδιον ἔβλεπεν ἅλμας.
καὶ νῦν λασαμένα τῶ κύματος ἐν ψαμάθοισιν
ἕζετ' ἐρημαίῃσι, βόας δ' ἔτι σεῖο νομεύει.

Condonamus laudatori Bionis quod quos carmine celebrauit uel delectauit Smyrnaeus poeta, eos lugere fingit mollissimi cantoris immaturum letum, ut uu. 26 sqq. musicae artis pascuorumque deos, uu. 69 sq. Venerem adludens ad Adonidis epitaphium Bioneum, tamen ut plena fere de Bione et Galatea contexatur et ex ordine deducatur fabula amatoria lege poetices non concessum ducimus nec boni iudicii, nisi subtilis subest notio, quae excuset illam libertatem. Nullum autem alium hic significari nobis persuasimus quam Acim, in quem omnia optime quadrant, si hanc stropham cum ceteris de illo testimoniis comparauerimus. Qui hic inducitur pastor facile conciliatur cum Acidis persona, quippe quem pecudes custo-

1) Non semper conspicuus fuit Acis fluuius, quem Cluuerus uidit, R. Pirrus Aetnae eruptione obrutum tradit cf. Holm. l. l. I p. 27.

diuisse Seruius l. l. et poeta Anthol. Lat. 151, 2 aperte testentur non refragante Ouidio. Ac fuit nobilior pastor quam Polyphemus, cum boues eum pauisse euincatur Ps.-Mosch. u. 64: *βόας δ᾽ ἔτι σεῖο νομεύει.* Ouidianam uero Galateam rupe latitantem Acidisque in gremio residentem (met. XIII, 786 sq.) rursus inuenies in Ps.-Moschi u. 60, nec quem mortuum mutatumque nympha 'candida praefert saepe mari' (Claud. de rapt. Pros. IV, 1 sq.), uiuum quoque *ἅδιον ἅλμας* (Ps.-M. 62) ab illa uisitatum esse negabis. Denique eiusdem modi luctum, quali Bionis mortem deflere dicitur Galatea, eam Acidi quoque necato tribuisse paene exspectamus; solent enim pelagi nymphae amore uel maerore percussae undarum reditusque obliuisci, ueluti Clytie Ou. met. IV, 260 sqq.[1]) Pulcherrima autem est sententia uere bucolica, ex qua Galatea orbum gregem pascens proponitur (cf. Fritzschium ann. antiquit. litt. VI [1848] p. 759, qui bene comparat Theocr. XI, 65). Existimamus igitur Bionem Acidis fabellam carmini suo de Cyclopis et Galateae amoribus composito intexuisse atque tam uero uiuoque colore et mutuam flammam uoluptatemque amantium et puellae acerbum dolorem expressisse, ut discipulus laudator augeri putaret communem de magistri morte maerorem, si similitudinem inter Acidis Bionisque fatum amplexus hunc pro illo substitueret — qui est mos tectae significationis hac aetate — simulque celeberrimi carminis memoriam repeteret. Neque obstant cetera uestigia Bionei carminis, quominus hic mythus cum iis copuletur.

Redit quaestio, unde Bio sumpserit fabellam. Nam ipsum e uulgi memoria mythum sat obscurum in poesim primum traduxisse ei non probabile uidebitur, qui Smyrnaei ingenium et artem ex frustulis sibi resuscitauerit: mediocris sane poetae in trito argumentorum orbe uersantis. Ab altera autem parte si Nymphodori tenemus aetatem Bionisque aeuum tertii fere a. Chr. saeculi exitu alteriusue initio florentis, non magnum

---

1) Immerito hic unius Heinsiani codicis lectionem 'lympharnm impatiens' aspernati sunt recentiores editores uarie locum tentantes.

relinquitur spatium, quo innotuisse potest poetica forma indutus Acidis mythus. Hoc uero pro certo affirmare licebit Alexandrina primum incude fabellam formatam et ab eodem fabro Alexandrino, uix a Bione, in Ouidii officinam translatam esse.

Reuertamur igitur ad inuestigationem de Ouidii fontibus institutam, quam eo usque prouexeramus, ut Nasonem praeter Theocritum alterum auctorem Alexandrinum secutum esse suspicaremur. Quae suspicio nunc certa reddita, quoniam Acidis fabulam poeta Romanus acceptam refert haud dubie Alexandrino poetae, qui non poterat non persequi Polyphemi quoque et Galateae amores: si fas esset hariolari, poetam illum appellaremus Callimachum, cum eum solum inter Theocriti Bionisque aetatem huic materiae studium nauasse concluserimus. Nec pigeat huic sententiae paululum immorari. Neminem obscuram istam de Acide fabulam poetica arte quasi euulgasse facilius crederemus quam doctum Cyrenaeum grammaticum inuestigatorem poetam, qui trita spernere solebat argumenta cf. fr. 293. Commendat autem hoc non solum obscuritas, sed etiam propria indoles fabulae, quam conexam fuisse cum mirabili aliquo saxo neque notam nisi angusti circuitus incolis antea coniectauimus. Cui autem magis conuenit talis mythi originem et causam ex incerta uulgi fama captare et litteris mandare quam Aetiorum scriptori? praesertim cum illum non modo Siculas quoque fabulas attigisse cf. fr. 25. 382. 361. 202. 346 al., sed etiam pedestri oratione scripsisse e Suidae tabula constet *περὶ τῶν ἐν οἰκουμένῃ ποταμῶν* et *περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ποταμῶν* fortasse his se libellis praeparantem ad docta poemata. Qua cum ratiocinatione concinit quod Callimachum epyllium Galateae titulo insigniuisse scimus, quo solo titulo et Polyphemi et Acidis amores comprehendere licebat. Denique si reputamus non sine aliqua probabilitate ad Callimachum referri multos colores, quibus Ouidius exornarit Polyphemi figuram praeter Theocriteos, non temerarium uidetur indagare, num qua ex frustulis Callimacheis uel ex iis, quae sine poetae nomine per lectorum corpora conglobata uagantur, cum ali-

qua specie ueri hac in materia stationem possint recuperare: fr. 512 Schn. (schol. Theocr. VIII, 30):

ἰΰζων δ᾽ ἀν᾽ ὄρος

solent accipere Diltheyum de Callim. Cyd. p. 88 secuti 'de Hercule Hylae nomen per montes clamitante' nisi codicis Ambrosiani p. 63 Ziegler. auctoritate, qui explicat: Ἰΰγκτά· κράκτης. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἰΰζειν. Καλλίμαχος etc. (cf. Hesych. s. u. ἰΰζει). Huius autem codicis praestantia propterea hoc loco non tuetur scholii pretium, quod ululandi notio cum Theocriti loco conciliari nequit, qui solam admittit alteram explicationem (Ahr. II p. 290) ἰϋκτά· ὁ συρικτὴς ὁ λιγύφθογγος· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἰϋκτής. Καλλίμαχος etc. Videtur autem de notione uocabuli ἰϋκτά lis orta esse inter grammaticos cum grauitate quadam urgentes τοῦτο γὰρ σημαίνει et τοῦτο γὰρ δηλοῖ. Nos uero in Callimachi quoque loco, non solum in Theocriteo, 'clare ad fistulam canendi' unice ueram fuisse significationem illius uerbi e scholio concludentes Callimachi fragmentum referimus ad Cyclopem tanta uoce in litore canentem, ut repercutiatur sonitus Aetnae rupibus, ut dicit Ouidius met. XIII, 785 sq.: senserunt toti pastoria sibila montes,
senserunt undae.

Ipsi cantilenae Cyclopis attribuere placet quae seruauit Choerobosc. in Theodos. p. 384, 3 (= Bekk. An. p. 1209) fr. 475: ὥσπερ ἀπὸ τοῦ γῆρας (γῆρος) καὶ ἀπὸ τοῦ δέρας δέρος, οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς ὕδας εὐθείας, ἐξ ἧς ἡ γενικὴ ὕδατος, γίνεται ὕδος, ὡς παρὰ Καλλιμάχῳ

ἔστιν ὕδος καὶ γαῖα καὶ ὀπτήτειρα κάμινος.

Ὀπτήτειρα elegantissimum est inuentum Naekii de Hecal. p. 170 pro tradito ὀπτῆρα, qui de figulo aliquo haec uerba accipit fretus Hes. opp. u. 61; aliter alii, quos refutare in fragmentis interpretandis neque opus est nec fructuosum. Nos existimamus ibi haec uerba a Polyphemo cantata esse, ubi antri sui amoenitates enumeraret, commoti maxime uerbi ἔστιν collocatione insigni cf. Theocr. XI, 45 sqq. Potuit sane Cyclops Nereidi soli mari adsuetae polliceri tria elementa naturae: primum aquam, quam imprimis amabat, deinde terram, denique

ignem; ὀπτήτειρα autem κάμινος, quam nos de culinaria intellegimus fornace, indicare uidetur palati elegantiam, quam retinuisse e comoedia doctum decet Alexandrinum.

Concessit agrestis uir se pulchritudine non praestare; nihilominus ut ueniat in antrum orat Galateam fortasse his uerbis

ἔμπα γε μὴν ἴθι δεῦρο

Apoll. Dysc. de adu. p. 154, 25 Schn. (Schneid. fragm. anonym. 267). Inter hoc et praegressum fragmentum ni fallimur interponendi erunt uersus ab Athenaeo ex Callimachi Galatea allati. Meminit uero Cyclops aemuli inuisi et nescio an effundat in eum minas sanguinolentas hasce

τοῦ μὲν ἐγὼ ζώοντος ἀναιδέσιν ἐμπήξαιμι
σκώλους ὀφθαλμοῖσι, καὶ εἰ θέμις ὠμὰ πασαίμην

Suid. s. u. σκῶλος. εἶδος ἀκάνθης, ἢ σκάνδαλον (Schn. fr. anon. 58), quales apud Ouidium in Acim conicit met. XIII, 865 sq., ad quem locum proxime accedit eiusdem anthropophagi in Ulixem emissa iactatio Ou. met. XIV, 194 sqq.[1]) Propter repetitam autem uiscerum mentionem in Suidae loco nostro iure nobis uidemur ad explendam sententiam in proximi uersus capite addere ἔντερα (sc. ὠμὰ πασαίμην) uel si quid exquisitius mauis in Callimacho γέντα cf. fr. 525. Impudici autem oculi probe dicuntur ab amatore aliquo aemuli lumina, quae abstinere non potuerunt amatae forma; accedit quod unus fere, qui cruda uescitur carne humana, in Graecorum mythologia est Polyphemus, anthropophagus κατ᾽ ἐξοχήν, cuius est quasi θέμις 'mos antiquitate sanctus'. Agnoscimus autem tectam aliquam notitiam Alexandrino mori conuenientem in uerbis ἐμπήξαιμι σκώλους ὀφθαλμοῖσιν, quibus nescius ipse Cyclops futuram poenam et ultionem uaticinatur simili fere modo, quo apud Theocritum XI, 52 sq. unum oculum exuri a deliciis suis se passurum promiserat. Iam conspectis Acide et Galatea consurrexit ululans (ὑπόρωρε βοώμενος fr. anon. 363[2]) cf. Ou. met. XIII, 871 coll. uu. 876 sq.) et letiferum iactum perpetrauit.

---

1) Ad talem fere Acidis mortem pertineant monumenta, quae Welckerus monum. antiqu. V p. 233 sq. huc refert.

2) Ex Schneideri emendatione.

Galateae uero lamentationem expressam esse suspicamur in uersu anonymo ab interpretibus multifariam tentato neque intellecto fr. anon. 341: schol. *A* ad Il. XXIII, 254: *πᾶσα δοτικὴ δισύλλαβος ἐπ᾽ ὀνομάτων εἰς τι λήγουσα ὀξύνεται, χρωτί δαιτί Κρητί. οὕτως οὖν καὶ λιτί. τούτῳ γὰρ τῷ λόγῳ καὶ βλητὶ ὀφείλομεν κατ᾽ ὀξεῖαν τάσιν ἀναγινώσκειν·*

νύμφα φίλη, καὶ βλητὶ λίθῳ ἐνὶ δάκρυον ἧκας.

Acquiescendum erit in notione adiectiua uocis *βλής*, cum quae contra monuit Lobeckius Paralipp. p. 82 (Lehrs. Herod. scr. tr. em. p. 326) non uideantur sufficere ad Herodiani (Lenz. II p. 121) et qui eum secuti sunt Theognosti canon. in Cram. anecd. Ox. II p. 134, 23 et scholiastae Eurip. Or. u. 18 auctoritatem infringendam; uidetur autem ipso sermone scholii notio adiectiua e regula exempta et per analogiam tantum huc trahenda indicari. Nimirum Galatea immoderato dolore subacta lacrimas infundere dicitur iacto lapidi, qui 'totum obruit Acin', lacrimarum flumine fortasse fluuium procreans. Potuit uero apte poeta uocatiuo adloqui nympham, ut significaret auctum affectum, qui usus passim obseruatur apud poetas antiquos cf. Ou. met. XIII, 765; illud autem *καί* ad alterum uerbum praegressi uersus referendum erit.

Sed ne coniectandi conglutinandique studio in cassum abripiamur, id unum hoc nostro conamine qualicumque effecisse nobis uidemur, ut Acidis fabellae auctorem Ouidio fuisse Callimachum non sine probabilitate credi possit. Simul epyllii Callimachei tenebras aliquantum dispellere studuimus Acidis mythum ei uindicantes, cui opinioni calculus inde adicitur, quod sic tantum intellegimus, quomodo poeta tritas orbitas aspernans post Theocriti curas ad idem argumentum allectus sit tractandum. Si uero in illa fabula Cyrenaeum adhibuit Romanus poeta, etiam in ceteris Alexandrini poematii laciniae erunt agnoscendae, quas ex parte auctori restituere conati sumus.

De Ouidianis denique fontibus ut comprehendamus iudicium, non unum adiit fontem perpetuum Ouidius, sed multis ex auctoribus composuit opus musiuum secutus praeter ceteros Theocritum et fortasse Callimachum adhibens Homerum quo-

que et fortasse Euripidem ita tamen, ut non liqueat, quibus in rebus ipse ad hos ascenderit, quas Alexandrinis intercedentibus acceperit. Congruit hoc iudicium cum iis, quae adhuc de Ouidii metamorphoseon fontibus peculiaribus disquisitionibus ad singulas fabulas spectantibus inuestigata sunt cf. ex. gr. Surber. de fabula Meleagrea, Turici 1880 p. 124. cf. p. 13; Knaack.: Anal. Alexandr.-Rom. p. 53 sqq.; et quae in uniuersum recte disputauit Alexander Riese praef. edit. p. VI sq.

Caput X.

De altera mythi forma.

Casu sat miro accidit, quod inde ab Ouidii aeuo uestigia eius mythi formae, ex qua repulsam fert amans Cyclops, rarescunt, contra plena comparent nec nimis parca alterius formae, ex qua nymphae fauorem sibi conciliat. Quam ob causam satius duximus hic interponere huius rei disquisitionem, priusquam ceteras perlustraremus imitationes tempore ex parte priores, uiliores pretio. Primus autem discrepantiam duarum formarum distincte ostendit Wolfgangus Helbig symb. philol. Bonn. p. 361 sqq. a scriptorum testimoniis profectus artificumque opera secundum illam differentiam recensens et discernens; breuius eandem rem repetiit libri de pict. pariet. Camp. multis locis, praecipue p. 197. Immerito eum huc traxisse Theocriti eclogam VI supra p. 244 sq. monuimus. Euincit rem Nonnus, qui passim in Dionysiacorum libris Polyphemi et Galateae coniugum mentionem inicit. Exstant autem uestigia in altius aeuum porrecta, ut Propertii uersus IV, 1, 45 sq. L. (III, 2, 5 sq.):

quin etiam, Polypheme, fera Galatea sub Aetna
ad tua rorantes carmina flexit equos.

Sed uidentur nobis hi uersus minus poematum quam artis operum memoriam prodere propter rorantium equorum insigne simile delphinis, quibuscum semper fere Galatea in picturis comparet. Nec multum iuuamur Appiani Illyr. 2 memoria:

φασὶ δὲ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ τοῦ Πολυφήμου γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι καὶ Γαλατείᾳ Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας ἐξορμῆσαι Σικελίας καὶ ἄρξαι τῶν δι' αὐτοὺς Κελτῶν καὶ Ἰλλυριῶν καὶ Γαλατῶν λεγομένων.[1]) *καὶ τόδε μοι μάλιστα πολλὰ μυθευόντων ἕτερα πολλῶν ἀρέσκει*, quod testimonium hoc unum certe uidetur probare non abhorruisse ab antiqua uulgi opinione conubio coniunctos esse Polyphemum et Galateam, qua cum re bene consentiunt quae tradunt schol. Theocr. VI, 7 et Luc. de uer. hist. 2, 3 supra p. 186 laudati. Mirum est quod cum Appiano paene congruit quod Natalis Comes (uide supra p. 185) Bacchylidem testatum esse narrat. Neque igitur dubitari potest de altera forma, et suo iure Helbigius inter artis opera quaesiuit quae ad illam referret. Quodsi recte nonnullas tabulas Campanas huic generi adsignauit, reducimur ad poetarum studia, cum ipse ille uir doctus pendere hanc artem maxime ab Alexandrini aeui poesi demonstrauerit in libro s. l. Praestat autem non prius de poeticae tractationis origine quaerere, quam quid de ipsa illa tractatione sciri possit ex posteriorum uarie commista farragine eruerimus.

Qua in re non spernimus L u c i a n i dialogorum marinorum primum cum Helbigio, qui hunc priori adnumerat formae. Collocuntur ibi Doris et Galatea de Polyphemi amore aeque atque apud Ouidium Scylla et Galatea, sed consilio diuerso. Lacessita enim a Doride Galatea et uellicata propter amatoris deformitatem defendit eum beneuola mente uirtutem et artem clariore in luce collocans. Hoc si spectas apertissimi signum fauoris, parum ualet quod c. 2 negat a se amari Cyclopem, quibus ex uerbis Helbigius concludit totam hanc laudationem instituere Galateam, ut Doridem pungat pulchritudini suae obtrectantem contra mentem scriptoris ut nobis quidem uidetur. Nimirum non superbit Galatea feri et portentosi Cyclopis amore

---

1) Reuocandam esse hanc memoriam ad T i m a e i auctoritatem docet Etym. M. p. 220, 5 sq. (fr. 37 M): *Γαλατία· χώρα· ὠνομάσθη, ὥς φησι Τίμαιος, ἀπὸ Γαλάτου, Κύκλωπος καὶ Γαλατείας υἱοῦ*, ubi u. Sturzii adnot. cf. Schneid. Callimach. II p. 164.

nec profecto illum deperiisse credetur, sed est aliquid prae ceteris placuisse Neptuni filio, qui aliis deficientibus amatoribus uicarium se offert non plane contemnendum. Vix autem si ea mente uirtutes Cyclopis enumeraret, ut Doridi stomachum moueret, musicam artem laudasset, quam ludibrio futuram nymphae procaci non poterat non praeuidere. Intelleguntur haec tantum, si eam defendere amatorem qualemcumque statuimus nec plane perhorrescere eius caritatem, id quod non fugit inuidiosam Nereidem recte sic iudicantem c. 1: *Ἔοικας, ὦ Γαλάτεια, οὐκ ἐραστήν, ἀλλ᾽ ἐρώμενον ἔχειν τὸν Πολύφημον, οἷα ἐπαινεῖς αὐτόν*, et c. 5 fin.: *τοιοῦτος* (sc. *ἐραστής*) — *σοὶ γένοιτο καὶ σὺ ἀντερῴης αὐτοῦ.* Toto autem caelo distat haec Galatea a Theocritea et a fugiente id. XI et a lasciuiente id. VI, quam ob causam ad posteriorem mythi formam Lucianum uocare maluimus. Huius autem formae notitiam cui debeat Samosatenus nunc in medio relinquendum neque huius partis fons eruendus — satis habemus indagare, quid noui, unde accedat ex Luciano ad huius argumenti supellectilem poeticam. Eminet descriptio canentis Cyclopis nouis luminibus illustrata c. 4 sq.: *ἠκούσαμεν αὐτοῦ ᾄδοντος ὁπότε ἐκώμασε πρῴην ἐπὶ σέ· Ἀφροδίτη φίλη, ὄνον ἄν τις ὀγκᾶσθαι ἔδοξε. καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πηκτὶς οἵα; κρανίον ἐλάφου γυμνὸν τῶν σαρκῶν, καὶ τὰ μὲν κέρατα πήχεις ὥσπερ ἦσαν, ζυγώσας δὲ αὐτὰ καὶ ἐνάψας τὰ νεῦρα, οὐδὲ κόλλοπι περιστρέψας, ἐμελῴδει ἄμουσόν τι καὶ ἀπῳδόν, ἄλλο μὲν αὐτὸς βοῶν, ἄλλο δὲ ἡ λύρα ὑπήχει, ὥστε οὐδὲ κατέχειν τὸν γέλωτα ἐδυνάμεθα ἐπὶ τῷ ἐρωτικῷ ἐκείνῳ ᾄσματι· ἡ μὲν γὰρ Ἠχὼ οὐδὲ ἀποκρίνεσθαι αὐτῷ ἤθελεν οὕτω λάλος οὖσα βρυχωμένῳ, ἀλλ᾽ ᾐσχύνετο, εἰ φανείη μιμουμένη τραχεῖαν ᾠδὴν καὶ καταγέλαστον. ἔφερε δὲ ὁ ἐπέραστος ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἀθυρμάτιον ἄρκτου σκύλακα τὸ λάσιον αὐτῷ προσεοικότα.* Rudis inhabilisque lyra ex cerui cornibus compacta respondet uenatori a Musis alieno, cuius uocem repercutere grauatur Echo. Necdum inuenimus initium amoris inde deductum, unde ipsa narrat Galatea c. 2: *ὅτι ποιμαίνων ποτὲ ἀπὸ τῆς σκοπῆς παιζούσας ἡμᾶς ἰδὼν ἐπὶ τῆς ᾐόνος ἐν τοῖς πρόποσι τῆς Αἴτνης, καθ᾽ ὃ μεταξὺ*

τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάττης αἰγιαλὸς ἀπομηκύνεται, ὑμᾶς μὲν οὐδὲ προσέβλεψεν, ἐγὼ δὲ ἐξ ἁπασῶν ἡ καλλίστη ἔδοξα, καὶ μόνῃ ἐμοὶ ἐπεῖχε τὸν ὀφθαλμόν. Simplicissima haec ratio nympharumque uitae maxime accommodata, simplicior quam Theocriti uenustum sane artificium. Denique nusquam deprehendimus iudicium aliorum de Polyphemi cantu tam fuse expositum quam fit ap. Luc. c. 4. Mittimus nunc minora. Ea autem omnia ita nobis uidentur comparata, ut elaborata repperisse Lucianum, non ipsum de suo finxisse existimemus. Ac priora illa originem clare prae se ferunt: expolita et singillatim limata descriptio Alexandrini moris est — id solum ambiguum, utrum calamo poetarum debeat sua Lucianus an penicillo artificum. Ad amussim secernere utriusque speciei imitationisque fines — semel dictum esto — non adgredimur: nobis probabilius uidetur ad artificum opera reuocare descriptiones istas, ac bene accidit, quod seruatur imago informem istam lyram ex cerui cornibus exhibens factam in comparationem uocata a Iahnio p. 416, anaglyphon uillae Albani (ap. Zoegam in opere 'Li Bassirilievi antichi etc.' II, 57) ap. Helbig. l. l. p. 368 sq., cui rei eo maiorem tribuimus demonstrandi uim, quod per se sat mirum est Lucianum, quippe qui pastorem depingat Cyclopem, non fistula eum instruere, sollemni instrumento bucolico, sed cithara (*πηκτίδι*). Neque aliunde figuram Polyphemi de scopulo nympharum lusum spectantis prouenisse arbitramur, quem solent artifices fingere de saxo persequentem oculo Galateam, quae praeteruehitur. Commendantur hae coniecturae eo, quod res nobis est cum uiro, quem artis peritissimum inter scriptores ueteres laudant archaeologi (cf. H. Bluemner: de locis Luciani ad artem spectantibus, Berol. 1866 p. 48 sqq.) et quem in dialogis marinis monumenta respexisse probabile (cf. Bluemner. stud. archaeol. ad Luc. Vratisl. 1867 p. 69—82, de hoc dialogo p. 76 sq.).

Contra nisi aliunde constaret poetas habuisse Lucianum auctores — nonnulla attulit iam Hemsterhusius in Reitzii edit. Luc. (Amstelod. 1743) tom. I p. 288 sqq. — probabile esset de iudicio illo a Doride facto. Acerba enim musici uiri irrisio

memoriam reuocat satyricorum comicorumque salis uel dithyrambici aculei, qui comparare potuerunt Cyclopis cantum cum asini ruditu [1]). Verba autem *ἐμελῴδει ἄμουσόν τι καὶ ἀπῳδόν* prope accedunt ad Eurip. Cycl. 489 sq.:

ἄχαριν κέλαδον μουσιζόμενος
σκαιὸς ἀπῳδός

uu. 425 sq.: *ᾄδει ἄμουσα.*

Conuenit etiam *κωμάζειν* Lucianei Cyclopis cum Eur. Cycl. u. 508. Quid aliud significatum uerbis Luciani *ἄλλο μὲν αὐτὸς βοῶν, ἄλλο δὲ ἡ λύρα ὑπήχει*, quam *θρεττανελό* illud, quod pro citharae sonitu, quem frustra excutiebat, esse uoluit Cyclops Philoxeni? Eandem ad poesim pertinebit quod Doris inter uitia amatoris enumerat c. 5 *κινάβρας ἀπόζων ὥσπερ τράγος*, si quidem recte huic generi adsignauimus Synesii narrationem, in qua similitudinis umbra exstat haec: *ἀτὰρ μεταξύ μέ τι καὶ τοιοῦτον ἔθραξε, μὴ τῶν κωδίων ὁ γράσος ἀηδὴς γένηται κόρῃ τρυφώσῃ καὶ λουμένῃ τῆς ἡμέρας πολλάκις.* Doris est nobis instar ceterarum nympharum, ac fingimus in comoedia aliqua — Nereidum chorum coniectura tribuimus Antiphanis Cyclopi — Nereides eadem fere atque Doridem malignitate iudicasse cantico aliquo de Polyphemi arte musica. Comicos autem lectitatos esse et imitando expressos a Luciano res nota, non solum Aristophanem, sed etiam mediae nouaeque comoediae auctores cf. Ziegeler.: de Luciano poetarum iudice et imitatore, Gott. 1872 p. 27 sqq. p. 28 adnot. 4.

Alexandrinis autem artificibus plurimum debere Samosatenum uidimus: nunc de poetis uideamus. Nouit hercle eos, qui hac in re elaborauerunt — sollemnia enim elementa fabulae eadem — sed huius notitiae uestigia ita sua miscuit arte, ut nominatim auctorem laudare difficile sit. Videtur nobis minus

1) Adludit Doris ad prouerbia illa de asini natura insipida et a musica arte aliena sumpta: *ὄνος λύρας ἀκούων* etc. nunc hanc formam in mente habens *ὄνος λυρίζων· ἐπὶ τῶν ἀμούσων* Macar. VI, 39, quam adhibuit Lucianus loco huic consimili dial. meretr. XIV, 4: *καὶ μάλιστα ὁπόταν ᾄδῃ καὶ ἁβρὸς εἶναι θέλῃ, ὄνος αὐτολυρίζων φασίν*, quem attulit Leutschius in adnot. ad Diogen. VII, 33 hoc omisso.

Theocritum secutus esse, quamquam nonnulla bucolici carmina redolent cf. Luc. c. 1: *ἐπιμεμηνέναι σοι* et *ὀρϑαὶ μανίαι* Theocr. id. XI, 11 et aequoris speculum ex Polyphemi exemplo Theocr. VI, 35:

ἦ γὰρ πρᾶν ἐς πόντον ἐσέβλεπον, ἦς δὲ γαλάνα,

a Doride non sine acerbitate quadam Galateae commendatum Luc. c. 3: *ἀπὸ πέτρας τινός, εἴ ποτε γαλήνη εἴη, ἐπικύψασα ἐς τὸ ὕδωρ ἰδὲ σεαυτήν* etc. Attamen sunt quae alio ducant. Proderit cum narratione Ouidiana comparare Luciani dialogum. Mirus est consensus inter argumenta, quibus apud Nasonem Polyphemus se praedicat, defendit Cyclopem Galatea apud Lucianum. Primum illustris origo a maris rege deducta Luc. c. 1: *Μὴ σκῶπτε, Δωρί· Ποσειδῶνος γὰρ υἱός ἐστιν, ὁποῖος ἂν ᾖ.* Ou. met. XIII, 854 sq.:

adde, quod in uestro genitor meus aequore regnat:
hunc tibi do socerum,

deinde uirilis aspectus quem dicunt pro truci et aspero Luc. c. 1: *Οὐδὲ τὸ λάσιον αὐτοῦ καί, ὡς φῄς, ἄγριον ἄμορφόν ἐστιν — ἀνδρῶδες γάρ — κτλ.* Ou. l. l. 846 sqq.:

nec mea quod rigidis horrent densissima saetis
corpora, turpe puta. turpis sine frondibus arbor,
turpis equus, nisi colla iubae flauentia uelent,
barba uiros hirtaeque decent in corpore saetae.

Vidimus propria haec esse Ouidii neque ex Theocrito fragmentisue Alexandrinorum hausta. Neque aliena copulabis, si Lucianeum uocabulum (c. 5) *ἀϑυρμάτιον* compones cum Ouidii hemistichio u. 834: 'qui tecum ludere possint' — alterum exprimere alterum recte iam cognouit Hemsterhusius — uel descriptionem regionis illius ad mare sitae, ubi ludunt nymphae, unde Polyphemus desiderium suum mittit amatae, a Theocrito paucis absolutam XI, 17 sq., Luc. c. 2: *ἐπὶ τῆς ᾐόνος ἐν τοῖς προπόσι τῆς Αἴτνης, καϑ' ὃ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς ϑαλάττης αἰγιαλὸς ἀπομηκύνεται,* cum uersibus Ou. met. XIII, 778 sq.:

prominet in pontum cuneatus acumine longo
collis: utrumque latus circumfluit aequoris unda.

Propius ad Ouidium quam ad Theocritum accedit oculi unius mentio, de quo apud Lucianum Galatea c. 1: *ὁ ὀφθαλμὸς ἐπιπρέπει τῷ μετώπῳ οὐδὲν ἐνδεέστερον ὁρῶν ἢ εἰ δύ' ἦσαν,* apud Ouidium ipse Polyphemus 851 sqq.:

unum est in media lumen mihi fronte, sed instar
ingentis clipei. quid? non haec omnia magno
Sol uidet e caelo? Soli tamen unicus orbis.

Similitudo inter utrumque scriptorem aperta. Contra si perpendimus discrepantias — colorum scilicet, non consilii narrationis — nihil fere merito concluditur nisi omisisse Lucianum nonnulla, imprimis antri diuitiarumque mentionem, differre scriptores ea una re, quod Samosatenus plane aliter canentem Cyclopem depingit, id quod partim ex artis monumentis partim ex antiquiore poesi repetendum esse censuimus. Quid igitur statuamus? Dicent imitatione poetam Romanum expressum esse a philosopho Graeco. At uero est controuersia inter uiros doctos, utrum Lucianus scriptores Romanos lectitarit uel imitatus sit necne. Quamquam enim constat sciuisse Latine Samosatenum ipsius testimonio pro laps. c. 13, tamen iure dubitarunt, num scriptores Latinos dignos habuisset quibus studium nauaret. Ut nunc res habet, nondum refutatum uidetur quod primus contendit F. A. Wolf ad Hor. sat. I, 1, 15 Lucianos, Maximos Tyrios al. nondum imitari Romanos, raro legere, cui adstipulatus est C. F. Hermann opusc. p. 224. Aliter sentiunt ex. gr. Iacob. ad Luc. Alexandr. 15. Grauert. anal. hist. et phil. I p. 162 adnot. Qui ultimus in rem inquisiuit Zieglerus l. l. p. 42 sqq. recte iudicasse Wolfium affirmat, cuius sententiam fidei non absonam esse hac aetate demonstrant aliorum exempla a uiris doctis allata, ut Plutarchi, Libanii. Quamdiu igitur altioris indaginis disquisitione de Luciani studiis litterarum Romanarum non sine fructu ut uidetur instituenda caremus, fluctuabit iudicium. Si egregiae famae uiris credere licet, necessario hac in quaestione ad communem[1]) Luciani et Ouidii fontem relegamur poetam illum quidem, non artificem. Nam

1) Proprios fuisse Luciano auctores existimauit Hemsterhusius l. l. p. 291 ad lin. 57.

de huius exemplo cogitari non potest nisi in litoris descriptione, cetera ab artificum facultate abhorrent. Recuperauimus igitur fortasse antiquioris poesis reliquias, quas Alexandrinorum aetati restituere non dubitamus. Iam cum nonnullos Ouidii pannos ex Callimachi textrina petitos coniectauerimus, si quis communem illum auctorem Callimachum nominaret, non contradiceremus quamuis testimoniis destituti.

De Luciani igitur fontibus in dialogo marino I adhibitis sententia nostra haec est. Colores collegit doctus Samosatenus praecipue ex Alexandrini aeui arte et poetica et monumentaria non spernens doctrinam altius repetitam comoediaeque lectione nutritam. Nomina poetarum latent; eos certe, quorum poemata aetatem tulerunt, minus uidetur expressisse. Propria ingenii Lucianei est dialogi tota indoles: Galatea defendens reum amatorem; et hanc ob causam alterius mythi formae iure ei uindicatur notitia.

Quae quidem forma manifesto exculta et absoluta primum cernitur in Nonni Dionysiacis. Mutui autem amores Polyphemi et Galateae ueri quidem illi apertique, non simulati occultiue primum hic proponuntur, ut hinc demum quasi in firmo fundamento superstruere liceat inuestigationem. Satis uero memorabile est quod sic mytho mutato ea persona, quam fere minore studio excoluerant poetae, Galatea acrius incitat facultatem poeticam seque substituit in locum coniugis, quem uoti compotem factum deserit poetarum certatio. Solet enim Galatea a Nonno laudari inter illustrissimas et pulcherrimas nymphas eadem qua Thetis aestimatione cf. Dionys. I, 58. IX, 81. XXXIV, 80; et est inter celeberrima exempla puellarum marinarum, quae Amoris potestati cesserint cf. XL, 553 sqq.:

τοσσατίης δὲ
ἐξ ἁλὸς αἷμα φέρουσα καὶ οὐκ ὀλίγης ἀπὸ πηγῆς
ἱμείρει Γαλάτεια μελιζομένου Πολυφήμου,
καὶ βυθίη χερσαῖον ἔχει πόσιν, ἐκ δὲ θαλάσσης
πηκτίδι[1]*) θελγομένη μετανάστιος εἰς χθόνα βαίνει.*

1) *Πηκτίς*, quam apud Lucianum citharae simile instrumentum cognouimus, non differt a fistula apud Nonnum cf. XLIII, 393, impr. XLIII, 217.

Optime hic locus amoris rationem delineat. Conubio uere coniuncti sunt amantes, et solet Cyclops fistulae cantu coniugem e patriis undis in continentem allicere. Impetrauit igitur nympha a se, ut nonnumquam ualere iuberet dulcem fluctum in antrum Polyphemi uentura, quod frustra rogat ille apud Theocritum; cf. etiam Dionys. XLIII, 103 sqq. Attamen amor per tempestatem inundationemque Deucalioneam paulum intermittitur, quamquam non desinit delectari dulci cantu Cyclopis amata fidem seruans coniugi nec lasciuo Pani se committens, cui respondet VI, 319 sqq.:

Πὰν φίλε, σὴν ἀνάειρε δι' οἴδματος ἄπλοον Ἠχώ·
μή με μάτην ἐρέεινε, τί σήμερον ἐνθάδε βαίνω,
καὶ γλυκερήν περ ἐοῦσαν ἐῶ Κύκλωπος ἀοιδήν.
ἄλλον ἐμοὶ πλόον εὗρεν ὑπέρτερον ὑέτιος Ζεύς·
οὐκέτι μαστεύω Σικελὴν ἅλα· τοσσατίου γὰρ
τάρβος ἔχω νιφετοῖο καὶ οὐκ ἀλέγω Πολυφήμου.

Nec minore ardore flagrat Polyphemus, qui, cum ceteri Cyclopes a Baccho stantes contra Indos arma induant, solus detrectat pugnam retentus Galateae flamma cf. XIV, 61—66, etsi Neptuni patris tridenti instructus facile totam Indorum gentem profligare poterat cf. XXXIX, 273—291, non curans Thoosam matrem, quam pudet, quod filius ingens propter mollem affectum deposuit priscam fortitudinem cf. XXXIX, 292—294. Ipsa uero Galatea uehementi angore sollicitatur, ne Polyphemo quid accidat in bello cf. XXXIX, 259 sqq.:

καὶ φονίου Κύκλωπος ἀλιπτοίητον ἐνυὼ
δερκομένη δεδόνητο, φόβῳ δ' ἤμειψε παρειάς·
ἔλπετο γὰρ Πολύφημον ἰδεῖν κατὰ φύλοπιν Ἰνδῶν
ἀντία Δηριάδαο συναιχμάζοντα Λυαίῳ·
ταρβαλέη δ' ἱκέτευε θαλασσαίην Ἀφροδίτην
υἷα Ποσειδάωνος ἀριστεύοντα σαῶσαι,
καὶ γενέτην φιλότεκνον ἐφ' υἱέϊ Κυανοχαίτην
μαρναμένου λιτάνευε προασπίζειν Πολυφήμου.

Bello huic teneri affectus documento respondent nonnulla, quae ad familiaritatem coniugum depingendam felicissime inuenta sunt. Sic Galatea manum armat ingenti claua Polyphemi, cum

Bacchi et Neptuni de Amymones matrimonio exarserit certamen cf. XLIII, 266 sq., sic fistula canere didicit a marito (cf. Verg. ecl. II, 31. 34) et nuptialia carmina solet prae ceteris Nereidibus praestantissime recitare, ueluti in nuptiis Neptuni et Amymones XLIII, 390 sqq.:

καὶ ζυγίην Γαλάτεια διακρούουσα χορείην
ἄστατος ὀρχηστῆρι ποδῶν ἐλελίζετο παλμῷ,
καὶ γάμιον μέλος εἶπεν, ἐπεὶ μάθε καλὰ λιγαίνειν
ποιμενίῃ σύριγγι διδασκομένη Πολυφήμου,

similiter in nuptiis Bacchi et Pallenes cf. XLVIII, 196 sq. Tales potissimum colores pro subtilioris artis reliquiis habeamus non bacchantem Panopolitanum minutas has res expoliuisse arbitrati. Ceterum praeter hos lepores non multum lucri percipimus ex Nonni mentionibus, quae secundum consilium totius operis non immorantur singulis rebus adornandis, sed ut uersuum impetus ad alia argumenta properant.

Unde sumpserit sua Nonnus dici uix poterit: in usu habet tritam huius mythi supellectilem et uidetur quae multum legendo memoriae infixerat sua Minerua in Bacchicarum fabularum orbem inseruisse.

Atque haec quidem exstant litterarum de altera illa mythi forma testimonia, quibus accedunt monumentorum, quorum de fide Helbigio l. l. p. 363 sqq. in uniuersum credimus. Reputanti autem, quo tempore primum haec altera forma compareat, quibus potissimum testibus firmetur, dubium esse nequit, quin posita sit in Alexandrinae poesis fundamento. De ipso poeta nihil constat; et coniecturam si periclitabimur, memores uolumus si qui legent, dubitationi quaecumque excogitentur sua natura esse obnoxia.

At nondum tractauimus testimonium aliquod in hypothesi idyllii XI Theocritei latens, ubi legitur: *προσδιαλέγεται δὲ ὁ Θεόκριτος ἰατρῷ Νικίᾳ Μιλησίῳ τὸ γένος, οὗ καὶ ποιημάτιον φέρεται ἀντιγεγραμμένον πρὸς Θεοκρίτου Κύκλωπα* (sic Meinekius), *οὗ ἡ ἀρχή·*

ἦν ἄρ᾽ ἄληθες τοῦτο Θεόκριτε· οἱ γὰρ Ἔρωτες
ποιητὰς πολλοὺς ἐδίδαξαν τοὺς πρὶν ἀμούσους.

ἐπιγέγραπται δὲ Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια. γέγονε δὲ κατ᾽ ἐπίγραμμά τι συμφοιτητὴς Ἐρασιστράτου ἰατροῦ Μιλησίου, ὥς φησι Διονύσιος ὁ Ἐφέσιος ἐν τῇ Ἰατρῶν ἀναγραφῇ. Verba ἐπιγέγραπται δὲ Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια, quae non omnibus codicibus exhibentur (desunt etiam ab Ambrosiano 222) Meinekius fortasse post ἀναγραφῇ reicienda esse ait. Unus Helbigius pro genuinis uidetur habuisse, qui l. l. p. 362 dicta putat de responso Niciae. Ac codicibus quidem hac in re non multum tribuendum, cum librorum in hypothesibus auctoritas nondum ea qua par est diligentia explorata sit cf. Ahrentis edit. schol. p. LXVI, 2. Ut traduntur libris uerba illa non possunt referri nisi ad ποιημάτιον illud Niciae neque aliter concludi quam scripsisse medicum Milesium epyllium, cui titulus esset Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια, id quod Helbigius contendit [1]. At enim aegre ferunt subiecti mutationem in sequenti uerbo γέγονε, ubi subaudiendus est Nicias, statuendam. Nonne autem eadem manet offensa eliminata sententia? quandoquidem ne in praecedentibus quidem Νικίας subiecti uicibus fungitur, sed in enuntiato primario Θεόκριτος, in secundariis ποιημάτιον et ἀρχή. Quanto uero magis hiat sensus, ubi cum Meinekio ad finem hypothesis relegauerimus ea uerba tunc ad Theocritei idyllii titulum referenda! Accedunt alia, quae huic coniecturae officiant. Statuendum erat Meinekio ad marginem illa quondam adscripta postea falso loco irrepsisse. Primum non uidemus, cur opus fuerit talia adscribi, cum neque semper tituli eclogarum apertis uerbis in argumentis memorentur cf. hyp. id. I. VIII. IX. XIV al. et huius idyllii indicetur uerbis utrique recensioni communibus: ὑπόκειται ὁ Κύκλωψ. Deinde ubicumque laudatur titulus, semper fere utuntur praesenti tempore, non perfecto [2], semper collocant in capite totius hypo-

---

1) Pro uerbis traditis ἀντιγεγραμμένον ὑπὸ Θεοκρίτου πρὸς Κύκλωπα iam Crispinus coniciens in Bucolic. edit. a. 1570 p. 75 ἀντιγ. ὑπὲρ Κύκλωπος πρὸς Θεόκριτον de eodem argumento utriusque poematii cogitauit.

2) E cod. Medic. 37 Zieglerus in Theocr. ed. III p. 195 edidit in hyp. id. XII ἐπιγέγραπται μὲν τὸ εἰδύλλιον Ἀΐτας, ubi propter sequentia perfecta prius uidetur inductum.

thesis his formulis: ἐπιγράφεται τὸ εἰδύλλιον, ἐπιγράφεται τὸ εἰδύλλιον τοῦτο, ἐπιγράφεται τὸ παρὸν εἰδύλλιον cf. hyp. id. II. III. IV. V. VI. VII. X. XII. XIII. XV. XVIII. Perfectum adhibetur, ubi ipsa opera poetae praeterita significatur, ueluti hyp. I: αὕτη ἡ ὑπόθεσις εἰς Δάφνιν γέγραπται (sic codd. B. D. P.), XVI: τοῦτο τὸ εἰδύλλιον γέγραπται εἰς Ἱέρωνα, XVII: τοῦτο τὸ εἰδύλλιον εἰς Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον ἐπιγέγραπται, XXIX: γέγραπται τοῦτο εἰς παῖδα ἀποστρεφόμενον, similiter ἐπιγέγραπται δὲ οὕτως secundum uulgatam lectionem in hyp. id. XII in sequentibus ἐπεὶ καὶ etc. causa addita; uel de dialecto hyp. id. XII: γέγραπται δὲ Ἰάδι διαλέκτῳ, XXVIII: γέγραπται δὲ Αἰολίδι διαλέκτῳ. Iam habemus perfectum ἐπιγέγραπται. Quod si de Theocritei carminis titulo acciperemus, contra usus constantiam faceremus; sin de Niciae epyllio intellegimus, suo iure stat, quoniam praesens non admittebatur praegresso perfecto ἀντιγεγραμμένον. Amplectimur igitur testimonium de Niciae carminis titulo nec causam uidemus, cur diffidamus huius hypothesis priore plenioris auctori ut uidetur eruditione minime uulgari instructo. Habemus initium responsi:

ἦν ἄρ᾽ ἄληθες τοῦτο Θεόκριτε· οἱ γὰρ Ἔρωτες
ποιητὰς πολλοὺς ἐδίδαξαν τοὺς πρὶν ἀμούσους

(cf. Plut. quaest. sympos. I, 5). Recte primus Wuestemannus in edit. p. 166 sq. e particula ἄρα conclusit 'ipsum Niciam remedii uim usu expertum esse', epistulam igitur mittere amico, qui eum consolatus erat, quasi tranquillitatis receptae documentum. Cyclopis autem amores eum sic enarrasse, ut repulsam ferret infelix amator eodem quo apud Theocritum modo, quis credet? Nonne ueri simillimum est sic eum respondisse, ut effectum cantus ad summum augeret culmen Cyclopemque amore potitum, fauorem non denegantem Galateam exhiberet, qua re titulus Κύκλωψ ἢ Γαλάτεια suum acumen recuperaret?

Sic igitur nobis fingimus rem: Deperierat puellam Nicias parum felix, remedium suppeditarat Theocritus a Polyphemi exemplo petitum Musas, adhibuerat medicus et uoti compos factus erat. Quod non latuerat Theocritum confirmat iam

Nicias amoris felicitate elatus non nescio amico — sic *ἄρα* particulae uim persentiscimus — respondens idemque illud exemplum ad ea quae ipse expertus erat adaptat. Talem quidem rationem a doctorum illius aetatis poetarum commercio non putamus alienam fuisse, quippe qui subtilitate rationum haud semper natiua solerent certare et inuicem sese lacessere. Ac fortasse Theocritus non tacuit lacessitus, sed idyllio VI rursus in amicum uertit irrisionis acumen comparans eum cum Cyclope superbiente, sed a Galatea illuso, quod carmen misit ad communem amicum ob familiaritatem initiatum, Aratum (cf. id. VI, 2). Neque igitur suffragamur Kreussleri (obseru. Theocr. 1870 p. 8 sq.) rationi (probatae ab Hartungio indic. philol. VIII p. 124), qui mutuorum carminum orbem compositum putat ex Niciae carmine aliquo ʽpleno aerumnae amatoriae ac desperationisʼ, non superstite, consolatorio Theocr. id. XI, responso Niciae lacero, idyllio Theocr. XIII ad Niciam misso, et ʽaliquando propter commune argumentum uno uolumine editumʼ. Idyllio enim XIII et ipso ad amorem spectante et excusationem ab heroico exemplo petente, exemplo tamen non puellae aestus, sed pueri delicati, parum eleganter Alexandrinum certe poetam ad pristinam flammam respecturum fuisse ipse confidimus doctissimus nobisque in paucis colendus auctor illius conexus largietur. Nicianae poesis reliquiae minores sunt, quam ut quomodo tractauerit rem doctus medicus diuinare possimus, nouem epigrammata dedicatoria pleraque, unum irrisorium (Anthol. Pal. XI, 398). Attamen talis mutationis auctorem exsistere potuisse Niciam persuadet magis quam Theocriti iudicium de amico beneuole factum id. XI, 6. XXVIII, 7 Meleagri Gadareni aestimatio, qui eum dignum existimauit quem reciperet in *στέφανον* Anthol. Pal. IV, 1, 19 sq. (cf. Iacobs. Anthol. Gr. tom. XIII p. 923).

Coniecturam nostram proposuimus, quomodo factum esse possit, ut in poetica studia induceretur altera forma: non dubitamus, quin perrexerint alii poetae scholae Alexandrinae eam excolere atque adornare, unde in Nonni et Luciani enarrationes lumina deuenerunt (uide etiam Helbig. l. l. p. 366 fin.).

Caput XI.

De auctoritate fabulae in posteros propagata.

Comprehendere placet hoc capite non solum quae restant huius mythi apud posteros mentiones, sed etiam, qua ratione et tota indoles et singuli τόποι a poetis conditi et seruati in sequentium scriptorum memoriam et consuetudinem abierint. Afferemus igitur quos philologi dicunt locos parallelos ex parte iam congestos magis quam certo consilio digestos ab editoribus, quibus multa nos debere confessi nomina laudare breuitatis ergo supersedemus. Neque uero ualemus uniuersum litterarum posteriorum campum perlustrare, sed praecipue in bucolicae poesis auctores omnes illos quidem Theocriti sectatores inquirere constituimus, quantum possumus etiam ad reliquorum imitatorum cateruam euagaturi.

Notissima erat imago Polyphemi pastoris de litore Galateam retinere conantis et in poetarum apparatum mythologicum recepta, quod non modo probat Propertii locus supra allatus, sed etiam Val. Flacc. Arg. I, 134 sqq.:

hanc (sc. Thetim) Panope Dotoque soror laetataque fluctu
prosequitur nudis pariter Galatea lacertis
antra petens; Siculo reuocat de litore Cyclops.

Etiam Martialis hoc argumentum in tritis fabellis laudat Alexandrina arte caelatis epigr. IV, 49, 6 cum tragoediis opponens epigrammatis suis (cf. X, 4) ut etiamtunc et lectitatum et tractatum. Neque oblitteratum est ultimis senescentis poesis Graecae exodiis, sed quasi flamma semel noua capit incrementa, priusquam obliuione obruatur, per Nicetam Eugenianum, qui poeta ut huius mythi sic huius enumerationis agmen claudet. Iam supra monuimus ad Polyphemi potissimum exemplar caelatum esse typum cantilenae amatoriae, imprimis eam sententiam, ex qua remedium ardoris iis qui amant obtingit cantando (cf. Philox. fr. 7; Theocr. XI, 1 sqq. coll. XIV, 52 sq.; Callim. epigr. 47; Bion. fr. XVIII, 3). Cuius sententiae fila late distenta cf. uersum intercalarem apud Nemesianum ecl. IV:

cantet, amat quod quisque: leuant et carmina curas.

ecl. II, 14 sq.; Aristaen. ep. I, 8; Nic. Eug. III, 310. IV, 379 sq., qui *τροφήν* appellat *τὴν σιωπὴν τῆς νόσου* VI, 353, cuius VI, 376 sq. nullum remedium agnoscit nisi *περιπλοκήν τε καὶ γλυκὺν γάμον*, quem pannum suffuratus est ex Longi loco pastor. p. 266, 27 sqq.[1]) e memoria Theocriteae sententiae XI, 1 sqq. scripto cf. Char. Aphrod. p. 110, 23 sqq. Manserunt per posterorum imitationem expressi etiam *τόποι* erotici carminis ad mulcendam inuitandamque puellam cantati, qui magis minusue integri redeunt in cantilenis amatoriis praecipue bucolicorum poetarum, quae exstant fere haec: Theocr. id. III. X. Verg. II. VIII. Calp. III. Nemes. II. IV. Theocriteum ordinem secuti similia conferemus.

Comparatione pulchritudinem amatae celebrandi mos, quem a Theocrito hunc in mythum inductum — fortasse secundum lyricos poetas Aeolicos (cf. Sapph. fr. 122. 123) — ab Ouidio rhetorice exaggeratum uidimus, in consuetudinem abiit amantium non modo adhibitis comparatiuis cf. Verg. ecl. VII, 37 sqq.:

> Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
> candidior cycnis, edera formonsior alba;

Calp. III, 10: mobilior uentis o femina; Nemes. IV, 14:

> Inmitis Meroe rapidisque fugacior Euris

(cf. Ou. met. XIII, 807); cf. etiam larga apud eroticos scriptores exempla Long. p. 251, 32 sq.: *τὸ πρόσωπον ὅτι λευκότερον ἀληθῶς καὶ τοῦ τῶν αἰγῶν γάλακτος*. p. 252, 12 sqq.; Xen. Ephes. p. 337, 15 sq.; Eustath. M. p. 217, 10 sq.; Nic. Eug. VI, 356 sq. 635 sqq.; Alciphr. III, 1, 2; Anthol. Pal. V, 48. 121. 56, 6. 236, 4 al., sed etiam alia ratione comparandi cf. Ach. Tat. p. 57, 24 sqq.; Eustath. p. 213, 25 sqq. 227, 22 sqq. 235, 1 sq. 256, 25 sqq.; Nic. Eug. II, 299 sqq. III, 336 sqq. IV, 122 sqq. (uide quae de dearum comparatione disputauit Rohdius de fab. Roman. p. 155 sq. c. adnott.).

Solent amatores infelices et uenustatem et asperitatem puellae pueriue allocutionibus suis intexere ut Polyphemus

---

1) Solemus afferre eroticos scriptores pedestri oratione usos secundum Hercheri editionis paginas.

Theocriti id. XI, 20:21, Ouidii met. XIII, 789—797: 798—807; cf. Verg. ecl. II, 6 (O crudelis Alexi): 17. 45 (O formonse puer); Nemes. ecl. IV, 14 (Inmitis Meroe): 38 (Meroe formosa). 20 (puer o crudelis Iolla). 44 (saeue puer): 72 (plus est formosus Iollas).

Ac quem uidimus Cyclopi maxime placuisse, candor[1]) nymphae marinae (cf. impr. Lucian. dial.) summum obtinet locum inter colores pulchritudinis cf. Ach. Tat. p. 42, 8 sqq. 139, 32 sq. (*γάλακτι ἂν εἶπες αὐτῆς τὸ πρόσωπον κεχρῖσθαι*); Char. Aphrod. p. 28, 31 sq.; Eustath. p. 184, 10 sq. (*τὸ λευκὸν ἄκρατον* cf. Luc. de Galatea l. l. c. 3: *ἡ ἀκράτως λευκή*); Nic. Eug. I, 123. II, 209. 345. IV, 120. 239 sqq.; Aristaen. ep. I, 1; Anth. Pal. V, 48.

Querellas intermiscent cantores de fastu puellae amatoriis praestigiis ut Cyclops Theocr. XI, 19. 24. 29. Ou. met. XIII, 869; cf. Theocr. III, 6 sq. 24. 52; Verg. ecl. II, 6 sq. 19. 56. 60; Calp. III, 59; Nemes. ecl. II, 40. 59. 69. IV, 15 sqq., narrant originem primam amoris (Theocr. XI, 25 sqq.) cf. Theocr. II, 65 sqq.; Verg. ecl. VIII, 37 sqq.:

Saepibus in nostris paruam te roscida mala
(dux ego uester eram) uidi cum matre legentem.
alter ab undecimo tum me iam acceperat annus;
iam fragilis poteram ab terra contingere ramos.
ut uidi, ut perii! ut me malus abstulit error!

χαίρουσι γὰρ οἱ ἐρῶντες εἰς τὰ ἐρωτικὰ προστάγματα (cf. supra p. 234) Ach. Tat. p. 119, 1 sq.; cf. ib. p. 112, 9 sqq.

Deformitatem, qua deterrent amatam, deprecantur et nullam esse ei persuadere student (Theocr. XI, 30 sqq. coll. c. VI, 34 sqq.; Ou. met. XIII, 840 sqq.); cf. Theocr. III, 8 sq. et — pretiosum exemplum Ps.-Theocr. XX, 19 sqq.; Verg. ecl. II, 25 sqq. VIII, 33 sqq.; Calp. II, 84 sqq.; Nemes. II, 74 sqq.; Long. p. 250, 27 sqq. 251, 8 sqq., nec dubitamus, quin singuli colores ex descriptionibus Polyphemi appicti sint superciliosae puellae

---

1) Unus candidae attributum denegasse Galateae uidetur Statius silu. II, 2, 20, ubi 'uiridis' appellatur.

opprobriis, qualia leguntur Ps.-Theocr. XX, 2 sqq.; Alciphr. III, 28; cf. etiam Long. p. 251, 1 sqq. al.

Varia sunt lenocinia et inuitamenta, quibus allicere uel reconciliare student fugientem, primum diuitias nimia iactatione exornant (Theocr. XI, 34 sqq.; Ou. met. XIII, 821 sqq.) cf. Verg. ecl. II, 19 sqq.; Calp. ecl. II, 68 sqq. III, 63 sqq.; Nemes. ecl. II, 35 sqq., deinde musicae artis peritiam sibi uindicant egregiam (Theocr. XI, 38 sqq.) cf. Ps.-Theocr. XX, 28 sq.; Verg. ecl. II, 31 sqq.; Calp. III, 55 sqq.; Nemes. ecl. II, 82 sqq. IV, 41 sq.; Long. p. 301, 1.

Porro exquisitissima pollicentur munera (Theocr. XI, 40 sq. 56 sq. [cf. u. 10]; Ou. met. XIII, 831 sqq.), ueluti pastores praecipue gregis pullos, maxime geminos cf. Verg. ecl. II, 40 sqq. (duo capreoli); Nemes. II, 67 sq. (geminae palumbes): Verg. ecl. III, 68 sq. Calp. III, 76 sqq.; Alciphr. I, 27, 1 (*ἀλεκτορίδων ζεῦγος*); cf. etiam Theocr. III, 34. V, 96. 133; Calp. III, 77 sq.; Nemes. II, 67 (lepus); Nem. II, 61 sqq. (luscinia); Long. p. 250, 18 sq.; Alciphr. I, 6, 3. 18, 1 (pisces); Theocr. IV, 35 sqq. (iocose 'taurus'); cf. etiam Hedylae poetriae uersus ex Scylla elegia propter marinum argumentum huic fabulae cognata (uide Rohd. l. l. p. 91) superstites ap. Athen. VII p. 297 b. Praeterea offerunt fruges, ut poma sollemnia cf. Theocr. III, 10 sq. II, 120; Verg. ecl. III, 70 sq.; Long. p. 250, 17, saepissime, flores, ueluti Theocr. III, 21 sqq.; Calp. ecl. III, 78 sqq.; Long. p. 250, 17; Anth. Pal. V, 74. 147. Habitacula autem sua pinguibus pingunt coloribus nec dulciorem agnoscunt locum per uniuersam rerum naturam (Theocr. XI, 44 sqq.; Ou. met. XIII, 810 sqq.) cf. Verg. ecl. I, 79 sqq. VII, 49 sqq. IX, 39 sqq. X, 42 sq.; Calp. ecl. II, 60 sqq.; Nemes. IV, 38 al. nec minus studiose communes labores, communes uoluptates proponunt exoptandas (Theocr. XI, 65 sq.) cf. Verg. ecl. II, 28 sqq.; Calp. III, 53 sq. 68 sq. al. Polyphemus minitatur matri se aerumnam excitaturum Theocr. XI, 70 sq., insaniores amatores ipsos sibi mortem conscituros dicunt cf. Theocr. III, 9 (Char. Aphrod. p. 9, 5 sq.). 25 sqq. 53 sq.; Verg. ecl. VIII, 59 sq.; Calp. ecl. III, 86 sqq. al. Etiam zelotypiam amatae student instigare: ut apud Theocr. XI, 75 sqq.; VI,

25 sqq. Polyphemus, sic Corydo apud Verg. ecl. II, 69—73; cf. uu. 43 sq. Haud rara est mentio magae, quam adierunt amoris remedium petentes (Theocr. VI, 39 sq.) cf. Theocr. III, 31 sqq. II, 91; Nem. IV, 62 sqq.

Haud ignoramus ampliore circuitu imitationum hanc uenaturam posse institui latiusque retia tendi, praesertim si omnes ii loci adsumantur, ubi describitur amator repulsam ferens, quibus abundant epistularum scriptores Graeci, imprimis Alciphro cf. I, 27. 35. II, 2 al. et Aristaenetus cf. I, 14. 27. II, 20 al.: sufficiat tamen grauiora monstrasse.

Non raro commemorantur Polyphemus et Galatea a posterioribus. Sollemne exemplum feritatis et saeuitiae inhospitalis praesto est Polyphemus uel Cyclops omnibus fere poetis cf. Ou. ex pont. II, 2, 111. IV, 10, 23 Korn.; Sen. Thy. 582 sqq.; Petron. c. 101; Val. Flacc. IV, 104 sqq.; Sil. Ital. XIV, 527 sqq.; Claudian. XXXVI, 355 sq. al. cf. etiam Cic. in Verr. act. II, 5, 56, 146 itemque uoracitatis cf. Ou. met. XV, 93; Petr. c. 98; Sil. It. XV, 428 sqq.; Claudian. XX, 377 sq. al. uide Alciphr. III, 51 (*Λαιμοκύκλωψ*); Philostr. uit. Apoll. IV, 36 (Iacobs. ad Philostr. im. p. 503). Acceptam ille praebet irrisionem unoculi hominis cf. Ael. uar. hist. XII, 43; Solin. p. 73, 17 sqq. M. al.; cognomenque crudelis cf. Iul. Capit. Maximin. c. 8. Maxim. et Balbin. c. 11, horridi cf. Flau. Vop. Firm. c. 4, cuius descriptio paene ipsum Polyphemum repraesentat; uide Wieseler. de fab. satyr. stud. Gott. 1847 II p. 640 adnot.; etiam occaecatus habet quo in comparationem uocetur cf. Demadem ap. Plut. Galb. 1; Eunap. hist. chron. fr. 35 (hist. Gr. min. ed. Dind. I p. 233). Galatea autem etiam per posterorum poesim locum obtinet inter celeberrimas nymphas cf. Verg. Aen. IX, 102 sq.; Cir. 393; Stat. silu. II, 2, 20; Mart. lib. spect. 28, 4; Claudian. X, 166 al. non solum celebrata propter pulchritudinem et uenustatem cf. Anthol. Lat. 152—154 R.; Mart. Cap. IX, 915, uide Alciphr. I, 19, sed etiam inuocata faustae nauigationis causa cf. Prop. I, 8, 18; Ou. am. II, 11, 34 (cf. de Lennep. ad Hes. theog. p. 233); uide Ou. fast. VI, 733. Tamen uidetur nomini Galateae aliquid adhaesisse procacitatis illius

ac lasciuiae, qua illudit Polyphemum desiderio tabescentem pomis immissis; apud Vergilium enim ecl. I, 31 sqq. (cf. Mart. VIII, 56, 17) Tityrum Galateae amor ad paupertatem redegit, nec Damoetae magna religione fidem seruasse uidetur Galatea ecl. III, 64 sq. 72 sq., qui mores consentiunt cum meretrice in Pauli Silentiarii epigrammate Anth. Pal. V, 256, ii mores, ex quibus *φεύγει φιλέοντα καὶ οὐ φιλέοντα διώκει* (cf. Theocr. VI, 17; Anthol. Pal. V, 247, 3; Nic. Eug. III, 311; uide Kehr.: de poetar. qui sunt in Anthol. Pal. stud. Theocr. Lips. 1880 p. 14). Quae uero audit Galatea procax apud Claudian. XXIX, 126 hanc ipsam ob petulantiam Thetidi uidetur opponi in prouerbio Apostol. XIII, 64: *οὐ δύνασαι Θέτιδος καὶ Γαλατείας ἐρᾶν· ἐπὶ τῶν ἀνόμοια ζητούντων* (cf. Theophylact. ep. 39). Neque tamen desunt huius nominis exempla, ubi frustra illius superbiae indicia quaesiueris cf. Nicand. fr. 45 Schneid.; Anth. Pal. V, 244, 1; Theophylact. ep. 33 [1]); est etiam inter cottidianae uitae nomina cf. C. I. Lat. V, 846. 2224. VIII, 1247. X, 4590. 6474 al. Nec uidentur illi mores subesse uersibus a Cramero e cod. reg. Par. supplem. 352 in anecd. Par. uol. IV p. 366 editis:

Ἥρη παμβασίλεια νεοζυγέων ὑμεναίων,
δέρκεο λυγρὸν ἔρωτα μαραινομένης Γαλατείης,
δέρκεο πικρὰ βέλεμνα κορυσσομένης Ἀφροδίτης·
ὃ πρὶν ἐρωμανέων στυγέει Γαλάτειαν ἰδέσθαι,

quos Iahmius l. l. ad Galateae fabulam referendos esse negat. Temporis autem quo oriundi sunt indicium suppeditat opinamur ratio metrica. Etenim non solum caesura *κατὰ τρίτον τροχαῖον* in quattuor uersibus ter obuia posteriorem epicae poesis Graecae aetatem ostendit, sed etiam lex illa Nonniana, quam cognouit Arthurius Ludwich (ann. philol. CIX p. 441 sqq.), ex qua Panopolitanus proparoxytono uocabulo uersum termi-

---

1) Quem ibi Hauptius ap. Hercher. in epistologr. adn. crit. p. LXXXIV ex unius codicis lectione *ὅρκοις πείθουσαν μὴ πιστεύει γαλάτειαν* elicuit uersum: *ὅρκοις πείθουσιν μὴ πιστεύειν, Γαλάτεια,* estne repetitus ex Alexandrino aliquo carmine, in quo Cyclops ne Acidi crederet monebat Galateam? cf. Nauck. trag. fr. adesp. 473.

nare deuitat, amat paroxytono uel properispomeno, quam legem hic poeta numquam uiolauit. Quibus rebus cum accedat sermo et tenor grandiloqui poetae, non dubitamus quattuor hos uersiculos Nonnianae disciplinae alumno attribuere. Ac possit quispiam opinari agi de Galatea Polyphemi amorem ambiente, sed fastidio repulsa, qualis iocose proponitur Theocr. id. VI; at cum intellegatur conubium legitimum, quod ex Iunonis inuocatione concludimus, statuendum esset Cyclopem fructum Galateae fauore spreuisse quam prius deperiisset, qua de re aliunde nihil innotuit. Itaque satius erit cum Iahnio de mulierculae amoribus cogitare nomine Galateae, quam Nereidem esse Polyphemi demum nomen adpositum euinceret.

Plenam autem huius fabulae memoriam instaurauit Nicetas Eugenianus, poeta Byzantinus saec. p. Chr. n. XII exeuntis (cf. Rohd. de fab. Rom. p. 531 sq.), cui re uera, id quod hoc capite illustrare conati sumus, Polyphemus est cantilenae amatoriae sollemnis auctor, qui mulcet cantando puellam superbientem et ipse suae flammae medetur. Apparet hoc ex ea ratione, qua Cyclopis personam coniungit cum illa sententia de cantu amoris remedio IV, 379 sqq.:

ἔρωτος οὐδὲν ἄλλο φάρμακον ξένον·
ᾠδὴ δέ τις καὶ μοῦσα παῦλα τῶν πόνων.
βεβλημένος γὰρ καὶ Πολύφημος πάλαι
τὸ στέρνον ἐξ Ἔρωτος ἀνδρατοξότου,
πλατὺ τρέφων τὸ φίλτρον εἰς Νηρηΐδα
ἐφεῦρεν οὐδὲν ἄλλο φάρμακον νόσου,
ᾠδὴν δὲ καὶ σύριγγα καὶ θέλγον μέλος
καὶ πέτραν ἕδραν, τῇ θαλάττῃ προσβλέπων.

Proponitur notissima imago: Polyphemus in scopulo sedens, fistula canens, in mare prospiciens; atque ita inueterauere singuli colores, ut etiam saxea sedes dicatur inuenta esse ab eo, qui remedium amoris inuenit musicam. Et in cantilena amatoria celebranda uersantur ii uersus Nicetae, ubi Callidemum, Xenocratis filium, Drosillae ut sibi faueat supplicantem inducit VI, 501 sqq. Suas enim ad partes uocat inflammatus adulescens Cyclopem, qui cantando deleniuerit asperitatem amatae,

et *τόπους* sollemnes illius cantilenae quamuis non integros enumerat. In quibus aperta est Theocriti spoliatio magis quam imitatio. Duas autem potissimum partes prae ceteris sibi adrogauit poeta Byzantinus, qua ardoris magnitudinem comprobat et qua diuitias et munera describit Polyphemus. Nicetae enim uersus VI, 507—514 dilatati sunt Theocritei id. XI, 50—53, Nic. VI, 517—525 difficti ex Theocriteis XI, 34—37. 40 sq.; cf. etiam Nic. VI, 530 sq. c. Theocr. XI, 42—44. Notandum tamen est, quod Byzantinus Alexandrini poetae pedisequus diuitias Cyclopis amplificauit addens praeter

κύνας (*τε*) *πολλάς, ἀγρίας, λυκοκτόνους* (u. 519)

uu. 523 sqq.: *σμήνη μελιττῶν ὑπὲρ ἑξηκοντάδα*
καὶ κισσύβια τεχνικῶς γεγλυμμένα
καὶ δορκάδων ἄμετρα δερμάτων σκύτη,

quae facile illius ingeniolo imputamus. Canes enim Cyclopem habuisse ut uenatorem intellegit mens etiam Eugenianea inferior, praesertim cum canis memoretur apud Theocr. id. VI, 9 sqq.; apium uero agmina susurrantia adeo pertinent ad receptaculi amoenitatem, ut memoria talium locorum, ut Theocr. V, 45 sqq. VII, 135 sqq. al. hoc decus Cyclopis antro adiunxisse uideri possit. Pocula autem illa artificiose edolata clarius redolent scalprum celeberrimi poculi apud Theocr. I, 27 sqq., praeterquam quod talia passim occurrunt munera pastoralia, quam ut aliunde sumpsisse censeamus Nicetam, qui etiam molles pelles recordabatur a pastoribus laudari cf. Theocr. V, 50 sq. 56 sq. Legit autem Byzantinus etiam idyll. VI, cum Galateae personam ex istius eclogae charactere sibi conformarit, quamuis perperam collegerit diligi a nympha Polyphemum cf. VI, 504 sqq.:

τὸ λάσιον γὰρ ἐβδελύττετο πλέον
φυγοῦσα τὸν φιλοῦντα· πλὴν ἔστεργέ μοι
μήλοις μόνοις βάλλουσα μικροῖς τὸν μέγαν.

cf. 534 sq.: *οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ μῆλον, οὐ γλυκὺς γέλως,*
ὁποῖος ἦν τὰ πρῶτα τῆς Νηρηΐδος.

Nec mirum, quod omnia sua Theocrito debet hac in fabula Byzantinus spoliator, cum haud raro bucolicorum poetarum

Graecorum prae se ferat notitiam, id quod haec demonstrant exempla, quae forte correpta habemus: descriptiones prati, horti, templi, uelut I, 77 sqq. III, 65 sqq. Theocriteos referunt colores, mythorum orbis maxime bucolicus est, ueluti coniunctae exstant fabulae Narcissi, Hyacinthi, Adonidis IV, 246 sqq.; Arethusae IV, 145 sqq. (cf. Mosch. fr. V A.); *Κηριοκλέπτης* Ps.-Theocr. XIX expressus apud Nicet. IV, 313—324; *Ἔρως δραπέτης* Moschi redintegratur ab Eugeniano II, 227 sqq. IV, 157 sqq., cantilenae amatoriae cum uersu intercalari consarcinatae ex bucolicorum imitatione cf. III, 263 sqq. 293 sqq. IV, 156 sqq.; Cleandri exsequiae IX, 1 sqq. lumina orationis compilauere ex Daphnidis funere in Theocr. id. I exhibito; atque abundat poeta Byzantinus singulis sententiis, quas a Theocrito mutuatus est, uide IV, 304 sqq. coll. c. Theocr. I, 132 sqq.; V, 203 = Theocr. IV, 42 al.

Haec si recte disputauimus, iam caduca est Helbigii opinio, qui l. l. p. 362 inter eos scriptores laudat Nicetam, qui alterius mythi formae uestigia seruauerint, contendens apud eum Nereidem amatoris precibus tandem obsecutam mari relicto in continenti habitare Polyphemi uxorem. Quod si uerum esset, alium fontem secutus esset Byzantinus atque Theocritum. Sed plane fefellit sententia uirum doctissimum orta ex falsa interpretatione imperfectorum VI, 503 *προσεῖλκεν*, u. 515 *ἐξελιπάρει*, u. 526 *ἔθελγε*, u. 529 *ἔθελγε καὶ προσεξελιπάρει*, quae aperte non perfectam actionem ut aoristus indicant, sed conatum etiam enuntiatione finali u. 530 *ὡς ἀνθέλοιτο* etc. ostentum, quae consecutiua exhibenda erat *ὥστ' ἀνθελέσθαι*, si ratum factum esset consilium Polyphemi. Neque inde contra nos argumentandum, quod tunc parum aptum elegisset Callidemus exemplum, quo persuaderet Drosillae, si ne Polyphemo quidem contigisset, ut amata potiretur. Res potius sic habet: non summum praemium amoris poscit Callidemus, sed paululum comitatis, quantulumcumque obtigit Cyclopi, risum puellulae, perosus trucem asperitatem, id quod sequitur ex uersibus 536 sq.: *τὸ μειδίαμα προσδοκᾷς δέ μοι μέγα*
χάρισμα πολλῶν ἀντιδιδόναι λόγων

et imprimis ex sequentis fabulae uulgaris similitudine uu. 539—541. Tanta si erat modestia Callidemi, ad Polyphemi amores poterat prouocare, quales proponuntur in Theocriti id. VI. Potest autem Nicetas Eugenianus optimo exemplo esse, quantopere fabulae de Galateae et Polyphemi amoribus inhaeserint singuli *τόποι* Theocriti potissimum auctoritate exhibiti, quos fuga temporum abolere non ualuit.

Caput XII.

De Cyclope mimico.

Subtiliorem ueteris personae expolitionem ab Alexandrino in posterum aeuum quam longissime potuimus persecuti retro uertimus cursum descensuri ad infimum ludicrae artis genus, ad mimum. Pretiosum latet testimonium de mimica Cyclopeae fabulae tractatione in ipso illo Athenaei loco libri I capite 35 (p. 19 f sq.), huius artis nuntiorum thesauro: *Εὔδικος δὲ ὁ γελωτοποιὸς ηὐδοκίμει μιμούμενος παλαιστὰς καὶ πύκτας, ὥς φησιν Ἀριστόξενος. Στράτων δ' ὁ Ταραντῖνος ἐθαυμάζετο τοὺς διθυράμβους μιμούμενος· τὰς δὲ κιθαρῳδίας οἱ περὶ τὸν ἐξ Ἰταλίας Οἰνωνᾶν, ὃς καὶ Κύκλωπα εἰσήγαγε τερετίζοντα καὶ ναυαγὸν Ὀδυσσέα σολοικίζοντα, ὁ αὐτός φησιν* (sc. *Ἀριστόξενος*). Si supra (p. 175 sqq.) Aristotelis locum sano consilio restituimus Oenonaeque aetatem probabili termino definiuimus, non minus huius loci difficultates expediuimus. Hegemone enim natu paulo minor qui dicitur citharoedica poemata mimica arte expressisse, eum recentioris nomi Attici cauillatorem exstitisse et per se probabile est et hic argumentorum similitudine euincitur. Namque ut Hegemo praecipue Homeri poesim ad ridiculum deducebat, ita Oenonas sublime genus primum explosisse censendus erit, Timothei igitur Cyclopem. Hac de re intellegenda sunt uerba *τερετίζοντα* et *σολοικίζοντα*. Deflexit enim inanem uerborum tumorem citharoedi, quem iam comicis poetis ludibrio fuisse uidimus, ad humillimum

abiectumque genus loquendi. Cyclopem igitur, qui fortasse apud Timotheum iactarat magniloquentiam, induxit balbutientem uino oneratum et Ulixem soloecismos admittentem. Miro huic inuento aliquid luminis accedit ex testimonio Philoxeni grammatici ad Sophronem mimographum spectante Etym. M. p. 774, 42 sqq.: *ζήτει τὸ παρὰ Σώφρονι ‘ὑγιώτερον κολοκύντας’, πῶς οὐ λέγει ‘ὑγιέστερον’; ῥητέον οὖν, ὅτι ἑκοντὶ ἥμαρτε, τὸ ἄκακον τῆς γυναικείας ἑρμηνείας μιμούμενος· ὃν τρόπον κἀκεῖ ἐσολοίκισε ‘τατωμένα τῶ κιθῶνος (ἀντὶ τοῦ ἐνέχυρα θεῖσα) ὁ τόκος νιν ἀλιφθερώκει’* (sic Valckenaer. adnott. in argum. Adoniaz. Theocr. p. 200 sqq.). *Σολοικίζειν* igitur cum hic intellegendum sit de Sophronis arte, qua contra linguae leges peccantes faciebat personas, ut uulgaris rusticiue sermonis simplicitatem (*τὸ ἄκακον*) et securitatem denotaret (cf. Valckenaer. l. l.), Oenonas uidetur Laertiaden induxisse agresti et uitioso sermone utentem, ut oppositione exaggerata castigaret dithyrambicorum nomicorumque uerborum formas audaces et inauditam structuram. Ulixes autem putandus est soloecismos illos effudisse familiaritatem quandam cum Polyphemo simulaturus, ut se ex antro dimitteret, ut faciunt homines impetraturi aliquid ab inculto uiro, qualis scaena obuersata uidetur Synesio. Praeterea melius conueniebat sermonis rusticitas horrido habitui naufragi Ulixis. Argumentum igitur illius parodiae uidetur fuisse Cyclopis et Ulixis colloquium de dimittendo captiuo et uafri Ithacensis dolus [1]). Qua in parodia uix Timotheum solum perstrinxit Oenonas, sed cognatum genus dithyrambi Philoxenii partim ad irrisionis aculeos acuendos partim ad exagitandum et ipsum adhibuisse existimandus erit (cf. Winckelmannum ad Plut. Erotic. p. 201). Potest enim illud *τερετίζοντα* suo iure ad citharae cantum praelusionemque referri (cf. Theognosti can. p. 12, 11 *τερετίζω· τὸ κιθαρίζω*; Plut. de aud. 15. Plat. quaest. 10, 2; Luc. de merced. cond. c. 33),

1) Commemorare hic liceat Ulixis cum Polyphemo commercium fuisse etiam inter declamationum rhetoricarum argumenta cf. Liban. orat. IV p. 1028 sqq. ed. Reisk.; Demetr. de elocut. 115; uide etiam Lucian. dial. mar. II.

quam Cyclops Philoxenius imitatus est famoso illo *θρεττανελό*, quae imitatio nunc fortasse ab Oenona in absurdius aucta est.

Per Oenonam uero *τὸν ἐξ Ἰταλίας* statim in eas regiones delati sumus, ubi etiam huius fabulae mimica indoles exculta est, Graeciam magnam et Siciliam, quarum incolis insita erat iocose imitandi facultas et studium (cf. Iahn. proll. Pers. p. LXXXV sqq.). Ridiculi autem homines uarii generis eo libentius hoc argumento potiti erunt, quo magis penitus inhaerebat antiquitus uulgi memoriae, neque dubitamus, quin infimi ordinis mimi, quibus *παίγνια* adsignat Plutarchus quaest. symp. VII, 8, 4, iam prius in circulis et conuiuiis Polyphemi figuram ad ridendum propinarint, quam ab Oenona in mimorum litteras, fortasse in scaenam — nam de cultiore aliquo genere cogitandum est propter uerbum *εἰσήγαγε* — induceretur. Talium autem mimorum hoc in mytho optimum exemplum est Cario Aristophaneus, quem, si eximis parodiam, mimico gestu partes Cyclopis egisse manifestum est. Et magodorum qui dicuntur inter celeberrimas partes fuisse Polyphemum persuadet Athen. XIV p. 621 c (Iahn. l. l. p. LXXXVII adnot. 2): *ὁ μαγῳδὸς καλούμενος — σχινίζεταί τε καὶ πάντα ποιεῖ τὰ ἔξω κόσμου, ὑποκρινόμενος ποτὲ μὲν γυναῖκα καὶ μοιχοὺς καὶ μαστροπούς, ποτὲ δὲ ἄνδρα μεθύοντα καὶ ἐπὶ κῶμον παραγινόμενον πρὸς τὴν ἐρωμένην.* Vir enim ebrius comissatum proficiscens occurrit iam Cyclops Euripideus uu. 503 sqq. Licebit igitur opinari etiam in mimis fuisse amores Polyphemi et Galateae, quod suadent quae secuntur apud Athenaeum de similitudine inter magodorum et comicorum argumenta intercedente: *πολλάκις δὲ οἱ μαγῳδοὶ καὶ κωμικὰς ὑποθέσεις λαβόντες ὑπεκρίθησαν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀγωγὴν καὶ διάθεσιν.* Atque huius quidem speciei rudi forma degeneratus magis quam excultus mythus primum uidetur Italorum nationibus traditus esse; certe facile concedes Siciliae figuram comicam sollemnem breui tempore Campanae quoque lasciuiae propriam factam (cf. Th. Panofka de huius mythi in monumentis parodia in comm. acad. Berolin. philol. et hist. 1851 p. 6 sqq.; Heydemannum in annal. instit. archaeol. 1878

p. 227 sqq.). Neque tamen contigit, ut uestigia propagatae fabulae usque ad Romanos persequi possemus, etsi uix dubium est, quin multi colores stupidarum personarum auidi uentris [1]), ueluti Maccorum, quales frequentant comicam scaenam indigenam Romanorum, referendi sint ad Aetnaeum exemplar.

Primum redit saltantis Cyclopis mimici mentio apud Horatium sat. I, 5, 62 sqq., ubi certamen proponit poeta scurrarum Sarmenti et Messii Cicirri, quorum ille hunc lacessit:

Campanum in morbum, in faciem permulta iocatus,
pastorem saltaret uti Cyclopa, rogabat:
nil illi larua aut tragicis opus esse cothurnis.

Scilicet ingentis corporis erat Oscus et ei 'foeda cicatrix
saetosam laeui frontem turpauerat oris'.

Ipsi sunt scurrae, quales arcessebantur a Romanis ad cenas (cf. l. l. u. 70), neque ipsi fortasse nescii imitationis Cyclopis; sed alludit Sarmentus ad paulo nobilius genus, ad pantomimos, id quod sequitur ex u. 64, qui scaenicum monstrat apparatum (cf. Kirchner. ad h. l.). Pantomimus intellegendus etiam Hor. ep. II, 2, 124 sq., ubi de ueri poetae laboris per ludum dissimulatione legitur:

ludentis speciem dabit et torquebitur, ut qui
nunc Satyrum [2]) nunc agrestem Cyclopa mouetur;

et disertis uerbis testatur Porphyrio: 'ita torquebitur et fatigabitur, ut pantomimus, qui nunc motus (e coni. Meyeri) Satyri nunc Polyphemi Cyclopis conatur imitari personam'. Discimus his ex locis fuisse Cyclopis figuram in pantomimorum scaena celeberrimam et actorem laruam tragicosque cothurnos induisse, ut ingentis uiri magnitudinem et deformitatem aequi-

---

1) Ad Polyphemi exemplar putant expressam fuisse Manduci effigiem (uide Paul. Diac. exc. p. 96) cf. M. Raoul-Rochette: monum. ined. I p. 351 adnot. 3 et M. Arditi l. mox laud. p. 15 afferentes Callim. hymn. in Dian. 66 sqq. cum adnott. Spanhemii. Qua cum effigie comparatur testimonium Varronis d. l. L. VII, 95 M. (Ribbeck. comic. Rom. frgm. Atell. inc. nom. I).

2) Etiam pastores satyros saltando imitati sunt, quod docet Verg. ecl. V, 73 ab Orellio ad h. l. laudatus.

peraret. Neque tamen credimus Pseudo-Acroni propterea tantum Sarmentum, scaenica supellectile supersedere Oscum, censuisse, 'quia demissa esset barba', qualis sane in monumentis est Polyphemus, sed etiam propter cicatricem illam in fronte conspicuam, quae instar esset unius oculi, quem laruae defuisse uix consentaneum. Recte porro conclusum est ex epistulae loco rudem et incomptam saltationem Cyclopis opponi Satyri agilitati et alacritati. Satyros autem pantomimo cum notum sit Augusti temporibus excoluisse Bathyllum (Pers. sat. V, 123: uide Ps.-Acr. ad Hor. ep. II, 2, 125; Plut. quaest. symp. VII, 8, 3, 3 cf. Friedlaend. histor. mor. Roman. II p. 286), etiam Cyclopem inter huius discipulorumue argumenta fuisse facilis est suspicio, non tamen comoediae Cyclopem, sed fabularum satyricarum uel dithyrambi, quoniam pantomimi e comoedia petiti in usu fuisse non uidentur (cf. Friedl. l. l. adnot. 1). Amores Polyphemi non minus quam temulentiam in pantomimo actos esse propter obscenitatem Bathyllici certe generis credi, non demonstrari potest. Impura autem talia de Polyphemi et Ulixis commercio, qualia denotata habes apud Petronium c. 48. Luc. Pseudolog. c. 27, potius rusticis illis, ut ita dicamus, mimis ingerenda erunt quam pantomimorum exquisitiori lasciuiae ne nobilibus quidem uiris ingratae. Quaecumque uero in mimis et pantomimis risu diducebant rictum spectatoris, in Euripidis fabula satyrica si non exposita, at certe tacta et praemonstrata sunt, praecipue obscena; ueluti paederastia cf. uu. 581 sqq., praeterea ebrietas, ructus, uomitus, cantillans comissatio. Contra a mimorum indole abhorrere uidentur quae a Iahnio symb. arch. cum iis laudantur Cyclopea a scriptoribus historiae Augustae inter ludos posterioris aetatis imperatoriae enumerata, quae magis ad robora immania ostentanda uidentur pertinuisse, ut nostrates solent Hercules spectare, cf. Treb. Poll. Gallien. 8 'Cyclopea etiam luserunt omnes apenarii, ita ut miranda quaedam et stupenda monstrarent' cf. Flau. Vopisc. Carin. 19.

Corollarium archaeologicum.

Dolemus nunc quod artis monumenta ad Polyphemum et Galateam spectantia digne colligere et tractare nec facultate uiribusue ualemus et temporis huiusque commentationis angustiis prohibemur. Possunt sane permulta et ad typum Polyphemi definiendum et ad huius fabulae indolem cognoscendam illo ex fonte hauriri; atque animaduertimus iam illustrissimum illum archaeologum Georgium Zoega quondam constituisse disserere de diuersis Cyclopis apud ueteres significationibus cf. 'Romae anaglyph. antiqu.' uol. II p. 13 [1]), quod munus ueremur ne parum dignis reliquerit nobis.

Quae ad Polyphemi et Ulixis commercium pertinent monumenta sat multa (apud Ouerbeckium sunt XLIII) congesta et aucta sunt compluriens inde a commentatione Michaelis Arditi: 'Ulisse che giunto nella Sicilia si studia d'imbriacar Polifemo' Neap. 1817 litterarum testimoniis largis instructa usque ad Iohannis Bolte dissert. Berolin. a. 1882: 'de monumentis ad Odysseam pertinentibus capita selecta' [cap. I: Ulixes Polyphemum excaecans; cap. II: Ulixes ex antro Polyphemi euadens], ubi priores inuenies laudatos.

De Polyphemi et Galateae monumentis [2]) Iahnius et Helbigius l. l. disseruerunt plena litterarum notitia praediti.

---

1) Verba eius sunt: '. . . ed un tripode a bassorilievo nella villa Borghese, all' occasion di cui mi riserbo di discorrere di questo selvaggio e i suoi compagni, e de' differenti significati nei quali il termine di Ciclope è stato preso dagli antichi, ed a esseri del tutto diversi applicato'. Quod consilium quantum scimus non peregit, cum anaglypha uillae Borghesianae non ediderit cf. Welcker. de uita Zoegae II p. 434 sqq. M. Raoul-Rochette monum. ined. I p. 355 c. adn. 2. uide Welcker. mus. Rhen. VI (1839) p. 579 adnot. 1.

2) Unum liceat addere (cf. Korn. ad Ou. met. XIII, 750—897) illis nondum cognitum picturam Palatinam in tablino domus Liuiae repertam sat memorabilem, quam edidit et explicauit Georgius Perrot in libro: mémoires d'archéologie, d'épigraphie et d'histoire, Paris. 1875 tab. VI p. 100—111 (= revue archéologique N. S. uol. XXII [1870/71] p. 47 sqq.) cf. Reber. de Romae ruinis [2] Lips. 1879 p. 385. Ubi conspicitur Polyphemus imberbis usque ad pectus in mare progressus captans Galateam in

Sunt autem longe maximam partem tabulae Campanae, quas pleniores nunc quam antea enumeratas habes ab Helbigio: tabb. oppid. Camp. Vesuuio obrut. Lips. 1868 nr. 1042—1053, quibus accedunt nonnullae caelatae sculpturae. Campanorum autem pictorum ars cum longe plurima et grauissima incitamenta et incrementa ceperit ex Alexandrinae poesis studio, quod fusius exposuit Helbigius in quaestion. de pictura pariet. Camp. Lips. 1873, impr. p. 112 sqq., hoc fonte uti licet, quo recuperentur illius poesis singula artificia et ornamenta. Exempli gratia tabulas illas ex Helbigii descriptione percensebimus, ut conexum inter poetarum artificumque operam hac in fabula intercedentem paulum illustremus. Sollemnis autem scaena, quae ibi proponitur: Polyphemus in litore sedens prospiciens in Galateam delphino praeteruehentem, quam bene respondeat typo a poetis expresso patet, quamquam hic discrepantia conspicua inter poetam et artificem, quippe qui debuerit ipsam nympham oculis spectatoris subicere — exceptio rara —, cum poeta Cyclopis repulsam melius absente Galatea denotaret. Deprehendimus etiam singulos colores Polyphemi e poetarum descriptionibus notos, uelut horridum capillum [1]) promissamque barbam, clauam modo gestatam ab ingenti uiro, ueluti nr. 1042—1045. 1049. 1050. 1051, modo scopulo acclinatam, ueluti nr. 1047. 1048. 1052, sedem scopuli cf. nr. 1044—1052; fistulam tantummodo in nr. 1052, citharam 1047. 1048. Haud raro indutus est Cyclops pelle, maxime pardi cf. 1043. 1046. 1048,

---

hippocampo fugientem, quam nutu ut uidetur ad sese arcessunt duae nymphae. Amor autem frenis Cyclopem coercet. Recte perspexit Perrotius p. 107 sqq., quibus in rebus discrepet haec compositio a Campanis, praecipue suo iure aquae contemptorem miratus est Polyphemum, cuius rei desiderat litterarum testimonium. Possumus, id quod nostrum uidetur esse, similitudinem certe afferre hanc Verg. Aen. III, 664 sq.:

graditurque per aequor
iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.

1) Coniferae arboris speciem uidentur praebere capilli in picturis ap. Helb. 1048 et 1050; quos prius opinabatur Helbigius pinu uel harundine coronatos, nunc respondere dicit uerbis Philostrateis imagg. II, 18: *χαίτην ἀνασείων ὀρθὴν καὶ ἀμφιλαφῆ πίτυος δίκην.*

qua nonnumquam scopulus stratus est cf. nr. 1044. 1050. 1052. Ostendunt hae pelles uenatorem Cyclopem ex poesi notum (cf. Nic. Eug. VI, 525). Et secuti sunt artifices Alexandrini aeui normam, quae Cyclopis greges ex ouibus tantum et capris compositos permittebat cf. tres oues et capram in pict. nr. 1042. 1046, arietem nr. 1043. 1047. 1052, capram 1051. Porro quam praedicat Polyphemus lactis ubertatem aeternam repraesentare uidetur mulctrum in tab. Camp. ap. Helb. nr. 1043 conspicuum. Contra suo Marte artifex Polyphemo uidetur affinxisse aures satyrorum ex. gr. ap. Helb. nr. 1042. 1050, quibus significaret 'bestiam humano in corpore latentem' (cf. Helb. symb. p. 365). Ut supra monuimus, ab artificibus primum Galateae typus expressus est, licet non ubertim priuis lineamentis instructus sit: conspicitur fere delphino equitans, ἡμιφανής (cf. Nonn. XIV, 65) nuda superiore corporis parte, uestis laciniam supra umerum attollens uel sinuans supra caput eodem quo apud Philostratum modo, quo artificio saepe utuntur pictores in Nereidibus delineandis cf. Helbig. nr. 1027. 1030 b. 1035. 1038, dextra tenens folium flabelli uicibus fungens, ut aliae quoque Nereides cf. Helbig. nr. 1032. 1037. Accedunt nonnumquam ornamenta muliebria, ueluti nr. 1044, uel comites Amor et Trito, ueluti nr. 1042.

Insignem autem debemus artis operibus de altera mythi forma notitiam uel confirmationem ab Helbigio praecipue pictura nr. 1048 comprobatam, nunc extra dubitationem positam tabula nr. 1052 (publicata ab Helb. in 'XXIII tabb. ad opus: tabb. opp. Camp.', tab. XIII), ubi amplectuntur se Polyphemus et Galatea. Reliquae picturae, quas huic formae maluit Helbigius adsignare, non omnes tam certa indicia uidentur exhibere, prae ceteris quam ipse cunctanter huc trahit nr. 1053 (uide etiam symb. Bonn. p. 367 sq.), ubi singula congruunt pigmenta, refragatur tota compositio. Neque Campanae picturae ap. Helb. nr. 1048 et 1049 (symb. Bonn. p. 363 sq.) huc referendae nobis uidentur — contradixit iam L. Stephani: compte-rendu de la commission impériale archéologique pour l'année 1864 p. 223 —, quoniam uix per litteras commercium fuit inter

Cyclopem et Nereidem. Ubi enim umquam Neptuni filius litteras uel primis labris attigit? Illudit profecto Galatea Polyphemum. Mittit epistulam per petulantem nuntium Amorem probe sciens non intellecturum stolidum amatorem. Hic tamen laetabundus arripit illam, quasi sit fauoris signum, quo laetatos uidit alios amantes. Ansam autem Amoris nuntii ad Polyphemum ablegandi artifex uidetur sumpsisse ex Theocr. uu. id. VI, 31 sqq., ut adnotauit iam Academicus in libri: ‘le pitture antiche d'Ercolano’ uol. I (1757) p. 51 adn. 13. Nimirum ut in tabulis ita hic imaginatur Cyclops amoris aculeo stimulatus nympham mittere nuntium Amorem, qui potius ut ludibrio esset Galateae ex antro ad litus uidetur illum excitasse.

Atque haec quidem sufficiant. Intentius quos decet inquirunto. —

Reseruauimus uero huic appendici iudicium de eo rhetore faciendum, cuius nominis omen infaustum bellum nondum sedatum excitauit inter uiros doctos, de Philostrato. Nemo exspectabit omnes totius disquisitionis calculos nos denuo collaturos, quo uix apertior subduceretur ratio. Sed quantum ad hanc fabulam spectat quaestio, sententiam feremus id praecipue nostro iure agentes, ut quae ex litterarum memoria hausisse possit rhetor, quae non clarius appareat. Describit enim Philostratus senior imagg. II, 18 inter alias imaginem Polyphemi et Galateae, ut ipse dicit in prooemio in porticu Neapolitana conspectam. Litigant uiri docti, utrum ueras imagines describat rhetor an ex poeticis pannis consuat mera imaginatione: hoc post Passowium demonstrare studuit Friederichsius (imagg. Philostrat. Erlang. 1860), illud post Welckerum contendit Brunnius (Fleckeis. annal. uol. suppl. IV p. 179 sqq.). Tertius exstitit suffragiorum princeps Fridericus Matz (de Philostratorum in describendis imaginibus fide, Bonnae 1867)[1]), qui quaestionem distincte diiudicari posse negans auream quandam mediocritatem tenet (cf. Philol. uol. XXXI p. 628). Hoc uero rectissime flagitauit (Philol. l. l. p. 586 sq.), ut in unaquaque

1) Ad hunc relegamus quicumque diuersarum partium asseclas cognoscere uult, p. 1 sqq.

imagine denuo examinaretur, quae ad artis, quae ad litterarum memoriam pertinerent. Ac fucatas esse illas descriptiones ornamentis rhetoricis ne patroni quidem Philostratorum infitias eunt: id quaeritur, utrum omnia ficta sint necne. Cyclopis autem descriptionem sic instituit rhetor, ut primum de uictu et moribus Cyclopum exponat, deinde uerbis *τοὺς μὲν οὖν ἄλλους ἔα, Πολύφημος δὲ* etc. ad Polyphemum transeat, qui depingitur e scopulo in mare prospiciens, ubi Galatea praeteruehitur quadrigis delphinorum comitata Tritonidibus. Quae offendunt in pictura acriter primus notauit Friederichsius (imagg. Phil. p. 27 sqq.), quamquam iam antea cautiore iudicio usus grauissima ut nobis uidetur absoluerat Iahnius symb. arch. p. 413 sqq. Is docuit priorem partem, ubi Cyclopum uita adumbratur, introitum quendam esse eorum quae secuntur: adoptauere postea hanc sententiam Brunnius (Fleck. annal. uol. suppl. IV p. 207 sq. 241 sq. uol. CIII p. 95), Helbigius (symb. phil. Bonn. p. 371), Matzius (dissert. p. 100 sq.). Consentiunt hoc exordium desumptum esse ex Hom. Od. IX, 108 sqq.

Altera offensa spectat ad descriptionem Polyphemi, qui prorsus contra artis antiquae consuetudinem cum uno tantum oculo fictus sit, cum alias denotetur cum duobus uel tribus — tertio in fronte addito. Iam cum haec Cyclopis imago multa Theocriteae debeat descriptioni, Friederichsius totam compositam censet e bucolici poetae carminis XI coloribus (cf. etiam Matz. dissert. p. 102). Sed simplicissima est ratio Brunnii (uol. suppl. IV, 207 sq.), qui et ipsam illam priorem descriptionem figurae Polyphemi, quam postea (Philostr. II p. 370, 14 sqq. K.) excipit altera, pro exordio quodam habet ex poeticis flosculis contexto: *Πολύφημος δὲ ὁ τοῦ Ποσειδῶνος ἀγριώτατος αὐτῶν οἰκεῖ· ἐνταῦθα, μίαν μὲν ὑπερτείνων ὀφρὺν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἑνὸς ὄντος, πλατείᾳ δὲ τῇ ῥινὶ ἐπιβαίνων τοῦ χείλους καὶ σιτούμενος τοὺς ἀνθρώπους, ὥσπερ τῶν λεόντων οἱ ὠμοί*[1])

1) Eadem de Cyclope imagine utitur Lycophro Alex. 659 sqq.:
ὃς ὄψεται μὲν τοῦ μονογλήνου στέγας
χάρωνος, οἴνης τῷ κρεωφάγῳ σκύφον
χερσὶ προτείνων τοὐπιδόρπιον ποτόν.

cf. Theocr. XI, 31 sqq. et Hom. Od. IX, 292, quam sententiam expressit Philostratus etiam Heroic. p. 164, 21 sq. K.: ὅς λέοντος ὠμοῦ δίκην τοὺς ἀνθρώπους ἤσθιεν. Quae uero in posteriore Cyclopeae personae descriptione Friederichsius et Matzius censuerunt ab artis consuetudine abhorrere, praecipue saetas per totum corpus dispersas, Brunnii singulari monumentorum peritia putamus labefactata. Hoc unum retractabimus, quoniam Matzius (dissert. p. 101. Philol. XXXI p. 624 sq.) in excusatione Brunniana non acquieuit, quod dicitur Polyphemus canens fictus esse, nec tamen ut fit cithara commemoratur, sed fistula sub umero pendens necdum ad os adhibita. 'Quomodo canens fingi poterat, nisi citharam plectro mouebat?' Concedimus Matzio non sufficere, quod Brunnius (annal. uol. CIII p. 95) monet fistula Polyphemum instructum esse in tabula Campana nr. 1052 Helb., quoniam ibi ne potest quidem cantare, cum Galateam — si uera est Helbigii interpretatio — amplectatur. Sed cur canentem fictum esse Cyclopem statuamus? Nonne rhetoris additamentum est totum illud ποιμενικὸν ᾆσμα? Ipsa uerba ὡς λευκή τε εἴη καὶ γαῦρος καὶ ἡδίων ὄμφακος [1]) καὶ ὡς νεβροὺς τῇ Γαλατείᾳ σκυμνεύοι καὶ ἄρκτους manifesto ex Theocr. XI uu. 20 sq. 40 sq. sumpta arguunt canentis amatoris cogitationem fictam. Immo antea uerbis καὶ ἡ μὲν σύριγξ ἔτι ὑπὸ μάλης καὶ ἀτρεμεῖ indicatum erat nondum cantare Polyphemum; sed cum fistulae mentio iniecta sit, non temperat sibi rhetor, quin pulcherrimam sententiolam Theocrito subreptam e memoria promat. Itaque ne illud ᾄδει quidem nimis premendum, quod a supplemento rhetorico orationem perducit ad picturam porro describendam. Accedit quod in monumentis rarius canens proponitur Cyclops, uelut in tab. Camp. nr. 1047 Helb., saepius sinistram uel dextram in Galateam uersus tendens, ueluti in tab. Camp. ap. Helb. nr. 1042. 1044 uel adspiciens tantum amatam nr. 1043. 1045.

χάρων enim est epitheton leonis cf. Hesych. et Et. M. s. u.; Ou. met. XIV, 207. cf. M. Arditi l. l. p. 13 sq.

1) Videtur rhetor non intellexisse Theocritum XI, 21 (cf. Fritzsch. ad h. l.), quem Ouidius liberius imitatus est met. XIII, 795.

Etiam cantum intermittens conspicitur apud Helbig. nr. 1048; in anaglyph. uill. Alb. (Zoega: Bassiril. II, 57). Manum autem tendere amatae imaginamur Philostrati Cyclopem hunc sensum subicientes uerbo *ἀφιστορῶν* (*ἀπὸ τοῦ ὄρους*[1])). Ubi praeteruecta erit nympha, canere incipiet miseram cantilenam de fugiente Galatea.

De tertia autem offensa, quam nimis suspicax et incautus Friederichsius prioribus addidit, quod Galateae positura et cum naturae lege pugnaret et ne clare quidem e rhetoris oratione appareret, iam pridem a peritis conclamatum est, quibus ipsa illa positura omnes amoenitatis numeros prae se ferre uidetur, quae iam fuit sententia Iahnii symb. arch. p. 415, cf. Brunn. suppl. IV p. 192 sq. 258; Helbig. symb. Bonn. p. 371 sq.; Foerster. in Fleckeis. annal. uol. CIX p. 462. Potuisse igitur picturam aliquam Philostrati descriptioni subesse constat. At dicunt permulta ex poetarum recordatione fluxisse, ac iuxta posuit Friederichsius (Fleckeis. annal. suppl. V p. 145 sq.) Philostrati et poetarum, Homeri et Theocriti, locos. Potuit plura conferre (cf. Iacobs. ad Philostr. imag. p. 501 sqq.). Admonent enim uerba: *χαίτην ἀνασείων ὀρθὴν καὶ ἀμφιλαφῆ πίτυος δίκην* Ouidianorum met. XIII, 844 sq.: coma plurima toruos

prominet in uultus umerosque, ut lucus, obumbrat.

cf. u. 765; illa autem *καρχάρους ὑποφαίνων ὀδόντας ἐκ βοροῦ τοῦ γενείου* Theocriteum exemplar ostendunt, quod praetermisit Friederichsius id. VI, 37 sq.: *τῶν δέ τ᾽ ὀδόντων*

λευκοτέραν αὐγὰν Παρίας ὑπέφαινε λίθοιο,

licet refragetur Brunnius (annal. CIII p. 95), cui respondet Matzius (Philol. XXXI p. 625 adnot. 28. cf. dissert. p. 101). Denique haec *στέρνα τε καὶ γαστέρα καὶ τὸ ἐς ὄνυχας ἧκον λάσιος πάντα* non solum ad Theocr. XI, 50 sqq. respiciunt, ut Friederichsius arbitratur, sed etiam ad Callim. hymn. Dian. 75 sqq.; Ou. met. XIII, 846 sqq.; Luc. dial. mar. I, 1. 5, redeunt eadem fere qua apud Philostratum exstant distinctione, apud Nic. Eug. VI, 508 sqq. Haec igitur malimus communi de Cyclopum

---

1) 'Montis' notio non urgenda cum Matzio dissert. p. 101 sq., cum etiam a pictoribus Polyphemus in alta sede collocetur cf. Helbig. nr. 1046.

figura opinioni, quam unius poetae cogitatae imitationi tribuere. Omnes autem hae imitationes possunt concedi, nec necesse est negare artis monumentum descripsisse rhetorem. Etenim quis non nedum rhetor in describenda imagine nonnulla adiciet, quae neque in monumento efficta sunt neque effingi possunt, data occasione etiam lectionis memoriam ostentabit? (cf. etiam Carol. Nemitz: de Philostr. imag., Vratisl. 1875 p. 36 sqq.).

Satius erit componere ea, quae non surripuit poetis Philostratus, omnino quaerere, quid noui neque per litterarum memoriam obuii in illa descriptione induxerit. Nusquam per litterarum reliquias Polyphemus proponitur fistulam gerens desidem ut ita dicamus, sed ubi inuenitur fistula uel alio instrumento musico instructus, cantat. Itaque si finxisset rhetor totam Cyclopis figuram, uix fistulam nondum sonantem commemorasset, cum ubiuis inueniret apud poetas Cyclopem fistula canentem. Hoc pro testimonio habemus fidei Philostrati. Addit *ᾄδει δὲ ὑπὸ πρίνῳ ταῦτα.* Artificis opus ostendit accuratior sedis Cyclopis enarratio, qui sub ilice sedens proponitur, ut in anaglyph. uïllae Alb. (Zoega: Bassir. II, 57): huius arboris in poesi mentio nulla. Porro pictoris artem requirit, uix consociatur cum poetica iudicium de uisu Polyphemi: *καὶ βλέπειν μὲν ἥμερόν φησιν, ἐπειδὴ ἐρᾷ, ἄγριον δὲ ὁρᾷ καὶ ὑποκαθήμενον ἔτι, καθάπερ τὰ θηρία τὰ ἀνάγκης ἡττώμενα* (cf. Helbig. l. l. p. 371). Atque haec quidem comprobant non solum potuisse, sed etiam d e b u i s s e Philostratum in Polyphemi descriptione ante oculos habere ueram imaginem. Omni autem singularum rerum disquisitione supersedemus in Galateae effigie, quam e litterarum memoria repetendam non esse quouis pignore potest affirmari. Neque ipse Friederichsius ullum auctorem proferre potuit cf. de imagg. Phil. p. 31. annal. suppl. V p. 146. Patet autem opinamur ex tota hac commentatione proprium esse huius fabulae, ut Galateae pulchritudo et habitus numquam fere diligentius illustretur, sed longe emineat ceterarumque personarum studium oblitteret Polyphemi figura. Atque adeo unus ille flosculus saepius a poetis in depingenda nympha adhibitus, quo celebratur ‘intemperatus candor’ Gala-

teae, a rhetore praetermissus est, quoniam hic aperte ab imagine non recedit, tam aperte, ut ipse Friederichsius non dubitet una certe in re monumenti memoriam largiri cf. de imagg. Phil. p. 31 adnot. 3.

Itaque ut iudicium comprehendamus, cum ultima pars illius descriptionis ea, qua de Galatea agitur, certo e conspectu monumenti repetenda sit (cf. Matz. dissert. p. 102), Cyclopeae autem figurae enarrationis nonnulli certe colores e picturae memoria hausti, uniuersa denique compositio ea sit, quam in tabulis Campanis inuenire solemus, non dubitamus cum Brunnio consentire obuersatam esse ueram imaginem rhetori; quae utrum fuerit in pinacotheca Neapolitana an ex pristina aliqua recordatione inhaeserit menti, nihil nostram ad rem pertinet. Litterarum autem memoria non ita larga instructus erat Philostratus, quippe quem flosculos suos praecipue ex Homero et Theocrito collegisse uiderimus, ita ut ad poesis ueterum reliquias augendas nihil redundet ex Philostrati pingui nitidaque enarratione.

Longam et spinosam uiam emensi sumus: respicientibus quasi de montis cacumine multa se offerunt loca tenebris adhuc operta, quibus solem adspergat felicior dies. Fabulosi uiri indolem eruere, celeberrimae personae diuersissimis tractandi generibus acceptae typum definire, lepidae fabellae amatoriae expolitionem et uariationem enarrare uoluimus non id praecipue agentes, ut copiam reliquiarum et testimoniorum auctiorem exhiberemus, sed ut materiam Iahnii merito collectam melius digereremus, acrius interpretaremur, utiliorem redderemus ad litterarum perditarum memoriam redipiscendam et redintegrandam ante omnia diuersa tempora et diuersa tractationis genera distinguendo. Quae assecuti sumus difficile castigatis uerbis breuiter comprehendi possunt: comitati sumus Polyphemum ab Homeri formidulosa narratione per comoediae Siculae Atticaeque ueteris et mediae iocos, per fabulae satyricae hilaritatem, per dithyrambi tumorem et irrisionem usque ad Alexandrinorum nobilem subtilitatem, quam posteriores fru-

stra imitabantur, et mimi rudem exsultationem semperque noua lumina addita uariatamque figuram cognouimus. Quodsi quid fructuosi contulimus ad litterarum historiam illustrandam, non paenitet operae et olei consumpti, et libenter ualere iubemus pastorem Aetnaeum.

CAPITUM ELENCHUS.

Addenda.

p. 177. Respondit Hillero Susemihlius Burs. annal. 1882 I p. 83 sq. c. adn. 88 de sublimi Cyclopis delineatione sententiam paulum deflectens iniuria, ut nobis uidetur.

p. 205 sq. Laudare debuimus Conradum Bursian, qui eandem quam nos de Dorionis uerbis opinionem protulit iam in Zarnckii annal. litt. 1873 p. 1555 cf. Burs. annal. 1880 II p. 129 c. adnot. 1.

DE

FASTIS GRAECORUM ANTIQUIORIBUS.

SCRIPSIT

ERNESTUS BISCHOFF.

COMPENDIA.

C. I.: Corpus Inscriptionum Graecarum.
C. I. A.: Corpus Inscriptionum Atticarum.
Lebas: Voyage arch. en Grèce et en Asie-Mineure. Deuxième partie. Inscriptions grecques et latines. Deuxième uolume. Inscriptions de la Grèce et des Îles.
Lebas-Foucart: ib. Explications des Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce etc. Mégaride et Peloponnèse.
Lebas-Waddington: ib. Asie-Mineure.
Rang.: A. R. Rangabé, Antiquités Helléniques. Athènes I. 1842. II. 1855.
Eph. A.: *Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική.* Athen. 1837 sqq.
Eph. A. Nou.: *Ἀρχ. Ἐφ.* Athen. 1862 sqq.
Wescher et Foucart: Inscriptions recueillies à Delphes. Paris 1863.
Act. Inst. Arch.: Mittheilungen des deutschen arch. Instituts in Athen. 1876 sqq.
Bull.: Bulletin de correspondance hellénique. Paris et Athènes 1877 sqq.
Newton: The collection of ancient greek inscriptions in the british museum. part. II. Oxford 1883.

PROOEMIUM.

Cum ante hos[1]) sedecim menses ad perscrutandos titulos qui inde ab h. s. a. XLIV reperti sunt accederem, ut eos qui mensium nomina continent componerem, de fastis Graecis uberius scripserant uiri docti C. Fr. Hermann[2]), Theodorus Bergk[3]), Henricus Ahrens[4]); quorum post operas quoniam titulorum copiae in dies magis auctae sunt et nonnullae de singulis Graecorum fastis commentationes[5]) in lucem prodierant, non superuacaneum uidebatur in hanc materiam denuo inquirere, titulos nuper repertos ad fastos Graecos conficiendos adhibere, uirorum doctorum sententias dispersas et colligere et recensere[6]).

Hoc consilio ad propositum accesseram et titulis huc pertinentibus perquisitis iam maiorem huius opusculi partem con-

1) Scripsi superioris anni mense Iunio; tum confectam et absolutam esse hanc dissertationem moneo. Sed tamen omnes, quantum fieri potuit, titulos ante huius anni calendas Apriles editos examinaui, examinatos, quoad fieri debuit, plerumque in annotationibus curaui.

2) 'Griech. Monatskunde'. Göttingen 1844 in 'Abhandlungen d. hist.-philol. Classe d. kgl. Gesellschaft d. Wissensch. zu Göttingen' u. II.

3) 'Beiträge z. griech. Monatsk.' Giessen 1845.

4) 'Z. griech. Monatsk.' Mus. Rhen. XVII (1862) p. 329—367.

5) Quae suis locis erunt citandae.

6) Simile quid etiam Ch. Em. Ruellio, uiro Francogallo, propositum fuisse certe scio. Qui in Ch. Darembergii et Edm. Saglionis 'Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines' etc. Sixième fascicule. Paris 1879 s. u. calendarium p. 822—832 uirorum doctorum sententias diligentissime conquisiuit. Sed cum uirorum doctorum commentationes omni titulorum copia exstructus examinare aut supplere supersederet, neque materiam exhausit et multas uirorum dd. sententias, quae non iam stare possunt, pro certis affirmauit.

feceram, cum exeunte anno superiore Clodii [1]) 'Fasti Ionici', ineunte hoc anno Latischewii [2]) de nonnullis fastis Aeolicis et Doricis liber Russorum [3]) lingua conscriptus in lucem prodierunt.

Uterque uir doctus idem potissimum studuit, ut Hermanni de Graecorum mensibus dissertationem titulis qui hodie suppetunt adhibitis emendaret et compleret. Et Clodius quidem summa cum diligentia materiam ad Ionicos fastos condendos in unum contulit, Latischewius non solum ad ea, quae accuratissime tractauit calendaria [4]) inscriptiones collegit, sed data occasione etiam titulos adscripsit, quibus tamquam fundamentis superstruantur ceterorum [5]) Graecorum fasti, ut titulorum copiam denuo colligere non iam uideatur operae pretium esse. Nihilominus ne hoc quidem tempore omnem materiam compositam denuo examinare inutile esse arbitror; primum quod omnium Graecorum fastorum facere summam quae adhuc desideratur tanti esse uidetur, tum quod Clodius et Latischewius saepius mea quidem sententia non recte iudicauerunt ideoque nonnullae utriusque argumentationes erunt corrigendae [6]).

---

1) Arminius Clodius, Fasti Ionici. dissert. inaug. Halis Saxonum MDCCCXXXII.

2) Adscribo eum Latischewii libri titulum, quo usus bibliopola illum proscripserat 'Ueber einige aeolische und dorische Kalender' epigr. Unters. (Russ. Spr.) VIII no. 196 S. gr. 8°. St. Petersburg, Aug. Deubner. Newsky Pr. 10.

3) Theodori Lutheri Moscauiensis nunc Lipsiensis uiri humanissimi beneuolentia hunc librum in uernaculum sermonem ad usum meum traductum esse etiam hoc loco grato animo profiteor.

4) Thessalica, Perrhaebica, Lamiaca, Boeotia, Locrica, Phocica, Lacedaemonia, Theraea, Megarensia, Calchedonia, Byzantina, Chersonesia, Rhodia, Coa, Calymnia.

5) Velut Chiorum, Corcyraeorum, Deliorum, Eleorum, Halicarnassensium, Lesbiorum; ceterum Latischewius Clodii dissertationem nondum nouisse uidetur.

6) Clodii fastis Ionicis nonnulla mensium nomina, Latischewii calendariis unum, quantum memini (cf. infra capit. II, 3 a), addendum habui eaque suis locis annotaui; quae uero mensium nomina alterutri uiro docto debeo, ea asterisco notata sunt.

Quibus ex rationibus quam Clodii et Latischewii libris in lucem emissis sequi cogimur, excusetur quaeso, huius dissertationis sibi non constans natura et indoles; quae ex eo efficitur, quod non iam licebat singulas dissertationis partes ad nostrum arbitrium componere, sed utrum longus an breuis essem, pendebat ab eis quas uiri i. d. antea protulerant sententiis. Nam quo magis in nonnullis ab eis dissentimus, eo uberius disserendum erit; ubi autem cum eis consentimus, attulisse eorum locos, quibus nitimur, satis habere potuimus mensibus eo quem probauimus ordine compositis fontibusque subscriptis. Uberrime igitur erit exponendum de fastis Thessalicis, de quibus plane noua proferre posse mihi uideor; contra ad nonnulla Ionum calendaria, quae Clodium summa cum probabilitate condidisse arbitror, admodum pauca additurus sum.

Haec cum in uniuersum praemonuerim, pauca etiam de disponendis rebus praemittam. Atque ita quidem hanc commentationem instituendam esse putaui, ut dissererem:

I. de fastis Aeolicis,
II. de mediae Graeciae ciuitatum fastis, qui neque cum Aeolicis neque cum Doricis possunt coniungi,
III. de fastis Doricis,
IV. de fastis Ionicis.

Ad finem libri adieci indices duos: alterum ciuitatum quarum menses afferuntur, alterum et mensium adscriptis eis ubi deprehenduntur locis et partium, in quas anni diuidi solent. Postremo confeci tabulas quattuor, quibus omnium Graecorum menses certis — quoad fieri potest — locis collocati et inter se comparati uno in conspectu ponerentur.

Macedonum autem et ceterorum populorum, quorum menses ex hemerologiis quae dicuntur fluxerunt, fastos neglexi, quoniam non tam ex titulis quam ex hemerologiis hauriuntur itaque de his ad Hermanni[1]) commentationem relegare licet. Nihilominus ratio habebitur et eorum mensium, qui quamquam posteriorum temporum titulis traduntur uel ex Macedonum

1) Etiam Ruellius l. l. p. 829 sqq. materiam ad haec hemerologia spectantem accuratissime collegit.

fastis effluere potuerunt, tamen an iam antiquitus in usu fuerint nescimus [1]) et eorum, qui quamquam posterioribus demum temporibus usurpati tamen ad antiquiorum mensium formas accommodati sunt uelut *Δημητριών, Ἀδριανιών, Νεοκαισαρεών.*

Atque in singulorum fastorum tamquam familiis constituendis coniungemus fastos in coloniis Graecis usurpatos cum calendariis earum ciuitatum, a quibus illae conditae sunt. Sed ubi haec lex non satis acriter obseruari neque certius quidquam de cognatione ciuitatum aut de affinitate fastorum statui poterit, in uniuersum certum locorum ordinem sequar.

De mensium autem nominum formis, de eorum significatione, de annorum cardinibus, de diuersis intercalandi rationibus, de aliis rebus summatim disserere omisi, quia etiam his in rebus ad Hermanni dissertationem ideo relegare licet, quod eius maiore parte certum harum quaestionum fundamentum iactum esse exploratum habeo [2]). Ceterum etiam eum in quem fastos Graecorum tractandos redegimus ordinem in uniuersum quidem positum esse in Hermanni de fastorum Graecorum familiis sententia — quae nouis repertis titulis in dies magis confirmatur — periti facile ipsi intelligent.

Denique cum multum interesse uideatur certa et firma ab iis secerni, quae ueri quidem similia tamen non explorata uideantur, argumenta ad mensium sedes constituendas ex chronologicis rationibus malui repetere quam ex etymologicis et heortologicis [3]); ad quas tum demum confugiebam cum alia uia certam sedem effectum iri plane desperandum esset. Eadem de causa signum interrogationis praescribitur, si locus mensis, adscribitur, si nomen ipsum incertum est.

---

1) Cf. *Πάνημον* mensem ex Mysiae aliqua parte repetitum; infra cap. IV. B, 4 c et C, 7 b.

2) Ac ne Latischewium quidem, qui summatim de his rebus disseruit (p. 1—55), ab Hermanno in summis quidem rebus dissensisse uideo.

3) Quas tres rationes idem Hermannus (p. 10 sq.) discreuit.

Caput I.

De fastis Aeolicis.

A. De Thessaliae[1]) fastis.

1. De fastis Thessalicis.

a) De fastis Larisaeis.

Inscriptione Ussingiana[2]) octaua quattuor mensium Larisaeorum nomina eaque posterioris[3]) semestris traduntur hoc quidem ordine: *Λεσχανόριος*[4]), *Ἄφριος*[5]), *Βυ . . .*, *Ὁμολώιος*. Tertium nomen mutilatum ab Ussingio p. 21 quamuis dubitanter restituitur '*Βυσιος*' propter Delphicorum fastorum analogiam idemque probatur Osanno Philolog. u. VIII (1853) p. 181. Sed Bergades[6]) et Duchesnius[7]), qui eundem ediderunt titulum, praebent *Θυ* . . scripturam, quae ab Heuzeyo Rev. Arch. nouv. série XXXI (1876) p. 259, 2[8]) probata confirmatur — siquidem opus est ullo argumento — titulo Duchesnii 162, ubi idem *Θῦος*, sicut in eo quem tractamus titulo, est inter Aphrium et Homoloïum, ut certa sit quattuor illorum mensium series.

---

1) Componam hoc loco calendaria eorum qui uulgo in Thessalis habentur populorum: Pelasgiotarum, Thessaliotarum, Hestiotarum, Phthiotarum; Perrhaeborum, Magnetum, Oetaeorum, aliorum; quamquam hos Thessaliae fastos et inter se discrepuisse et a calendario quod dicitur Thessalico longe diuersos fuisse statim apparebit.

2) Ussing, Inscriptiones Graecae ineditae. Hauniae 1847.

3) Certa de Thessalorum anni initio testimonia quamquam desunt, tamen facilem de eo coniecturam fieri paulo infra uidebimus.

4) Leschanorius mensis iterum comparet in titulo Larisaeo a Lollingio Act. Inst. Arch. VII (1882) p. 343 sq. edito.

5) Aphrius redit alio in titulo Larisaeo Ussing. 8b = Lebas. 1241. posteriori semestri adscriptus.

6) Pandorae uol. XIV (1864) p. 391 sq. Bergadem ante Duchesnium (uide annotationem proxime insequentem) ueram '*Θυ*' lectionem restituisse Latischewius pp. 69 et 79 monuit.

7) Archives des missions scientifiques. III. série. III. uol. (1876) p. 312 sqq. no. 163.

8) Cf. Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions etc. IV. sér. IV. uol. (1876) p. 46 sqq. et Heuzey. et Daumet., Mission archéologique de Macédoine I (1876) p. 431 sqq.

Deinde Hippodromium [1]) et Itonium Larisaeos menses afferunt Duchesnii tituli 160 et 161; quamquam dolendum est, quod non apparet, utri semestri sint adscribendi. Unde iam patet apud Ussingium no. 7 (= Lebas 1239) u. 24 in titulo Larisae inuento *'Ιπποδρομίου* quod legitur posse pro mense haberi; quamquam ne hoc quidem tempore plane diiudicari potest, utrum mensis hoc nomen sit an hominis, quam dubitationem iam indicauit Ussingius p. 17.

Denique Themistius et Panamus [2]) menses Larisaeis fastis adduntur inscriptione Larisaea, quam primus [3]) publici iuris fecit Lollingius Act. Inst. Arch. VII (1882) p. 61 sqq.; sed ne hi quidem prae se ferunt notam alterutrius semestris [4]).

---

1) Cur Duchesnii titulum 160, quem Larisaeum esse Duchesnius pro certo affirmauit, Perrhaebis potius asciscamus cum Heuzeyo (Rev. Arch. l. c. p. 260) et Paulo Monceaux (Bull. VII 1883 p. 41 sqq.) nulla est causa. Ad quam coniecturam Heuzeyum esse deductum praesumpta quadam sententia infra (hui. cap. A, 2) patebit. Ne Latischewius quidem (p. 87) uiri illius docti sententiam probauit.

2) Huius nominis syllabam paenultimam producendam esse, hoc titulo denuo comprobatur. Legitur enim duplex post 'α' 'μ' littera, quam relicta uocalis antecedentis productione euanuisse conicimus. Ceterum in titulis Deliis (cf. Bull. V p. 25 sqq.) saepius occurrit '*Πανημος*' forma; quare illud *Πανήμου* quod uersus Callimachi (ed. Schneider. I p. 89. XLVI) praebent, quin rectum sit, dubitare non licet (cf. R. Meister, Curtii Studd. IV p. 441 sq.).

3) Cf. C. Robert et Mommsen. Hermae u. XVII (1882) p. 467 sqq. et Blass. N. Jahrbb. CXXV (1882) p. 525 sqq.; quam inscriptionem Paulus Monceaux plane neglexit; ita ut propter unam hanc causam cadat Thessalorum calendarium, quod tamquam genuinum uerumque constituisse sibi uidebatur (p. 53).

4) Statim monendum quidem est de enuntiato quodam ad hoc tempus ignotum, quod huius tituli u. 40 exstat: *Θεμιστίοι τᾶ ὑστερομειννία*; cuius uocis significationem ii, qui hunc titulum ediderunt, non explicauerunt. Equidem puto coniungendam esse hanc uocem cum uerbo quod titulo Larisaeo ab Ussingio (no. 8) edito traditur '*ὁλ[οκυκλίου]*' — si modo probatur Duchesnii supplementum; ita quidem ut *ὑστερομειννία* dicatur de eo qui plenilunium sequitur die, ubi luna senescere coepit. Ut enim *νουμηνία* est dies, ubi luna *νέος* oritur, ita *ὑστερομειννία* fuisse uidetur is, quo luna *ὑστέρα* i. e. *ἐλάσσων* fit.

Ceterum talem mensium diuisionem apud Graecos in usu fuisse testatur scholiasta ad Pind. Ol. III, 33 his quidem uerbis: '*ὅτε δέ ἐστι ἡ*

Neque tamen prorsus desunt indicia, unde Hippodromii, Panami, Themistii sedes magna cum probabilitate constituamus. Primum Hippodromium et Panamum illum posteriori, hunc priori semestri insertum ponam septimo et octauo post brumam loco, quae sententia Perrhaeborum fastorum analogia commendata Boeotiorum similitudine probatur. Apud Perrhaebos enim Hippodromium posterioris esse semestris discimus comparatis titulis Ussing. 6 et Heuzey. ʻLe mont Olympe et l'Acarnanieʼ p. 465 sqq. 14 (cf. infra hui. cap. A, 3). Et quamquam Perrhaeborum et Larisaeorum fasti aliis in rebus multum discrepant, tamen artioris coniunctionis nonnulla quidem exstant uestigia, uelut apud utrosque deprehenduntur Leschanorius et Homoloïus atque eidem posteriori quidem semestri adscripti; et Hermaeus potest sane apud utrosque eundem locum occupare, siquidem E. Curtii uerisimilis emendatio [1]) pro tradito ΕΡΝΟΥ (Heuzey. no. 13) ΕΡΜΑΙΟΥ reponentis et mea de Larisae et Pelasgiotidis fastorum aequabilitate sententia (cf. paulo infra c) probatur. Ceterum affinitas quaedam Larisaeorum et Perrhaeborum ab historiae fide minime abhorret [2]).

Accedit ad sedem Hippodromii et Panami constituendam aliud quiddam. In quo expediendo mihi liceat praesumere, id quod infra demum erit probandum: Thessalorum fastos ac Larisaeorum fuisse eosdem. Confertur [3]) enim Thessalorum Thyus cum Delphorum Endyspoetropio, quem mensem in idem anni tempus incidisse ac Boeotorum Thyium comprobant fasti Boeotii a Lipsio nuper instituti [4]). Quae Thessalicorum et Boeotiorum fastorum coniunctio confirmatur eo, quod apud utrumque populum Homoloïus Thyum sequitur et Hermaeus apud

---

*σελήνη πανσέληνος, δίχα κόπτει τὸν μῆνα· ἐν γὰρ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦτο γίνεται*ʼ; atque paucis ante dixit plenae lunae lucem esse ʻ*ὁλόκληρον*ʼ, id quod fortasse illo in titulo pro Duchesnii ʻ*ὁλοκυκλίου*ʼ est restituendum. — De bipartitis apud Graecos mensibus cf. A. Mommsen. Heort. p. 374 ann.; Chronol. pp. 55. 59, 2; Ruellii p. 832; Latisch. p. 69, 39.

1) Gött. Gelehrt. Anz. II (1860) p. 1384.

2) Cf. Strabonis IX, 5, 19 p. 440.

3) Wescher et Foucart no. 55.

4) Studd. philol. Lips. u. III p. 207 sqq. IV p. 155 sq. cf. hui. cap. B.

utrosque usitatus potuit sane stare eadem anni tempestate. Quae cum ita se habeant, ueri uidetur simile apud Thessalos[1]) Hippodromium et Panamum septimum et octauum occupasse post brumam locum, ubi apud Boeotos eos stare uidemus. Hippodromium igitur mensem alterum Larisaeorum semestre conclusisse, Panamum prius putamus incepisse.

De Themistii autem loco res est magis dubia. Apud Halenses quidem titulo Heuzeyano Rev. Arch. l. l. tribuitur posteriori semestri; sed si ullum licet calendarium praeter Boeotium ad condendos Larisaeorum uel Thessalorum fastos adhibere, Perrhaeborum certe calendarium licet, quocum Thessalorum fastos aliquomodo cohaesisse uidimus. Contra inter Halensium et Thessalorum fastos nullum fere interfuisse uinculum infra apparebit.

Quibus de causis Halensium Themistius posteriori semestri adscriptus minime impedit, quominus Larisaeorum Themistium addicamus priori semestri; quin etiam fortasse licebit — siquidem licet rursus praesumere Thessalicos qui dicuntur fastos congruisse cum Larisaeis — ad certiorem sedem Themistii statuendam adhibere titulum a Wachsmuthio Mus. Rhen. uol. XVIII (1863) p. 540 sqq. editum; quamquam per ambages demum ad eum qui ante oculos obuersatur finem perueniemus. Comparatur enim Thessalorum Themistius cum Perrhaeborum Dio, quem priori[2]) semestri esse tribuendum infra elucebit, ut Themistius apud Larisaeos et Dius apud Perrhaebos fuisse uideantur eiusdem semestris. Et Aetolorum Dius in quod anni tempus ceciderit, accuratius intellegitur ex compluribus titulis, qui et apud Wescherum et Foucartum[3]) et in Bull. uol. V[4]) leguntur. Solet enim conferri cum Delphorum Poetropio. Videtur igitur, cum Perrhaeborum priore semestri Delphorum Poetropium

1) Praeterea Hippodromius et Panamus eodem quem apud Boeotos tenuere ordine steterunt apud Lamienses cf. hui. cap. A, 4.

2) Quod semestre idem fere anni tempus comprehendisse uidetur ac Larisaeorum cf. hui. cap. A, 3.

3) No. 124. 145. 188. 199. 252. 304. 319. 320. 324. 333. 385. 386.

4) P. 397 sqq. no. 17. 23. 27. 28. 31. 36.

comprehensum esse ueri simile sit, ut apud Aetolos, ita apud Perrhaebos Dius, quem uidemus cum Poetropio comparari, in idem anni tempus incidisse; sed de ipsa sede res est incerta. Animaduertendum autem est Dium eundem locum, quem apud Aetolos tenuit, posse occupare apud Perrhaebos, ut etiam Larisaeorum Themistio assignari possit duodecimus ille post brumam [1]) locus.

Itonium mensem posterioris quo apud Perrhaebos contineri uidetur fuisse opinamur semestris eumque collocamus, quamquam dubitanter, undecimo Thessalorum anni loco.

b) De Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis [2]) fastis communibus.

Omnes quos habemus menses Pheraeos, Cierinos, Metropolitanos, alios uno excepto iam apud Larisaeos inuenimus; sunt enim hi:

apud Pheraeos:	apud Cierinos:	apud Metropolitas:
Ἑρμαῖος [3]) I. sem.	*Ἰτώνιος* [4])	*Ὁμολώιος* [5])
	Θῦος [4])	*Θεμίστιος* [6])
		Θῦος [7])
		Ἑρμαῖος [7])
		Ἰτώνιος [7])

Omitto titulum Ussing. 6 [8]), quem Lebasium secutus Duchesnius Metropolitanum esse dicit. Est enim inuentus prope Turnabum, quem uicum situm esse intra fines Perrhaeborum indicat Heuzeyus (cf. hui. cap. A, 3). Menses igitur quos praebet hic lapis

---

1) Pro primo post brumam mense habeo eum, qui Atheniensium Gamelioni et Delphorum Amalio respondet, pro duodecimo Posideonem et Poetropium.

2) Hestiaeotidis esse Metropolim oppidum demonstrat Bursian. Geogr. Griech. I, 53; id quod est monendum propter Pauli Monceaux sententiam, qui cum Lebasio censet id oppidum fuisse situm in Thessaliotide.

3) Ussing. 4 B = Lebas. 1217 B adscripta prioris semestris nota.

4) Lebas. 1188 sq., quem utrumque mensem iam nouerat Hermannus pp. 89. 118. 5) Heuzey. et Daumet. p. 437 no. 219. cf. Rev. Arch. p. 259, 3.

6) Ussing. 5 = Lbs. 1192; Monceaux l. l. 7) Monceaux l. l.

8) = Lebas. 1295.

Hippodromius, Phyllicus, Itonius, cuius nomen legi posse mihi uidetur, Perrhaebis potius fastis inserendi sunt et Wachsmuthii et Duchesnii sententiae corrigendae. Ne Crannoniae quidem inscriptionis a Lebas. no. 1211 a editae hoc loco ratio habetur. Neque enim ei ullius mensis nomen subesse putamus; siue cum Ahrente[1]) et Keilio[2]) u. 3 legimus '*Ἱππόδρομ*[*ος*' siue cum Fickio[3]) '*Ἱπποδρόμι*[*ος*', cum conexu uerborum hominis nomen requiratur.

Accedunt iam tria nomina quae titulis non certo quodam loco inuentis exhibentur haec:

Θεμίστιος et *Ἄφ*[*ριος*[4]); *Ἑρμαῖος*[5]).

Cum igitur nomina mensium sex apud Larisaeos inuenta redeant apud ceteros Pelasgiotas, Thessaliotas, Hestiaeotas, licet statuere omnium harum regionum incolas usos esse eodem calendario.

Ita eram argumentatus cum in lucem prodiit Pauli Monceaux noua inscriptio Metropolitana, cuius argumentum non consentit nostra cum ratione, quin etiam pugnat cum tituli Ussingiani 4 B memoria (cf. hui. diss. p. 323). Traduntur enim titulo illo quattuor menses hoc ordine compositi: *Θῦος*, *Ἑρμαῖος*, *Ἰτώνιος*, *Θεμίστιος*, quos omnes fuisse ueri simillimum est eiusdem semestris, quoniam nulla intercedit alterius semestris nota. Sed quaeritur, utri semestri sint adscribendi, cum ne praescriptio quidem praebeat ullum alterutrius semestris indicium. Priori semestri ne attribuamus hos menses obstat Larisaeorum Thyus, quippe quem constet fuisse posterioris semestris (cf. p. 319). Si autem posteriori quod requirit Thyus semestri quattuor illos menses inserimus, refellitur Ussingiani quem modo diximus tituli memoria et cadunt Thessalorum fasti[6]), quos mihi uideor aliqua cum probabilitate condidisse.

---

1) De dial. dor. p. 528. 2) Inscriptt. Thessalicae tres. Numburgi 1857 no. 2. 3) Beitr. z. Kunde d. indogerm. Sprachen ed. A. Bezzenberger. V (1880) p. 16 sq. 4) In tit. inter Pharsalum et Crannona inuento Heuzey. et Daumet. p. 435 no. 215. 5) In lapide prope Metropolim effosso; apud eosdem no. 222 cf. Heuzey. Rev. Arch. l. l. p. 259, 3.

6) Ne cum eo quidem quem Latischewius instituit Thessalorum mensium ordine potest huius tituli mensium series consociari, nisi forte diuersa

Quibus ex angustiis[1]) quamquam qui effugiam non uideo, tamen censeo huius tituli auctoritatem non tantam esse, ut Hestiaeotas putemus menses quidem eosdem habuisse ac Pelasgiotas et Thessaliotas, sed ordine mensium non eodem esse usos. Nam si quis lapicidae erroribus laborare hanc inscriptionem contendat, eius sententiam arbitrer non carere fundamento. Sanandae enim erant Paulo Monceaux corruptae lectiones complures uelut u. 7 ΕΡΑΙΟΥ in ΕΡΜΑΙΟΥ; u. 9 ΕΘΥΤΥΧΟ[Σ in ΕΥΤΥΧΟΣ; u. 10 ΙΠΠΑΡΧΟΝΤΟΣ in ΙΠΠΑΡΧΕΟΝΤΟΣ; u. 11 ΕΔ in ΔΕ.

Praeterea ne ratio quidem menses significandi est sibi constans; legimus enim quattuor locis ʻ*μηνος*ʼ uocabulum mensis nomini praemissum, semel u. 8 *Ἰτωνίου* solum, et hoc quidem loco deprehendimus adscriptam diei notam (*κ*ʹ), id quod multo magis discedit a communi huius tituli usu. Hic igitur titulus, quoniam causa est, cur de eius genuina forma dubitemus, uidetur in praesentia quidem ad ordinandos Thessalorum fastos non esse adhibendus.

Quodsi haec quam commendaui sententia de horum fastorum aequabilitate probatur, fieri potest, ut Hermaeum prope

---

fuisse Thessaliae et Hestiaeotidis annorum initia et eos quos titulus Metropolitanus sine alterutrius semestris nota affert menses per utrumque semestre esse distribuendos statuitur. — Sed si quis tale quid statuit, me non habet assentientem. Neque enim uidetur ueri simile, Hestiaeotas menses quidem eosdem habuisse ac Thessaliotas, cardinem anni non habuisse eundem, quoniam etiam Halenses, quorum fasti ceteris in rebus multum discrepant ab omnium Thessalorum calendario, tamen eodem usos esse anni initio facile conicitur (uide paulo infra 2). Praeterea qui titulo Metropolitano enumerantur menses non prius uidentur posse per utrumque semestre distribui, quam aut certum sit per totum annum apud Metropolitas munere suo functum esse ʻ*ταμίαν*ʼ qui dicitur magistratum, quem apud Halenses, Pelasgiotas, Perrhaebos fuisse scimus in officio unum per semestre, aut appareat illis mensium nominibus antecessisse praescriptionem, qua totum per annum ʻ*ταμίαν*ʼ fuisse eundem indicaretur (uelut his quidem uerbis: ʻ*ταμιεύοντος δὲ ὅλον τὸν ἐνιαυτόν*ʼ cf. Heuzey. Rev. Arch. l. l. B).

1) Eas quas modo adumbrauimus difficultates Monceaux non nouisse neque Hermaeum mensem apud Pheraeos priori esse adscriptum semestri obseruasse uidetur.

Metropolim et Pheris inuentum addamus Larisaeis fastis; et percommode cadit, quod Hermaeus etiam his in fastis potest collocari priore semestri, quod apud Pheraeos eum occupasse scimus. Ceterum Mercurium honoratum esse apud Larisaeos e titulis sepulcralibus [1]) elucet, ubi legitur *Ἑρμάου χθονίου*. Quem mensem ad Boeotiorum fastorum rationem putamus ita collocandum esse, ut antepositus Leschanorio duobus mensibus a Thyo absit.

c) De calendario quod dicitur Thessalico.

Res ita comparatae sunt, ut credamus Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis fastos communes esse dictos Thessalicos et enuntiatum '*ὡς Θεσσαλοὶ ἄγοντι*', quod bis tantum adhuc legitur [2]), pertinuisse ad Thessalos [3]), qui incolebant Pelasgiotidem, Thessaliotidem, Hestiaeotidem. Quae sententia munitur duplici obseruatione. Primum enim uidemus Themistium, quem Wachsmuthii titulus praebet, et Thyum ex altero fonte sumptum inesse in Pelasgiotidis et Hestiaeotidis fastis. Deinde, quod multo grauius est, Pelasgiotarum Themistius et Thyus possunt — sicut uidimus — tenere eadem loca, quae Thessalorum Themistio et Thyo assignantur titulis extrema in pagina allatis [2]). De Thyo quidem res est admodum uerisimilis.

Quodsi probatur nostra sententia de Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis et Thessalorum qui dicuntur fastorum

---

1) Cf. Duchesnii p. 321 t. 164 alios locos.

2) Wachsm. tit. l. l. p. 540; Wescher. et Foucart. no. 55.

3) Verba illa '*ὡς Θεσσαλοὶ ἄγοντι*' euincunt unum calendarium ualuisse apud complures gentes Thessalicas, sed quarum gentium id commune fuerit quaeritur; quae quaestio est ad soluendum eo difficilior, quo latius apud ueteres patuisse uidemus Thessalorum nomen. Sed tamen in tabulis, ubi '*ἀμφικτίονες*' enumerantur, Thessalis opponuntur Perrhaebi, Magnetes, Phthiotae (Aeschin. de f. l. § 116; Paus. X, 8, 2; C. Wescher. Mém. présentés par divers savants à l'Acad. des Inscript. I. sér. VIII. u. p. 1. cf. Foucart. Bull. VII 1883 p. 432); quorum populorum illos utrosque inter omnes constat suis ipsorum usos esse fastis. Quibus de causis non intellego, cur Latischewius (p. 87) uerba illa '*ὡς Θ. ἄγοντι*' ita urserit, ut ratus ea esse dicta etiam de Halensibus et Phthiotis difficultates inde natas remouere studuerit coniecturis satis audacibus (cf. paulo infra 2).

congruentia, nouum accipimus ad componendum Thessalorum calendarium subsidium, unde conciliata Thessalicorum mensium quam finximus serie cum Delphorum fastis fiat conclusio de Thessalorum anni cardine. Quo fundamento[1]) iacto addo hanc tabulam:

Delphis:	apud Thessalos: I. sem.	Delphis:	apud Thessalos: II. sem.
Βουκάτιος	1. *Πάναμος*	*Βύσιος*	7. *Λεσχανόριος*
Βοαθόος	2. .	*Θεοξένιος*	8. *Ἄφριος*
Ἡραῖος	3. .	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	9. *Θῦος*
Δᾳδαφόριος	4. .	*Ἡρακλεῖος*	10. *Ὁμολώιος*
Ποιτρόπιος	5. ? *Θεμίστιος*	*Ἰλαῖος*	11. ? *Ἰτώνιος*
Ἀμάλιος	6. *Ἑρμαῖος*	*Ἀπελλαῖος*	12. *Ἱπποδρόμιος*

2. *De fastis Halensibus.*

Titulo Halensi, quem edidit Heuzey. Rev. Arch. l. l., debemus mensium nomina octo, quorum quattuor inseruntur priori semestri, tria posteriori; accedit mensis intercalaris, qui utri semestri sit addicendus dubium est. Nomina sunt haec:

I. sem.	*Ἀδρόμιος*	II. sem.	*Μεγαλάρτιος*[2])
	Εὐώνιος		*Θεμίστιος*
	Πυθοῖος		*Ὁμολώιος*
	Ἁγναῖος		

mensis intercalaris *Γενέτιος ἐμβόλιμος*.

1) Quamquam non ignoro ex una hac Endyspoetropii et Thyi comparatione non debere colligi fuisse hanc responsionem constantem, tamen iacio hoc fundamentum, quoniam alia desunt subsidia et eae quae ex intercalandi uarietate existunt calendariorum discrepantiae non tam late patent. cf. Herm. p. 25 sqq. — Ab eodem loco post brumam octauo Locrorum annum cepisse initium infra cap. II, 3 a uidebimus.

2) Monceaux, qui titulo denuo inspecto hunc mensem assignat priori semestri, mihi non persuasit. Debebat enim afferre ea quae titulus praebet uerba eaque eo quo ipse cognouerat ordine disposita. Cum autem satis haberet ferre sententiam neque adnotaret, quid Heuzeyus in describendo titulo peccauisset, censeo etiam hoc die ab eo quod uir ille doctus publici iuris fecit apographo esse proficiscendum. Nam quamquam concedo Megalartii nomen non stare suo loco, sed exspectari post praescriptionem de-

Hoc igitur titulo duplex quoddam efficitur: primum enim distribuuntur menses per duo semestria; tum habemus ordinem, quo menses sese exceperunt; quamquam non constat eos eo quo traduntur ordine protinus sese consecutos esse. Attamen id concedendum erit Heuzeyo Adromium mensem, quippe qui bis primo exhibeatur post praescriptionem loco, primum mensem fuisse uideri prioris semestris.

Itaque his rebus, quae ex inscriptione ipsa iam ab Heuzeyo haustae sunt, nihil potest opponi. Sed in eo, quod uir ille doctus putat Genetium intercalarem appositum esse posteriori semestri, me non habet assentientem. Immo uero quoniam Adromius et Hagnaeus, qui proxime antecedunt, prioris semestris fuerunt, etiam Genetius intercalaris addendus esse uidetur priori semestri [1]. Quin etiam putamus, id quod infra erit probandum, Genetium communem esse Halensium mensem eumque sextum prioris semestris.

Ac ne illa quidem, quae Heuzeyus proposuit de mensibus ad anni tempora referendis aut de calendario Thessalico restituendo, hoc quidem tempore iam probari possunt, cum fundamenta, quibus usus est, aliis titulis nuper inuentis labefactata sint. Primum enim Halensium mensibus ordinandis lucem attulit titulus Melitaeus ab Haussoulliero [2] editus, quo Pythoeus mensis cum Delphorum Poetropio aequatur. Qua comparatione Heuzeyi cecidit sententia, qui Pythoeum cum nostro

---

mum 'ταμιεύοντος etc.', tamen malim perferre unam hanc inconstantiam quam exemplo hoc quidem scrupulo difficultates augere. Patet enim, si Megalartium ad praecedentia referamus, desiderari eum mensem, quo factas esse putemus manumissiones uu. 44—49 enumeratas. Quibus de causis non uideo, quomodo Pauli Monceaux sententia defendi possit. — Ceterum quod uir ille Francogallus huius tituli condicionem parum accurate exposuit, eo magis est dolendum, quoniam Latischewius, qui est a. 1881 profectus titulum Heuzeyanum de integro spectaturus in oppidum Armyro, ubi eum esse Heuzeyus spoponderat, rediit infectis rebus. Remotus enim erat suo loco lapis ille neque usquam potuit reperiri. cf. Lat. p. 88, 33.

1) Cf. Delphorum Poetropium alterum, quem in prioris semestris mensibus esse habitum docet tit. Wescher. et Foucart. 425.

2) Bull. V p. 423 sq. no. 37, quem titulum Monceaux plane neglexit.

septembri comparauerat. Ex hoc Pythoeo cum Delphorum Poetropio comparato sequitur, ut ceciderit Halensium prius semestre in idem fere anni tempus ac Thessalorum, apud quos p. 327 uidimus posterius semestre cepisse initium ab altero post brumam mense, unde colligere liceat illas ciuitates habuisse ut bipartitum annum, ita semestria ab eodem anni tempore incipientia[1]. Quam similitudinem, quoniam alia desunt ad Halensium anni initium constituendum subsidia, censeo ita esse premendam, ut negem illam Pythoei et Poetropii responsionem fuisse constantem[2]. Immo uero Pythoeus conuenisse plerum-

1) Hunc Halensium et Thessalorum anni cardinis consensum meram confiteor esse coniecturam; quin etiam statim uidebimus multum ceteris in rebus Halensium fastos a Thessalorum calendario discrepuisse. Tamen mea de communi Halensium et Thessalorum anni initio sententia eo excusetur quaeso, quod comparatis Heuzeyi et Haussoullieri titulis Halensium apparet anni initium a Thessalorum anni cardine potuisse non longius abesse quam uno mense. Ceterum idem ab octauo post brumam mense anni initium inuenitur apud Locros, quorum calendarium nullam prae se fert cum Thessalorum fastis similitudinem, ita, ut refutata artiore Halensium et Thessalorum fastorum coniunctione tamen idem statuere liceat utrorumque anni initium.

2) Ad eandem constituendam intercalandi discrepantiam inclinat Latischewius (p. 96). — Sed minime probatur eiusdem sententia de diuersis Thessalorum et Delphorum mensium initiis, ad quam putauit confugiendum esse, ut excusaretur ea quam proposuit Pythoei et Heraei comparatio. Immo uidetur semper esse tenendum, Graecorum menses cepisse initia a nouilunio (Ideleri Handb. der Chronolog. I pp. 266 sqq. 279 sq.; A. Mommsen. Chronolog. p. 59, 2). Et si quando usquam (cf. Herm. p. 26) mensium initia ab hoc cardine discesserunt, erat haec discrepantia certe non constans neque apud Thessalos, quippe quorum menses uideamus in duas partes esse diuisos per plenilunium (cf. p. 320, 4) neque apud Delphos, ad quorum fastorum exemplum alia Graecorum calendaria esse ordinata A. Mommsen probabiliter statuit (Delphik. p. 125 sqq.). Contra eum autem Plutarchi locum (Aristid. 19), cui tamquam fundamento Latischewius sententiam suam superstruxit, eiusdem Plutarchi uerba (de Herod. mal. XXVI; Moral. p. 861 EF Xyl.) sunt afferenda, quae citat Clodius luculenter disserens (p. 18 sq.) contra similem Homollii sententiam (cf. hui. cap. B et cap. IV. A, 1. 6) eisque, quoniam spectant ad antiquiora tempora, plus tribuam, quam illi loco, cuius auctoritatem iam pridem optimo iure imminuit Fréret (cf. Hermann. p. 26).

que uidetur cum Delphorum Dadaphorio, a quo Halensibus priore anno intercalantibus quam Delphis Pythoeum prodisse statuimus ad posteriorem Poetropium. Hoc si concludere licet, quamquam nulla alia re usque ad hoc tempus similitudo horum fastorum commendatur, euadit Halensium mensium ordo hic:

Delphis:	Hali: I. sem.	Delphis:	Hali: II. sem.
Βουκάτιος	1. *Ἀδρόμιος*	*Βύσιος*	7. ? *Μεγαλάρτιος*
Βοαθόος	2. } ? *Εὐώνιος*	*Θεοξένιος*	8. ? *Θεμίστιος* [1])
Ἡραῖος	3. }	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	9. ? *Ὁμολώιος* [1])
Δαδαφόριος	4. *Πυθοῖος*	*Ἡρακλεῖος*	10. .
Ποιτρόπιος	5. *Ἁγναῖος*	*Ἰλαῖος*	11. .
Ἀμάλιος	6. *Γενέτιος*	*Ἀπελλαῖος*	12. .
	Γενέτιος ἐμβόλιμος, intercalaris m.		*Ἰτώνιος*? incertae sedis.

Denique quaeritur, num unum fuerit omnium Phthiotarum calendarium; quam quaestionem confiteor hoc quidem tempore non posse solui. Quamquam enim exemplis Pelasgiotidis, Thessaliotidis, Hestiaeotidis fastorum commendatur unum omnium Phthiotarum calendarium, cui sententiae fauet [2]) Pythoeus mensis, quem tenemus et apud Halenses et apud Melitaeos eumque eiusdem, ut uidetur, anni tempestatis, tamen propter tantam quam uidemus Graecorum fastorum discrepantiam adnotare satis habeo nihil in praesentia obstare, quominus unum Phthiotarum calendarium sumamus. Quam sententiam de Phthiotarum fastorum congruentia si quando ueram esse apparebit, licebit rationem habere etiam Thaumacorum Itonii [3]) mensis, quem nunc quidem summa cum dubitatione adscripsi Halensium fastis.

Iam redeundum est ad illam quaestionem supra significa-

---

1) Iniuria transposuit Heuzeyus menses Themistium et Homoloïum, ita, ut Homoloïus praecederet Themistio.

2) Ad hanc opinionem fulciendam nuperrime accessit Thaumacorum Adromius mensis, cuius nomen primo tituli a Lollingio Act. Inst. Arch. VIII p. 127 sqq. editi uersu latere uidetur.

3) P. Monceaux Bull. VII p. 44 sq.

tam, num cum Heuzeyo credere liceat Thessalicos et Halenses fastos ita fuisse eosdem, ut utrorumque menses conferamus in unum calendarium. At utrisque fastis collatis negamus hoc posse fieri. Habemus enim Thessalicos menses nouem et totidem Halenses, sed sex ab illis diuersos, ut fasti ex utriusque calendarii mensibus compositi abundent tribus mensibus. Quam difficultatem nemo uir doctus neque Heuzeyus neque Latischewius neque P. Monceaux remouere potuit nisi argutiis [1]).

Nam Hippodromium fuisse uere Larisaeum et Thessalicum mensem contra Heuzeyum p. 320, 1 exposui; neque mihi probatur comparatio Hippodromii cum Adromio, cum displiceat etymologia illa, quae ita faciat Adromium mensem eum, quo cursus non fiunt, ut eidem mensi apud eos, qui equiria agebant nomen Hippodromio, apud illos, qui talia non agebant, Adromio inditum esse putandum sit.

Iure igitur neutrum subsidium, quo Heuzeyus usus est ad unum constituendum Thessalorum et Halensium calendarium, probauit Latischewius. Sed cur remedia, quae ipse proposuit, accipiamus, non iustiores sunt causae. Suadet enim (p. 88 sq.), ut pro tradito 'Εὐωνίου' nomine legatur 'Ἰτ]ωνίου (u. 9) et Adromius mensis putandus sit fuisse eiusdem significationis, cuius fuisse Panamum Ahrens aliqua cum probabilitate docet [2]), ita, ut arbitretur eiusdem mensis altero loco alterum nomen fuisse in usu. Sed quamuis Latischewio sit persuasum Heuzeyum neglegenter solere titulos describere, tamen hoc quidem loco ullius peccati ne minimum quidem uestigium depre-

1) Simile quid Lollingius (Act. Inst. Arch. VIII p. 210) spectasse uidetur, cum omnes negauerit in fastis Thessalicis constituendis difficultates esse sublatas a Wachsmuthio, Duchesnio, Heuzeyo, Paulo Monceaux. At dubitatio de calendario Thessalico a uiris i. d. instituto non pendet ab explendo ultimo tituli Lollingiani uersu. Ceterum si recte Lollingius ibi restituerit 'Ὑπερ]β[ερε]τ[α]ίου', Metropolitanam illam inscriptionem curare nostra prorsus non interfuerit; cf. hui. diss. prooemium.

2) Mus. Rhen. XVII (1862) p. 336 sqq., qui arbitratur 'Panamum' constare ex uerbis 'πᾶς' et 'ἁμός' (i. e. ὁμός). Adromius autem constat secundum Latischewium ex 'ἁδρός' et 'ὁμός', quare censet esse scribendum Hadromium.

hendimus. Nam cur desperemus de Euonii nomine, non est satis causae; quoniam ad id damnandum dubitatio de eius significatione nihil fere ualet. Sunt enim compluria[1]) mensium nomina, quae quid significent, nos nescire Latischewius p. 20 ipse concedat. Neque Adromii et Panami comparationi, quam ille uir doctus instituit, plus tribuerim quam Heuzeyi Hippodromii et Adromii explicationi. Ceterum si quis statuit Thessalorum et Halensium calendaria inter se discrepuisse uno quidem mense, is non debet negare hanc dissensionem potuisse etiam latius patere.

At ut omnes hae quas significauimus difficultates remoueantur, ne utrumque calendarium conflemus, impedit Genetius mensis, quem intercalarem tantum esse Heuzeyo persuasum est. Neque Latischewius ausus est eum in communium mensium numero habere, quamquam difficultatem huius sententiae ipse sensit. Quod enim putat Genetium esse praeter consuetudinem semel tantum intercalatum, ipse sibi uidetur praeter uerisimilitudinem statuisse (p. 86).

Denique Paulum Monceaux breui monemus et Thessalorum Hippodromium remouisse cum Heuzeyo et Panamum plane omisisse; praeterea nouauit[2]) Homoloïum mensem intercalarem, quae sententia contra ipsius tituli memoriam pugnat et ab eodem quem ceteri uiri docti non satis obseruauerunt Graecorum usu abhorret.

Contra equidem ex Genetio intercalari esse colligendum censeo, sexto anni Halensis mensi fuisse nomen Genetio (cf. p. 328), cum apud Graecos, quantum scio, omnes antiquioribus[3]) quidem temporibus mensi intercalari fuerit nomen praecedentis mensis; conferatur:

---

1) Velut Chaliensium *Κρούτιος*, Locrorum *Δινών*, Cymaeorum *Τερφεύς*; cf. cap. II, 3 c.

2) Miror, quod contra tituli fidem audet negare (p. 54) fuisse Genetium mensem intercalarem. Videtur titulum Heuzeyanum prorsus non inspexisse, quoniam sibi finxit Heuzeyum fuisse auctorem huius intercalaris mensis.

3) Posterioribus demum temporibus apud Athenienses mensi intercalari inditum est nomen Hadrianioni, cuius origo in promptu est; cf. A. Momm-

Atheniensium *Ποσειδεὼν δεύτερος* (C. I. 270),
Boeotorum *Ἀλαλκομένιος δεύτερος* (Bull. III p. 465 C),
Delphorum *Ποιτρόπιος δεύτερος* (Wescher. et Foucart. 86),
Rhodiorum *Πάναμος δεύτερος* (C. I. 5381 c. 5382.),
Tauromenitarum *Ἀπελλαῖος δεύτερος* (C. I. 5640 tab. III, 1, 9).

Nam quamquam in his omnibus exemplis intercalaris mensis discernitur a communi eiusdem nominis addito adiectiuo '*δεύτερος*', tamen additum '*ἐμβόλιμος*' non minus uidetur indicare mensem fuisse communem, cui idem nomen fuerit Genetio, quocum ne commisceretur mensis intercalaris erat periculum; quod cognomen '*ἐμβόλιμος*' esset plane superuacaneum, si intercalari mensi fuisset suum ipsius nomen Genetio. Itaque suadeo, ut fastis Halensibus sexto quidem prioris semestris loco inseratur Genetius mensis; id quod nimirum non potest fieri, nisi Halensium fastos putamus a Thessalorum prorsus esse secernendos.

3. *De fastis Perrhaebis.*

Eis quos Wachsmuthius Mus. Rhen. XVIII (1863) p. 540 sqq. attulit mensibus Perrhaebis duos addimus nouos et emendamus eorum seriem ad exemplum aliorum fastorum nuperrime institutorum. Neque enim ad certum ullum locum spectat inscriptio Ussingiana 6 (cf. hui. diss. p. 323), quam Ussingius indicat esse inuentam prope Turnabum, quem uicum Heuzeyus [1]) longe discrepans a Lebasio demonstrat situm esse non procul a Phalanna [2]) intra fines Perrhaeborum. Quo titulo ad fastos Perrhaebos reuocato accedunt ad hos quorum Wachsmuthius habet rationem menses Hippodromius et Phyllicus, quos Wachsmuthius et Duchesnius tribuerunt fastis Thessalicis; et mea [3]) quidem sententia etiam Itonius mensis, quem censeo huius tituli

---

sen. Heort. pp. 47 **. 318 *** et infra cap. IV. A, 1 a. Contra Genetius non habet talem excusationem. — De Macedonum Dioscuro res est controuersa cf. Herm. p. 102. Lat. p. 44.

1) Le mont Olympe etc. p. 486, 1 cf. Rev. Arch. l. l. p. 259.

2) Cf. Steph. Byz. s. u. *Φάλαννα*.

3) Video Latischewium (p. 101) item hoc loco reposuisse Itonium neque tamen animaduertisse eam quam indicaui difficultatem.

u. 33 esse restituendum, ubi legitur ΤΩΝΙΟΥ; quamquam Itonii sedes, quae Hippodromii et Phyllici conexu commendatur contra similitudinem pugnat, quae uidetur intercessisse inter fastos Perrhaebos et Thessalicos (cf. paulo infra). Singulorum igitur Perrhaeborum oppidorum menses traduntur hi:

Aeginii:	Cyretiis:	Oloossone:
ΙΛΙΟΥ [1]	Λεσχ[ανόριος [2]	Λεσχανόριος [4]
	Ὁμολώιος [3]	Ἄφριος [5]

Duclistae:	Seli:	prope Turnabum:
Λεσχανόριος [6]	ΑΙΟΣ [10]	Ἱπποδρόμιος [14]
Ὁμολώιος [7]	Λεσχανόριος [11]	Φυλλικός [15]
Ἀπολλώνιος [8]	Ἀπολλώνιος [12]	Ἰ]τώνιος [14]
Ἑρ[μαῖ]ος [9]	Ἱπποδρόμιος [13]	

---

1) Lebas. 1206^{b}; Latischewius legit ΑΙΟΥ et restituendum proposuit ΕΡΜΑΙΟΥ uel ΑΓΝΑΙΟΥ; illud uidetur praeferendum cf. Heuzeyi Le mont Olympe etc. p. 465 sqq. 4, 4.

2) Uss. 12^{b} = Lebas. 1309 a. — Latischewii coniectura, qui putat (p. 78) in tit. Uss. 12^{e} (= Lebas. 1307) latere Leschanorium, magnam habet probabilitatis speciem. — Contra quod in tit. Uss. 12^{b} u. 13 (= Lebas. 1309 b. 4) reponendum proposuit (p. 77) ΑΓΝΑΙΟΥ pro tradito ΑΓΑΓΥΑΙΟΥ, me non habet assentientem. De qua lectione eo magis dubito, quod hoc mensis nomen non redit nisi apud Halenses; apud quos nos quidem putamus calendarium ualuisse a ceteris Thessalicis diuersum. Ceterum sententiarum conexus obscurior est, quam ut fiat coniectura de ullius mensis nomine; et Latischewius cogitur expedire eas quae praecedunt litteras ΑΓ sumpto lapicidae errore. 3) Uss. 12^{c} = Lebas. 1308.

4) Heuzeyi Le mont Olympe etc. 3, 2. 5) Uss. 9 = Lebas. 1314.

6) Heuzeyi Le mont Olympe etc. 11, 1. 3. 4. 8. — Reicienda esse uidetur ea quam Latischewius (p. 88, 33) commendauit huius tit. u. 17 sq. emendatio, ubi pro tradito ΛΕϹΧΑ|ΠΑΡΓΕΙΟΥ scripsit ΛΕϹΧΑΝΟΡΓΕΙΟΥ. Contra ualde arridet Heuzeyi sententia scribentis Λεσχα[νορίου] στ(ρατηγοῦντος) Ἀργείου etc. Nam quamquam nullum exstat testimoninm mensium nominum per compendium scriptorum, tamen hoc quidem loco facile cogitatur de lapicidae errore, qui omiserit illius nominis finem. Et simile aliquid legere mihi uideor in tit. Duchesnii 162, ubi exstat ΟΜ pro ΟΜΟΛΩΙΟΥ. — Praeterea Heuzeyi sententia nullam habet difficultatem, quoniam uix potest negari, latere in illa Π littera crebrum illud compendium uerbi 'στρατηγοῦντος', cuius uariae exstant in hoc titulo formae uelut u. 9 ΠΤ (cf. u. 38); u. 13 Ο, ubi Heuzeyus (p. 472, 4) restituit ϛ; u. 27 ΠΤ;

Quos singulos menses non dubito coniungere in unum calendarium Perrhaebum, quod exstitisse docent uerba 'καθὼς Περσαιβοὶ ἄγοντι' titulo Wachsmuthiano tradita.

Ad ordinandos menses adiuuamur duplici quadam re: alii enim menses in ipsis quibus traduntur titulis habent alterius semestris notam; aliorum situs definitur fastorum Thessalicorum exemplo.

Priori semestri titulis adscribuntur Ἀπολλώνιος [1]) et Ἑρμαῖος, siquidem E. Curtius (cf. hui. dissert. p. 321) recte pro tradito ΜΝΟΣΕΡΝΟΥ scripsit ΜΗΝΟΣΕΡΜΑΙΟΥ, quam coniecturam Wachsmuthius et Latischewius sunt amplexi. Posteriori semestri certis testimoniis adduntur hi menses: Λεσχανόριος [2]), Ὁμολώιος [3]), Φυλλικός [4]). Posterioris semestris esse etiam Hippodromium et Itonium, quem restituimus, apparet ex ipso de quo sermo erat titulo, ubi menses Hippodromius, Phyllicus, Itonius hoc quidem ordine sese excipiunt. Quodsi Phyllicum fuisse posterioris semestris scimus, ceterorum mensium duos esse assignandos eidem semestri efficitur, cum nulla intercedat alterius semestris nota. Quod indicium Latischewius ita neglexit, ut Perrhaeborum et Thessalorum Hippodromium et Itonium tribueret (p. 99) priori semestri. Ceterum Duchesnius (Archives des missions etc. III. série. III. uol. p. 314) affirmat Hippodromium multis et certis testimoniis adscribi posteriori semestri, quamquam ut Latischewius (p. 85, 27) et Heuzeyus (Rev. Arch. l. l.), ita ne ego quidem ullum inuenirepotui certum huius rei testimonium.

Iam restat, ut conemur ceteros menses Aphrium, Dium, Apollonium certis locis collocare. Et quoniam mihi uideor ad fastorum Thessalicorum exemplum Aphrio mensi assignare posse certum quendam locum, breui monendum est de affini-

---

u. 40 ≭. 7) Heuzey. Le mont O. etc. 11, 5. 8) Ib. 11, 2. 13, 1. 9) Ib. 13, 2; E. Curtii emendatio. 10) Ib. 4, 4: 'Ερμ]αῖος Latischewii facilis coniectura (p. 102). 11) Ib. 4, 3. 12) Ib. 4, 1. 11, 2. 13, 1. 13) Ib. 4, 5. 14) Uss. 6 = Lebas. 1295. 15) Ib. et Heuz. l. l. 14.

1) Heuzey. l. l. 11, 2. 13, 1. 2) Ib. 11, 1. 3. 4. 8. 3) Ib. 11, 5. 4) Ib. 14.

tate [1]), quam interfuisse credimus inter Thessalorum et Perrhaeborum fastos et res publicas.

Primum enim uidemus ex Thessalicis quos diximus fastis apud Perrhaebos redire menses sex Hermaeum, Leschanorium, Aphrium, Homoloïum, Hippodromium, Itonium, quorum quattuor Hermaeus, Leschanorius, Homoloïus, Hippodromius traduntur cecidisse in idem semestre, quo eos apud Thessalos stetisse uidimus [2]). Deinde discimus ex inscriptione Corcyraea a Wachsmuthio edita Thessalorum Themistium et Perrhaeborum Dium sibi ad diem respondisse; etenim uerba sunt haec: ‘[ὡς Θεσ]σαλοὶ ἄγοντι Θεμιστίου | [ἁμέρ]ᾳ τριακάδι — μηνὸς, καθὼς Περραιβοὶ | [ἄγον]τι, Δίου ἁμέρᾳ τριακάδι’.

Quae indicia artioris affinitatis inter Larisaeos uel Thessalos et Perrhaebos intercedentis comprobantur Strabonis memoria, qui IX, 5, 19; p. 440 testatur, Larisaeorum imperio Perrhaebos fuisse subiectos. Quibus de causis uidetur non esse audacius Perrhaeborum Aphrium ad calendarii Thessalici normam adscribere posteriori semestri aut statuere utrorumque menses homonymos fuisse eiusdem, quoad fieri potest, anni temporis; ita, ut posterius semestre apud utrumque populum incipiamus ab altero post brumam mense et prioris semestris et anni initium capiamus ab octauo post brumam mense.

Sed tamen Dio aut Apollonio mensibus collocandis subsidium nobis est plane nullum. Utrumque autem necesse est stetisse in priore semestri; quocum conuenit, quod etiam Thessalorum Themistius, quocum Dius comparatur, uidetur fuisse prioris semestris. Quin etiam p. 322 sq. demonstrare conati sumus Perrhaeborum Dium posse eundem locum post brumam

---

1) Latischewius et ipse (pp. 88. 102) statuit affinitatem quandam intercessisse inter Larisaeorum uel Thessalorum et Perrhaeborum fastos; quamquam quod similitudinem utriusque calendarii eam fuisse putat, ut ex Thessalorum fastis liceret inserere Perrhaeborum calendario Thyum et Panamum, mihi uidetur ultra modum progredi, quoniam utriusque calendarii discrepantiam satis late patuisse docent uerba tituli Wachsmuthiani ‘καθὼς Π. ἄγοντι’.

2) Itonius unus abhorret, quantum uidemus, ab eo cuius apud Thessalos fuisse uidetur semestri.

duodecimum occupare, quem apud Aetolos eum tenuisse scimus; quam similitudinem etsi concedo esse parum tutam, non dubito tamen, quin plus ualeat ad fastos Perrhaebos instituendos quam Macedonum calendarii exemplum, quo ad collocandum Perrhaeborum Dium usus est Wachsmuthius. Neque enim ullum conspicitur huius similitudinis indicium; immo uero Perrhaebi uidentur fastos antiquitus usurpatos posterioribus tenuisse temporibus. Quibus de causis Latischewii sententia displicet, qui et Perrhaeborum et Aetolorum Dium repetitum esse a Macedonibus arbitratur; cf. infra cap. II, 4.

De Apollonii denique loco, quamquam constat eum fuisse prioris semestris, certius nihil licet statuere. Neque enim quidquam ualet Apollonii et Apellaei comparatio, quam Wachsmuthius et Latischewius (p. 103) instituunt, ut ad Lamiensium Apellaei exemplum Apollonio certum assignent locum.

His fundamentis iactis euadit Perrhaeborum mensium series haec:

Delphis:	apud Perrhaebos: I. sem.	Delphis:	apud Perrhaebos: II. sem.
Βουκάτιος	1. .	*Βύσιος*	7. *Λεσχανόριος*
Βοαθόος	2. .	*Θεοξένιος*	8. *Ἄφριος*
Ἡραῖος	3. .	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	9. *Ὁμολώιος*
Δαδαφόριος	4. .	*Ἡρακλεῖος*	10. *Ἱπποδρόμιος*
Ποιτρόπιος	5. ? *Δῖος*	*Ἰλαῖος*	11. *Φυλλικός*
Ἀμάλιος	6. *Ἑρμαῖος*	*Ἀπελλαῖος*	12. *Ἰτώνιος*
incertae sedis	*Ἀπολλώνιος*.		

4. *De fastis Lamiacis.*

Ad eos quos Rhangabis [1]) et Hermannus nouerant Lamiacos menses quamquam unus accessit Thyus [2]), tamen titulos quibus uiri i. d. usi sunt, retractare mihi liceat, et quod uterque non satis curasse uidetur eum quem monumenta praebent mensium ordinem, et quod aliis fastis cum Doricis tum Aeolicis

1) Ephem. A. I (1838) p. 122 sq., iterum Ant. Hellén. II (1855) p. 659.

2) *Ἐφημ. τῶν φιλομαθῶν* (1864) no. 541, (1866) no. 617, nuperrime Act. Inst. Arch. VII p. 363 sqq.

nuperrime instauratis lux quaedam restituendo calendario Lamiaco affulsit. Lamiensium igitur menses eo ordine dispositi, quo exhibentur titulis Ephem. u. I editis, postea iterum a Rhangabe, nuperrime a Fickio[1]) repetitis, sunt hi:

I.[2])	II.	III.	IV.	V.	VI.[5])
Ephem. 68	69	71	72	73	74
Rang. 946	947	949	950	951	952
Βώμιος	*Βώμ[ιος*	.	.	.	*Β]ώ[μ]ιος*
.	*Ἄρεος*	*Θριξάλλιος*	*Γεῦ[σ]τος*[3])	.	*Γεῦστος*
Χρυτταῖος	*Χρυτταῖος*	.	*Λύκεος*	.	.
.	*Ἱπποδρόμιος*	.	*Ἱπποδρόμιος*	*Ἱπποδ[ρόμιος*	:
.	*Π[άν]α[μ]ος*	.	.	. . . . . .[4])	.
.	.	.	.	*Ἀπελλαῖος*	.
.	.	.	.	*Βου]κάτιος*	.

Itaque series facile euadunt hae:

Βώμιος	*Βώμιος*
Ἄρεος	*Γεῦστος*
Χρυτταῖος	*Λύκεος*
Ἱπποδρόμιος	*Ἱπποδρόμιος*
Πάναμος	.
	Ἀπελλαῖος
	Βουκάτιος.

1) 'Beitr. z. Kunde d. indog. Spr.' ed. A. Bezzenb. VI (1881) p. 322 sqq.

2) Itonius num et hoc in titulo et in Rhangabis titulo 948 (ubi quin sit restituendus Latischewius non dubitat [p. 106 sq.]) re uera fuerit, eo incertius est, quo magis mutilati sunt hi tituli imminetque periculum, ne pro mensium nominibus habeamus hominum nomina; altero enim loco legitur ΙΤΩΝΟΥ altero ΤΙΩΝΙΟΥ.

3) Ea quam Rhangabis I p. 659 induxit forma *Γεύστης* nulla adiuuatur re et abhorret ab omni mensium compositione. Finiuntur enim haec nomina per '*ών*', '*ος*', '*εύς*', non per '*ης*'. Itaque *Γεῦστος* censeo esse scribendum; cuius uocis priorem syllabam uelim circumflectere, quamquam Hermannus et Latischewius acuerunt posteriorem. Mecum enim faciunt cetera quae in '*ος*' exeunt mensium nomina.

4) Hoc quod excidit mensis nomen non per ΣΩ esse finitum, id quod credidit Fickius l. c. VI p. 325 sq. docet sententiarum conexus. Hae enim litterae pertinent ad hominis cuiusdam nomen.

5) Chryttaeus et Hippodromius, quos Latischewius (p. 106) hoc in titulo pro tradito ΑΙΟΥ et ΥΟ.ΓΡΟΝΟΥ (sic, non cum Hermanno ΓΡΟΝΟΥ est legendum) scripsit, prope accedunt ad litteras, quae leguntur.

Quas duas series congerere uelim in unam hanc:

Βώμιος
Ἄρεος *Γεῦστος*
Χρυτταῖος *Λύκεος*
Ἱπποδρόμιος
Πάναμος .
Ἀπελλαῖος
Βουκάτιος.

Iam patet Arei, Chryttaei, Geusti, Lycei ordinem, siquidem tenemus Areum Chryttaeo et Geustum Lyceo praecedere debere, ita permutari:

Ἄρεος	*Γεῦστος*	*Ἄρεος*	*Γεῦστος*
Χρυτταῖος	*Λύκεος*	*Γεῦστος*	*Ἄρεος*
Γεῦστος	*Ἄρεος*	*Χρυτταῖος*	*Λύκεος*
Λύκεος	*Χρυτταῖος*	*Λύκεος*	*Χρυτταῖος.*

Nunc quoniam non aperiuntur aliae uiae tollendis his de ordine mensium Lamiacorum dubitationibus neque ullo alio modo ei quos protulimus menses referuntur ad anni tempora, in comparationem, quoad fieri potest, adhibeamus aliorum populorum fastos, qui tamen num fuerint cum his fastis artius coniuncti non ita constat.

Primum enim propter fastos Chalienses et Phalicaeos Geustum, Lyceum, Areum, Chryttaeum hoc quidem ordine puto sese excepisse, quod apud Chalienses Lyceus cum Delphorum Bysio [1]), Areus apud Phalicaeos cum Delphorum Theoxenio [2]) consentit. Tum ad fastorum Boeotiorum exemplum uelim assignare Hippodromio et Panamo octauum et nonum anni locum et Thyo quintum. Similitudo enim fastorum Boeotiorum eo magis mihi uidetur urgeri posse, quod statim apparebit Lamienses ab eodem cardine annum incepisse, quo Boeotos usos esse scimus. Qua de causa fastorum Boeotiorum analogiae plus tribuimus quam Chaliensium et Phalicaeorum, quorum

1) Bull. V (1881) p. 429 no. 43.

2) Ib. p. 422 no. 35. — Ubi Phalica oppidum situm fuerit nescimus; uidetur Aetolorum interfuisse foederi cf. Wescher. et Foucart. no. 422; E. Curtius Gött. Nachr. 1864 p. 170; A. Mommsen. Philolog. 24 p. 8, 18.

exempla in uniuersum tantum adhibebamus ad mensium ordinem adumbrandum. Denique ad Oetaeorum Apellaei normam, quem tenemus cum Phocensium primo mense collatum [1]), Lamiensium Apellaeum undecimo anni loco posuerim.

De Lamiensium anni initio nihil aliud potest statui, nisi quod a Rhangabe est propositum; qui incepisse hunc annum arbitratur a Bomio mense, quippe qui in omnibus ubi comparet titulis primus sit et in titt. Ephem. 68. 69. 74 statim nominetur post praescriptos magistratus. Qua in sententia et Hermannus et Latischewius (p. 113) permanserunt. Sed etiam Thrixallium mensem ex simillima causa inter primos habendum esse censeo, quia legitur Eph. 71 statim post praescriptionem; quin etiam ante Geustum eum stetisse admodum probabile est, quonium tituli Eph. 71. 72. 73 artius cohaerent. Sunt enim uno in lapide quamuis in diuersis eius lateribus incisi et manumissiones, quae ibi afferuntur, factae esse uidentur uno illo anno, ad quem magistratus pertinet Thrixallio praescriptus.

Quae cum ita sint, instituo Lamiensium calendarium hoc:

Delphis:	Lamiae:	Delphis:	Lamiae:
Ποιτρόπιος	1. *Βώμιος*	*Ἰλαῖος*	7. *Χρυτταῖος*
Ἀμάλιος	2. *Θριξάλλιος*	*Ἀπελλαῖος*	8. *Ἱπποδρόμιος*
Βύσιος	3. *Γεῦστος*	*Βουκάτιος*	9. *Πάναμος*
Θεοξένιος	4. *Λύκεος*	*Βοαθόος*	10. .
Ἐνδυσποιτρόπιος	5. *Θῦος*	*Ἡραῖος*	11. *Ἀπελλαῖος*
Ἡρακλεῖος	6. *Ἄρεος*	*Δαδαφόριος*	12. *Βουκάτιος*.

Sed pauca monenda sunt de eo quem Latischewius instituit horum mensium ordine. Qui cum illa de Thrixallii sede obseruatione neglecta argumento uteretur ex Chaliensium et Phalicaeorum fastis sumpto, mensium Lamiacorum proposuit seriem hanc: *Βώμιος*, *Ἄρεος*, *Γευστός* (cf. hui. diss. p. 338, 3), *Θῦος*, *Λύκεος*, *Θριξάλλιος*, *Χρυτταῖος*, *Ἱπποδρόμιος*, *Πάναμος*, *Ἰτώνιος*, *Ἀπελλαῖος*, *Βουκάτιος*.

Itonium mensem, quem Latischewius decimo loco collo-

---

1) Bull. l. l. p. 139.

candum proposuit, p. 338, 2 refutauimus. Thyum autem, cui ad fastorum Boeotiorum analogiam assignauimus quintum anni locum, ille quarto posuit, quod aliter iudicauerat de condendis fastis Boeotiis quam nos iudicabimus.

5. Singularum Thessaliae ciuitatum menses.

a) Hypatae:

Ἀρτεμίσιος Eph. Arch. 823 = Rang. 748 = Lebas. 1115;

Ἀρνοκ[άριος restitutus a Keilio Inscriptt. Thess. tres. p. 15 in tit. Eph. Arch. 824 = Rang. 749 = Lebas. 1116; ubi traditur (u. 9 sqq.):

ΑΡΧΟΝΤΩΝΜΕΑΛΝ
ΜΗΝΟΣΑΡΝΟΚΛΙ
ΣΚΑΙΤΑΣΠΟΛΙΟΣ
ΙΟΧΟΣ

Quamquam hanc lectionem commendari concedo ea significatione, quam inesse uidemus in Locrorum et Boatarum Pocio, et Keilii emendationem propius ad traditas litteras accedere quam Latischewii '*Ἀρνοκόμνιος*', quod nomen hoc loco latere posse opinatur (p. 21), tamen ne nunc quidem Rhangabis dubitationes esse remotas fatendum est; qui utrum ΜΗΝΟΣ, quod traditur, sit '*μηνός*' an extremum hominis cuiusdam nomen ambigit. Constat enim titulum, ut est mutilatus, difficilem esse ad restituendum; et quamquam nequeo afferre hominis nomen, cuius genitiuus exeat in -*μηνος*, tamen scio exstare talia hominum nomina, quae in huius tituli litteris ΑΡΝΟΚΛΙ latere possint, uelut *Ἀρνοκλεῖος* [1]).

b) apud Oetaeos:

Ἀπελλαῖος cum primo Phocensium mense ligatus: Bull. V (1881) p. 139.

c) Heraclea Trachinia [2]):

Ἤατος cum Delphorum Ilaeo coniunctus: Wescher. et Foucart. 230.

---

1) Cf. R. Meister. Bezzenb. Beiträge etc. V p. 206, 13, 8 et 201, 3.

2) Locorum ordinem secutus affero statim unum, qui traditur Heracleae Trachiniae mensem. Nam quamquam a Lacedaemoniis hanc urbem

6. *De fastis Magnetibus.*

Propter locorum uiciniam de fastis Magnetibus statim disputandum esse censeo, quamquam ei non solum a ceteris Thessaliae calendariis admodum diuersi esse uidentur, sed etiam a ceterorum fastorum Aeolicorum consensu ita discedunt, ut praebeant mensium nomina quaedam in 'ών' exeuntia. Habemus enim in titulo a Lollingio Act. Inst. Arch. VII p. 71 sqq. edito trium mensium nomina haec: *Ἄρειος, Ἀφροδισιών, Ἀρτεμισιών* [1]; unde apparet apud Magnetes mensium nomina esse composita et ad Aeolum et ad Ionum normam; utrum autem mensium genus praeualuerit non potest discerni. Eadem perturbatio occurrit apud Amphissenses, Delios, Halicarnassenses, Locros, fortasse apud Aeoles Asiaticos.

Tres illi menses uidentur sese excepisse eodem quo lapide exhibentur ordine hoc *Ἄρειος, Ἀφροδισιών, Ἀρτεμισιών*, cum res, de quibus hoc titulo sermo est, actae sint eisdem magistratibus et quem diximus ordinem sententiarum commendetur conexu. Namque reapse patet illud de Apollinis templo ornando plebiscitum mense Areo factum antecessisse iuri iurando, quod ut Aphrodisione detur priore tituli parte imperatur. Deinde facile conicitur normas ad res illius templi administrandas et ornandas prius in uniuersum esse statutas quam de singulis fieret decretum, id quod fieri uidemus Artemisione mense. Itaque uidetur Aphrodision antecessisse Artemisioni.

Quodsi licet Artemisionem collocare quarto post brumam loco, quem Deliorum Artemisionem tenere infra uidebimus, et siquid ei tribuendum est rei quod et Artemision et Artemisius ubicumque fuerunt tertio stabant uel quarto post brumam loco (cf. Herm. p. 47), potest Areus collocari altero [2]) fere post bru-

---

esse conditam scimus (Thuc. III, 92; Diod. XII, 59), tamen certius nihil potest de huius calendarii affinitate statui.

1) Artemision Magnes traditur etiam titulo edito in libri qui inscribitur 'Archives des missions scientifiques etc.' 1853 p. 266 no. 4, quem Lollingius putat priori illius tituli parti esse adnectendum; cf. Latisch. p. 37.

2) Qui locus non ita dissentit cum eo, quem apud Phalicaeos Areum occupasse p. 339 uidimus.

mam loco et Aphrodision tertio, siquidem protinus hos menses sese esse consecutos sumimus.

B. De fastis Boeotiis.

Delphis:	Athenis:	apud Boeotos:
Ποιτρόπιος	*Ποσειδεών*	1. *Βουκάτιος*
Ἀμάλιος	*Γαμηλιών*	2. *Ἑρμαῖος*
Βύσιος	*Ἀνθεστηριών*	3. *Προστατήριος*
Θεοξένιος	*Ἐλαφηβολιών*	4. *Ἀγριώνιος*
Ἐνδυσποιτρόπιος	*Μουνιχιών*	5. *Θιούιος*
Ἡρακλεῖος	*Θαργηλιών*	6. *Ὁμολώιος*
Ἰλαῖος	*Σκιροφοριών*	7. *Θειλούθιος*
Ἀπελλαῖος	*Ἑκατομβαιών*	8. *Ἱπποδρόμιος*
Βουκάτιος	*Μεταγειτνιών*	9. *Πάναμος*
Βοαθόος	*Βοηδρομιών*	10. *Παμβοιώτιος*
Ἡραῖος	*Πυανοψιών*	11. *Δαμάτριος*
Δαδαφόριος	*Μαιμακτηριών*	12. *Ἀλαλκομένιος* I.
		13. *Ἀλαλκομένιος* II.

Hic quem probamus mensium Boeotiorum ordo institutus est a Lipsio Studd. philol. Lipsiens. u. III p. 207 sqq. et IV p. 155 sq. Testimonia sunt haec:

Βουκάτιος est Delphorum *Ποιτρόπιος*, Wescher. et Foucart. 207; primus Boeotorum mensis Plut. Pelop. 24 sq.
Ἑρμαῖος „ Atheniensium *Γαμηλιών*, Proclus ad Hesiod. opp. et dd. 504.
Προστατήριος „ „ *Ἀνθεστηριών* Plut. quaest. symp. III, 7, 1 cll. VIII, 10, 3 (Moral. p. 655 E. cll. 735 E. Xyl.).
Ἱπποδρόμιος „ „ *Ἑκατομβαιών* } Plut. Cam. 19.
Πάναμος[1] „ „ *Μεταγειτνιών* }

1) Panami et Boëdromionis comparationem (Plut. Arist. 19) per scriptoris errorem esse expediendam iam pridem exposuit Boeckhius Mondcycl. p. 67 et Kl. Schrift. IV, 88, 2. V, 197 sqq.; quam sententiam uiri docti

Δαμάτριος	est Atheniensium	*Πυανοψιών* Plut. de Isid. et Os. 69 (Moral. p. 378 E.).
Ἀλαλκομένιος	„ „	*Μαιμακτηριών* Plut. Arist. 21.

Ceterorum mensium nomina, non sedes, traduntur titulis his:

Ἀγριώνιος, *Ἀθηναίου* IX (1880) pp. 319. 354, γ'). 356, γ') 1 et 2. 358, 55; Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 7 a.

Θιούιος, Bull. IV p. 1 sqq. u. 166; *Ἀθην.* IX, 354 sq. γ') u. 9; qua de forma conferas, quae adnotat R. Meister, Bezzenb. Beitr. VI p. 42. *Θούιος* *Ἀθην.* IV p. 210, 2; *Ἀθην.* IX, 355, 2) 6; *Θυῖος* *Ἀθην.* IX, 357, 6. 359, 3; *Θειούιος* Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 10[b].

Ὁμολώιος, C. I. 1563[a]. 1608[b]; *Ἀθην.* IV (1875) p. 210, 2 = Meister l. l. p. 233; *Ἀθην.* IX (1880) p. 353, 1. 355, 3) u. 15. 356, δ') 1. 359, 2) u. 4; Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 2, 8.

Θειλούθιος, C. I. 1569[a] = Newton no. CLVIII; *Θηλούθιος* 1) C. I. 1608[d]. 1609.

Παμβοιώτιος, *Ἀθην.* IV (1875), 376 et C. I. 1608[a] (cf. Bergkii p. 10 sq.), ubi Lipsium (l. l. IV p. 156) recte restituisse hunc mensem Latischewius lapide denuo inspecto testatur (Act. Inst. Arch. VII. 32, 1).

Pamboeotio mensi decimum esse locum iam Lipsius (l. c. IV, 156) censuit et Latischewius accuratius interpretatus Orchomenium de Nicareta titulum Bull. III p. 459 sqq. et IV p. 1 sqq. editum nuperrime comprobauit 2). Thiuium, Homoloïum, Theluthium hoc quidem ordine sese excepisse docent tit. Orchom. uu. 166—176; et Thiuium statim exceptum esse Homoloïo ap-

optimo iure sunt amplexi Ideler Handb. d. Chronol. I, 365; Lipsius l. l. III p. 213; Latischew. p. 62, 25.

1) Titulum Aegosthenis repertum (Muratori II. DXCI, 4), quo *Θηλούθιος* comparet quemque Corsinus (fasti Att. II p. 443 sq.) putauerat Delphis esse attribuendum, Boeotium esse nunc est probabile; cf. Boeckh Staatsh. II[1] p. 375 sq.

2) Act. Inst. Arch. VII (1882) p. 31 sqq.; libri sui p. 66 sqq.

paret [1]) ex tit. Ἀθην. IV p. 210, 2. Theluthium autem etiam alterius quod dicitur ʽτετραμείνουʼ fuisse Foucartus rectissime obseruauit [2]).

Unum dissentiunt uiri docti, quod Lipsius ad mensium Thessalicorum rationem Thiuio et Homoloïo assignat quintum et sextum anni locum, Latischewius (libri sui p. 64 sq.) profectus ab ea Theluthii et Thargelionis significationis similitudine, quam fuisse Boeckhius C. I. I p. 733, 2 demonstrare conatus est, Theluthium respondisse sumit Thargelioni. Unde fit, ut ille uir doctus Agrionium, qui unus restat, quarto, Latischewius septimo loco collocandum proposuerit. Etsi igitur certa de horum mensium sedibus testimonia desunt, tamen Lipsii sententiam praeferendam esse censeo, quod fastorum Boeotiorum et Thessalicorum similitudinem exploratam habemus et Theluthii sensus, quem Boeckhius uoluit, manet etiamsi septimo loco eum collocamus. Ceterum Papiae [3]) scholium, ubi Byzantinorum Agrantus (Herm. coni. Ἀγριάνιος) cum Augusto mense Iuliano comparatur, Latischewius non tam confidenter adhibere debuit ad collocandum Boeotorum Agrionium, quoniam fasti Dorici ad condendos fastos Aeolicos non multum ualent.

Denique quamquam de Boeotorum intercalandi ratione nihil certi constat, tamen sunt uestigia, ex quibus apparere uideatur Boeotos solitos esse intercalare priore quam Athenienses anno, ita, ut annis intercalaribus singulos Boeotorum menses a singulis quibus quemque respondere uidemus Atheniensium mensibus prodiisse ad posteriores putemus.

Talis autem qualem diximus mensium discrepantiae indicia e duobus ueterum scriptorum locis nouimus. Etenim ex Procli ad Hesiod. opp. et dd. u. 504 uerbis, ubi Plutarchus suadet, ut pro tradito Lenaeone, quem scimus apud Iones respondisse Atheniensium Gamelioni, scribatur aut Bucatius aut Hermaeus, et ex Plutarcho, qui Pelop. 24 memoriae tradit brumam aliquando incidisse in extremos dies ultimi Boeotorum

---

1) Cf. Lipsium l. l. III p. 214. 2) Cf. Foucart. Bull. IV p. 17 sq. et p. 20 adn.; C. I. 1569 a. 3) Bröcker Philolog. II (1847) p. 248, II.

mensis, quem tamen nostra in tabula altero ante brumam loco stare uidemus.

Quam mensium discrepantiam positam esse in diuersis intercalandi rationibus ueri est simillimum. Contra Ruellii sententia, qui p. 828 illam ex diuersis mensium initiis explicare studet, eisdem de causis displicet, quas ad refutandam similem Latischewii sententiam p. 392, 2 protulimus. Quodsi quis hac de Boeotorum intercalandi ratione sententia probata ex C. I. 1569 a [1]) collegerit Boeotos intercalasse post Phocenses et si cum Mommseno (Delphik. p. 122; cf. infra cap. II, 2 extr.) Delphos atque Phocenses eandem intercalandi rationem esse secutos arbitratur, is posse uidetur concludere, Athenienses alio usos esse intercalandi cyclo quam Delphos.

C. De fastis Eleis.

Boeckhii sententiam, qui [2]) ex scholio ad Pind. Ol. III, 35 [3]) collegit Eleorum annum a solstitio aestiuo incepisse, abiciendam esse Ungerus [4]) optimo iure censet. Neque enim dubitare licet, quin scholiasta Eleorum Apollonium et Parthenium cum Aegyptiorum Thoth et Mesori non eo consilio copulauerit, ut mensium Aegyptiorum exemplo comprobaret alterum fuisse ultimum, alterum primum Eleorum mensem — id quod Boeckhius contra omnem quem cognouimus Graecorum usum sibi finxit —, sed ut anni tempus, in quod caderent Eleorum menses indicaret adscriptis illis Aegyptiorum mensibus. Contra summa cum probabilitate Ungerus ex scholio ad Pind. Ol. III, 33 [5])

---

1) Ubi Phocensium primus mensis, quem scimus consensisse cum Delphorum Heraeo i. e. cum Atheniensium Pyanopsione, coniungitur cum Boeotorum Alalcomenio i. e. cum Atheniensium Maemacterione.

2) Mondcyclen p. 15 sqq.

3) Verba sunt haec: *γίνεται δὲ ὁ ἀγὼν ποτὲ μὲν διὰ τεσσαράκοντα ἐννέα μηνῶν, ποτὲ δὲ διὰ πεντήκοντα. ὅθεν καί ποτε μὲν τῷ Ἀπολλωνίῳ μηνί, ποτὲ δὲ Παρθενίῳ παρ' Αἰγυπτίοις Μεσωρὶ ἢ Θὼθ ἐπιτελεῖται.* —

4) Philolog. uol. XXXIII (1874) p. 228 sq. cf. Momms. Delphik. p. 161, 2.

5) *Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃ ἄγεται τὰ Ὀλύμπια καθ' ἑκάστην Ὀλυμπιάδα Κικω μ̄ ὁ τὰ περὶ κλείων συγκατάξας φησὶν οὕτω* (cf. Sybel. Hermae

conclusisse uidetur Eleorum annum a primo post brumam nouilunio incepisse; quam sententiam Latischewium accepisse uideo.

Singuli autem quos nouimus menses Elei sunt hi:

Διόσθυος?, quae est Boeckhii (cf. C. I. II p. 370) emendatio, quam ad fastorum Doricorum exemplum proposuit pro '*Θωσυθιας*' uocabulo apud schol. ad Pind. Ol. III, 33 tradito; cf. Etymol. Magn. p. 278, 28; Callimach. ed. Schneider. II p. 688 no. 553; Hermann. p. 55 sq. Qua in coniectura quoniam melior non offertur [1]) acquiescendum esse censeo, quamquam si quis fastos Aeolicos constituere uelit ad fastorum Doricorum exemplum, ei summam esse adhibendam cautionem p. 345 monuimus. Ac ne Latischewii quidem sententia, qui p. 8, 5 scholiastam scripsisse '*Θῦος ἢ Θυῖος*' coniecit mihi placet, quoniam scholiastae nolim tribuere tam subtilem distinctionem, quae non tam auditur quam conspicitur. Mensem eum fuisse Eleorum primum et accidisse ad hiemale solstitium ex illo ipso scholio apparet.

Ἐλάφιος, Paus. V, 13, 5. VI, 20; cui tertiam fere anni sedem assignamus, cum eum fuisse sub aequinoctium uernum alter Pausaniae locus doceat.

Ἀπολλώνιος et *Παρθένιος*, schol. ad Pind. Ol. III, 35; qui menses cur abrogarentur ab Eleis nullam esse causam professus est contra Corsinum (fast. A. II, 445 sqq.) Boeckhius (Abh. d. berl. Ak. 1818 p. 97 = Kl. Schrift. V, 198) et persuasit Hermanno. De horum mensium sedibus iudicium pendet a quaestione, quae est de Olympiorum tempore; quae sollemnia his quidem mensibus esse acta ex illo scholio discimus. Sed de Olympiorum tempore uirorum doctorum sententiae ita discedunt, ut utrum Apollonius et Parthenius responderint Scirophorioni et Heca-

---

uol. V 1871 p. 203)· *πρῶτον μὲν οὖν παντός, περίοδον συνέθηκεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἄρχειν νουμηνίας μηνός, ὃς θωσυθιὰς ἐν Ἤλιδι ὀνομάζεται, περὶ ὃν τροπαὶ ἡλίου γίνονται χειμεριναί* etc.

Statim obiter tangere mihi liceat eam quam Ungerus propius ad litteras, quae traduntur, accedere putat huius scholii emendationem '*Ἀριστόδημος ὁ τὰ περὶ Ἠλείων*' iam a Boeckhio esse propositam C. I. II p. 273, id quod effugisse uidetur Sybelium et Ungerum.

1) Cf. Herm. p. 94 et Bergk. p. 55.

tombaeoni an Hecatombaeoni et Metagitnioni exstet dubitatio. Tamen Ungeri illius scholii interpretatio summae probabilitatis speciem habet, qui censet Olympia celebrari solita esse octauo Eleorum mense i. e. Parthenio, quem ut cum Atheniensium Metagitnione comparemus suadet. Itaque Apollonio septimum, Parthenio octauum Eleorum anni locum assignare uelim.

Ἀλφιῶος, Inscriptt. Graec. antiquiss. ed. Roehl. p. 44 no. 121 cf. Kirchhoff, Archaeol. Ztg. 37, 158 et 38, 69, quem mensem in eam anni tempestatem incidisse, qua hordeum maturum et tritum erat, efficitur illo ipso titulo, ubi Eleorum, ut uidetur, ciuitati, quae agrum quendam collocauerat, cum duobus conductoribus de quibusdam hordei modiis hoc quidem mense conferendis conuenit. Quoniam reapse est ueri simile illam qua frumentum erat conferendum diem ita praestitutam esse, ut si non ea ipsa die, at prius potestas esset frumenti illius conferendi — quam cautionem in tabulis Heracleensibus [1]) adhibitam esse uidemus —, Alphioum mensem censeo eodem fere anni tempore stetisse atque Heracleensium Panamum i. e. nono Eleorum anni loco [2]).

Θυῖος, Archaeol. Ztg. 33 (1876) p. 183 sq. = Cauer. Delectus inscriptt. Graec.² no. 264, cui ut undecimus fere anni locus assignetur suadeo, siquidem eo ipso mense acta esse sumere licet Thyia Dionysii sacra et Mommseni sententia probatur, qui ea autumnali tempore celebrata esse putat [3]); quamquam enim hanc Thyi sedem plane ab ea quam ceterorum Aeolum Thyius occupat sede abhorrere confiteor (cf. pp. 327. 340. 343), tamen in hac discrepantia non ita offendo, quod nullum occurrit fastorum Eleorum et ceterorum Aeolum affinitatis uestigium.

Ὀλυμπικὸς μήν, qui Roehlii titulis 116 et 119 exhibetur, non pro nomine mensis habendus esse uidetur, sicut Latischewius uult, sed ad illum quo Olympia celebrabantur mensem eum spectare puto.

---

1) C. I. 5774 sq. I u. 100 sqq.; Hermann. p. 73 sq.

2) Cf. A. Mommsen. Heortol. p. 13*; Zur Kunde d. griech. Klimas p. 9; hui. diss. cap. III. A, 1 a.

3) Delphik. p. 263, 1.

Quae cum ita sint, nisus Ungeri potissimum de Parthenii et Metagitnionis responsione sententia comparo Eleorum et Atheniensium menses hoc quidem modo:

Athenis:	apud Eleos:	Athenis:	apud Eleos:
Γαμηλιών	1. Διόσθυος?	Ἑκατομβαιών	7. Ἀπολλώνιος
Ἀνθεστηριών	2. .	Μεταγειτνιών	8. Παρθένιος
Ἐλαφηβολιών	3. Ἐλάφιος	Βοηδρομιών	9. Ἀλφιῶος
Μουνιχιών	4. .	Πυανοψιών	10. .
Θαργηλιών	5. .	Μαιμακτηριών	11. Θυῖος
Σκιροφοριών	6. .	Ποσειδεών	12. .

D. Aeolum qui dicuntur Asiaticorum menses[1]).

1. Lesbii quos nouimus menses sunt hi:

Ἀπολλώνιος, cf. Conze Reise auf Lesbos p. 23 tab. XI, 2 = E. Pottier. Am. Hauvette-Besnault. Bull. IV p. 439.

Δεῖος
Ἰουλαῖος
Ἀπολλώνιος
Ἡφαίστιος
Ποσίδειος } C. I. IV no. 6850 A, cf. Hermann. p. 14.

Ernesti Curtii sententiam de huius tituli origine Lesbia comprobari Apollonio mense, quem scimus fuisse Lesbium, obseruauerunt uiri illi Francogalli, qui titulum priore loco allatum ediderunt. Tamen eos qui titulus praebet menses praeter Dium et Apollonium non posse censeo attribui Lesbiis. Probabile enim est Dium et Apollonium — cum redeant apud Perrhaebos, Eleos, Aetolos, Tauromenitas — apud Lesbios antiquitus fuisse in usu. Cetera autem nomina recentioris temporis speciem prae se ferunt, quo de conferas Hermanni pp. 14. 75.

Πορνοπιών[2]), Strabo. XIII, 64 p. 613. Quamquam huius

1) Neque de Aeolum Asiaticorum anni initio neque de mensium, qui traduntur, locis quidquam statui potest.

2) Ad eundem Apollinem, cuius hoc mensis nomen erat sacrum, *Παρνοπία*, ille Nesiotarum uicus, qui commemoratur *Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς* II (1875—76) p. 127 sqq. u. 48 sqq., spectare uidetur.

nominis terminatio contra eam quam ceterorum mensium Lesbiorum nomina produnt consuetudinem[1]) pugnat, tamen hanc discrepantiam forma Pornopii restituta mouere nolo, quoniam talis discriminis etiam aliis in fastis deprehenduntur uestigia (cf. p. 342). Verumtamen concedendum est Latischewium recte obseruasse librarios fuisse procliues ad substituendam terminationem Atheniensium mensium: cf. Athenaei VIII, 360[b]; Porphyrii de abst. II, 54; Boeckhii C. I. II p. 392[e].

Δα . . . . ., C. I. II p. 1038, quod fragmentum nondum bene restitutum esse mihi uidetur. Ahrentis[2]) enim coniectura '*Δα[ίσιος*' displicet, quod parum constat, num Daesius ille fuerit ex antiquioribus Graecorum mensibus, cum praeter apud Sicyonios ibique alio anni loco atque apud Macedones (cf. cap. III. A, 5 a) nusquam aliis in fastis occurrat. Macedonum autem mensium nomina apud Lesbios ualuisse eo quo titulus exaratus est tempore ueri non est simile, quoniam Lesbios magistratus Lesbiorum oppidis praefuisse et de suis rebus singulas ciuitates consuluisse uidemus. Neque tamen ex hoc titulo diuersos singulis Lesbiorum ciuitatibus colligam attribuendos esse menses. Immo uero mutilatum illud mensis nomen referendum esse uidetur ad omnes qui afferuntur populos: ad Mytilenaeos, Methymnaeos, Antissaeos, Eresios; et uocem '*Θελαισιω*' (u. 2), quam Lebasius pro mensis nomine habuerat, hominis nomen esse Boeckhius suo iure contendit. Quibus de causis neque F. Bechtel (Beiträge etc. ed. Bezzenberger. V p. 116) neque Latischewius (p. 18, 28), ut mensis nomen restituerent, pro tradito '*Θελαισιω*' scribere debuerunt '*Θεδαισιω*', id quod pro communi *Θεοδαισίῳ* usurpatum esse sumunt. Namque haec scribendi ratio ne C. I. add. 2183[b] quidem comprobatur, quoniam in litteris traditis ΘΕΛΑΙΣΙC latere mensis nomen conexus sententiarum tituli illius minime euincit. Verumtamen Theodaesium mensem apud Lesbios fuisse in usu facile potest

1) De hac consuetudine nunc iudicium ita fieri potest, ut contra Bergkii sententiam (p. 13 sq.) statuamus mensium nomina per *-ος* finita esse: ut a ceteris Aeolibus, ita ab Aeolibus Asiaticis.

2) De dial. Dor. p. 496.

conici ex Theodaesiis sollemnibus, quae ibi acta esse docet tit. Bull. IV p. 424 u. 8 sqq.

2. Cymaei qui traduntur menses sunt hi:

Φράτριος, C. I. 3524, 55 cf. Bechtel., Beiträge etc. ed. Bezzenberger V p. 160 sq.; Bergk. p. 14.

Τερφεύς, quem mensem apud Cymaeos ualuisse narrat Latischewius (p. 19) monitus a Reinachio, qui eum ex titulo nondum edito hausit.

Caput II.

De mediae Graeciae ciuitatum fastis, qui neque cum Aeolicis neque cum Doricis possunt coniungi.

1. De fastis Delphicis.

Cum calendarium Delphicum, ut erat a Kirchhoffio [1]) certis testimoniis restitutum, Mommseno [2]) probatum sit, satis esse uidetur paucis eam adumbrare uiam, qua quaestiones de condendis fastis Delphicis ad certum finem sunt perductae. Primum enim distribuuntur Delphorum menses in duo quae apud Delphos distinguuntur semestria. Priori semestri adscribuntur hi [3]):

Ἀπελλαῖος [4]) C. I. 1705; Wescher. et Foucart. 353.

Βουκάτιος C. I. 1688. 1702. 1703; W. et F. 428; B. Haussoullerier, Bull. V (1881) p. 397 sqq. no. 48.

---

1) Monatsber. d. preuss. Ak. Berlin 1864 p. 129 sqq.

2) Philolog. u. XXIV (1866) p. 1 sqq.; Delphik. p. 119 sqq.

3) Omisi titulos, quos edidit E. Curtius Anecd. Delph., cum eos C. F. Hermann disput. de anno Delphico (Gött. 1844) p. 3 sq. collegerit; neque omnes ubi exstant horum semestrium indicia titulos me adscripsisse spondeo.

4) Tit. W. et F. 266 legitur '*μηνὸς Ἀπόλλωνος*', quod lapicidae errore esse ortum Kirchhoffius p. 130 ann. suo iure putat. Attamen hoc enuntiatum redit apud Chalienses (Lebas. 960; cf. hui. cap. 3 c β), ita, ut illud dei nomen usurpatum esse pro Apellaeo liceat putare; ad quem usum spectant posterioris temporis exempla uelut Aphrodisiensium *Καῖσαρ*, alia; cf. Herm. Monatsk. pp. 65. 84 et Bergk. p. 18.

Βοαθόος W. et F. 387. 423; *Βοαθοῖος* ib. 179. 198.
Ἡραῖος W. et F. 28. 160; *Ηραπιος* C. I. 1706 quod corrigendum.
Δαδαφόριος Rang. 937 = Lebas. 930; Hauss. no. 40. 46 sq.
Ποιτρόπιος Rang. 923. 943 = Lebas. 935. 929; W. et F. 424. 434. 445; C. I. 1709 ubi *Ἀποτροπίου* in *Π.* est emendandum; cf. Herm. disp.
Ποιτρόπιος δεύτερος W. et F. 425.

Posterioris semestris menses sunt hi:

Ἀμάλιος W. et F. 426. 446 sq.
Βύσιος C. I. 1704; W. et F. 263. 421.
Θεοξένιος C. I. 1700; Rang. 922. 939. 942 = Lebas. 901. 926. 941; Lebas. 934; W. et F. 273. 427. 433; Hauss. no. 39.
Ἐνδυσποιτρόπιος W. et F. 21. 33. 159.
Ἡρακλεῖος C. I. 1699; Rang. 927 = Lebas. 924; W. et F. 32. 429. [431 ʽτὴν πρώτην ἑξάμηνονʼ, id quod est corrigendum].
Ἰλαῖος Lebas. 928; W. et F. 27. 48. 368. 430.

Dehinc menses in certum ordinem rediguntur Phocensium mensibus in comparationem adhibitis; id quod eo facilius fit, quia Phocensium menses distinguebantur additis numeris. Menses, quibus sedes ex Phocensium ratione destinantur, sunt hi:

I. sem.	*Βουκάτιος*	est Phocensium	undecimus:	W. et F. 90.
	Ἡραῖος	„ „	primus:	Rang. 919 = Lbs. 899; W. et F. 62. 122.
	Δαδαφόριος	„ „	alter:	W. et F. 105.
	Ποιτρόπιος	„ „	tertius:	W. et F. 50.
II. sem.	*Βύσιος*	est Phocensium	quintus:	W. et F. 35.
	Θεοξένιος	„ „	sextus:	W. et F. 53.
	Ἐνδυσποιτρόπιος	„ „	septimus:	W. et F. 128.
	Ἡρακλεῖος	„ „	octauus:	W. et F. 82. 222.
	Ἰλαῖος	„ „	nonus:	W. et F. 47. 81.

Apellaeo, Boathoo, Amalio mensibus, cum non compareant collati cum Phocensium mensibus, certa loca non assignantur. Sed tamen Amalius titulis posteriori semestri adscriptus non potest nisi quarto Phocensium mensi respondere. Tum Kirch-

hoffius Apellaeum cum decimo Phocensium mense, Boathoum cum duodecimo consensisse satis acriter obseruauit, quam sententiam Mommsenus (Delphik. p. 123) nouo fulsit argumento. Sed horum uirorum doctorum argumentationem narrare longam esse uidetur; contra addo indicium, quo Kirchhoffii sententia de Apellaei sede denuo firmari uidetur. Aequatur enim tit. W. et F. 289 Tolophoniorum Apellaeus cum Locrorum duodecimo mense; cum autem hic Locrorum mensis respondeat Phocensium decimo [1]), ita, ut Tolophoniorum Apellaeus et Phocensium decimus mensis conueniant, ualde arridet eadem Delphorum Apellaei et Phocensium decimi mensis responsio, quamquam aliis uestigiis Tolophoniorum et Delphorum fastorum affinitas non munitur; cf. hui. cap. 3 b β. Iam uero cum hoc quem exposuimus Delphorum mensium ordine ad Phocensium exemplum restituto conuenit tit. W. et F. et 89 et 167, quorum illo Heracleus mensis post Poetropium, hoc Poetropius post Dadaphorium stetisse traditur.

Porro facile est cognoscere anni Delphici initium. Primum enim constat de primo prioris semestris mense. Accedit, quod inter Ilaeum et Apellaeum nouos magistratus imperia suscepisse docet tit. W. et F. 202; cf. Mommsen. Philolog. l. l. p. 43. Deinde mensium series ab hoc Apellaeo incipiens anni tempestati accommodatur tit. W. et F. 424, ubi Poetropius cum Atheniensium Posideone coniungitur; quacum comparatione concinit memoria schol. ad Ioannis Tzetzae Posthomeric. extr. (cf. Herm. disp. p. 1, 3) ʻ*Ἡρακλείου μηνὸς ὄντος ἐν Δελφοῖς, Ἀθήνησι δὲ Θαργηλιῶνος* . .ʼ, ita, ut Apellaeum mensem Atheniensium Hecatombaeoni respondisse et Delphorum annum a solstitio aestiuo incepisse appareat. Constat enim, quae in anni tempora Atheniensium menses ceciderint; cf. Ideleri Handb. d. Chronolog. I p. 292 sq.

Denique breui monendum est de mensibus et annis intercalaribus (cf. p. 346). Poetropius prior affertur titt. W. et F. 112. 164. 197. 243; alter 86. 154. 425; quorum titulorum 197

1) W. et F. 273. 236.

in annum a. Chr. 176/5 cadere docet Mommsenus Delphik. p. 122, 2. Praeterea equidem puto etiam eum cuius fuerit titulus 154 annum posse definiri; si quidem putamus, cui sententiae nihil obstare uideo, Emmenidam qui huic titulo praescribitur eundem esse, quem per annum ol. 145 quartum (ante Chr. 197/6) archontem fuisse docuit Mommsenus Philolog. l. l. p. 27. — Veri simile igitur est annos a. Chr. et 197/6 et 176/5 fuisse intercalares. Qui autem anni intercalares intercesserint, nescimus, quod intercalarium mensium notas saepius omittere soliti sunt, quem morem a Mommseno Delph. p. 122, 2 indicatum nonnullis exemplis confirmari puto.

Poetropium mensem, qui tit. W. et F. 163 commemoratur, fuisse priorem docet Poetropius prior, qui sequenti titulo legitur; quem utrumque titulum eiusdem fuisse anni testantur et Pyrrhus Delphorum archon et Theagenes Amphissensium archon, qui praescribuntur utrique titulo. Neque tamen ita constat de titulis W. et F. 129. 197 sq. 199. 203. 206, quibus praeest Xenochares archon; neque de titt. 71. 72. 73. 154. 155, quibus praescriptus est Emmenidas; possunt autem et hi et illi pertinere ad eundem annum; quam sententiam confirmare uidentur eadem testium nomina, quae in utrisque titulis saepius redeunt; uelut in his Aristion, Asander, in illis Andronicus, Dromoclidas.

2. *De fastis Phocicis.*

Instituamus calendarium, quod omnium, ut uidetur, Phocensium exceptis Delphis erat commune; ad quod componendum attinent tituli, qui aut uerba ʽὡς Φωκεῖς ἄγοντιʼ praebent aut Phocensium ducis cuiusdam nomen habent praescriptum. Ad fastorum Delphicorum exemplum constituimus mensium Phocicorum tabulam hanc:

Delphis:	apud Phocenses:	Delphis:	apud Phocenses:
Ἡραῖος	πρῶτος [1]	Ποιτρόπιος	τρίτος
Δαδαφόριος	δεύτερος	Ἀμάλιος	
	Ἀμάλιος [2]	Βύσιος	πέμπτος

1) Tituli, quibus haec numeralia debentur, supra p. 352 sunt allati.

2) W. et F. 412; hunc Phocensium mensem Ruellius p. 827 plane ne-

Delphis:	apud Phocenses:	Delphis:	apud Phocenses:
Θεοξένιος	ἕκτος / Λάφριος [1])	Ἰλαῖος	ἔνατος / Ἀφάμιος [2])
Ἐνδυσποιτρόπιος	ἕβδομος	Ἀπελλαῖος	
Ἡρακλεῖος	ὄγδοος	Βουκάτιος	ἑνδέκατος
		Βοαθόος	

Dignus est, qui commemoretur, duplex ille usus menses significandi; inuenimus enim praeter numeralia, quibus uidemus singulos menses distingui tria mensium nomina propria: Laphrium, Amalium, Aphamium, quorum bini traduntur binis titulis. Et ut hunc usum etiam latius patuisse reapse ueri simile est, ita utramque menses distinguendi rationem eodem tempore fuisse in usu comprobant tituli W. et F.: 50. 122. 105. 90. 81, qui omnes exhibent menses ex numeris designatos quosque ueri est simile cadere in annos a. Chr. 181. 174. 173. 172. 169; et tituli 312. 368. 412, qui praeferunt propria mensium nomina et uidentur cadere in annos 178 et 177; quos annos accuratius definire conatus sum ex Delphorum archontum tabulis, quas instituit A. Mommsen Philolog. u. 24 p. 1 sqq.

Contra unius calendarii proprium fuisse hunc usum duplicem negat Latischewius (p. 118), ita, ut ad Phocensium calendarium commune morem menses ex numeris designandi pertinere doceat, ad Lilaeensium autem fastos eos [3]) reuocet titulos, qui propria mensium nomina praebent, quoniam ei, qui his titulis seruos manumisisse traduntur, erant Lilaenses. Sed huic Latischewii sententiae haec obstant. Primum sunt tituli, ubi quamquam ei, qui seruos quosdam manumiserunt, erant Lilaeenses, tamen menses ex numeris designentur: W. et F. 35. 50. 53. 81 sq. 90. 128. 222. Deinde nullum aliud singularis Lilaeensium calendarii deprehenditur uestigium neque in cetero-

---

glexit; contra hoc quidem loco iniuria fastis Phocicis 'Tethronium', quod nomen ipse nouauit, inseruit, inductus, ut uidetur, falsa tituli alicuius interpretatione; cf. Latisch. p. 115 ann., qui putat eum tit. 312 male usum esse.

1) W. et F. 63. 212; quem mensem Ruellius attribuit Charadraeorum fastis. 2) W. et F. 312. 368. Aphamium Ruellius falso inseruit Aetolorum fastis. 3) W. et F. 63. 212. 312. 368. 412.

rum[1]), quantum scimus, oppidorum Phocicorum calendariis inerant propria mensium nomina, id quod statim apparebit. Denique tit. W. et F. 368 uerba: 'ὡς Φωκεῖς ἄγοντι Ἀφαμίου' euincere mihi uidentur ad Phocensium fastos communes ut hoc nomen, ita cetera propria mensium nomina spectare; cf. E. Curtium Götting. Nachr. 1864 p. 174.

At praeter illos titulos, quorum menses propter praescriptum Phocensium magistratum fuisse putamus Phocensium fastorum communium, exstant tituli, qui quoniam praebent archontes singularum ciuitatum, exhibere uidentur singularum ciuitatum menses.

Sed uidentur tantum. Singula oppida, quibus proprii menses quos adscripsimus fuisse uidentur, sunt haec:

Ambryssus;	δεύτερος	est Delphorum Dadaphorius W. et F. 274. 437; Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 46.			
Charadra;	ὄγδοος	est Delphorum Heracleus W. et F. 429.			
Daulis;	δεύτερος	est Delphorum Dadaphorius Hauss. no. 47.			
	ἕβ]δομος	C. I. 1725.			
	δωδέκατος	C. I. 1732[b].			
Stiris;	τέταρτος	Lebas. 993; Bull. V p. 447.			
Tithora;	τρίτος	Eph. A. III, 783 sq.;		cf. Lebas.	823 sq.
	τέταρτος	„	786;	„	825.
	πέμπτος	„	783;	„	823.
	ἑνδέκατος	„	785;	„	826.
	δωδέκατος	„	783;	„	823.
Elatea;	πρᾶτος	est Boeotorum Alalcomenius C. I. 1569.			

Apparet morem menses ex numeris designandi fuisse communem horum oppidorum et Phocensium fastis; contra ne

1) Ex diuersa fastorum Delphicorum ratione Latischewius (p. 127) non debuit colligere etiam ceteras Phocensium ciuitates suis ipsarum fastis usos esse. Scimus enim Delphos usos esse cum propriis fastis tum suis ipsorum legibus et institutis; cf. Schömanni Griech. Alterth. II, 77 et Hermanni Griech. Antiquit. I, 12, 15.

unum quidem tenemus propriorum mensium nominum exemplum.

Porro uidemus Delphorum Heraeum fuisse primum [1]) mensem et apud Phocenses et apud Ambryssenses, Charadraeos, Daulios, ut concludere liceat, ab eodem cardine etiam ceterarum Phocensium ciuitatum annos incepisse et idem anni initium omnium Phocensium fuisse commune. Quae cum ita sint, singulas quas attulimus ciuitates quamquam habuerant suos magistratus, tamen non propriis, sed Phocensium fastis communibus esse usas elucet; quin etiam propria illa mensium nomina quae attribuimus Phocensium fastis communibus unius esse indicia Phocensium calendarii, quod prius fuerat in usu quam menses ex numeris designarentur [2]) ueri simile est.

Ab illo autem qui uidetur constans fuisse consensu mensium Phocicorum et Delphicorum abhorret comparatio primi Elatensium mensis et Boeotorum Alalcomenii, quoniam Alalcomenius respondere solitus est Atheniensium Maemacterioni [3]), primus autem Phocensium mensis consentiebat cum Delphorum Heraeo i. e. cum Atheniensium Pyanopsione. Quam dissensionem ex intercalandi uarietate explicandam esse consentiunt uiri docti uelut Boeckhius ad C. I. 1569; Lipsius Studd. philol. Lips. u. III p. 213 sq.; Latisch. p. 51; et ipse ex hac mensium discrepantia p. 346 collegi Phocenses — et fortasse Delphos, siquidem probatur Mommseni sententia [4]) de utrorumque in intercalandis mensibus consensu, cui nihil obstare confiteor — intercalasse priore quam Boeotos anno.

---

1) Etiam Achaeos pro primo mense habuisse Delphorum Heraeum docet tit. W. et F. 109; unde patet ueram esse Nisseni de anni Achaeorum initio sententiam (kritische Unters. üb. die Quellen d. IV. et V. Dekade d. Livius p. 137); cf. A. Mommsen Philolog. 24, 17.

2) Latischewium (p. 11) secutus a Mommseno (Delphik. pp. 67. 79 sq. 263, 1) ita dissentio, ut arbitrer recentioribus demum temporibus menses ex numeris designatos esse; quoniam huius usus testimonia non ante alterum, quantum scio; a. Chr. saeculum inueniuntur; cf. Lebas.-Foucart. ad tit. 12; hui. diss. cap. III. A, 4 a.

3) Plut. Arist. 21; cf. hui. diss. p. 343 sq.

4) Delphik. p. 122.

3. *De Locrorum qui dicuntur Ozolarum fastis.*

a) De Locrorum fastis communibus.

Delphis:	apud Locros:	Delphis:	apud Locros:
Βουκάτιος	1. .	*Βύσιος*	7. . [5]
Βοαθόος	2. .	*Θεοξένιος*	8. *ὄγδοος* [6] / *Ποιτρόπιος* [7]
Ἡραῖος	3. .	*Ἐνδυσποιτρόπ.*	9. *Πόκιος* [8]
Δαδαφόριος	4. *τέταρτος* [1]	*Ἡρακλεῖος*	10. *δέκατος* [9] / *Ἀγύειος* [10]
Ποιτρόπιος	5. *Διονύσιος* [2]	*Ἰλαῖος*	11. .
Ποιτρόπιος I.	? *Δινών* [3]	*Ἀπελλαῖος*	12. *Δωδέκατος* [11]
Ἀμάλιος	6. *ἕκτος* [4]		

Apud Locros inuenimus eundem quem apud Phocenses obseruauimus duplicem menses distinguendi usum et eodem fere tempore eum ualuisse apparet ex titulis W. et. F. 354 et 363, quorum altero Pocius, altero mensis octauus exhibetur, quamquam utrique inscriptioni eidem et Locrorum et Delphorum magistratus praescripti sunt. Quem duplicem usum similiter atque eandem Phocensium consuetudinem Latischewius ita explicare studet (p. 117 sqq.), ut ea quae attulimus propria mensium nomina Physcensium fastis esse uindicanda censeat. Quae tamen sententia meo quidem iudicio stare non potest. Quamquam enim ii qui titt. W. et F. 186 et 354 seruos manumittunt, sunt Physcenses, tamen illam Latischewii legem non probo nisus titulo W. et F. 405 [12], ubi qui manumisit is quidem est homo Amphissensis, sed Locrorum tamen affertur mensis, non Amphissensium; similiter titt. W. et F. 236 et 363 Tritenses

1) W. et F. 236. 432. 2) Ib. 186. 3) Ib. 243; Ruellius p. 827 censet Dinonem esse alteram Aetolorum Dii formam. 4) W. et F. 213.

5) Septimum locum E. Curtius Götting. Nachr. 1864 p. 176 assignauit Hermaeo mensi, non adscripto fonte, unde eum hausit; cf. Latisch. p. 127.

6) W. et F. 363. 7) Hauss. no. 39. 8) W. et F. 354.

9) Ib. 177. 10) Ib. 405. 11) Ib. 289.

12) Quem titulum Latischewius p. 114 sqq. plane neglexit. Scire uellem, quam patriam uir ille doctus assignaret Agyeo mensi, qui huic titulo debetur; ne Physcensibus attribuatur impedit, quod is quem tenet locus apud Physcenses Hychaeo est occupatus.

habent non Tritensium, sed Locrorum menses. Ceterum non constantem fuisse hunc conexum, quem inter mensis et eius qui manumisit patriam intercessisse putauit, Latischewius ipse sensisse uidetur; reuocat enim Locrorum Dinonem ad patriam magistratus qui dicitur eponymi, quem hominem Physcensem fuisse conicit, ita, ut etiam Dinonem attribuat Physcensium fastis.

Deinde ne unus quidem mensis ex illis quos[1]) Latischewius Physcensibus adscripsit, traditur fuisse Physcensis. Immo uero nusquam alibi redire eos quos Physcenses fuisse scimus infra patebit.

Denique ea quae titt. W. et F. 186. 243. 354. 405 praescripta sunt uerba 'ἀγωνοθετέοντος τῶν Λοκρῶν', 'ἐν δὲ Λοκροῖς ἀγωνοθετέοντος', 'βουλαρχέοντος τοῦ Λοκρικοῦ τέλεος ..' ad omnes Locros spectare apparet neque ullo modo fieri potest — id quod Latischewius uult —, ut haec permisceantur cum illis quae ad singulas Locrorum ciuitates pertinent, quoniam inter utrumque praescriptionum genus fit oppositio uelut titt. W. et F. 177. 432. 289. 243. Quibus de causis nego fieri posse, ut illa propria mensium nomina titt. W. et F. 186. 243. 354. 405 Locrorum fastis communibus abrogentur; quamquam quomodo illud quod inter Locros commune fuisse uidimus calendarium cum singularum Locrorum ciuitatum fastis consociari possit, non perspicio.

Ad hanc quam modo adumbrauimus difficultatem altera accedit de Dinonis sede dubitatio; qui mensis Delphorum Poetropio priori respondisse tit. W. et F. 243 traditur; exspectamus autem cum hoc mense consensisse Dionysium, qui in tit. W. et F. 186 cum Poetropio coniungatur. Nihilominus ut quaestio de Dinonis loco soluatur, de diuersis intercalandi cyclis potest ita cogitari, ut Dinonem aut Dionysium communi loco motum esse putemus; quas tamen in intercalandi rationes propter tantam de his rebus testimoniorum penuriam non potest accuratius inquiri. Ceterum similes de Laphriaei sede dubitationes eodem excitari qui hunc Dinonem continet titulo

1) Dinonem, Dionysium, Poetropium, Pocium.

in condendis fastis Aetolicis paulo infra uidebimus. Ad quas tollendas diuersae cum non suppeditent intercalandi rationes, in hoc titulo adhibendo summa opus esse uidetur cautione.

b) Physcensium et Tolophoniorum fastis.

apud Locros:	α) Physci: β) Tolophone:	apud Locros:	α) Physci β) Tolophone:
1.	.	7.	.
2.	.	8.	.
3.	.	9.	.
4.	α) Ἀράτνος [1]	10.	α) Ὑχαῖος [2]
5.	.	11.	.
6.	.	12.	β) Ἀπελλαῖος [3]

Physcenses et Tolophonios et ceteras Locrorum ciuitates habuisse idem anni initium, quod in Locrorum fastis communibus in usu fuisse uidimus, cum Latischewio (pp. 54. 121) conicio. Pro tradito Hychaei nomine ideo Ὑλαῖος scribit Latischewius (p. 126), quod nullum exstat Graecorum uerbum a litteris ΥΧ incipiens; et illud quod restituit mensis nomen interpretari conatur his Stephani Byz. s. u. ὕλη· uerbis: Ὕλη· ἔστι καὶ πόλις Λοκρῶν τῶν Ὀζολῶν ἧς τὸ ἐθνικὸν ὑλαῖος; ita, ut de huius oppidi nomine Apollinis cognomen quoddam Ὑλαῖος [4]) originem duxisse fingat, de quo illud quod proposuit mensis nomen repetendum esse censet. Quae coniectura quamuis sit per se facilis, tamen uix potest probari, quod de illo Apollinis cognomine plane nihil constat. Alteram autem quam pro tradito Hychaeo proposuit scripturam [5]), parum probabilem esse Latischewius ipse sensit. Equidem traditum Hychaei nomen mutare eo minus audeo, quo plura Locrorum mensium nomina singularem prae se ferunt indolem et naturam uelut Κοούτιος, Ἀμών, Δινών, Ἀράτνος.

---

1) W. et F. 432. 2) Ib. 177. 3) Ib. 289.

4) Ut in uniuersum talem originem comprobet, affert Latischewius Apollinis cognomina haec: Ἀκραίφιος, Γεργίθιος, Γρύνειος, Κύνθιος, alia.

5) Ἰλαῖος.

c) De Amphissensium, Chaliensium, Tritensium, Oeanthensium, Anticyrensium fastis.

Delphis:	α) Amphissae:	β) Chalei:	γ) Tritaeae:	δ) Oeantheae:	ε) Anticyrae:
Βουκάτιος	1. *Ἀγραστυών*[1]	*Κάρειος*[11]	.	.	.
Βοαθόος	2. .	.	.	.	.
Ἡραῖος	3. .	*Κοούτιος*[12]	.	.	.
Δαδαφόριος	4. [*Βουκά*]*τιος*[2]	.	.	.	.
Ποιτρόπιος	5. *Παναγύριος*[3]	.	*Γιγάντιος*[17]	.	.
Ποιτρόπιος I.	*Παναγύριος*[4]	.	.	*Ἀπελλαῖος*[19]	.
Ἀμάλιος	6. *Γιγάντιος*[5]	.	.[18]	.	*Διονύσιος*[20]
Βύσιος	7. .	*Λύκειος*[13]	.	.	.
Θεοξένιος	8. *Ποιτρόπιος*[6]	*Ποιτρόπιος*[14]	.	.	.
Ἐνδυσποιτρόπ.	9. *Ποιτρόπιος*[7]	.	.	.	.
Ἡρακλεῖος	10. *Πόκιος*[8]	.	.	.	.
Ἰλαῖος	11. *Ἀμών*[9]	*μὴν Ἀπόλλωνος*[15]	.	.	.
Ἀπελλαῖος	12. *Πάναμος*[10]	*Ἀπελλαῖος*[16]	.	.	.

Ad Locrorum fastorum communium exemplum harum Locrorum ciuitatum annos a Delphorum Bucatio incipientes facio (cf. supra b), Bergkii sententiam de Amphissensium anni initio (p. 59) correcturus.

α) C. I. 1607 memoriam '*Αἰραστυών*' Wescheri et Foucarti titulis, quorum consensu *Ἀγραστυών* comprobatur, refelli E. Curtius (Gött. Nachr. 1864 p. 177) et Latischewius (p. 122) recte iudicauerunt; quamquam Airastyonis, de qua Hermannus (p. 44) et Bergkius cogitauerunt significatio propter Hesychii uerba '*αἰρασταὶ τινὲς ἄρχοντες*' eo commendari uidetur, quod Amphissensium primum hunc mensem fuisse aliqua cum probabilitate statuimus. Iam memorabilis est duplex illa sedes Amphissensium Poetropii cum Delphorum Theoxenio et Endyspoetropio comparati; quam duplicem responsionem ex uitio

---

1) W. et F. 247 sq. *Ἀγρεστ.* ib. 92. 428; *Ἀγροστ.* 215; *Ἀγρυστνεών* 256. 2) Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 40. 3) W. et F. 163. 209; Hauss. no. 15. 41 sq. 4) W. et F. 164. 5) Ib. 426. 6) Ib. 360. 7) Ib. 224. 8) C. I. 1707. 9) W. et F. 19. 257. 10) Lebas. 959; a Ruellio omissus. 11) C. I. 1607. 12) W. et F. 69; cf. Hauss. no. 45. 13) Hauss. no. 43. 14) Ib. no. 44. 15) Lebas. 960; a Ruellio omissus. 16) W. et F. 262. 17) Ib. 148. 18) Tritensium fastis Ruellius p. 827 nescio quo iure inseruit Aratyum. 19) Ib. 243. 20) Ib. 442.

nescio cuius ducendam esse inconsiderate iudicat Mommsenus Delphik. p. 8, 1. Neque uero placet Latischewii opinio, qui p. 120 hanc discrepantiam ita explicare studet, ut singulos Amphissensium et Locrorum menses respondisse statuat binorum Delphorum mensium posteriori et priori parti, quam sententiam pugnare contra Graecorum consuetudinem menses a nouilunio incipiendi p. 329, 2 exposuimus. Immo uero hanc discrepantiam intercalandi uarietatis uestigium esse arbitror; cui discrimini indicio esse possunt etiam Chaliensium Apellaeus et Apollinis qui dicitur mensis, quorum ille cum Delphorum Apellaeo, hic cum eorundem Ilaeo comparatur, siquidem sumere licet ad eundem mensem spectare utramque notionem; cf. Latisch. p. 120 et hui. diss. p. 351, 4. Contra cetera exempla quae ad confirmandam sententiam de diuersis mensium Delphicorum et Locricorum initiis congessit Latischewius prorsus esse procul habenda censeo haec:

I.	Locrorum	Pocius	est	Delphorum	Endyspoetropius
	Amphissensium	„	„	„	Heracleus;
II.	Tritensium	Gigantius	„	„	Poetropius
	Amphissensium	„	„	„	Amalius;
III.	Locrorum	Dionysius	„	„	Poetropius
	Anticyrensium	„	„	„	Amalius;

quoniam incautius iudicare uidetur, si quis in tanta [1]) quantam inter singularum Locrorum ciuitatum fastos intercedere uidemus discrepantia, tamen apud omnes has ciuitates homonymos menses sibi respondisse sumit. Porro pro tradita lectione ΑΜΩΝ quamquam duplici titulo munita Latischewius (p. 124) propter obscuram huius nominis significationem scripsit ΑΛΙΩΝ, quod nomen sicut Cretensium Haliaeum ad Solis cultum spectare arbitratur. Neque uero cur contra duplicis tituli memoriam Latischewio adstipulemur, satis causae esse uidetur, praesertim cum id quod uir ille doctus restituit nomen non ita

1) Praeter nominum diuersitatem conferas Oeanthensium Apellaeum, qui est Delphorum Poetropius et Chaliensium Apellaeum, qui est Delphorum Apellaeus.

tutum sit; qua de re traditam scripturam quamuis obscuram seruandam esse censeo; cf. p. 332.

Atque hac data occasione monere liceat Dinonis et Amonis nominum posteriorem syllabam esse acuendam, id quod euincit analogia ceterorum quae in 'ών' exeunt mensium nominum.

β) Iudicium de Chaliensium Carei loco pendet ab illa quam p. 361 exposuimus sententia de Amphissensium Airastyonis forma, quocum mense Careus coniungitur tit. C. I. 1607; atque ut Chaliensium Apellaeum comparemus cum Delphorum Apellaeo non cum Amalio, id quod Curtius et Ruellius faciunt, suadet Chaliensium Apollinis qui dicitur mensis cum Delphorum Ilaeo collatus et Tolophoniorum Apellaeus cum Locrorum mense duodecimo i. e. Delphorum Apellaeo aequatus. De Chaliensium denique Apellaei sede inde mouetur dubitatio, quod is Delphorum mensis, quocum confertur, euanuit praeter primam A litteram.

4. *Aetolorum, Callipolitarum, Naupactiorum fasti.*

Delphis:	*α*) apud Aetolos:	Delphis:	*α*) apud Aetolos: *β*) Callipoli: *γ*) Naupacti:
Βόαθόος	1. *Προκύκλιος* 1)	*Θεοξένιος*	7. *Ἑρμαῖος* 8)
Ἡραῖος	2. *Ἀθαναῖος* 2)	*Ἐνδυσποιτρόπιος*	8. *Διονύσιος* 9) *β*) *γ*)
Δαδαφόριος	3. *Βουκάτιος* 3)	*Ἡρακλεῖος*	9. *Ἀγύειος* 10)
Ποιτρόπιος	4. *Δῖος* 4)	*Ἰλαῖος*	10. *Ἱπποδρόμιος* 11) *β*)
Ποιτρόπιος I.	*Λαφριαῖος* 5)	*Ἀπελλαῖος*	11. .
Ἀμάλιος	5. *Εὐθυαῖος* 6)	*Βουκάτιος*	12. *Πάναμος* 12)
Βύσιος	6. *Ὁμολώιος* 7)		

1) W. et F. 179. 198. 316. 323; Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 26.

2) W. et F. 318. 337. 376. 403. 417; Hauss. no. 16. 3) W. et F. 130. 321. 4) W. et F. 124. 145. 188. 199. 252. 304 (*Δεῖος*). 319 sq. 324. 333. 385 sq. 408.; Hauss. no. 15. 17. 23. 27 sqq. 31. 36. 5) W. et F. 243. 6) Ib. 285 sq. 329. 339. 362. 372. 407. 409; Hauss. no. 24. 30. 7) W. et F. 189. 330. 345 sq. 384. 404. 8) Ib. 80. 190. 377 sq. 388. 394. 422; Hauss. no. 18 sq.

9) W. et F. 204. 287; Hauss. no. 20. 32; apud Callipolitas W. et F. 100; apud Naupactios C. I. 1756. 10) W. et F. 64 (*Ἀγύεος*). 178. 294. 310. 313. 325. 328. 371. 379; Hauss. no. 21. 25. 11) W. et F. 322. 380. 382. 393. 411; apud Callipolitas Rang. 918 = Lebas. 908 a. 12) W. et F. 74 sq. 91. 191. 223. 284. 335 sq. 359. 410. 416; Hauss. no. 22. 33 sq.; C. I. 1702.

Aetolorum annum facit summa cum probabilitate A. Mommsen a Procyclio incipientem. Idem uir doctus propter constantem quam uidemus Delphorum et Aetolorum mensium responsionem utrosque eodem usos esse intercalandi cyclo Delphik. p. 122 optimo iure docet. Sed tamen una quam plane praetermisit restat difficultas. Quid enim faciamus Laphriaeo mense, qui cum Delphorum Poetropio priore coniungitur, quamquam exspectamus cum eo consensisse Aetolorum Dium, quippe quem respondisse Delphorum Poetropio doceant uiginti tituli? Quibus ex angustiis qua uia effugiamus, non uideo (cf. p. 359 sq.), quoniam consensu ceterorum titulorum de intercalandi uarietate cogitare uetamur. Latischewii autem sententia (pp. 37. 41) certo caret fundamento, qui eiusdem fuisse mensis utrumque nomen arbitratur, ita, ut Macedonum Dius in Aetolorum calendarium irrepsisse et genuinus Laphriaeus paulatim obsoleuisse putandus sit. Nam ne unum quidem eiusmodi duplicis usus uestigium traditur memoriae; neque usquam alibi Macedonum mensium transitus in calendaria Graecorum genuina certis comprobatur testimoniis. Nam illam sententiam de Thessalorum et Halensium Panamo et Hadromio Latischewius suo Marte temptauit (cf. hui. diss. p. 332) et de Macedonibus Perrhaeborum Dium esse repetitum mera eiusdem uiri docti est coniectura [1]). Ceterum si quando Macedonum fasti superauerunt calendaria Graecorum genuina, certe nondum potest cogitari de principatu Macedonum mensium altero [2]) a. Chr. saeculo, quo exarati sunt tituli qui continent Aetolorum et Perrhaeborum Dium; traduntur [3]) enim menses Graecorum antiquitus proprii

1) Ut sit Dius repetendus de Macedonum fastis, sed unde diuersam hanc Aetolorum et Macedonum Dii sedem explicemus dubium est. Respondet enim Macedonum Dius Atheniensium Pyanopsioni, Aetolorum Dius Atheniensium Posideoni; cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I p. 396; Herm. p. 101 sq.

2) Cf. A. Mommsen Philolog. XXIV p. 15; Wachsmuth. Mus. Rhen. XVIII (1863) p. 540 sq.

3) Cf. Ἀθην. X (1881) p. 406 sq., ubi exstat titulus, qui Boeotorum Bucatium continet quemque in alterum uel tertium p. Chr. saeculum cecidisse Cumanudes docet; Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 40 sqq.; cf. hui. diss. cap IV. B, 1 c et f; Bull. V (1881) p. 70 sqq.; Lat. pp. 74. 149, 42.

etiam primi et alterius p. Chr. saeculi titulis. Denique Ruellius p. 827 unde hauserit Bomium mensem, quem quamquam dubitans undecimo loco inseruit, plane ignoro.

5. *De Doridis fastis.*

Delphis:	α) Erinei: β) Boei[1]:	Delphis:	α) Erinei: β) Boei:
Βοαθόος	α) *Ἀρχοστάσιος*[2])	*Θεοξένιος*	α) *Λάφριος*[3])
Ἡραῖος		*Ἐνδυσποιτρόπιος*	β) *Πόκιος*[4])
Δαδαφόριος		*Ἡρακλεῖος*	
Ποιτρόπιος		*Ἰλαῖος*	
Ἀμάλιος		*Ἀπελλαῖος*	
Βύσιος		*Βουκάτιος*	α) *Βουκάτιος*[5])

α) Erinensium annum ab Archostasio mense incepisse conicio cum Latischewio (p. 127), quamquam non tam confidenter profero hanc sententiam, quia nulla commendatur re nisi Archostasii nominis etymologia per se non ita certa. Neque enim ad hanc Archostasii etymologiam comprobandam multum ualet exemplum Cretum Metarchii[6]), quem mensem uir ille doctus in comparationem adhibet; praesertim cum num hoc quidem mense magistratus initi sint nesciamus. Ceterum nullum conspicitur fastorum Erinensium et Aetolorum similitudinis uestigium, unde utrosque idem habuisse anni initium concludi possit. Sed cum aliud subsidium constituendo Erinensium anni initio sit nullum, assentior quamuis dubitans Latischewio. Denique

---

1) ʽ*Βοιόν*ʼ scribitur a Stephano Byz. (ed. Meineke p. 172) ab aliis; cf. Bursian. Geogr. v. Griechenl. I p. 155; titulus autem, quem edidit Rhangabis no. 945, praebet ʽ*ἐν δὲ Βοαῖς*ʼ, quam discrepantiam iam Rhangabis adnotauit. 2) W. et F. 365. 3) Ib. 54; Rang. 931 = Lebas. 920.

4) Rang. 945. 5) Hauss. Bull. V p. 397 sqq. no. 48.

6) Vide Ideleri Handb. d. Chronol. I, 426; Hermann. p. 98; conferatur nunc Dittenbergeri de Archostasii significatione sententia; qui Syllog. inscriptt. Graec. no. 294 ann. 5 censet mensem Archostasium esse ʽeum sine dubio quo magistratuum comitia (*ἀρχαιρεσίαι*) haberi solentʼ. Quae etymologia si uera sit, Archostasius non tam pro primo anni mense quam inter ultimos sit habendus; cf. hui. diss. cap. III. A, 3 e.

Hermanni sententia, qui putat Laphrium esse Aetolorum mensem, non iam defenditur. Apud Phocenses enim, non apud Aetolos inuenimus Laphrium. Ruellii autem coniectura p. 827 arbitrantis Erinenses eosdem habuisse fastos ac Phocenses, parum ueri uidetur similis, cum nulla in re posita sit nisi in Laphrii nomine et sede.

6. Acarnanum

restat unus mensis

Κουροτρόπος tit. Cumanudis *Ἀθην.* I (1872) p. 253 sq.; cf. Lebas-Foucart p. 144 no. 194[d], Cauer.[2] no. 240; quo titulo nisus Cumanudes C. I. 1793[a] lectionem *Κουροπος* correxit; quam coniecturam probauerunt Cauer (no. 241), Ruellius (p. 832), Latischewius (p. 19).

Praeterea exstat mensis cuiusdam fragmentum tit. Lebas. 1041 *μηνὸς Βο . . . .*; fortasse *Βο[υκατίου.*

Caput III.

De fastis Doricis.

A. Ciuitates Peloponnesiacae cum coloniis.

1. De Lacedaemoniorum, Heracleensium, Theraeorum, Cnidiorum fastis.

Athenis:	a) Lacedaemone[1]):	b) Heracleae:	c) Therae:	d) Cnidi:
Πυανοψιών	1. .	? *Ἀπελλαῖος*[8])	.	.
Μαιμακτηριών	2. .	.	.	? *Βαδρόμιος*[14])
Ποσειδεών	3. .	.	? *Διόσθυος*[10])	.
Γαμηλιών	4. .	.	*Ἐλευσίνιος*[11])	.
Ἀνθεστηριών	5. .	.	*Δελφίνιος*[12])	.
Ἐλαφηβολιών	6. *Ἀρτεμίσιος*[2])	.	*Ἀρτεμίσιος*[13])	*Ἀρταμίτιος*[15])
Μουνιχιών	7. *Γεράστιος*[3])	.	.	.
Θαργηλιών	8. *Φλιάσιος*[4])	.	.	.
Σκιροφοριών	9. *Ἑκατομβεύς*[5])	.	*Ὑακίνθιος*[13])	.
Ἑκατομβαιών	10. *Ἡράσιος*[6])	.	.	.
Μεταγειτνιών	11. *Καρνεῖος*[7])	.	.	.
Βοηδρομιών	12. .	*Πάναμος*[9])	.	.

---

1)—15) Vide p. 367.

a) Lacedaemoniorum ephoros iniisse magistratus annique initium intercessisse inter Elaphebolionem exeuntem et hiemem aduenientem apparet e Thucydidis l. V c. 19 et 36. Sed utrum eorum annus habuerit initium a solstitio aestiuo an ab aequinoctio autumnali, res est controuersa; cf. Rinckii Religion d. Hellenen II, 47, Boeckhii Zur Gesch. d. Mondcyclen p. 87, Ungeri 'att. Kalend.' (Sitzungsber. d. bayr. Akad. ph.-ph. Cl. 1875 II) p. 62 ann.; 'Zeitrechn. d. Thuc.' (ib. 1875 I) p. 59 sq. ann. Ab Atheniensium autem Pyanopsione i. e. ab aequinoctio autumnali [1]) Lacedaemoniorum annum incepisse ueri est simillimum.

Scimus enim Carneum mensem ut apud Lacedaemonios, ita apud omnes fere Dores fuisse in usu et eum quidem, ubi-

1) Λάφριος mensis, qui exstat in Gytheatarum titulo a Newtone CXLIII edito, in Lacedaemoniorum fastis, quibus eum inseri Newton uult, uix habet locum. Occupatus enim est tertius quem Laphrius, ubicumque inuenitur, obtinet post brumam locus (cf. supra cap. II, 2 et 5). Gytheatarum igitur mensis ille fuisse uidetur uel Eleutherolaconum qui dicuntur, quorum temporibus decretum titulo illi inscriptum esse Newton iudicauit. — Aphrii formam per Duchesnii errorem e Laphrio esse ortam Newtonis at minime probanda est sententia. Aphrii enim nomen non uno Duchesnii comprobatur titulo, sed tribus Ussingii inscriptionibus, quae et a Bergade et a Duchesnio iterum sunt descriptae (cf. hui. diss. pp. 319. 334).

2) Thuc. V, 19. 3) Thuc. IV, 118 sq.; cf. Boeckhii Zur Gesch. d. Mondcyclen p. 86 sqq. 4) Steph. Byz. s. u. Φλιοῦς; Hes. s. u. Φλυήσιος. 5) Hesych. s. u. 6) Hesych. s. u. 7) Thuc. V, 54, 2; cf. Plut. Nic. 28 et Unger. Philolog. u. XXXIII p. 231. 8) C. I. 5774 sq. tab. I, 2 et 95. 9) Ib. u. 101. 10) C. I. 2448. IV, 1. VIII, 19. 11) Ib. II, 8. III, 4. 12) Ib. II, 32. IV, 26. 13) C. I. II p. 1086 no. 2465 f. 14) Newton, Halicarnassus, Cnidus and Branchidae p. 758 no. 44. 15) Lebas-Waddington no. 79; cf. C. I. 3052.

1) Latischewius quod p. 52 sqq. eos, qui Atheniensium Pyanopsionem pro primo mense habuissent, annum non ab aequinoctio autumnali (i. e. anno a. Chr. 381. 27/28 Sept.; cf. Boeckhii Sonnenkreise p. 388), sed ab occasu uergiliarum matutino (i. e. eodem anno 13/14 nou.; cf. Boeckh. l. l.) incepisse docet, me non habet assentientem. Est enim ueri simillimum annum non ab ipso cardinis die incepisse, sed a proximo eum insequente nouilunio, ita, ut primus mensis anni ab aequinoctio autumnali incipientis responderet Pyanopsioni, primus autem anni a matutino uergiliarum occasu incipientis Maemacterioni.

cumque fuerit, in idem anni tempus incidisse et Atheniensium Metagitnioni respondisse consentiunt uiri docti [1]) Thucydidis [2]) l. V c. 54 uerbis 'Καρνεῖος δ' ἦν μὴν ἱερομήνια Δωριεῦσι' nisi. Iam eis, qui hanc sententiam probant, colligendum est omnes qui Carnea celebrarent Dores eundem habuisse intercalandi cyclum. Cum autem constet Rhodios pro intercalari mense habuisse Panamum alterum, quem mensem etiam Lacedaemoniorum fuisse docent Heracleensium fasti, concludo [3]) ut a Rhodiis, ita a Lacedaemoniis et ceteris Doribus pro intercalari mense habitum esse Panamum alterum. Sed tabulae Heracleenses, quae dicuntur, non solum fuisse Panamum tradunt Heracleensium mensem, sed etiam suadent, ut eum collocemus iis temporibus, ubi frumentum et maturum et tritum erat [4]); ita, ut Hermanno assentiar, qui p. 124 ei assignat locum Carneo proximum. Quodsi Panamum alterum a Lacedaemoniis esse habitum pro intercalari mense eumque stetisse statim post Carneum et respondisse Atheniensium Boëdromioni sumimus, sextum aut duodecimum Lacedaemoniorum mensem fuisse Panamum sequitur, quoniam Graeci intercalares menses mensi sexto aut duodecimo addere solebant. Duodecimum autem fuisse eum mensem intellegitur ex Thucydidis locis supra laudatis. Quocum optime consentit duorum titulorum memoria, quorum altero (C. I. 5475) Gelensium Carneus fuisse traditur posterioris semestris, altero (C. I. 5491) Agrigentinorum Carneus adscribitur sexto bimestri.

Cum autem non solum Lacedaemoniorum, Gelensium, Agrigentinorum, Rhodiorum, sed etiam Cretum annum incepisse uideamus ab aequinoctio autumnali, concludere uelim inter Dores communia fuisse ut intercalandi cyclum, ita anni

---

1) Grote, Gesch. Griechenlands V² p. 258, 55; Unger, Philolog. l. c.; Latisch. p. 145. 2) Cf. Pausan. III, 5, 8 p. 216 Bekk.

3) His quidem causis adducor ad alterum mensem Panamum intercalandum; contra certa desidero de hac re testimonia; quae tamen exstare Schmittius auctor dissertationis Lipsiensis a. 1882 'quaestiones chronologicae ad Thucydidem pertinentes' p. 48 sibi finxit.

4) C. I. 5774 I u. 100 sqq.; Hermann. p. 73 sq.; cf. hui. diss. p. 348.

initium, praesertim cum plurimi fasti Dorici hunc anni cardinem admittant neque ulli obstent nisi Corcyraei et Tauromenitani, quos etiam aliis rebus a ceterorum Dorum calendariis discrepant. — Quibus de causis omnium Dorum quoad fieri potest fastos incipientes faciemus ab aequinoctio autumnali.

Porro facile potest consociari nostra de Lacedaemoniorum anni initio sententia cum Plutarchi loco (Agidis c. 13 sqq.), quem Latischewius primus, quantum scio, adhibuit ad statuendum Lacedaemoniorum anni initium. Ibi enim scriptor narrat eodem tempore autumnali Agesilaum et contra intercalandi cyclum anno addidisse mensem intercalarem et contra leges id studuisse, ut iterum ephorus crearetur. Verumtamen minime perspicio, quo iure Latischewius Carneo assignauerit duodecimum locum, Panamo primum. Cui sententiae primum obstat ceterorum fastorum Doricorum similitudo; tum displicet, quod uir ille doctus ad Dodwelli [1]) sententiam recurrens sibi sumit Lacedaemonios intercalare solitos esse alterum Carneum; ueri enim uidetur dissimile hunc mensem, quem Dores habebant pro sacro, duplicatum ac profanatum esse.

Iam Phliasii, Hecatombei, Herasii ordinem probo eum, quem Latischewius (p. 133 sqq.) proposuit; qui cum Ungero [2]) consentit de collocando Herasio [3]); ita autem dissentit ab eodem uiro docto, ut Hecatombei et Phliasii ordinem quem ille probauerat inuertat, eo potissimum usus argumento, quod Hyacinthia, quae mense Hecatombeo celebrata esse accepimus [4]), sibi persuasit Scirophorione acta esse, non Thargelione, id quod Ungerus demonstrasse sibi uisus est. Sed hanc de Hya-

1) Cf. Ungeri 'Zeitr. d. Thuc.' p. 59 ann. Sitzungsber. d. Münchn. Ak. 1875 I; Dodwellius ad alterum mensem Carneum intercalandum confugit, Thuc. (V, 76) locum explicans, ubi legimus statim post Carnea hiemem accidisse. Attamen haec quam proposuimus intercalandi ratio optime quadrat ad illum locum interpretandum, siquidem licet cum Ungero (cf. l. c.) statuere singulos illius anni menses uno loco propterea processisse, quod priore anno mensis intercalaris erat interpositus. Neque enim statuendum est anni et hiemis initia consensisse.

2) Philolog. u. XXXVII (1877) p. 18. 3) Cf. Droysenum Hermae u. XIV (1879) p. 1 sqq. 4) Hesych. s. u. Ἑκατομβεύς.

cinthiorum tempore quaestionem tractare longum est, praesertim cum Latischewius demonstrauerit inter eos locos, quos Ungerus attulerat ad suam sententiam firmandam, esse nullum, qui suae ipsius sententiae obstaret. Contra ad comprobandam illam Hecatombei sedem affero duo argumenta aliunde repetita.

Primum enim apparet ex Voemelii dissertatione 'de quo anni tempore in Attica *ἀκμάζοντος τοῦ σίτου* dicatur' apud Athenienses eum quo '*οἱ τῆς γῆς καρποὶ ἀκμάζουσιν*' mensem fuisse Thargelionem; cui respondisse ueri est simile Lacedaemoniorum Phliasium, quo fruges maturuisse Stephanus Byz. s. u. testatur his quidem uerbis: '*ἐν ᾧ τοὺς τῆς γῆς καρποὺς ἀκμάζειν συμβέβηκε*'. Tum Theraeorum titulus C. I. II p. 1086 no. 2465 f, ubi Artemisio et Hyacinthio mensibus primitiae quaedam illo ut uidetur aliae, hoc hordei et tritici modii quidam imperantur, Phliasium Hyacinthio ut anteponamus suadet; unde siquidem Hecatombeum respondisse Hyacinthio [1]) ponimus, Phliasium praecessisse Hecatombeo fit conclusio.

b) Latischewius cum Heracleensium menses ad condendos Lacedaemoniorum fastos non adhiberet, factum est, ut Lacedaemoniorum mensibus Rhodiorum adderet Thesmophorium pro Apellaeo, quem eis adscribendum esse censemus. Sed tamen ante omnia ad conficiendos Lacedaemoniorum fastos adhibendos esse Heracleensium menses persuasum habeo, quia a Tarentinis, Lacedaemoniorum colonis, eos duxisse originem scimus. Namque Apellaeum aut Panamum repetere a Thurinis, qui simul cum Tarentinis coloniam deduxerunt Heracleam, Apellaei terminatione et Panami tempestate, in quam eum incidisse uidimus, uetamur. Apud Iones enim, qui erant Thurini, Apellaeonis usurpatur forma et Panamus respondet Atheniensium Scirophorioni.

Heracleensium porro Apellaeus — siquidem Lacedaemonios, Heracleenses, Theraeos, Cnidios idem habuisse anni initium sumere licet, id quod hoc loco in uniuersum moneo — inter primos menses uel pro primo habendus uidetur esse.

1) Cf. Herm. p. 79 sq.

Nam aliquam probabilitatis speciem habet agros esse locatos iis ipsis temporibus, ubi arua cessarent et adesset sementis faciendae opportunitas; quam tempestatem incepisse a uergiliarum occasu matutino i. e. ab altero fere Heracleensium mense discimus ex Hesiodi opp. et dd. u. 383 sq.; cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I p. 242 [1]). Quo conexu inter Apellaeum et anni tempora statuto utraque pars prioris tabulae Heracleensis cur eodem confecta sit Apellaeo mense apparet. Maxime enim erat haec anni tempestas locandis agris idonea.

c) Diosthyum, Eleusinium, Delphinium menses in uniuersum quidem eo sese excepisse quem cum Boeckhio, Hermanno (p. 117 sq.), Latischewio (p. 175 sqq.) dedimus ordine apparet ex C. I. 2448 argumento; sed alium post alium stetisse Latischewii probabilis est coniectura. Ut enim Delphinium statim post Eleusinium stetisse putemus, sententiarum conexus C. I. 2448, II suadet; cf. Bergk. p. 12 et hui. cap. B, 1 a; continuus autem commendatur Diosthyi et Eleusinii successus uerbis eiusdem tituli IV, 21 'ἀπὸ τοῦ πράτου πλείμματος', quippe quae cum acumine quodam dicta esse uideantur et illos sacrificiorum dies testamento praestitutos obseruari non potuisse prodant nisi summa adhibita festinatione. Ad quam sententiam confirmandam accedit, quod primus consanguineorum conuentus, qui quae opus essent ante omnia constitueret conuocatus est eodem Diosthyo, quo 'lex sodalium eius qui instituitur thiasi siue collegii' est facta; cf. tit. IV, 1 et VIII, 18 sq. Ad certum autem anni tempus hi menses referri possunt, siquidem *Διόσθυος* apud Eleos pro tradito '*Θωσυθιας*' a Boeckhio recte est restitutus (cf. hui. diss. p. 347). Ceterum ad comprobanda haec Eleusinii et Delphinii loca nouum Latischewius sibi comparauit (p. 177) argumentum Oluntiorum fastis in comparationem adhibitis, ubi uterque sibi proximus deprehenditur (cf. cap. III. B, 3 c), quamquam sexto et septimo demum anni loco.

d) Badromio mensi alterum apud Coos ceterosque Dores anni locum attribuit Latischewius p. 168, Atheniensium Mae-

1) Eundem anni locum occupasse uidetur Oluntiorum Apellaeus; cf. hui. cap. B, 3 c.

macterioni eum respondisse ratus. Equidem deesse confiteor certa de Badromii loco testimonia. Si autem eosdem fuisse Lacedaemoniorum, Heracleensium, Theraeorum, Cnidiorum fastos probabitur, ut secundus qui unus restat anni locus assignetur Badromio facile poterit fieri.

Denique in duo semestria Cnidiorum annum esse diuisum ex C. I. tit. 2654 discimus.

2. De Corinthiorum, Corcyraeorum, Syracusanorum, Tauromenitarum fastis.

Athenis:		a) Corinthi:	b) Corcyrae:	c) Syracusis:	d) Tauromenii:
Πυανοψιών	1.	.	.	.	10. *Δά[λιος]* [5])
Μαιμακτηριών	2.	.	.	.	11. *Ἀπολλώνιος* [6])
Ποσειδεών	3.	.	.	.	12. *Δυωδεκαταῖος* [7])
Γαμηλιών	4.	.	11. *Μαχανεύς* [2])	.	1. *Ἀρτε[μίσιος* [8])
Ἀνθεστηριών	5.	.	12. *Εὔκλειος* [2])	.	2. *Διονύσιος* [9])
Ἐλαφηβολιών	6.	.	1. *Ἀρτεμίτιος* [2])	.	3. .
Μουνιχιών	7.	.	.	.	4. .
Θαργηλιών	8.	.	.	.	5. .
Σκιροφοριών	9.	.	.	.	6. *Ἀπελλαῖος α'* [10])
		.	.	.	*Ἀπελλαῖος β'* [10])
Ἑκατομβαιών	10.	.	.	.	7. *Ἰ]τώνιος* [11])
Μεταγειτνιών	11.	.	.	*Καρνεῖος* [4])	8. *Καρνεῖος* [12])
Βοηδρομιών	12.	*Πάναμος* [1])	.	.	9. .
Incertae sedis:			*Ψυδρεύς* [3])		*Εὔκλειος* [13])

a) De Corinthiorum anni initio quamquam nihil constat, tamen nulla impedimur re, quominus idem arbitremur apud eos atque apud Lacedaemonios ualuisse anni principium; cf.

---

1) Ps.-Dem. de cor. 157. 2) C. I. 1845 uu. 1 sq. 48 sqq. 57. 59. 62. 98 sqq.; cf. Kirchneri de Andocidea quae fertur tertia oratione. dissert. inaug. Berol. 1861 p. 9 et Goetz. Act. soc. philol. Ritsch. II p. 342.

3) Vischeri Kl. Schr. II p. 13 sqq.; Newton. no. CLXVI. 4) Plut. Nic. 28; cf. hui. diss. p. 366, 8. 5) Wachsm. Mus. Rhen. XXIV p. 452 sqq. col. II, 1; *Δα[ρομίου]* Camarda; *Δαλ[ίου]* D. Comparetti N. Jahrbb. f. class. Philolog. IC 1869 p. 305 sqq.; cf. C. I. 5640 III, 2, 3 ΛΑΛΙΟΥ. 6) C. I. 5640 III, 2, 13; Wachsm. II, 18. 7) Ib. II, 33. 8) C. I. 5640 I, 1, 1. 9) Ib. I, 2, 1. 10) Ib. III, 1, 1 et 9 (*δεύτερος*). 11) Wachsm. l. l. I, 8; *Τωμίου* Camarda, D. Comparetti; cf. ΤΩΝΙΟΥ C. I. l. l. II, 1, 20; 7ϹΥΛΙΟΥ ib. III, 1, 17. 12) Ib. III, 1, 26; Wachsm. I, 23. 13) C. I. l. c. IV, 2, 9.

p. 368 sq. Atque ut ueniam ad Corinthiorum Panamum, etsi certum est[1]) illam qua is continetur mensis epistulam non esse genuinam, tamen eius de Panami tempore memoria non abhorret ab historiae fide, quoniam Panamum apud omnes, quantum scio, Dores respondisse uidimus (p. 368) Atheniensium Boëdromioni. Hermannus autem eum Panamum, qui schol. ad Pind. Nem. p. 426 ed. Boeckh. traditur, esse Corinthium ratus me non habet assentientem. Macedonicum[2]) enim mensem a scholiasta esse dictum multo ueri similius est, praesertim cum uirorum doctorum de Nemeorum tempore sententiae[3]) non tam cum ea cuius erat apud Dores Panamus tempestate, quam cum Macedonum Panamo Atheniensium Scirophorioni respondente[4]) possint consociari. Difficultates[5]) autem quae remanent tollere mea nunc non interest.

b) Deinde Corcyraeorum Artemitium, Machaneum, Eucleum hoc quidem ordine sese excepisse et illum fuisse primum, hos autem undecimum et duodecimum anni menses Corsinus demonstrauit (fast. att. II. p. 415 sqq.) et probauit Hermanno. Porro ad Lacedaemoniorum Artemisii exemplum hos menses referendos esse ad certum anni tempus cum eodem Hermanno censeo; quamquam de anni initio illarum gentium fasti ualde inter se dissentiunt. Contra Tauromenitarum fasti ad Corcyraeorum aut aliorum populorum fastos condendos nihil fere ualent, quoniam singularis fuisse uidetur eorum natura ac ne Eucleus quidem occupare potest apud Tauromenitas eandem sedem, quam apud Corcyraeos eum habuisse accepimus.

Quo autem loco Psydreus mensis steterit, prorsus nescimus. Ac ne Vischeri quidem sententia, qui eum cum Argiuorum et Boeotorum Hermaeo i. e. cum Atheniensium Game-

1) Cf. Droyseni Hellenism. I², 2, 346.

2) Cf. schol. ad Pind. Olymp. VII, 147; Gorpiaeum, qui ibi legitur, esse mensem Macedonicum, non Rhodium primus uidit Boeckhius C. I. II p. 392ᵉ. Tum Droysenus (Hermae uol. XIV p. 7 sq.) contra Ungerum (Philolog. uol. XXXIV, 61) disserens hunc mensem denuo abrogauit Rhodiis.

3) Cf. Unger., Philolog. XXXIV p. 50 sqq.; Droysen. Hermae l. c.

4) Cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I, 396; Herm. p. 101 sq.

5) Cf. Unger. Philolog. u. XXXIV pp. 52. 64 et Droysen. l. c.

lione comparandum proposuit, probata Roschero[1]) certis nititur testimoniis neque cum eo quem probauimus mensium ordine potest conciliari.

d) Iam Tauromenitarum mensium ordinem probo eum, quem Wachsmuthius (altera tabula) et Comparetti instituerunt. Priori Wachsmuthii tabulae hanc mensium seriem praeferendam esse censeo, quod Apellaeus, cum duplicatus sit, sextum sibi postulat anni locum; cf. p. 368.

ΛΑΛΙΟΥ denique uocabulum in C. I. 5640 III, 2, 3 et Λα apud Wachsmuthium II, 1 legi — ita, ut Dalii nomen facili coniectura reponatur — contra Latischewium est monendum; qui (p. 155, 51) Dalium a Tauromenitarum fastis remotum esse idcirco sibi finxit, quod ΛΑΛΙΟΥ uocabulum C. I. 5640 II, 1, 18 traditum in ΧΑΛΚΟΥ esse mutandum Franzius concesserat.

3. *De Megarensium, Calchedoniorum, Byzantinorum, Chersonesitarum, Astypalaeensium fastis.*

Athenis:	a) Megaris:	b) Calchedone: c) Chersonesi:	d) Byzantii:	e) Astypalaeae:
Πυανοψιών	.	.	*Μαλοφόριος*[6])	.
Μαιμακτηριών	.	b) *Μαχανεύς*[4])	*Μαχανεύς*[7])	.
Ποσειδεών	*τρίτος*[2])	b) *Πεταγείτνιος*[4])	.	.
Γαμηλιών	.	c) *Διονύσιος*[5])	*Διονύσιος*[8])	? *Ληναιοβάκχιος*[13])
Ἀνθεστηριών	.	.	*Εὔκλειος*[9])	*Ἰοβάκχιος*[14])
Ἐλαφηβολιών	.	.	*Ἀρτεμίσιος*[10])	*Ἀρταμίτιος*[14])
Μουνιχιών	.	.	*Λύκειος*[8])	.
Θαργηλιών	.	.	.	.
Σκιροφοριών	.	.	*Ὑακίνθιος*[11])	.
Ἑκατομβαιών	.	.	*Ἀγριάνιος*[12]) }	? *Εὔκ[λει]ος* ? [14])
Μεταγειτνιών	.	.	*Καρνεῖος*[8]) }	
Βοηδρομιών	*Πάν[αμος]*[3])	.	.	.

---

1) 'Hermes der Windgott' p. 48. 2) Lebas.-Foucart. no. 12 = Rang. 704. 3) Ib. no. 17. 4) *Στ. Α. Κουμανούδης*, *Ἀθην.* VII (1878) p. 207 no. 2; cf. Dittenberger. Hermae u. XVI (1881) p. 164 sqq.; Sylloge inscriptt. Graec. no. 369; Latisch. p. 194 sq. 5) C. I. 3794; Cumanudes l. l. u. 20; apud Chersonesitas P. Foucart. Bull. V (1881) p. 71 sqq. 6) Maleforus est September: Papiae schol.; cf. Bröcker. Philolog. u. II 1847 p. 246 sqq.; C. F. Herm. Philolog. l. c. p. 262 sq.; Lat. p. 130 sq. 7) Machamus est December, Bröcker. p. 259; Herm. p. 263. 8) Papiae schol. l. c. 9) Eidios glossar. Portense; cf. Herm., Monatsk. p. 89; Philolog. l. l. p. 267; 'manuscrr. fortasse Eiclios' Lat. p. 129, 4. 10) Artemeisios Papiae sch. 11) Iatheos Papiae sch. 12) Agrantus, Papiae sch. 13) C. I. 2483 sq.; cf. Boeckh. ad h. t. 14) *Στ. Α. Κουμανούδης* Bull. VIII (1884) p. 22 sqq. *B.*

Unde horum fastorum anni ceperint initia nescimus; tamen propter causas p. 368 sq. expositas eo inclinat sententia, ut etiam harum ciuitatum annos incipiamus ab Atheniensium Pyanopsione. Cui sententiae ne Byzantinorum quidem fasti obstant, quos ab Artemisio i. e. ab Atheniensium Elaphebolione incepisse Latischewius propter fastorum Corcyraeorum similitudinem sumit. Neque enim de artiore utrorumque fastorum affinitate mihi est exploratum.

b) Eum Petagitnii, Dionysii, Machanei ordinem quem Dittenberger instituit ita inuertendum esse cum Latischewio censeo, ut Petagitnio et Dionysio anteponatur Machaneus. Cuius inuersionis cardo in explicanda 'πόθοδος' notione uertitur; quod uerbum Dittenberger idem ualere atque reditum [1]), Latischewius autem idem atque aditum i. e. supplicationem uel pompam [2]) opinatur. Quam interpretationem sententiarum conexu commendatam idcirco censemus praeferendam esse, quod uerba 'πόθοδος' (u. 27) et 'ἀνάθεσις' (u. 22) sibi opponuntur et ut 'πόθοδος' statim post uenditum sacerdotium accidisse uidetur, ita 'ἀνάθεσις' instituta est post totum pretium solutum, cuius altera pars erat soluenda Petagitnio, altera Dionysio mense. Per complures enim menses illud sacerdotium fuisse uacuum propter tituli uersus 23 sq., unde cottidie fuisse apparet ornandum sacerdoti templum, parum est ueri simile. Accedit ad hunc Calchedoniorum mensium ordinem confirmandum Byzantinorum fastorum similitudo, qua haec commendatur mensium series. Ceterum eorundem exemplo assignatur Calchedoniorum mensibus certa anni tempestas.

d) Omnes Byzantinorum menses eo quo Papiae scholiis traduntur ordine affero, ita tamen, ut singulos Byzantinorum menses cum eis comparem Atheniensium mensibus, quos scimus desiisse singulis mensibus iulianis a Papia in comparationem adhibitis. Quam legem a Latischewio (p. 133) obseruatam fulciri uideo Artemisio, Hyacinthio, Eucleo mensibus,

1) 'Nequedum se eius interpretationis paeniterc' Dittenberger Syll. inscriptt. Graec. p. 534, 18 profitetur. 2) Cf. Aristoph. Nub. 308; Pac. 396; Xenoph. Exp. Cyri VI, 1, 11; saepius.

quorum sedes Lacedaemoniorum et Corcyraeorum constituuntur exemplis. Quamquam igitur Papias in instituendis fastis suis leges quasdam uidetur secutus esse, tamen magnam in his scholiis adhibendam esse cautionem docet Carinus mensis cum Nouembri iuliano i. e. cum Atheniensium Pyanopsione comparatus; in Carino enim Carnei nomen latere Latischewius negare non debuit (p. 145), praesertim cum ipse dubitet ad comprobandum Carinum adhibere Pausaniae locum (I, 44, 2) uiris doctis iam pridem dubium, ubi Apollini inditur cognomen Carino. Cum autem Carneum contra omnium (cf. p. 367 sq.) fere Dorum consensum a Papia cum Pyanopsione collatum esse uideamus, de eis mensibus, qui non ferunt tam manifestam certi temporis notam, Papiae eo minor habenda erit fides; nisi forte eius memoria certis quibusdam comprobatur testimoniis aliunde repetitis. Quodsi quis Carneum eumque undecimo loco — ut seruetur illa de hoc mense lex — Byzantinorum fastis inserere uult, ei Malophorius [1]) est mouendus eo quem Papias praescripsit loco et collocandus prima, ut uidetur, anni sede, quae ab eo qui uiris doctis placuit Malophorii sensu [2]) non plane abhorret.

Qui denique mensis octauo steterit Byzantinorum anni loco nescimus neque satis commendantur Dalius aut Hermaeus, quorum alterum inserendum Latischewius p. 154 proposuit. Hermaeus nullam fere habet probabilitatem; Dalius autem, quamquam apud Rhodios et Coos inuenitur [3]), fastis Byzantinis uix potest attribui, quoniam parum similitudinis inter utrosque fastos intercedit; ceterum ne Tauromenitarum quidem Dalii quam p. 372 statuimus sedes Latischewii fauet sententiae.

e) Iam uero Astypalaeensium Artamitio tertiam quam apud

---

1) De hac Carnei et Malophorii inuersione cogitauit etiam Latischewius (p. 146).

2) 'Μαλοφόρος' esse Cereri mala praebenti cognomen consentiunt uiri docti: uelut Herm. Philolog. II, 262 sq.; Preller, Griech. Mythol. I, 633, 2; R. Meister, Griech. Dial. I, 222; Latisch. p. 130 sq.; alii. — De tempore quo mala maturescunt cf. Ungerum, Philolog. XXXIII p. 232.

3) Et ibi quidem Thargelioni respondisse uidetur; cf. hui. cap. B, 1.

ceteros Dores occupat post brumam sedem attribuo, etsi cum Amorginorum Anthesterione, quem homonymo Atheniensium mensi respondisse ueri est simile, Cumanudis titulo comparatur. Neque enim satis causae esse uidetur, cur uulgarem quem inuenimus Anthesterionis et Artamitii ordinem perturbemus, praesertim cum haec quam tenemus discrepantia diuersis Astypalaeensium et Amorginorum intercalandi rationibus facile potuit effici. Deinde Iobachchium mensem proximo ante Artamitium stetisse loco ex tituli argumento apparet. Astypalaeenses enim pecuniam aliquam certam Amorginis ea quidem condicione minore quam solebant faenore dant mutuam, ut proximi anni Iobachchio mense debitum soluatur. Si illo quidem mense non reddatur pecunia, grandius praestituitur faenus a proximi anni Artamitio soluendum [1]). Ita cum res se habeant, quis est qui ullum inter Iobachchium et Artamitium interfuisse mensem statuat? Contra de Euc[arp]i, quem restituit Cumanudes, forma et sede dubito. Quin etiam quoniam unde uir ille doctus hoc supplementum petiuerit nescio et nomen illud omni, quantum scio, exemplo caret, Euclei nomen malim restituere, qui mensis apud Byzantinos, Corcyraeos, Tauromenitas inuenitur. Sed etiam Eucleus restitutus habet difficultatem. Ille enim mensis, cuius nomen primo Cumanudis tituli uersu euanuit, eodem quo Eucleus apud Byzantinos et Corcyraeos stetisse uidetur loco non potest collocari. Nam inter illum et Iobachchium, quem altero post brumam loco collocandum proposuimus, Astypalaeensium anni cardinem intercessisse ex titulo apparet; apud Amorginos autem etiam Anthesterione cum Astypalaeensium Artamitio collato idem erat in officio magistratus, quem illi

1) Cumanudis tituli uersus 6—8, in quibus hunc quem adumbraui sensum inesse puto, a Ricardo Meistero monitus ita sumo esse restituendos: *ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶσιν Ἀρκεσινεῖς ἐμ μηνὶ Ἰοβαχχίῳ ἔ[τους τοῦ]* (Cumanudes scripsit *ε[ἰς]*) *μετὰ Χαρι|γένη δαμιοργὸν τόκον φερόντων* (quod uerbum R. Meister lapidi incisum esse his quidem litteris fingit: ΦΕΡΟΝΤΩΝ, ut deleta T littera facile exstet Cumanudis lectio ΦΕΡΟΝΙϹΟΝ) *Ἀρκεσινεῖς πέντε ὀβολοὺς ἐπὶ μνᾶ ἀπὸ. μηνὸς Ἀρταμιτίου* | *[ἐπὶ]* (Cumanudes *καί;*) *δαμιοργοῦ ὃς ἂν μετὰ Χαριγένην δαμιοργῇι κ. τ. λ.*

Astypalaeensium mensi, cuius nominis fragmentum legitur, adscriptum uidemus. Non priore igitur loco ille Cumanudis Eucarpus stare potest, quam undecimo ante Artamitium i. e. quarto post brumam loco. Contra apud Corcyraeos et Byzantinos [1]) Eucleo alteram post brumam sedem magna cum probabilitate assignasse mihi uideor.

Quin etiam locus illius Astypalaeensium mensis corrupto nomine ita accuratius definiendus esse uidetur, ut is non priore quam septima nec posteriore quam nona post brumam sede collocandus sit, siquidem ut Dorum, ita Astypalaeensium annum a decimo et Amorginorum, sicut Atheniensium a septimo post brumam loco initium cepisse sumere licet [2]). Et quod proximi anni ʻ*δαμιοργός*ʼ qui dicitur magistratus nondum erat designatus Eucleo mense (quem restituere uelim), quo Astypalaeensibus de collocanda pecunia illa cum Amorginis conuenit, ueri est similius Astypalaeensium Eucleum, quem fingimus, Atheniensium Hecatombaeoni uel Metagitnioni quam Boëdromioni respondisse. Hic autem Euclei locus ualde abhorret ab eo loco, quem apud Corcyraeos et Byzantinos homonymo mensi assignandum esse putauimus. Certum igitur neque de nomine neque de mensis illius sede fieri potest iudicium.

---

1) De Tauromenitarum Euclei sede aliter est iudicandum. Sed tamen fasti Tauromenitani nullam habent comparationem, quoniam singularis fuisse uidetur eorum natura; cf. p. 373.

2) Astypalaeensium annum non ab Artamitio, sicut Corcyraeorum et Amorginorum annum non a primo post brumam mense, quo cardine complura calendaria Ionica utebantur, cepisse initium ex titulo apparet. Itaque nobis optio datur, utrum Amorginorum annum incipiamus a septimo, quo cardine Athenienses utebantur, an a nono post brumam mense, quem posterioribus quidem temporibus complures Iones habebant pro primo. Illud autem anni initium a solstitio aestiuo praeferendum esse censeo, quod non nisi grauissimis de causis ad alterum posteriorum temporum anni cardinem confugere uelim. Ceterum probato Amorginorum anni ab Atheniensium Boëdromione initio Astypalaeensium ultimum mensem fuisse Eucleum statuere dubito, quod duodecimo anni mense proximi anni magistratum nondum esse designatum ueri est non simile; cf. de creandorum magistratuum apud Athenienses temporibus Koehlerum i. Monatsber. d. Ak. d. W. 1866 p. 343 et Schoemanni Gr. Alterth. I³ p. 414.

4. *De Argolidis et Aeginae fastis.*

Athenis:	a) Argi:	b) Troezenae:	c) Calauriae:	d) Aeginae:
Πυανοψιών	.	.	.	.
Μαιμακτηριών	.	.	.	.
Ποσειδεών	.	.	.	.
Γαμηλιών	Ἑρμαῖος [1]	.	.	.
Ἀνθεστηριών	.	.	.	Δελφίνιος [5]
Ἐλαφηβολιών	.	.	Ἀρτεμίσιος [4]	.
Μουνιχιών	.	Γεραίστιος [3]	.	.
Θαργηλιών	.	.	.	.
Σκιροφοριών	.	.	.	.
Ἑκατομβαιών	Ἀρνεῖος [2]	.	.	.
Μεταγειτνιών	.	.	.	.
Βοηδρομιών	.	.	.	.

a) Ab Atheniensium Pyanopsione incepisse Argiuorum annum mera est coniectura; cf. p. 368 sq. Contra Dodwelli sententia qui (cf. Herm. p. 85) ab aequinoctio uerno eum cepisse initium docet, etsi a Ruellio (p. 829) probata, minime placet. Porro de Hermaei sede ualde ambigitur; nam quamquam Plutarchi temporibus quartum anni locum tenebat, tamen Boeckhius recte monuit facile potuisse fieri, ut simul cum more menses nominibus designandi in obliuionem ueniret antiquum anni initium. Nihilominus acquiescimus in Hermanni sententia, qui Hermaeum cum Atheniensium Gamelione comparauit, quod [6] Argiuorum annus antiquitus uidetur coeptus esse ab aequinoctio autumnali idemque anni principium in usu erat apud Achaeos, a quibus illum morem menses ex numeris significandi repetitum esse Latischewius [7] p. 143, 28 optimo iure statuit.

---

1) Plut. de mul. uirt. c. 4 (Moral. ed. Duebner I p. 303, 50) *νουμηνίᾳ .. τοῦ νῦν μὲν τετάρτου, πάλαι δὲ Ἑρμαίου*; cf. Polyaen. strategem. VIII, 33; Boeckh., kl. Schriften V p. 193 sqq.

2) Phot. bibl. cod. 186 p. 134 Bekker.; cf. A. Schöll. N. Jenaische Allgem. Literatur-Ztg. IV 1845 no. 74 p. 294 sqq.; C. Fr. Hermann. Nachtrag z. d. Abhandl. üb. griech. Monatsk. p. 131; Bergk. p. 9 sq.

3) Athenaei l. XIV, 44. 4) Lebas. no. 1754 u. 9; cf. Keil. Philolog. II Suppl. (1863) p. 622 sqq. 5) Schol. Pind. Nem. V, 81.

6) Ceterum cf. Vischeri Kl. Schr. II, 13 sq. et Roscheri Hermes der Windgott p. 48. 7) Cf. Dittenbergeri Syllog. inscriptt. Graec. p. 568, 7.

Quibus de causis ueri est simile Argiuorum menses occupasse easdem quas antea tenuerant sedes etiam illis quibus Achaeorum fasti praeualebant temporibus. Quamquam denique dies caniculares [1]) in Arneum incidisse Bergkio concedendum uidetur esse, tamen eum mensem ceterorum Dorum Carneo respondisse parum ueri simile est. Immo uero etiam apud Argiuos Carneum ualuisse eamque quam solebat sedem tenuisse admodum est probabile. Itaque Arneum comparare uelim cum Atheniensium Hecatombaeone, quo matutinum Sirii ortum accidisse scimus [2]).

c) Artemisium esse uere Calaureatarum mensem primus uidit Ahrens [3]), tum monuit Keilius [4]) contra Hermannum Lebasii inscriptionem aliter interpretantem.

d) Delphinium mensem ad Theraeorum fastorum analogiam quinto pono anni loco; ad cuius mensis sedem statuendam scholiastae ad Pind. Nem. V, 81 annotatio 'ἐν ᾧ ἴσως φησὶ γεγενῆσθαι τὰ Νέμεα', ut est summa cum cautione prolata, ne tum quidem faceret, si quo tempore Nemea acta essent sciremus [5]).

5. *De Sicyoniorum, Arcadum, Messeniorum fastis.*

Athenis:	a) Sicyone:	b) apud Arcades:	c) apud Messenios:
Πυανοψιών	.	.	.
Μαιμακτηριών	.	.	.
Ποσειδεών	.	*τρίτος* [7])	.
Γαμηλιών	.	.	.
Ἀνθεστηριών	*Δαίσιος* [6])	*πέμπτος* [8])	.
Ἐλαφηβολιών	.	.	*ἕκτος* [10])
Μουνιχιών	.	.	.
Θαργηλιών	.	*ὄγδοος* [9])	.
Σκιροφοριών	.	.	.

1) Cf. Athenaei l. III p. 99e; A. Schöll. l. l. 2) Cf. Boeckhii Sonnenkreise p. 412 sqq.; Mommseni Heort. p. 103; Delphik. pp. 134. 160.

3) De dialectt. II p. 555. 4) L. c. 5) Cf. Unger., Philolog. XXXIV p. 50 sqq.; Droysen., Hermae uol. XIV p. 1 sqq. 6) Plut. Arat. c. 53; cf. Ideleri Handb. d. Chronologie I p. 402, 2; Herm. p. 52 sq.

7) Lebas.-Foucart. no. 352 n. 8) Ib. no. 352 j u. 19.

9) A. Milchhoefer. Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 304 II u. 5.

10) Lebas.-Foucart. no. 326 a uu. 11. 116.

Athenis:	a) Sicyone:	b) apud Arcades:	c) apud Messenios:
Ἑκατομβαιών	.	.	.
Μεταγειτνιών	.	.	ἑνδέκατος [2])
Βοηδρομιών	.	δωδέκατος [1])	.

a) Sicyoniorum anni initium secundum Lacedaemoniorum fastorum exemplum instituimus; cf. p. 368 sq.

b) c) Quoniam anni in quos cadunt tituli huc pertinentes computantur [3]) ex Achaeorum ratione, ab eorundem anni cardine i. e. ab aequinoctio autumnali (cf. p. 357, 1) etiam Arcadum et Messeniorum annos incipere licet.

B. Ciuitates maris Aegaei, Carpathii, Cretici.

1. De Coorum, Nisyriorum, Calymniorum fastis.

Athenis:		a) Coi:	b) Nisyri:	c*) Calymnae [15]):
Πυανοψιών	1.	Ἄλσειος [4])	.	Ἄλσειος
Μαιμακτηριών	2.	Βαδρόμιος [5])	.	Βαδρόμιος
Ποσειδεών	3.*	Καφίσιος [6])	.	Καφίσιος
Γαμηλιών	4.	Θευδαίσιος [7])	.	Θευδαίσιος
Ἀνθεστηριών	5.	Πεταγείτνυος [8])	.	Πεταγείτνιος
Ἐλαφηβολιών	6.	Ἀρταμίτιος [9])	.	Ἀρταμίτιος
Μουνιχιών	7.*	Γεράστιος [10])	.	Γεράστιος
Θαργηλιών	8.*	Δάλιος [11])	.	Δάλιος
Σκιροφοριών	9.*	Ὑακίνθιος [11])	.	Ὑακίνθιος
Ἑκατομβαιών	10.	Ἀγριάνιος [12])	.	Ἀγριάνιος
Μεταγειτνιών	11.	.	Καρνεῖος [14])	Καρνεῖος
Βοηδρομιών	12.	Πάναμος [13])	.	Πάναμος

1) A. Milchhoefer. Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 304 II uu. 14. 19.
2) Lebas.-Foucart. no. 326a uu. 11. 116. 3) Ib. p. 164. 4) Hauvette-Besnault. Dubois Bull. V (1881) p. 222 sq.; cf. A. Papadopoulos-Kérameus ib. p. 338 sq.; Dubois Bull. VII (1883) p. 478 sq. u. 8. 5) Hauvette-Besnault. Dubois l. c. 6) Titulus ineditus, de cuius mensibus Latischewius (p. 160) litteris a Duboisio est certior factus; Newton CCXCIX u. 27.
7) Ross Inscriptt. Graec. Ined. III no. 311; cf. Bergk. p. 11 sqq.
8) Ross l. l.; cf. Hermann. Nachtrag z. d. Abhandl. üb. die griech. Monatsk. p. 131 sq. 9) Ross. no. 175; Hauv.-Besn. Dubois l. c. p. 238.
10) Titulus ined. cf. 6); nunc Bull. VII (1883) p. 478 sq. u. 15. 11) Tit. ined. cf. 6); O. Rayet. Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques IX (1875) p. 266 sqq. no. 10 col. VIII, 42. 12) Biograph. ed. Westermann. p. 450 (codd. Ἀγριανός; Hermann., Westermann. Ἀγριάνιος. 13) Hauv.-Besn. Dubois l. c.; fortasse Ross. tit. 311 A u. 22; Newton CCCXXXVIII. 14) Ross l. c. II p. 54 no. 166. 15) Dubois Bull.

a) c) De Coorum et Calymniorum anni initio aeque ac de Lacedaemoniorum anni cardine iudico; cf. p. 368 sq. Is autem quem praescripsimus ordo Coorum et Calymniorum mensium institutus est a Latischewio; cui assentior, quamquam aliis hic illic causis adductus ad eandem de mensium ordine sententiam.

Etenim Artamitio, Gerastio, Hyacinthio, Agrianio, Carneo, Panamo certa assignantur loca ad fastorum Lacedaemoniorum et Byzantinorum exempla. Deinde Theudaesio et Petagitnio mensibus, quippe qui incidere debeant in eam anni tempestatem, qua de hortorum quibusdam herbis [1]) potest cogitari quosque sese statim excepisse Bergkius rectissime censuerit, quarta relinquitur et quinta anni sedes [2]). Atque Badromio mensi apud Cnidios alterum anni locum cum probabilitate quadam posse attribui p. 371 sq. demonstrauimus. Iam Alseum mensem praecessisse Badromio ex inscriptione Bull. V p. 222 sq. apparet [3]) et Caphisium fuisse Badromio proximum ex inedito [4]) Newtonis titulo, quo Coorum Caphisius cum Calymniorum Badromio confertur, rectissime a Latischewio (p. 168) colligitur. Cum enim eosdem fuisse uideamus utriusque ciuitatis fastos et Calymniorum Badromium consensisse sumendum sit cum Coorum Badromio, illa quam Newtonis titulus prodit discrepantia non potest expediri nisi statuta intercalandi diuersitate. Sed tamen ea fasti non solent ita perturbari, ut bini menses separentur plus uno loco. Ceterum quodsi Alseo primus et

---

VIII (1884) p. 28 sqq.; qui uir d. olim litteris de huius tituli inediti mensibus Latischewium (p. 160 sq.) certiorem fecerat. Alii Calymniorum tituli, qui praeter hos quos attulimus Calymniorum menses — exceptis Caphisio, Gerastio, Dalio — Elaphrium, Caesarem Sebastum, Tiberium praebent, apud Newtonem 'The collection etc.' CCXLV—CCCXXII exstant; ad quos iam in 'Journal of hellenic studies' II p. 362 sqq., quem librum inspicere nobis non licuit, Newton prouocauit; cf. Latisch. p. 160.

1) Quas Theudaesio mense exstitisse ex Rossii tit. 311 A u. 14 discimus.

2) Cf. Mommseni Delphik. p. 77.

3) Siquidem ponere licet (cui sententiae nihil obstat) omnes tres menses, qui hic afferuntur, fuisse eiusdem anni.

4) Nunc apud Newtonem 'The collection etc.' no. CCXCIX u. 26 sq.

Caphisio tertius assignatur anni locus, unus restat octauus Dalio mensi.

c) Eorum denique qui supersunt Newtonis tituli mensium (cf. p. 381, 10) *Καῖσαρ Σεβαστός* et *Τιβέριος*, cum posterioris prae se ferant temporis notam procul habendi sunt; quid autem Elaphrio mense faciendum sit non liquet: eum in Calymniorum quales nunc sunt fastis non habere locum constat (cf. Latisch. p. 161).

2. De Rhodiorum eorumque coloniarum fastis.

Athenis:	a) Rhodi [1]: b) Gelae: c) Agrigenti:
Πυανοψιών	1. *Θεσμοφόριος* [2]
Μαιμακτηριών	2. *Βαδρόμιος* [3]
Ποσειδεών	3. *Διόσθυος* [4]
Γαμηλιών	4. *Θευδαίσιος* [5]
Ἀνθεστηριών	5. *Πεδαγείτνυος* [6]
Ἐλαφηβολιών	6. *Ἀρταμίτιος* [7]
Μουνιχιών	7. *Σμίνθιος* [8]

1) In uniuersum addo ex infinita figlinorum copia pauca me sumpsisse exempla; plura testimonia hauriuntur ex C. I. indice VI, B p. 47, 34 et ex his commentationibus: Th. Mommsen. Ztschr. f. Alterthumsw. 1846 no. 97 sq. — L. Stephani. Index Schol. in Uniuers. litterarum Caesarea Dorpat. per semestre II a. MDCCCXLVIII hab. — I. L. Stoddart. Transactions of the Royal Society of Literature sec. ser. u. III (1850) p. 1 sqq. IV p. 1 sqq. — Io. Franz. Philolog. u. VI (1851) p. 278 sqq.; C. I. III praef. — P. Bekker. Mélanges Gréco-Romains I p. 416 sqq.; N. Jahrbb. f. class. Philol. Suppl. IV p. 451 sqq. V p. 445 sqq. X pp. 3 sqq. et 207 sqq. — E. Miller. Rev. Archéol. XXII (1870/71) p. 94 sqq. XXIX (1875) p. 374 sqq. — Dumont. Archives des Missions scientifiques II. sér. VI (1871) p. 76; quo libro uti mihi non licuit; Rev. Arch. XXV (1873) p. 317 sqq. — *Τάσσος. Δ. Νέρουτσος. Ἀθην.* III (1874) pp. 213 sqq. et 441 sqq.

2) C. I. 8518, 4 etc.; A. Papadopoulos-Kérameus. Bull. V (1881) p. 338; Max. Collignon, ib. VII (1883) p. 96 sq. 3) C. I. 8518, 33 etc.

4) C. I. 2525 C. u. 1; C. I. 8518, 83 etc.; Ross. Hellenika p. 113 sqq. no. 47. 5) C. I. 8518, 5; Iules Martha, Bull. II (1878) p. 615 sqq.

6) C. I. 8518, 14 etc.; cf. Dittenberger. Hermae u. XVI (1881) p. 165, 1.

7) C. I. 8518, 3 etc.; Max Collignon l. l. u. 1. 8) C. I. 3656. 8518, 9 etc.; Papadopoulos l. l. p. 339.

Athenis:	a) Rhodi: b) Gelae: c) Agrigenti:
Θαργηλιών	8. *Δάλιος* [1])
Σκιροφοριών	9. *Ὑακίνθιος* [2])
Ἑκατομβαιών	10. *Ἀγριάνιος* [3])
Μεταγειτνιών	11. *Καρνεῖος* [4]) b) c)
Βοηδρομιών	12. *Πάναμος* [5])
	Πάναμος β′ [6])

De Rhodiorum anni initio conferas p. 368. Ad Coorum autem et Calymniorum fastorum normam illam statuit Rhodiorum mensium seriem Latischewius [7]) (p. 168 sq.) et mihi probauit. Porro Diosthyo non sine aliqua probabilitate assignatur tertius quem apud Theraeos occupasse uidetur locus, et primus Thesmophorio quem primo apud Cretes stetisse anni loco statim uidebimus; ita, ut Sminthio mensi septimus relinquatur locus. Quae cum ita sint, eo facilius Stoddarti (l. c. III p. 38) repudiatur argumentatio, qui ex singulorum mensium in figlinis frequentia de eo quo steterint anni tempore posse conclusionem fieri putat, quoniam Vitruuius (II, 3) et Plinius (nat. hist. XXXV, 49) optime tempore autumnali et uernali lateres fingi docent. Quam argumentationem fallacissimam esse censeo, cum Rhodiorum diotae quamquam satis multae exstant, tamen ad talem conclusionem non suppeditent. Paucis denique monendum est cum hoc quem proposuimus Rhodiorum mensium ordine titulum facile posse conciliari nuperrime a Collignone editum, ubi Artemisius et Thesmophorius ita exhibentur, ut inter utrumque intercessisse appareat anni initium.

---

1) C. I. 8518, 8 etc. 2) C. I. 2525 C. uu. 68. 85. 8518, 7 etc.; Ross. Hellen. p. 112 no. 45; A. Papadopoulos l. l. pp. 332. 339. 3) C. I. 8518, 18 etc.; Lebas-Waddington 2789 B. 4) C. I. 8518, 6 etc.; Papadopoulos l. l. p. 338; apud Gelenses C. I. 5475: '*ἁλίασμα τᾶς δευτέρας ἑξαμήνου, Καρνείου κ. τ. λ.*'; apud Agrigentinos C. I. 5491: '*ἁλίασμα ἕκτας διμήνου Καρνείου κ. τ. λ.*'. 5) C. I. 5379. 5380 ef. 8518, 34 etc.; Lebas-Waddington. 2789 A. 6) C. I. 5381 c. 5382. 5654. 5658. 7) Ruellium p. 832 cum Dumontio tulisse Franzianum mensium ordinem pro Stoddartiano Latischewius primus uidit.

Posidonium, ut hoc addam, quem mensem esse Hermannus p. 76 uoluit, remouit Stephani p. 17 et neque Schoellii [1]) 'Diodotos' ad Hermanni Posidonii exemplum excogitatus, neque Hermanni 'Lycius', quem ex Doruilli Sicul. p. 579 no. 14 ΝΕΙΚΙΑΛΥΚΙΟΝ repetendum proposuit [2]), potest defendi; quippe quae locutio conferenda esse uideatur cum his, quibus praecedere solet magistratus cuiusdam nomen, '*Κνιδίων, Θασίων, Παρίων, Ἰκίων, Μαμερτίνων*' [3]), quae ubi confecta sint illa in quibus incisae sunt figlina designant. Cnidium denique mensem, quem coniecerat, Franzius ipse rectissime deleuit [4]).

3. *De Cretum fastis.*

Athenis:	a) Lati:	b) Cnosi:	c) Olunte:	d) Hierapytnae: e) Bianni:	f) Priansi: g) Dreri:
Πυανοψιών	1. *Θεσμοφόριος* [5])	*Νεκύσιος* [5])	*Ἀπελλαῖος* [5])	.	? *Κομνοκάριος* g) [13])
Μαιμακτηριών	2. *Θερμολαῖος?* [6])	.	*Ἡραῖος* [6])	.	? *Ἁλιαῖος* g) [13])
Ποσειδεών	3. .	.	.	.	.
Γαμηλιών	4. .	.	.	.	.
Ἀνθεστηριών	5. .	.	.	.	.
Ἐλαφηβολιών	6. *Θιοδαίσιος* [7])	*Σπέρμιος* [7])	*Ἐλευσύνιος* [7])	*Ἐλ[ευσύνιος]?* e) [10])	.
Μουνιχιών	7. ...*αρ..ωβιαριος?* [8])	*Καρ.νιος?* [9])	*Δελφίνιος* [8])	.	.
Θαργηλιών	8. .	.	.	.	.
Σκιροφοριών	9. .	.	.	.	.
Ἑκατομβαιών	10. .	.	.	? *Ἱμάλιος* d) [11])	? *Δρομήιος* f) [11])
Μεταγειτνιών	11. .	.	.	.	.
Βοηδρομιών	12. .	.	.	.	.
Incertae sedis:	.	.	.	...*δάκιος* d) [12])	.

1) N. Jenaische Allg. Literatur-Ztg. 1845 p. 295. 2) Philolog. uol. II (1847) p. 263; G. A.² 68, 37. 3) C. I. III p. II sq. IV, 8518. 4) C. I. III p. 1251, P 675ᵇ. 5) Homolle Bull. III (1879) p. 290 sqq. u. 56 sqq.

6) C. I. 2554 u. 206 sqq.; pro traditis uerbis ΕΤΕΩΘΕΡΜΟΛΑΙΩ Boeckhius *ἐ[ν Λα]τ[ῷ] Θερμολαίῳ*; cf. Herm. p. 62; Bergk. 55. 7) C. I. 2554 u. 4 sqq.; Homolle l. l. u. 6 sqq., quo ex loco in C. I. titulo modo citato Thiodaesii nomen restituit (p. 303 ann.), ut Hermanni coniectura '*Θαλλόσιος, Θαλύσιος, Θειλούθιος*' (Gottesd. Alterth.² 67, 36) caderet.

8) Homolle l. c. u. 20 sqq. 9) Ib.; *Καρώνιος* coniecit Homollius.

10) ΕΛΓ Lebas-Waddington 77; *Ἐλ[ευσύνιος* satis probabiliter Latischewius p. 177. 11) C. I. 2556 u. 2 sqq. 12) C. I. 2562 u. 20; fortasse *Θεοδαίσιος*: Hermannus p. 96. 13) Hermann. Philolog. IX (1854) p. 694 sqq.; Papasliotis, Archaeol. Ztg. XIII (1855) p. 57 sqq.; Rang. no. 2477; W. Vischer Mus. Rhen. X (1856) p. 393 sqq. et Kl. Schr. II p. 104 sqq.

a) b) c) Thesmophorium, Necysium, Apellaeum fuisse primos Latiorum, Cnosiorum, Oluntiorum menses Homollius satis acriter collegit ex titulo, quem l. l. edidit. Et cum hos menses Atheniensium Pyanopsioni respondisse ex eiusdem tituli uersibus 43 sq. discamus, nouum accedit argumentum ad comprobandam nostram de Lacedaemoniorum et ceterorum Dorum anni initio communi sententiam; cf. p. 368 sq. Neque enim illos Cretum menses Atheniensium Pyanopsioni praecurrisse nec siquidem praecurrerunt, eos plus paucis diebus et illo quidem anno praecurrisse cum Latischewio statuere cogimur; quam discrepantiam fuisse constantem minime habemus exploratum. Immo illam Latischewii sententiam de annorum ab aequinoctio autumnali incipientium cardine supra p. 367, 1 impugnauimus. Ac ne hemerologium quidem Florentinum [1]), quod facit Thesmophorionem [2]) a. d. 23 m. Septembris incipientem, Thesmophorium antiquioribus temporibus respondisse Atheniensium Boëdromioni euincit. Neque enim ulla erit huic hemerologio fides habenda, quamquam Homollius eius auctoritate aliquantum nisus est. Nam recentiorum temporum fuisse illud calendarium ex eo apparet, quod antiquioribus temporibus non uno eodemque calendario, sed suis ipsarum fastis singulas Cretum ciuitates uidemus esse usas; quorum ex mensibus hemerologii calendarium uidetur ita esse contextum, ut singuli menses antea sibi respondentes — quoniam erant diuersorum fastorum — postea separarentur et compluribus quidem locis uelut Thesmophorius et Necysius [3]). Praeterea illa uicissitudine, quam prodit hemerologium triginta et triginta unius dierum mensium, ad unam eandemque normam Romanam illud calendarium esse institutum demonstratur.

Oluntiorum porro Delphinium eosque qui illi respondent Latiorum et Cnosiorum menses septimo collocandos esse anni loco Homollius rectissime ex tituli uersibus 20 sqq. conclusit; idemque uir doctus, quod Thiodaesio, Spermio, Eleusinio sex-

---

1) Ideleri Handb. d. Chronol. I, 426; Herm. p. 98. 2) Ut ea quam hemerologium praebet forma utar. 3) Hemerologii Thesmophorion incipit a. d. 23 m. Septembris, Necysius a. d. 24 m. Iulii.

tum attribuit anni locum, propter uersus 5 sqq. cum uersibus 15 sqq. collatos me habet assentientem.

a) Contra Homollium, qui refutata Boeckhii C. I. 2554 uersus 208 emendatione (cf. hui. diss. p. 385, 6), Eteothermolaeum quod traditur seruari uult, Boeckhii emendationem satis commendari moneo. Nam et oppositione ʻἐν Λατῷʼ notio, quam Boeckhius restituit requiritur et quid syllabae illae mensis nomini praemissae sibi uelint eo minus perspicitur, quod Thermolaei nomen sanam habet significationem [1]). De ea enim oppositione quam inter hunc Eteo-Thermolaeum et Thermolaeum intercessisse Hermannus putauit, ne Homollius quidem cogitasse uidetur. Profecto Hermanni sententia non potest defendi; neque enim Graecorum fuisse uidetur mos, ut communem mensem discernerent ab intercalari hoc quidem additamento; neque usquam, quantum scio, ubi tale quid [2]) conspicitur, id mensis nomini praemissum est. Ceterum pro intercalari a Cretibus esse habitum Thermolaeum mensem eo quem huic mensi cum Homollio assignauimus loco putare uetamur; cf. hui. diss. p. 368). Hermanni autem et Homollii dubitationes de Boeckhii emendatione non grauiores uidentur esse. Nam ea quam Hermannus sensit uerborum ordinis inconcinnitas facilius toleratur, quam uerba ʻἐν Λατῷʼ desiderantur. Et si quis huius [3]) condicionis ʻin quam describentium incuria titulus deprauatus estʼ [4]) rationem habuerit, is Boeckhii emendationem facile probabit.

d) Himalius et Dromeus Atheniensium aut Thargelioni aut Scirophorioni aut Hecatombaeoni respondisse uidentur, siquidem Himalium ʻnon posteriorem fuisse quam fere decimumʼ anni mensem Boeckhius C. I. II p. 406 recte docet et Hermanni probatur sententia, qui p. 64 hunc mensem in id anni tempus, quo messis fiebat, incidisse putat. Himalii autem nomen latere in corrupta hemerologii florentini lectione ʻEimanʼ idem Her-

1) Cf. Bergk. p. 55 sq. 2) Velut πρότερος — δεύτερος, ἐμβόλιμος; cf. C. I. 5640 III. 5654. 5658; Rev. Arch. XXXI (1876) p. 253 sqq.; Bull. III (1879) p. 462, 95. 3) Cf. Boeckh. C. I. II p. 406 sqq. ad uu. 7. 10. 30 sqq. 208. 4) Cauer. delectus¹ p. 53.

mannus summa cum probabilitate coniecit [1]); quam coniecturam ad traditas litteras propius accedere quam Heraeum, quem reponere uoluit Homollius (l. c. p. 306), per se patet. Theodaesii denique nomen in C. I. 2562 u. 20 cum Hermanno restituere idcirco ualde dubito, quod teste Boeckhio Constantino Magno recentior hic titulus est et uerba *πρὸ* [*γ̄ Καλανδῶν*] u. 18 ab eodem uiro docto reposita de Romanorum mense quodam, qui exciderit, intellegenda uidentur esse.

g) Comnocarium et Haliaeum Dreri oppidi fuisse menses mihi quidem certum est; quoniam ne alterum fuisse alterius oppidi et utrumque secum consensisse cum Vischero putemus, 'ἢ' particula impedit inter utrumque mensis nomen interposita. Quamquam autem de utriusque sedibus ambigitur, tamen Comnocarium ab Haliaeo esse statim exceptum contra Hermannum [2]) cum Papasliote [3]) iudicare uelim. Et fortasse ita progrediendum est, ut Comnocarium putemus fuisse primum, Haliaeum alterum anni mensem. Apparet enim ex tituli uersibus 20 sq. illos menses protinus cosmorum qui dicuntur abdicationem esse consecutos; quam ultimo Dreriorum mense accidisse ueri est simile, siquidem ut ceterorum Cretum [4]), ita Dreriorum magistratus ciuitati praeerant per unum annum. Quodsi Dreriorum annum incepisse sumimus ab eodem quem ceteri Cretes adhibebant cardine, Comnocarium cum Atheniensium Pyanopsione, Haliaeum cum Maemacterione comparare licet. Quae de Comnocarii loco sententia si probabitur, Latischewii cadet coniectura Comnocario eandem significationem et sedem [5]) attribuentis (p. 21) atque Amphissensium Pocio mensi. Neque tamen incertam hanc de horum mensium sedibus sententiam tamquam exploratam profero, sed scholiastae ad Pind. Ol. 7, 147 adnotationem de Haliorum sollemnium tempore contra hunc quem attribuimus Haliaeo locum pugnare concedo. Cum enim illa Halia acta esse ueri sit simillimum

1) G. A.² 67, 35; cf. Dittenb. Hermae u. XVI p. 168, 1. 2) Philolog. u. IX p. 696. 3) Archaeol. Ztg. XIII (1855) p. 64. 4) Polyb. VI, 46; cf. Homollium l. c. ad u. 56. 5) Amphissensium Pocius respondet Delphorum Heracleo i. e. Ath. Thargelioni cf. p. 361.

ipso Haliaeo mense, Macedonum Gorpiaeum, in quem incidisse illa sollemnia scholiasta docet, consensisse exspectamus cum Haliaeo, id quod ex nostra argumentatione minime efficitur. Attamen in quod anni tempus singuli Macedonum menses posterioribus quidem saeculis inciderint parum [1]) constat, quam ut illud scholiastae testimonium ad statuendum certum Haliaei locum adhiberi possit. Itaque in ea de Comnocarii et Haliaei sedibus sententia, quam hausimus ex tituli argumento et ex ceterorum Cretum fastorum analogia perstare cautius erit, quoad certiora suppeditent ad hanc quaestionem soluendam testimonia.

Vischer quod in tituli uersu 6 latere suspicatus est Bisionem mensem, falsus esse uidetur; et ipse difficultatem quam haec habet interpretatio tetigit; ceteri autem uiri docti '*Βισιωνος*' quod traditur uocabulum habent pro hominis nomine.

C. Singulorum oppidorum menses.

1. Dodonae:

**Γαμίλιος*, Carapanos 'Dodone et ses ruines' I p. 114 [2]); cf. Latisch. p. 15.

2. Rhegii:

**Ἵππιος*, Cosimo Stornaiuolo Bulletino dell' Instituto di corrispondenza archeologica. 1878. p. 125 sqq.; cf. Latisch. p. 30.

3. Zeleae:

Ἡραῖος et *Ἀ[π]ατ[ούρι]ος*, Lolling. Act. Inst. Arch. VI p. 229 uu. 16 sq. 23 sq.

Lollingii de horum mensium sedibus sententia aliquam habet probabilitatem. Qui Heraeum fuisse putat unum ex primis anni mensibus et Apaturium post Heraeum proximum. Quodsi hunc Apaturium incidisse sumimus in idem anni tempus atque Ionum Apaturionem, Heraeus Atheniensium Pyanopsioni et Apaturius eorundem Maemacterioni respondet.

---

1) Cf. Ideleri Handb. d. Chronol. I p. 405 sq.; Hermann. p. 102 sq.
2) Titulus incipientis alterius a. Chr. saeculi.

Caput IV.

De fastis Ionicis.

A. Athenae cum Cycladibus.

1. De Atheniensium, Deliorum, Teniorum fastis.

a) Athenis[1]:	b) Deli[6]:	c) Teni:
1. *Ἑκατομβαιών*[2]	7. *Ἑκατομβαιών*	? *Ἀπελλαιών*[12]
2. *Μεταγειτνιών*	8. *Μεταγειτνιών*	*Ἡραιών*[13]
3. *Βοηδρομιών*	9. *Βουφονιών*[7]	*Βουφονιών*[14]
4. *Πυανοψιών*[3]	10. *Ἀπατουριών*	[*Κυανοψιών*]
5. *Μαιμακτηριών*	11. *Ἀρησιών*	? *Ἀπατουριών*[15]
6. *Ποσειδεών*	12. *Ποσειδεών*	*Ποσειδεών*[16]
6ª. *Ποσειδεών β′*[4]		
7. *Γαμηλιών*	1. *Ληναιών*	[*Ληναιών*]
8. *Ἀνθεστηριών*	2. *Ἱερός*[8]	*Ἀνθεστηριών*[17]
9. *Ἐλαφηβολιών*	3. *Γαλαξιών*[9]	[*Ταυρεών*]
10. *Μουνιχιών*[5]	4. *Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιών*[18]
11. *Θαργηλιών*	5. *Ταργηλιών*[10]	*Ταργηλιών*[19]
12. *Σκιροφοριών*	6. *Πάνημος*[11]	? *Ἐλειθυαιών*[20]
incertae sedis:	.	*πρώτη ἑξάμηνος*[21]

1) Cf. C. Bötticher Philolog. u. XXII (1865) p. 385 sqq.

2) '*Κρονίων* (!) *πρῶτον καλούμενος*' Etym. M. s. u. '*Ἑκατομβαιών*; cf. Plut. Thes. 12; Herm. p. 66. Intercalatum aliquando esse Hecatombaeonem apparet e titulo quem ediderunt Eustratiades, *Ἀθην.* VIII p. 405 sqq. et Foucartus, Bull. IV p. 225 sqq.; cf. Lipsium Studd. philol. Lips. III (1880) p. 207 sqq. et Sauppium Indicis schol. acad. Gotting. per semestre hiemale 1880/81 hab. p. 3 sqq. Etiam apud Imbrios deprehenditur Hecatombaeon (Bull. VII 1883 p. 154); id quod hoc quidem loco addo, quia ciues Athenienses, qui ibi agros publice diuisos possiderent, usos esse Atheniensium fastis ueri est simile.

3) Pyanopsionis formam esse praeferendam multifariam docent tituli; cf. Bergkii p. 64 sqq.; Ahrentem Mus. Rhen. XVII (1862) p. 366; Cauerum Curtii Studd. u. VIII p. 276. 4) Altero post Christum saeculo '*Ἀδριανιών*; cf. Bergk. N. Jahrbb. f. class. Philol. 79 (1859) p. 193 sq. et A. Mommsen Heortolog. p. 318***. 5) Exeunte quarto a. Chr. saeculo Munichioni erat nomen *Δημητριών*; Plut. u. Demetrii c. 12; cf. Bergk. l. c. p. 194.

6)—21) Vide p. 391.

b) Quod Homollius et Latischewius (p. 35) arbitrantur Deliorum et Atheniensium menses sibi non plane respondisse, sed omnes Atheniensium menses quindecim diebus menses Delios praecurrisse, falsi [1]) esse uidentur. Immo uero Clodio assentior, qui intercalandi uarietate explicandas esse censet illas Atheniensium et Deliorum mensium comparationes secum pugnantes, ad quas excusandas uiri illi docti excogitauerunt miram illam utriusque ciuitatis mensium rationem. Manifestum enim est ol. 86 anno tertio, quo Deliorum Buphonionem rediisse uidemus ad Atheniensium Metagitnionem, Athenienses iam intercalasse, Delios non item.

Contra annis ol. 100, 4 et 101, 2 utriusque ciuitatis menses eo quem exspectamus ordine sibi respondebant; unde quaestio fit, utrum his quidem temporibus Delii amplexi sint eandem quam Athenienses intercalandi rationem an obtinuerint suum ipsorum intercalandi cyclum, quo antea eos usos esse uidimus. Quam quaestionem etsi solui non posse confiteor, tamen resisto Clodio sentienti Delios amplexos esse Metonis undeuiginti

---

6) Omnes Deliorum menses comparent titulo Homollii (Bull. V 1881 p. 25 sqq.) eo quem damus ordine. 7) C. I. A. I, 283 (Boeckh. kl. Schr. p. 453 sqq.), tit. a. ol. 86, 3 (434/3), Buphonion = Metageitnion.

8) Huius mensis nomen addita uoce 'μήν' (cf. Clodii p. 21) explicandum esse uidetur (cf. hui. diss. p. 348), ita ut Latischewius (p. 18) non debuerit hoc nomen numerare in illis, quorum formae pugnant cum ceterorum eiusdem ciuitatis mensium nominibus (cf. hui. diss. p. 342).

9) Idem mensis nomen occurrere uidetur in C. I. 2953[b] titulo incertae originis, quem Delium esse nunc consentiunt uiri docti; cf. Homollium, Bull. II p. 333 sq. II; Clod. p. 22. 10) C. I. 158 tit. anni olymp. 100, 4 (377/76): *Θαργηλιών* = Ath. *Θαργηλιών*; Ioseph. Antiquit. XIV, 10, 14.

11) Panamus = Ath. Scirophorion, tit. anni ol. 101, 2 (375/4) ined., ad quem relegat Homollius l. c. 12) C. I. 2338 nuperrime a Newtone no. CCCLXXVII descripti u. 15. 13) Ib. uu. 22. 28. 14) Ib. uu. 35. 103. 109. 113. quem uersum uu. dd. uariis temptauerunt coniecturis; cf. Boeckhium, Hermannum, Ahrentem. 15) Ib. uu. 38. 40. 101. 16) Ib. uu. 43. 45. 17) Ib. 48; facilis Ahrentis coniectura Newtonis apographo comprobata. 18) Ib. uu. 2. 48. 65. 67. 19) Ib. 69. 20) Ib. u. 75 Ahrentis ΕΛΕΙΟΥΛΙΩΝ. 21) Lebas. 1839. 1841. 1843 sq.

1) Cf. supra pp. 329, 2. 346.

annorum cyclum, quamquam non ab eodem anno atque Athenienses. Nam cum etiam posterioribus illis annis Delios suis ipsorum fastis et suo anni initio usos esse uideamus, nulla re cogimur idem atque Clodius sentire. Ceterum patet — siquidem sumimus Delios uno anno post Athenienses solitos esse intercalare et cum Boeckhio [1]) habemus a. ol. 101, 1 pro Atheniensium anno intercalari — fieri potuisse, ut discrepantia mensium Deliorum et Atheniensium, quam ex Atheniensium duplicato Posideone a. ol. 101, 1 accidisse ponimus, proximo anno plane compensaretur duplicato Deliorum Posideone et Deliorum Panamus cum Atheniensium Scirophorione consentiret, quam responsionem communis mensium ordo tulit. Quam ad rationem intercalandi illustrandam adscribo has tabulas:

Athenis:	Deli:	Athenis:	Deli:
a. ol. 100, 4.			
11. *Θαργηλιών*	5. *Ταργηλιών*	9. *Ἐλαφηβολιών*	4. *Ἀρτεμισιών*
12. *Σκιροφοριών*	6. *Πάνημος*	10. *Μουνιχιών*	5. *Ταργηλιών*
a. ol. 101, 1.		11. *Θαργηλιών*	6. *Πάνημος*
1. *Ἑκατομβαιών*	7. *Ἑκατομβαιών*	12. *Σκιροφοριών*	7. *Ἑκατομβαιών*
2. *Μεταγειτνιών*	8. *Μεταγειτνιών*	a. ol. 101, 2.	
3. *Βοηδρομιών*	9. *Βουφονιών*	1. *Ἑκατομβαιών*	8. *Μεταγειτνιών*
4. *Πυανοψιών*	10. *Ἀπατουριών*	2. *Μεταγειτνιών*	9. *Βουφονιών*
5. *Μαιμακτηριών*	11. *Ἀρησιών*	3. *Βοηδρομιών*	10. *Ἀπατουριών*
6. *Ποσειδεών α'*	12. *Ποσειδεών*	4. *Πυανοψιών*	11. *Ἀρησιών*
6a. *Ποσειδεών β'*	1. *Ληναιών*	5. *Μαιμακτηριών*	12. *Ποσειδεών α'*
7. *Γαμηλιών*	2. *Ἱερός*	6. *Ποσειδεών*	12a. *Ποσειδεών β'*
8. *Ἀνθεστηριών*	3. *Γαλαξιών*	7. *Γαμηλιών*	1. *Ληναιών*
		etc. cf. supra p. 390.	
		12. *Σκιροφοριών*	6. *Πάνημος*

Sed quorsum tam multa de Deliorum intercalandi ratione? Ut intellegatur minime esse exploratum de eorum annorum cyclo neque de Atheniensium et Deliorum intercalationum congruentia, quam posterioribus quidem annis fuisse Clodius arbitratus est.

c) Newtonis noua tituli C. I. 2338 descriptione summae quas titulus praebuit difficultates non sunt sublatae; immo etiam nunc haec inscriptio est satis lacunosa et lapide accu-

1) Mondcyclen p. 28.

ratius inspecto subsidium, quo nisus iam Boeckhius [1]) mensium qui enumerantur seriem definire conatus est, irritum esse apparuit. Quattuor enim annorum fuisse uidebantur emptorum tabulae quae illo titulo continentur; cuius rei archontum quae uersibus 1. 74. 103. 109 plerumque satis mutilatae legebantur praescriptiones fuerunt indicia. Nunc autem omnes uenditiones scimus esse factas eodem magistratu, cuius nomen (*Ἀμεινόλας*) u. 1 iam pridem restitutum redire uersibus 103 et 109 uidemus et Archum, cuius nomen legitur u. 74, praeteriti cuiusdam anni fuisse magistratum Newton feliciter coniecit. Sed tamen emptorum tabulae si non plenam, at certam, ut uidetur, Teniorum mensium seriem praebent. Menses enim, qui in titulo semel atque iterum comparent eo quo traduntur ordine compositi sunt hi: Artemision, Apellaeon, Heraeon, Buphonion, Apaturion, Posideon, Anthesterion, Artemision, Targelion, Elithyaeon, Heraeon, Buphonion, Apaturion. Quem ordinem satis ad Deliorum ceterorumque Ionum mensium seriem quadrare elucet. Itaque homonymis mensibus eadem loca assignamus, quae apud illos eos occupare scimus; qua re etiam ceterorum qui alibi non redeunt mensium loca adumbrantur, uelut Apellaeonis et Heraeonis, qui Buphonioni antecedunt et Elithyaeonis, qui inter Targelionem et Heraeonem fuisse uidetur, ita tamen, ut sit dubium, utrum Apellaeon Elithyaeoni anteponendus an postponendus sit.

Deinde primo, tertio, decimo post brumam loco Lenaeonem, Taureonem, Cyanopsionem collocandos — ceterorum fastorum Ionicorum exempla secutus — propono. Contra nihil certi de Teniorum anni initio statuere licet. Neque enim quamquam annum apud Iones antiquioribus quidem temporibus aut a primo aut a septimo post brumam mense initium cepisse scimus, utrum Artemisionem an Buphonionem in primis anni mensibus numeremus discernitur, quorum uterque mensis proximis post praescriptum archontem locis affertur (uu. 2. 103. 109). Quae enim leges in praescribendo magistratu sint obseruatae non perspicio.

1) Ad C. I. 2338 et Kl. Schr. V p. 470.

2. *De Myconiorum, Ceorum, Naxiorum, Andriorum, Pariorum fastis.*

Athenis:	Deli:		a) Myconi:	b) Cei:	c) Naxi:	d) Andri: e) Pari:
Ἑκατομβαιών		11.	*Ἑκατομβαιών* 1)	.	*Ἑκ]ατομβαιών* 4)	.
Μεταγειτνιών		12.	.	.	.	.
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	1.	.	.	.	.
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	2.	.	.	.	.
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	3.	.	*Μαιμακτηριών* 2)	.	.
Ποσειδεών		4.	*Ποσιδεών* 1)	.	.	*Ποσ]ιδεών* 7) d)
Γαμηλιών	*Ληναιών*	5.	*Ληναιών* 1)	.	.	.
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	6.	? *Βακχιών* 1)	.	.	*Ἀνθεστηριών* 8) e)
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	7.	.	.	.	.
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	8.	.	.	*Ἀρτεμισιών* 5)	.
Θαργηλιών		9.	.	.	*Θαργηλιών* 6)	*Θ[αργηλιώ]ν* 9) e)
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	10.	.	.	.	.
incertae sedis:			.	*Ἑρμαιών* 3)	.	...*ιών* 10) d)

a) Cumanudi, qui Myconiorum annum a Posideone incepisse statuit [1]), non assensus sim, quamquam eum suo iure hoc a Posideone anni initium proposuisse Dittenberger Syllog. inscriptt. Graec. no. 373 censet; nam rectissime negat Clodius (p. 28) 'in hac inscriptione primorum quoque mensium sacrificia enumerari' necessarium esse. Contra id tantum satis probabiliter statuitur menses eo, quo traduntur ordine successisse, quoniam nullum uidemus intercedere magistratum.

Nihilo tamen minus etiam haec mea sententia habet difficultatem; quae tamen explicari posse uidetur. Titulus enim praebet menses ita ordinatos: *Ποσιδεῶνα, Ληναιῶνα, Βακχιῶνα, Ἑκατομβαιῶνα,* ut neque Lenaeonem neque Hecatom-

---

1) *Ἀθην.* II (1873) p. 237 sqq., qui titulus lacunosus exstat Lebas. no. 2058. 2) C. I. 2360, 3. 3) Rang. no. 677, 33.

4) Bull. VIII (1884) p. 22 sqq. A. u. 1. 5) C. I. II p. 1079.

6) C. I. 2265; coni. Bergk. p. 25 sq.

7) C. I. II p. 1018 sq.; cf. Herm. p. 83. 8) C. I. add. no. 2374[b].

9) C. I. 2374, 39 sq.; cf. Herm. p. 105; Homolle Bull. V (1881) p. 29; fortasse in C. I. 2265; cf. Bergk. l. c.; Ahrent. p. 342; Mommsen. Heortol. p. 427; Clod. p. 26.

10) Act. Inst. Arch. I (1876) p. 236.

baeonem pro primo habere liceat, quamquam ut alterutrum primo anni loco collocemus suadent fastorum Deliorum et Atheniensium exempla. Restat igitur ut putemus Myconiorum annum tempore quidem ante Christum proximo, quo titulum illum exaratum esse Cumanudes [1]) censet incepisse a Boëdromione. Quam ad sententiam de Myconiorum anni initio non deduceremur, si Latischewium (p. 140, 22) sequeremur, qui hos quos titulus praebet menses sese ita consecutos esse putat, ut Hecatombaeon congrueret cum Atheniensium Elaphebolione. Sed cum haec Hecatombaeonis sedes careat omni exemplo, malo confugere ad illud anni initium, quippe quod posterioribus quidem temporibus apud Cyzicenos, Lampsacenos, Prienenses ualuisse sciamus [2]).

Hoc quem commendauimus mensium ordine probato certius iudicari potest de Bacchionis situ, ut quem mensem inter Lenaeonem et Hecatombaeonem stetisse uideamus. Neque enim quidquam impedit, ne eum cum Latischewio coniungamus cum Atheniensium Anthesterione; quamquam ille etiam Elaphebolioni responderi potest, quo Athenis quidem sollemnia Dionysi sacra agebantur. Quod iudicium de anni initio et mensium successione si uerum est, potuit u. 39 nullius mensis nomen nisi duodecimi euanescere; cui tamen quod nomen fuerit nescimus.

b) Mommseni [3]) sententia statuentis Ceorum calendarium esse formatum ad Atheniensium calendarii effigiem refellitur inuento Hermaeonis nomine. Hermaeonis autem sedes est incerta. Neque enim Lacedaemoniorum Phliasius, quocum Ahrens (p. 359) Hermaeonem comparari uoluit, ut erat uterque Mercurii sacer, neque Boeotorum Hermaeus, quem Clodius (p. 31) in comparationem adhiberi uult, satis ualent ad collocandum Ceorum aut Halicarnassensium Hermaeonem; cf. hui. cap. B, 5.

---

1) L. l. p. 242: 'ἐν τοῖς πρὸ Χριστοῦ Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις'.
2) Cf. Herm. pp. 91 sq. 100. 107 et hui. cap. B, 1. 2. 3.
3) Heortol. p. 103.

B. Asiae ciuitates Ionicae cum coloniis.

1. *De Mileti eiusque coloniarum fastis.*

Athenis:	Deli:	a) Mileti: b) Olbiae:	c) Sinopae: d) Cii: e) Apolloniae:	f) Cyzici:
Ἑκατομβαιών		.	.	11. Πάνημος 9)
Μεταγειτνιών		.	.	12. .
Βοηδρομιών	Βουφονιών	Βοηδρομιών 1) b)	.	1. [Βοηδρομιών]
Πυανοψιών	Ἀπατουριών	.	.	2. Κυανοψιών 10)
Μαιμακτηριών	Ἀρησιών	Ἀπα]τουρεών 2) b)	.	3. Ἀπατουρεών 11)
Ποσειδεών		.	.	4. Ποσειδεών 12)
Γαμηλιών	Ληναιών	.	Ληναιών 6) d)	5. Ληναιών 12)
Ἀνθεστηριών	Ἱερός	Ἀνθεστη[ριών 3) b)	Ἀνθεστηριών 7) d) e)	6. Ἀνθεστηριών 12)
Ἐλαφηβολιών	Γαλαξιών	.	Ταυρεών 8) c)	7. Ἀρτεμισιών 13)
Μουνιχιών	Ἀρτεμισιών	Καλαμαι[ών 4) a) b)	.	8. Ταυρεών 14)
Θαργηλιών		.	.	9. Θαργηλιών 15)
Σκιροφοριών	Πάνημος	* Πάνημος 5) b)	.	10. Καλαμαιών 9)

f) In condendis fastis Cyzicenis 16) Clodius duplex quiddam peccasse uidetur. Primum enim plane neglexit Thargelionem, quem Cyzicenum esse mensem docent duo tituli. Tum non obseruauit Taureonem statim successisse Artemisioni, id quod e Mordtmanni titulo apparet, siquidem ʻprytanes qui quoque mense fuerant, ii iam insequente mense ἐκκαλλίασανʼ 17). Quibus titulis adhibitis quamquam maiorem attulimus componen-

---

1) C. I. 2059. 2) Ib. 2083. 3) Ib. add. 2083b. 4) Apud Milesios: Arch. Ztg. no. 34 (1876) p. 128 cum quarto Romanorum mense collatus; quem titulum neglexit Clodius; apud Olbiopolitas C. I. 2082 *Καλαμαι[ών.* 5) Teste Latischewio Bull. dell' Instit. 1876 p. 61. 6) Lebas-Waddingt. 1140. 7) C. I. 3723; Lebas-Waddingt. 1076; Cianorum Anthesterionem omisit Clodius. 8) Tit. ined., ad quem relegat Mordtmannus Act. Inst. Arch. VI (1881) p. 50; cf. Samiorum Taureonem. 9) C. I. 3663 A: Panemus post Calamaeonem proximus. 10) C. I. 3662. 11) Ib. 3661. 12) Ib. 3664: Posideon, Lenaeon, Anthesterion hoc quidem ordine compositi. 13) C. I. 3657; Act. Inst. Arch. l. c. p. 45 IIb: Artemision Taureone exceptus. 14) Ib.; C. I. 3657, 13. 3658. 15) E. Curtius, Monatsber. d. preuss. Ak. Berlin 1874 p. 7 sqq.; Act. Inst. Arch. l. l. p. 42 no. 1b. 16) Cf. Ahrent. p. 329 sqq. 17) Boeckhii sunt uerba C. I. II p. 920 extr.; Kl. Schr. V, 69; cf. Lat. p. 32; Newton. The collection etc. p. 119.

dis fastis Cyzicenis lucem, tamen difficultates quasdam manere confitemur. Neque enim Artemisionem neque Calamaeonem neque Panemum eis stare uidemus locis, quae ceterorum fastorum Ionicorum exemplis commendantur, et Calamaeonem duobus locis abesse ab eo quem apud Milesios tenuit loco apparet. Tamen has discrepantias animaduertisse satis est, quoniam ut eas explicemus non potest fieri. Ceterum fasti Cyziceni non solum horum mensium sedibus discrepant a ceteris fastis Ionicis, sed etiam anni initio [1]).

2. De Ephesiorum, Prienensium, Teiorum, Iasensium fastis.

Athenis:	Deli:	a) Ephesi:		b) Prienae:	c) Tei: d) Iasi:
Ἑκατομβαιών		.	11.	.	.
Μεταγειτνιών		**Μεταγειτνιών* [2])	12.	.	.
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	.	1.	*Βοηδρομιών* [9])	.
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	.	2.	.	.
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	.	3.	.	*Ἀπατουριών* [11]) d)
Ποσειδεών		*Ποσειδεών* [3])	4.	.	*Ποσειδεών* [12]) c)
Γαμηλιών	*Ληναιών*	*Ληναιών* [4])	5.	.	.
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	**Ἀνθεστηριών* [5])	6.	*Ἀνθεστηριών* [10])	?*Ἀφροδισιών* [13]) d)
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	.	7.	.	*Ἐλαφηβολιών* [14]) d)
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιών* [6])	8.	.	.
Θαργηλιών		**Θαργηλιών* [7])	9.	.	.
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	.	10.	.	.
incertae sedis:		*Ἁγνηιών* [8])		.	*Γηφοριών* [15]) d)

1) Cf. Herm. p. 91 sq.; Bergk. p. 29; Latisch. p. 53; hui. diss. p. 395, 2.

2) Wood, Discoveries at Ephesus; Inscriptions from the great theatre no. 23. 3) C. I. 3028; Wood. l. l. no. 1 col. 1. 6, 58; from the city and suburbs p. 12 u. 1 saepius; cf. C. Curtius Hermae u. IV (1870) p. 201.

4) Iosephi Antiquit. XIV, 10, 12; Wood l. l. Inscriptions from the city and suburbs p. 12 sq. saepius. 5) Wood. l. l. Inscr. from the great theatre no. 1 col. 6 u. 77; cum Romanorum februario collatus.

6) C. I. 2954 A. = Lebas-Waddington 137; unde corrigitur Iosephi (XIV, 10, 25) memoria '*Ἀρτεμίσιος*'. 7) Wood. l. l. Inscr. from the great theatre no. 1 col. 2; '*Θαργειλιών*' col. 4. 8) Lebas-Waddington 1537; a Clodio omissus. 9) C. I. 2906: '*τῇ δὲ νουμηνίᾳ τοῦ Βοηδρομιῶνος, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀνέλαβεν*'; cf. Herm. p. 107. 10) Lebas-Waddington 200 sq. 11) Lebas-Waddingt. 281; Am. Hauvette-Besnault. M. Dubois. Bull. V (1881) p. 493. 12) Anacreon apud Eust. ad Iliad. XV u. 192; cf. Herm. p. 116. 13) C. I. 2673 sq.; de eius sede cf. hui. diss. p. 342 sq., quamquam Bergkius (p. 39 sq.) eum cum Calamaeone coniunxit. 14) C. I. 2675. 2677. 15) C. I. 2679 = Lebas-Waddingt. 251; Boeckhius, Her-

a) C. I. 2953[b] tituli, in quo Galaxionem euanuisse nobis cum Bergkio (p. 40 sq.) et Clodio (p. 22) persuasum est, hoc loco non habenda est ratio, quod Delo originem eum duxisse Homollius summa cum probabilitate (Bull. II p. 333; cf. hui. diss. p. 390, 9) demonstrauit; Ahrentis quidem Galinthionem delendum esse constat. In tituli Curtii p. 199 uersu 21, ut id quoque obiter moneam, numerale nomen excidisse uidetur uelut *Δω*[*δέκατος*]; etenim hunc morem menses ex numeris designandi apud Ephesios etiam in C. I. 3005 deprehendimus.

3. *De Erythraeorum, Smyrnaeorum, Chiorum, Lampsacenorum fastis.*

Athenis:	Deli:	a) Erythris:	b) Smyrnae:	c) Chii: d) Lampsaci:
Ἑκατομβαιών		.	.	11. .
Μεταγειτνιών		.	.	12. .
Βοηδρομιών	*Βουφονιών*	.	.	1. d) *Βαδρομιών*[9]) c) d)
Πυανοψιών	*Ἀπατουριών*	.	.	2. .
Μαιμακτηριών	*Ἀρησιών*	.	.	3. .
Ποσειδεών		*Ποσυδεών*[1])	*Ποσειδεών*[4])	4. *Ποσειδεών*[10]) c)
Γαμηλιών	*Ληναιών*	*Ληναιών*[1])	*Ληναιών*[5])	5. *Ληναιών*[11]) d)
Ἀνθεστηριών	*Ἱερός*	*Ἀνθεστηριών*[1])	*Ἀνθεστηριών*[6])	6. .
Ἐλαφηβολιών	*Γαλαξιών*	.	.	7. .
Μουνιχιών	*Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιών*[2])	.	8. *Ἀρτεμισιών*[11]) c) d)
Θαργηλιών		.	.	9. *Πλυντηριών*[10]) c)
Σκιροφοριών	*Πάνημος*	.	*Ἑκατομβαιών*[7])	10. ? *Λευκαθιών*[12]) c) d)
incertae sedis:		*ἡ* {*πρώτη* / *δευτέρα*} *ἑξάμηνος*[3])	(*Καῖσαρ*)[8])	.

---

mannus, Bergkius (p. 47 sq.) de hoc nomine sine iusta causa dubitasse uidentur; cf. Clod. p. 33; quem tamen non debuit effugere fragmentum illud, in quo Boeckhius Scirophorionem scribendum proposuit, esse idem, ex quo Gephorionem a uiro illo docto iniuria esse expulsum putamus.

1) *Μουσείου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς* uol. I (1873—75) p. 103 sqq. no. 108 = Rev. Archéol. XXXIII (1877) p. 105 sqq. 2) *Μουσείου* etc. III (1878—79 et 79—80) p. 122 no. 156 = Foucart. Bull. III (1879) p. 389. 3) Lebas-Waddingt. 1536. 1541; Bull. l. l. 4) Aristid. ed. Iebb. p. 274; ed. Dind. I p. 446. 5) C. I. 3137, 34. 6) Philostr. u. Sophist. I, 25 (ed. Kayser II p. 42, 24). 7) Lebas-Waddington no. 25: '. . *πρὸ πέντε καλανδῶν Εἰουνίων μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος τετάρτῃ*'; tit. a Clodio praetermissus. 8) Lebas-Waddington 1535. 9) Haussoullier Bull. III (1879) p. 242 sq. u. 53; apud Lampsacenos C. I. add. 3641[b].

10)—12) Vide p. 399.

a) Erythraeorum annum incepisse a Lenaeone Latischewius (p. 49 ann. 83) propterea censet, quod Lenaeone mense sacerdotia ueniisse ex titulo quem subscripsimus apparet. Attamen haec sacerdotia Lenaeone uendita mea quidem sententia non euincunt Lenaeonem fuisse Erythraeorum anni primum mensem; praesertim cum facile posset casu fieri, ut compluria sacerdotia eodem Lenaeone uenirent atque sacerdotiorum si non uenditiones, at 'ἐπιπράσεις' et 'διασυστάσεις' quae dicuntur (cf. Rev. Arch. l. c.) aliis atque Lenaeone mensibus sint factae. Ceterum si modo certum anni tempus in uendendis et ineundis sacerdotiis obseruabatur (cf. supra p. 378), incipiente anno sacerdotia non tam ueniisse quam inita esse suspicari licet.

c) Latischewio, qui p. 53 putat Chiorum annum incepisse ab Artemisione, assentiri non possum. Nam ex eo, quod Haussoullieri tituli u. 37 sq. praecipiunt, ut locarium quoddam proximo quidem anno soluatur Artemisione, sed posterioribus annis initio anni, non tam colligendum esse censeo Artemisionem primum fuisse Chiorum mensem quam opponi potius Artemisionem anni initio; qua propter nihil impedire puto, quominus Chiorum annum a solstitio hiemali incipientem faciamus. Porro de Leucathionis sede quamquam dubito, Hermanni tamen sententiam protuli, qui pp. 100 et 123 ei decimum anni Lampsaceni locum assignandum proposuit; quae sedes cum tituli Lampsaceni sententiarum conexu et cum Haussoullieri inscriptionis Chiae argumento satis consociari potest. Lampsacenorum Leucathionem successisse Lenaeoni Hermannus animaduertit; ex Haussoullieri titulo colligi posse uidetur Leucathionem stetisse post Artemisionem et inter Leucathionem et Artemisionem intercessisse anni initium, id quod admodum quadrat ad nostram sententiam de Chiorum anni cardine.

---

10) Hauss. l. l. p. 47 sq. uu. 10. 23; cf. *Γ. Σούριας*, Act. Inst. Arch. III (1878) 205—207; R. Schöll. 'Saturae Philologae Herm. Sauppio oblatae' (Berolini 1879) p. 167 sqq.; de Plynterionis sede cf. hui. cap. C, 1. 11) Apud Lampsacenos Lenaeon et Artemision C. I. add. 3641 b; apud Chios Artemision C. I. 2220; Hauss. l. l. p. 242 sq., 19. 246 sq., 39. 12) Apud Chios Hauss. l. l. p. 242 sq., 24; apud Lampsacenos C. I. add. 3641 b, 17.

4. *De Samiorum, Amorginorum*[1]), *Perinthiorum, Patmiorum fastis.*

Athenis:	Deli:	a) Sami:	b) Amorgi:	c) Perinthi: d) Patmi:
Ἑκατομβαιών		? Πελυσιών [2])	1. Μιλτοφοριών [7])	.
Μεταγειτνιών		Μεταγειτνιών [3])	2. Ἡ]ραιών [8]) ?	.
Βοηδρομιών	Βουφονιών	[Βοηδρομιών]	3. .	.
Πυανοψιών	Ἀπατουριών	Κυανοψιών [4])	4. .	.
Μαιμακτηριών	Ἀρησιών	Ἀπατουριών [4])	5. .	.
Ποσειδεών		Ποσειδεών [5])	6. .	.
Γαμηλιών	Ληναιών	Ληναιών [6])	7. .	Ληναιών ? [10]) c)
Ἀνθεστηριών	Ἱερός	Ἀ]νθε[στηριών [4])	8. Ἀνθεστηριών [9])	.
Ἐλαφηβολιών	Γαλαξιών	Ταυρεών [4])	9. .	.
Μουνιχιών	Ἀρτεμισιών	.	10. .	Ἀρτεμι[σι]ών [11]) d)
Θαργηλιών		Πάνημος [4])	11. Θαργηλιών [8])	Πάνημος [12]) c)
Σκιροφοριών	Πάνημος	Κρονιών [4])	12. .	Κρονιών [12]) c)

---

1) De Amorginorum fastis hoc quidem loco disserendum esse censuimus, quod Amorginos a Samiis originem duxisse Suidas s. u. *Σιμμίας* memoriae tradidit; at Miltophorionis et Heraeonis nomina aliquam Amorginorum et Samiorum fastorum discrepantiam produnt.

2) Vischer. Mus. Rhen. XXII (1867) p. 313 sqq.; cf. Kl. Schriften II p. 140 sqq.; C. Curtius Inschrr. z. Gesch. v. Samos Lübeck 1877. Prgm. p. 35.

3) Vischer. l. l. 4) Kirchhoff., Monatsber. d. kgl. Ak. d. Wissensch. Berlin 1859 p. 739 sqq.; cf. ib. 1862 p. 71 sqq.; Ahrent. p. 329 sqq. Clod. p. 6 sqq. 5) Ib.; C. Curtius l. l. p. 10 sq. u. 56.

6) P. Girard. Bull. V (1881) p. 480; qui iniuria quantum scio affirmat, Lenaeonem Samiorum mensem esse antea notum; coniecit Kirchhoffius apud Samios eum fuisse in usu. 7) *Κουμανούδης*, Bull. VIII (1884) p. 22 sqq. A. u. 2; Miltoph. cum Naxiorum Hecatombaeone collatus. 8) R. Weil Act. Inst. Arch. I (1876) p. 343 sqq. no. 11 et 12, qui titulus a Clodio est neglectus; Heraeonis nomen Latischewius et ipse (p. 30) agnouit.

9) Weil l. c.; Cumanudes l. c. B. u. 8.

10) Ne cum Hermanno (Philol. II p. 267) ad Perinthios referamus Lenaeonem, quem Papias (cf. Bröcker. Philolog. l. c. p. 249 no. VIII) Puniis attribuerat, nihil obstat.

11) Ross Inscr. Graecae Ined. no. 189; quem titulum correctiorem edidit Sakkelion Eph. A. Nou. 1862 no. 228; cuius plenioris tituli ignarus Clodius p. 29 suo quidem Marte, sed recte restituit Artemisionis nomen; cf. Dittenberger, Syll. inscriptt. Gr. no. 402.

12) Cromion, Papiae glossarium apud Broecker. l. l.; ceteri quos hoc scholion praebet menses originem duxerunt e fastis Macedonicis uel Asianis; quamquam Panemus potest repeti ex antiquioribus fastis Ionicis.

a) Samiorum annus utrum initium ceperit a solstitio aestiuo an ab hiemali non esse exploratum Latischewius p. 53 recte monuit; neque dubito, quin Kirchhoffii cui assensus est nuperrime Clodius sententia ad solstitium aestiuum inclinauerit propter fastorum Atheniensium analogiam, quam non iam ita multum ualere confitemur, quoniam Delios annum a bruma incepisse constat [1]). Ordinem autem mensium Samiorum probamus eum, quem a Kirchhoffio institutum confecit Clodius; Ahrentis enim mensium seriem adhibitis Vischeri titulis corruisse Clodius satis demonstrauit. Attamen de inserendo Calamaeone, quem Clodius quarto post brumam loco summa cum probabilitate suppleuisse sibi uisus est, cautius erit iudicandum, cum Cyzicenorum et Samiorum fastorum similitudo, quam Clodius p. 12 premendam esse censuit, nulla fere fuisse uideatur. Cyzicenorum enim Taureonem non statim post Anthesterionem stetisse et Calamaeonem sexto demum post brumam loco collocandum esse p. 396 sq. uidimus. Ceterum si quidquam horum fastorum similitudini est tribuendum, facile potest cogitari Taureone ad quartum post brumam locum promoto Artemisionem tertio apud Samios post brumam loco esse inserendum, cum hoc mensis nomen in tabula Newtonis [2]) quarta simul cum Anthesterionis nominis parte extrema facile potuerit excidere; quae lacuna eo facilius statuitur, quod in tabula prima et tertia bina mensium nomina iuxta posita esse uidemus.

b) Amorginorum annum a septimo post brumam mense incepisse ex Cumanudis titulo de Astypalaeensium fastis p. 378, 2 disserentes conclusimus.

5. De fastis Halicarnassiis.

Athenis:	Halicarnassi:	Athenis:	Halicarnassi:
Ἑκατομβαιών	.	*Βοηδρομιών*	.
Μεταγειτνιών	.	*Πυανοψιών*	.

1) Nisi graues de Samiorum et Amorginorum fastorum similitudine obstarent dubitationes (cf. supra p. 400, 1), nunc ad fulciendam Kirchhoffii sententiam Amorginorum anni initium adhiberi posset.

2) Cf. Kirchhoff. l. l.

Athenis:	Halicarnassi:	Athenis:	Halicarnassi:
Μαιμακτηριών	.	Ἐλαφηβολιών	.
Ποσειδεών	Ποσειδεών [1])	Μουνιχιών	Ἀρτεμισιών [3]) ?
Γαμηλιών	.	Θαργηλιών	? Ἡρακλεῖος [4])
Ἀνθεστηριών	Ἀνθεστηριών [2])	Σκιροφοριών	.
		incertae sedis:	Ἐλευθεριών [5])
			Ἑρμαιών [6])

Hermaeonem ad Boeotorum Hermaei exemplum primo post brumam collocare loco dubito, quamquam id suadet Clodius; qua de re conferas hui. diss. p. 395. Artemisionem autem quamuis dubitanter inserui fastis Halicarnassensium usus titulo ab Am. Hauvette-Besnault et Marc. Dubois edito, quem in insula quidem Coo inuentum, tamen originis esse Ionicae constat. Halicarnassensium autem esse titulum arbitror, quod in insula Coo iam alterum huiusmodi Halicarnassensium decretum est inuentum [5]) et prytanim, qui in eo de quo sermo est titulo comparet, Halicarnassensium fuisse magistratum docent tituli [7]). Quin etiam ʻστεφανηφόρονʼ, cuius nomen illo in titulo occurrit, cum Carum tum Halicarnassensium fuisse magistratum e compluribus apparet titulis [8]).

C. Singularum ciuitatum Ionicarum menses.

1. Eretiae:

Ἱππιών C. I. 2265; quo ex titulo apparet Hippionem respondisse ei Pariorum mensi, quo Plynteria agebantur; quae sollemnia eodem Thargelione mense, quo apud Athenienses celebrantur, apud Parios esse acta uiri docti consentiunt; cf. Herm. p. 64, Bergk. p. 25 sq., Ahrent. p. 342, Mommsen. Heortol. p. 427, Clod. p. 26.

---

1) Newtonis Halicarnassus, Cnidus and Branchidae 1863 p. 687 u. 2.
2) Iosephi Ant. XIV, 10, 23; Bull. IV (1880) p. 395. 3) Tit. Coi inuentus, Hauvette-Besnault. Dubois. Bull. V (1881) p. 209 sqq. 4) C. I. 2656 u. 20 sq. cf. u. 1; de Heraclei sede cf. Herm. pp. 61. 125 et Clod. p. 31.
5) Hauvette-Besnault. Dubois. l. c. p. 211 sq. u. 11. 6) Newton. l. l. p. 671 sq. = Roehl. Inscriptt. antiquiss. etc. no. 500. 7) Newton. l. l. pp. 671 sq. 687. 8) Lebas-Waddington. no. 394. 404 sq. 406. 416. 323. 326. 331 sq. saepius; Newton. l. l. p. 704, 12 c.

2. Neapoli:
Πανθεών C. I. 5785.
Ληναιών C. I. 5838.

3. Cassandreae:
Δημητριών, L. Duchesne Rev. Archéol. XXXI (1876) p. 106 sq.; Dittenberger. Sylloge inscriptt. Graec. no. 142.

Demetrionem fuisse Cassandrensium mensem olim nolui pro certo affirmare; sed utrum illud pro hominis an mensis nomine haberem aeque ac Duchesnius dubitaui. Quin etiam Demetrionis uerbum pro hominis nomine uidebatur esse habendum, quod ceterorum duorum qui hoc titulo occurrunt hominum nominibus patrum nomina addita sunt. Attamen ad Clodii et Dittenbergeri partes, qui mensem significari certum esse censuerunt nuperrime transii, quia pro hominis nomine Demetrionis uocem umquam esse usurpatam nulla comprobant exempla.

4. Apolloniae in oppido Chalcidensi:
Ἀνθεστηριών } Athenaei l. VIII p. 334 E; cf. Herm. p. 89 et
Ἐλαφηβολιών } Bergk. p. 9.

5. In insula Io:
Ὁμηρεών, L. Ross Archaeol. Ztg. VI (1848) no. 21 p. 333.

6. Peparethi:
Πιθοικιών cum Atheniensium Hecatombaeone comparatus: A. Dumont. Revue Archéol. XXIX (1875) p. 330; O. Riemann. Bull. I (1877) p. 82.

7. a) Gambrei in Mysiae oppido:
Θαργηλιών C. I. 3562.

b) ex Mysiae parte aliqua:
Πάνη]μος C. I. 3597 a.

8. Thirae in Lydiae oppido:
Νεοκαισαρεών *Μουσείου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς* II, 1 (1875—76) p. 117 et 2 (1876—78) p. 29; Papadopulos Kerameus Act. Inst. Arch. III (1878) p. 54 sqq.

9. Magnesiae in Lydiae oppido ad montem Sipylum sito:
Κλαρεών Bull. VII (1883) p. 504 sq. no. 10.

INDEX I.

Enumerantur eae quarum menses afferuntur ciuitates.

INDEX II.

A. Enumerantur menses adscriptis eis quibus deprehenduntur locis.

1. Menses ex numeris designati.

2. Propria mensium nomina.

Ἀγριώνιος in Boeotia
Ἀγύειος s. Ἀγύιος in Aetolia
in Locride
Ἀδριανιών Athenis
Ἀδρόμιος Hali
Thaumaciae
Ἀθαναῖος in Aetolia
Αἰραστυών u. Ἀγραστυών
Ἀλαλκομένιος in Boeotia
Ἁλιαῖος Dreri
Ἄλσειος Calymnae
Coi
Ἀλφιῷος in Elide
Ἀμάλιος Delphis
in Phocide
Ἀμών Amphissae
Ἀνθεστηριών Amorgi
Apolloniae in opp. ad Rhyndacum sito
Apolloniae in opp. Chalcidensi
Athenis
Cii
Cyzici
Ephesi
Erythris
Halicarnassi
Olbiae
Pari
Prienae
Sami
Smyrnae
Teni
Ἀπατουρεών s. Ἀπατουριών
Cyzici
Deli
Iasi
Olbiae
Sami
Teni
Ἀπατοίριος Zeleae
Ἀπελλαῖος Chalei
Delphis

Ἀπελλαῖος Heracleae in opp. ad Sirim sito
Lamiae
Oeantheae
Oetae
Olunte
Tauromenii
Tolophone
Ἀπελλαιών Teni
Ἀπολλώνιος in Elide
Lesbi
Ἀπολλώνιος in Perrhaebia
Tauromenii
Ἀπόλλωνος μήν Chalei
Ἀράτυος Physci
Ἄρειος s. Ἄρεος s. Ἄρηος
Lamiae
in Magnesia
Phalicae
Ἀρησιών Deli
Ἀρνεῖος Argi
Ἀρνο[κάριος]? Hypatae
Ἀρτεμίσιος s. Ἀρταμίτιος
Astypalaeae
Byzantii
Calaureae
Calymnae
Cnidi
Coi
Corcyrae
Hypatae
Lacedaemone
Rhodi
Tauromenii
Therae
Ἀρτεμισιών Chii
Cyzici
Deli
Ephesi
Erythris
Halicarnassi
Lampsaci
in Magnesia

Ἀρτεμισιών	Naxi
	Patmi
	Teni
Ἀρχοστάσιος	Erinei
Ἀφάμιος	in Phocide
Ἄφριος	Larisae
	in Perrhaebia
Ἀφροδισιών	Iasi
	in Magnesia
Βαδρόμιος	Calymnae
	Cnidi
	Coi
	Rhodi
Βαδρομιών s. *Βοηδρομιών*	
	Athenis
	Chii
	Lampsaci
	Olbiae
	Prienae
Βακχιών	Myconi
Βοαθόος s. *Βοαθοῖος*	Delphis
Βοηδρομιών u. *Βαδρομιών*	
Βουκάτιος	in Acarnania?
	in Aetolia
	Amphissae
	in Boeotia
	Delphis
	Erinei
	Lamiae
Βουφονιών	Deli
	Teni
Βύσιος	Delphis
Βώμιος	Lamiae
Γαλαξιών	Deli
Γαμηλιών	Athenis
Γαμίλιος	Dodonae
Γενέτιος	Hali
Γεράστιος s. *Γεραίστιος*	Calymnae
	Coi
	Lacedaemone
	Troezenae

Γεῦστος	Lamiae
Γηφοριών	Iasi
Γιγάντιος	Amphissae
	Triteae
Δα . .	Lesbi
Δαδαφόριος	Delphis
Δαίσιος	Sicyone
Δάλιος	Calymnae
	Coi
	Rhodi
	Tauromenii
Δαμάτριος	in Boeotia
Δεῖος u. *Δῖος*	
Δελφίνιος	Aeginae
	Olunte
	Therae
Δημητριών	Athenis
	Cassandreae
Δινών	in Locride
Διονύσιος	in Aetolia
	Anticyrae
	Byzantii
	Calchedone
	Callipoli
	Chersonesi
	in Locride
	Naupacti
	Tauromenii
Δῖος s. *Δεῖος*	in Aetolia
	Lesbi
	in Perrhaebia
Διόσθυος	? in Elide
	Rhodi
	Therae
Δρομήιος	Priansi
Εἰλαῖος u. *Ἰλαῖος*	
Ἑκατομβαιών	Athenis
	Deli
	Imbri
	Myconi
	Naxi

Ἑκατομβαιών	Smyrnae
Ἑκατομβεύς	Lacedaemone
Ἐλαφηβολιών	Apolloniae in opp. Chalcidensi
	Athenis
	Iasi
Ἐλάφιος	in Elide
Ἐλάφριος non habet locum	Calymnae
Ἐλειθυαιών	Teni
Ἐλευθεριών	Halicarnassi
Ἐλευσίνιος s. *Ἐλευσύνιος*	? Bianni
	Olunte
	Therae
ἐμβόλιμοι:	
Ἀλαλκομένιος β'	in Boeotia
Ἀπελλαῖος β'	Tauromenii
Γενέτιος ἐμβόλιμος	Hali
Πάναμος β'	Rhodi
Ποιτρόπιος β'	Delphis
Ποσειδεών β'	Athenis
Ἐνδυσποιτρόπιος	Delphis
Ἑρμαῖος	in Aetolia
	Argi
	in Boeotia
	Metropoli
	in Perrhaebia
	Pheris
Ἑρμαιών	Cei
	Halicarnassi
Εὐθυαῖος	in Aetolia
Εὔκλειος	? Astypalaeae
	Byzantii
	Corcyrae
	Tauromenii
Εὐώνιος	Hali
Ἤατος	Heraclea Trachinia
Ἡραῖος	Delphis
	Olunte
	Zeleae

Ἡραιών	Amorgi
	Teni
Ἡράκλειος	Delphis
	Halicarnassi
Ἡράσιος	Lacedaemone
Θαργηλιών s. *Ταργηλιών*	Amorgi
	Athenis
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Gambrei
	Naxi
	Pari
	Teni
Θειλούθιος s. *Θηλούθιος*	in Boeotia
Θεμίστιος	Hali
	Larisae
	Metropoli
Θεοδαίσιος s. *Θευδαίσιος* s. *Θιοδαίσιος*	Calymnae
	Coi
	Lati
	Rhodi
Θεοξένιος	Delphis
Θερμολαῖος	Lati
Θεσμοφόριος	Lati
	Rhodi
Θιούιος u. *Θυῖος*	
Θριξάλλιος	Lamiae
Θυῖος s. *Θῦος* s. *Θιούιος*	in Boeotia
	Cierii
	in Elide
	Lamiae
	Larisae
	Metropoli
Ἱερός sc. *μήν*	Deli
Ἰλαῖος s. *Εἰλαῖος*	Delphis

Ἱμάλιος	Hierapytnae
Ἰοβάκχιος	Astypalaeae
Ἵππιος	Rhegii
Ἱππιών	Eretriae
Ἱπποδρόμιος	in Aetolia
	in Boeotia
	Callipoli
	Lamiae
	Larisae
	in Perrhaebia
Ἰτώνιος	Cierii
	Larisae
	Metropoli
	in Perrhaebia
	Tauromenii
	Thaumaciae
Καλαμαιών	Cyzici
	Mileti
	Olbiae
Κάρειος	Chalei
Καρνεῖος	Agrigenti
	Byzantii
	Calymnae
	Gelae
	Lacedaemone
	Nisyri
	Rhodi
	Syracusis
	Tauromenii
Καρ.νιος?	Cnosi
Καφίσιος	Calymnae
	Coi
Κλαρεών	Magnesiae in Lydiae oppido
Κομνοκάριος	Dreri
Κοούτιος	Chalei
Κουροτρόπος	in Acarnania
Κρονιών	olim Athenis
	Perinthi
	Sami
Κυανοψιών cf. *Πυανοψιών*	
	Cyzici
	Sami

Λαφριαῖος	in Aetolia
Λάφριος	Erinei
	Gythei uel apud Eleuthero-lacones?
	in Phocide
Λεσχανόριος	Larisae
	in Perrhaebia
Λευκαθεών s. *Λευκαθιών*	
	Chii
	Lampsaci
Ληναιοβάκχιος	Astypalaeae
Ληναιών	Cii
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Erythris
	Lampsaci
	Myconi
	Neapoli
	Perinthi
	Sami
	Smyrnae
Λύκειος s. *Λύκεος* s. *Λύκηος*	
	Byzantii
	Chalei
	Lamiae
Μαιμακτηριών	Athenis
	Cei
Μαλοφόριος	Byzantii
Μαχανεύς	Byzantii
	Calchedone
	Corcyrae
Μεγαλάρτιος	Hali
Μεταγειτνιών	Athenis
	Deli
	Ephesi
	Sami
Μιλτοφοριών	Amorgi
Μουνιχιών	Athenis
Νεκύσιος	Cnosi
Νεοκαισαρεών	Thirae

῾Ομηρεών	Ii
῾Ομολώιος s. *῾Ομολῶος*	in Aetolia
	in Boeotia
	Hali
	Larisae
	Metropoli
	in Perrhaebia
Παμβοιώτιος	in Boeotia
Παναγύριος	Amphissae
Πάναμος s. *Πάνημος*	in Aetolia
	Amphissae
	in Boeotia
	Calymnae
	Coi
	Corinthi
	Cyzici
	Deli
	Gambrei ?
	Heracleae in opp. ad Sirim s.
	Lamiae
	Larisae
	Megaris
	Olbiae
	Perinthi
	Rhodi
	Sami
Πανθεών	Neapoli
Παρθένιος	in Elide
Πεδαγείτνιος(*νος*) s. *Πεταγείτνυος*(*ιος*)	
	Calchedone
	Calymnae
	Coi
	Rhodi
Πελυσιών	Sami
Πιθοικιών	Peparethi
Πλυντηριών	Chii
Ποιτρόπιος	Amphissae
	Chalei
	Delphis
	in Locride
Πόκιος	Amphissae
	Boei
Πόκιος	in Locride
Πορνοπιών	Lesbi
Ποσειδεών s. *Ποσιδεών* s. *Ποσυδεών*	
	Andri
	Athenis
	Chii
	Cyzici
	Deli
	Ephesi
	Erythris
	Halicarnassi
	Myconi
	Sami
	Smyrnae
	Tei
	Teni
Ποσίδειος	Lesbi
Προκύκλιος	in Aetolia
Προστατήριος	in Boeotia
Πυανοψιών cf. *Κυανοψιών*	
	Athenis
Πυθοῖος	Hali
	Melitaeae
Σκιροφοριών	Athenis
Σμίνθιος	Rhodi
Σπέρμιος	Cnosi
Ταργηλιών u. *Θαργηλιών*	
Ταυρεών	Cyzici
	Sami
	Sinopae
Τερφεύς	Cymae
῾Υακίνθιος	Byzantii
	Calymnae
	Coi
	Rhodi
	Therae
῾Υχαῖος	Physci
Φλιάσιος	Lacedaemone
Φράτριος	Cymae

Φυλλικός	in Perrhaebia	incerta nomina:	
Χρυτταῖος	Lamiae	*..αρ..ωβιάριος*	Lati
		..δάκιος	Hierapytnae
Ψυδρεύς	Corcyrae	*......ιών*	Andri

B. *Enumerantur partes in quas anni diuidi solent.*

δίμηνοι	Agrigenti	*ἑξάμηνοι*	in Perrhaebia
			Pheris
ἑξάμηνοι	Cnidi		Teni
	Delphis		
	Gelae	*τετράμηνοι*	in Boeotia
	Hali		Erythris
	Larisae		

TA

F a

Athenis:	Delphis:	apud Boeotos:	apud Thess
Ἑκατομβαιών	Ἀπελλαῖος	8. Ἱπποδρόμιος	12. Ἱπποδ
Μεταγειτνιών	Βουκάτιος	9. Πάναμος	1. Πάναμ
Βοηδρομιών	Βοαθόος	10. Παμβοιώτιος	2. .
Πυανοψιών	Ἡραῖος	11. Δαμάτριος	3. .
Μαιμακτηριών	Δαδαφόριος	12. Ἀλαλκομένιος	4. .
Ποσειδεών	Ποιτρόπιος	1. Βουκάτιος	5. ? Θεμίσ
Γαμηλιών	Ἀμάλιος	2. Ἑρμαῖος	6. Ἑρμαῖο
Ἀνθεστηριών	Βύσιος	3. Προστατήριος	7. Λεσχαν
Ἐλαφηβολιών	Θεοξένιος	4. Ἀγριώνιος	8. Ἄφριος
Μουνιχιών	Ἐνδυσποιτρόπιος	5. Θιούιος	9. Θῦος
Θαργηλιών	Ἡρακλεῖος	6. Ὁμολώιος	10. Ὁμολώι
Σκιροφοριών	Ἰλαῖος	7. Θειλούθιος	11. ? Ἰτώνι

incertae sedis:

TA

De mediae Graeciae ciuitatum fastis, qui ne

Athenis:	Delphis:	apud Phocenses:	apud Locros:	a) Physci b) Toloph
Ἑκατομβαιών	1. Ἀπελλαῖος	δέκατος	δωδέκατος	Ἀπελλα
Μεταγειτνιών	2. Βουκάτιος	ἑνδέκατος	πρῶτος	.
Βοηδρομιών	3. Βοαθόος	δωδέκατος	δεύτερος	.
Πυανοψιών	4. Ἡραῖος	πρῶτος	τρίτος	.
Μαιμακτηριών	5. Δαδαφόριος	Ἀμάλιος	τέταρτος	Ἀράτνος
Ποσειδεών	6. Ποιτρόπιος	τρίτος	Διονύσιος	.
Γαμηλιών	7. Ἀμάλιος	τέταρτος	ἕκτος	.
Ἀνθεστηριών	8. Βύσιος	πέμπτος	ἕβδομος	.
Ἐλαφηβολιών	9. Θεοξένιος	Λάφριος	Ποιτρόπιος	.
Μουνιχιών	10. Ἐνδυσποιτρόπιος	ἕβδομος	Πόκιος	.
Θαργηλιών	11. Ἡρακλεῖος	ὄγδοος	Ἀγύειος	Ὑχαῖος a
Σκιροφοριών	12. Ἰλαῖος	Ἀφάμιος	ἑνδέκατος	

A I.

Aeolici.

Thessaliae fasti			
Hali:	apud Perrhaebos:	Lamiae:	apud Eleos:
2. .	12. Ἰτώνιος	8. Ἱπποδρόμιος	7. Ἀπολλώνιος
1. Ἀδρόμιος	1. .	9. Πάναμος	8. Παρθένιος
2.} ? Εὐώνιος	2. .	10. .	9. Ἀλφιῷος
3.}	3. .	11. Ἀπελλαῖος	10. .
4. Πυθοῖος	4. .	12. Βουκάτιος	11. Θυῖος
5. Ἁγναῖος	5. ? Δῖος	1. Βώμιος	12. .
6. Γενέτιος	6. Ἑρμαῖος	2. Θριξάλλιος	1. Διόσθυος ?
7. ? Μεγαλάρτιος	7. Λεσχανόριος	3. Γεῦστος	2. .
8. ? Θεμίστιος	8. Ἄφριος	4. Λύκεος	3. Ἐλάφιος
9. ? Ὁμολώιος	9. Ὁμολώιος	5. Θῖος	4. .
0. .	10. Ἱπποδρόμιος	6. Ἄρεος	5. .
1. .	11. Φυλλικός	7. Χρυτταῖος	6. .
Ἰτώνιος ?	Ἀπολλώνιος		

A II.

um Aeolicis neque cum Doricis possunt coniungi.

Amphissae:	Chalei:	a) Triteae: b) Anticyrae:	apud Aetolos:	a) Erinei: b) Boei:
2. Πάναμος	Ἀπελλαῖος	.	11. .	.
1. Ἀγραστυών	Κάρειος	.	12. Πάναμος	Βουκάτιος a)
2. .	.	.	1. Προκύκλιος	1. Ἀρχοστάσιος a)
3. .	Κοοίτιος	.	2. Ἀθαναῖος	.
4. [Βουκά]τιος	.	.	3. Βουκάτιος	.
5. Παναγύριος	.	Γιγάντιος a)	4. Δῖος	.
6. Γιγάντιος	.	Διονύσιος b)	5. Εὐθυαῖος	.
7. .	Λύκειος	.	6. Ὁμολώιος	.
8. Ποιτρόπιος	Ποιτρόπιος	.	7. Ἑρμαῖος	Λάφριος a)
9. Ποιτρόπιος	.	.	8. Διονύσιος	Πόκιος b)
0. Πόκιος	.	.	9. Ἀγύειος	.
1. Ἀμών	Ἀπέλλωνος μήν	.	10. Ἱπποδρόμιος	.

T

F a

Athenis:	Delphis:	a) Lacedaemone: b) Heracleae: c) Therae: d) Cnidi:	a) Corinthi: b) Corcyrae: c) Syracusis:	Tauromenii:	a) Megari b) Calche c) Byzant d) Cherso
Ἑκατομβαιών	*Ἀπελλαῖος*	10. *Ἡράσιος* a)	.	7. *Ἰτώνιος*	*Ἀγριάνιος*
Μεταγειτνιών	*Βουκάτιος*	11. *Καρνεῖος* a)	*Καρνεῖος* c)	8. *Καρνεῖος*	*Καρνεῖος* c
Βοηδρομιών	*Βοαθόος*	12. *Πάναμος* b)	*Πάναμος* a)	9. .	*Πάναμος* a
Πυανοψιών	*Ἡραῖος*	1. ? *Ἀπελλαῖος* b)	.	10. *Δάλιος*	*Μαλοφόρι*
Μαιμακτηριών	*Δαδαφόριος*	2. ? *Βαδρόμιος* d)	.	11. *Ἀπολλώνιος*	*Μαχανευς*
Ποσειδεών	*Ποιτρόπιος*	3. ? *Διόσθυος* c)	.	12. *Δυωδεκαταῖος*	*Πεταγείτν*
Γαμηλιών	*Ἀμάλιος*	4. *Ἐλευσίνιος* c)	11[b]. *Μαχανεύς* b)	1. *Ἀρτεμίσιος*	*Διονύσιος* b
Ἀνθεστηριών	*Βύσιος*	5. *Δελφίνιος* c)	*Εὔκλειος* b)	2. *Διονύσιος*	*Εὔκλειος* c)
Ἐλαφηβολιών	*Θεοξένιος*	6. *Ἀρτεμίτιος* a) c) d)	*Ἀρτεμίτιος* b)	3. .	*Ἀρτεμίσιος*
Μουνιχιών	*Ἐνδυσποιτρ.*	7. *Γεράστιος* a)	.	4. .	*Λύκειος* c)
Θαργηλιών	*Ἡρακλεῖος*	8. *Φλιάσιος* a)	.	5. .	.
Σκιροφοριών	*Ἰλαῖος*	9. *Ἑκατομβεύς* a) *Ὑακίνθιος* c)	.	6. *Ἀπελλαῖος*	*Ὑακίνθιος*
incertae sedis:			*Ψυδρεύς* b)	*Εὔκλειος*	

TA

F a

Athenis:	Deli:	Teni:	a) Myconi: b) Cei: c) Naxi:	a) Andri: b) Pari: c) Amorgi:	a) Mileti: b) Olbiae: c) Sinopae d) Cii: e) Apollon
Ἑκατομβαιών	7. *Ἑκατομβαιών*	? *Ἀπελλαιών*	*Ἑκατομβ.* a) c)	1. *Μιλτοφοριών* c)	.
Μεταγειτνιών	8. *Μεταγειτνιών*	*Ἡραιών*	.	2. *Ἡ]ραιών* ? c)	.
Βοηδρομιών	9. *Βουφονιών*	*Βουφονιών*	.	.	*Βοηδρομιώ*
Πυανοψιών	10. *Ἀπατουριών*	.	.	.	
Μαιμακτηριών	11. *Ἀρησιών*	? *Ἀπατουριών*	*Μαιμακτηριών* b)	.	*Ἀπατουρεώ*
Ποσειδεών	12. *Ποσειδεών*	*Ποσειδεών*	*Ποσιδεών* a)	*Ποσιδεών* a)	.
Γαμηλιών	1. *Ληναιών*	.	*Ληναιών* a)	.	*Ληναιών* d)
Ἀνθεστηριών	2. *Ἱερός*	*Ἀνθεστηριών*	? *Βακχιών* a)	*Ἀνθεστηρ.* b) c)	*Ἀνθεστηρ.* b
Ἐλαφηβολιών	3. *Γαλαξιών*	.	.	.	*Ταυρεών* c)
Μουνιχιών	4. *Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιών*	*Ἀρτεμισιάν* c)	.	*Καλαμαιών*
Θαργηλιών	5. *Ταργηλιών*	*Ταργηλιών*	*Θαργηλιών* ? c)	*Θαργηλιών* b) c)	.
Σκιροφοριών	6. *Πάνημος*	? *Ἐλειθυαιών*	.	.	*Πάνημος* b)
incertae sedis:			*Ἑρμαιών* b)		

A III.

orici.

Astypalaeae:	a) Argi: b) Troezenae: c) Calaureae: d) Aeginae: e) Sicyone:	a) Coi: b) Nisyri: c) Calymnae: d) Rhodi: e) Gelae: f) Agrigenti:	a) Lati: b) Hierapytnae:	a) Cnosi: b) Priansi: c) Dreri:	a) Olunte: b) Bianni:
. } ? *Εὔκ[λει]ος?*	*Ἀρνεῖος* a)	*Ἀγριάνιος* a) c) d)	? *Ἱμάλιος* b)	*Δρομήιος* b)	.
.		*Καρνεῖος* b) c) d) e) f)	.	.	.
.	.	*Πάναμος* a) c) d)	.	.	.
.	.	*Ἄλσειος* a) c)	*Θεσμοφόριος* a)	*Νεκύσιος* a)	*Ἀπελλαῖος* a)
		Θεσμοφόριος d)		? *Κομνοκάριος* c)	
.	.	*Βαδρόμιος* a) c) d)	*Θερμολαῖος* a)	? *Ἁλιαῖος* c)	*Ἡραῖος* a)
.	.	*Καφίσιος* a) c)	.	.	.
		Διόσθυος d)			
Ληναιοβάκχιος	*Ἑρμαῖος* a)	*Θευδαίσιος* a) c) d)	.	.	.
Ἰοβάκχιος	*Δελφίνιος* d)	*Πεταγείτνιος* a) c) d)	.	.	.
	Δαίσιος e)				
Ἀρταμίτιος	*Ἀρτεμίσιος* c)	*Ἀρταμίτιος* a) c) d)	*Θιοδαίσιος* a)	*Σπέρμιος* a)	*Ἐλευσύνιος* a) b)
.	*Γεραίστιος* b)	*Γεράστιος* a) c)	*..αρ..ωβιάριος* a)	*Καρ.νιος* a)	*Δελφίνιος* a)
		Σμίνθιος d)			
.	.	*Δάλιος* a) c) d)	.	.	.
.	.	*Ὑακίνθιος* a) c) d)	.	.	.
			...δάκιος b)		

A IV.

onici.

Cyzici:	a) Ephesi: b) Prienae: c) Tei: d) Iasi:	a) Erythris: b) Smyrnae:	a) Chii: b) Lampsaci:	a) Sami: b) Perinthi: c) Patmi:	Halicarnassi:
. *Πάνημος*	.	.	.	? *Πελυσιών* a)	.
.	*Μεταγειτνιών* a)	.	.	*Μεταγειτνιών* a)	.
.	*Βοηδρομιών* b)	.	1^b. *Βαδρομιών* a) b)	.	.
. *Κυανοψιών*	.	.	.	*Κυανοψιών* a)	.
. *Ἀπατουρεών*	*Ἀπατουριών* d)	.	.	*Ἀπατουριών* a)	.
. *Ποσειδεών*	*Ποσειδεών* a) c)	*Ποσυδεών* a) b)	12^a. *Ποσειδεών* a)	*Ποσειδεών* a)	*Ποσειδεών*
. *Ληναιών*	*Ληναιών* a)	*Ληναιών* a) b)	*Ληναιών* b)	*Ληναιών* a) b)	.
. *Ἀνθεστηριών*	*Ἀνθεστηρ.* a) b)	*Ἀνθεστηρ.* a) b)	.	*Ἀνθεστηρ.* a)	*Ἀνθεστηριών*
	? *Ἀφροδισιών* d)				
. *Ἀρτεμισιών*	*Ἐλαφηβολιών* d)	.	.	*Ταυρεών* a)	.
. *Ταυρεών*	*Ἀρτεμισιών* a)	*Ἀρτεμισιών* a)	*Ἀρτεμισιών* a) b)	*Ἀρτεμισιών* c)	*Ἀρτεμισιών*
. *Θαργηλιών*	*Θαργηλιών* a)	.	*Πλυντηριών* a)	*Πάνημος* a) b)	? *Ἡράκλεῖος*
. *Καλαμαιών*	.	*Ἑκατομβαιών* b)	*Λευκαθιών* a) b)	*Κρονιών* a) b)	.
	Ἁγνηιών a)				*Ἐλευθεριών*
	Γηφοριών d)				*Ἑρμαιών*

Addenda et corrigenda.

'*Θειουίου*' quam in inscriptione Boeotia Bull. VIII (1884) p. 66 u. 2 induxerat formam in '*Θιούιου*' esse corrigendam Latischewius ipse Bull. l. c. p. 351 monuit; qua de causa hui. diss. p. 344 u. 11 sq. uerba '*Θειούιος* Bull. VIII (1884) p. 53 sqq. I, 10[b]' sunt delenda.

P. 346 u. 7 lege pro '392, 2' '329, 2'.

P. 348 sq. '*Ἀλφιῷος*, non '*Ἀλφιῶος* est scribendum.

P. 349, 2 pro uoce *Παρνοπίας* scribe *Πορνοπίας*.

P. 361 u. 3 'Triteae', non 'Tritaeae' est scribendum; cf. Dittenbergeri Syllog. inscriptt. Graec. p. 644, 4.

P. 374 u. 22 legendum est 'b) c) *Διονύσιος*', non 'c) *Διονύσιος*'.

De Cumanudei tituli argumento (cf. hui. diss. pp. 376 sqq. 400 sq.) inspicienda est Darestii commentatio 'sur la *συγγραφή* en droit Grec et en droit Romain', quae nuperrime Bull. VIII. p. 362 sqq. in lucem prodiit.

P. 398 u. 25 reponendum est in *ἑξαμήνου* locum uocabulum *τετραμήνου*.